

**Włodzimierz Wilczyński**

**LEKSYKON  
KULTURY  
UKRAIŃSKIEJ**

**universitas**

**Włodzimierz Wilczyński**

**LEKSYKON  
KULTURY  
UKRAIŃSKIEJ**

**Kraków**

© Copyright by Włodzimierz Wilczyński and Towarzystwo Autorów  
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2004

ISBN 83-242-0202-1  
TAiWPN UNIVERSITAS

Opracowanie redakcyjne  
*Edyta Podolska-Frej*

Projekt okładki i stron tytułowych  
*Ewa Gray*

## WSTĘP

Dane geograficzne, demograficzne i politologiczne o Ukrainie przedstawiają się w skrócie następująco:

**UKRAINA [УКРАЇНА]**, państwo w Europie Wschodniej nad Morzem Czarnym i Azowskim, ze stolicą w Kijowie; powierzchnia 603,7 tys. km<sup>2</sup>, 48,4 mln mieszkańców, w tym Ukraińcy 77,8%, Rosjanie 17,3%, Polacy 0,3% i in.; w miastach 67,2%, na wsi 32,8%; mężczyźni 46%, kobiety 54% (wszystkie dane wg spisu powszechnego z 5.12.2001); głównie prawosławni i grekokatolicy; przyrost naturalny ujemny; język urzędowy ukraiński (jednak 42% ludności na co dzień rosyjskojęzyczne); w jej składzie Autonomiczna Republika Krym, 24 obwody oraz 2 miasta wydzielone na prawach obwodu: Kijów i Sewastopol; odzyskała niepodległość państwową 24 sierpnia 1991 r.; jej status międzynarodowy wyznaczają zasady neutralności i niezaangażowania z nastawieniem prozachodnim oraz utrzymywaniem dobrych stosunków z Rosją; w 1945 r. jako USRR współzakładała ONZ; od 1995 r. w Radzie Europy, jest członkiem Organizacji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (OBWE), współdziałała też z NATO w ramach programu „Partnerstwo dla pokoju”; od 8 grudnia 1991 r. wchodzi w skład Wspólnoty Niepodległych Państw; ustrój państwowy: republika prezydencko-parlamentarna; waluta: hrywna; główne zasoby: rudy żelaza, węgiel kamienny, nikiel i mangan.

Przesądzają one o charakterze wielu przesłanek wyznaczających kulturę narodową Ukraińców, decydują też o tym, że kultura ukraińska, rozumiana jako całokształt dorobku duchowego i materialnego narodu ukraińskiego, gromadzony, utrwalany i pomnażany w ciągu ponadtyścioletnich jego dziejów, jest zjawiskiem odrębnym i niepowtarzalnym, stanowi zarazem nieodrodną część kultury europejskiej. Jej powstawanie i kształtowanie odbywało się w drodze asymilacji przez system rodzimych tradycji wartości cywilizacji zachodniej, w tym spuścizny starożytnej Grecji, Rzymu oraz judeochryścianizmu. Jej uparte dochodzenie do zespolenia się z Zachodem było naznaczone dramatyzmem wielowiekowych heroicznych zmagania narodu.

Od swych początków, tj. od VI–VII w., żywioł ukraiński – stopniowo zagospodarowujący potężny obszar od Bugu do Donu i od Prypeci-Desny do Morza Czarnego i Azowskiego – tworzył oryginalny system wartości intelektualnych i materialnych odznaczający się ciągłością, jednością oraz tożsamością etniczną i terytorialną. Te jakości wykształciły się już w trakcie istnienia wczesnoukraińskiej państwowości (Ruś Kijowska, Księstwo Halicko-Wołyńskie i inne związki w latach 860–1340). Miała kultura wówczas ukierunkowanie funkcjonalne, była bowiem wprężnięta w służbę państwu i Kościołowi. Charakter propaństwowy przybierała ona również w okresie państwa kozackiego (Hetmańszczyzna, 1648–1764) i Ukraińskiej Republiki Ludowej (1917–1920).

W czasach, kiedy Ukraina traciła wszelkie formy bytu suwerennego (1340–1648, 1764–1917, 1920–1991), kiedy o jej losach decydowano w stolicach obcych mocarstw (w Wilnie, Krakowie i Warszawie, Wiedniu i Stambule, Moskwie i Petersburgu oraz w Rzymie), jej etnocentryczna kultura, nie wyzbywając się swego ostrza wojowniczo-obronnego, pełniła w stosunku do narodu rolę integracyjną, terapeutyczną, budzielską i wychowawczą. Bazowała wtedy po większej części na twórczości ludu wiejskiego (porzucanego przez elitę społeczną – najpierw arystokrację i wyższe duchowieństwo, później mieszczaństwo, klasę robotniczą i inteligencję – która uznawała potęgę zwiędzców i zatracala własną tożsamość etniczną), odnajdując w niej swoją



tradycję, postawę światopoglądową oraz wzory artystyczne. Folklorizm (lub inaczej: orientacja narodnicka) stał się jej trwałą właściwością estetyczną, co miało skutek zarówno pozytywny (dynamiczna twórczość ludowa oddziaływała innowacyjnie), jak i negatywny (inspiracja ludowa prowadziła do konserwowania tradycji i w konsekwencji do wytworzenia się kultury zamkniętej, peryferyjnej).

Na każdym etapie swojego rozwoju kultura ukraińska wychodziła jednak poza opłotki etnocentryzmu i partykularyzmu, wytrwale otwierała się na impulsy płynące z zewnątrz, zwłaszcza z Zachodu zdeterminowanego w swej ewolucji m.in. przez rodowód śródziemnomorski. To otwieranie się owocowało zazwyczaj przelomami i zwrotami, powodując zanegowanie dotychczasowej tradycji. Najistotniejsze przesilenia ideologiczne, estetyczne i artystyczne następowały po chrystianizacji Rusi-Ukrainy wg obrządku greckiego (988), zawarciu unii brzeskiej z Kościołem rzymskokatolickim (1596), odrzuceniu w twórczości literackiej przez I. Kotlarewskiego i innych pisarzy starych schematów cerkiewnych na rzecz etnografizmu romantycznego (1798–1842), zerwaniu z etnografizmem przez twórców modernistycznych i awangardowych (1900–1920) oraz wyłonieniu się postmodernizmu (po 1991) zasłużonego już w rozprawie estetycznej z socrealizmem i jednowymiarową sztuką o wymowie patriotyczno-niepodległościowej.

Dzięki przyswajaniu systemu wartości wypracowanych przez Zachód (m.in. takich jak kultura grecko-rzymska, chrześcijaństwo, humanizm, indywidualizm, pluralizm, sztuka jako dziedzina autoteliczna) kultura ukraińska rozwijała się co prawda w sposób skokowy, wszakże równoległe do ewolucji innych narodów, wyznaczonej przez następujące szczeble świadomości europejskiej: średniowiecze, renesans, barok, klasycyzm, romantyzm, realizm, modernizm i awangardę. Te wielkie prądy umysłowe i artystyczne zabarwiały się wprawdzie na gruncie ukraińskim swojskością i dyskursem narodowym, formowały jednak przesłanki – poprzez swe treści uniwersalistyczne – dla ugruntowywania się wśród Ukraińców aspiracji ponadnarodowych, ogólnoeuropejskich. Przykładem w tym względzie są tłumaczenia Biblii, które od wydań w języku staro-cerkiewno-słowiańskim (najwcześniejszy przekład to *Ewangeliarz Ostromira* z lat 1056–1057) do pierwszej pełnej edycji ukraińskojęzycznej z 1903 r. były wyrazem uniwersalnych dążeń duchowych, realizowanych we wszystkich sferach narodowej działalności kulturalnej.

Natężenie kreacji uniwersalistycznej, orientacja kultury ukraińskiej na perspektywę ogólnoeuropejską jest widoczną (aczkolwiek jeszcze niedominującą) tendencją, która ujawniła się w niej po 1991 roku, roku odzyskania państwowości przez Ukraińców. Suwerenne państwo stanowi bowiem w czasach nowożytnych naturalną podwalinę uniwersalizmu, dlatego w kulturze ukraińskiej XXI wieku stopniowo będzie wygasać antynomia pomiędzy powinnościami artystów wobec społeczeństwa a dążnością do twórczości uniwersalnej. W tym aspekcie wytworzy się w niej niebawem stan równowagi, pewien model ponadnarodowy, który będzie swoistym amalgamatem cech partykularnych i uniwersalnych. Rzecz jasna, tę stopniową reeuropeizację, odbudowywanie świadomości zachodniej w kulturze ukraińskiej musi poprzedzić stadium rewidowania i przewyżczenia obowiązujących w XIX i XX wieku schematów myślowych i hierarchii wartości, zwłaszcza niwelowania dziedzictwa kolonializmu, sygnowanego przez kompleks zagadnień zawartych w opozycji „Ukraina – Rosja” (m.in. imperium rosyjskie i sowieckie a naród ukraiński, retoryka Moskwy w oświetlaniu problematyki ukraińskiej, metropolia a peryferia). Proces przywracania europejskości Ukrainie będą też wzmacniać inne czynniki zewnętrzne i wewnętrzne, m.in. oddziaływanie wpływowej wielomilionowej diaspory ukraińskiej z Europy Zachodniej, Ameryki i Australii wyznającej ideały cywilizacji zachodniej, stan wielokulturowości społeczeństwa ukraińskiego, w którym „ukraińskość” jest definiowana terytorialnie, nie zaś etnicznie, oraz umacnianie się świadomości demokratycznej, obywatelskiej, postmodernistycznej i feministycznej.

Wątek jednoczenia się kultury ukraińskiej z Zachodem przewija się w niniejszym *Leksykonie* nader wyraźnie, potwierdzając tezę o jej otwartości we wszystkich aspektach ludzkiej działalności – indywidualnych i zbiorowych: sztuki, nauki, języka, literatury, filozofii i dziejopisarstwa, wartości światopoglądowo-etycznych i zasad współżycia, budowania instytucji ustrojowych i społecznych oraz form gospodarowania. W tym kontekście pragnę też wyeksponować związki łączące naród polski z ukraińskim w przeszłości i teraźniejszości.

W doborze haseł osobowych i rzeczowych (1957) kierowałem się zamiarem przedstawienia barwnego wachlarza faktów i zjawisk świadczących o odrębności i atrakcyjności kultury ukraińskiej, nie stroniąc przy tym od ukazania fenomenów negatywnych (aby uczynić zadość wymogom obiektywizmu).

Hasła zostały skonstruowane wg wzorów stosowanych w podobnego typu leksykonach, zaopatrzyłem je jednak w oryginalny zapis nazwisk, imion oraz nazw i terminów. Imiona ukraińskie (jeżeli nie istnieją ugruntowane odmiany polskie) podano w wersji ojczystej, natomiast nazwiska, zwłaszcza kończące się na *-ycz*, *-ckyj*, *-skyyj*, *-yj*, przekazuję wg zaleceń *Nowego słownika ortograficznego PWN* (red. E. Polański, Warszawa 1997), z wyjątkiem nazwiska polityka XVII-wiecznego J. Niemiryca, poety B.I. Antonycza i kardynała J. Slipego (Slipyj) utrwalonych już w takim brzmieniu w polszczyźnie. Zrezygnowałem z podawania patronimików. Tytuły dzieł oraz cytaty przytaczam zazwyczaj w wersji ukraińskojęzycznej, a w przypadku utworów tłumaczonych na język polski wymieniam tytuły przekładów. Nazwy geograficzne są przekazywane w większości w formie spolszczonej, a jedynie nieliczne w postaci oryginalnej.

Będę niezmiernie wdzięczny P. T. Czytelnikom za nadesłanie swoich uwag i propozycji uzupełniających do *Leksykonu* (pod adresem Wydawnictwa).

Włodzimierz Wilczyński

## WYKAZ SKRÓTÓW I SKRÓTOWCÓW

<b>AN</b>	Akademia Nauk	<b>pln.</b>	północny
<b>arch.</b>	architekt	<b>plw.</b>	półwysep
<b>b.</b>	bardzo	<b>pocz.</b>	początek, początkowo
<b>egz.</b>	egzemplarz	<b>pol.</b>	polski
<b>ew.</b>	ewentualnie, ewentualny	<b>poł.</b>	połowa
<b>gen.</b>	general	<b>por.</b>	porównaj
<b>gł.</b>	głównie, główny	<b>pow.</b>	powierzchnia
<b>Gułag</b>	Główny Zarząd Obozów (Głównoje uprawlenie lagieriej)	<b>PRL</b>	Polska Rzeczpospolita Ludowa
<b>in.</b>	inny; inni	<b>prof.</b>	profesor
<b>k.</b>	koło; koniec	<b>proj.</b>	projekt
<b>KC</b>	Komitet Centralny	<b>pseud.</b>	pseudonim
<b>KGB</b>	Komitet Bezpieczeństwa Państwowego (Komitetet gosudarstwiennoj bezopasnosti)	<b>pt.</b>	pod tytułem
<b>KP(b)U</b>	Komunistyczna Partia (bolszewików) Ukrainy	<b>pw.</b>	pod wezwaniem
<b>KPU</b>	Komunistyczna Partia Ukrainy	<b>r. ak.</b>	rok akademicki
<b>KPZR</b>	Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego	<b>red.</b>	redakcja
<b>KPZU</b>	Komunistyczna Partia Zachodniej Ukrainy	<b>reg.</b>	regionalny
<b>M.</b>	Morze	<b>reż.</b>	reżyser, reżyseria
<b>m.</b>	miasto	<b>ros.</b>	rosyjski
<b>mieszlk.</b>	mieszkańcy	<b>RSFRR</b>	Rosyjska Socjalistyczna Federacyjna Republika Radziecka
<b>NANU</b>	Narodowa Akademia Nauk Ukrainy	<b>rz.</b>	rzeka
<b>nast.</b>	następujący	<b>św.</b>	święty
<b>NKWD</b>	Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (Narodnyj komissariat wnutriennich diel)	<b>tj.</b>	to jest
<b>NMP</b>	Najświętsza Maria Panna	<b>ukr.</b>	ukraiński
<b>ob.</b>	obecnie, obecny	<b>UPA</b>	Ukraińska Powstańcza Armia
<b>obw.</b>	obwód	<b>ur.</b>	urodzony, urodzona
<b>ok.</b>	około	<b>URL</b>	Ukraińska Republika Ludowa
<b>OUN</b>	Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów	<b>USA</b>	Stany Zjednoczone Ameryki (United States of America)
<b>OUN-B</b>	Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów – frakcja S. Bandery	<b>USRR</b>	Ukraińska Socjalistyczna Republika Radziecka
<b>OUN-M</b>	Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów – frakcja A. Melnyka	<b>UWO</b>	Ukraińska Wojskowa Organizacja
<b>PAN</b>	Polska Akademia Nauk	<b>wg</b>	według
<b>pld.</b>	południowy	<b>wł.</b>	właściwie, właściwy
		<b>WP</b>	Wojsko Polskie
		<b>wsch.</b>	wschodni
		<b>zach.</b>	zachodni
		<b>zob.</b>	zobacz
		<b>ZSRR</b>	Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich
		<b>ZURL</b>	Zachodnioukraińska Republika Ludowa

# A

**AFANASJEW-CZUŻBYNSKI OŁEKSANDR (ALEKSANDR)** [АФАНАСЬСВ-ЧУЖБИНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1816–1875, ukr.-ros. pisarz romantyczny, historyk, leksykograf i etnograf; zostawił wspomnienia o T. Szewczence, z którym się przyjaźnił; wydał też I tom słownika opisowego pt. *Słowa' matorusskiego narieczija*; jego wiersz *Skaży meni prawdu, mij lubyj kozacze* stał się popularną piosenką ludową.

**AFORYZMY** [АФОРИЗМИ], błyskotliwe, dowcipne i życiowo mądre powiedzenia; mają proveniencję ludową (przysłowia), por. *Czuża dusza – temnyj lis*; *Bijsia wola speredu, konia zradu, a durnia – zi wsich bokiw*; *Z moskałem druży, a kamiń za pazuchoju derży*; a także literacką, por. *Jak w nacji woźdiw nema, todi woźdi jiji poety!* (J. Małaniuk).

**AJUDAH** [Аюдаг], masyw górski na pld. wybrzeżu Płw. Krymskiego; wysokość do 572 m; u podnóża Artek, niegdyś ośrodek wypoczynkowo-wychowawczy dla pionierów, ob. międzynarodowe centrum spotkań dla dzieci i młodzieży; mówił o nim A. Mickiewicz w sonecie *Ajudah: Lubię poglądać wsparty na Judabu skale...*

**AJWAZOWSKI IWAN** [АЙВАЗОВСЬКИЙ ІВАН], 1817–1900, malarz ormiańsko-ros.-ukr.; tematyka obrazów gł. marynistyczna (np. *De-wjatyj wal, Czarne more*); poza studiami w Sankt-Petersburgu całe życie spędził w Feodosji (znajdowała się tu duża kolonia or-

miańska), w której otwarto później galerię jego obrazów oraz postawiono mu pomnik.

**AKADEMIA** [АКАДЕМІЯ], 1) instytucja grupująca uczonych lub artystów, tworzona dla popierania rozwoju nauki i sztuki; oprócz NANU będącej gł. instytucją naukową istnieją A. branżowe, m.in. Architektury, Nauk Rolniczych, Nauk Pedagogicznych; po 1991 powstało ok. 10 nowych, np. Sztuki, Szkół Wyższych; 2) nazwa szkół wyższych określająca ich status (między instytutem a uniwersytetem), np. Akademia Medyczna im. I. Horbaczewskiego w Tarnopolu.

**AKADEMIA KIJOWSKO-MOHYLAŃSKA** [КІЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ], szkoła wyższa w Kijowie powołana w 1632 z inicjatywy metropolity kijowskiego Piotra Mohyły jako kolegium (status akademii został zatwierdzony przez cara ros. Piotra I); uczelnia humanistyczna o wysokim poziomie nauczania, kształciła się tam elita duchowa i polityczna narodu ukr.; nauczano m.in. po łacinie i w języku polskim; zamknięta w 1819, na jej miejscu utworzono Akademię Duchowną; restytuowana w 1991 jako Uniwersytet Narodowy (duże zasługi w tym dziele prof. Władysława Briuchoweckiego), na którym studiuje ob. 2,5 tys. studentów.

**AKADEMIA MUZYCZNA IM. P. CZAJKOWSKIEGO W KIJOWIE** [КІЇВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА МУЗИЧНА АКАДЕМІЯ ІМ. П. ЧАЙКОВСЬКОГО], szkoła wyższa kształcąca muzyków; powstała jako Konserwatorium Kijowskie (1913–1991), w 1934 włączono do niej wydział muzyczny Instytutu Muzyczno-Dramatycznego im. M. Łysenki; posiada wydziały: dyrygentury, fortepianu, wokalny, kompozytorski, orkiestrowy i historyczno-teoretyczny; ob. ok. 900 studentów; od 1993 ma status „narodowej”; A. M. działają też we Lwowie, Doniecku i Odessie.

**AKADEMIA NAUK NARODOWA UKRAINY** [НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ],

ogólnoukr. państwowa instytucja naukowa powołana w 1918 przez hetmana P. Skoropadskiego na wniosek Ukr. Towarzystwa Naukowego w Kijowie; w 1922–1991 podporządkowana Akademii Nauk ZSRR w Moskwie; ob. posiada 12 wydziałów i 5 oddziałów (w Charkowie, Dniepropetrowsku, Doniecku, Lwowie oraz odesko-krymski), ok. 170 instytutów i zakładów naukowo-badawczych, Centralną Bibliotekę Naukową, wydawnictwo „Naukowa dumka” oraz czasopismo informacyjno-problemowe „Wisnyk NANU”; zatrudnia ok. 15 tys. osób; środowiska naukowe kraju od dawna domagają się reorganizacji jej konserwatywnej struktury.

#### AKADEMIA NAUK UKRAIŃSKA WOLNA

[УКРАЇНЬСЬКА ВЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК], powołana w 1945 (Niemcy) przez grupę uczonych ukr., kontynuacja kijowskiej AN z 1918–1920; w 1949 przeniesiona do Kanady (Winnipeg) i USA (Nowy Jork); rozbudowane centrum dokumentacyjne (m.in. biblioteka im. W. Mijakowskiego i archiwum im. D. Antonowicza).

#### AKADEMIA OSTROGSKA [ОСТРОЗЬКА

АКАДЕМІЯ], zakład kształcenia typu humanistycznego funkcjonujący w 1577–1640 w Ostrogu; jej program nauczania obejmował języki klasyczne, teologię i filozofię oraz „nauki wyzwolone”: gramatykę, retorykę, logikę, matematykę i astronomię; restytuowana w 1994, posiada status uniwersytetu.

#### AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH I ARCHITEKTURY W KIJOWIE [АКАДЕМІЯ ОБРАЗОТВОРЧИХ

МИСТЕЦТВ І АРХІТЕКТУРИ У КИЄВІ], uczelnia artystyczna założona w 1917, w 1922–1992 pod nazwą Instytut Sztuk Plastycznych; na 4 kierunkach studiów (malarstwa, grafiki, rzeźby i architektury) kształci się ponad 1 tys. studentów; posiada status A. narodowej.

#### AKADEMIA SZTUK PIĘKNYCH IM. I. TRUSZA WE LWOWIE [ЛЬВІВСЬКА АКАДЕМІЯ

МИСТЕЦТВ ІМ. І. ТРУША], uczelnia artystycz-

na; jej poprzedniczki to pol. Wyższa Szkoła Przemysłowa (z wydziałem rzemiosła artystycznego, 1891–1939) oraz Instytut Sztuki Użytkowej i Zdobniczej (1940–1995); jej wieloletnim rektorem był rzeźbiarz Emmanuel Myśko (1929–2000), autor i współautor wielu pomników, m.in. I. Franki we Lwowie; od 1989 organizuje międzynarodowe triennale poświęcone twórczości ze szkła artystycznego.

#### AKADEMIA SZTUKI UKRAINY [АКАДЕМІЯ

МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ], instytucja w Kijowie zrzeszająca wybitnych artystów; została powołana w 1996 na mocy dekretu prezydenta Ukrainy; jej zadaniem jest popieranie rozwoju sztuk plastycznych, teatru, architektury, filmu i muzyki oraz prowadzenie badań naukowych w dziedzinie teorii i historii sztuki; w jej składzie ob. ok. 80 członków rzeczywistych i członków-korespondentów.

#### AKADEMIA TEOLOGICZNA W KIJOWIE [КІЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ],

wyższa szkoła prawosławna otwarta w 1819 w mieście A. Kijowsko-Mohylańskiej; była zakładem kształcącym na wysokim poziomie; zlikwidowana przez Sowieców w 1920; w 1993 wznowiła działalność.

#### AKADEMIA TEOLOGICZNA WE LWOWIE [ЛЬВІВСЬКА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ],

wyższa szkoła greckokatolicka założona w 1928 przez A. Szeptyckiego; w 1928–1939, 1941–1944 kierował nią J. Slipyj; w 1944 zamknięta przez Sowieców; jej kontynuacją był powołany w 1963 Ukr. Uniwersytet Katolicki im. św. Klemensa Papieża w Rzymie; w 1994 wznowiła działalność, kształcąc ob. ok. 300 studentów; w 2002 przekształcona w Uniwersytet Katolicki.

#### AKADEMICKI [АКАДЕМІЧНИЙ], 1) odnoszący się

do akademii nauk; 2) wyróżnienie nadawane przez Radę Ministrów zespołom teatralnym i artystycznym za ich osiągnięcia (będące jednak w opinii środowiska synonimem

akademizmu), np. Akademicki Teatr Opery i Baletu im. M. Łysenki w Charkowie, Narodowa Akademicka Kapela Ukrainy „Dumka”.

**AKCENT** [НАГОЛОС], charakterystyczne dla języka ukr. wyróżnienie sylab w wyrazie za pomocą przycisku (dynamiczność) bądź intonacji (muzyczność); jest on swobodny (może padać na każdą sylabę) i ruchomy (może się przemieszczać w formach jednego wyrazu); ma konsekwencje semantyczne i gramatyczne.

**AKCJA „WISŁA”** [АКЦІЯ „ВІСЛА”], operacja przeprowadzona przez władze PRL 28 IV–28 VII 1947; przymusowe wysiedlenie ludności ukr. z pld.-wsch. obszarów Polski oraz likwidacja oddziałów UPA; w jej ramach przesiedlono na Ziemię Zach. i Płn. ok. 150 tys. osób; skierowano do sądów sprawy 315 osób, z których 173 otrzymały wyroki śmierci; w Centralnym Obozie Pracy o zaostrożnym rygorze w Jaworznie umieszczono 3873 Ukraińców, w tym ponad 200 kobiet i niepełnoletnich; w 1990 Senat RP wydał oświadczenie, w którym potępił ją jako przestępstwo wł. ustrojom totalitarnym.

**AKTY NIEPODLEGŁOŚCIOWE UKRAINY** [АКТИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ], 16 VII 1990: Rada Najwyższa USRR uchwaliła deklarację ogłaszającą państwową suwerenność Ukrainy (z pozostaniem w składzie ZSRR); 24 VIII 1991: Rada Najwyższa proklamowała niepodległość Ukrainy; 1 XII 1991: w powszechnym referendum społeczeństwo Ukrainy wypowiedziało się za utworzeniem niepodległego państwa ukr. oraz wybrało prezydenta (Ł. Krawczuka); 28 VI 1996: przyjęcie przez Radę Najwyższą Konstytucji Ukrainy.

**ALEKSIIJ II** [ОЛЕКСІЙ ІІ, właśc. РІДІГЕР АЛЕКСЕЇ], ur. w 1929, patriarcha Moskwy i Wschodu (od 1990), zwierzchnik Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego; jest przeciwnikiem zjednoczenia i autokefalii prawosławia ukr.

**ALFABET** [АЛФАВІТ], zestaw liter (graficznych znaków dźwięków języka ukr.) ułożony w stosownym porządku; ukształtował się w wyniku ewolucji cyrylicy; zawiera 33 litery, w tym znaki nie występujące w języku ros. i białoruskim: Г(g), Є(je), Ї(ji).

**ALMANACHY** [АЛЬМАНАХИ], popularne na Ukrainie publikacje zawierające utwory pisarzy współczesnych; zastępowały w XIX czasopisma literackie, miały stymulujący wpływ na rozwój literatury; najbardziej znane to *Łastiwka* J. Hrebinki, *Rusalka Dnistrowaja* M. Szaszkwicza, I. Wahilewiczka i J. Holo-wackiego oraz *Perszuj winok* N. Kobryńskiej i Oleny Pczilki.

**AŁCZEWSK** [АЛЧЕВСЬК], m. w obw. ługańskim, ok. 130 tys. mieszk.; założone w 1895 przez przemysłowca i finansistę Ołeksija Ałczewskiego, w 1931–1961 pod nazwą Woroszyłowisk, a w 1961–1992 Komunarsk; ośrodek przemysłowy (m.in. kombinat hutniczy) i oświatowo-kulturalny (m.in. uniwersytet górniczo-hutniczy, muzeum geologiczne).

**AŁCZEWSKA CHRYSZIA** [Алчевська Христя], 1882–1931, pisarka o nastawieniu modernistycznym; córka Ołeksija i Chrystyny, inicjatorki oświaty dla dorosłych, oraz siostra Iwana, śpiewaka operowego; tworzyła lirykę refleksyjną, pejzażową i intymną.

**AŁUPKA** [АЛУПКА], m. i uzdrowisko k. Jałty nad M. Czarnym (Republika Krym), ok. 15 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. neogotycko-mauretański pałac Woroncowów z 1830–1846.

**AŁUSZTA** [АЛУШТА], m., uzdrowisko i port nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 35 tys. mieszk.; opisał ją A. Mickiewicz w sonetach *Ałusztą w dzień* i *Ałusztą w nocy*.

**AMATORSKI RUCH ARTYSTYCZNY** [ХУДОЖНЯ САМОДІЯЛЬНІСТЬ], nieprofesjonalna działalność w dziedzinie sztuki muzycznej, teatral-

nej, tanecznej, literackiej, plastycznej i in.; realizowany w ramach stowarzyszeń oraz kół zainteresowań w domach kultury; w okresie USSR był nadzwyczaj umasowiony (z włączeniem zakładów pracy i szkół) oraz ukierunkowany przez władze, które organizowały przeglądy, konkursy i festiwale; udział w nim rozwija umiejętności artystyczne i kształtuje smak estetyczny, przygotowuje do odbioru sztuki wysokiej; szczególnym wzięciem cieszą się zespoły chóralskie, prezentujące się (po przygotowaniach) na tzw. świętach piosenki.

**AMOSOW MYKOŁA (NIKOŁAJ)** [Амосов Микола], 1913–2002, ukr.-ros. lekarz chirurg, pisarz; członek rzeczywisty NANU, dyrektor honorowy Instytutu Chirurgii Serca w Kijowie, którym kierował przez wiele lat i z którym są związane jego osiągnięcia kliniczne i teoretyczne; po przejściu na emeryturę w 1992 podjął eksperyment nad sobą, pragnąc dowieść możliwości odmłodzenia starzejącego się organizmu; autor opowieści rosyjskojęzycznych z życia środowiska lekarskiego (np. *Mysli i sierdce*).

**ANARCHIZM NA UKRAINIE** [АНАРХИЗМ В УКРАЇНІ], nurt społeczno-polityczny negujący ideę państwa, prawa i własności prywatnej; importowany (w wersji P. Kropotkina) na Ukrainę z Rosji w k. XIX nie uzyskał wtedy większego poparcia; zaktywizował się podczas rewolucji 1905 r.; pod jego czarnymi sztandarami walczyły w 1917–1921 chłopskie oddziały partyzanckie dowodzone przez N. Machnę i M. Hryhorjewa, które w obronie swej ideologii (m.in. wolność ludu, rady ludowe bez komunistów, niezależność gospodarstwa chłopskiego) ścierały się zarówno z wojskami URL, jak „białą gwardią” i bolszewikami; w 1922 rozbity przez Sowieców.

**ANATEWKA** [АНАТІВКА], fikcyjne miasteczko ukr. (w okolicach Bojarki na Kijowszczyźnie), w którym Szolem Alejchem (1859–1916), klasyk żydowskiej literatury języka jidysz, zlokalizował *Dzieje Teuji Mleczarza*; na ich podstawie fabularnej Jerry Bock i Joseph Stein

skomponowali „musical wszechczasów” *Skrzypek na dachu* (*Fiddler on the Roof*), grany wszędzie na świecie, a w 1971 zekranizowany przez Normana Jewisona.

**ANDIJEWSKA EMMMA** [Андієвська Емма], ur. w 1933, poetka, powieściopisarka i malarka, mieszka w Niemczech; wydała ponad 10 zbiorów poetyckich (m.in. *Pisni bez tekstu*, *Nauka pro zemlu*) oraz kilka tomów prozy (np. powieść *Roman pro dobru ludynu*); jej liryka jest wybitnie intelektualna, poetycko osadzona w aurze symbolizmu i surrealizmu; uprawiając formy awangardowe, daje też wyraz swoim upodobaniom klasycystycznym.

**ANDRIJASZYK ROMAN** [Андріяшук Роман], 1933–2000, prozaik realista; w swej prozie, przeważnie powieściach (m.in. *Ludy zi strachu*, *Poltwa*, *Storonec*), odsłania czasy międzywojennej Galicji Wsch. i Lwowa, koncentrując się na napiętych wtedy stosunkach ukr.-pol.

**ANDRIJEWSKIE WZNIESIENIE** [Андрієвський узвіз], ulica św. Andrzeja Apostoła wznosząca się z naddnieprzańskiej dzielnicy Kijowa Podola (*Podil*) ku śródmieściu na wzgórzu; zlokalizowane są przy nim cerkiew św. Andrzeja, muzeum M. Bułhakowa, liczne galerie obrazów oraz muzeum jemu poświęcone: *Muzej odnoji wulyci*; miejsce spotkań artystów, literatów i twórców ludowych.

**ANDRUCHOWICZ JURIJ** [Андрухович Юрій], ur. w 1960, poeta, eseista i prozaik, dr nauk humanistycznych (na podstawie dysertacji pt. *I.B. Antonycz a modernizm*); mieszka w Iwano-Frankowsku; lider grupy postmodernistów Bu-Ba-Bu; autor tomów poetyckich m.in. *Nebo i płoszczy*, *Ekzotyčni ptachy i rostlyny*, zbioru esejów *Erz-berz-perc* oraz powieści *Rekreacje*, *Moskoviada* i *Perwersyje*; tłumaczony w Polsce.

**ANDRZEJ APOSTOŁ ŚW.** [Андрій Первозваний], ?–62, uczeń Jezusa Chrystusa, brat św. Piotra; głosił Ewangelię m.in. na pobra-

żu krymskim oraz u Scytów; jest patronem narodów słowiańskich; istnieje przekaz (*Powieść minionych lat*), iż dotarł Dnieprem do okolic ob. Kijowa, udzielając błogosławieństwa apostołskiego pierwszym chrześcijanom na Rusi-Ukrainie; w 2000 odsłonięto jego pomnik na wzgórzu dnierprańskim w Kijowie.

**ANECDOTA** [АНЕКДОТ], krótkie opowiadanie o charakterystycznym epizodzie z życia znanej postaci lub zdarzeniu społecznym, zakończone zaskakującą i dowcipną puentą; zrodziła się w twórczości ludowej, z czasem stając się też gatunkiem piśmienniczym; jej odmiany to A. polityczna, obyczajowa (w tym ksenofobiczna) i erotyczna; z regionalnych najbardziej popularne na Ukrainie A. odeska, połtawska i galicyjska; zbiory A. opublikowali niegdyś m.in. H. Kwitka-Osnowjanenko i B. Hrinchenko, a współcześnie W. Czemerys i R. Diduła; jej poetyka oddziaływała na *spiwomowki* S. Rudanskiego i *usmiški* O. Wyszni; dla przykładu A. galicyjska: *Wir meni, szczo ja takoz maw kołys ideal./ A jak ty jobo wtratyw?! Ja ożenyusia z nym.*

**ANHEŁYNA PASZA** [АНГЕЛИНА ПАША], 1912–1959, traktorzystka kolchozowa; w 1933 zorganizowała we wsi Starobeszewe (obw. doniecki) pierwszą w ZSRR brygadę kobiet traktorzystek; wyróżniana orderami i nagrodami przez władze ZSRR; jej przypadek to manipulacja produkcyjna (tworzono jej najlepsze warunki, aby zwyciężyła w tzw. socjalistycznym współzawodnictwie pracy), a jej nazwisko wykorzystywano propagandowo, także w literaturze.

**ANNA JAROSŁAWÓWNA** [АННА ЯРОСЛАВНА], ok. 1024–po 1075, córka Jarosława Mądrego, w 1049–1060 żona króla Francji Henryka I z Kapetyngów, matka Filipa I; zachował się jej podpis cyrylicą będący najdawniejszym wzorem pisma ukr.

**ANTONENKO–DAWYDOWICZ BORYS** [АНТОНЕНКО–ДАВИДОВИЧ БОРИС], 1899–

1984, prozaik realista; we wczesnej twórczości odtworzył dramatyzm losów ludzkich podczas wojny domowej w 1917–1921; w 1935 uwięziony i osadzony na 20 lat łagrów; po powrocie do Kijowa (1957) wydał powieść problemową *Za parawanem* (ukazała się też w Polsce) oraz cykl nowel łagrowych; książkę *Jak my howorymo* poświęcił zagadnieniom kultury języka ukr.

**ANTONIJ PECZERSKI** [АНТОНІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ], 983–1073, święty, prawodawca pustelnicstwa staroruskiego, założyciel Ławry Kijowsko-Peczerskiej; jego relikwie znajdują się w pieczarach (na terenie Ławry) nazwanych jego imieniem.

**ANTONOW OŁEH (OLEG)** [АНТОНОВ ОЛЕГ], 1906–1984, ukr.-ros. konstruktor lotnictwa; skonstruował wiele typów szybowców oraz samolotów transportowych i pasażerskich „Antonow” („An”).

**ANTONOWICZ WOŁODYMYR** [АНТОНОВИЧ ВОЛОДИМИР], 1834–1908, historyk i archeolog pochodzenia pol., prof. Uniwersytetu Kijowskiego; w historiografii reprezentował orientację narodnicką, stworzył „kijowską szkołę” historyków; nie dążył do opracowania syntezy dziejów Ukrainy, ograniczał się do analitycznego naświetlenia znaczących wydarzeń i fenomenów w jej historii, np. kozaczyzny, hajdamaczyzny oraz miast; aktywny w życiu społecznym, należał do chłopomanów i kierował kijowską „Starą Hromadą”.

**ANTONYCZ BOHDAN IHOR** [АНТОНИЧ БОГДАН–ІГОР], 1909–1937, poeta, absolwent Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie; wydał kilka tomów poezji, z których *Księga Lwa* ukazała się też po pol. (ze wstępem F. Nieuważnego); zajął wyjątkowe miejsce w literaturze ukr., albowiem wykazywał całkowite *désintéressement* wobec problematyki społecznej; w swej twórczości, imaginistycznej i surrealistycznej poetcko, mitologizując kulturę Łemków, utwierdzał biolo-



gizm jako przesłankę metafizyczną i aksjologiczną bytowania ludzkiego.

**ANTOWIE** [АНТИ], wczesnoukr. związek plemienny w IV–VI wymieniany przez Jordana, historyka z VI; ich siedziby lokalizuje się na Podnieprzu, Podniestrzu i nad M. Azowskim; znana im była uprawa roli, zajmowali się też łowiectwem, hodowlą oraz rzemiosłem; istnieje związek między nimi a kulturą Rusi-Ukrainy.

**ANTYSEMITYZM** [АНТИСЕМІТИЗМ], wroga postawa wobec Żydów przypisywana Ukraincom; podstawę do takiego twierdzenia dały m.in. rzezie Żydów przez wojska B. Chmielnickiego i w okresie koliszczyzny oraz pogromy i holocaust w XIX–XX; samousprawiedliwianie się Ukraińców zasadza się na twierdzeniu, że Żydzi na Ukrainie należeli do warstwy uprzywilejowanej ekonomicznie (XVI–XX) oraz politycznie (w czasach ZSRR); opinie o nim utrwala na Zachodzie piśmiennictwo żydowskie, poczynając od relacji Natana Hannovera *Otchłań rozpaczy* (1653) do procesu I. Demianiuka.

**АПОКРИФЫ** [АПОКРИФИ], utwory o tematyce biblijnej nieumieszczone w kanonie Biblii; dzielą się na A. Starego i Nowego Testamentu oraz hagiograficzne; znane na Rusi-Ukrainie od XI, przenikały m.in. z Bułgarii jako tłumaczenia z greckiego, jak np. słynne *Cbożdenije Bohorodyci po mukach*; ich treści znalazły odbicie w malarstwie ikonycznym oraz ludowych wierszach, zaklęciach i wróżbach.

**ARCHANIÓŁ MICHAŁ** [АРХАНГЕЛ МИХАІЛ], starszy w hierarchii aniołów, arcystrateg, zwycięzca Lucyfera; jego kult na ziemiach ukr. jest mocno rozpowszechniony, uważa się go za patrona Ukrainy; na ikonach jest ukazany z ognistym mieczem.

**ARCHEOLOGIA** [АРХЕОЛОГІЯ], nauka historyczna badająca pozostałości materialne spo-

łeczeństw, gł. na podstawie wykopalisk; za jej ukr. prekursora uważa się W. Antonowicza; in. jej wybitni przedstawiciele to F. Wowk, W. Szerbakiwski, J. Pasternak, M. Bilaszewski, M. Brajczewski, P. Tołoczko; do jej osiągnięć należy ustalenie kolejności kultur i ludów zamieszkałych na ziemiach ukr. oraz opisanie kultury materialnej Rusi Kijowskiej.

**ARCHEOLOGICZNE KULTURY** [АРХЕОЛОГІЧНІ КУЛЬТУРИ], zespoły wytworów i śladów działalności ludzkiej wyróżniających się charakterystycznymi cechami i występujących na określonym terenie w określonym czasie; archeologia ukr. ustaliła istnienie nast. A. K. w czasach przedhistorycznych na ziemiach ukr.: w epoce paleolitu: mustierska, oryniacka, magdaleńska i in.; w epoce mezolitu: świiderska, kampińska i in.; w epoce neolitu: trypolska, mariupolska, nadbużańska i in.; w epoce brązu: trypolska, pucharów lejkowych, komorowska i in.; w epoce żelaza: bielogradowska, czernoleska, scytyjska i in. (okres halsztacki), grecka, scytyjska, zarubińska, sarmacka, celtycka i in. (okres lateński), czerniachowska, grecka, rzymska, gotcka i in. (okres rzymski), alańska, borszewo-romeńska, chazarska, bułgarska i in. (okres wędrówki ludów).

**ARCHIMANDRYTA** [АРХІМАНДРИТ], opiekun kilku monasterów bądź przełożony większego.

**ARCHIPENKO OŁEKSANDR** [АРХІПЕНКО ОЛЕКСАНДР], 1887–1964, ukr.-amerykański rzeźbiarz o światowej sławie, współzałożyciel sztuki awangardowej; studiował sztuki plastyczne w Kijowie i Moskwie; w 1908–1921 przebywał w Paryżu, w 1921–1923 w Berlinie, od 1923 w USA, gdzie wykładał w uniwersytetach oraz prowadził własną szkołę rzeźby; jest autorem arcydzieł rzeźbiarskich takich jak *Głowa*, *Kobieta czesząca się*, *Walka bokserka*, *Medranos*, stanowiących ozdobę największych muzeów świata; jego droga twórcza to nieustanne eksperymentowanie,

poszukiwanie nowych środków wyrazu; w okresie kubistycznym (1911–1923) rozczłonkował i upraszczał bryłę rzeźbiarską, wprowadzając formę negatywową, która polegała na wgłębności i przewiercaniu masy rzeźby oraz przeciwstawianiu kształtów wklęsłych kształtom wypukłym; również wtedy, zafascynowany współgrą bryły i koloru, tworzył tzw. *skulptomalartstwo*; po 1923 odszedł od klasycznego kubizmu na rzecz pokubistycznych koncepcji klasycyzująco-stylizacyjnych, konstruował formy kinetyczno-światłowe, w których rozwiązywał problemy ruchu i światła (tzw. *archipeinture*); wprowadzał i zestawiał ze sobą różne materiały niestosowane dotąd przez rzeźbiarzy: drewno, szkło, metale, tworzywa sztuczne; na emigracji aktywnie uczestniczył w ukr. życiu kulturalnym, realizował tematy ukr., m.in. wymodelował w stylu „realizmu syntetycznego” popiersia Włodzimierza Wielkiego, T. Szewczenki i I. Franki; jako artysta był zakazany w USRR, odkrywanie i przyswajanie jego twórczości przez odbiorców krajowych rozpoczęło się dopiero po 1991 (I wystawa w 2001).

**ARCHITEKTURA** [АРХИТЕКТУРА], sztuka projektowania i wznoszenia budowli od czasów najdawniejszych (tj. od VII p.n.e., kolonie greckie na Krymie); na ziemiach ukr. była powiązana z kulturą śródziemnomorską; ten związek (poprzez Bizancjum) utrzymywał się i później, intensyfikując się od momentu chrztu Rusi-Ukrainy; odtąd rozwijała się A. sakralna (cerkwie, monastery) i świecka (obronna, mieszkalna, pałacowa), a ze względu na zastosowanie materiałów budowlanych – murowana i drewniana; w swoich dziejach przeszła przez wszystkie stadia stylowe (m.in. gotyk, renesans, barok i rokoko, klasycyzm, empire i eklektyzm); w XVII–XVIII uwidocznily się wpływy pol., a w XIX–XX ros., wzmacniane przez czynniki państwowe (np. w 1801 zakaz budownictwa sakralnego wg stylu narodowego, w 1944–1986 podporządkowanie budownictwa jednolitej polityce Moskwy pomimo powołania w 1945 Akademii Budownictwa i Architektury USRR).

**ARCHIWA** [АРХИВ], instytucje państwowe powołane do gromadzenia, przechowywania i udostępniania akt i dokumentów; są podporządkowane Gł. Urzędowi Archiwów; istnieją na Ukrainie A. ogólne (Gł. Archiwum Państwowe w Kijowie i Gł. Archiwum Dokumentacji Naukowo-Technicznej w Charkowie, 1 republikańskie (Krym), 24 obwodowe oraz miejskie w większych aglomeracjach) i specjalistyczne (Historyczne w Kijowie i Lwowie, Archiwum-Muzeum Literatury i Sztuki oraz filmo- i fonoteka (A. *Kinofotofonodokumentiw*) w Kijowie); archiwalia są przechowywane również w bibliotekach i muzeach.

**ARCHIWUM HISTORYCZNE UKRAINY** [ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ УКРАЇНИ], założone w 1943 z siedzibą w Kijowie i filiami we Lwowie i Charkowie; w 1958 filia lwowska usamodzielniała się; przechowuje, udostępnia i propaguje dokumenty odnoszące się do historii Ukrainy od XVI.

**ARKAS MYKOŁA** [АРКАС МИКОЛА], 1852–1909, pisarz, kompozytor, działacz kulturalny; skomponował operę *Kateryna* (libretto wg poematu T. Szewczenki), opracował też popularny wykład z dziejów narodowych pt. *Istoria Ukrainy*.

**ARMIA CZERWONA** [ЧЕРВОНА АРМІЯ], siły zbrojne RSFRR i ZSRR w 1918–1991; od 1946 pod nazwą Armia Sowiecka; militarne ramię imperializmu sowieckiego; w 1918–1920 prowadziła zwycięskie wojny z URL, okupując większą część Ukrainy; przyczyniła się do zjednoczenia wszystkich ziem ukr. w 1939–1945 oraz ich wyzwolenia spod okupacji Niemiec hitlerowskich; w jej szeregach walczyło w 1941–1945 ok. 6 mln Ukraińców; ob. część społeczeństwa ukr., zwłaszcza w wieku emerytalnym, nostalgicznie obchodzi jej święto przypadające na 23 lutego.

**ARMIA URL** [АРМІЯ УНР], formacja militarna powołana do obrony młodego państwa (IV 1917–XI 1920); nigdy nie osiągnęła stanu

optymalnego, rozporządzała najwyżej 6 dywizjami ogólnowojskowymi (w X 1920 liczyła 3888 oficerów i 35 259 strzelców), co nie mogło wystarczyć, aby skutecznie przeciwstawić się wrogom: pulkom bolszewików, „białej gwardii” A. Denikina, pol. armii J. Hallera, wojskom rumuńskim oraz związkom partyzanckim atamanów N. Machny, Zielonego i M. Hryhorjewa; odniosła kilka spektakularnych sukcesów, szczególnie podczas wspólnego pol.-ukr. marszu na bolszewicki Kijów oraz w trakcie bitwy warszawskiej (IV–X 1920); internowana w Polsce od XI 1920 do pocz. 1924 (obozy w Kaliszu, Aleksandrowie Kujawskim, Łąncucie, Wadowicach, Piotrkowie Trybunalskim i Pikulicach).

**ARTEK** [АРТЕК], międzynarodowe centrum spotkań dzieci i młodzieży na Krymie, nad M. Czarnym, k. uzdrowiska Gurzuf; w 1925–1991 w dyspozycji organizacji pionierskiej ZSRR; zespół architektoniczny składający się z 10 obozów; co roku przyjmuje ok. 35 tys. osób; od 1998 odbywają się tu międzynarodowe festiwale chórów dziecięcych oraz konkursy tańca klasycznego.

**ARTEMOWSK** [АРТЕМІВСЬК], m. gejonowe w obw. donieckim, ok. 90 tys. mieszk.; w 1783–1924 Bachmut, ob. nazwą uczczono bolszewika F. Artioma (Siergiejewa); w pobliżu kopalnie soli; wśród zabytków m.in. drewniana cerkiew św. Mikołaja (*Mykolajiwśka*) z 1798.

**ARYSTOKRACJA** [АРИСТОКРАТІЯ], szlachta wyższa, zajmująca na ziemiach ukr. w X–XX najwyższą pozycję społeczną; na Rusi Kijowskiej tworzyli ją książęta i bojarowie, którzy w następnych stuleciach stawali się magnatami – wielkimi właścicielami ziemskimi; zaliczały się do nich rody Ostrogskich, Czartoryskich, Zbaraskich, Tyszkiewiczów, Szeptyckich, Korjatiowiczów i in., zasłużonych dla kultury ukr.; w XVII–XVIII jej większość spolszczyła się lub zruszczyła.

**ASKANIA NOWA** [АСКАНІЯ-НОВА], osiedle w obw. chersońskim, ok. 10 tys. mieszk.; w pobliżu rezerwat stepowy im. F. Falz-Feina (11 tys. ha) oraz Instytut Hodowli i Aklimatyzacji Zwierząt Stepowych; tu też muzeum flory i fauny Ukrainy Płd.

**ATAMAN** [ОТАМАН], dowódca wojska kozackiego lub jego oddziału (z wyboru) w XVI–XVIII; w armii URL stanowisko wyższego wojskowego, dowodzącego dywizją bądź korpusem; również w 1917–1921 dowódca chłopskiego oddziału partyzanckiego (np. N. Machno).

**ATHOS** [Афон], wsch. góryste odgałęzienie Płw. Chalcydyckiego, położonego niedaleko Salonik (Grecja); wpływowo ośrodek prawosławnego życia religijnego podległy patriarche Konstantynopola; w powstałej tu w VIII „republice klasztornej” (20 monasterów) przebywali również (od 1080) zakonnicy z Rusi-Ukrainy.

**AUTOKEFALIA** [АВТОКЕФАЛІЯ], niezależność Kościołów prawosławnych od zwierzchnictwa zagranicznych władz duchownych.

**AUTONOMIZM** [АВТОНОМІЗМ], koncepcja w ukr. myśli politycznej XVIII–XX uzasadniająca samodzielność ustrojową Ukrainy w ramach Rosji lub Austrii; jego tezy rozwijano w kręgu działaczy skupionych wokół W. Kapnista i D. Troszczyńskiego, w programie Bractwa Cyryla i Metodego oraz wśród polityków ukr. w Galicji Wsch.; stanowił platformę polityczną założonego w 1908 Stowarzyszenia Postępców Ukr.; został przewyższony myślowo i praktycznie przez ideologów narodowych w 1917, kiedy zaczęto zmierzać ku realizacji idei niepodległościowej.

**AWANGARDA** [АВАНГАРДИЗМ], zbiorowa nazwa kierunków artystycznych w sztuce i literaturze z 1920.–1930. (w diasporze do 1940.):

kubizmu, futuryzmu, ekspresjonizmu, konstruktywizmu i abstrakcjonizmu; jej cechy to antytradycjonalizm, zerwanie z kanonami realizmu, nastawienie eksperymentatorskie, skłonność do teoretyzowania oraz uwrażliwienie na impulsy współczesności; przedstawiciele: malarz M. Bojczuk, malarz i architekt W. Kryczewski, rzeźbiarz O. Archipenko, reżyser teatralny Ł. Kurbas, reżyser filmowy O. Dowżenko, kompozytor B. Latoszyński oraz literaci M. Semenko, M. Chwyłowy, M. Kulisz i in.; w kraju rozbita w poł. 1930. przez władze ZSRR.

„AWANHARD” [„АВАНГАРД”], grupa literacka działająca w 1926–1929 w Charkowie; przy-

wódcą był W. Poliszczuk; należeli do niej zarówno literaci, jak i artyści – zwolennicy konstruktywizmu; po samolikwidacji większość członków przeszła do ugrupowania futurystycznego „Nowa Heneracija”.

**AZOWSKIE WOJSKO KOZACKIE** [АЗОВСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО], w 1831–1865 formacja militarna utworzona z Kozaków naddunajskich; Kozacy wraz z rodzinami zostali osiedleni nad M. Azowskim w okolicach Berdiańska (ob. obw. zaporoski); jego zadaniem było patrolowanie wybrzeża; w 1860. dużą jego część przesiedlono na Kaukaz Płn.



## B

**BABI JAR** [БАБИНИ ЯР], wąwóz w Kijowie, w którym w 1941 Niemcy rozstrzelali ok. 70 tys. Żydów kijowskich; w zlokalizowanym tu obozie zagłady zginęło w 1941–1943 jeszcze ok. 30 tys. osób, wśród nich wielu ukr. działaczy niepodległościowych; przez wiele lat sprawę mordu na Żydach otaczali Sowietci tajemnicą, dopiero w 1960. nagłośnili ją pisarze ros., m.in. J. Jewtuszenko i mieszkający w Kijowie A. Kuzniecowa; ob. powstaje tu muzeum historii i kultury Żydów ukr.

**BABY KAMIENNE** [КАМ'ЯНИ БАБИ], płaskie kamienne posągi kobiet, rzadziej mężczyzn, umieszczone niegdyś na kurhanach w stepach ukr.; miały związek z obrzędami Polowców (XI–XIII), uosabiając zmarłych; ob. są przechowywane w licznych muzeach ukr.

**BACHCZYSARAJ** [БАХЧИСАРАЙ], m. rejonowe w Republice Krym, ok. 27 tys. mieszk.; założony w XV, do 1783 stolica Chanatu Krymskiego; ośrodek przemysłowy, m.in. zakłady włókiennicze i drzewne; wśród zabytków m.in. pałac chanów z XVI–XVIII; impresje A. Mickiewicza o nim zob. w sonetach *Bakczysaraj*, *Bakczysaraj w nocy* i *Grób Potockiej*.

**BACZWAŃCY** – łob. UKRAIŃCY W SERBII

„BADANIA TERENOWE NAD UKRAIŃSKIM SEKSEM” [„Польові дослідження з українського сексу"], feministyczna mikropowieść Oksany Zabuzko (1996); zyskała rangę bestsellera; spowiedniczo odsłania się w niej stan

frustracji bohaterki z powodu nieudanych związków erotycznych z ukr. „rodzajem męskim”, który samozatracając się w toku dziejów nie jest zdolny do uczestnictwa w renesansie cywilizacyjnym narodu ukr.; została przełożona na język pol.

**BAHALIJ DMYTRO** [БАГАЛІЙ ДМИТРО], 1857–1932, historyk kultury, od 1887 prof. Uniwersytetu Charkowskiego; badał m.in. dzieje Ukrainy lewobrzeżnej (w tym Charkowa i jego szkolnictwa); napisał fundamentalną pracę pt. *Ukrajniński mandriwny filozof Hryhorij Skoworoda*.

**BAHRIANY IWAN** [БАГРЯНИЙ ІВАН, wł. Лозов'яга І.], 1906–1963, poeta, prozaik i tłumacz; w 1932–1940 przebywał w więzieniach i łagrach, od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); swoje dramatyczne starcie z machiną terroru sowieckiego spożytkował m.in. w powieściach *Tybrołowy* i *Sad Hetsymanskiej*, ukazując tryumf bohaterów nad złem; na emigracji był zaangażowany politycznie, tworząc m.in. Ukr. Partię Rewolucyjno-Demokratyczną, która skupiała Ukraińców ze środkowej i pld.-wsch. Ukrainy.

**BAJKA** [БАЙКА], gatunek literatury dydaktycznej uprawiany na Ukrainie od XVII; szczytowe jej osiągnięcia wiążą się z nazwiskami H. Skoworody, P. Hulaka-Artemowskiego, J. Hrebinki, Ł. Borowykowskiego i Ł. Hlibowa.

**BAJKO SIOSTRY** [СЕСТРИ БАЙКО]: Danyjła (ur. w 1929), Maria (ur. w 1931) i Nina (ur. w 1933) tworzące od 1953 zespół wokalny „Trio sióstr Bajko”; zdobyły w 1950.–1970. ogromną popularność w kraju; w ich repertuarze m.in. ukr. piosenki ludowe oraz kompozycje autorów rodzimych (np. M. Łysenki, S. Ludkewicza, A. Kosa-Anatolskiego, P. Majborody) i obcych.

**BALET** [БАЛЕТ], widowisko teatralne, w którym gł. środkiem wyrazu jest taniec wykonywany

przez tancerzy z towarzyszeniem muzyki i na tle scenografii; w kulturze ukr. zaistniał w XX; dotąd (gl. w XIX) spektakle B. w teatrach Kijowa, Charkowa i Odessy były realizacjami utworów ros., a oryginalne elementy ukr. oparte na tańcu ludowym tworzyły jedynie tło w takich operach, jak *Zaporożec za Duna-jem* S. Hulaka-Artemowskiego i *Natalka Pol-tawka* M. Łysenki; pierwszy ukr. balet wystawił w 1931 na scenie teatru kijowskiego choreograf W. Łytwynenko na podstawie utworu M. Werykiwskiego *Pan Kaniowski* (na motywach ballady ludowej *Pisnia pro Bodnariwnu*); po drugiej wojnie światowej powstały następne B. kompozytorów ukr. z wykorzystaniem narodowych schematów fabularnych, m.in. *Lileja* K. Dańkewicza, *Lisowa pisnia* M. Skorulskiego, *Chustka Dowbuzsza* A. Kosa-Anatolskiego oraz *Cienie zapomnianych przodków* W. Kyrejki; w swoim modelu B. ukr. powiela wzorce klasycznego B. ros.; w realizacjach scenicznych nacisk kładzie się na sztukę wykonawczą, którym błyszczały niegdyś takie primabaleriny jak Wałentyna Perejasławec, Roma Pryjma-Bohaczewska, Olena Potapowa i in.; jego unowocześnienie odbywa się poza teatrami opery i baletu – na scenach studiów eksperymentalnych; jego problemy naświetla kwartalnik „Imperija Baletu” (Kijów).

**BALEY STEFAN** [БАЛЕЙ СТЕПАН], 1885–1952, ukr.-pol. psycholog; założył w 1928 Katedrę Psychologii Wychowawczej w Uniwersytecie Warszawskim, kierując nią do 1952; prace z zakresu psychologii rozwojowej i społecznej; po ukr. wydał studium psychoanalityczne *Z psychologii twórczości Szewczenka oraz Narys psychologii*.

**BALLADA** [БАЛАДА], gatunek obejmujący utwory o charakterze epicko-lirycznym; rozwijała się na Ukrainie w 2 wersjach: ludowej i literackiej; charakterystyczna forma dla poezji romantyków (m.in. Ł. Borowykowskiego, A. Metlyńskiego i T. Szewczenki); w okresie ZSRR próba jej odrodzenia do celów propa-

gandowo-dydaktycznych, m.in. heroizacji czynów bohaterów sowieckich (np. *Komso-molec* W. Sosiury).

**BALAGULY** [БАЛАГУЛИ], 1) w XVIII–XIX nazwa woźniców, najczęściej Żydów, wynajmowanych do przewozu osób lub bagaży; 2) ukraińskie z 1830.–1840., przeważnie z pol. środowiska ziemiańskiego na Ukrainie prawobrzeżnej, wyrażający swoje sympatie do ludu ukr. przez naśladowanie jego zwyczajów i twórczości; ruch ten był płytki kulturalnie, z czasem nabrał form karykaturalnych (m.in. ludowo-hulaszczy tryb życia); królem balagulów nazywano A. Szaszkiwicza (1813–1880), poetę pol.-ukr.

**BALAKŁAWA** [БАЛАКЛАВА], uzdrowisko i port nad M. Czarnym w Republice Krym, ob. dzielnica Sewastopola; znana od X p.n.e.; *Ruiny zamku w Balakławie* poetycko odsłonił A. Mickiewicz.

**BANDERA STEPAN** [БАНДЕРА СТЕПАН], 1909–1959, rewolucjonista i polityk; od 1929 w OUN, w 1934–1939 więziony w Polsce za współudział w organizacji zamachu na ministra B. Pierackiego; od 1940 stanął na czele radykalnej frakcji w OUN; kierował walką zbrojną (UPA) o niepodległość Ukrainy, był rzecznikiem działań zarówno przeciw Sowietom, jak i Niemcom; politycznie odpowiedzialny za czystki etniczne na ludności pol. na Wołyniu Zach. i w Galicji Wsch.; po wojnie na emigracji w Niemczech, skąd kierował ogniwami OUN-B; zabity przez agenta sowieckiego B. Staszynskiego.

**BANDEROWIEC** [БАНДЕРОВЕЦЬ], 1) członek frakcji OUN-B; 2) pol. nazwa bojownika UPA biorącego udział w pacyfikacji ludności pol. na Wołyniu Zach. i w Galicji Wsch.

**BANDURA** [БАНДУРА], ludowy instrument muzyczny; chordofon szarpany, o owalnym korpusie rezonansowym i 2 grupach strun, melodycznych i basowych; niegdyś cieszyła

się uznaniem bardziej w środowisku ziemiańskim niż w chłopskim, w którym posługiwało się kobzą – jej uproszczoną wersją; jest używana do akompaniamentu oraz w zespołach muzyki ludowej.

**BAR** [БАР], m. rejonowe nad rz. Row w obw. winnickim, ok. 20 tys. mieszk.; znany od 1425, do 1537 Row; ob. nazwę nadała królowa pol. Bona Sforza dla upamiętnienia włoskiego Księstwa Bari; miejsce zawiązania konfederacji barskiej w 1768; od 1793 w składzie Rosji.

**BARABASZ JURIJ** [БАРАБАШ ЮРІЙ], ur. w 1931, ukr.-ros. krytyk i historyk literatury, prof. w Instytucie Literatury Światowej Rosyjskiej Akademii Nauk w Moskwie; w 1960–1961 redagował miesięcznik literacki „Prapor” w Charkowie; autor wielu monografii, m.in. o H. Skoworodzie i O. Dowżence; w 1995 wydał pracę o M. Gogolu pt. *Poczuwa i stud’ba. Gogol i ukraińska literatura: u istokow.*

**BARANOWICZ ŁAZARZ** [БАРАНОВИЧ ЛАЗАР], 1620–1693, duchowny prawosławny, teolog, pisarz religijny i poeta; od 1657 biskup, później arcybiskup czernihowski; był zwolennikiem zjednoczenia wszystkich ziem ukr. pod berłem cara Rosji; jako poeta zrealizował się w estetyce baroku; publikował w języku pol., a także w staro-cerkiewno-słowiańskim i staroukr.; wśród 5 tomów wierszy polskojęzycznych wyróżnia się *Lutnia Apollinowa kożdey sprawie gotowa.*

**BARKA WASYL** [БАРКА ВАСИЛЬ, wł. ОЧЕРЕТ В.], ur. w 1909, prozaik, krytyk literacki; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); b. płodny, jego dorobek obejmuje ok. 20 tomów (projekt dzieł zebranych); w jego wierszach, odsłaniających obecność Boga w świecie ludzkim, współlistnieją – poetycko przekonująco – elementy barokowe, symbolistyczne i impresjonistyczne; jest też autorem powieści, m.in. *Zwotyj kniaź i Raj.*

**BAROK** [БАРОКО], prąd artystyczny, który estetycznie zdominował rozwój kultury ukr. w XVII i pocz. XVIII; jego estetyka (m.in. monumentalizm, ornamentyka, malowniczość, alegoryzm) odcisnęła się na architekturze, pisaniu ikon i sztuce grawerskiej; w literaturze jest czasem jej rozkwitu: kwiecistość stylu, metaforyczność, antytetyczność i hiperbolizm to cechy, które wyznaczyły piśarstwo M. Smotryckiego, C. Trankwiliona-Stawroweckiego, I. Wyszenskiego i po części H. Skoworody.

„**BAROK KOZACKI**” [„КОЗАЦЬКЕ БАРОКО”], ukr. wersja estetyki barokowej w architekturze XVII i pocz. XVIII (okres Hetmańszczyzny); odróżniał się od kanonu włoskiego większym konstrukttywizmem i mniejszą dekoratywnością; utrwalony w wielu budowlach o charakterze świeckim i sakralnym, np. w budynkach Ławry Peczerskiej w Kijowie i cerkwi Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenska*) we wsi Soroczyńce Wielkie w obw. połtawskim.

„**BARON VON GOLDRING**” [„І один у полі воїн”], powieść sensacyjna Jurija Dolda-Mychajlika (1903–1966) z 1956 (wydana w Polsce w 1959), opowiadająca o wyczynach szpiega sowieckiego w hitlerowskiej Abwehrrze; zekranizowana w 1960 zainspirowała twórców seriali telewizyjnych do podjęcia podobnej tematyki – zarówno pol. (*Stawka większa niż życie* z 1968 wg scenariusza Andrzeja Zbycha), jak i ros. (*Siedemnaście mgnień wiosny* z 1969 wg powieści Juliana Siemionowa).

**BARSZCZ UKRAIŃSKI** [УКРАЇНСЬКИЙ БОРЩ], najpopularniejsza potrawa na Ukrainie; odmiany regionalne to B. połtawski i czernihowski, również B. z mięsem, z kurczakiem, z grzybami, z fasolą.

**BARTŁOMIEJ I** [ВАРФОЛОМЕЙ І], ur. w 1940, od 1991 patriarcha Konstantynopola; przywódca duchowy światowego prawosławia – wyznawców 15 kościołów prawosławnych,



w tym i ukr.; nie posiada jednak nad nimi władzy jurysdykcyjnej.

„BARWINOK” [„БАРВИНОК”], popularny miesięcznik ilustrowany dla dzieci w wieku szkolnym, wydawany w Kijowie od 1945; uznanie młodocianego czytelnika zdobył również „Soniaszyk”, założony w 1991, oraz „Piznajko” (od 1994); dla dzieci w wieku przedszkolnym wydaje się czasopismo „Malatko” (od 1960); prasa dla dzieci ukształtowała się na Ukrainie w k. XIX i rozwinęła się w XX (np. „Dzwinok”, Lwów 1890–1914; „Moloda Ukrajina”, Kijów 1908–1914), preferując formę miesięcznika, bogato ilustrowanego i literacko atrakcyjnego.

BARWINSKI OŁEKSANDR [БАРВИНСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1847–1926, działacz społeczny, historyk, pedagog; w 1891–1907 poseł do parlamentu austriackiego; w 1897–1914 redagował dziennik „Ruślan”; należał do narodowców, był zwolennikiem współpracy Ukraińców i Polaków w Galicji; działał m.in. w towarzystwach „Ruśka Besida”, „Proswita” oraz Naukowym im. T. Szewczenki we Lwowie; autor syntezy *Istorija ukrajinskoji literatury*.

BARWINSKI WASYL [БАРВИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1888–1963, kompozytor i pianista o orientacji impresjonistycznej; w 1915–1948 rektor Instytutu Muzycznego im. M. Łysenki we Lwowie; tworzył gł. formy instrumentalne, m.in. koncerty na fortepian, skrzypce i wiolonczelę oraz orkiestrę (*Ukrajinska rapsodija*); w 1948 aresztowany przez NKWD i osadzony na 10 lat w łagrze.

BASYSTIUK OLHA [БАСИСТЮК ОЛЬГА], ur. w 1950, śpiewaczka (sopran); od 1981 solistka Domu Muzyki Organowej i Kameralnej w Kijowie; w repertuarze utwory kompozytorów rodzimych i obcych oraz piosenki ludowe.

BASZKIRCEWA MARIA [БАШКИРЦЕВА МАРІЯ], 1860–1884, ukr.-ros. malarka i pisarka; miesz-

kając we Francji, studiowała malarstwo; prowadziła po francusku *Dziennik* wydany pośmiertnie (przejmujący opis przeżyć młodej dziewczyny zagrożonej gruźlicą); jej biografię w formie zbeletryzowanej opublikował M. Słaboszpycki (1987).

BASZTAN [БАШТАН], plantacja w gospodarstwach rolnych na południu Ukrainy przeznaczona pod uprawę kawonów, melonów i ogórków.

BAŚŃ [КАЗКА], 1) gatunek epicki literatury ludowej; popularna na ziemiach ukr. w odmianie zwierzęcej, magicznej i społeczno-obyczajowej, np.: *Koza w zajaczej chati*, *Sajce-rajce*, *Kotyboroszek*, *Bidnyj czołowik i smert'*; zbierali ją, literacko opracowywali i publikowali m.in. I. Rudczenko, I. Franko, W. Hnatiuk; 2) gatunek literacki stylizowany na B. ludową; do takiej stylizacji uciekali się m.in. P. Myrny (*Kazka pro Prawdu i Krywdu*), I. Franko (*Koły szcze zwiri howoryły*, *Łys Mykyta*) i P. Tyczyna (*Iwasyk-Telesyk*).

BATALION POLSKO-UKRAIŃSKI [УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИЙ БАТАЛЬЙОН], jednostka wojskowa im. J.K. Chodkiewicza i P. Konaszewicza-Sahajdacznego sformowana w 1997 z żołnierzy pol. i ukr.; jest przygotowywany do działań w ramach misji pokojowych ONZ.

BATU-CHAN [БАТИЙ], 1208–1255, wnuk Czyngis-chana, od 1238 chan Mongołów; w 1239–1240 zdobył gł. miasta Rusi-Ukrainy (Czernihów, Kijów, Włodzimierz, Halicz); założył Złotą Orde.

BATURYN [БАТУРИН], m. nad rz. Sejm w obw. czernihowskim, ok. 4 tys. mieszk.; w 1669–1708 i 1750–1764 rezydencja hetmanów Ukrainy lewobrzeżnej – D. Mnohohrisznego, I. Samojłowicza i I. Mazepy, a także ostatniego hetmana K. Rozumowskiego; wśród zabytków m.in. klasycystyczny pałac Rozumowskich z 1799–1803 (arch. A. Rinaldi).

**BAZAR** [БАЗАР], wieś k. m. Narodyczy w obw. żytomierskim, do 1986 ok. 3 tys. mieszk.; w pobliżu w 1921 bolszewicy rozstrzelali 359 żołnierzy armii URL, uczestników „wyprawy zimowej” pod dowództwem gen. J. Tiu-tiunnya; w 1941 Niemcy dokonali masowych aresztowań i mordów ludności w odwecie za manifestację ku czci osób rozstrzelanych w 1921; jego mieszkańców wysiedlono po katastrofie w Czarnobylu.

**BAZYLIANIE** [ВАСИЛІАНИ], zakon greckokatolicki (męski i żeński) oparty na regule św. Bazylego Wielkiego z IV; na Ukrainie w 1617 stworzono jednolitą organizację składającą się z 4 prowincji; w 1804–1864 skasowani na ros. Ukrainie, a w 1946 w Galicji Wsch.; ob. po restytucji w kraju prowadzą działalność duszpasterską, misyjarską, oświatową i wydawniczą; posiadają 9 monasterów (w tym i w Polsce) oraz 7 stacji misyjnych; ich najsłynniejszy ośrodek to monaster w Krechowie k. Żółkwi; kapituła św. Bazylego W. znajduje się w Rzymie.

**BAŻAN MYKOŁA** [Бажан Микола], 1904–1983, poeta, tłumacz, polityk; w 1943–1948 był wicepremierem rządu USRR, położył duże zasługi w rozwoju encyklopedii ukr. (w 1958–1983 kierował wydawnictwem „Ukrajńska radiańska encyklopedia” w Kijowie); w Polsce wydano 3 tomiki jego utworów; wydał liczne zbiory wierszy i poematów, m.in. uznane w swoim czasie *Rozmowa serdecz.*, *Sadiwnyk*, *Daryło Habycyky*; w poezji ewoluował od futuryzmu do socrealizmu i neoklasycyzmu; cykl wierszy *Mickiewicz w Odesie* (1955–1956) zapoczątkował w jego lirycznym nurt intelektualny.

**BEAUPLAN GUILLAUME LE VASSEUR DE** [Боплан Гійом Левассер де], ok. 1600–1673, francuski inżynier wojskowy, kartograf; w 1630–1648 w służbie pol., kierował budową fortyfikacji na Ukrainie prawobrzeżnej (m.in. Bar, Brody, Brzeżany, Podhorce); wykonał pierwszą dokładną mapę Ukrainy;

wróciwszy do Francji, wydał w 1651 książkę pt. *Description de l'Ukraine*, w której podał wiadomości geograficzne oraz opisał sytuację chłopstwa i in. stanów.

**BEJLISA PROCES** [ПРОЦЕС БЕЙЛІСА], postępowanie sądowe w Kijowie wobec Żyda Mendla Bejlisa w 1911–1913 oskarżonego o rzekome zabójstwo rytualne 13-letniego Andrija Juszczyńskiego; odbywał się w atmosferze zacieklego antysemityzmu (potęgowanego zwłaszcza przez konserwatywną prasę rosyjskojęzyczną); sąd przysięgłych uniewinnił B.

**BETZ** [БЕЛЗ], m. nad rz. Sołokija w obw. lwowskim, ok. 3 tys. mieszk.; znany od 1030, w XII–XIV stolica Księstwa Bełskiego, a po włączeniu do Polski w 1366 gł. m. województwa (1462–1793); w 1772–1918 w składzie Austrii, a w 1919–1951 znowu w Polsce; w 1951 przeszedł do USRR w ramach narzuconej przez ZSRR korekty granicy polsowieckiej; w pobliżu zakłady eksploatacji węgla kamiennego; wśród zabytków m.in. dwie cerkwie z XVII – grekokatolicka barokowa św. Mikołaja (*Mykołajiuwska*) i prawosławna drewniana Ducha Świętego (*Swiatoduchiuwska*); w XIX – pocz. XX ośrodek chasydyzmu; *Miasteczko Betz, maju sztetele Betz* – to pierwsze słowa tęskiego refrenu piosenki żydowskiej, śpiewanej podczas spotkań Żydów pochodzących nie tylko z B.

**BETZA IGOR** [Белза Ігор], 1904–1994, kompozytor, muzykolog, literaturoznawca pol.-ukr.-ros.; w 1936–1941 prof. Konserwatorium Kijowskiego; od 1942 w Moskwie; skomponował muzykę do filmu O. Dowżenki *Arsenał*; napisał studium *Ukrainskaja muzyka w gody wojny* (1946).

**BERDIAŃSK** [Бердянськ], m. rejonowe, uzdrowisko i port nad M. Azowskim w obw. zaporożskim, ok. 140 tys. mieszk.; założony w 1827, w 1939–1958 Osypenko (dla uczczenia pilotki Poliny Osypenko); ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady elektrotechniczne)

i oświatowo-kulturalny (m.in. instytut pedagogiczny).

**BERDNYK OŁEŚ** [БЕРДНИК ОЛЕСЬ], ur. w 1927, prozaik fantasta; w swoich utworach (m.in. tłumaczonym na język pol. *Pucharze Amrity*) podejmuje problematykę filozoficzno-kosmologiczną; kieruje „Ukr. Republiką Duchową” – jedną z większych grup neopogańskich na Ukrainie.

**BERDYCZÓW** [БЕРДИЧІВ], m. rejonowe w obw. żytomierskim, ok. 100 tys. mieszk.; węzeł kolejowy, instytut pedagogiczny, przemysł lekki i spożywczy (słynny browar); do 1772 w składzie Polski, w XVIII–XIX ośrodek kultury maryjnego (obraz Matki Boskiej Śnieżnej Berdyczowskiej w kościele klasztornej Karmelitów Bosych); od XVIII duże skupisko Żydów (1926: 55% ludności, w 1941–1942 Niemcy wymordowali ok. 40 tys.), ważniejsze centrum chasydyzmu („Jerozolima Wołyńia”); tu Honoré de Balzac w kościele św. Barbary zawarł małżeństwo z Ewelina Hańską z Rzewuskich (1850), urodził się Józef Conrad-Korzeniowski (1857) i Vladimir Horowitz (1904); powiedzenie *Pisz do mnie na Berdyczów* (‘bywaj zdrow, sprawa jest zamknięta’) miało w XIX sens dosłowny: ponaważ odbywały się tu 10 razy do roku jarmarki (kontrakty) i ludzie – nie tylko interesu – zjeżdżali tu gremialnie, to listy tak adresowane zawsze do nich trafiały.

**BEREHOWE** [БЕРЕГОВЕ], m. rejonowe w obw. zakarpackim, ponad 30 tys. mieszk.; w XII–1944 węgierski Beregas; ośrodek kultury mniejszości węgierskiej, m.in. teatr i instytut pedagogiczny przygotowujący kadrę dla szkół z węgierskim językiem nauczania; wśród zabójców m.in. gotycki kościół z XV.

**BERESTECZKO** [БЕРЕСТЕЧКО], osada nad rz. Stryw w obw. wołyńskim, 3 tys. mieszk.; w 1651 klęska wojsk kozacko-tatarskich B. Chmielnickiego w bitwie z Polakami pod wodzą króla Jana Kazimierza (zginęło 30 tys. Kozaków); w pobliżu, we wsi Plaszeza w obw. rówieńskim kompleks memorialny „Kozackie mogiły”, w którym znajdują się m.in. cerkiew-mauzoleum św. Jerzego (*Heorbijiuwska*) z 1914 i monument z 1991 poświęcony 340 rocznicy bitwy, drewniana cerkiew św. Michała (*Mychajliuwska*) z 1650 (przeniesiona tu w 1914 ze wsi Ostrów).

**BERETTI WIKENTIJ** [БЕРЕТТИ ВІКЕНТИЙ], 1781–1842, architekt ukr.-ros. pochodzenia włoskiego; brał udział w rozbudowie śródmieścia Kijowa; wg jego proj. wzniesiono w Kijowie budowle klasycystyczne – Uniwersytet św. Włodzimierza i instytut dla dziewcząt szlachetnie urodzonych.

**BEREZA KARTUSKA** [БЕРЕЗА КАРТУЗЬКА], m. na Polesiu białoruskim; w 1934–1939 władze pol. urządziły tam obóz dla więźniów politycznych, przez który przewinęło się ok. 300 Ukraińców – działaczy OUN i KPZU; po nagłośnieniu przez opinię publiczną brutalnych metod postępowania z więźniami stopniowo zwalniano nacjonalistów ukr., pozostawiając komunistów.

„**BEREZEŃ**” [„БЕРЕЗЕНЬ”], pierwszy ukr. zespół bigbitowy założony w 1965 przez studentów uczelni kijowskich (Saszka Awagiana, Walerija Witera i in.); prezentował muzykę energicznie-optimistyczną z elementami ludowości; jego przeboje to *Łybid’* i *Czumaćkyj szlach*.

„**BEREZIL’**” [„БЕРЕЗІЛЬ”], nazwa (‘marzec’) teatru założonego przez Ł. Kurbasa w 1922 w Kijowie, w 1926–1934 działającego w Charkowie, ówczesnej stolicy USRR; w swej estetyce odszedł od tradycji ukr. teatru realistycznego („Teatr nie reprodukuje rzeczywistości, lecz ją formuje”), prezentując spektakle ekspresjonistyczne; był teatrem nie autora czy aktora, ale reżysera, który zmierzał w inscenizacjach do syntezy wszystkich sztuk; zrealizowano w nim znakomite spektakle oparte na klasyce światowej i współczesnym drama-

cie ukr., m.in. M. Kulisza; grali w nim wybitni aktorzy: Natalia Użwij, Josyp Hirniak, Marian Kruszelnycki, Amwrosij Buczma i in.; w 1934 po aresztowaniu Kurbasa i zweryfikowaniu zespołu przekształcony w „socrealistyczny” Teatr Dramatyczny im. T. Szewczenki, a od 2003 przemianowany na Teatr Łesia Kurbasa „Berezil”.

**BEREZOWSKI MAKSYM** [БЕРЕЗОВСЬКИЙ МАКСИМ], 1745–1777, ukr.-ros. kompozytor i śpiewak chóralny; urodzony w Głuchowie, kształcił się w Kijowie i we Włoszech, śpiewał w carskiej kapeli dworskiej w Petersburgu; jeden z twórców ukr. stylu chóralnego w muzyce cerkiewnej (m.in. koncerty *Ne otweryż mene* i *Otcze nasz*); komponował też opery dla teatrów włoskich (m.in. *Ifigenia i Demofont*).

**BERLIN** [БЕРЛИН], stolica Niemiec; w 1920–1945 jedno z centrów ukr. emigracji politycznej; działały w nim dwa nurty: 1) członkowie monarchicznego stronnictwa hetmana P. Skoropadskiego, 2) nacjonalistycznie zorientowani działacze z J. Konowalcem na czele (którzy utworzyli UWG i OUN); w 1940–1945 był miejscem zarządu OUN-M; życie naukowe Ukraińców było tu skoncentrowane w Ukr. Instytucie Naukowym.

**BERYNDĄ PAMWŃ** [БЕРИНДА ПАМВО], ok. 1560–1632, leksykograf, pisarz, tłumacz i drukarz; w 1627 wydał *Łeksykon sławenoroskiej i imen tolkowanie* zawierający ok. 7 tys. słów w języku cerkiewnosłowiańskim tłumaczonych na język ukr.

**BESARABIA** [БАСАРАБІЯ], region między Prutem, Dniestrem i wybrzeżem M. Czarnego; w X–XIII w składzie Rusi Kijowskiej i Księstwa Halicko-Wołyńskiego, następnie posiadłość mołdawska i turecka; w 1812–1917 należała do Rosji, a w 1918–1940 do Rumunii; w 1940 na mocy ultimatum rządu ZSRR została włączona do nowo powołanej Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radziec-

kiej; ob. B. Płn. (region Chocim-Sokyriany) i B. Płd. (ziemia Akermańska, ob. Bilhorod-Dniestrowska i Izmailska) stanowią części obwodów ukr. czerniowieckiego i odeskiego, a B. środkowa przynależy do Mołdawii.

**BIALI CHORWACI** [БИЛІ ХОРВАТИ], plemię staroukr. zamieszkałe w międzyrzeczu górnego Prutu i Dniestru; w VI napadnięci przez Awarów rozpadli się na 3 grupy; jedna przesiadła się do Dalmacji (ob. Chorwacja), druga udała się w kierunku górnej Łaby, a trzecia pozostała na miejscu; od X wraz z Tywercami w składzie Rusi Kijowskiej.

**BIAŁA CERKIEW** [БІЛА ЦЕРКВА], m. rejonowe nad rz. Roś w obw. kijowskim, ok. 205 tys. mieszk.; założona w 1032, w 1363–1793 w składzie Litwy i Polski; ośrodek przemysłu cukrowniczego i budowy maszyn, a także instytut rolniczy i dendrarium „Aleksandria” z zespołem pawilonów (wzniesione przez Aleksandrę Branicką w k. XVIII w stylu romantycznym); wśród zabytków sporo budowli klasycystycznych, m.in. sobór Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenskyj*) oraz pałac Branickich.

„BIAŁA GWARDIA” [„БІЛА ГВАРДІЯ”], ros. siła antybolszewicka w czasie wojny domowej w 1918–1920; dążyła do odtworzenia Rosji monarchicznej sprzed 1917, nie uznając aspiracji niepodległościowych Ukrainy; jej Armia Ochotnicza dowodzona przez A. Denikina okupowała część ziem ukr. w 1919; w jej składzie w XI–XII 1919 walczyła Ukr. Armia Halicka.

**BIAŁOGRÓD NAD DNIESTREM** [БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ], m. rejonowe i port nad limanem Dniestru w obw. odeskim, ok. 60 tys. mieszk.; założony w IX, w XIV kolonia genueńska, później w posiadaniu Mołdawii, a od 1484 twierdza turecka Akerman (stąd tytuł sonetu A. Mickiewicza *Stepy Akernari-skie*); od 1812 należał do Rosji, w 1918–1940 do Rumunii; nazwę ob. nadano w 1944;

wśród zabytków m.in. największa na Ukrainie twierdza z XIII–XV.

**BIAŁORUSINI NA UKRAINIE** [БІЛОРУСИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa licząca ok. 275,8 tys. osób; mieszkają w rozproszeniu po całym kraju, co sprzyja stopniowemu ich wy narodowaniu się.

**BIBLIA NA UKRAINIE** [БІБЛІЯ В УКРАЇНІ], Pismo Święte, uprzystępniane na Rusi-Ukrainie wraz z przyjęciem chrztu od 988, początkowo fragmentarycznie i w przekładach na język cerkiewnosłowiański; pierwszym wydaniem całości była *Biblia Ostrogska* z 1581; próby tłumaczenia na język ukr. zawiera m.in. *Ewangeliarz Peresopnicki* (XVII); w XIX ukazało się sporo przekładów poszczególnych części, a tłumaczenia całości dokonali P. Kulisz, I. Puluj i I. Neczuj-Łewycki w 1895–1896 (ukazała się w 1903); następną wersję ukr. (1962) opracował I. Ohienko (prawosławny metropolita Parion); II sobór watykański (1963–1965) zatwierdził przekład ukr. zredagowany przez grekokatolików I. Kościeckiego, W. Barkę i I. Chomenkę; miała fundamentalny wpływ na ukształtowanie się chrześcijańskiej duchowości i kultury narodu ukr.

**BIBLIOGRAFIA** [БІБЛІОГРАФІЯ], dziedzina nauki o książce, zajmująca się rejestracją i opisem publikacji; odnotowujemy tu i osiągnięcia, i braki; przede wszystkim brakuje B. ogólnej, narodowej, w tym repertuaru dzieł z 1798–1916 (ukazało się w ciągu tych 120 lat ok. 27 tys. tytułów); podejmowane przez bibliografów próby w tym zakresie w 1919–1932, 1945–1947 i 1987 zostały stordedowane przez władze sowieckie; systematycznie prowadzone są prace (w kraju i diasporze) w zakresie B. przedmiotowej (np. Ł. Holdenberh *Slawjanska filotobija na Ukrajini*. 1963–1967, Kijów 1968) oraz osobowej (np. dotyczące twórczości T. Szewczenki), w tym i adnotowanej (oprócz opisu bibliograficznego informacja o treści tekstu); ob. kończą się prace nad ułożeniem 3-tomowej bibliografii

ukr. bibliografii pt. *Dźerela ukrajinoznawstwa*; rejestrację bieżącej produkcji wydawniczej na Ukrainie prowadzi Izba Książkowa (*Knyżkowa palata*) im. I. Fiodorowa w Kijowie, Centralna Biblioteka Naukowa im. W. Wernadskiego NANU w Kijowie, Biblioteka Naukowa im. W. Stefanyka NANU we Lwowie i in. ośrodki.

**BIBLIOTEKA IM. S. PETLURY W PARYŻU** [БІБЛІОТЕКА ІМ. С. ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ], ksiąznica ukr. zorganizowana w 1929; w 1940 miała ok. 15 tys. woluminów, wiele kompletów prasy oraz muzeum S. Petlury; w 1940 Niemcy wywieźli jej zasoby do Berlina, a potem do Raciborza, skąd oddziały NKWD przetransportowały je do Moskwy (znajdują się tam do dziś); w 1946 wznowiła swoją działalność, będąc ośrodkiem życia umysłowego Ukraińców we Francji.

**BIBLIOTEKA NAUKOWA CENTRALNA IM. W. WERNADSKIEGO NANU W KIJOWIE** [ЦЕНТРАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. В. ВЕРНАДСЬКОГО НАНУ У КИЄВІ], największy księgozbiór w kraju, ponad 14 mln jednostek; została założona w 1919; posiada bogatą kolekcję cymeliów, w tym wydania staroukr. oraz rękopisy twórców ukr.; ma status „narodowej”; w jej historii tragicznie zapisał się rok 1964, gdy ją podpalono (prawdopodobnie celowo), spłonęło wówczas ok. 600 tys. jednostek bibliotecznych, nierzadko o wartości unikatowej.

**BIBLIOTEKA NAUKOWA IM. W. STEFANYKA WE LWOWIE** [НАУКОВА БІБЛІОТЕКА ІМ. В. СТЕФАНІКА У ЛЬВОВІ], księgozbiór oddziału NANU we Lwowie, ok. 5 mln jednostek; założona w 1940 na bazie i w gmachu Biblioteki Ossolineum (Zakładu Narodowego im. Ossolińskich) oraz biblioteki Towarzystwa Naukowego im. T. Szewczenki i in.

**BIBLIOTEKA PARLAMENTARNA UKRAINY W KIJOWIE** [ПАРЛАМЕНТСЬКА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ У КИЄВІ], jedna z największych ukr. bibliotek publicznych, ponad 4 mln jedno-

stek; założona w 1866, do 1992 pod nazwą Republikańska; w 1993 otrzymała status „narodowej”.

**BIBLIOTEKA SOBORU ŚW. ZOFII W KIJOWIE** [БІБЛІОТЕКА СОФІЙСЬКОГО СОБОРУ У КИЄВІ], pierwsza na Rusi-Ukrainie biblioteka, założona w 1037 przez Jarosława Mądrego; tu również działało skryptorium, gdzie przepisywano księgi oraz tłumaczono je z języka greckiego na cerkiewnosłowiański.

**BIBLIOTEKA UKRAIŃSKA W MOSKWIE** [УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА В МОСКВІ], jedyna, działająca od 1989, biblioteka piśmiennictwa ukr. utrzymywana przez państwo ros.; ok. 30 tys. książek i czasopism; w swej działalności nawiązuje do tradycji biblioteki ukr. czynnej w Moskwie w 1926–1938; współpracuje z Centrum Kultury Ukraińskiej, placówką państwa ukr.

**BIBLIOTEKI UKRAIŃSKIE** [УКРАЇНСЬКІ БІБЛІОТЕКИ], gęsta sieć bibliotek publicznych i specjalistycznych (19 tys., zgodnie ze strukturą administracyjną kraju); największe z nich to biblioteki NANU oraz uczelniane; odradzają się ludowe biblioteki Towarzystwa „Proswita”; w przeszłości uznaniem cieszyły się biblioteki soboru św. Zofii i Ławry Peczerskiej w Kijowie (od XII) oraz Akademii Kijowsko-Mohylańskiej (w XVII–XVIII).

**BIŁOGRUDOWSKA KULTURA** [БІЛОГРУДІВСЬКА КУЛЬТУРА], kultura plemion późnej epoki brązu w leśnostepowej strefie Ukrainy prawobrzeżnej, trwająca od XI do VIII p.n.e.; ludność zamieszkiwała nad rzekami w otwartych osiedlach w półziemiankach; jej podstawę gospodarczą stanowiła uprawa ziemi i hodowla; posługiwała się przedmiotami codziennego użytku wykonanymi z gliny, rogu i kamienia, rzadziej z brązu; ustrój społeczny – patriarchalno-rodowy; nazwa pochodzi od wsi Biłohrudówka k. Humania.

**BILASZOWSKI MYKOŁA** [БІЛЯШІВСЬКИЙ МИКОЛА], 1867–1926, archeolog i muzeolog;

prowadził liczne prace wykopaliskowe, m.in. badając kulturę trypolską na Kijowszczyźnie i osadnictwo słowiańskie na Wołyniu; w 1902–1923 kierował Gł. Muzeum Historycznym w Kijowie.

**BIŁASZ OŁEKSANDR** [БІЛАШ ОЛЕКСАНДР], ur. w 1931, kompozytor, poeta; komponuje muzykę poważną i popularną; zasłynął z piosenek estradowych, jego przeboje to m.in. *Cwituł' osinni tychi nebesa* (do słów A. Małyżki) i *Dwa kolory* (do słów D. Pawłycki); wyróżniony tytułem „Bohater Ukrainy”.

**BIŁECKI ŁEONID** [БІЛЕЦЬКИЙ ЛЕОНІД], 1882–1955, literaturoznawca; od 1923 na emigracji (Czechy, Niemcy), prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze i Monachium; autor wielu prac z poetyki (m.in. *Osnowy literaturno-naukoweji krytyky*) i historii literatury (m.in. *Istorija ukrajinskoji literatury*).

**BIŁECKI OŁEKSANDR** [БІЛЕЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1884–1961, literaturoznawca (ukrainista i rusycysta), prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Kijowskiego; w 1939–1941 i 1944–1961 dyrektor Instytutu Literatury im. T. Szewczenki AN USRR w Kijowie; napisał liczne prace z zakresu teorii i historii literatury; zredagował w 1954–1956 2-tomową syntezę pt. *Istorija ukrajinskoji literatury*.

**BIŁECKI-NOSENKO PAWŁO** [БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО ПАВЛО], 1774–1856, ukr.-ros. pisarz, pedagog, leksykograf; uprawiał różne gatunki literackie, m.in. bajkę, poemat burleskowy i powieść; ułożył słownik opisowy języka ukr.

**BIŁODID IWAN** [Білодід Іван], 1906–1981, językoznawca; w 1957–1962 minister oświaty USRR, a w 1964–1981 dyrektor Instytutu Językoznawstwa AN USRR w Kijowie; swoje prace poświęcił historii języka ukr. oraz stylom pisarzy; zredagował w 1970.–1980. 11-tomowy opisowy *Słownik ukrajinskoji mowy*.

**BIŁOKUR KATERYNA** [БІЛОКУР КАТЕРИНА], 1900–1961, malarka prymitywistka; mieszkała we wsi Bohdaniwka k. Jahotyńna w obw. kijowskim; miała wystawy m.in. w Kijowie, Moskwie i Paryżu; w jej obrazach (martwej naturze, np. *Kwity i owocki*, *Natiurmort*, a zwłaszcza kompozycjach kwiatowych, m.in. *Car-kolos*, *Piwoniji* i *Buket kwitniw*) odzwierciedliła się naiwno-realistyczna fascynacja przyrodą; poświęcili jej swoje książki W. Jaworiwski (powieść biograficzna *Autoportret z ujawy*, 1981) i M. Kahałycki (mikropowieść-esej *Kwity moji, dity*, 1988).

**BIŁYK IRYNA** [БІЛИК ІРИНА], ur. w 1970, piosenkarka; współpracuje z grupą rockową „Ajaks”; zdobyła dużą popularność, wśród jej przebojów znajdują się m.in. piosenki *Tak prosto*, *Chocz u Ty mij*; wydała w Polsce 2 płyty kompaktowe *Kraina* i *Biłyk Aniol* z piosenkami w wersji ukr. i pol.

**BIŁYK IWAN** [БІЛИК ІВАН], ur. w 1929, prozaik i tłumacz; uprawia beletrystykę historyczną (m.in. powieści *Mecz Areja* i *Pochoron bobiw*), w której zwraca się ku przeszłości przedhistorycznej Ukrainy oraz czasów Rusi Kijowskiej.

**BITWA POD POŁTAWĄ** [ПОЛТАВСЬКА БИТВА], decydujące starcie (25–27 VI 1709) w wojnie północnej pomiędzy wojskami ros.-ukr. Piotra I i I. Skoropadskiego a szwedzko-ukr. dowodzonymi przez Karola XII i I. Mazepę; zakończyła się klęską Szwedów i Mazepy; w jej wyniku nastąpiła okupacja Ukrainy przez Rosjan oraz dalsze ograniczenie autonomii państwa kozackiego.

**BIZANCJUM WPŁYWY** [ВПЛИВИ ВІЗАНТІЇ] na kulturę ukr. uwidoczniły się od momentu przyjęcia chrztu przez Ruś-Ukrainę w obrządku bizantyjskim; prawosławny kościół ukr. znajdował się w jurysdykcji kanonicznej patriarchy konstantynopolskiego do 1686, co określiło charakter sakralności ukr. (m.in. teologię, budownictwo świątynne, poetykę

ikon, liturgię, piśmiennictwo cerkiewne); wzorce bizantyjskie oddziaływały też w zakresie literatury świeckiej, prawa i obyczajowości; w miarę rozwoju kultury ukr. te wpływy malały, na Ukrainie zaczęła wytwarzać się własna tradycja wyznaczana przez kulturę ludową i coraz dynamiczniejsze związki z Zachodem.

**BŁAWACKI WOŁODYMYR** [БЛАВАЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1900–1953, aktor i reżyser teatralny; pracował w wielu zespołach, również w teatrze „Bereził”; kierował teatrami w Galicji Wsch., a podczas okupacji niemieckiej Operą Lwowską, w której jako pierwszy na Ukrainie wykreował rolę Hamleta; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); położył duże zasługi w modernizowaniu teatru ukr.

**BODIANSKI OSYP** [БОДІАНСЬКИЙ ОСИП], 1808–1877, ukr.-ros. sławista, historyk i etnograf, prof. Uniwersytetu Moskiewskiego; wydawał źródła do dziejów Ukrainy; przyjaźnił się z T. Szewczenką.

**BOGOLUBOW MYKOŁA (NIKOŁAJ)** [БОГОЛЮБОВ МІКОЛА], 1909–1992, ukr.-ros. matematyk i fizyk teoretyk; w 1934–1958 prof. Uniwersytetu Kijowskiego, w 1965–1973 dyrektor Instytutu Fizyki Teoretycznej AN USRR w Kijowie, a od 1965 równolegle był dyrektorem (do 1990) Zjednoczonego Instytutu Badań Jądrowych w Dubnej (Rosja); swoje prace poświęcił teorii równań różniczkowych, fizyce statystycznej i kwantowej teorii pola.

**BOHATEROWIE NARODOWI** [НАЦІОНАЛЬНИ ГЕРОЇ], w rankingach najczęściej są wymieniani: T. Szewczenko (przoduje), I. Mazepa, M. Hruszewski, B. Chmielnicki, Włodzimierz Wielki i S. Petlura.

**BOHOMOŁEC OŁEKSANDR** [БОГОМОЛЕЦ ОЛЕКСАНДР], 1881–1946, fizjopatolog, organizator nauki, w 1930–1946 był prezesem AN USRR w Kijowie; swoje badania koncen-

trował m.in. na problemach endokrynologii, onkologii oraz długowieczności.

**BOHUN IWAN** [Богун Іван], ?–1664, pułkownik kozacki, uczestnik powstania B. Chmielnickiego; hetman nakażny w 1663; stracony przez Polaków pod zarzutem zdrady; prototyp bohatera w powieści H. Sienkiewicza *Ogniem i mieczem*.

**BOHUSŁAW** [Богуслав], m. rejonowe w obw. kijowskim, ponad 20 tys. mieszk.; znany od 1195 jako twierdza; wiąże się z nim treściowo dumy i ballady, m.in. *Marusia Bobusławka* i *U misteczku Bobusławku*, odzwierciedlające okres najazdów tatarskich na ziemię ukr. oraz dominacji „polskich panów”.

**BOJAN** [Боян], pieśniarz staroruski na przełomie XI i XII; uwieczniony w *Słowie o wyprawie Igora*; synonim poety reprezentanta twórczości tyrtejskiej.

**BOJCZUK BOHDAN** [Бойчук Богдан], ur. w 1927, poeta i tłumacz; od 1949 w USA, mieszka w Nowym Jorku; wydał ponad 10 książek, w tym poetyckie m.in. *Czas bólu, Lubow w trzech czasach, Mandriwka tił*; jego poezja porusza kwestie intelektualno-filozoficzne, rodowodowo nawiązuje do estetyki baroku, ma fakturę złożonej metaforyki; w Polsce wydano wybór jego poezji pt. *Miłość w trzech odstonach i inne wiersze* (2001).

**BOJCZUK MYCHAJŁO** [Бойчук Михайло], 1882–1939, malarz; odbył studia w Krakowie i Paryżu; w 1910 wraz z członkami założonej przez siebie grupy twórców „Renovation Byzantine” wystawiał w Paryżu; od 1924 prof. Instytutu Sztuk Plastycznych w Kijowie; stworzył kierunek monumentalny, łącząc elementy malarstwa bizantyjskiego i renesansu włoskiego ze składnikami stylu narodowego oraz awangardy (kompozycja *Tajna wieczernia*, ikona *Pokrowa Bohorodyci, Autoportret*); zginął w łagrze; jest patronem Instytutu Sztuki Dekoracyjnej w Kijowie.

**BOJKOWIE** [Бойки], górale ukr. (karpaccy) zamieszkujący tereny Karpat Wsch.; ich odrębność (ob. mocno zniwelowana przez cywilizację) przejawia się w dziedzinie budownictwa, ubioru, obyczajowości oraz języka; z B. wywodzi się wielu wybitnych Ukraińców, m.in. I. Franko; pol. B., zamieszkali w powiecie lesko-ustrzyckim (który w 1944–1951 stanowił część obw. drohobyckiego USRR), zostali w 1951 deportowani na Ukrainę w ramach narzuconej przez ZSRR korekty granicy pol.-sowieckiej; dawna kultura materialna pol. B. jest eksponowana w sanockim Muzeum Budownictwa Ludowego.

**BOJKOWSZCZYŻNA** [Бойківщина], region zasiedlony przez Bojków; obejmuje tereny znajdujące się między granicą pol.-ukr. na zachodzie a rz. Łomnicą (dopływem Dniestru) na wschodzie, administracyjnie rejony górskie obw. lwowskiego i iwano-frankowskiego; dzieje i specyfikę B. dokumentuje czasopismo „Litopys Bojkiwszczyzny” ukazujące się od 1931 w Samborze.

**BOKSZAJ JOSYP** [Бокшай Йосип], 1891–1975, malarz i grafik, mieszkał w Užhorodzie; tworzył obrazy realistyczne o treści religijnej, rodzajowej i krajobrazowej, m.in. *Zustricz na połonyni, Ozero w borach, Portret werchowynia*.

**BOLSZEWICY** [Більшовики], komuniści sowieccy; w 1903–1912 frakcja większościowa w Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji z W. Leninem na czele, następnie samodzielna partia; od 1917 posiadli władzę w Rosji, a od 1922 w ZSRR; od 1952 pod nazwą Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego; w stosunku do Ukrainy realizowali politykę kolonialną, rusyfikacyjną i ateizacyjną.

**BOŁCHOWITINOW JEWFYMIJ** [Болховитинов Євфимій], 1767–1837, duchowny prawosławny, historyk i archeolog; w 1822–1837 metropolita kijowsko-halicki; jeden



z pierwszych badaczy przeszłości Kijowa, m.in. odkrył pozostałości Złotej Bramy.

**BOŁHRAD** [Болград], m. rejonowe w obw. odeskim, ok. 20 tys. mieszk.; założony w 1821 przez Bułgarów, którzy uciekli od ucisku tureckiego na teren państwa ros.; wśród zabytków m.in. klasycystyczny sobór Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenskyj*) z 1833–1838.

**BONDARCZUK SERHIJ (SIERGIEJ)** [Бондарчук СЕРГІЙ], 1920–1994, ukr.-ros. aktor i reżyser filmowy; grał role tytułowe w filmie *Taras Szewczenko* (1951) i *Iwan Franko* (1956); od 1957 w Moskwie, gdzie zrealizował szereg filmów, m.in. *Los człowieka* oraz *Wojna i pokój*.

**BORECKI HIOB** [Борецький Іов], ?–1631, prawosławny metropolita kijowski od 1620; zwalczał katolicyzm, jednak w 1628–1629 skłaniał się ku koncepcji zjednoczenia Kościołów prawosławnego i greckokatolickiego.

**BORODAJ WASYL** [Бородай Василь], ur. w 1917, rzeźbiarz, prof. kijowskiej Akademii Sztuk Pięknych i Architektury; tworzy w stylu realizmu formy monumentalne i kameralne; wznosił potężny posąg „sowieckiej matki-ojczyzny” (we współautorstwie z Rosjaninem J. Wuczeticzem) na wzgórzach nadnieprzańskich (jako część składową memoriału architektonicznego *Wiczna sława bohaterom*, 1975), czym naruszył krajobrazową panoramę Kijowa, harmonijnie wytworzoną przez świątynie Ławry Peczerskiej i monasteru Wydubeckiego; autor wspaniałego pomnika T. Szewczenko; autor wspaniałego pomnika T. Szewczenki w pol. miasteczku Biały Bór oraz licznych popiersi, m.in. P. Tyuczyny, T. Jabłonskiej i Ł. Rewuckiego; członek Akademii Sztuki Ukrainy.

**BOROTBIŚCI** [БОРОТЬБИСТИ (УКРАЇНСЬКА КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ БОРОТЬБИСТІВ)], stronnictwo wyłonione z Ukraińskiej Partii Socjalistów-Rewolucjonistów w 1918 i działające samodzielnie do 1920; nazwa pochodzi od

tytułu ich organu „Borot'ba”; współpracowali z bolszewikami, a w 1920 połączyli się z nimi; należeli do nich m.in. W. Ełłan-Błakytny i O. Szumski; jako zwolennicy tzw. komunizmu narodowego wysuwali hasło odrębnego rozwoju Ukrainy w ramach ZSRR; później, w 1930. ofiary represji stalinowskich.

**BOROWYKOWSKI ŁEWKO** [Боровиковський Левко], 1806–1889, poeta i pedagog; należał do charkowskiej grupy romantyków, pisał ballady (m.in. *Mariusia* wg *Lenory* G.A. Bürgera) oraz bajki.

**BOROWYKOWSKI WOŁODYMYR (WŁADIMIR)** [Боровиковський Володимир], 1757–1825, malarz ukr.-ros., od 1787 mieszkał w Petersburgu; ewoluował od sentymentalizmu do klasycyzmu; mistrz portretu (ok. 160, w tym tak znane jak *M. Łopuchina* i *A. Kuraikin*); uprawiał malarstwo religijne i rodzajowe (m.in. słynna *Kriestjanka*).

**BORSZEWSKO-ROMEŃSKA KULTURA** [БОРШЕВСЬКО-РОМЕНСЬКА КУЛЬТУРА], kultura ludności zajmującej obszary leśne i stepowe nad Dnieprem i Donem w VII–X; reprezentuje kulturę plemienia Siewierzan; dla niej charakterystyczne były osiedla obronne położone na brzegach rzek, zabudowane gęsto niewielkimi domostwami; utrzymywano się z rolnictwa i hodowli zwierząt oraz myślistwa i rybołówstwa; rozwijano takie rzemiosła jak kowalstwo i obróbka metali kolorowych; nazwa pochodzi od wsi Borszew k. Woroneża (ob. Rosja) oraz m. Romny.

**BORTNIANSKI DMYTRO (DMITRIJ)** [Бортнянський Дмитро], 1751–1825, ukr.-ros. kompozytor, dyrygent i śpiewak chóralny; urodził się w Głuchowie, kształcił się w Petersburgu i we Włoszech; swoje życie zawodowe związał z carską kapelą chóralną w Petersburgu; skomponował pieśni i romanse do tekstów francuskich, 3 opery *Comante*, *Quinto Fabio* i *Alcide*, 2 opery komiczne *Le faucon* i *Le fils rival*, komedię pastoralną *La*

*fête du seigneur*, patriotyczną kantatę *Piewiec wo staniu ruskich wojnow* (do słów W. Żukowskiego) oraz utwory instrumentalne, w tym pierwszą na gruncie wschodniosłowiańskim symfonię; sławę zawdzięcza nowatorskiej muzyce cerkiewnej, wśród ponad 100 utworów religijnych znajdujemy 10 koncertów na 2 chóry i 35 na 4 głosy, w tym słynny *Kol sławien...*; został uznany za jednego z 12 największych kompozytorów świata (z tego tytułu wzniesiono mu pomnik w Nowym Jorku).

**BORYS I GLEB** [БОРИС І ГЛІБ], ?–1015, święci; książęta kijowscy, synowie Włodzimierza Wielkiego; po śmierci ojca w czasie walk o tron kijowski zostali zabici przez starszego brata Światopelka; w 1072 kanonizowani; kult B. i G. był wymierzony przeciwko tendencjom odśrodkowym na Rusi i wpływom bizantyńskim na ruską Cerkiew.

**BORYSŁAW** [БОРИСЛАВ], m. w obw. lwowskim, ok. 50 tys. mieszk.; od poł. XIX centrum przemysłu naftowego i gazowego; jego powstawanie demaskacyjnie opisał I. Franko w mikropowieściach *Boa constrictor* i *Borysław się śmieje* (1878–1881).

**BOUND BROOK** [БАУНД-БРУК], m. w stanie New Jersey (USA), ośrodek narodowy Ukraińców amerykańskich; znajduje się tu m.in. prawosławna cerkiew – pomnik ofiar komunizmu sowieckiego, cmentarz – panteon św. Andrzeja Apostoła, muzeum, biblioteka, wydawnictwo z zakładem poligraficznym oraz seminarium duchowne.

**BRAĆLAW** [БРАЦЛАВ], osada k. Niemirowa w obw. winnickim, ok. 7 tys. mieszk.; od XIV twierdza pol., w 1569–1598 stolica województwa; w XVIII–XIX ośrodek chasydyzmu (jego czołową postacią był cadyk Nachman, 1772–1811, pochowany w Humanu).

**BRACTWA** [БРАТСТВА], zrzeszenia religijne prawosławnych mieszczan rozwijające się

w XV–XIX; prowadziły działalność oświatową, kulturalną, wydawniczą i charytatywną; aktywne zwłaszcza w Kijowie, Lwowie i Łucku; ob. obserwuje się próby ich restytucji, np. dużą aktywność przejawia kijowskie bractwo im. św. Andrzeja Apostoła.

**BRACTWO CYRYLA I METODEGO** [КИРИЛО-МЕФОДИЇВСЬКЕ БРАТСТВО], narodowo zorientowane tajne stowarzyszenie, działające w Kijowie w 1845–1847; zostało wykryte przez władze carskie, a jego członkowie (m.in. M. Hulak, M. Kostomarov, P. Kulisz i T. Szewczenko) aresztowani i zesłani; w dokumentach programowych (m.in. *Statut, Księgi bytu narodu ukr., Odezwa do Rosjan i Polaków*) postulowano powołanie federacyjnej republiki narodów słowiańskich – państwa równych praw obywatelskich, bez pańszczyzny i przywilejów stanowych.

**BRACTWO TARASOWCÓW** [БРАТСТВО ТАРАСІВЦІВ], nielegalna organizacja „świadomych Ukraińców” w Rosji, działająca w 1891–1898; nazwa od imienia Tarasa Szewczenki; wysuwali – oprócz potrzeby działalności oświatowej wśród ludu – postulat politycznego wyzwolenia Ukrainy i ustanowienia dla niej autonomii; jego aktywni członkowie to I. Łypa, M. Michnowski, B. Hrinchenko i M. Kociubynski.

**BRACTWO USPEŃSKIE WE LWOWIE** [УСПЕНСЬКЕ БРАТСТВО У ЛЬВОВІ], prawosławne stowarzyszenie religijne powstałe przy cerkwi Uspeńskiej w XV i podlegające bezpośrednio metropolii; było ważnym ośrodkiem kulturalno-oświatowym na zach. ziemiach ukr.; utrzymywało szkołę, drukarnię, szpital itp.; w 1708 przejęte przez unitów, a w XIX przez moskwofilów.

**BRAJCZEWSKI MYCHAŁO** [БРАЙЧЕВСЬКИЙ Михайло], 1924–2001, archeolog i historyk, prof. Akademii Mohylańskiej w Kijowie; opublikował 10 książek, w tym cenioną monografię *Utwardzienia chrystyjanstwa na Rusi*;

jego zainteresowania naukowe to prahistoria ziem ukr. oraz dzieje Rusi Kijowskiej; zdobył też uznanie jako malarz portretujący bohaterów narodowych.

**BRODY** [БРОДИ], m. rejonowe w obw. lwowskim, ok. 25 tys. mieszk.; założone w 1584 jako twierdza pol.; w XVIII–XIX duży ośrodek oświatowy Żydów, w tym i chasydyzmu; w 1773–1880 centrum handlu tranzytowego między Europą Środkową a Rosją; w lipcu 1944 w pobliżu doznała porażki ukr. Dywizja SS „Galizien” w bitwie z Armią Czerwoną (ok. 7 tys. żołnierzy poległo lub trafiło do niewoli sowieckiej); wśród zabytków m.in. pozostałości fortyfikacji z 1630–1635, cerkiew św. Jerzego (*Jurijiwśka*) z XVII oraz synagoga o wyjątkowej urodzie z 1742.

**BRONŃ** [ЗБРОЯ], środki techniczne przeznaczone do prowadzenia wojny wytwarzano dawniej na ziemiach ukr. we własnym zakresie oraz sprowadzano z zewnątrz (Bizancjum, Europa Zach.); również Kozacy zaporoscy rozwijali własne rzemiosło rusznikarskie i ludwisarskie, preferując B. ofensywną, a zaniebując obronną; armia URL bazowała wyłącznie na broni zdobytej na wojsku ros., austriackim i niemieckim; w USSR powstał w ramach militaryzacji ZSRR prężny przemysł zbrojeniowy, który stał się ob. własnością niepodległej Ukrainy; jej eksponaty znajdują się w licznych muzeach, m.in. w Kijowskim Muzeum Wojska oraz Muzeum Broni i Starożytności Kozackich im. D. Jawornyckiego w Dniepropetrowsku.

**BRYNDZA** [БРИНЗА], miękki ser z niekwaszonego mleka owczego wytwarzany gł. na obszarze Karpat Wsch. (Pokucie, Bukowina).

**BRZESKA UNIA** [БЕРЕТЕЙСЬКА УНІА], połączenie Kościoła prawosławnego z Kościołem rzymskokatolickim w Rzeczypospolitej w 1596 na synodzie w Brześciu Litewskim; spowodowała rozłam w Kościele prawosławnym, tylko część jego hierarchii i wyznaw-

ców uznała zwierzchnictwo Biskupa Rzymu; w jej wyniku powstał Ukr. Kościół Greckokatolicki; jej postanowienia próbowano likwidować czterokrotnie: w 1795 Katarzyna II, w 1839 Mikołaj I, w 1875 Aleksander II i w 1946 Stalin; jej 400-lecie uroczyste obchodzono w 1996.

**BRZEŻANY** [БЕРЕЖАНІ], m. rejonowe nad rz. Złota Lipa w obw. tarnopolskim, ok. 20 tys. mieszk.; znane od 1375; w XIX i na pocz. XX działało tu słynne gimnazjum, które przygotowywało świadomą swej tożsamości narodowej inteligencję ukr.; wśród zabytków m.in. renesansowy zamek Sieniawskich z 1554, sobór św. Trójcy (*Trojickyyj*) z 1768 i klasycystyczny ratusz z 1811.

**BU-BA-BU** [БУ-БА-БУ (БУРЛЕСКА, БАЛАГАН, БУФОНАДА)], postmodernistyczna grupa literacka o luźnej strukturze organizacyjnej; powstała w 1985, jej współzałożyciele to J. Andruchowicz, W. Neborak i O. Irwanec; stawiała sobie za cel uwolnienie literatury ukr. od modelu twórczości zaangażowanej, który zakonserwował się w niej od czasów T. Szewczenki i wzmocnił pod ciśnieniem socrealizmu; posługując się prowokacją intelektualną, podążała do ostatecznego zerwania z kultury ukr. nalotu rusyfikacyjnego i sowietyzacyjnego oraz do przywrócenia Ukraincom ich pamięci europejskiej; w 1995 uległa samorozwiązaniu, manifestując ten fakt przez wydanie jedynej wspólnej książki (wybranych utworów całej trójki).

**BUBKA SERHIJ** [БУБКА СЕРГІЙ], ur. w 1963, lekkoatleta; mistrz olimpijski w skoku o tyczce (Seul, 1988); 6-krotny mistrz i wielokrotny rekordzista świata, pierwszy pokonał wysokość 6 m (1985); wyróżniony tytułem „Bohater Ukrainy”.

**BUZACZ** [БУЧАЧ], m. rejonowe nad rz. Strypa w obw. tarnopolskim, ok. 15 tys. mieszk.; znany od 1397, w XVII–XVIII w posiadaniu Potockich; w 1672 zawarto tu układ między

Polską a Turcją, zgodnie z którym oddano Turkom województwo podolskie, braclawskie i pld. część Kijowszczyzny; w XVIII–XIX ośrodek chasydyzmu; wśród zabytków m.in. renesansowy zamek Potockich, rokokowy ratusz z 1750–1751 (wzniesiony wg projektu B. Meretyna) oraz cerkiew Podniesienia Krzyża (*Chrestowozdwyżenska*) z 1753–1770.

**BU CZMA AMWROS IJ** [БУЧМА АМВРОСІЙ], 1891–1957, aktor i reżyser; na scenie od 1905; w 1926–1934 w charkowskim teatrze „Berezil”, a od 1936 w kijowskim Teatrze Dramatycznym im. I. Franki; grał też w wielu filmach fabularnych oraz zrealizował film *Ziemia* wg mikropowieści O. Kobylanskiej.

**BUKOWINA PÓŁNOCNA** [ПІВНІЧНА БУКОВИНА], region między Karpatami Wsch. a Dniestrem; w X–XIII wchodziła w skład Rusi Kijowskiej i Księstwa Halicko-Wołyńskiego, następnie posiadłość węgierska i mołdawska; w 1774–1918 należała do Austrii, a w 1918–1940 do Rumunii; w 1940 wraz z Czerniowcami została wskutek ultimatum rządu ZSRR włączona do USRR; od zarania dziejów jest to kraina pogranicza kulturowego, wieloetniczność (np. ob. mieszkają tu przedstawiciele 69 narodowości) stanowi o jej specyfice; z tego względu nazywano ją na przełomie XIX i XX „Europą w miniatu-rze”; ob. stanowi dużą część obw. czerniowieckiego; B. Płd. (gł. m. Suczawa) należy do Rumunii.

**BUŁACHOWSKA JULIA** [БУЛАХОВСЬКА Юлія], ur. w 1930, polonistka, córka Łeonida; prof. Instytutu Literatury im. T. Szewczenki NANU w Kijowie; wydała m.in. monografie poświęcone twórczości Juliana Tuwima i Leopolda Staffa.

**BUŁACHOWSKI ŁEONID** [БУЛАХОВСЬКИЙ Леонід], 1888–1961, językoznawca, ojciec Julii; prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Kijowskiego; prowadził badania nad językiem

ukr. (genezę, fonologią i leksykologią) oraz ros. (zwłaszcza jego kształtowaniem się w okresie romantyzmu).

**BUŁGARZY NA UKRAINIE** [БОЛГАРИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa licząca ponad 200 tys. osób; zamieszkują w skupiskach wiejskich, gł. w okolicach Melitopola w obw. zaporoskim oraz w pobliżu Bołhradu w obw. odeskim; osiedlili się w II połowie XVIII i I poł. XIX w związku z zagospodarowywaniem Ukrainy Płd.; osiągnęli wysoki poziom kultury agrarnej (zaprzepaszczony w wyniku kolektywizacji wsi); ob. duża konsolidacja etniczna oraz ożywienie kulturalno-oświatowe, ukazują się pisma „Roden Kraj” w języku bułgarskim oraz ukr.-ros.-bułgarskojęzyczny „Bołharskyj Wisnyk”.

**BUŁHAKOWA MICHAŁA MUZEUM W KIJOWIE** [МУЗЕЙ МИХАИЛА БУЛГАКОВА В КИЄВІ], otwarte w 1991; jest atrakcją miasta, znajduje się przy wzniesieniu Andrijewskim; upamiętnia lata kijowskie pisarza ros.; jednakże autor *Mistrza i Malgorzaty* Kijowa ukr. nienawdził, w swej powieści *Biała gwardia* na sposób pamfletowy ukazał walkę niepodległościową Ukraińców w 1918–1919.

**BURACZEK MYKOŁA** [БУРАЧЕК МИКОЛА], 1871–1942, malarz, także pisarz i eseista; jest uznany za twórcę ukr. pejzażu impresjonistycznego (m.in. słynne obrazy *Dnipro i kriczi*, *Rewe ta stobne* i in.); w 1925–1934 rektor Instytutu Sztuk Plastycznych w Charkowie; wychował wielu malarzy ukr.

**BURHARDT OSWALD** – zob. KŁEN JURIJ

**BURLESKA** [БУРЛЕСК], utwór komiczno-satyryczny łączący patos z popolitością i wulgarnością; w literaturze ukr. ukształtowała się w XVII i XVIII jako pisarstwo parodiujące piśmiennictwo religijne; jej szczytowe osiągnięcie to poemat heroikomiczny I. Kotlarewskiego *Eneida* (1798–1809), trawestacja

eposu bohaterskiego Wergiliusza; jej poetykę spożytkowali także T. Szewczenko (poemat *Sen*), P. Kulisz i S. Rudanski.

**BURY STANISŁAW EDWARD** [БУРИЙ СТАНИСЛАВ ЕДВАРД], ur. w 1910, pol. tłumacz i krytyk teatralny; zasłużony translator literatury ukr. w Polsce; w jego tłumaczeniu ukazało się ponad 50 dzieł twórców ukr. (m.in. Łesi Ukrainki, O. Kobylanskiej, J. Hucaly, M. Kulisza, O. Honczara i J. Szczerbaka).

**BUŻANIE** – zob. WOŁYNIANIE

**BYKOWNIA** [БІКІВНЯ], niegdyś miejscowość w rejonie browarskim k. Kijowa, ob. w obrę-

bie miasta; w pobliskim lesie oprawcy z GPU i NKWD pogrzebali w 1928–1941 ok. 200 tys. swoich ofiar, z których większość stanowili Ukraińcy; wśród nich także Polacy, w tym oficerowie polscy zgładzeni w kwietniu 1940.

**BYLINA** [БИЛИНА], pieśń epicka opiewająca czyny bohaterów (m.in. Ilji Muromca) w walce z wrogami Rusi Kijowskiej; uprawiana na Rusi-Ukrainie w XI–XVI, do naszych czasów w szacie lokalnej (ukr.) nie zachowała się; przechowała się w wersji rosyjskojęzycznej na północy Rosji.

# C

**CANADIAN INSTITUTE OF UKRAINIAN STUDIES** [КАНАДСЬКИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКИХ СТУДІЙ], powołany w 1976 przy Uniwersytecie Alberta w Edmonton; prowadzi prace badawcze nad ukr. historią, kul-turą i językiem; uczestniczy też w kształceniu studentów ukraïnistyki (założonej tu w 1960); do jego osiągnięć należy m.in. fundamentalna bibliografia pt. *Ukrainian Literature in English* autorstwa Marty Tarnawskiej.

**CELTOWIE** [КЕЛЬТИ], grupa ludów indoeuropejskich zajmujących w I tysiącleciu p.n.e. dużą część Europy Zach. i Środkowej; stworzyli wysoką kulturę, której zdobycze za pośrednictwem Bastarnów (zamieszkujących Zakarpacie w 400–200 p.n.e.) trafiły na ziemię ukr.

**CENTRALNA RADA UKRAINY** [ЦЕНТРАЛЬНА РАДА УКРАЇНИ], parlament Ukrainy w 1917–1918 utworzony jako reprezentacja partii politycznych, ruchów społecznych i mniejszości narodowych (Rosjan, Żydów i Polaków); przewodniczył jej M. Hruszewski; obrady odbywały się w Kijowie oraz Żytomierzu i Sarnach; do kierowania sprawami bieżącymi powołała Małą Radę i Sekretariat Generalny (z W. Wynnyczenką, później W. Hołubowiczem na czele); wydała 4 uniwersały: 23 VI 1917 o potrzebie samostanowienia narodowego, 16 VII 1917 w sprawie współpracy z Rządem Tymczasowym Rosji, 20 XI 1917 – o powstaniu URL w ramach Ros. Republiki Federacyjnej, 22 I 1918 – o proklamowa-

niu Ukrainy państwem niezależnym i suwerennym; w obawie przed agresją bolszewików przywołała na Ukrainę Niemców, którzy jednak rozwiązali ją 28 IV 1918 (tj. w dniu uchwalenia konstytucji URL oraz wyboru M. Hruszewskiego na prezydenta) i ustanowili hetmanat.

**CENZURA W USRR** [ЦЕНЗУРА В УРСР], represyjna kontrola publikacji, widowisk, programów radiowych i telewizyjnych sprawowana w 1921–1991 przez organ państwa sowieckiego; miała ostrze antyukr. i antyreligijne; konfiskowała i likwidowała wydawnictwa i dzieła sztuki w bibliotekach i muzeach, układała listy zakazanych autorów i książek, nadzorowała produkcję filmów i spektakli teatralnych; jej bezwzględność doprowadziła do wykształcenia się autocenzury u pisarzy i artystów, tj. postawy lojalnego przestrzegania jej nakazów i zakazów w trakcie procesu twórczego.

**CERKIEW** [ЦЕРКВА], 1) świątynia obrządku wsch.; 2) hierarchiczna organizacja kościelna obrządku wsch. (prawosławnego, a także greckokatolickiego).

**CERKIEW ŚW. ANDRZEJA APOSTOŁA W KIJOWIE** [АНДРІЇВСЬКА ЦЕРКВА У КИЄВІ], świątynia obrządku prawosławnego wzniesiona w 1747–1753 wg projektu B. Rastrellego w stylu rokokowym na skarpie naddnieprzańskie; wspinał się harmonijnie z krajobrazem.

**CERKIEW ŚW. CYRYLA W KIJOWIE** [КИРИЛІВСЬКА ЦЕРКВА У КИЄВІ], zbudowana w poł. XII przez Marię, żonę księcia Wswołoda; przebudowana w poł. XVIII w stylu barokowym przez I. Hryhorowicza-Barskiego; jej wnętrze upiększają freski z XII, ikony z XVII–XIX oraz kompozycje autorstwa malarza ros. M. Wrubla (1856–1910).

**CHANAT KRYMSKI** [КРИМСЬКЕ ХАНСТВО], państwo feudalne w 1443–1783 ze stolicą w Bachczysaraju; wyodrębnił się ze Złotej

Ordy, uzależniając się od Turcji; urządał grabieżcze najazdy na ziemię ukr., pol., ros. i mołdawskie; zlikwidowany w wyniku wojny ros.-tureckiej i przyłączony do Rosji.

**CHANENKO BOHDAN** [ХАНЕНКО БОГДАН], 1848–1917, archeolog, kolekcjoner i mecenas sztuki; przekazał (wraz z żoną Warwą) kolekcję dzieł plastycznych Akademii Nauk, która na jej podstawie utworzyła w 1921 Muzeum Sztuki, ob. Państwowe Muzeum Sztuki Zach. i Wsch. w Kijowie; posiada ono cenne eksponaty, m.in. rzeźby Donatella, obrazy Rubensa, Velázquez’a i Goi.

**CHARAKTER NARODOWY** [НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР], zgodnie z tezą E. Fromma w każdej kulturze występują wspólne dla wielu osób cechy składające się na ich charakter społeczny; również odnośnie do Ukraińców takie typowe cechy da się wyodrębnić; u ich podstaw wyróżniają socjologowie 2 tradycje: *vita heroica* i *vita minima*, które wytworzyły dychotomiczną strukturę mentalności ukr. – z jednej strony nieprzeciętny pociąg do wolności, z drugiej zaś „ucieczka od wolności” wyrażająca się w pragnieniu poddania się czyjemuś patronatowi; naród ukr. odznacza się postawą optymistyczną i liryczno-emocjonalną, ale też pesymizmem kontemplacyjnym, rodzącym kompleks niższości; twierdzenie o „zniewieściałości” Ukraińców udowodnił niegdyś J. Małaniuk, a ob. prowokująco głosi Oksana Zabużko; jak zwykle przy opisie „portretu zbiorowego” operuje się stereotypami, nie bierze się pod uwagę zróżnicowań regionalnych, społecznych i edukacyjnych oraz uwarunkowań historycznych i geograficzno-ekonomicznych (w tym położenia geopolitycznego oraz wielowiekowej podległości Ukraińców obcym państwom).

**CHARCZUK BORYS** [ХАРЧУК БОРИС], 1931–1988, prozaik, dziennikarz; płodny pisarz tworzący zgodnie z poetyką realizmu; w jego dorobku wyróżnia się 4-tomowa powieść *Wołyń* oraz mikropowieść *Pankrac i Judka*

(o eksterminacji ludności żydowskiej podczas okupacji hitlerowskiej).

**CHARKOWSKA SZKOŁA ROMANTYCZNA** [ХАРКІВСЬКА ШКОЛА РОМАНТИКІВ], grupa poetów, którą tworzyli w 1830.–1840. profesorem i studenci Uniwersytetu w Charkowie, m.in. I. Srezniewski, A. Metlyński, M. Kostomarow, Ł. Borowykowski i M. Petrenko; w etosie i twórczości ludu ukr. znajdowali oni źródła odrodzenia narodowego oraz natchnienia poetyckiego.

**CHARKÓW** [ХАРКІВ], m. obwodowe, ponad 1,5 mln mieszk., od 1975 metro; założony w 1655 jako warownia graniczna; w 1919–1934 stolica USRR; wielki ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady budowy turbin, ciągników, czołgów i samolotów), akademicki (39 uczelni, w tym Uniwersytet Narodowy im. W. Karazyna założony w 1805), naukowy (oddział NANU) i kulturalny (6 teatrów, w tym opery i baletu, 8 muzeów); wśród zabytków m.in. sobór Matki Boskiej Opiekuńczej (*Pokrowskij*) z 1689 oraz klasycystyczna rezydencja ros. generała-gubernatora z 1766–1777; w 1940 stracono tu (NKWD) ponad 4 tys. oficerów pol. z obozu jenieckiego w Starobielsku i pogrzebano w dzielnicy Pjatychatka, gdzie w 2002 wzniesiono Polski Cmentarz Wojenny.

**CHASYDYZM** [ХАСИДИЗМ], ruch odrodzenia w judaizmie powstały w I poł. XVIII wśród ludności żydowskiej Ukrainy prawobrzeżnej, Wołynia i Galicji Wsch.; jego założyciel to Baal Szem Tow z Międzyboża (ob. obw. chmielnicki); był przeciwny Haskali (ruch oświeceniowy, popierający m.in. procesy asymilacji Żydów), znajdował się częściowo w opozycji wobec rabinizmu, wyłonił kult cadyków; kierował swe przesłanie nadziei i radości do Żydów pognębionych fizycznie i duchowo przez rzezie oddziałów B. Chmielnickiego w 1648; jego gł. ośrodki na Ukrainie to Berdyczów, Braclaw, Brody, Humań, Niemirów, Taraszcza i in.; zanikł na ziemiach ukr. po tragedii holocaustu.

**CHAZAROWIE** [ХАЗАРИ], lud turecki; w VII założyli państwo między M. Kaspijskim a M. Czarnym; przyjęli judaizm; podporządkowali plemiona wschodniosłowiańskie zamieszkałe na lewym brzegu Dniepru; w 965 rozgromieni przez księcia kijowskiego Światosława.

**CHERSONEZ TAURYDZKI** [ХЕРСОНЕС ТАВРИЙСЬКИЙ], kolonia grecka założona w V p.n.e. w pld.-zach. części Krymu (Plw. Heraklijski); w I–III zależny od Rzymu, a później od Bizancjum; ob. jego pozostałości (m.in. świątynie, amfiteatr, warsztaty rzemieślnicze) znajdują się w granicach Sewastopola; nazywany ukr. „Pompeja” posiada status rezerwatu narodowego.

**CHERSON** [ХЕРСОН], m. obwodowe i port nad Dnieprem, ok. 370 tys. mieszk.; założony w 1778 jako twierdza ros. i stocznia floty czarnomorskiej; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady rybne, rafineria, stocznie, port rzeczny dostępny dla statków morskich) i oświatowo-kulturalny (m.in. 6 uczelni, 2 teatry, muzeum malarstwa im. O. Szowkunienki); wśród zabytków m.in. klasycystyczny sobór św. Ducha (*Światoduchiwskij*) z 1804–1836.

**CHŁODNY JAR** [Холодний Яр], parów w masywie leśnym w pobliżu Czehrynia w obw. czerkaskim; w XVI–XVII ukrywała się w nim ludność przed najazdami tatarskimi i działaniami pacyfikacyjnymi wojsk pol.; tu też chłopski oddział M. Żeleźniaka rozpoczął powstanie (nazwane koliszczyzną) przeciw szlachcie pol., duchowieństwu katolickiemu i Żydom; w 1919–1921 był bazą jednostek partyzanckich walczących przeciwko bolszewikom; opiewany przez T. Szewczenkę.

**CHŁOPI** [селяни], w X–XIX drobni producenci rolni pracujący w samodzielnych gospodarstwach oraz bezrolna ludność wiejska zatrudniona w majątkach ziemskich; ob. w większości pracownicy tzw. agrofim – przekształconych kolchozów i sowchozów; w ciągu wieków stanowili trzon narodu ukr., nie pod-

dając się polonizacji, germanizacji, rumunizacji, rusyfikacji i sowietyzacji; stworzyli bogatą i dynamiczną kulturę ludową, która inspirowała ukr. ideologię narodową w XVIII–XX w.

**CHŁOPI CZYNSZOWI** [чиншові селяни], warstwa chłopów funkcjonująca na ziemiach ukr. w XIV–XIX (obok pańszczyźnianych, państwowych i klasztornych); składali świadczenia właścicielom ziemskim w pieniądzech lub produktach za użytkowanie gruntów; w takim położeniu znajdowała się również pol. szlachta czynszowa na Ukrainie prawobrzeżnej, która po odebraniu jej ziemi przez rząd carski i magnatów pol. w II poł. XIX spauperyzowała się i zukrainizowała.

**CHŁOPOMANI** [хлопомани], nurt w ruchu narodnickim (II poł. XIX), który tworzyli zarówno Ukraińcy, jak i zamieszkali na Ukrainie prawobrzeżnej Polacy (W. Antonowicz, T. Rylski i in.); stawiali sobie za cel pracę kulturalno-oświatową wśród chłopstwa ukr., aby „przez swój rozwój wewnętrzny lud osiągnął taki poziom, jaki mu prawnie przysługuje”.

**CHŁOPSKA PARTIA UKRAINY** [Селянська партія України], konserwatywne stronnictwo polityczne powstałe w 1992; zrzesza nomenklaturę kolchozowo-sowchozową, tzw. czerwonych obszarników; zainteresowana w utrzymaniu *status quo* na wsi ukr., tj. władzy swoich członków nad chłopstwem.

**CHMIELNICKI** [Хмельницький], m. obwodowe nad rz. Boh, ok. 245 tys. mieszk.; od 1493 w składzie Polski (od 1663 w posiadaniu Zamoyskich), a od 1793 Rosji; w 1493–1793 Płoskirów, do 1954 Proskurów, od 1954 ob. nazwa (nadano ją w związku z 300. rocznicą przyłączenia Ukrainy do Rosji); ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady chemiczne oraz transformatorów) i oświatowo-kulturalny (m.in. uniwersytet technologiczny, 2 teatry, galeria obrazów).



**CHMIELNICKI BOHDAN ZENOBI** [Хмельницький Богдан-Зіновій], ok. 1595–1657, hetman; przywódca powstania przeciw Polsce w 1648–1654; głowa państwa ukr. w 1648–1657; miał liczne sukcesy wojenne (m.in. zwycięskie bitwy pod Żółtymi Wodami i Piławcami); po klęsce w 1651 pod Beresteczkiem zabiegał o przyłączenie Ukrainy do Rosji, co nastąpiło w 1654 na mocy ugody perejasławskiej; nie zdołał zrealizować koncepcji Ukrainy jako państwa niezależnego; jego nietuzinkowa postać do dziś fascynuje historyków, pisarzy i artystów.

**CHMIELNIK** [Хмельник], m. rejonowe i uzdrowisko nad rz. Boh w obw. winnickim, ok. 31 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. barokowy rzymskokatolicki kościół św. Jana Chrzciciela z 1603 oraz zespół pałacowy z 1911–1915.

**CHOCIM** [Хотин], m. rejonowe nad rz. Dniestr w ob. czerniowieckim, ok. 13 tys. mieszk.; znany od X, należał do Rusi Kijowskiej, w XVII–XVIII twierdza turecka; w 1621 zwycięska obrona wojsk pol.-kozackich pod wodzą J.K. Chodkiewicza i P. Konaszewicza-Sahajdacznego przed liczniejszą armią turecką; w 1673 zwycięstwo wojsk pol. pod dowództwem hetmana J. Sobieskiego nad Turkami; od 1812 w Rosji, w 1918–1940 w Rumunii; wśród zabytków m.in. twierdza oraz gotycki pałac książęcy z XV.

„**CHOŁMSZCZYNA**” [„Холмщина”], towarzystwo kulturalno-społeczne powstałe w 1991 na Ukrainie; zrzesza repatriantów ze wsch. obszarów Lubelszczyzny; oddziały we Lwowie, Tarnopolu, Łucku i Równem.

**CHOŁODNY MYKOŁA** [Холодний Микола], 1882–1953, botanik, mikrobiolog, prof. Uniwersytetu Kijowskiego; współtwórca nauki o fitohormonach.

**CHOŁODNY PETRO** [Холодний Петро], 1876–1930, malarz, witrażysta, polityk, wiceminister oświaty w rządach URL; w swoim malarstwie (obrazy, portrety, ikony, witraże)

dokonał syntezy tradycji sztuki bizantyjskiej z estetyką impresjonizmu (np. obrazy *Diuczyna i pawa*, *Witer*, *Kateryna* i in.); jego sztukę rozwijał syn Petro (1902–1990), w 1928–1944 mieszkający w Warszawie, później w Niemczech i USA.

**CHORTYCA** [Хортиця], wyspa na Dnieprze (długa na 12 km i szeroka na 2,5 km) w granicach m. Zaporozże; wraz z Małą Chortycą kolebka kozaczyzny ukr.; w XVI–XVII ważny punkt strategiczny, baza i twierdza Zaporozców; ob. rezerwat narodowo-historyczny.

**CHOTKEWICZ HNAT** [Хоткевич Гнат], 1877–1938, prozaik, muzyk (bandurzysta) i muzykolog; w prozie o proveniencji modernistycznej opiewał Huculszczyznę (m.in. *Kamjana dusza*, *Doubusz*) oraz kozaczyznę (powieść *Bohdan Chmelnycki*); uczestniczył w organizacji związku kobziarzy, wydał pracę pt. *Muzyczni instrumenty ukrajinskoho narodu*; uwięziony przez NKWD i stracony.

„**CHOŹDENIJE DANYŁA**” [„Хожденіє Данила”], relacja z pielgrzymki do świętych miejsc Palestyny ihumena Danyła w 1106–1108; opis trasy od Konstantynopola do Ziemi Świętej oraz topografii Palestyny; zachowało się ok. 100 odpisów z XV–XIX.

**CHÓR KAMERALNY „KIJÓW”** [Камерний хор „Київ”], zespół wokalny założony w 1990 przez dyrygenta Mykołę Hobdyca; w repertuarze m.in. utwory cerkiewne, ludowe oraz kompozycje współczesne; zdobył duże uznanie w wielu krajach, także w Polsce na Festiwalu Muzyki Cerkiewnej (Hajnówka).

**CHRESZCZATYK** [Хрещатик], gł. ulica Kijowa, bulwar; jej zabudowę zapoczątkowano w k. XVIII; zniszczony w 1941, odbudowany po 1945 w stylu monumentalizmu sowieckiego.

**CHRUSZCZOW NIKITA** [Хрущов Микита], 1894–1971, polityk sowiecki; w 1938–1947, 1947–1949 pierwszy sekretarz KPU,

a w 1944–1947 także premier rządu USRR; wykonawca stalinowskich represji na Ukrainie; w 1953–1964 pierwszy sekretarz KC KPZR, jego polityka destalinizacji ZSRR („odwilż”) miała ożywczy wpływ na kulturę ukr.

**CHRZEST RUSI-UKRAINY** [ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ], zaprowadzenie chrześcijaństwa w obrządku bizantyjskim jako religii państwowej w 988–989; promotorem tego aktu był książę Włodzimierz Wielki, który założył w Kijowie metropolię dla całej Rusi (podległą patriarsze Konstantynopola); sprzyjał wzmocnieniu państwa kijowskiego i jego pozycji międzynarodowej.

**CHUST** [Хуст], m. rejonowe nad rz. Rika w obw. zakarpackim, ponad 32 tys. mieszk.; w XI – 1918 węgierski Huszt; w XI 1938 – III 1939 stolica tworzonej wówczas Karpato Ukrainy, w 1939–1944 zajmowany przez Węgrów; wśród zabytków m.in. pozostałości zamku z XI–XVI; w pobliżu rezerwat przyrody „Dolina narcyzów” założony w 1968.

**CHUTOR (FUTOR)** [ХУТИР], niegdyś gospodarstwo rolne poza obrębem wsi; ob. przysiółek, kolonia.

**CHWYŁOWY MYKOŁA** [Хвилювий Микола, wł. Фітільов М.], 1893–1933, poeta, prozaik i publicysta; w okresie „ukrainizacji” zwolennik prozachodniej orientacji kultury narodowej (*Ukrajina czy Małorosija?*); w swej twórczości przeszedł ewolucję od estetyki impresjonistycznej do realistycznej (nowele ze zbioru *Syni etiudy*, powieść *Waldsznepy*); popełnił samobójstwo (z powodu krachu swych iluzji wiążących się z komunizmem).

**„CIENIE ZAPOMNIANYCH PRZODKÓW”** [„ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ”), opowieść poetycka Mychajła Kociubynskiego z 1911 o tragicznej miłości Iwana i Mariczki na tle obyczajów, wierzeń i legend mieszkańców Huculszczyzny; stylizowana na przekaz mityczny

jest syntezą doznań i doświadczeń powszechnych; zekranizowana w 1964 przez Serhija Paradżanowa w Wytwórni Filmów Fabularnych im. O. Dowżenki w Kijowie (film zdobył światową sławę).

**CMENTARZ BAJKOWY W KIJOWIE** [Байкове кладовище у Києві], gł. nekropolia w stolicy Ukrainy; założony w 1833 dla pochówku osób 3 wyznań – prawosławnego, katolickiego i ewangelickiego; ob. miejsce pochówku ludzi zasłużonych; znajdują się tu groby wybitnych Ukraińców, m.in. M. Hruszewskiego, M. Łysenki, Łesi Ukrainki, W. Stusa; swiste muzeum dzieł rzeźbiarzy ukr. – autorów nagrobków, m.in. W. Borodaja, B. Dowhania, I. Honczara i Hałyny Kalczenko; jest tu również pomnik 114 żołnierzy pol. poległych w 1920 (natomiast pomnik żołnierzy I armii WP poległych w 1944 wzniesiono w Darnicy, lewobrzeżnej dzielnicy miasta).

**CMENTARZ ŁYCZAKOWSKI** [Личаківське кладовище], nekropolia miejska we Lwowie założona w 1786 wg planów K. Bauera; czynny do 1975, od 1991 status rezerwatu historyczno-kulturalnego; grzebano tu urzędników, duchownych, przedstawicieli zamożnego mieszczaństwa, ludzi kultury i sztuki, Austriaków i Niemców, Polaków, Ukraińców i Rosjan; nazywany perłą wśród cmentarzy parkowo-krajobrazowych Europy; jego urodę tworzy malowniczość położenia oraz nagromadzenie znakomitych dzieł rzeźbiarskich: nagrobków, grobowców i kaplic; zdewastowany w okresie sowieckim, ob. restaurowany.

**CMENTARZ UKRAIŃSKI W USA** zob. **NEKROPOL UKRAIŃSKI W USA**

**CMENTARZE OBROŃCÓW LWOWA** [Кладовища захисників Львова], pol. i ukr. memoriały architektoniczne we Lwowie (zlokalizowane obok Cmentarza Łyczakowskiego) wzniesione dla upamiętnienia uczestników tragicznej wojny pol.-ukr. z 1918–1919; pol. Cmentarz Orłat zbudowany wg projektu

Rudolfa Indrucha w 1925 mieści groby 2874 poległych Polaków (także w walkach w 1920 z Armią Konną S. Budionnego), pomnik lotników amerykańskich oraz grobowiec żołnierzy francuskich; zniszczony przez władze komunistyczne Lwowa w 1970., od 1989 odbudowywany; strona ukr., uważając go za część swojej architektury, zezwoliła Polsce na jego pełną odbudowę, jednak zażądała zniesienia na grobach dawnych napisów *Obrońca Lwowa* i *Obrońca Ziemi Południowo-Wschodnich*; obok Kwatery Orłat wznoszą się: pomnik Ukr. Ruchu Niepodległościowego (w kształcie kaplicy zwieńczonej kopulą) i krzyż Strzelców Siczowych, upamiętniający żołnierzy z Ukr. Armii Halickiej poległych w obronie Lwowa; groby 1070 ukr. obrońców Lwowa znajdują się na Cmentarzu Janowskim, na którym pochowano również kilku pol. żołnierzy walczących w 1918 na terenie miasta.

**CMENTARZE WOJSKOWE UKRAIŃSKIE W POLSCE** [УКРАЇНСЬКІ ВІЙСЬКОВІ ЦВИНТАРИ у Польщі], powstały w 1918–1924 przy obozach jenieckich i dla osób internowanych; z przebywających w obozach pol. ok. 100 tys. Ukraińców zmarło ok. 20 tys.; największe to Pikulice k. Przemyśla, Aleksandrów Kujawski, Kalisz, Wadowice, Strzałkowo i Tuchola, a także kwatery ukr. na wolskim Cmentarzu Prawosławnym w Warszawie; zdewastowane podczas II wojny światowej oraz w czasach PRL, ob. odbudowywane na koszt państwa pol. i ze środków Ukraińców; przywraca się też tradycję corocznych na nich nabożeństw z udziałem duchowieństwa greckokatolickiego i prawosławnego oraz przedstawicieli władz państwowych Polski i Ukrainy.

**CMENTARZE ŻOŁNIERZY RADZIECKICH W POLSCE** [ЦВИНТАРИ РАДЯНСЬКИХ СОЛДАТІВ в Польщі], miejsca (ponad 1 tys.) pochówku 600 tys. żołnierzy radzieckich poległych w 1944–1945 podczas walk z Niemcami, wśród nich 100 tys. grobów Ukraińców; opiekę nad nimi sprawuje Rada Ochrony Pamięci Walki i Męczeństwa (otrzymując od Rosji, spadkobierczyni ZSRR, pomoc finansową).

„COLLEGIUM RUTHENUM” [„РУСЬКА КОЛЕГІЯ” (УКРАЇНСЬКА ПАПСЬКА ВЕЛИКА СЕМІНАРІЯ СВ. ЙОСАФАТА)], seminarium duchowne w Rzymie założone w 1897 przez Leona XIII; przygotowuje kandydatów do stanu duchownego dla Kościoła greckokatolickiego; kierują nim oo. Bazylianie.

„CONTRA SPEM SPERO”, tytuł wiersza Łesi Ukrainki włączonego do zbioru *Na kryłach piseni* (1893); ta maksyma św. Pawła wyrażała jej postawę życiową oraz stanowiła motyw przewodni jej twórczości, miała też odniesienie do sytuacji zniewolonej ojczyzny: *Tak! ja budu križ slozy smijatys, / Sered lycha spiwaty piseni, / Bez nadiji taky spodiwatys, / Budu żyty! Het' dumy sumni!*

**CUKROWNICTWO** [ЦУКРОВА ПРОМІСЛОВІСТЬ], przodująca na Ukrainie branża przemysłu spożywczego produkująca cukier z buraków cukrowych, dla których uprawy kraj posiada doskonale warunki glebowe i klimatyczne; jego intensywny rozwój rozpoczął się w 1840. dzięki aktywności rodzimych przedsiębiorców: Jachnenków, Symyrenków, Tereszczenków i in.; w II poł. XIX firmy ukr. opanowały monopolistycznie produkcję i dystrybucję cukru na terenie Cesarstwa Rosyjskiego.

**CYBULKO WOŁODYMYR** [ЦИБУЛЬКО ВОЛОДИМИР], ur. w 1964, poeta i eseista; w twórczości nastawiony eksperymentatorsko, w życiu manifestuje zachowania niestandardowe, epatujące; w 1997 wydał zbiór liryków i esejów *Anhety i teksty*.

**CYGANIE NA UKRAINIE** [ЦИГАНИ В УКРАЇНІ], mniejszość etniczna licząca 47,6 tys. osób; mieszkają w rozproszeniu po całym kraju, większe skupiska na Zakarpaciu, Krymie i w Besarabii Płd.; od 1956 prowadzą osiadły tryb życia; ob. aktywni narodowo (np. wydawane pismo miesięczne „Romani Jah”) oraz artystycznie, zwłaszcza w zakresie twórczości muzycznej (m.in. festiwal muzyki jazzowej PAP-JAZZ-FEST w Użhorodzie).

„CYGAŃSKA MUZA” [„ЦИГАНСЬКА МУЗА”], poemat Liny Kostenko z 1980, kreslący wizurunek poetki cygańskiej Papuszy (Bronisławy Wajs), zamieszkałej na Wołyniu, a po 1945 w Gorzowie Wlkp.; autorka poznała ją, gdy mieszkała w Polsce (Szczecin) w 1958.

CYRK [ЦИРК], rodzaj widowiska rozrywkowego, złożonego m.in. z pokazów ćwiczeń akrobatycznych, klaunady i tresury zwierząt; zawodowo na ziemiach ukr. od 1875 (Kijów); wcześniej jego elementy znajdowały się w sztuce skomorochów oraz wędrownych zwierzyńców; ob. funkcjonują C. objazdowe oraz stałe w Kijowie, Charkowie, Dniepropetrowsku, Krzywym Rogu, Lwowie, Ługańsku i Zaporozżu; preferują model spójnego widowiska monotematycznego.

„CYRKULARZ” WAŁUJEWA [„ЦИРКУЛЯР” ВАЛУЄВА], drakoński okólnik ministra spraw wewnętrznych Rosji P. Wałujewa z 1863; zabraniał drukowania po ukr. wszelkich książek, w tym zwłaszcza religijnych i podręczników szkolnych, z wyjątkiem literatury pięknej.

CYRYL TUROWSKI [КИРИЛО ТУРОВСЬКИЙ], ok. 1130 – ok. 1182, biskup, pisarz religijny; pisał m.in. homilie i modlitwy oparte na alegorycznej tradycji bizantyńskiej, świadczące o wysokim poziomie homiletyki staroukr.

CYRYLICA [КИРИЛИЦЯ], alfabetyczne pismo starosłowiańskie ukształtowane w IX–X przez jednego z uczniów św. Cyryla i Metodego; oparta na majuskule alfabetu greckiego; na Rusi-Ukrainie używana do czasu wprowadzenia jej zmodyfikowanej wersji – graždanki (pocz. XVIII), stosowanej ob.

CYRYLOMETODEJSKA TRADYCJA [КИРИЛО-МЕФОДІЇВСЬКА ТРАДИЦІЯ], w szerokim aspekcie treści religijno-kulturowe związane z działalnością misjonarską św. Cyryla (Konstantyna, ok. 827 – ok. 869) i Metodego (?–885) wśród Słowian (m.in. na Morawach i w Bułgarii); Cyryl stworzył najstarsze pismo słowiańskie (glagolicę), przełożył na język starosłowiański (wtedy narzecze pld.-macedońskie) Biblię i wraz z Metodym wprowadził ją do liturgii; włączając Słowian do świata kultury chrześcijańskiej, zmierzali oni do ukształtowania słowiańskiej wersji chrześcijaństwa jako podstawy wspólnotowej całej Słowiańszczyzny; tradycja ta sprzyjała przenikaniu chrześcijaństwa na Ruś-Ukrainę oraz inspirowała w XIX ukr. ideologię słowiańską.

CZABAN [ЧАБАН], niegdyś pasterz owiec; w hierarchii społecznej wsi zajmował wysoką lokatę.

CZAJKA KOZACKA [КОЗАЦЬКА ЧАЙКА], łódź, zwrotna i szybka, o 2 sterach – na dziobie i na rufie, z załogą nawet do 70 osób; używana przez Kozaków zaporoskich do żeglugi po Dnieprze oraz do wypraw wojennych na wybrzeże tureckie M. Czarnego.

CZAJKA KOZACKA [КОЗАЦЬКА ЧАЙКА], łódź, zwrotna i szybka, o 2 sterach – na dziobie i na rufie, z załogą nawet do 70 osób; używana przez Kozaków zaporoskich do żeglugi po Dnieprze oraz do wypraw wojennych na wybrzeże tureckie M. Czarnego.

CZAJKOWSKI ANDRIJ [ЧАЙКОВСЬКИЙ АНДРИЙ], 1857–1935, adwokat, pisarz, działacz społeczny; uprawiał prozę obyczajową oraz historyczną, wśród której wyróżniają się romantyzowane opowieści o kozaczyźnie (m.in. *Kozaćka pomsta*, *Sahajdacznij*).

CZAJKOWSKI PIOTR [ЧАЙКОВСЬКИЙ ПЕТРО], 1840–1893, ros. kompozytor pochodzenia ukr.; w swojej twórczości zwracał się nieraz do motywów ukr., m.in. w operze *Mazepa* (wg A. Puszkina) i *Trzewiczki* (wg M. Gogola), skomponował też pieśni do ros. przekładów wierszy T. Szewczenki oraz symfonię *Ukraińską*.

CZAŁY SAWA [ЧАЛИЙ САВА], ? – 1741, Kozak, watażka oddziału hajdamackiego; w 1736 przeszedł na stronę wojsk Rzeczypospolitej i został mianowany pułkownikiem, zwalczał niedawnych swoich towarzyszy; zabity przez Hnata Hołogo wysłanego przez Zaporozże; jego dramatyczne życie opisują pieśni historyczne oraz tragedia I. Karpenki-Karego *Sawa Czalyj*.

**CZAPKA MONOMACHA** [ШАПКА МОНОМАХА], symbol samowładztwa ros.; koronowano nią carów ros.; należała rzekomo do Włodzimierza Monomacha, protoplasty moskiewskich Rurykowiczów, który miał ją otrzymać od cesarza bizantyjskiego Konstantyna Monomacha (jego córka była matką księcia kijowskiego).

„**CZARNA KAMIENICA**” [„ЧОРНА КАМ’ЯНИЦЯ”], zabytek architektury renesansu we Lwowie; zbudowana w 1588–1589 wg proj. Piotra Barbona i Pawła Dominici (Rzymianina); ob. znajdują się w niej zbiory Muzeum Historycznego.

**CZARNA MOGIŁA** [ЧОРНА МОГИЛА], kurhan z X w Czernihowie; wg przekazów pogrzebano w niej założyciela miasta księcia Czornego; podczas badań archeologicznych w 1872–1873 znaleziono w niej wiele przedmiotów kultury materialnej Rusi-Ukrainy.

**CZARNA RADA** [ЧОРНА РАДА], rada kozacka odbyta 17–18 VI 1663 na przedmieściu Nieżyna w celu wyboru hetmana Ukrainy lewobrzeżnej; nazwa pochodzi stąd, iż w radzie obok starszyny i Kozaków zaporoskich uczestniczyło też pospólstwo (czerni), tj. chłopci i lud miejski; właśnie radni z ludu przeforsowali na urząd hetmański Iwana Brzuchowieckiego, atamana Kosza Zaporoskiego, szermującego hasłami demagogicznymi i populistycznymi.

„**CZARNA RADA**” [„ЧОРНА РАДА”], powieść historyczna P. Kulisza z 1857, pierwsza w literaturze ukr.; ukazano tu przebieg rady kozackiej w 1663; autor demitologizuje romantyczny w ideologii narodowej obraz kozactwa zaporoskiego, obwiniając je o działania destrukcyjne, które doprowadziły Ukrainę do tragedii zniewolenia; skonstruowana wg poetyki pisarstwa Waltera Scotta; na jej podstawie fabularnej zrealizowano w 1998 5-odcinkowy film telewizyjny.

**CZARNOBYL** [ЧОРНОБИЛЬ], byłe m. rejonowe w obw. kijowskim, ob. niezamieszkanе; w pol. XIV zajęty przez Litwę, do 1775 znajdował się w granicach Rzeczypospolitej; w XVIII–XIX znany ośrodek chasydyzmu; w 1970.–1980. w jego pobliżu zbudowano elektrownię jądrową, której IV blok uległ w 1986 straszliwej awarii.

**CZARNOBYLSKA ELEKTROWNIA JĄDROWA** [ЧОРНОБИЛЬСЬКА АТОМНА ЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ], zlokalizowana 18 km od m. Czarnobyl; zbudowano ją w 1970.–1980., miała moc 3000 MW; 26 IV 1986 awaria reaktora IV bloku spowodowała przedostanie się do atmosfery dużej ilości substancji radioaktywnych; skażeniu uległo ok. 100 tys. km<sup>2</sup> terytorium Ukrainy, Białorusi i Rosji; zginęło 4 tys. ludzi (w tym 227 strażaków-likwidatorów); ludność Czarnobyla, m. Prypjat’ i okolic (wsie z rejonu czarnobylskiego i poleskiego) została ewakuowana (ok. 150 tys. osób); na zdrowiu ucierpiało ponad 7 mln osób (w tym 3,2 mln obywateli Ukrainy); organizacje międzynarodowe wymogły na rządzie Ukrainy decyzję o zamknięciu w r. 2000 pozostałych reaktorów.

**CZARNOMORSKIE WOJSKO KOZACKIE** [ЧОРНОМОРСЬКЕ КОЗАЦЬКЕ ВІЙСЬКО], sformowane w 1787 na Ukrainie Płd. z byłych Kozaków zaporoskich; jego zadaniem było wspieranie armii carskiej w wojnach z Turcją; w 1860 weszło w skład ros. Kubańskie-go Wojska Kozackiego.

**CZARNOZIEMY** [ЧОРНОЗЕМІ], gleby powstałe z lessów, glin bądź ilów przy udziale roślinności stepowej; b. żyzne; zajmują ok. 44% terytorium Ukrainy.

„**CZAS-TIME**” [„ЧАС-ТІМЕ”], tygodnik związany z Ludowym Ruchem Ukrainy i ukazujący się w Kijowie; jego ukierunkowanie ideologiczne wskazuje hasło umieszczane na stronie tytułowej: *Derżawnist’ – Demokratija – Reformy*.

**CZASOPISMA KULTURALNE** [КУЛЬТУРНІ ЖУРНАЛИ], wydawnictwa o zasięgu ogólnoukr., najczęściej tygodniki i miesięczniki, publikujące informacje, komentarze i interpretacje zjawisk zachodzących w różnych dziedzinach twórczości artystycznej; ob. ok. 25 tytułów; duży autorytet opiniodawczy posiadają ogólnokulturalne „Ukrajńska Kultura”, „Kultura i Żyttia”, „Polityka i Kultura” oraz branżowe „Kino-Teatr”, „Kino-Kolo”, „Obrazotwórcze Mystectwo”, „Muzyka” i „Ukrajńska Muzyczna Hazeta”; problemom sztuki poświęcają swoje łamy również „Ukraina”, „Żinka”, „Literaturna Ukrajina” i in. czasopisma literackie.

**CZASOPISMA LITERACKIE** [ЛІТЕРАТУРНІ ЖУРНАЛИ], wydawnictwa ciągle, najczęściej miesięczniki, publikujące ukr. utwory oryginalne i przekładowe oraz oświetlające współczesny proces literacki; ob. ponad 30 tytułów, z nich najwyższą rangę opiniotwórczą mają „Witczyzna”, „Dnipro”, „Kyjiw”, „Wseswit”, „Nauka-Fantastyka” i „Suczasnist’” (Kijów), „Dzwin” (Lwów) oraz „Berezil” (Charków); ukazuje się również miesięcznik rosyjskojęzyczny „Raduga” (Kijów); in. mają charakter regionalny, np. „Borysten” (Dniepropetrowsk), „Chortycia” (Zaporoże), „Ekzyl” (Użhorod), „Ji” (Lwów), „Kurjer Krywbasu” (Krzywy Róg), „Switjaż” (Łuck), „Sowa” (Tarnopol) i „Weża” (Kirowograd); uzupełniają ten szereg pisma przeznaczone dla nauczycieli-ukrainistów, m.in. „Dywosłowo” i „Urok ukrajnińskoji”.

**CZASOSŁÓW (BREWIARZ)** [ЧАСОСЛОВ (МОЛІТВОСЛОВ)], księga liturgiczna zawierająca teksty modlitw do codziennych nabożeństw; oprócz modlitw niezmiennych zawiera teksty zmienne (tropariony, kondaki); był popularny w X–XVIII, służył też jako elementarz do nauki czytania i pisania; jego pierwsze wydanie ukazało się w Krakowie (1491).

**CZASTUSZKA** [ЧАСТУШКА, ЧАСТІВКА], żartobliwa piosenka ludowa, zazwyczaj czterower-

sowa, o tematyce społeczno-obyczajowej, wykonywana z akompaniamentem harmonii lub akordeonu, oparta na powtarzanej skocznej melodii; zbliżona do kołomyjki, rozpowszechniona na Ukrainie Wsch.; np.: *Ja szachtarka mołoda, / Zwut' mene Marusia, / W mene czornych briw nema, / Ta ja ne żurusia.*

**CZATYRDAH** [ЧАТИРДАГ], masyw górski w Górach Krymskich w pobliżu Alusztzy, wysokość do 1525 m; opiewał go A. Mickiewicz w sonecie *Czatyrdah*.

**CZEBYKIN ANDRIJ** [ЧЕБИКІН АНДРІЙ], ur. w 1946, grafik, prof. i rektor Akademii Sztuk Pięknych i Architektury w Kijowie, prezes Akademii Sztuki Ukrainy, wyróżniony tytułem artysty ludowego; zasłynął jako mistrz akwaforty, stworzył m.in. cykle tematyczne *Dziesięć dni, które wstrząsnęły światem* (wg J. Reeda), *Wseswit, Kosmiczni oforty*; jego wystawę ekspresyjnych rysunków tuszem poświęconych kobiecie (Kijów, 2001) określił *o poezjeju w linii*.

**CZEHRYŃ** [ЧИГИРИН], m. rejonowe w obwodzie czerkaskim, ok. 13 tys. mieszk.; znany od XVI; w 1648–1667 stolica Ukrainy i rezydencja hetmanów ukr., w 1768 ośrodek koliszczyny; działa tu muzeum B. Chmielnickiego; ob. pozbawiony perspektywy rozwoju, którą niegdyś wiązano z zaprojektowaną w 1980 elektrownią jądrową (po awarii elektrowni w Czarnobylu planów tych zaniechano); pisał o nim T. Szewczenko m.in. w patriotycznym wierszu o incipicie *Czybryne, Czybryne...* oraz poemacie *Hajdamaki*.

**CZEKA** – zob. NKWD

**CZEMERYS WAŁENTYN** [ЧЕМЕРИС ВАЛЕНТИН], ur. w 1936, prozaik, eseista, satyryk; jego pasją jest zbieranie anegdot politycznych; wydał tom dowcipów pt. *Wid Bohdana Chmielnickoho do Leonida Kuczmy* (1997); oto jeden z nich dotyczący okresu sowieckiego: *Zwidky rodomy Adam i Jewa? Zwyczajno ż,*

z SRSR: *holi, bosy, odne jabłuko na dwoch, a wważajut', szczo żywut' w raju.*

**CZENDEJ IWAN** [ЧЕНДЕЙ ІВАН], ur. w 1922, prozaik; mieszka w Użhorodzie, jego twórczość jest związana z Zakarpaciem; współautor scenariusza do filmu S. Paradzanowa *Cienie zapomnianych przodków*.

**CZEPĘŁYK WOŁODYMYR** [ЧЕПЕЛІК ВОЛОДИМИР], ur. w 1945, rzeźbiarz, prof. kijowskiej Akademii Sztuk Pięknych i Architektury; uprawia formy monumentalne i kameralne w poetyce realizmu; zdobył uznanie za pomnik ofiar represji NKWD w Bykowni oraz pomniki T. Szewczenki w Czernihowie i Kazachstanie; szczególnie dużo posągów wybitnych Ukraińców wznosił w Kijowie, m.in. M. Hruszewskiego, O. Honczara i M. Jakowczenki; członek Akademii Sztuki Ukrainy.

**CZEREMSYNA MARKO** [ЧЕРЕМШИНА МАРКО, wł. СЕМАНЮК ІВАН], 1874–1927, adwokat, prozaik; tworzył opowiadania w duchu impresjonistycznym, np. zbiór *Karby* (z życia mieszkańców Huculszczyzny).

**CZERESZNIOWSKI MYCHAJŁO** [ЧЕРЕШНІОВСЬКИЙ МИХАЙЛО], 1911–1994, rzeźbiarz ukr.-amerykański; od 1945 na emigracji (Niemcy, USA); uprawia rzeźbę monumentalną oraz małe formy w drewnie; stworzył cykl *Madonn* (m.in. *Moderna Madonna, Madonna na kolinach*), a także szereg pomników, w tym słynne *Łesi* Ukrainki w Cleveland (USA) i Toronto (Kanada).

**CZERKASENKO SPYRYDON** [ЧЕРКАСЕНКО СПИРИДОН], 1876–1940, poeta, dramaturg, prozaik; zorientowany modernistycznie; jego dramat *Kazka staroho mlyna* cieszył się w 1914–1929 dużym powodzeniem scenicznym.

**CZERKASY** [ЧЕРКАСИ], m. obwodowe i port nad Zbiomikiem Krzemieńczuckim na Dnieprze,

ponad 302 tys. mieszk.; znane od 1394 jako twierdza litewska, w 1569–1793 w składzie Polski; ob. ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady chemiczne i budowy maszyn) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet im. B. Chmielnickiego, 2 teatry).

**CZERNIACHOWSKA KULTURA** [ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА], kultura późnego okresu wpływów rzymskich (pol. III–IV/V); wytworzyła ją ludność zajmująca obszar leśnostepowy od Dońca do górnego Dniestru i Bugu (część państwa, którego królem był Got Hermanaryk); utrzymywała się ona z uprawy ziemi, hodowli, myślistwa i rybołówstwa; rozwijała też rzemiosło garncarskie i metalurgię żelaza; zamieszkiwała osiedla otwarte z chatami budowanymi prostokątnie; po jej zniszczeniu przez Hunów ziemie te zaczęli zajmować w VI–VII Prasłowianie; nazwa pochodzi od cmentarzyska we wsi Czerniachiw k. Kijowa.

**CZERNIHOWSKIE KSIĘSTWO** [ЧЕРНІГІВСЬКЕ КНЯЗІВСТВО], ziemia Siewierzan, później dzielnica Rusi Kijowskiej; wyodrębniło się w II pol. XI; jego terytorium przebiegało wzdłuż środkowego Dniepru oraz Desny, Sejmu i górnej Oki; w k. XI i XII podzielono się na kilka księstw udzielnich (m.in. Perejasławskie, Nowogród-Siewierskie); w 1239 po najeździe Mongołów uległo likwidacji.

**CZERNIHOWSZCZYŻNA** [ЧЕРНІГІВЩИНА], region leżący na lewobrzeżnej Ukrainie, zajmujący płn. lasostepową część Niziny Nadnieprzańskiej i płd. część Niziny Poleskiej; terytorialnie obejmuje ob. obw. czernihowski i płn. rejony obw. sumskiego; na jej terenie istniały niegdyś księstwa Czernihowskie, Nowogród-Siewierskie, Perejasławskie i in. mniejsze; odegrała dużą rolę polityczną i kulturalną w XVII i XVIII, jej miasta Baturyn i Głuchów pełniły funkcję stolic lewobrzeżnej Ukrainy.

**CZERNIÓW** [ЧЕРНІГІВ], m. obwodowe i port na rz. Desną, ok. 307 tys. mieszk.; znany od

907 jako centrum plemienia Siewierzan i następnie Księstwa Czernihowskiego; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady przemysłu wlnianego, chemiczne, instrumentów muzycznych) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet Pedagogiczny, 2 teatry, 5 muzeów); wśród zabytków m.in. sobór Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenskyj*) z XI i sobór św. Borysa i Gleba z XII oraz barokowa kamienica Jakowa Łyzohuba z XVII.

**CZERNIOWCE** [ЧЕРНІВЦІ], m. obwodowe nad Prutem, ok. 260 tys. mieszk.; znane od 1407 jako m. moldawskie; od 1775 w składzie Austrii, a w 1918–1940 należały do Rumunii; w XIX centrum chasydyzmu; ob. ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady włókiennicze, drzewne i budowy maszyn) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet Narodowy, akademii medyczna, 2 teatry, skansen, muzeum diaspory ukr., O. Kobylanskiej i J. Fed'kowicza); wśród zabytków m.in. drewniana cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiwśka*) z 1607, klasycystyczny ratusz z pocz. XIX, eklektyczna rezydencja prawosławnego metropolity Bukowiny z 1864–1882 (jest ob. siedzibą Uniwersytetu) oraz neorenesansowy gmach Teatru Muzyczno-Dramatycznego proj. F. Fellnera i H. Helmera z 1904–1905; nazywane w XIX i na pocz. XX „Wiedniem Bukowiny”, o czym przypomniano w 1992, gdy odsłaniano przyjęty w darze od Austrii pomnik Paula Celana (urodzonego tu poety austriacko-żydowskiego).

**CZERNOLESKA KULTURA** [ЧОРНОЛІСЬКА КУЛЬТУРА], kultura ludności strefy leśnostepowej Ukrainy prawobrzeżnej stanowiąca kontynuację kultury bielogrudowskiej; istniała od VIII do VII p.n.e., tj. do momentu objęcia tego obszaru przez wpływy scytyjskie; jej podstawę gospodarczą stanowiła uprawa ziemi i hodowla; dla części pln. charakterystyczne były osady otwarte na wzniesieniach, dla pld. – osiedla obronne; wysoki poziom metalurgii brązu; nazwa pochodzi od masywu leśnego Czornyj Lis k. Kirowogradu.

**„CZERWONA KAŁYNA”** [„ЧЕРВОНА КАЛІНА”], wydawnictwo założone w 1922 we Lwowie przez kombatantów Strzelców Siczowych; publikowała literaturę pamiętnikarską i historyczno-wojskową; seria „Litopys Czerwonoi kałyny” drukowała do 1939 prozę historyczną; wznowiła swoją działalność w 1990, a „Litopys...” pod redakcją R. Fedoriwa wydrukował do 1998 ponad 60 tomów beletrystyki historycznej.

**„CZERWONA RUTA”** [„ЧЕРВОНА РУТА”], festiwal muzyki popularnej połączony z konkursem, odbywa się co dwa lata w in. mieście Ukrainy; po raz pierwszy odbył się w 1989 (Czerniowce) i miał wydźwięk narodowo-patriotyczny.

**CZERWONOGRÓD** [ЧЕРВОНОГРАД], m. rejonowe nad rz. Bug w obw. lwowskim, ponad 74 tys. mieszk.; założony w 1692 przez Feliksa Potockiego i nazwany od imienia jego żony; do 1951 pol. Krystynopol, przeszedł do USRR w ramach narzuconej przez ZSRR korekty granicy pol.-sowieckiej; ob. ośrodek eksploatacji węgla kamiennego; wśród zabytków m.in. barokowy kościół św. Ducha w zespole klasztornym Bernardynów z pocz. XVIII (ob. cerkiew prawosławna) oraz klasycystyczna cerkiew św. Jerzego (*Jurjiwśka*) w zespole monasterskim Bazylianów z 1771–1776.

**„CZERWONY PAS, ZA PASEM BRONŃ”** [„ВЕРХОВИНО, СВІТКУ ТИ НАШ”], popularna piosenka z dramatu J. Korzeniowskiego *Karpaccy górale* (1840) prezentującego obrazki z życia wsi huculskiej; utwór ten, przetłumaczony na język ukr. (*Werchowyni*) m.in. przez M. Ustijanowicza i K. Kłymkowicza znajdował się prawie na stałe w repertuarze teatrów ukr. w Galicji Wsch. (II poł. XIX i pocz. XX); piosenka w przekładzie ukr. stała się utworem ludowym, jak zresztą i in. z tegoż dramatu (*Hej, bracia opryszki, doleście do czarki – Hej, brattia opryszky, natyjte horilky*).



„CZERWONYJ SZLACH” [„ЧЕРВОНИЙ ШЛЯХ”], miesięcznik literacki ukazujący się w Charkowie w 1923–1936; miał charakter pluralistyczny; drukowali w nim utwory reprezentanci różnych nurtów artystycznych; redagowany m.in. przez O. Szumskiego, M. Chwyłowego i W. Zatońskiego.

CZESI NA UKRAINIE [ЧЕХИ В УКРАЇНІ], grupa etniczna licząca ok. 9 tys. osób; w I poł. XX ok. 60 tys., zamieszkiwali jako osadnicy na Wołyniu oraz na terenie obw. stepowych, tworząc odrębne wsie (np. Bohemka, Nowosamarka, Wesełynowe i in.); w 1947 większość repatriowała się do ojczyzny; w 1919–1938 ok. 30 tys., przeważnie urzędników, mieszkało na Ukrainie Zakarpackiej, prowadząc politykę jej bohemizacji.

CZETJI-MINEJE [ЧЕТЬ-МІНЕІ], żywoty świętych przeznaczone do czytania na dany miesiąc (poza nabożeństwami); na Rusi-Ukrainie pojawiły się w XI; uznaniem cieszyły się 12-tomowe sporządzone (pod wpływem *Żywotów Świętych* P. Skargi) przez Dmytra Tuptałę-Rostowskiego i wydane w Kijowie (1689–1705).

CZORNOWIŁ WIACZESŁAW [ЧОРНОВІЛ ВЯЧЕСЛАВ], 1938–1999, publicysta, polityk; od 1966 w ruchu niepodległościowym, w 1967–1969, 1972–1979 i 1980 więziony w łagrach; w 1967 wydał w drugim obiegu zbiór materiałów *Łycho z rozumu* o 20 więźniach politycznych Ukrainy; poseł do Rady Najwyższej z ramienia Ludowego Ruchu Ukrainy, który współzakładał w 1989 i którego przewodził.

CZORTKÓW [ЧОРТКІВ], m. rejonowe nad rz. Seret w obw. tarnopolskim, ok. 30 tys. mieszk.; znany od 1522; wśród zabytków m.in. pozostałości zamku Potockich z 1610, monumentalny kościół Matki Bożej (oo. Dominikanów) z 1619 i drewniana cerkiew Wniebowzięcia NMP (*Uspenska*) z 1738.

CZORTOMLIICKA MOGIŁA [ЧОРТОМЛИЦЬКА МОГИЛА], scytyjski grób książęcy znaleziony k. Nikopola i spenetrowany w 1862; pochodziła z II p.n.e. i zawierała wyroby ze złota, brązu, kości słoniowej, a także wazę srebrną ze scenami z życia Scytów.

CZUBYNSKI PAWŁO [ЧУБИНСЬКИЙ ПАВЛО], 1839–1884, etnograf, poeta; autor słów do hymnu narodowego *Szcze ne wmerła Ukrajinny i slawa, i wola*; swoje badania nad ludem ukr. zawarł w fundamentalnym 7-tomowym zbiorze pt. *Trudy etnograficzno-statystycznej ekspedycyi w Zapadno-Russkij kraj*.

CZUHUIÓW [ЧУГУЙВ], m. rejonowe w obw. charkowskim, ok. 39 tys. mieszk.; ośrodek przemysłowy; działa muzeum malarza ros. Ilji Riepina, który tu się urodził; wśród zabytków m.in. klasycystyczny sobór Matki Boskiej Opiekuńczej (*Pokrowskijy*) z 1824–1834.

CZUMACY [ЧУМАКИ], chłopci ukr. trudniący się przewożeniem towarów, gł. soli i ryb w XVI–XIX; posługiwali się wozami zaprzęganymi w woły; niektórzy doszli do dużych fortun, np. Charytonenkowie i Tereszczenkowie, dając początek dynastiom przedsiębiorców ukr.; wytworzyli subkulturę środowiskową, odzwierciedloną m.in. w pieśniach czumackich (np. *Oj, chodyw czumak, Hulaw czumak na rynoczku, Jichaw czumak iz Krymu dodo-mu* i in.); ich życie przyciągało pisarzy (np. dramat I. Karpenki-Karego *Czumaky*, nowela M. Kociubynskiego *Na kryłach pisni*) i malarzy (obrazy I. Ajwazowskiego, W. Orłowskiego, K. Trutowskiego, S. Wasylkiwskiego i in.).

CZUMAK WASYL [ЧУМАК ВАСИЛЬ], 1901–1919, poeta; autor artykułu programowego *Rewolucija jak dzereto*; jego wiersze ze zbioru *Zaspiw* są nasycone romantyzmem młodzieńczym i retoryką rewolucyjną; rozstrzelany po wkroczeniu wojsk A. Denikina do Kijowa.

**CZUPRYNKA HRYĆKO** [ЧУПРИНКА ГРИЦЬКО], 1879–1921, poeta; tworzył pod wpływem estetyki symbolizmu; innowacyjny formalnie, zwłaszcza w zakresie wersyfikacji, co uwidocznił w tomach poetyckich *Son-trawa*, *Biły hart* i *Kontrasty*; rozstrzelany przez Czecha za udział w powstaniu antybolszewickim.

**CZURAJ MARUSIA** [ЧУРАІІ МАРУСЯ], 1625–1653, legendarna poetka ludowa; przypisuje się jej takie piosenki jak *Oj ne chody, Hryciiu* i *Wijut' wity, wijut' bijni*; wg legendy otrula narzeczonego za zdradę; opiewana i heroizowana w literaturze, m.in. w dramacie M. Staryckiego *Oj ne chody, Hryciiu, taj na wieczornicy* oraz powieści wierszowanej Liny Kostenko *Marusia Czuraj*.

**CZYKAŁENKO JEWHEN** [ЧИКАЛЕНКО ЄВГЕН], 1861–1929, właściciel ziemski, działacz spo-

leczny, mecenas sztuki; wydawał czasopismo „Nowa Hromada” i dziennik „Rada”; opracował popularne na przełomie XIX i XX *Rozmowy pro siłske chazajstwo*.

**CZYŻEWSKI DMYTRO (TSCHIŻEVSKIJ D.)** [ЧИЖЕВСЬКИЙ ДМИТРО], 1894–1977, ukr.-niemiecki literaturoznawca (ukrainista, rusycysta); od 1921 na emigracji (Czechy, Niemcy, USA), prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze–Monachium oraz Uniwersytetu Harvarda i w Heidelbergu; swoje badania, oparte na metodologii fenomenologicznej, poświęcił m.in. problematyce baroku w literaturach słowiańskich; autor fundamentalnych syntez *Filosofija na Ukrajini* oraz *Istori-ja ukrajinskoji literatury*.



# D

**DANCZENKO SERHIJ** [ДАНЧЕНКО СЕРГІЙ], 1937–2001, reżyser teatralny; w 1965–1978 inscenizacje w teatrach lwowskich, m.in. w Teatrze Dramatycznym im. M. Zańkoweckiej; od 1978 dyrektor i kierownik artystyczny Teatru Dramatycznego im. I. Franki w Kijowie; wśród jego realizacji m.in. uznane za wybitne *Ukradane szczęście* I. Franki, *Ryszard III* W. Szekspira i *Tewje Mleczarz* wg Szolema Alejchema.

**DANIEL HALICKI** [ДАНИЛО ГАЛИЦЬКИЙ], 1201–1264, książę wołyński w 1221–1238, halicki od 1238; syn Romana; za jego panowania na Rusi Halicko-Wołyńskiej nastąpił duży rozwój cywilizacyjny; utrzymywał poprawne stosunki ze Złotą Ordą; w 1254 otrzymał tytuł królewski od papieża Innocentego IV.

**DASZKEWICZ JAROSŁAW** [ДАШКЕВИЧ ЯРОСЛАВ], ur. w 1926, historyk, bibliograf, kulturolog, syn Ołeny Stepaniw i Romana; członek rzeczywisty NANU, kieruje oddziałem lwowskim Instytutu Archeologii Ukr. NANU; jego zainteresowania naukowe i publicystyczne są wszechstronne, obejmują bowiem dzieje Ukrainy i jej kultury od prehistorii do współczesności; wydał ok. 1 tys. prac, w tym zbiory rozpraw pt. *Ukrajina wczora i nynti* oraz *Wirmenija i Ukrajina*; więziony w lagrach sowieckich.

**DASZKEWICZ ROMAN** [ДАШКЕВИЧ РОМАН], 1892–1975, prawnik, działacz niepodleglo-

ściowy, generał armii URL; mąż Ołeny Stepaniw, ojciec Jarosława; brał udział w założeniu UWO, lecz odszedł później od niej ze względu na jej ukierunkowanie terrorystyczne; od 1943 na emigracji w Austrii; autor wspomnień o Ukr. Strzelcach Siczowych.

**DEMIANIUKA PROCES** [ПРОЦЕС ДЕМ'ЯНЮКА], rozprawa przeciwko Iwanowi Demianiukowi, byłemu policjantowi ukr. w czasie okupacji niemieckiej (1941–1944), obywatelowi USA; oskarżono go w poł. 1980. o to, że był okrutnym „Iwanem Groźnym” w obozie koncentracyjnym w Treblince; w procesie sądowym przeprowadzonym w Jerozolimie (1988–1992) był skazany w pierwszej instancji na śmierć, a w następnej (1993) został uniewinniony (oprawcą Żydów okazał się in. Ukrainiec, Iwan Marczenko).

**DEMONOLOGIA STAROUKRAIŃSKA** [СТАРΟΥКРАЇНЬСЬКА ДЕМОНОЛОГІЯ], w mitologii staroukr. (jako mutacji mitologii słowiańskiej) animistyczne przeświadczenie o istnieniu bezosobowych mocy nadnaturalnych, później duchów – dobrych i złych: demonów, półdemonów, skrzatów; wyróżniano m.in. dusze zmarłych i zmary, duchy wodne (*rusalky*), leśne (*lisowyyky*, huculskie *czubajstry*, *mawky*) i powietrzne (*wid'my*) oraz duchy domu, zagrody i roli (*domowyyky*, *polowyyky*); pomimo chrystianizacji Rusi-Ukrainy przetrwała aż do XX w kręgu wiejskim, inspirując twórców romantycznych (m.in. T. Szewczenkę) i modernistycznych (m.in. Łesię Ukrainkę i M. Kociubynskiego).

**DEMUCKI DANYŁO** [ДЕМУЦЬКИЙ ДАНИЛО], 1893–1954, operator filmowy, fotografik; jako autor zdjęć współpracował w 1928–1932 z O. Dowżenką (*Arsenał*, *Ziemia i Iwan*), z I. Sawczenką (*Taras Szewczenko*) i in. reżyserami; był represjonowany przez NKWD.

**DENIKIN ANTON** [ДЕНІКІН АНТІН], 1872–1947, ros. generał; współorganizator antybol-

szewickiej Armii Ochotniczej i jej wódz naczelny; wiosną i latem 1919 zajął Ukrainę, kontynuując ofensywę na Moskwę; po klęsce pod Orłem wrócił w 1919 na Krym; jako zwolennik restauracji imperium ros. nie zyskał poparcia wśród Ukraińców.

**DEREHUS MYCHAJŁO** [ДЕРЕГУС МИХАЙЛО], 1904–1997, malarz i grafik; na pocz. drogi twórczej zorientowany awangardowo (m.in. ekspresjonistyczne litografie do *Eneidy* I. Kottlarewskiego), później zmuszony do przyjęcia estetyki tzw. socrealizmu (np. tryptyk *Duma pro kozaka Hofotu*); wzbogacił szewczenkiana tworząc ilustracje do wielu dzieł Kobzarza oraz obrazy z jego życia, np. *Taras słuchaje opowiadania swobo dida*.

**DERYBASOWSKA ULICA W ODESSIE** [ДЕРИБАСІВСЬКА ВУЛИЦЯ В ОДЕСІ], reprezentacyjna ulica w śródmieściu, miejsce spotkań i spacerów mieszkańców; nazwana dla uczczenia admirała ros. Hiszpana Jose de Ribasa (1749–1800) kierującego rozbudową Odessy; na niej i w jej pobliżu zlokalizował akcję swego filmu *Déjà vu* pol. reżyser Juliusz Machulski (1989, w koprodukcji z odeską Wytwórnią Filmów Fabularnych).

**DERŻAWYN WOŁODYMYR** [ДЕРЖАВІН ВОЛОДИМИР], 1899–1964, historyk literatury, językoznawca, orientalista i tłumacz; prof. Uniwersytetu Charkowskiego w 1940–1941; od 1944 na emigracji w Niemczech, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Monachium; swoje zainteresowania badawcze skupił na pisarstwie T. Szewczenki, H. Kwitki-Osnowanenki oraz „neoklasyków kijowskich”.

**DIAK** [дяк], pomocnik kapłana w Kościele prawosławnym i greckokatolickim; odczytuje Biblię, śpiewa, prowadzi chór i usługuje w cerkwi; w XVI–XIX nauczał w szkołach parafialnych.

**DIAKON** [диякон], duchowny w Kościele prawosławnym i greckokatolickim posiadający

najniższy stopień święceń kapłańskich; spełnia funkcje służebne.

**DIASPORA** [ДІАСПОРА], całość ukr. grupy etnicznej mieszkającej poza terytorium Ukrainy; za jej przedstawicieli uważa się tych, którzy bez względu na kraj urodzenia i znajomość języka ukr. zachowują świadomość ukr. pochodzenia, przejawiają zainteresowanie ukr. kulturą oraz wykazują zrozumienie dla narodowych interesów Ukrainy; kultywując ukraińskość, staje się ona zarazem integralną i pełnoprawną częścią społeczeństw krajów osiedlenia; wg szacunków ob. ok. 8–9 mln osób (w tym 4–5 mln Ukraińców w Rosji), przy czym liczba ta jest płynna i ulega wahaniom ze względu na zachodzące przemiany (asymilacja, reemigracja itp.); wyłoniła szereg organizacji i instytucji o wymiarze krajowym i światowym współpracujących aktywnie od 1991 z macierzą.

**DIKAŃKA** [ДІКАНЬКА], osiedle, centrum rejonowe w obw. połtawskim, ok. 9 tys. mieszk.; w XVII–XVIII w posiadaniu Koczubiejów; znajdują się w niej barokowa cerkiew św. Trójcy (*Trojickka*) z 1780, klasycystyczna św. Mikołaja (*Mykyliska*) z 1794 oraz muzeum krajoznawcze; opisana przez M. Gogola w tomie opowiadań *Wieczory na futurze niedaleko Dikaniki*.

**DILECKI MIKOŁAJ** [ДИЛЕЦЬКИЙ МИКОЛА], 1650–1723, kompozytor i teoretyk muzyki; kształcił się w Wilnie i Warszawie; komponował utwory religijne (m.in. nabożeństwa, koncerty dwuchórowe); opracował traktat *Gramatyka muzyczna* (wydanie pol. w 1678).

**DIPISI** (ang. DISPLACED PERSONS) [ПЕРЕМІЩЕНІ ОСОБИ], osoby wywiezione na przymusowe roboty do III Rzeszy Niemieckiej (gl. z Europy Wsch.) oraz uwolnione w 1944–1945 z obozów koncentracyjnych; w 1945 liczba D. (umieszczonych w specjalnych obozach dla przesiedleńców) wynosiła ok. 8 mln (w tym ok. 2,5 mln Ukraińców), z czego 7

mln wróciło do swoich krajów; ponad 250 tys. Ukraińców pozostało w Niemczech i Austrii, emigrując później do innych krajów, przede wszystkim USA i Kanady.

**DMYTRYK EDWARD** [ДМИТРИК ЕДВАРД], uł. w 1908, amerykański reżyser filmowy pochodzenia ukr.; realizował filmy o problematyce społecznej i politycznej, m.in. *W Grossfire*, *Młode lwy* i *Miraż*, a także kryminały i westerny (*Dwa złote colty*).

**DNIEPR** [Дніпро, Славутич, gr. БОРИСФЕН (БОРИСТЕН)], rz. na Ukrainie, Białorusi i w Rosji, długość 2201 km, w tym 981 km w granicach Ukrainy; uchodzi limanem do M. Czarnego; gł. dopływy na Ukrainie: Desna, Prypeć i Ingulec; gł. miasta leżące nad nim: Kijów, Czerkasy, Dniepropetrowsk, Zaporozże i Chersoń; jest największą rz. Ukrainy i świętą rz. narodu ukr.; w IX–XII prowadził nim szlak handlowy znad M. Bałtyckiego do M. Czarnego łączący Ruś i Europę Płn. z Bizancjum („droga od Wąregów do Greków”); w środkowym i dolnym biegu kaskada 6 elektrowni wodnych (k. Kijowa, Kaniowa, Krzemieńczuka, Dnieprodzierżyńska, Zaporozża i Kachowki) z zaparami i ogromnymi zalewaniami; dziś podważa się sens ekonomiczny i techniczny tych „budów socjalizmu”, albowiem został naruszony ekosystem rzeczny, pod wodą znalazły się najlepsze ziemie, zniknęło kilka miast i dziesiątki wsi; ob. wody ubywa, więc elektrownie nad D. pracują zaledwie kilka godzin na dobę; zasadne okazało się jedynie wzniesienie Dnieprogesu k. Zaporozża, gdyż zlikwidowano poroży i uczyniono rz. splawną na całej długości.

**DNIEPRODZIERŻYŃSK** [ДНІПРОДЗЕРЖІНСЬК], m. i port nad Zbiornikiem Dnieprodzierżyńskim na Dnieprze w obw. dniepropetrowskim, ok. 300 tys. mieszk.; znany od 1750 jako Kamiańskie, od 1936 ob. nazwa (dla uczczenia F. Dzierżyńskiego); ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady hutnicze i taboru kolejowego, w pobliżu elektrownia wodna

i oświatowo-kulturalny (m.in. instytut przemysłowy oraz muzeum historii miasta znajdujące się w soborze św. Mikołaja (*Mykołajiwskij*)).

**DNIEPROGES** – zob. **DNIEPRZAŃSKA ELEKTROWNIA WODNA**

**DNIEPROPETROWSK** [ДНІПРОПЕТРОВСЬК], m. obwodowe i port na Dnieprze, ok. 1,1 mln mieszk.; założony na cześć cesarzowej ros. Katarzyny II w 1776 jako Katerynosław; w 1796–1802 Noworosyjsk, w 1802–1926 znówu Katerynosław, w 1918 Siczewsk, od 1926 ob. nazwa dla uczczenia polityka bolszewickiego H. Petrowskiego; duży ośrodek przemysłowy (m.in. hutnictwo żelaza, zakłady budowy maszyn, w tym pocisków rakietowych), naukowy (oddział NANU), oświatowy (m.in. 9 uczelni, w tym Uniwersytet Narodowy) i kulturalny (5 teatrów, w tym opery i baletu, 3 muzea); budowa metra; wśród zabytków m.in. klasycystyczny pałac G. Potiomkina z 1786 oraz sobór Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenskiy*) z 1830–1835.

**DNIEPRZAŃSKA ELEKTROWNIA WODNA (DNIEPROGES)** [ДНІПРОВСЬКА ГІДРОЕЛЕКТРОСТАНЦІЯ (ДНІПРОГЕС)], największa elektrownia na Dnieprze, dzieląca m. Zaporozże na 2 części; wzniesiona w 1928–1932 (pierwszy etap), w 1969–1980 rozbudowana do 1581 MW; opiewana w ukr. i ros. literaturze socrealistycznej.

**DNIEPRZAŃSKA KASKADA** [ДНІПРОВСЬКІЙ КАСКАД], zespół 6 elektrowni wodnych na Dnieprze; łączna moc 3800 MW; największe: Dnieproges (1581 MW) i Krzemieńczuka (625 MW); pozostałe: Kijowska, Kaniowska, Dnieprodzierżyńska i Kachowska.

„DNIPRO” [„Дніпро”], wydawnictwo państwowe w Kijowie założone w 1919 (jako „Wseukrwydaw”, później „Derżwydaw”); wydaje klasykę ukr. i światową oraz prace literaturo-

znawcze i kulturologiczne; w 1971–1991 publikowało książki w językach obcych, w tym i po pol.

**DNISTRIANSKI STANISŁAW** [Дністрянський Станіслав], 1870–1935, prawnik i polityk, w 1907–1918 poseł do parlamentu austriackiego; ułożył projekt konstytucji ZURL; po 1920 prof. i rektor Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; wydał szereg prac z zakresu prawa cywilnego.

**„DO POLAKÓW”** [„Полякам”], wiersz T. Szewczenki, napisany na zesłaniu w 1847–1850; wyłożył w nim swoje rozumienie dziejów stosunków ukr.-pol.; w zakończeniu nawoływał do zgody wzajemnej: *Podaj że ruku kozakowi / I serce czysteje podaj! / I znowu imenem Chrystowym / My opowym nasz tychyj raj.*

**DOBRONIEGA MARIA** [Доброніга-Марія], ok. 1012–1087, córka Włodzimierza Wielkiego i siostra Jarosława Mądrego; od 1039 żona księcia pol. Kazimierza Odnowiciela; matka Bolesława Śmiałego, Władysława Hermana i Świętosławy, królowej czeskiej, żony Wratysława II.

**DOŁĘGA-CHODAKOWSKI ZORIAN** (wł. CZARNOCKI ADAM) [Доленга-Ходаковський Зоріан], 1784–1825, pol. etnograf, zbieracz folkloru ukr.; był zwolennikiem teorii o jedności kultury prasłowiańskiej (*O Słowiańszczyźnie przed chrześcijaństwem*, 1818); wywarł wpływ na zainteresowanie Ukraińców swoją kulturą ludową; jego *Ukrajński narodni pismi* wydano w Kijowie w 1974.

**DOM LUDOWY WE LWOWIE** [Народний дім у Львові], „Ruski Instytut Ludowy” (skrótowa nazwa budynku i instytucji), działający w Galicji Wsch. w 1849–1939; powołany na fali odrodzenia narodowego Ukraińców z inicjatywy Hołownej Rady Ruskiej; z czasem zgromadził duży majątek (m.in. budynki, ziemię, cerkiew, muzeum, bibliotekę i wydawnictwo), który umożliwił finansowa-

nie działalności w dziedzinie kultury i oświaty; w 1872–1939 w rękach moskwofilów; po 1939 zbiory przekazano oddziałowi AN USRR oraz muzeum lwowskim.

**„DOM UKRAIŃSKI”** [Палац мистецтв „Український дім”], pałac kultury i sztuki narodowej w Kijowie; jego gmach zbudowano z przeznaczeniem na muzeum W. Lenina; miejsce wystaw, koncertów, konferencji i spotkań.

**DOMY LUDOWE** [народні дома], instytucje i budynki, w których – na wzór Domu Ludowego we Lwowie – odbywała się działalność kulturalno-oświatowa (m.in. czytelnictwo, kursy i wykłady, przedstawienia sceniczne); rozpowszechniły się w II poł. XIX w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn. i Ukrainie ros., a po 1920 także na Zakarpaciu; w czasach USRR ich rolę przejęły miejskie i wiejskie domy kultury; powstały również na emigracji w USA, Kanadzie i Ameryce Płd.

**DONCOW DMYTRO** [Донцов Дмитро], 1883–1973, ideolog nacjonalizmu ukr., rewolucjonista, polityk, publicysta i krytyk literacki; w 1922–1939 redagował we Lwowie czasopismo „Literaturno-Naukowyj Wisnyk” i jego kontynuację „Wisnyk”; od 1939 na emigracji (Rumunia, Kanada), w 1948–1953 wykładał historię literatury ukr. na uniwersytecie w Montrealu; ważniejsze jego prace: *Die ukrainische Staatsidee und der Krieg gegen Russland* (1915), *Nacionalizm* (1926), *Nasza doba i literatura* (1936); ugruntowując koncepcję niezawisłości Ukrainy, uwydatniał jej związek z kulturą zachodnią i przeciwstawiał Rosji; w zakresie organizacji życia społeczno-politycznego podnosił rolę tzw. mniejszości inicjatywnej oraz wybitnych jednostek; w dziedzinie etyki – jednostkowej i wspólnotowej – nakłaniał do postaw wyznaczanych przez ekspansywność, przemoc, fanatyzm i amoralizm; jego poglądy złożyły się w znacznej mierze na ideologię OUN i praktykę UPa; jego doktryna w oczach Ukraińców była i jest

oceniana niejednoznacznie: zarówno akceptująco, jak i potępiająco (zwłaszcza przez kręgi chrześcijańskie i komunistyczne).

**DONEC MYCHAJŁO** [ДОНЕЦЬ МИХАЙЛО], 1883–1941, śpiewak operowy (bas), działacz teatralny; występował w operze charkowskiej i kijowskiej; również wykonawca piosenek ludowych; rozstrzelany przez NKWD.

**DONIECK** [ДОНЕЦЬК], m. obwodowe nad rz. Kalmius, ponad 1 mln mieszk.; założony przez przemysłowca angielskiego Johna Hughesa i nazwany na jego cześć Juziwka; w 1924–1961 Stalino; duży ośrodek przemysłowy (m.in. kopalnie węgla, hutnictwo żelaza i metali nieżelaznych, zakłady budowy maszyn), naukowy (oddział NANU), akademicki (6 uczelni, w tym Uniwersytet Narodowy) i kulturalny (3 teatry, w tym opery i baletu, 2 muzea); ob. zaniedbany ekologicznie.

**DONIECKIE ZAGĘBIE WĘGLOWE (DONBAS)** [ДОНЕЦЬКІЙ ВУГІЛЬНИЙ БАСЕЙН (ДОНБАС)], znajduje się na Ukrainie Płd.-Wsch., obszar ok. 40 tys. km<sup>2</sup>, zasoby węgla kamiennego ok. 140,8 mld t; eksploatacja pokładów węgla na skalę przemysłową rozpoczęta w k. XIX; ob. roczne wydobycie ponad 100 mln t; gł. ośrodki: Donieck, Makiejewka, Horłówka i Lisiczańsk.

**DOROSZENKO DMYTRO** [ДОРОШЕНКО ДМИТРО], 1882–1951, historyk, publicysta, działacz Towarzystwa „Proswita”; w 1918 minister spraw zagranicznych w rządzie hetmana P. Skoropadskiego; od 1919 na emigracji (Austria, Niemcy, Czechy, Polska, Kanada); prof. uniwersytetów w Pradze i Warszawie oraz Wolnego Uniwersytetu Ukr. (Wiedeń–Praga–Monachium); opublikował ok. 1 tys. prac z ukrainoznawstwa (fundamentalna publikacja historiograficzna: 2-tomowa *Istoria Ukrainy. 1917–1923*); pozostawił cenne wspomnienia.

**DOROSZENKO PETRO** [ДОРОШЕНКО ПЕТРО], 1627–1698, hetman Ukrainy prawobrzeżnej

w 1665–1676; w 1666 wystąpił zbrojnie przeciw Polsce i przyjął w 1669 zwierzchnictwo Turcji; wojna z Ukrainą lewobrzeżną zakończyła się jego klęską; nie zdołał zrealizować swojej koncepcji zjednoczenia wszystkich ziem ukr.; wywieziony przez władze carskie do Rosji i mianowany wojewodą w Wiatce; bohater pieśni ludowych.

**DOWBUSZ (DOBOSZ) OŁEKSA** [ДОВБУШ ОЛЕКСА], 1700–1745, jeden z wielu dowódców watah opryszków na Pokuciu; celem jego napadów na ziemian Polaków oraz Żydów było zdobycie pieniędzy, broni, odzieży i żywności; wg podania, zginął zdradzony przez kochankę; upoetyzowany w folklorze i piśmiennictwie ukr.

**DOWŻENKO OŁEKSANDR** [ДОВЖЕНКО ОЛЕКСАНДР], 1894–1956, reżyser filmowy i pisarz; współtwórca kinematografii ukr., autor wielu innowacji warsztatowych, zwłaszcza w zakresie montażu; w swoich filmach poetycko-filozoficznych o podłożu ekspresjonistycznym nawiązywał do tradycji ludowych (m.in. *Ziemia*); był zmuszony do realizowania wielu filmów w poetyce socrealizmu, a jego dokument *Wyzwolenie z 1939–1940* (dotyczył najazdu ZSRR na Polskę) okazał się banalnym plakatem patetyczno-propagandowym; ugruntował w literaturze ukr. gatunek opowieści filmowej, tworząc takie utwory, jak *Poemat o morzu* i *Zaczarowana Desna* (wydane też w Polsce); jego imieniem nazwano Wytwórnę Filmów Fabularnych w Kijowie.

**DRACZ IWAN** [ДРАЧ ІВАН], ur. w 1936, poeta, scenarzysta filmowy, polityk; w 1989–1991 przewodniczył Ludowemu Ruchowi Ukrainy na rzecz przebudowy ZSRR; od 1991 poseł do Rady Najwyższej oraz prezes Światowego Kongresu Ukraińców; debiutował w 1961 poematem-tragedią *Nóż w słońcu*, zajmując od tego czasu czołowe miejsce w poezji ukr.; w jego twórczości stapia się synkretycznie folkloryzm ze współczesnym scjentyzmem, patos publicystyczny z uogól-



nieniem filozoficznym, swojskość z uniwersalizmem; jego poezja jest „świadectwem zuroczenia słońcem, życiem, siłą witalną ziemi ukr.” (F. Nieuważny); tłumaczony w Polsce (wydano m.in. dwa zbiory liryków).

**DRAHOMANOW MYCHAJŁO** [ДРАГОМАНОВ МИХАЙЛО], 1841–1895, historyk, publicysta, działacz polityczno-społeczny; w 1864–1875 docent Uniwersytetu Kijowskiego; od 1876 na emigracji w Szwajcarii i Bułgarii, od 1889 prof. Uniwersytetu w Sofii; był zwolennikiem łączenia walki wyzwoleniczej Ukraińców z przeobrażeniami socjalistycznymi, a przyszłe państwo ukr. widział w sojuszu federalcyjnym z Rosją; dostrzegał w „historycznym patriotyzmie” Polaków (tj. koncepcji odrodzenia Polski w granicach przedrozbiorowych) niebezpieczeństwo dla całej Europy Wsch.; jako badacz komparatysta opublikował szereg cennych prac (m.in. *Istoriczeskaja Polska i wielikorusskaja diemokratija, Istorickéskije piesni maloruskiego naroda*).

**DRAJ-CHMARA MYCHAJŁO** [ДРАЙ-ХМАРА МИХАЙЛО], 1889–1939, poeta i historyk literatury, prof. Uniwersytetu w Kamińcu Podolskim oraz uczelni kijowskich; jego poezja ma rodowód neoklasycystyczny wzbogacony elementami surrealistycznymi (tom wierszy *Prorosteń*); mistrz sonetu oraz przekładu (zwłaszcza z symbolistów francuskich); wśród jego prac naukowych wyróżnia się *Tworczyj szlach Kazimira Tetmajera*; uwięziony w 1935 i osadzony w łagrze na Kolicy (gdzie zmarł).

**DRAMAT** [ДРАМА], rodzaj literacki obejmujący utwory (tragedię, dramat, komedię) przeznaczone do realizacji scenicznej; jego powstanie na Ukrainie łączy się z inscenizacjami szkolnymi w XVI–XVII; pomimo niesprzyjających warunków rozwinął się w XIX, kiedy ukazały się sentymentalistyczne wodewile I. Kotlarewskiego i H. Kwitki-Osnowjanenki oraz narodnicko-realistyczne utwory M. Staryckiego, M. Kropywnyckiego i I. Karpen-

ki-Karego; w XX jego modernistyczną wersję urzeczywistnili Łesia Ukrainka i W. Wynnyczenko, awangardową M. Kulisz, a socrealistyczną I. Mykytenko, I. Koczera i O. Kornijczuk; ob. jego twórcy (brakuje jednak wybitnych indywidualności) poszukują nowych form wyrazu.

**DREWLANIE** [ДЕРЕВЛЯНИ], plemię staroukr. zamieszkałe na terytorium leżącym między Teterewem, Dnieprem, Prypecią i Horyniem; od IX w. zależności od Rusi Kijowskiej; po powstaniu (stłumionym) w 945 włączeni do niej.

„**DREWO**” [„ДРЕВО”], zespół folklorystyczny, założony w 1979 przez absolwentów Konserwatorium Kijowskiego z Jewhenem Jefremowem na czele; kultywuje autentyczne (bez „obróbki” zawodowców) formy piosenki ludowej, wskrzeszając przedchrześcijańską wiejską kulturę muzyczną; co roku uczestniczy w międzynarodowym festiwalu *Najstarsze pieśni Europy* organizowanym w Lublinie; podobny model wykonawczy reprezentują zespoły „Hilce” z Charkowa i „Hiłka” z Kirowogrodu.

**DROHOBYCZ** [Дрогобич], m. rejonowe w obw. lwowskim, ponad 80 tys. mieszk.; znany od 1238; od XIV w. granicach Polski, w 1772–1918 w zaborze austriackim, w 1919–1939 znowu w Polsce; do 1959 centrum obw. drohobyckiego; od poł. XIX ośrodek wydobycia i przetwarzania ropy naftowej; uniwersytet pedagogiczny, muzeum krajoznawcze i teatr; mieszkali tu m.in. I. Franko oraz Bruno Schulz; wśród zabytków m.in. romańska wieża obronna z XIII–XIV, gotycki kościół rzymskokatolicki pod wezwaniem Wniebowzięcia NMP z XV, drewniana cerkiew św. Jura z XVI–XVII oraz synagoga z XVII; w pobliżu wieś Nahujewicze z muzeum I. Franki (który tu się urodził).

**DROZD WOŁODYMYR** [Дрозд Володимир], 1939–2003, prozaik; w 1982–1985 redago-

wał miesięcznik literacki „Kyjiw”; w swej realistycznej prozie (powieści, opowiadania i nowele) roztrząsał kwestie etyczne, propagując przy tym wzory osobowe; jego mikro-powieści *Oliwki* i *Samotny wilk* oraz powieść *Katastrofa* ukazały się po pol.

**DRUGI OBIEG WYDAWNICZY** [САМВИДАВ], publikacje, ukazujące się w USRR poza cenzurą (1965–1986); związane z ruchem dysydenckim zwalczanym przez władze sowieckie; za udział w nim (powielanie materiałów oraz ich rozpowszechnianie) groziły sankcje administracyjne, więzienia, łagry i zesłania; współtworzyły go również wydawnictwa emigracji ukr. na Zachodzie (*Tamwydaw*), m.in. „Suczasnist’ ” i „Smoloskyp”.

**DRUKARSTWO** [ДРУКАРСТВО], rzemiosło rozwijające się na Ukrainie w XVI–XVII; zakładano wówczas drukarnie świeckie (pierwsza I. Fiodorowa we Lwowie) i cerkiewne (największa w kijowskiej Ławrze Peczerskiej); drukowano księgi Pisma św., psalterze, literaturę hagiograficzną itp. oraz oryginalne utwory w języku staroukr.; podupało w pol. XVIII na skutek podporządkowania drukarni cerkiewnych synodowi kościoła ros.

**DUBNO** [ДУБНО], m. rejonowe w obw. rówieńskim, ok. 43 tys. mieszk.; zakłady przemysłu spożywczego (m.in. browar), dziewiarskiego i meblarskiego; wśród zabytków m.in. zamek Ostrogskich z XV, unikatowa Brama Łucka z XV–XVI, wczesnobarokowa cerkiew Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenska*) z XVII i barokowy zespół klasztoru Karmelitank z 1630–1686.

**DUCHNOWICZ OŁEKSANDR** [ДУХНОВИЧ ОЛЕКСАНДР], 1803–1865, duchowny greckokatolicki, pisarz, pedagog, działacz narodowy na Zakarpaciu (Użhorod-Preszów); jakiś czas trzymał się orientacji moskwofiłskiej oraz był zwolennikiem *jazyczija*; pisał wiersze patriotyczne (m.in. słynny *Ja rusyn buw, jeśm i budu*), dramaty, opowiadania i mikro-

powieści, budzielskie w swej treści i zarazem wtórne literacko; wydawał też podręczniki szkolne i modlitewniki; ob. uznawany za ojca duchowego ruchu rusińskiego, zmierzającego do powołania Rutenii – państwa Karpatorusinów (tj. wg O. Myszanicza, Ukraińców zamieszkałych w obw. zakarpackim Ukrainy oraz na Słowacji Wsch. i Węgrzech Wsch.).

**DULEBOWIE** [ДУЛЫБИ], plemię staroukr. zamieszkujące Wołyń Zach. (między środkowym Bugiem i górnym Dniestrem a Prypecią i Horyniem); od X w składzie Rusi Kijowskiej.

**DUMA** [ДУМА], 1) ukr. ludowy poemat epicko-liryczny o tematyce historyczno-bohaterskiej lub obyczajowej, o charakterze recytatywnym, wykonywany zazwyczaj przez kobziarzy przy wtórce instrumentu strunowego – kobzy (bandury); zawiera duży ładunek treści patriotycznych; najczęstsze motywy to walki Kozaków z Turkami, Tatarami i Polakami; okres rozkwitu przypada na XVII; teksty zaczęto zbierać i zapisywać w XIX; renesans wykonawczy obserwujemy ob., gdy ugruntowuje się niepodległe państwo ukr.; 2) w poezji pol. i ros. gatunek obejmujący utwory epicko-liryczne o tematyce historycznej, w tym i ukr., np. autorstwa J.U. Niemcewicza i K. Rylejewa.

**DUMKA** [ДУМКА], 1) pieśń ludowa o charakterze elegijnym lub balladowym, np. *Czy ja w luzi ne kałyna buła?* 2) refleksyjny wiersz liryczny uprawiany przez romantyków ukr. oraz pol., zwłaszcza przedstawieli „szkoły ukr.”, m.in. J.B. Zaleskiego.

**„DUMKA” (NARODOWA KAPELA UKRAINY „DUMKA”)** [„ДУМКА” (НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЧНА ХОРОВА КАПЕЛА УКРАЇНИ „ДУМКА”)], ukr. chór zawodowy, założony w 1920 w Kijowie; w repertuarze utwory kompozytorów ukr.; kieruje nią ob. Jewhen Sawczuk; za swoje osiągnięcia otrzymała status „narodowej”.

**DUNAJ** [Дунай], rz., długość (wraz z Kilią) w granicach Ukrainy 150 km; stanowi naturalną granicę między Ukrainą a Rumunią; jego deltę zajmują bagna stanowiące unikatowy rezerwat przyrody; łączy Ukrainę z in. krajami naddunajskimi; w ukr. symbolice ludowej jest rz. magiczną (oraz rz. w ogóle).

**DWUJĘZYCZNOŚĆ** [двомовність], ob. na Ukrainie utrzymuje się równowaga w zakresie używania języka ukr. i ros. (pomimo uznania przez konstytucję języka ukr. za język państwowy); jakkolwiek język ukr. zdobywa coraz większy zasięg terytorialny i społeczny, ruszczyzna nie ustępuje; posługują się nią zarówno przedstawiciele władz państwowych i biznesu, jak też mass media i szkoły wszystkich typów; język ukr. dominuje na Ukrainie Zach. i Płn., ros. zaś w Kijowie, na Krymie oraz w uprzemysłowionych rejonach pld. wschodu.

**DWUWŁADZA HETMAŃSKA NA UKRAINIE** [ГЕТМАНСЬКА ДВОВЛАДА В УКРАЇНІ], od 1663 oraz w wyniku zawarcia układu andruszowskiego (30 I 1667) między Polską a Rosją Ukraina została podzielona pomiędzy obydwa państwa, przy czym Rzeczpospolita zatrzymała Prawobrzeże, a państwo carów – Zadnieprze z Kijowem (traktat grzymultowski z 1686 ten podział potwierdził); w każdej części urzędował hetman, a po zagarnięciu przez Turcję Podola w 1672–1685 zainstalowano tam trzeciego hetmana; każdy z nich miał ambicję zjednoczenia wszystkich ziem ukr. pod swoją buławą, stąd zaciekle walki domowe między nimi, które doprowadziły Ukrainę do upadku ekonomicznego i kulturalnego; w 1700 Rzeczpospolita zniósła hetmanat na Ukrainie prawobrzeżnej.

**„DYNAMO” KIJÓW** [„ДИНАМО” КИЇВ], klub sportowy, słynący z zespołu piłki nożnej; wielokrotnie zdobywało mistrzostwo ZSRR i Ukrainy, a w 1975 i 1986 europejski Puchar Zdobywców Pucharów; swoje sukcesy

zawdzięczało m.in. trenerowi W. Łobanowskiemu.

**DYREKTORIAT (RADA PIĘCIU)** [ДИРЕКТОРІЯ], organ władzy wykonawczej URL powołany 14 XI 1918 przez Ukr. Związek Narodowo-Państwowy w celu przejścia władzy po klęsce Niemiec w I wojnie światowej oraz po upadającym rządzie hetmana P. Skoropadskiego; na jego czele stanął W. Włynnyczenko, później S. Petlura; kierował obroną URL przed napaścią Armii Czerwonej i „białych” wojsk A. Denikina; miejsce jego działania to najpierw Kijów, potem – w wyniku stopniowej utraty terytorium URL – Winnica, Równe i Kamieniec Podolski; w V 1920 samorozwiązanie; jako demokratyczny i zespolowy organ władzy najwyższej wykazywał brak skuteczności.

**DYSYDENCI** [ДИСІДЕНТИ], działacze tworzący opozycję demokratyczną w USRR w 1956–1986; ich liczbę szacuje się na ok. 2 tys. osób; zgłaszali najpierw postulaty w zakresie demokratyzacji ustroju komunistycznego i uspołecznienia władzy oraz występowali w obronie praw obywatelskich; na pocz. 1970. wysunęli hasło niepodległości Ukrainy; m.in. zorganizowali drugi obieg wydawniczy, powołali do życia Ukr. Grupę Helsińską, wydawali pismo „Ukrajńskijskij Wisnyk”; działali gł. w miastach Ukrainy Zach. oraz w Kijowie, Charkowie, Dniepropetrowsku i Odessie; byli prześladowani i nękanymi przez KGB, więzieni w łagrach, zmuszani do emigracji, gnębieni w szpitalach psychiatrycznych itp.; byli to m.in. W. Czornowil, W. Stus, Ł. Łukjanenko, M. Horyń i in.

**DYWIZJA SS „GALIZIEN”** [ДИВІЗІЯ СС „ГАЛИЧИННА”], jednostka wojskowa sformowana przez OUN-M i walcząca w 1943–1945 po stronie niemieckiej; jej pierwszy skład liczący ok. 16 tys. żołnierzy został rozбитo przez Armię Czerwoną pod Brodami (VII 1944); uzupełniona do stanu 14 tys. ludzi walczyła

na Słowacji i w Słowenii przeciwko miejscowej partyzance; w 1945 „zukrainizowana” i przekształcona w I dywizję Ukr. Armii Narodowej (pod dowództwem P. Szandruka) toczyła boje z Armią Czerwoną w Czechach i Austrii; internowana przez Brytyjczyków.

**DZERŻYNSKI IWAN** [ДЗЕРЖИНСЬКИЙ ІВАН], 1909–1978, kompozytor; komponował wg kanonów socrealizmu, m.in. opery (*Cichy Dom*), komedie muzyczne, koncerty symfoniczne i pieśni.

„**DZIENNIK KIJOWSKI**”, dwutygodnik polskojęzyczny wydawany przez Związek Polaków na Ukrainie w Kijowie od 1992; jest dodatkiem do dziennika „Hołos Ukrainy” (dotowanym przez państwo ukr.); nawiązuje do tradycji „D.K.” z 1906–1918; nakład 3 tys. egz.; również w Kijowie wychodzi po pol. kwartalnik „Krynica”, a we Lwowie „Gazeta Lwowska” (w nakładzie 2 tys. egz.).

**DZIKIE POLA** [Дикі поля], hist. nazwa Zaporoża, bezludnych stepów nad dolnym Dnieprem, poniżej porohów, ciągnących się do M. Czarnego i Azowskiego; w XVI–XVII osiedlali się tam Kozacy; malownicze opisy tych terenów znajdujemy w powieści H. Sienkiewicza *Ogniem i mieczem* oraz M. Gogola *Taras Bulba*.

**DZIUBA IWAN** [Дзюба Іван], ur. w 1931, krytyk i historyk literatury, polityk; od 1989 działacz Ludowego Ruchu Ukrainy, w 1992–1993

minister kultury; członek rzeczywisty NANU, zatrudniony w jej Instytucie Literatury im. T. Szewczenki; badawczo koncentruje się na problematyce współczesnego procesu literackiego; w eseju *Internacjonalizm czy rysyfikacja?* (1965) podjął kwestię sowietyzacji kultury ukr., za co był represjonowany oraz zmuszony do publicznej „samokrytyki”.

„**DZWIN**” [„Дзвін”], miesięcznik literacko-artystyczny wydawany we Lwowie przez Związek Pisarzy Ukrainy; założony w 1940 pod nazwą „Literatura i Mystectwo”; tytuły in.: w 1945–1951 „Radianskyj Lwiw”, w 1951–1989 „Żowten”; redagowany w 1968–2001 przez prozaika Romana Fedoriwa; publikuje przeważnie twórców z Ukrainy Zach.; reprezentuje orientację narodowo-demokratyczną (z elementami nacjonalizmu i polonofobii).

**DZWONNICA GŁÓWNA W ŁAWRZE PE-CZERSKIEJ** [Велика дзвіниця в Печерській Лаврі], najwyższa sakralna budowla (96 m) na Ukrainie, środek kompozycyjny monasteru; wzniesiono ją w stylu późnobarokowym wg proj. J.G. Schädela w 1731–1744.

**DŻERIA MYKOŁA** [Джеря Микола], tytułowy bohater opowieści I. Neczuja-Łewyckiego z 1876; chłop pańszczyźniany buntujący się przeciwko wyzyskowi i zniewoleniu (także przez ziemian Polaków); uosabiał odyseję chłopstwa ukr. w XIX.



# E

**EDMONTON** [ЕДМОНТОН], miasto w Kanadzie, stolica prowincji Alberta; dzięki znacznej liczbie (ok. 85 tys.) mieszkających w nim Ukraińców (a także na terenie prowincji) stał się ośrodkiem narodowego życia ukr. w Kanadzie Zach.

**EKOLOGICZNE PROBLEMY** [ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ], problemy ochrony środowiska przyrodniczego na Ukrainie otrzymały rangę państwową dopiero po awarii Czarnobylskiej Elektrowni Jądrowej w 1986; uświadomiono sobie (władze państwa, elita intelektualna, obywatele) potrzebę naprawienia szkód spowodowanych przez industrializację i bezmyślną „walkę z przyrodą” w czasach USRR; degradacja środowiska jest powszechna, dotknęła miasta i wsie, gleby, rzeki, jeziora i morza; naruszony został system wodny w wyniku działań melioratorów oraz budowniczych elektrowni wodnych na Dnieprze; rokrocznie wzrastają o 1 mld t odpady przemysłowe, problem stanowi też 800 „cementarzystk” zużytych materiałów radioaktywnych; szczególnie zagrożone są okolice Czarnobyla (obw. kijowski i żytomierski) oraz nadnieprzańsko-doniecki region przemysłowy; powstał ruch ekologiczny (m.in. Stowarzyszenie „Zelenyj Swit” i Partia Zielonych) działający na rzecz ochrony środowiska i racjonalnego korzystania z zasobów naturalnych; z powodu szczupłości środków finansowych państwa ukr. niewiele w tej dziedzinie dokonano; słowa „modlitwy ekologicznej” są wciąż aktualne: *Boże, wriatuj Ukrainiu.*

**EKRANIZACJE** [ЕКРАНИЗАЦІЇ], adaptacje dzieł literackich dla potrzeb kina bądź telewizji; do literatury jako źródła fabuł i tematów zwracali się już twórcy kina niemego; filmy powstałe w 1930.–1950. oparte na utworach T. Szewczenki, I. Franki i in. klasyków nie wychodziły zazwyczaj poza ramy poprawności ilustracyjnej; dopiero przedstawiciele kina poetyckiego z 1960.–1980. – rozwijając i dopełniając scenariuszowo dzieła literackie – osiągnęli wysoki poziom sztuki, m.in. S. Paradżanow (*Cienie zapomnianych przodków* wg M. Kociubynskiego), Ł. Osyka (*Kamienny krzyż* wg W. Stefanyka), J. Illenko (*Noc świętojańska* wg M. Gogoła) i I. Mykołajczuk (*Babilon-XX* wg W. Zemlaka).

**EKSLIBRIS** [ЕКСЛІБРИС], znak własnościowy książki z nazwiskiem posiadacza rozpowszechniający się na Ukrainie od XVI; w XX jego technikę zmodernizowali H. Narbut i P. Kowżun; ob. wyróżnia się narodowymi treściami i nowoczesnością w formie, np. E. Petra Prokopiwa.

**EKSPRESJONIZM** [ЕКСПРЕСІОНІЗМ], awangardowy prąd artystyczny; przejawiał się na Ukrainie w 1910.–1920. w sztukach plastycznych, teatrze, filmie i literaturze; rozwijał twórczość pojmowaną jako subiektywny wyraz przeżyć artysty oraz sposób dotarcia do prawd uniwersalnych; jego wpływ odcisnął się m.in. na inscenizacjach teatru „Berezil”, ekranizacjach O. Dowżenki, malarstwie O. Nowakivskiego, H. Narbuta i O. Hryszczenki oraz rzeźbie O. Archipenki, a w literaturze na utworach W. Stefanyka, T. Ośmaczki i M. Kulisza.

**ELEGIA** [ЕЛЕГІЯ], utwór liryczny utrzymany w tonie smutnego rozpamiętywania, poruszający problematykę egzystencjalną; uprawiali ją romantycy, w tym i T. Szewczenko, a później I. Franko, M. Rylski, I. Drac i Lina Kostenko.

**ELEMENTARZE** [БУКВАРІ], podręczniki do początkowej nauki czytania i pisania; na ziemiach ukr. pojawiły się w XVI, m.in. cerkiewnosłowiańskie *Azbuki* I. Fiodorowa (1574, 1578); pierwsze E. ukr. opracowano w poł. XIX, szczególną popularność zdobyły E. T. Szewczenki i P. Kulisza.

**ЕЛЛАН-БЛАКІТНИЙ ВАСИЛЬ** [ЕЛЛАН-БЛАКІТНИЙ ВАСИЛЬ, wł. ЕЛЛАНСЬКИЙ В.], 1894–1925; poeta, działacz polityczny; w 1918–1920 należał do stronnictwa borotbistów; zwolennik społecznego posłannictwa literatury, założył czasopisma „Wseswit” i „Pereć”; jego neoromantyczna twórczość była nasycona patosem rewolucyjnym, aktualiami, schematycznym optymizmem (tom wierszy *Udary molota i sercia*); pomimo swej retoryczności miała powodzenie u współczesnych.

**EMIGRACJA POLITYCZNA Z UKRAINY** [ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ ІЗ УКРАЇНИ], uchodźstwo gł. do państw Europy Zach. i Ameryki Płn.; pierwsza fala to zwolennicy hetmana I. Mazepy po 1709; następną tworzyli w 1870–1914 działacze rewolucyjno-niepodległościowi; w 1919–1920 po upadku URL i ZURL wyemigrowało ok. 100 tys. osób wraz z władzami państwowymi; w 1945–1947 z ok. 2,5 mln osób (w tym jeńcy wojenni z Armii Czerwonej i robotnicy przymusowi oraz żołnierze Dywizji SS „Galizien”, partyzanci z UPA i Ukraińcy z pol. armii W. Andersa) ponad 250 tys. pozostało na uchodźstwie, osiedlając się w USA, Kanadzie, Wielkiej Brytanii i in. krajach; w 1957–1985 powiększyli ją pojedynczy uchodźcy z USRR, a także z Polski i Czechosłowacji; do 1992 kontynuowały na emigracji swoją działalność władze URL (prezydent, rząd) oraz stronnictwa polityczne, organizacje kombatanckie, instytuty politologiczne.

**EMIGRACJA ZAROBKOWA Z UKRAINY** [ЗАРОБІТЧАНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ ІЗ УКРАЇНИ], wychodźstwo, gł. chłopów ukr., z przyczyn ekonomicznych (zacołanie gospodarze ziem

ukr., przeludnienie wsi) do Europy Zach., Ameryki Płn. i Płd. oraz Rosji, poczynając od II poł. XVIII (z okolic Preszowa do Serbii i Bośni) i do dnia dzisiejszego; masowe fale wyjazdowe: w II poł. XIX – 1985 z Ukrainy Naddnieprzańskiej (później USRR) do Azji ros. (Syberia, Kazachstan oraz obw. amurski, kraj nadmorski i płd. część kraju chabarowskiego, tzw. Zielony Klin) ok. 3 mln, w 1870–1939 z Galicji Wsch., Bukowiny Płn. i Zakarpacia do USA, Kanady, Brazylii, Argentyny, Niemiec i in. ok. 1 mln; jej problematykę odzwierciedliła literatura ukr. w licznych dziełach (I. Franko, W. Stefanyk, P. Karmancki, U. Samczuk).

**EMIGRACYJNA LITERATURA** [ЕМІГРАЦІЙНА ЛІТЕРАТУРА], piśmiennictwo tworzone poza granicami Ukrainy w XIX–XX przez pisarzy, którzy ją opuścili pod przymusem caratu i Sowietów; za jej pierwszego przedstawiciela uważa się M. Drahomanowa, zmuszonego do emigracji w 1876; w XX zasilili ją twórcy z dwu napływów emigracji: po upadku URL w 1920 oraz po 1945; jej wybitni reprezentanci to m.in. poeci J. Małaniuk, Todor Ośmaczka, J. Tarnawski oraz prozaicy W. Włynyczenko, I. Bahriany, W. Barka; jej rozwojowi sprzyjają w diasporze ukr. instytucje życia literackiego, czasopisma, związki twórcze itp.

**EMPIRE** [АМПІР], styl w architekturze i rzeźbie ukr. pocz. XIX, późna faza klasycyzmu; pod jego wpływem powstały liczne budowle sakralne (za reprezentatywną może uchodzić cerkiew Jezusa Chrystusa w m. Chorol k. Połtawy z 1808) i świeckie, a także pomniki, np. gubernatora A. Richelieu w Odessie autorstwa I. Martosa z 1828.

**„EMSKI UKAZ”** [„ЕМСЬКИЙ УКАЗ”], dekret podpisany przez cara Aleksandra II w niemieckim uzdrowisku Ems (1876); zaostrzał „Cyrkularz” Wajutjewa; zabraniał importu wszelkich wydawnictw drukowanych po ukr. za granicą, wystawiania spektakli teatralnych,

publikowania przekładów na język ukr. oraz ukr. tekstów do utworów muzycznych; obowiązywał do rewolucji 1905 (jedynie w 1881 uchylono zakaz wystawiania sztuk po ukr.).

#### „ENCYKLOPEDIA DIASPORY UKRAIŃSKIEJ”

[„Енциклопедія української діаспори”], zaprojektowana w 1989–1993 w Naukowym Towarzystwie im. T. Szewczenki (na obczyźnie) i NANU wg pomysłu W. Kubijowicza i pod redakcją W. Markusia; ob. w fazie realizacji; przewiduje się jej wydanie w 7 tomach, które obejmą informacje o wszystkich enklawach ukr. na świecie oraz ich dziejach, poczynając od emigracji po klęsce połtawskiej do czasów współczesnych.

#### „ENCYKLOPEDIA UKRAINOZNAWSTWA”

[„Енциклопедія українознавства”], encyklopedia typu ogólnego; powstała w 1949–1995; obejmuje 2 działy: problemowy (t. 1, cz. 1–3) i słownikowy (t. 2, cz. 1–11); przygotował ją zespół pod kierownictwem W. Kubijowicza w ramach prac Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki (na obczyźnie); ob. oddział lwowski Towarzystwa kończy jej reprintową edycję krajową.

#### ENCYKLOPEDIA UKRAIŃSKA LITERACKA

[„Українська літературна енциклопедія”], specjalistyczna encyklopedia w 6 t. przygotowana przez Instytut Literatury im. T. Szewczenki NANU w Kijowie pod red. I. Dzewerina; drukowana od 1988 przez Wydawnictwo „Ukrajńska encyklopedija” im. M. Bażana.

#### ENCYKLOPEDIA UKRAIŃSKA OGÓLNA

[Українська загальна енциклопедія], pierwsza E. w języku ukr. ukazała się w Polsce w 1930–1935 (Lwów–Stanisławów–Kołomyja) pod red. I. Rakowskiego; w 3 t. zawierała 34 tys. haseł, w tym 8 tys. ukraińskich; w 1949–1995 wydano w diasporze 14-tomową *Encyklopedię ukraińsznawstwa* pod red. W. Kubijowicza; w 1957–1967 opublikowano w Argentynie (Buenos Aires) 8-tomową

*Ukr. małą encyklopedię* autorstwa J. Onackiego; w 1959–1965 ukazała się 17-tomowa *Ukr. radziecka encyklopedia* pod red. M. Bażana (w 1978–1985 drugie jej 12-tomowe wydanie w języku ukr. i ros.); nadto w 1966–1968 wydrukowano 3-tomowy *Radziecki słownik encyklopedyczny* (II wydanie – 1988–1989) oraz w 1999 *Uniwersalny słownik encyklopedyczny* (nast. wyd. – 2001, 2003).

„ENEASZ” [„Еней”], słynna kawiarnia-bar w budynku Związku Pisarzy Ukrainy na ulicy Bankowej w Kijowie; jego ściany pokryły dowcipnymi malowidłami Anatolij Bazylewicz, znany m.in. z ilustracji do poematu I. Kotlarewskiego *Eneida*; prestiżowe miejsce spotkań i dyskusji (niekiedy hulanki) ludzi sztuki.

„ENEIDA” [„Енеїда”], poemat I. Kotlarewskiego z 1798–1809, trawestacja eposu rzymskiego Wergiliusza; pierwszy utwór nowożytnej literatury ukr., który objawił cywilizacji zachodniej odrodzenie się kultury ukr. (poprzez pryzmat komizmu ludowego); w poetyce zbliżona do powieści lotrzykowskiej; ugruntowała w poezji ukr. wierszowanie sylabotoniczne; miała duży wpływ na rozwój piśmiennictwa ukr.

„ENEJ” [„Еней”], popularna w 1960.–1970. grupa bigbitowa w składzie: Taras Petrynenko, Ruslan Horobec, Kyryło Stecenko i Hennadij Tatarczenko; repertuar stylistycznie urozmaicony.

ENEOLIT [ЕНЕОЛІТ], epoka miedzi, okres przejściowy między epokami kamienia i brązu; rozwijała się na Ukrainie w 2,5–2 tys. p.n.e.; narzędzia kamienne obok narzędzi, broni i ozdób z miedzi.

EPIKA [ЕПІКА], ogół utworów narracyjno-fabularnych pisanych zarówno wierszem, jak i prozą; rozwijała się wraz z in. rodzajami i formami piśmiennictwa, wylaniając w XI–XVII oryginalne dzieła (m.in. byliny, *Słowo*



o wyprawie Igora, dумы i pieśni historyczne); początki nowożytnej E. wiążą się z pierwocinami gatunków mających nieraz wymiar modelu, np. trawestacja epicka (*Eneida* I. Kotlarewskiego), mikropowieść i opowiadanie (H. Kwitka-Osnowjanenko), poemat (T. Szewczenko) oraz powieść (P. Kulisz); II poł. XIX to dominacja utworów prozatorskich (M. Wowczok-Wilinska, I. Neczuj-Łewycki, P. Myrny, I. Franko); w XX utrzymuje się przewaga prozy (szczyty to: powieść W. Wynnyczenki, O. Honczara i J. Andruchowicza; mikropowieść M. Kociubynskiego i O. Dowżenki; opowiadanie i nowela W. Stefanyka, W. Wynnyczenki, M. Chwyłowego, O. Wyszni i J. Hucaly), aczkolwiek poemat pozostawał nadal ulubioną formą wypowiedzi (Łesia Ukrainka, I. Franko, W. Sosiura, I. Dracz i Lina Kostenko).

**EPISTOLOGRAFIA** [ЕПІСТОЛЯРНА ЛІТЕРАТУРА], dział piśmiennictwa obejmujący twórczość listowną; sztuka pisania listów na Rusi-Ukrainie w XI–XVII osiągnęła – za sprawą retoryki – wysoki poziom (m.in. list-pouczenie Włodzimierza Monomacha, listy polemiczne I. Wyszenskiego); formę listów stosowali prozaicy przy konstruowaniu utworów, np. T. Szewczenko w mikropowieściach *Muzykant* i *Artysta*; wśród jej klasyków wyróżniają się m.in. P. Kulisz, I. Franko, Łesia Ukrainka, W. Wynnyczenko i N. Surowcowa; jej interpretację poetycką i historyczną zawarto w pracy M. Kociubynskiej pt. *Zafiksowane i netlinne. Rozдумy pro epistolarnu tworczist'* (2001).

**EPITAFIUM** [ЕПІТАФІЯ], krótki wierszowany utwór pogrzebowy, który przyjął formę inskrypcji nagrobkowej; było rozpowszechnione w okresie baroku, później (XIX–XX) przybrało odcień satyryczny; najsłynniejsze to autoepitafium H. Skoworody: *Mir towił mienia, no nie pojmał*.

**EPOKA BRĄZU** [ВІК МІДИ І БРОНЗИ], na ziemiach ukr. od 2 tys. do VIII p.n.e.; brąz stanowił

podstawowy surowiec do produkcji narzędzi, broni i ozdób.

**EPOKA ŻELAZA** [ЗАЛІЗНИЙ ВІК], na ziemiach ukr. od VIII do I p.n.e.; reprezentuje ją kultura Scytów, ludu indoirañskiego, przybyłego z Azji Środkowej; założyli oni państwo nazywane Wielką Scytią, które zajmowało tereny na południu od dolnego biegu Dunaju do M. Azowskiego i Donu, a pln. granicę stanowił środkowy bieg Dniepru.

**EROTYKA** [ЕРОТИКА], tematyka miłości zmysłowej i życia seksualnego; w kulturze ukr. przez długi czas pruderyjnie przemilczana i nieodslaniana pomimo istnienia językowego „podziemia” obscenicznego, które naruszało wszelkie zakazy obyczajowe; dlatego tak komicznie zabrzmiała wypowiedź uczestniczki programu telewizyjnego „Moskwa–Nowy Jork” (1988): *A u nas, w SSSR, sieksa niet; Rozkuwaty Erosa – nasz perszuj wyzwolnyj front* – wołał niedawno M. Szlemkewicz w felietonie o „zagubionej duszy ukr.”; to wezwanie zostało usłyszane na niepodległej Ukrainie, m.in. przez postmodernistów i feministki oraz wydawców pism erotycznych typu „Łel”, nadrabiających „zaległości” z przeszłości; w mikropowieści *Badania terenowe nad ukr. seksem* Oksana Zabuzko wzdycha do „świata z miłością i seksem”, nie mając przekonania co do możliwości rewolucji seksualnej na Ukrainie, zdominowanej – wg niej – przez etnokulturę patriarchalną.

**ETNICZNE CZYSTKI NA WOŁYNIU ZA-CHODNIM I W GALICJI WSCHODNIEJ** [ЕТНІЧНІ ЧИСТКИ НА ЗАХІДНІЙ ВОЛІНІ І В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ], wypędzenie oraz likwidacja ludności pol. na mocy rozkazów gł. zarządu OUN-B z 1943 i 1944, realizowanych z całą bezwzględnością przez UPA; na Wołyniu rozpoczęły się na przełomie marca i kwietnia 1943, następne fale miały miejsce w lipcu i sierpniu oraz w grudniu (największą akcją przeprowadzono 11 lipca, kiedy jednocześnie zaatakowano 167 miejscowości); w Galicji

rozpoczęły się w lutym 1944 i do czerwca ogarnęły wszystkie powiaty; wygnano ok. 450 tys. Polaków oraz zamordowano ok. 80–100 tys. (wg R. Torzeckiego); wtedy też powstały liczne ogniska samoobrony Polaków we wsiach wołyńskich i galicyjskich oraz rozpoczęły się walki pol.-ukr. (zob. np. *Czerwone noce* H. Cybulskiego); pamięć ofiar tych czystek uczczono w ich 60. rocznicę, tj. 11 VII 2003, w Porycku (ob. Pawliwka, obw. wołyński) z udziałem prezydentów Polski i Ukrainy.

**ETNOGRAFIA** [ЕТНОГРАФІЯ], nauka o kulturze ludowej, ludoznawstwo; ściśle powiązana z archeologią, antropologią, folklorystyką, językoznawstwem i geografią; za jej pioniera na Ukrainie uważa się Z. Dołęgę-Chodakowskiego, którego pracę w zakresie zbierania źródeł (twórczości ludowej) i systematyzowania wiedzy o wsi ukr. kontynuowali romantycy (M. Maksymowicz, P. Kulisz, M. Kostomarow); w II poł. XIX i na pocz. XX wzbogaciły ją badania M. Drahomanowa, O. Potebni, B. Hrinchenki, D. Jawornyckiego, W. Hnatiuka i F. Kolessy; od 1936 prace badawcze w skali kraju prowadzi i koordynuje Instytut Sztuki, Folklorystyki i Etnologii im. M. Rylskiego NANU w Kijowie.

**ETNOGRAFIZM** [ЕТНОГРАФІЗМ], nurt w literaturze ukr. XIX charakteryzujący się uwypukleniem i poetyzacją tradycyjnych form bytowych wsi ukr.; właściwy zarówno twórczości sentymentalistów i romantyków (m.in. I. Kotlarewskiego, H. Kwitki-Osnowjanenki, P. Kulisza, J. Fed'kowicza), jak i narodników (m.in. O. Konyskiego, Ołeny Pczilki, Hanny Barwinok); jego podstawy teoretyczne opracował P. Kulisz, a propagowało czasopismo „Osnowa”.

**ETNONIMY** [ЕТНОНІМНІ], nazwy bądź samonazwy Ukraińców; w obiegu oficjalnym lub potocznym, w znaczeniu neutralnym lub pejoratywnym funkcjonują na Ukrainie nast. E.: *ukrajinec, rutyneć, matorus, kozak, zaporoziec,*

*chochoł, banderowiec, podolak, wołyniak, hucul, bojko, łemko, rusnak, rusyn.*

**EUPATORIA** [ЄВІАТОРІЯ], m. portowe i uzdrowisko nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 110 tys. mieszk.; starożytna osada Scytów, w XV rezydencja chanów krymskich; wśród zabytków m.in. meczet z 1552–1564.

**EUPRAKSJA (ADELHEID)** [ЄВПРАКСІЯ ВСЕВОЛОДІВНА], 1071–1109, córka księcia kijowskiego Wsewłod Jarosławowicza, żona najpierw Henryka Wysokiego, władcy Saksonii Płn., a po jego śmierci od 1089 w burzliwym małżeństwie z Henrykiem IV, cesarzem rzymskim; w odwecie za brutalność Henryka IV uciekła w 1093 do Matyldy, margrabinii Toskanii i stamtąd słała oskarżenia pod jego adresem; wróciwszy do Kijowa w 1106, wstąpiła do monasteru; jest tytułową bohaterką powieści P. Zahrebelnego z 1975 (pol. wydanie pt. *Zostaniesz cesarzową, uszczęśliwiisz świat*).

**EWANGELIARZ BUCZACKI** [БУЧАЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ], zabytek języka cerkiewnosłowiańskiego w red. staroruskiej; powstał w XIII, przechowywano go do pocz. XX w Buczaczu (obw. tarnopolski); ob. w lwowskim Muzeum Narodowym.

**EWANGELIARZ HALICKI** [Галицьке Євангеліє], rękopis wykonany w 1144 w języku cerkiewnosłowiańskim, prawdopodobnie na terenie Halicza; zawiera sporo cech właściwych językowi staroukr.

**EWANGELIARZ OSTROMIRA** [Остромирове Євангеліє], jedna z pierwszych ksiąg rękopiśmiennych na Rusi-Ukrainie (1056–1057); sporządzony w Kijowie dla namiestnika Ostromira w Nowogrodzie Wielkim; z XI–XII zachowało się 11 ksiąg wykonanych w języku cerkiewnosłowiańskim red. kijowskiej, w tym 2 zbiory wypisów z różnych dziedzin wiedzy (1073, 1076) dla księcia czernihowskiego Światosława Jarosławowicza (*Izbornyky Światosława*).

**EWANGELIARZ PERESOPNICKI** [ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ]. rękopis sporządzony w 1556–1561 na Wołyniu (monaster Panny Najczystszej w Peresopnicy k. Równego) przez Mychajła Wasylewicza i ihumena Hryhorija w języku staroukr. (z elementami cerkiewnosłowiańskiego) na zamówienie Anastazji Zaslawskiej, zwolenniczki reformacji w Rzeczypospolitej; relikwia narodowa Ukraińców; na niego (oraz konstytucję) składają narodowi przysięgę prezydenci Ukrainy;

przechowywany w Centralnej Bibliotece Naukowej im. W. Wernadskiego NANU w Kijowie.

**EWANGELICKIE KOŚCIOŁY NA UKRAINIE**

[ЄВАНГЕЛЬСЬКО-ЛЮТЕРАНСЬКІ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ], kościoły protestanckie, liczące na Ukrainie ponad 50 wspólnot, reprezentowane przez 3 niezależne związki: niemiecki, ukr. i szwedzki.

# F

- FALKIWSKI DMYTRO [ФАЛКІВСЬКИЙ ДМИТРО, wł. Левчук Д.], 1898–1934, poeta; współtworzył neoromantyczny nurt w poezji ukr.; w fabularyzowanych wierszach odtwarzał heroizm i tragizm wydarzeń rewolucyjnych na Ukrainie w 1917–1921 (zbiory wierszy *Obrji, Na pozaryszczy i Polissia*); uwięziony i stracony jako „terrorysta” przez NKWD.
- FASTÓW [ФАСТІВ], m. rejonowe w obw. kijowskim, ok. 56 tys. mieszk.; znany od 1390; ob. węzeł kolejowy, ośrodek przemysłu; wśród zabytków m.in. kościół rzymskokatolicki z 1903–1911 (wg proj. W. Dąbrowskiego).
- FEDERACJA ORGANIZACJI POLSKICH NA UKRAINIE [ФЕДЕРАЦІЯ ПОЛЬСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В УКРАЇНІ], porozumienie stowarzyszeń pol. funkcjonujących na Ukrainie zawarte w Kijowie (1992) w celu integrowania ich działalności oraz reprezentowania interesów pol. mniejszości narodowej wobec państwa ukr.
- FEDERALIZM [ФЕДЕРАЛІЗМ], koncepcja federalyjnego ustroju państwowego będącego wyższą formą autonomii; jako idea emancypacji Ukrainy zrodziła się w kręgu Bractwa Cyryla i Metodego (postulat federacji narodów słowiańskich – równych i niezależnych); jego założenia teoretyczne opracowali M. Draho-manow i S. Podołyński, którzy m.in. godzili się na federacyjne włączenie ziem ukr. zarówno do Rosji, jak i Austrii; próby jego uprządkowania podjęły na początku XX niektóre partie polityczne, jednak w miarę
- rozwoju ruchu narodowego został on odrzucony na rzecz dezyderatu odzyskania całkowitej niezależności.
- FED'KOWICZ JURIJ [ФЕДЬКОВИЧ ЮРІЙ], 1834–1888, pisarz, budziiciel świadomości narodowej Ukraińców bukowińskich; pochodził ze szlachty pol., uprawiał też poezję w języku niemieckim; w swych romantycznych utworach (poetyckich i prozatorskich) ukazywał trudną egzystencję Huculów, szczególnie w wojsku austriackim, oraz ich zrywny wyzwoleńczy (pocmat *Łukjan Kobylicia*); patron Uniwersytetu w Czerniowcach.
- FELIETON [ФЕІЛЕТОН], krótki utwór publicystyczny napisany w sposób lekki i efektowny; ukształtował się gatunkowo w czasopiśmie „Osnowa”, uprawiali go I. Franko i O. Makowej; do jego klasyki należą utwory O. Wy-szni; w diasporze cieszyły się popularnością F.I. Kernyckiego.
- FEMINISTYCZNY RUCH [ЖІНОЧИЙ РУХ], ruch społeczny kobiet głoszący program ich równego z mężczyznami uczestnictwa w życiu prywatnym i publicznym; jego organizacje na ziemiach ukr. powstawały od 1870; w 1937 powołano Światowy Związek Ukrainek (bez udziału USRR), a w 1948 Światową Federację Ukr. Organizacji Kobięcych (działającą efektywnie do dziś); zasłużyły się dla niego N. Kobryńska, S. Rusowa, Olha Huzar i in.
- FEODOSIJ PECZERSKI [ФЕОДОСІЙ ПЕЧЕРСЬКИЙ], ok. 1036–1074, święty, pierwszy ihumen Ławry Peczerskiej w Kijowie; autor kazań i pouczeń.
- FEODOSJA [ФЕОДОСЯ], m., uzdrowisko i port nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 87 tys. mieszk.; znana od VI p.n.e. jako kolonia grecka, później pod nazwą Kafa słynęła z handlu zbożem i niewolnikami; opisana w dumach (wyzwalanie niewolników przez Kozaków); ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady meblarskie) i kulturalno-oświatowy (m.in. galeria obrazów im. I. Ajwazowskie-

go, instytut ekonomiczny); w pobliżu osada Planerske (były Koktebel) z domem pracy twórczej (założonym przez poetę ros. M. Wołoszyna); wśród zabytków m.in. twierdza genueńska z XIV i ormiańska cerkiew św. Archaniolów Michała i Gabriela z 1408.

**FESZCZENKO-CZOPIWSKI IWAN** [ФЕЩЕНКО-ЧОПІВСЬКИЙ ІВАН], 1884–1952, ukr.-pol. metaloznawca i metalurg, prof. Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie; w 1917–1921 działał jako polityk (m.in. minister w rządach URL); w Polsce od 1921, prowadził tu m.in. badania metalograficzne, napisał fundamentalną pracę *Metaloznawstwo*; uwięziony przez NKWD w 1945, wywieziony do ZSRR i osadzony w łagrze (gdzie zmarł).

**FILATELISTYKA UKRAIŃSKA** [УКРАЇНСЬКА ФІЛАТЕЛІЯ], dzieje wydawania ukr. znaczków i druków pocztowych obejmują 4 okresy: 1) 1866–1916 – znaczki z tekstem rosyjskojęzycznym służące do obsługi poczty 43 ziemstw ukr.; 2) 1918–1920 – znaczki niepodległej Ukrainy (URL i ZURL); 3) 1923 – w związku z głodem na Ukrainie (1921–1922) seria znaczków z napisami ukraińskojęzycznymi *Poszta URSS* (z przeznaczeniem na cele charytatywne); 4) od 1991 znaczki, karty i stemple pocztowe z napisami w języku ukr.; ob. liczne wystawy filatelistyczne organizowane przez stowarzyszenia kolekcjonerów.

**FILHARMONIA** [ФІЛАРМОНІЯ], instytucja organizująca koncerty publiczne, gł. symfoniczne; na Ukrainie F. jako zakłady państwowe działają od 1926 we wszystkich 25 miastach obw., w tym republikańska na Krymie z filią w Jalcie; zatrudniają one dyrygentów i solistów oraz zespoły muzyczne, w tym orkiestry symfoniczne, kameralne, chóry itp.; przoduje w działalności muzycznej F. Narodowa w Kijowie, posiadająca odpowiednią do swej rangi infrastrukturę, m.in. wspaniałą salę koncertową im. M. Łysenki.

**FILM ANIMOWANY** [МУЛЬТІПЛІКАЦІЙНЕ КІНО], gatunek filmowy obejmujący utwory wykonane metodą zdjęć poklatkowych rysunków, kukielek itp.; pierwszy ukr. F. A. to *Kazka pro solomjanoho byczka* W. Łewandowskiego (wg O. Olesia) z 1927; następne – scenariuszowo w większości oparte na materiale folklorystycznym – realizowali tacy artyści jak I. Łazarczuk (*Lesnoj dogowor*, *Zyttia napuń*), Nina Wasylenko (*Marusia Bobuslawka*), W. Dachno (*Jak kozaky kulisz waryły*) i in.; jest produkowany ob. przez kijowską wytwórnię „Ukranimafilm” oraz telewizję publiczną; był udziękowany w okresie USRR po ros. i ukr., ob. w języku narodowym.

**FILM DOKUMENTALNY** [ДОКУМЕНТАЛЬНЕ КІНО], gatunek obejmujący relacje filmowe z autentycznych zdarzeń, także utrwalanie rzeczywistych miejsc, przedmiotów, ludzi i środowisk; jego odmiany to kronika filmowa, reportaż, film publicystyczny itp.; jego pierwsze próby na Ukrainie już w 1896 (m.in. obraz Alfreda Fedeckiego pt. *Otchod pojezda ot char'kowskogo wokzala*); w czasach USRR podporządkowany ideologicznie polityce Moskwy (np. filmy O. Dowżenki z lat II wojny światowej *Bitwa za naszą Sowietskiju Ukrainu* i *Pobieda na Prawobierieżnoj Ukrainie*) czy W. Szewczenki z 1970.–1980. *Bitwa za Kijew* i *Imia twoje – Siewastopol*); ob. stanowi dziedzinę ambitnych poszukiwań zarówno tematycznych (np. tzw. białe plamy w historii XX w., por. *Wijna bez peremożciw Ihora Czyżowa* z 2002 o dziejach UPA), jak i artystycznych; jego produkcja skupia się w kijowskiej Wytwórni Filmów Dokumentalnych „Ukrkinochronika” (założonej w 1931) i telewizji publicznej (wytwórnia „Ukrtefilm”); w okresie USRR udziękowany w języku ros.

**FILM DOKUMENTALNY MYCHAJŁA TKA-CZUKA** [КІНОДОКУМЕНТАЛІСТІКА МИХАЙІЛА ТКАЧУКА], jedno z osiągnięć kina ukr. w ostatnich latach; M. T. (ur. w 1941) stworzył trylogię dokumentalną (1994–1996) składającą

cą się z filmów: *Lucześk Welykyj na Styru* (Wołyń jako kolebka Słowiańszczyzny i Ukrainy), *Pani senatorka* (opowieść o dramatycznym losie Ołeny Łewczaniwskiej, członkini Senatu RP) oraz *Zdobuty abo ne buty* (o życiu i tragicznej śmierci artysty – żołnierza UPA Niła Chasewicza); tropiąc tzw. białe plamy w historii ukr., autor heroizuje miejsc (tu: Wołyń) i ludzi.

**FILM FABULARNY** [художній фільм] przecho-  
dził kilka faz rozwojowych, m.in.: 1) film niem-  
y w 1910.–1920. (*Arsenal i Ziemia* O. Dow-  
żenki oraz *Zływa* I. Kawaleridze); 2) film  
dźwiękowy w 1930. (*Iwan Dowżenki, Bohdan  
Chmelnycki* I. Sawczenki); 3) kino realizmu  
socjalistycznego w 1940.–1950. (bez więk-  
szych osiągnięć); 4) film poetycki w 1960.  
(*Cienie zapomnianych przodków* S. Paradża-  
nowa, *Studnia dla spragnionych* J. Illenki, *Ka-  
mienny krzyż* Ł. Osyki); 5) film niepokoju  
moralnego w 1970.–1980. (*Do boju idą tylko  
„starzy”* Ł. Bykowa, *Co wieczoru po robocie*  
K. Jerszowa); rozwijał się z przeszkodami, al-  
bowiem władze ZSRR cenzurowały film ukr.  
ze szczególną zaciekłością, przy tym nakazy-  
wały – ze względu na jego dystrybucję w ca-  
łym kraju – udźwiękowianie go w języku ros.;  
pomimo tych ograniczeń miał powodzenie u  
widzów krajowych, a rekordową oglądalność  
zdobyły komedie filmowe *Za dwoma zajcia-  
my* (wg M. Staryckiego, 1962) W. Iwanowa  
i *Koroletwa benzynokolonki* (1970) O. Miszu-  
rina i M. Litusa; ob. kino ukr. – osiągnąwszy  
wolność wypowiedzi twórczej – boryka się  
z trudnościami finansowymi i dystrybucyjny-  
mi (produkcja roczna – 5–7 filmów).

**FILM OŚWIATOWY** [науково-популярне  
кіно], gatunek filmowy, obejmujący utwo-  
ry prezentujące w formie popularnej osiągnię-  
cia nauki, techniki, kultury (np. rejestrowane  
widowiska teatralne), walory przyrody  
(film krajoznawczy); produkowany przez  
Wytwórnę Filmów Oświatowych w Kijowie  
(założoną w 1941) oraz telewizyjną „Ukrte-  
lefilm”; jego wybitni realizatorzy to m.in. Li-

dia Ostrowska (np. *Ajwazowskiy, Iwan Fran-  
ko*), Feliks Sobolew (np. *Jazyk żywotnych,  
Dumajut li żywotnyje?*) i in.; podkład słowny  
w okresie USRR był rosyjskojęzyczny, ob.  
w języku ukr.

**FILOZOFIA** [фiлософiя], ogólna, racjonalna  
i krytyczna wiedza o wszystkim, co istnieje;  
jako nauka powstała na Ukrainie w XVI–  
XVII wraz z rozwojem szkolnictwa wyższe-  
go, zwłaszcza Akademii Kijowsko-Mohylań-  
skiej; od początków stroniła od aspektu spe-  
kulatywnego, miała charakter bardziej em-  
piryczny i antropologiczny; uwidoczniło się  
to w tzw. filozofii serca, dominującej w roz-  
ważaniach epistemologicznych i etycznych  
H. Skoworody, P. Jurkewicza i W. Wynnyczen-  
ki; in. nurty problemowe to pozytywistyczna  
teoria poznania W. Łesewicza oraz neokan-  
towska filozofia języka O. Potebni; historię  
F. uprawiali m.in. D. Bahalij i D. Czyżewski.

**FIŁARET** [Фiларет, wł. Денисенко Михайло],  
ur. w 1929, zwierzchnik Ukr. Kościoła Pra-  
wosławnego Patriarchatu Kijowskiego; od  
1995 patriarcha kijowski i całej Rusi-Ukrainy;  
jest zwolennikiem autokefalii oraz jed-  
ności prawosławia ukr.

**FIŁATOW WOŁODYMYR (WŁADIMIR)**  
[Фiлатов Володимир], 1875–1956, ukr.-ros.  
oftalmolog i chirurg, prof. Instytutu Medyc-  
nego w Odessie, od 1936 kierował organi-  
zowanym przez siebie Instytutem Chorób  
Oczu; twórca metody leczenia bielma za  
pomocą przeszczepu rogówki pobranej ze  
zwłok oraz nowych sposobów przeszczepia-  
nia skóry.

**FIODOROW IWAN** [Федоров Иван], ok.  
1510–1583, drukarz ros.-ukr.; w 1564 wydał  
w Moskwie pierwszą książkę w języku cer-  
kiewnosłowiańskim *Apostol* (*Dzieje Apostol-  
skie*); jej przedruk ukazał się we Lwowie  
(1574), dokąd on się przeniósł; następne  
książki, które wydał na Ukrainie, to *Azbu-  
ka* (*Elementarz*) oraz słynna *Biblia Ostrogska*.

**FIOL SZWAJPOLT** [Фіоль Швайпольш], ? – ok. 1525, drukarz krakowski; przybył do Krakowa z m. niemieckiego Neustadt; w 1491 wydał 4 księgi liturgiczne w języku cerkiewnosłowiańskim, m.in. *Osmiobłaśnik* (hymny św. Jana z Damaszku) i *Czasosłowiec* (modlitewnik).

**FISZBEJN MOJSEJ** [Фішбеїн Мойсей], ur. w 1946, poeta ukr.-żydowski; od 1981 obywatel Izraela, mieszka w Monachium (Niemcy); wydał 5 tomików poetyckich, m.in. *Jambowe koło* i *Zbirka bez nazwy*; organizator pomocy charytatywnej dla Ukrainy; tłumaczy poezję ukr. na język hebrajski, układa słownik ukr.-hebrajski.

**FLAGA PAŃSTWOWA UKRAINY** [Державний прапор України], symbolizuje ją prostokątny płat tkaniny o barwach niebieskiej (u góry) i żółtej (u dołu).

**FLOTA CZARNOMORSKA** [Чорноморський флот], związek operacyjny sił morskich Ukrainy z bazą w Sewastopolu i Odessie; powstała od 1780 jako część sił zbrojnych Rosji; w 1918 URL uzyskała dostęp do jej części (na mocy traktatu brzeskiego); spór o nią z Federacją Ros. w 1991–1996 zakończył się jej podziałem między Ukrainę i Rosję.

**FOLKLOR** [Фольклор], twórczość ludowa Ukraińców, bogata i zróżnicowana, obejmuje literaturę ( m.in. poezję liryczną, baśnie, podania, legendy, dumy i pieśni historyczne, przysłowia), muzykę, taniec, sztuki plastyczne i architekturę oraz formy obyczajowości; miał decydujący, zapładniający wpływ na ukształtowanie się kultury narodowej w XVIII–XIX, zwłaszcza profesjonalnej literatury i muzyki; w okresie USRR władze podejmowały sztuczne próby „wytworzenia” tzw. F. radzieckiego, który ideologicznie miał być prokomunistyczny i antyreligijny; zarazem wówczas funkcjonował w obiegu podziemnym antysowiecki humor ludowy oraz twórczość więziennie-lagrowa; F. był i jest w życiu Ukraińców czynnikiem konsolidacji etnicznej.

**FORMY GRZECZNOŚCIOWE** [форми звертання], odzwierciedlają reguły kontaktowania się międzyosobowego; na Ukrainie najczęściej jest stosowana liczba mnoga *wy* w zwracaniu się do pojedynczej osoby; do niedawna powszechnie używano *towarysz / towarzysza* i *bromadianyn / bromadianka*, ob. aktywizuje się *pan / pani*; w grupach zawodowych przyjęto posługiwać się wyrazem *kołeba*; odmienności występują w sferach wojskowej i kościelnej; w wojsku wprowadza się zwroty typu *pane majore*, a w odniesieniu do kleru funkcjonują tradycyjne zwroty: *jobo swiatist'* (patriarcha), *preoswiaszczenstwo* (arcybiskup), *prewelebnist'* (biskup), *panotec'* (ksiądz).

**FORTYFIKACJE** [фортифікаційні споруди], do dziś zachowało się na Ukrainie z XIII–XVI ponad 100 zamków i twierdz; największe m.in. w Łucku, Kamieńcu Podolskim, Chocimiu, Białogrodzie nad Dniestrem, Użhorodzie, Buczaczu i Feodosji; zostały zbudowane w czasach, kiedy Ukraina wchodziła w skład Wielkiego Księstwa Litewskiego, Polski i Turcji, a zaprojektowane przez inżynierów włoskich i francuskich; ob. pod ochroną państwa, część poddawana zabiegom restauracyjnym.

**FOTOGRAFIA** [фотографія], rozwój fotografii ukr. (użytkowej, dokumentalnej i artystycznej) w kraju nie był łatwy, albowiem władze sowieckie stosowały ograniczenia i restrykcje; co prawda, wydawano w Charkowie od 1929 czasopismo „Foto dla Wsch”, zostało jednak wkrótce zamienione na „Za Radianske Foto”, a następnie w ogóle zlikwidowane; po 1945 ukazywało się jedynie w ZSRR moskiewskie „Sowietskoje Foto”; dział F. istniał w miesięczniku ogólnoartystycznym „Mystectwo”, gdzie drukowano zdjęcia W. Dawydenki (pejzaże krymskie), W. Artiuszenki i W. Brodskiego (portrety), I. Kostina (reportaż z katastrofy Czarnobyli) i in.; lepiej sprawa wyglądała w międzywojennej Galicji Wsch.: we Lwowie istniało Ukr. Towarzystwo Fotograficzne, wydające pismo „Switlo i Tin”

(wznowione w 1990 przez W. Pyłypjuka) oraz organizujące wystawy.

**FRANKO IWAN** [ФРАНКО ІВАН], 1856–1916, poeta, prozaik, dramaturg, tłumacz, krytyk i historyk literatury oraz działacz społeczny; pisał także po pol. i niemiecku; politycznie ewoluował od socjalizmu marksistowskiego do nacjonalizmu demokratycznego; odegrał ogromną rolę w ukr. ruchu narodowym oraz w rozwoju nauki, kultury i literatury; był tytanem pracy, erudytą i poliglotą, nazywanym Kamieniarzem; jako realista miał nowatorskie osiągnięcia artystyczne, m.in. w poezji ukształtował poemat filozoficzny (*Mój-żesz*), a w prozie wydoskonalił utwory obyczajowo-psychologiczne (mikropowieść *Boa constrictor*); opracował sporo utworów dla dzieci, wiele z nich do dziś zachowało atrakcyjność artystyczną, zwłaszcza poemat-bajka *Лис Микита* (na podstawie eposu satyrycznego J.W. Goethego *Lis Przechera*) oraz zbiór baśni pt. *Koły szcze ziviri howoryły*; wydawany również w Polsce.

**FRESK** [ФРЕСКА], technika malarstwa ściennego (malowanie na mokrym tynku farbami zmieszanyymi z wodą); znany na ziemiach ukr.

od IV p.n.e. (kolonie greckie na południu Ukrainy); w XI–XVI był gł. formą ozdabiania wnętrz świątyń; przykładem wysokiej sztuki ruskich mistrzów jest sobór św. Zofii w Kijowie (*nota bene* fenomenem tego zabytku jest harmonijne połączenie fresku z mozaiką); na pocz. XX jego sztukę odrodzono w pracowni M. Bojczuka.

**FUNDACJA „WIDRODŻENIA”** [Фонд „Відродження”], założona w 1994 przez Amerykanina pochodzenia żydowskiego G. Sorosa w celu wspierania rozwoju kultury i oświaty ukr.; przyznaje granty (subwencje) na przedsięwzięcia naukowe, wydawnicze i pedagogiczne.

**FUTOR** – zob. **CHUTOR**

**FYŁYPOWICZ PAWŁO** [Філіппович Павло], 1891–1937, poeta i historyk literatury, prof. Uniwersytetu Kijowskiego; jako przedstawiciel neoklasycyzmu tworzył poezję zintelektualizowaną, w której odwoływał się do wątków i motywów historyczno-mitologicznych, dbając o subtelność wyrazu (zbiory wierszy *Zemla i witer* oraz *Prostir*); uwięziony w 1935, zginął w łagrze.





# G

**GAGAUZI** [ГАГАУЗИ], grupa etniczna pochodzenia tureckiego licząca 31,9 tys. osób; zamieszkują w okolicach m. Bolhrad i Reni w obw. odeskim (większa ich część, ok. 100 tys., zasiedla Mołdawię Płd.); wyznają prawosławie, kulturowo są bliscy Bułgarom.

**GAGUŁKI** [ГАГУЛКИ, ВЕСНЯНКИ], niegdyś wiosenne ludowe pieśni obrzędowe, połączone z tańcami i zabawami; z czasem – pozbywając się treści magicznych (np. przywoływanie wiosny) – przekształciły się w „czystą” lirykę; zwracali się do nich w swych utworach I. Franko, Łesia Ukrainka, A. Małyško i in.

**GALATOWSKI JOANNICJUSZ** [ГЛЯТОВСЬКИЙ ІОАННИКІЙ], ?–1688, duchowny prawosławny, pisarz religijny; w 1659–1664 rektor Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, a od 1669 archimandryta monasteru Jeleckiego w Czernihowie; autor traktatów polemicznych skierowanych przeciw katolicyzmowi i unii brzeskiej; pisał po ukr. i pol., respektując zasady poetyki baroku.

**GALERIA OBRAZÓW WE LWOWIE** [ЛВІВСЬКА КАРТИННА ГАЛЕРЕЯ], powstała w 1940 na bazie zasobów pol. Galerii Narodowej (1907–1939); gromadzi i wystawia dzieła malarskie i rzeźbiarskie artystów zachodnioeuropejskich, ukr. i pol.; jej ozdobą są obrazy Tycjana (*Portret Antonia Grimani*), Canaletta (*Widok Drezna*), Goi (*Maja na balkonie*), J. Matejki (*Portret dzieci*) i J. Malczewskiego (*Autoportret*); posiada filie zamiejscowe, m.in.

w Olesku i Złoczowie; do jej znacznego rozwoju przyczynił się wieloletni dyrektor Borys Woźnycki.

**GALICJA** [ГАЛИЧИНА], pierwotnie nazwa byłego zaboru austriackiego części ziem pol. i ukr. w 1772–1918; oficjalnie nazywano ją Królestwem Galicji i Lodomerii, od łacińskiej nazwy średniowiecznej *Regnum Galiciae et Lodomeriae* (Królestwo Halicza i Włodzimierz); ob. odnosi się do Galicji Zach. (ziemie pol. nazywane inaczej Małopolską) i Galicji Wsch. (ziemie ukr. obejmujące ob. terytorium obw. lwowskiego, tarnopolskiego i iwano-frankowskiego).

**GAŁAGAN HRYHORIJ** [ГАЛАГАН ГРИГОРІЙ], 1819–1888, właściciel ziemski, mecenas kultury; sponsorował zespoły chóralne i teatralne, szkolnictwo, miesięcznik „Kijewskaja Starina”; powołał Kolegium Pawła Gałagana w Kijowie dla niezamożnej młodzieży (czcąc w ten sposób pamięć przedwcześnie zmarłego syna); przyjaźnił się z T. Szewczenką, P. Kuliszem i in. twórcami.

**GAY MYKOŁA (NIKOŁAJ)** [ГЕ МІКОЛА], 1831–1894, ukr.-ros. malarz pochodzenia francuskiego, współorganizator grupy pieriedwizników; ewoluował od realizmu do protoekspresjonizmu; malował obrazy na motywach ewangelicznych (m.in. *Holbosa*) i historycznych oraz portrety (m.in. *M. Kostomarov*, *Portret chłopczyka-ukrajincia*).

**GENEZA KULTURY UKRAIŃSKIEJ** [ГЕНЕЗА УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ], ewolucję jej odrębności wiąże O. Pricak z czynnikiem geograficznym; ziemie ukr. od dawna stanowiły teren krzyżowania się wpływów kulturowych zarówno z Zachodu, jak i ze Wschodu, dlatego tutejsza kultura zawiera różne nawarstwienia: pierwiastki indoeuropejskie, prasłowiańskie, bałkańskie, irańskie i altajskie, które syntetyzując się dały jej wyróżnialną podstawę; oddziaływania grecko-rzymskie, germańskie, judeo-bizantyjskie i zachodnioeuropejskie

miały dla niej rangę epok, które przeszła w swoim rozwoju.

„GENTE RUTHENUS, NATIONE POLONUS”

[„ЗА ПОХОДЖЕННЯМ РУСИН, ЗА НАЦІЄЮ ПОЛЯК”], samookreślenie w XVI–XVII przedstawicieleli szlachty ukr. oraz inteligencji ukr. w Galicji Wsch. w XIX–XX, przyjmującej orientację polopską i w konsekwencji polonizującej się.

GIEDROYC JERZY [Гедроїц Єжи], 1906–2000, pol. publicysta, założyciel i redaktor miesięcznika „Kultura” wydawanego w Paryżu od 1947; wywarł wpływ na ukształtowanie się wspólnoty myślowej intelektualistów pol. i ukr.; wspierał ideę niepodległego państwa ukr.; przyciągnął do współpracy w piśmie autorów ukr.; wydał m.in. antologię poezji ukr. pt. *Rozstrilane widrodzennia*; był autorem koncepcji pojednania i porozumienia pol.-ukr. jako podstawy stosunków międzynarodowych w Europie Środkowo-Wsch.; w 1998 prezydent Ukrainy nadał mu order „Za Zasługi”.

GIMNAZJUM AKADEMICKIE WE LWOWIE

[АКАДЕМІЧНА ГІМНАЗІЯ У ЛЬВОВІ], najstarsze gimnazjum na ziemiach ukr.; założone w 1784 wraz z powołaniem Uniwersytetu Lwowskiego; miało opinię najlepszej szkoły; było kuźnią narodowej inteligencji ukr. w XIX i XX; w 1944 zostało przekształcone przez Sowieców w 10-letnią szkołę ogólnokształcącą, w 1992 powróciło do dawnej nazwy i statusu.

GIZEL INNOCENTY [Гізель Інокентій], ok. 1600–1683, duchowny prawosławny pochodzenia niemieckiego; od 1656 archimandryta Ławry Peczerskiej w Kijowie; miał duże zasługi w krzewieniu kultury i oświaty ukr.

GŁAGOLICA [ГЛАГОЛИЦЯ], najstarsze słowiańskie pismo alfabetyczne opracowane w pol. IX przez św. Cyryla na podstawie alfabetu greckiego; oddziaływała na ukształtowanie się cyrylicy; znana na Rusi-Ukrainie, lecz jej zażytki nie zachowały się.

GŁÓD 1921–1922 ROKU [ГОЛОДОМОР 1921–1922 РОКІВ], wynik restrykcyjnych działań Sowieców wobec pokonanej w wojnie Ukrainy; jesienią 1920 wywieziono z kraju ogromne ilości zboża i zwierząt pociągowych, obsiano więc w 1921 jedynie 20% obszarów rolnych; susza w pasie czarnoziemnym dopełniła klęski; głodowało ok. 28% ludności kraju (8 mln osób, z nich zmarło 1,5 mln).

GŁÓD 1932–1933 ROKU [ГОЛОДОМОР 1932–1933 РОКІВ], największa klęska głodu w dziejach Ukrainy; narastała stopniowo w miarę nacierania aparatu państwa sowieckiego na wieś ukr. w celu jej skolektywizowania oraz zarekwirowania zasobów zboża na eksport; zbiory w 1932 okazały się niepomysłne, więc przednówek 1933 stał się jego straszliwym apogeum; szacuje się, że z głodu zginęło ok. 6–7 mln osób, najwięcej na żyznych ziemiach stepowych Ukrainy Środkowej i Wsch.; artystycznie mocno ujął tę tragedię W. Barka w powieści *Żywoty kniaź* (1963), którą udanie zekranizował O. Janczuk (*Holod – 33*, 1991), oraz dokumentarnie Oles Wola w „księdze bytu Ukrainy” pt. *Mor* (2003).

GŁÓD 1947 ROKU [ГОЛОДОМОР 1947 РОКУ], wynik niesprzyjających warunków klimatycznych na Ukrainie w 1946–1947 (susza w wielu obwodach), wojennych zniszczeń w gospodarce wsi oraz administracyjnych egzekucji zawyżonych norm dostaw zboża od skolektywizowanego rolnictwa Ukrainy; szczyt głodu przypadł na I poł. 1947; dotkniętych nim zostało ponad 4 mln osób, ponad 100 tys. zginęło; falę głodujących z Pokucia, Bukowiny, Besarabii i obw. naddnieprzańskich przyjęła wtedy Galicja Wsch.

GŁUCHÓW [ГЛУХІВ], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 40 tys. mieszk.; znany od 1152, w 1350–1648 w składzie Litwy i Polski; w 1708–1786 rezydencja hetmana Ukrainy lewobrzeżnej oraz Kolegium Małorosyjskiego; w II poł. XVIII dzięki hetmanowi K. Rozumowskiemu stał się ośrodkiem kulturalnym Ukrainy lewobrzeżnej, posiadającym

m.in. rozbudowany „zakład widowiskowy” z teatrem, orkiestrą, chórem, biblioteką i szkołą śpiewaczą (w której kształcili się muzycy, m.in. D. Bortnianski, przygotowywani dla kapeli dworskiej w Petersburgu); w XIX ośrodek przemysłu cukrowniczego (zakłady Tereszczenków); ob. również in. gałęzie przemysłu, m.in. zakłady elektrotechniczne; działał instytut pedagogiczny; wśród zabytków m.in. barokowa cerkiew św. Mikołaja (*Mykolajewska*) z 1686.

**GOCI** [ГОТИ], lud germański; na pocz. naszej ery przybyli ze Skandynawii do Europy Środkowej, a następnie nad M. Czarne; od III podzieleni na Ostrogotów (G. wsch.) i Wizygotów (G. zach.), mieszkających odpowiednio na wschód i zachód od dolnego Dniepru; za Hermanaryka stworzyli w poł. IV silne państwo, rozbite w 375 przez Hunów, wskutek czego przenieśli się do Europy Zach., pozostawiając małą grupę na Krymie; pośredniczyli w szerzeniu kultury hellenistycznej na ziemiach ukr.

**GODŁO PAŃSTWOWE UKRAINY** [ДЕРЖАВНИЙ ГЕРБ УКРАЇНИ], symbolami państwa ukr. są dwa herby: mały w postaci pojedynczego tryzuba (trójzłcha) oraz wielki przedstawiający tryzub na tle Kozaka z muszkietem (znaku Wojska Zaporoskiego) i lwa z koroną (godła Księstwa Halicko-Wołyńskiego).

**GOGOL MIKOŁAJ** [ГОГОЛЬ МИКОЛА (НИКОЛАЇ)], 1809–1852, pisarz ros. pochodzenia ukr.; autor słynnych utworów: komedii *Revisor* i powieści *Martwe dusze*; w duchu etnografizmu romantycznego napisał cykl opowieści *Wieczory na futorze niedaleko Dikańki*, gdzie połączył realia wsi ukr. ze światem wierzeń ludowych; tematyka ukr. zdominowała kolejny cykl prozatorski pt. *Mirgorod*, w którym wyróżnia się mikropowieść *Taras Bulba* poświęcona walkom Kozaków zaporoskich przeciw Rzeczypospolitej; nie przejawiał zainteresowań kwestią ukr.; jest patronem Uniwersytetu Pedagogicznego w Nieżynie.

**GOGOŁOWSKIE MIEJSCA** [ГОГОЛІВСЬКІ МІСЦЯ], miejscowości na Ukrainie, w których przebywał M. Gogol i które sportretował w swoich utworach: wieś Soroczyńce Wielkie k. Myrhorodu (miejsce urodzenia, znana też z opowiadania *Jarmark w Soroczyńcach*); wieś Wasyliwka (ob. Hoholewe) k. Szyszaków, gdzie spędził lata chłopięce; Połtawa (w 1818–1819 uczył się w szkole powiatowej) i Nieżyn (w 1821–1828 kształcił się w Gimnazjum Wyższych Nauk); wieś Dikańka k. Połtawy (słynne *Wieczory na futorze niedaleko Dikańki*) oraz Myrhorod (zbiór opowiadań pt. *Mirgorod*); są pod opieką państwa ukr.

**GONTA IWAN** [ГОНТА ІВАН], ?–1768, Kozak, przywódca powstania hajdamackiego; dowódca oddziału milicji wojewody kijowskiego F.S. Potockiego; przeszedł na stronę hajdamaków M. Żeleźniaka szturmujących Humań (VI 1768); współuczestnik rzezi, w której zginęło ok. 15 tys. szlachty pol., Żydów i księży unickich; schwytany przez wojsko ros., został stracony przez Polaków; w folklorze i literaturze ukr. jest przedstawiany jako bohater narodowy.

„**GORZKA PRAWDA**” [„ГІРКА ПРАВДА”], „Sporowiedź Ukrainca” opublikowana (Toronto–Warszawa–Kijów 1995) przez Wiktora Poliszczuka; udowadnia tezę o „zbrodniczości OUN-UPA”.

**GPU** – zob. NKWD

**GRAFFITI** [ГРАФІТИ], nieprofesjonalne napisy i rysunki wykonywane na murach i ścianach budynków, w szatach publicznych i in. miejscach, wyrażające opinie anonimowych autorów o wydarzeniach i osobach; np. napisy w przejściu podziemnym w Kijowie przed wyborami do Rady Najwyższej w 1998, 2002: *Hołosuj, ne hołosuj, vse odno poluczysz chuj*; *Uriad, widdaj pensiju!*; *Bez UNA – wsim channa!*; najdawniejsze (z XI–XII) zachowały się w zbiorze św. Zofii w Kijowie i dotyczą książąt kijowskich.

**GRAFIKA** [ГРАФІКА], rodzaj sztuki plastycznej uprawianej na ziemiach ukr. od czasów Rusi Kijowskiej; wraz z upowszechnianiem się druku rozwijało się grawerstwo, w którym przodował O. Tarasewicz z uczniami; w XIX przeważała litografia (m.in. W. Borowykowski) i akwaforta (T. Szewczenko); w XX początkowo rozwój G. użytkowej, zwłaszcza książkowej (m.in. W. Kryczewski i H. Narbut), później artystycznej (szczególnie w diaspory) i komputerowej (współcześnie).

**GRAŻDA** [ГРАЖДА], siedziba wiejska na Huculszczyźnie; zamknięty zespół budynków mieszkalnych i gospodarskich; w przeszłości pełniła funkcję minikasztelu; ob. zanika.

**GRAŻDANKA** [ГРАЖДАНКА], pismo oparte na cyrylicy, wprowadzone w 1701 w Rosji przez Piotra I; używana ob. również w języku ukr.

**GRECY NA UKRAINIE** [ГРЕКИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa licząca 91,5 tys. osób; zamieszkują w rozproszeniu; większe skupiska znajdują się w Mariupolu i okolicach oraz na Krymie; ich obecność na ziemiach ukr. datuje się od VII p.n.e., kiedy zaczęły kolonizację wybrzeża pln. M. Czarnego i Azowskiego, w tym i Krymu; następny ich przypływ miał miejsce w X–XI (w okresie chrystianizacji Rusi-Ukrainy), XVI i XVII (kupcy greccy osiedlali się we Lwowie, Kamieńcu Podolskim i in. m.) oraz w k. XVIII (rząd carski ściągał ich do zagospodarowania Ukrainy Płd.); zasłużyli się dla rozwoju ekonomiki i kultury ukr.

**GREGORIANUM (PONTIFICIA UNIVERSITAS GREGORIANA)** [ГРЕГОРІАНУМ (ПАПСЬКИЙ ГРЕГОРІАНСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ)], papieski uniwersytet w Rzymie założony w 1553 jako Collegium Romanum; zreorganizowany przez Grzegorza XIII, zwolennika unii między Kościołem rzymskokatolickim a prawosławiem, w 1582 i przekształcony w instytucję międzynarodową; tu odbywają studia podstawowe Ukraińcy uczący się w Collegium Ruthenum.

**GREKOKATOLICY (UNICI)** [ГРЕКОКАТОЛІКИ (УНІАТИ)], wyznawcy Ukr. Kościoła Greckokatolickiego (powstałego w wyniku unii brzeskiej i użhorodzkiej).

**GRENDŻA-DONSKI WASYL** [ГРЕНДЖА-ДОНСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1897–1974, poeta, prozaik, dramaturg, działacz narodowy; mieszkał na Zakarpaciu i w Słowacji; pierwszy na Zakarpaciu zaczął posługiwać się ukr. językiem literackim; jako twórca postromantyczny uprawiał pisarstwo zaangażowane, patriotyczno-narodowe (m.in. tom poetycki *Ternowi kwity połonyn*, mikropowieść *Ilko Iy-pej karpatskyj rozbijnyk* i in.).

**GRODY CZERWIEŃSKIE** [ЧЕРВЕНСЬКІ МІСТА], ziemię wokół grodu Czerwień (ob. Czerniwo) między Bugiem a Węprzem; w 981 najechał je książę kijowski Włodzimierz, otwierając ekspansję rus.-ukr. na zachód; w XI–XIII były przedmiotem walk pol.-ruskich; w pol. XIV ostatecznie włączone do Polski.

**GRÓDEK** [Городок], m. rejonowe w obw. lwowskim, ok. 16 tys. mieszk.; znany od 1213; w związku ze śmiercią w nim Władysława Jagielly w 1434 otrzymał przydomek Jagielloński (zniesiony w 1939); głośny w 1932 z powodu napadu terrorystycznego bojówkarzy OUN na miejscową pocztę; wśród zabytków m.in. 2 cerkwie: murowana Zwiastowania NMP (*Błahowiszczenska*) z 1633 i drewniana św. Jana Chrzyciela (*Ioana Chrestytela*) z 1670.

**„GRUPA NOWOJORSKA”** [„НЬЮ-ЙОРКСЬКА ГРУПА”], zgrupowanie poetów, powstałe w 1955–1956 na płaszczyźnie wspólnoty estetycznej (nie zaś organizacyjnej czy pokoleniowej); członkowie (m.in. E. Andijewska, B. Bojczuk, B. Rubczak, J. Tarnawski) są wyznawcami łączącej ich zasady, że literatura winna wytwarzać wartości artystyczne, nie zaś realizować funkcje społeczne; reprezentują różnicowane poetyki; nazwa przyjęła się w 1958 (większość twórców mieszkała wtedy w Nowym Jorku).

**GUDZIJ MYKOŁA (NIKOLAJ)** [Гудзій Микола], 1887–1965, ukr.-ros. literaturoznawca, od 1922 prof. Uniwersytetu Moskiewskiego; członek rzeczywisty AN USRR, w 1945–1961 kierował zakładami piśmiennictwa ros. oraz staroukr. w Instytucie Literatury im. T. Szewczenki w Kijowie; stworzył fundamentalną *Historię literatury staroruskiej*, wiele prac poświęcił *Słowu o wyprawie Igora* (obrona jego autentyczności).

**GUŚLARZ** [гусляр], poeta staroukr. tworzący i wykonujący pieśni i byliny przy akompaniamencie instrumentu zwanego gęślą.

**GWARY JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO** [говори української мови], odmiany terytorialne języka ogólnonarodowego, różniące się cechami fonetycznymi, morfologicznymi i składniowymi: północne, południowo-wschodnie i południowo-zachodnie; północne dzielą się na czernihowskie i wołyńsko-poleskie, południowo-wschodnie na środkowonaddnieprzańskie, słobodzkie i stepowe, a południowo-zachodnie na wołyńskie, podolskie, nadniestrzańskie, pokucko-bukowińskie i karpacko-ukraińskie.



# H

**HABSBURG WILHELM** [ГАБСБУРГ ВІЛЬГЕЛЬМ]; 1895–1949, arcyksiążę austriacki nazywany Wasylem Wyszywany; pułkownik Strzelców Siczowych, w 1919 w aparacie rządu URL; w okresie międzywojennym przebywał w Austrii; w 1948 aresztowany przez służby specjalne ZSRR i osadzony w lagrach sowieckich (gdzie zmarł).

**HADZIACZ** [ГЛЯЧ], m. rejonowe nad rz. Psiol w obw. połtawskim, ok. 25 tys. mieszk.; założony w 1634; w 1658 hetman I. Wyhowski podpisał tu ugodę z Rzeczpospolitą; wśród zabytków m.in. klasycystyczna cerkiew Wszystkich Świętych (*Wszystwińska*) z 1836; także Literackie Muzeum Rodziny Draho-manowów (Mychajła Draho-manowa, Ołeny Pczilki i Łesi Ukrainki).

**HAJDAJ ZOJA** [ГАНДАЙ Зоя], 1902–1965, śpiewaczka operowa (sopran); w 1928–1955 solistka w kijowskim Teatrze Opery i Baletu; zasłynęła z ról w operach M. Łysenki.

**HAJDAMACZYŻNA** [ГАЙДАМАЧЧИНА], zbrojny ruch chłopów i Kozaków na Ukrainie prawobrzeżnej w XVIII skierowany przeciwko ziemiaństwu pol. i Żydom; powstania miały miejsce w 1734, 1750 oraz 1768 (największe, nazywane koliszczyzną); została odzwierciedlona w twórczości literackiej zarówno przez T. Szewczenkę, jak i poetów pol. ze „szkoły ukraińskiej”.

**HAJDAMAK, HAJDAMAKA** [ГАЙДАМАКА], (z tureckiego ‘pasterz-rozbójnik’) uczestnik

hajdamaczyzny, a także żołnierz armii URL z 1917–1921.

**HAJDUK** [ГАЙДУК], uzbrojony strażnik na dworach ziemiańskich w XVIII na Podkarpaciu; później w XIX również Kozak w rezydencjach magnackich na Ukrainie prawobrzeżnej; także służący ubrany w strój węgierski.

**HAKMAN JEWHEN** [ГАКМАН ЄВГЕН], 1793–1873, duchowny prawosławny; w 1835–1873 biskup, w 1873 pierwszy metropolita Bukowiny; zbudował w Czerniowcach sobór św. Mikołaja oraz rezydencję metropolitów; aktywny na niwie narodowej, m.in. zainicjował powołanie na Bukowinie Płn. pierwszej organizacji ukr. („Ruśka Besida”).

**HALICKIE KSIĘSTWO** [ГАЛИЦЬКЕ КНЯЗІВСТВО], ziemia Tywerców i Białych Chorwatów, później dzielnica Rusi Kijowskiej; w 1144–1199 odrębne księstwo ze stolicą w Haliczu; obejmowało tereny przedgórze Karpat Wsch. w górnym biegu Dniestru, Prutu i Siretu; w 1199 połączyło się z Księstwem Włodzimiersko-Wołyńskim.

**HALICZ** [ГАЛИЧ], m. rejonowe nad rz. Dniestr w obw. iwano-frankowskim, ok. 8 tys. mieszk.; w pobliżu (ob. wieś Kryłos, 5 km) miasto staroukr., w XII–XIII stolica Księstwa Halickiego i Halicko-Wołyńskiego; w 1303–1347 metropolia prawosławna, w 1375–1412 rzymskokatolicka; od niego pochodzi nazwa Galicji (*Halyczyna*); ośrodek kultury staroukr., tu m.in. sporządzono *Ewangeliarz Halicki*; w 1349–1772 w składzie Polski, w 1772–1918 w Austrii, a w 1919–39 znowu w Polsce; ob. posiada status rezerwatu historyczno-architektonicznego; w 1998 obchodzono uroczyste 1100-lecie założenia miasta, wzniesiono wtedy m.in. pomnik Daniela Halickiego; wśród zabytków m.in. pozostałości zamku Kazimierza Wielkiego oraz cerkiew Narodzenia Chrystusa (*Rizdwa Chrystowoho*) z XIII–XIV.



**HAŁAN JAROSŁAW** [ГАЛАН ЯРОСЛАВ], 1902–1949, pisarz, dziennikarz, działacz komunistyczny; w 1928–32 współpracował z pismem sowietofilskim „Wikna” wydawanym we Lwowie; pisał tendencyjne ideologicznie sztuki dramatyczne; w swej publicystyce zajadłe zwalczał ukr. ruch narodowy oraz Kościół greckokatolicki (np. osławiony pamflet *Plu-ju na papu!*); zabity przez podziemie nacjonalistyczne.

**HARASYMOWICZ JERZY** [ГАРАСИМОВИЧ ЄЖИ], 1933–1999, poeta pol.; w swej „poezji nadrealizującej” wyraził fascynację „cudownością” minionego świata Łemków, ujmując je w tonacji elegijnej (*Powrót do kraju łagodności*, *Elegia lemowska* i in.); jego *Lichtarz rurski* i in. utwory przełożył na język ukr. Ihor Kałyneć (2003).

**HARKUSZA SEMEN** [ГАРКУША СЕМЕН], ok. 1739–1784, Kozak, przywódca watahy rozbójników; napadał na majątki ziemskie na Ukrainie Słobodzkiej; zmarł w więzieniu; upoetyzowany w twórczości ludowej oraz w utworach H. Kwitki-Osnojwanenki, O. Storożenki i in.

„**HART**” [„ГАРТ”], związek pisarzy proletariackich założony w 1923 w Charkowie; przewodził mu W. Ełlan-Błakytny; w programie m.in. postulaty umasowienia literatury oraz zwalczania sztuki „burżuazyjnej”; wytworzyły się w nim 2 frakcje (Ełlana-Błakytnego i M. Chwyłowego), co doprowadziło do rozłamu oraz jego rozwiązania w 1925.

**HERB WOJSKA ZAPOROSKIEGO** [ГЕРБ ЗАПОРИЗЬКОГО ВІЙСЬКА], wizerunek Kozaka z muszkietem; znany od XVI, w XVIII również godło Ukrainy Słobodzkiej.

**HERBEL MYKOŁA (GIERBIEL NIKOŁAJ)** [ГЕРБЕЛЬ МИКОЛА], 1827–1883, ros. poeta i tłumacz pochodzenia ukr.; dokonał pierwszego w ruszczyźnie przekładu wierszy T. Szewczenki; w 1860 wydał ros. tłumaczenie *Kobzarza*.

**HETMAN** [ГЕТЬМАН], zwierzchnik państwa ukr. w 1648–1764; posiadał szerokie kompetencje (m.in. był głównodowodzącym armii, miał władzę wykonawczo-administracyjną, finansową i sądowniczą), ograniczane w części przez gł. radę wojskową i radę starszyzn; w XVIII zakres jego władzy malał ze względu na postępującą integrację Ukrainy z Rosją; tytuł odnowił w 1918 głowa Państwa Ukraińskiego P. Skoropadski.

**HETMAN KOZACKI** [КОЗАЦЬКИЙ ГЕТЬМАН], ataman Kozaków zaporoskich w XVI–XVIII; posiadał nieograniczoną władzę wobec podległych Kozaków, zwłaszcza podczas wypraw i wojen; hetman (ataman) koszowy sprawował władzę tylko w obozie (koszu); funkcję tę zniósł Katarzyna II w 1775, likwidując Sicz Zaporoską.

**HETMAN NAKAŻNY** [НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН], zastępca hetmana w wojsku kozackim, a od 1648 w państwie ukr.; sprawował władzę podczas nieobecności hetmana czy *interregnum*; niekiedy H. N. kierował państwem po kilka lat, np. J. Somko (1660–1663) i P. Polubotok (1722–1724).

**HETMAŃSZCZYŻNA** [ГЕТЬМАНЩИНА, ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА], nazwa 2 organizacji państwowych wyłonionych przez naród ukr.: 1) państwa istniejącego w 1648–1764; za B. Chmielnickiego jego terytorium składało się z ówczesnych województw kijowskiego, bractawskiego, czernihowskiego i częściowo wołyńskiego; w 1663 nastąpił podział na Ukrainę prawobrzeżną (zależną od Polski) i Ukrainę lewobrzeżną (zależną od Rosji) z hetmanem w każdej z nich; po 1700 (kiedy Polska zlikwidowała kozaczyznę) pozostało tylko na ziemiach Ukrainy lewobrzeżnej; ustrojowo forma pośrednia między republiką a monarchią; podział administracyjny obejmował – zgodnie z wojskową organizacją kozactwa – pulki i sotnie, w których ukształtowała się lokalna struktura władzy; 2) państwa istniejącego od 29 IV do 14 XII

1918 pod protektorem niemieckim i będącego monarchią konstytucyjną z hetmanem P. Skoropadskim na czele.

**HILARION, IŁARION** [ІЛАРІОН], ? – ok. 1054, pierwszy metropolita kijowski spośród Rusinów (od 1051); autor słynnej homilii *Słowo o prawie i łasce*, w której łączył treści religijne z problematyką polityczną, uzasadniając m.in. równość Rusi Kijowskiej wśród krajów chrześcijańskich.

**HIRNIAK JOSYP** [ГІРНЯК ЙОСИП], 1895–1989, aktor i reżyser teatralny; w 1922–1933 w teatrze „Bereził”; po 1933 więziony w łagrach; w 1942–1944 reżyserował w Operze Lwowskiej, wystawiając m.in. po raz pierwszy po ukr. *Hamleta* Szekspira; od 1945 na emigracji w Niemczech oraz USA, gdzie założył Teatr Studyjny; w pracy reżyserskiej i pedagogicznej rozwijał koncepcje Ł. Kurbasa; autor dzieł teatrologicznych, m.in. *Birth and Death of the Modern Ukrainian Theatre*.

**HISTORIA LITERATURY** [ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ], dział literaturoznawstwa zajmujący się opisem procesu literackiego; zaczęła się kształtować w II poł. XIX na terenie Galicji Wsch. i dotyczyła przede wszystkim piśmiennictwa ukr. (m.in. *Istorijska literaturni ruskoji* O. Ohonowskiego, 1887–1893); in. syntezy historycznoliterackie powstały w I poł. XX (autorzy: S. Jefremow, M. Wozniak, M. Hruszewski oraz D. Czyżewski); w okresie USRR odznaczała się tendencyjnością i wulgarnym socjologizmem; dopiero od 1991 podjęto próby, zwłaszcza pod egidą Instytutu Literatury im. T. Szewczenki NANU w Kijowie, oświetlenia dziejów literatury ukr. *sine ira et studio*; powstałe od tego czasu podręczniki dla szkół średnich i uniwersytetów (zredagowane przez W. Donczyka, P. Chropkę, M. Jacenkę i in.) są nader udane, opracowane w zgodzie z zasadami pisarstwa naukowego.

„**HISTORIA RUSÓW**” [„ІСТОРІЯ РУСОВ”], anonimowy traktat polityczno-historyczny powstały w k. XVIII i pocz. XIX, opublikowa-

ny w 1846; napisana w języku ros. z domieszką elementów języka ukr.; opis dziejów Ukrainy od czasów najdawniejszych do 1768; prezentowała narodowy punkt widzenia na historię ukr., stała się „biblią narodową” dla romantyków ukr.

**HISTORIOGRAFIA** [ІСТОРІОГРАФІЯ], dziejopisarstwo ukr. w formie latopisów zrodziło się w XI–XIII; ta forma utrzymała się również w XIV–XVII oraz – zmodyfikowana – w okresie kozacko-hetmańskim; w XIX dominował kierunek romantyczno-narodnicki ujawniony najmocniej w pracach M. Maksymowicza, M. Kostomarowa, P. Kulisza, M. Drahomanowa i W. Antonowicza, zawierających duży dorobek monograficzny; zsyntetyzował go pozytywista M. Hruszewski, w 10-tomowym dziele *Istorijska Ukrainy-Rusy* (1898–1937) przedłożył nowy schemat ukr. procesu historycznego; jego koncepcję prymatu czynników społecznych nad politycznymi podważali W. Łypynski i S. Tomaszewski, uwydatniając znaczenie dziejów państwa ukr.; w USRR historię Ukrainy sprowadzano gł. do dziejów ruchu robotniczego i komunizmu sowieckiego; ob. historycy kierują energią badawczą na obiektywne i nowoczesne spisanie historii państwowości ukr. w jej ciągłości ewolucyjnej, zapelniając przy tym tzw. białe plamy.

**HLIBOW ŁEONID** [Глибов Леонід], 1827–1893, bajkopisarz i poeta liryczny, mieszkał w Czernihowie; napisał ponad 100 bajek, w których konwencjonalne motywy wzięte ze światowej twórczości bajkowej obdarzył kolorytem ukr. (*Wowk ta Jabnia, Szczuka, Łew na oblawi i in.*); pisał również utwory dla dzieci, drukując je we lwowskim piśmie dziecięcym „Dzwinoł”; także jego liryki, elegijne w swej nastrojowości, zdobyły uznanie, np. *Żurba (Stojit' hora wysokaja)* z muzyką M. Łysenki stała się piosenką ludową.

**HŁAZOWY PAWŁO** [Глазовий Павло], ur. w 1922, popularny satyryk, artysta estrady; jego humor to „śmiesz ukrzydlony miłością”

(W. Kosiaczanko); uprawia m.in. *spiwomow-ky* – rymowane anegdotki stylizowane na ludowo, wydał je pt. *Smicholohija* w 1982.

**HŁUSZCZENKO MYKOŁA** [ГЛУЩЕНКО МИКОЛА], 1901–1977, malarz i grafik; w 1925–1946 w Paryżu; ewoluował od neoklasycyzmu do ekspresjonizmu; zasłynął z obrazów rodzajowych (m.in. *Kartiani*), aktów kobiecych, pejzaży francuskich i kijowskich oraz ilustracji do dzieł M. Gogola.

**HŁUSZKOW WIKTOR** [ГЛУШКОВ ВІКТОР], 1923–1982, ukr.-ros. matematyk, automatyk i informatyk; pionier informatyki na Ukrainie, stworzył Instytut Cybernetyki przy AN USRR; prace z cybernetyki, teorii automatów i zastosowań techniki obliczeniowej; o jego życiu opowiedział w powieści dokumentalnej *Na kruti hory* J. Muszketek.

**HMYRIA BORYS** [ГМІРЯ БОРИС], 1903–1969, śpiewak operowy (bas); od 1939 w Teatrze Opery i Baletu w Kijowie; zasłynął z kreacji tytułowej roli w operze M. Łysenki *Taras Bul-ba*, Mefistofelesa w *Fauście* Ch. Gounoda i in. oraz wykonawstwa ukr. piosenek ludowych.

**HNATIUK DMYTRO** [ГНАТЮК ДМИТРО], ur. w 1925, śpiewak operowy (baryton) i reżyser; od 1951 w kijowskim Teatrze Opery i Baletu; wykreował ponad 40 ról w spektaklach operowych opartych na muzyce kompozytorów rodzimych i obcych; w repertuarze także piosenki ludowe; prowadzi też działalność pedagogiczną, jest prof. Akademii Muzycznej im. P. Czajkowskiego w Kijowie; w 1998–2002 poseł do Rady Najwyższej Ukrainy.

**HNATIUK OLA (ALEKSANDRA)** [ГНАТЮК ОЛЕКСАНДРА], ur. w 1961, pol.-ukr. literaturoznawczyni (ukrainistka), tłumaczka; zatrudniona w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie; zainteresowania badawcze skoncentrowane na problematyce literatury staroukr. oraz XX; opublikowała monografie *Ukrajńska duchowna barokowa pisnia* oraz *Pozegnania*

*nie z imperium: ukr. dyskusje o tożsamości*; jako tłumaczka propaguje w Polsce twórczość postmodernistów ukr.; wydała antologię współczesnej literatury ukr. *Rybo-wino-kur* oraz *Wiedzmy, czarty i święci Huculszczyzny. Mity i legendy*.

**HNATIUK WOŁODYMYR** [ГНАТЮК ВОЛОДИМИР], 1871–1926, etnograf, folklorysta, historyk literatury i tłumacz; niestrudzony zbieracz i badacz kultury ludowej Ukraińców zach.; rozpoczął naukową publikację ukr. materiałów folklorystycznych; patron Uniwersytetu Pedagogicznego w Tarnopolu.

**HNATYSHYN RAMON JOHN** [ГНАТИШИН РАМОН ДЖОН], ur. w 1934, kanadyjski polityk i adwokat pochodzenia ukr.; od 1974 w „wielkiej polityce”: był wieloletnim posłem do parlamentu i ministrem w kilku rządach, a w 1989–1995 sprawował funkcję generalnego gubernatora Kanady.

**HNIZDOWSKI JAKIW** [ГНІЗДОВСЬКИЙ ЯКІВ], 1915–1985, malarz, grafik i rzeźbiarz; studiował m.in. w Warszawie, od 1949 na emigracji w USA; osiągnął syntezę artystyczną (m.in. elementy fotorealizmu amerykańskiego, kubizmu francuskiego i baroku ukr.) wyrażającą jego pojmowanie świata (np. obraz olejny *Smert'*); zasłynął też z metaforycznych drzeworytów (m.in. *Soniasznyk, Wiwucia, Aleja*).

**HOŁOBOROD'KO WASYL** [ГОЛОБОРОДЬКО ВАСИЛЬ], ur. w 1945, poeta; przedstawiciel „pokolenia lat sześćdziesiątych”, jest zaliczany do kijowskiej szkoły metaforystów; w baśniowo-mitologizującej twórczości (wiersz wolny) odsłania złożoną egzystencję człowieka współczesnego, np. w zbiorach poetyckich *Słowa u wyszywaných soroczkach* i *Posiwalnyk*; w Polsce tłumaczony m.in. przez F. Nieuważnego i W. Woroszyłskiego (wybór wierszy *Ikar na motylach skrzydłach*).

„HOŁOS UKRAJINY” [„ГОЛОС УКРАЇНИ”], dziennik, wydawany w Kijowie w języku ukr.

i ros., organ Rady Najwyższej; ukazuje się od 1991 w nakładzie 450 tys. egz.; jego dodatkiem jest polskojęzyczny „Dziennik Kijowski”.

**HOŁOWACKI JAKIW** [ГОЛОВАЦЬКИЙ ЯКІВ], 1814–1888, duchowny greckokatolicki, poeta romantyczny, folklorysta, prof. i rektor Uniwersytetu Lwowskiego; współredaktor almanachów „Rusalka Dnistrowaja” oraz „Winnok rusynam na obżynky”, w których opublikował swoje wiersze liryczne (m.in. *Dwa winoczeky, Wésna i Tuba za rodynoju*) oraz przekłady serbskich pieśni ludowych; w 1867 wyrzekł się ukraińskości, przyjąwszy optykę moskwofilską, i zamieszkał w Wilnie (kierując tu komisją archeologiczną); w 1878 wyjechał w Moskwie 4-tomowe *Narodnyje piesni Galickoj i Ugorskoj Rusi*.

**HOŁOWKO ANDRIJ** [ГОЛОВКО АНДРІЙ], 1897–1972, prozaik; we wczesnej twórczości był zafascynowany poetyką naturalizmu (np. mikropowieść *Możu*); napisał także w duchu socrealizmu powieść *Bunjan* o zwycięstwie ideologii bolszewizmu na wsi ukr.

**HOŁOWNNA RADA RUSKA** – zob. WIOSNA LUDÓW NA ZIEMIACH UKR.

**HOŁUBIEC** [ГОЛУБЕЦЬ], figura w tańcach ludowych polegająca na zalotnym okręcaniu się pary wokół siebie; w jej trakcie tancerze uderzają obcasami o podłogę (bądź obcasem o obcas) oraz podskakują.

**HOŁYŃSKA TATIANA** [ГОЛИНСЬКА ТЕТЯНА], ur. w 1931, pol.-ukr. językoznawczyni (ukrainistka), tłumaczka, wykładowczyni w Uniwersytecie Warszawskim; wydała monografię pt. *Ukraińskie nazwy miesięcy na tle ogólnosłowiańskim* oraz – wspólnie z M. Jakóbcem – *Wypisy z literatury ukraińskiej*; przełożyła na język pol. szereg dzieł prozatorskich m.in. autorstwa W. Drozda i J. Hucaly.

**HOMO SOVIETICUS** [ГОМО СОВЕТІКУС], określenie osobowości ukształtowanej m.in. na

Ukrainie przez komunizm sowiecki; wyróżniane są nast. jego cechy: bezwzględne podporządkowanie się wspólnocie (partii, organizacji, państwu) oraz oportunizm, brak poczucia własnej wartości, samodzielniego myślenia i działania.

**HONCZAR IWAN** [ГОНЧАР ІВАН], 1911–1993, rzeźbiarz i malarz, przedstawiciel nurtu narodowego; wśród jego licznych prac rzeźbiarskich zachwyca realistyczny *Molodyj T. Szewczenko*; autor licznych pomników, m.in. I. Franki w Kopyczyńcach, M. Skoworody w Perejasławiu Chmielnickim i Kateryny Bilokur we wsi Bohdaniwka; zbierał i badał dzieła twórców ludowych, na bazie jego zbiorów powstało Ukr. Centrum Kultury Ludowej „Muzej Iwana Honczara” w Kijowie.

**HONCZAR OŁEŚ** [ГОНЧАР ОЛЕСЬ], 1918–1995, prozaik i publicysta; autor wielu opowiadań i powieści, w tym romantyzowanej trylogii *Chorążowie (Praporonosci, 1948–1949)* o szlaku bojowym Armii Czerwonej po ziemi rumuńskiej, węgierskiej i czeskiej; jego najlepsza powieść to realistyczny *Sobór* z 1968, ukazujący niebezpieczeństwa materialne i duchowe zagrażające istnieniu narodu ukraińskiego (ucisk aparatu sowieckiego, nihilizm narodowy, degradacja kultury i środowiska przyrodniczego); tłumaczony w Polsce.

**HOPAK** [ГОПАК], taniec ludowy, bardzo żywy, z podskokami i przysiadami, w metrum 2/4 z akcentami na drugiej części taktu; w baletach ukr., a także w *Dziadku do orzechów* P. Czajkowskiego i *Tarasie Bulba R.* Gliera, stanowi rozwiniętą partię wykonywaną solo lub zespołowo.

**HORBACZ (HORBATSCH) OŁEKSA** [ГОРБАЧ ОЛЕКСА], 1918–1997, ukr.-niemiecki językoznawca (ukrainista, sławista); od 1944 na emigracji w Niemczech, prof. Uniwersytetu J. W. Goethego we Frankfurcie nad Menem; obalili tezę o wspólnocie pochodzenia języków wschodniosłowiańskich, udowadniając

samoistną ewolucję języka Ukraińców na ich własnym terytorium; opublikował prace z zakresu leksykologii, dialektologii i historii języka ukr.; odznaczony Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski (za zasługi w rozwijaniu kontaktów pol.-ukr.-niemieckich w dziedzinie kultury); wdowa po nim, Anna-Halja, jest cenioną propagatorką i tłumaczką literatury ukr. w Niemczech.

**HORBACZEWSKI IWAN** [ГОРБАЧЕВСЬКИЙ ІВАН], 1854–1942, biochemik, prof. i rektor Uniwersytetu Karola w Pradze, współzałożyciel Wólnoego Uniwersytetu Ukr. w Wiedniu; patron Akademii Medycznej w Tarnopolu.

**HORDYNSKI ŚWIATOSŁAW** [ГОРДИНСЬКИЙ СВЯТОСЛАВ], 1906–1993, poeta, tłumacz, malarz, krytyk sztuki; od 1945 na emigracji (Niemcy, USA); w tradycyjnych formach wierszowych zawarł dramatyczne przeżycia wywołane przez wojny światowe, systemy totalitarne oraz tułaczkę emigranta (tomy poezji m.in. *Słowa na kamiennych, Witer nad polami, Wóbnem i smerczem*); autor monografii o artystach ukr., m.in. O. Archipence, O. Hryszczence i H. Kruku.

**HORŁÓWKA** [ГОРЛІВКА], m. w obw. donieckim, ok. 340 tys. mieszk.; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady eksploatacji węgla) i oświatowo-kulturalny (m.in. instytut pedagogiczny oraz muzeum krajoznawcze z obrazami M. Rericha).

**HORŁOWY MYCHAJŁO** [ГОРЛОВИЙ МИХАЙЛО], ur. w 1952, rzeźbiarz, poeta; tworzy formy figuralno-alegoryczne – kameralne i monumentalne, nawiązując stylistycznie do O. Archipenki; tematycznie odwołuje się do motywów narodowych, zwłaszcza do tradycji przedchrześcijańskiej, w tym też do symboliki tryopskiej (np. *Skiejska łebenda, Sarmatka, Dana*); problematykę narodową realizuje również w poezji, co sygnalizują m.in. tytuły jego 2 tomików: *Ja – skyt z trypilskich prahlybyn* i *Dity: Dażboba*.

**HORYŃ MYCHAJŁO** [ГОРИНЬ МИХАЙЛО], ur. w 1930, polityk, publicysta, psycholog; jedna z gł. postaci ruchu dysydenckiego na Ukrainie w czasach ZSRR; aresztowany w 1965 i skazany na 6 lat więzienia; w k. 1970. uczestniczył w działaniach Ukr. Grupy Helsińskiej, za co skazano go w 1981 na 15 lat łagrów i zesłania (zwolniony w 1986); w 1989–1991 działał w Ludowym Ruchu Ukrainy; ob. jeden z liderów Partii Republikańskiej; w działalności politycznej towarzyszy mu jego brat Bohdan, z zawodu historyk sztuki.

**HRABOWICZ HRYHORIJ (GRABOWICZ GEORGE)** [ГРАБОВИЧ ГРИГОРІЙ], ur. w 1943 (Kraków), amerykańsko-ukr. historyk literatury, prof. Uniwersytetu Harvarda w Cambridge (USA); reprezentuje metodologię strukturalistyczną; autor wielu prac z zakresu szewczenkoznawstwa, m.in. *The Poet as Mythmaker. A Study of Symbolic Meaning in Taras Ševčenko* (przekład ukr. w 1991) i *Szewczenko, jakoho ne znajemo* (2000).

**HRABOWSKI PAWŁO** [ГРАБОВСЬКИЙ ПАВЛО], 1864–1902, poeta i tłumacz; za działalność polityczną związaną z ruchem narodnickim zesłany na Sybir; odżegnując się od motywów liryki czystej (*Ja ne spiwec̄ czudownoji pryrody...*), uprawiał poezję społecznikowską (zbiory wierszy *Prolisok, Z piwnoczi* i *Kobza*).

**HREBINKA JEWHEN** [ГРЕБІНКА (ГРЕБІНКА) ЄВГЕН], 1812–1848, ukr.-ros. poeta liryczny, bajkopisarz i prozaik, wydawca almanachu „Łastiwka” (1841); jego wiersze romantyczno-sentymentalne zyskały popularność jako teksty piosenek (np. *Ni, mamo, ne možna neluba lubyt'*), a romans rosyjskojęzyczny *Oczy czarne (Oci czornyje, oči strastnyje...)* nabrał rozgłosu światowego; w prozie zbliżony do ros. szkoły naturalnej, uprawiał m.in. szkic fizjologiczny.

**HRINCZENKO BORYS** [ГРИНЧЕНКО БОРИС], 1863–1910, poeta i prozaik, publicysta, le-

ksykograf, wydawca; w poezji przelamywał konwencję pseudoszcweczkowską, w prozie zaś łączył technikę opisu etnograficznego i tendencję moralizatorską z dążeniem do typizacji i psychologizmu; jego największe osiągnięcie w zakresie humanistyki to zredagowany przez niego 4-tomowy opisowy *Słowiar' ukraińskiej mowy* (1907–1909).

**HROMADA UKRAIŃSKICH POGAN „PRAWOSŁAWIE”** [ГРОМАДА УКРАЇНСЬКИХ ЯЗІЧНИКІВ „ПРАВОСЛАВІСЬ”], wspólnota neopogańska powstała w 1990.; prowadzi jej Halyna Łozko; w „świętej księdze” pt. *Wólchownyk* stwierdza się, że gł. wiarą jest ubóstwianie „naturalnego początku wszechświata” oraz czczenie boga narodu ukr. – Swaroga.

„**HROMADY**” [„ГРОМАДИ”], organizacje inteligencji ukr. na Ukrainie Nadnieprzańskiej w II poł. XIX i na pocz. XX; orientacja ukraińfilska, zgoda na autonomię Ukrainy w składzie Rosji; prowadziły działalność oświatową wśród ludzi pracy fizycznej; uczestniczyli w nich M. Drahomanow, W. Antonowicz, M. Starycki i in.

**HRUSZEWSKI MYCHAJŁO** [ГРУШЕВСЬКИЙ МИХАЙЛО], 1866–1934, historyk i polityk, pierwszy prezydent Ukrainy, prof. Uniwersytetu Lwowskiego i Kijowskiego; światopoglądowo utożsamiał się z ukr. ideologią narodową oraz socjalizmem; wydał fundamentalne prace historiograficzne oparte na metodologii pozytywistycznej (m.in. 10-tomowa *Istoria Ukrajiny-Rusy* i 6-tomowa *Istoria ukraińskiej literatury*).

**HRYCKOWIAN JAROSŁAW** [ГРИЦКОВЯН ЯРОСЛАВ], ur. w 1931, pol.-ukr. literaturoznawca i pedagog; naukowo specjalizuje się w problematyce recepcji piśmiennictwa ukr. w Polsce, m.in. opracował bibliografię przekładów dzieł twórców ukr. z 1945–1990; autor podręczników do nauki języka ukr. dla ukr. szkół podstawowych w Polsce oraz poradników metodycznych dla nauczycieli ukrainistów.

**HRYHORENKO PETRO** [ГРИГОРЕНКО ПЕТРО], 1907–1987, generał Armii Czerwonej, dysydent; w 1960. głosił potrzebę demokratyzacji ustroju ZSRR, a w 1976 współzakładał Ukr. Grupę Helsińską; represjonowany przez KGB, przymusowo „leczony” w zakładach psychiatrycznych (1964–1965, 1969–1974); od 1977 na emigracji w USA; pozostawił wspomnienia w języku ros. pt. *W podpolje można wstrietit' tolko krysz...*

**HRYHORJEW MATWIJ** [ГРИГОР'ЄВ МАТВІЙ], 1888–1919, ataman, dowódca zgrupowania partyzanckiego w 1918–1919; uczestnik powstania przeciwko P. Skoropadskiemu w 1918, następnie przeszedł na stronę bolszewików, walcząc z armią URL; w 1919 ogłosił się atamanem Ukrainy; rozbity przez „czerwonych” zbiegł do oddziałów N. Machny, gdzie go rozstrzelano.

**HRYHOROWICZ-BARSKI IWAN** [ГРИГОРОВИЧ-БАРСЬКИЙ ІВАН], 1713–1785, architekt, brat Wasyla; zasłużony dla rozwoju Kijowa; jego budowle mają estetyczne cechy przejściowe od ukr. baroku do klasycyzmu, np. dzwonnica cerkwi św. Cyryla (*Kyryliwska*) oraz cerkiew Matki Boskiej Opiekuńczej (*Pokrowska*); był współautorem barokowego pałacu Maryjskiego (*Marijinskyj*) przeznaczonego dla cesarskiej rodziny (ob. rezydencja prezydenta Ukrainy).

**HRYHOROWICZ-BARSKI WASYL** [ГРИГОРОВИЧ-БАРСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1701–1747, podróżnik, brat Ivana; po studiach w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej przez 24 lata podróżował po krajach śródziemnomorskich; pozostawił 4-tomowy opis świętych miejsc na Bliskim Wschodzie pt. *Stranstwowanie*.

**HRYSZCZENKO OŁEKSZA** [ГРИЩЕНКО ОЛЕКСА], 1883–1977, malarz, historyk sztuki; od 1922 na emigracji we Francji; miał sukcesy, wystawiał w krajach Europy Zach.; jako przedstawiciel awangardy ewoluował od kubizmu do ekspresjonizmu; zasłynął z pejzaży; jest autorem relacji podróżniczej *Deux ans*

à *Constantinople* oraz wspomnień *Ukrajina mojih blakitynych dniw*.

**HRYWNA** [ГРИВНЯ], jednostka pieniężna na Ukrainie wprowadzona do obiegu 1 IX 1996, równa 100 kopijkom (groszom); nazwa nawiązuje do pieniędzy z czasów Rusi Kijowskiej i URL.

**HUCAŁO JEWHEN** [ГУЦАЛО ЄВГЕН], 1937–1995, prozaik, przedstawiciel „pokolenia lat sześćdziesiątych”; opublikował ponad 30 książek; jego proza jest immanentnie opozycyjna wobec poetyki tzw. socrealizmu (antymonumentalizm, liryzm); w powieści *Domowe ognisko* (*Rodynne wobnyscze* 1968, tłum. pol. 1978), stosując narrację personalną (świat przedstawiony jest tak ukazany, jak się jawi świadomości bohatera, tu wdowie Hance), rysuje dramatyczny obraz kolchozowego życia wsi ukr. po II wojnie światowej.

**HUCULI** [ГУЦУЛИ], górale z terenów Karpat Wsch., ok. 300 tys. osób; stworzyli oryginalną kulturę regionalną; ich tradycyjne zajęcia to pasterstwo, myślistwo, prace zrębowe w lasach oraz obsługa ruchu turystyczno-uzdrowiskowego; ich kultura materialna i duchowa (m.in. sztuka snycerstwa i mosiężnictwa, ceramiki i haftu) została wszechstronnie opisana w 5-tomowej pracy etnograficznej W. Szuchewicza *Huculszczyna* (1899–1908).

**HUCULSZCZYZNA** [ГУЦУЛЬЩИНА], zasiedlone przez Huculów tereny Karpat Wsch. w obrębie rz. Prut, Czeremosz, Siret, Cisa i Bystrzyca w obw. iwano-frankowskim (część płn.), czerniowieckim (część wsch.) i zakarpaczkim (część zach.); bogata kulturowo, nazywana przez S. Vincenza – za zachowanie archaicznej kultury duchowej – „słowiańską Atlantydą”; posiadająca barwne dzieje, które tworzyli Huculi – opryszkowie, kłusownicy, gazdowie i artyści ludowi; zachwycająca górkim krajobrazem: szczytami, poloniami i lasami świerkowymi, przyciągająca pisarzy i artystów nie tylko ukr.; o niej pisali

m.in. J. Fed'kowicz, H. Chotkewicz, M. Kociubynski, a także Polacy: F. Karpiński, J. Korzeniowski, W. Pol i S. Vincenz; odzwierciedlona w malarstwie I. Trusza, O. Nowakińskiego i O. Kuryłasa oraz Polaków: J. Jaroszyńskiego, T. Axentowicza, K. Sichulskiego i W. Jarockiego.

**HULAJPOLE** [Гуляйполе], m. rejonowe w obw. zaporoskim, ponad 25 tys. mieszk.; w 1917–1921 centrum ukr. ruchu anarchistycznego kierowanego przez N. Machnę; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady maszyn rolniczych i obuwia).

**HUŁAK-ARTEMOWSKI PETRO** [ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ ПЕТРО], 1790–1865, poeta, tłumacz, literaturoznawca, prof. i rektor Uniwersytetu Charkowskiego; pisał ballady romantyczne i bajki, przetłumaczył na język ukr. *Panią Twardowską* A. Mickiewicza; w uznaniu dla jego zasług w popularyzacji literatury pol. na Ukrainie i w Rosji został wybrany w 1831 na członka rzeczywistego Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.

**HUŁAK-ARTEMOWSKI SEMEN** [ГУЛАК-АРТЕМОВСЬКИЙ СЕМЕН], 1813–1873, kompozytor, śpiewak operowy (baryton), aktor dramatyczny; wykształcenie muzyczne zdobywał w Kijowie, w Petersburgu (pod kierunkiem M. Glinki) oraz we Włoszech; od 1842 czołowy solista w Teatrze Maryjskim i operze włoskiej w Petersburgu, wykonawca wielu ról, m.in. Rusłana w operze M. Glinki *Ruslan i Ludmiła*; skomponował pierwszą operę ukr. pt. *Zaporożec za Dunajem* wg własnego libretta oraz wodewile *Son w nicz na Jwana* i *Ukrajinske wesilla*, które – oparte na rodzimym materiale tematycznym i poetyckim – legły u podstaw nurtu narodowego w ukr. twórczości muzycznej.

**HUMAŃ** [УМАНЬ], m. rejonowe w obw. czerkaskim, ok. 95 tys. mieszk.; znana od 1616 oraz z wydarzeń koliszczyzny w 1768 („rzeź

humana”); w 1726–1832 w posiadaniu Potockich; S. Szczęsny Potocki założył tu w 1795–1805 dla żony Zofii park „Zofiówka” w stylu sentymentalnym o pow. 150 ha; ob. ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady maszyn rolniczych) i oświatowo-kulturalny (Uniwersytet Pedagogiczny im. P. Tyuczyny, galeria obrazów); wśród zabytków m.in. hale targowe z 1780 i cerkiew św. Mikołaja (*Mykolajiwska*) z 1812.

**HUMENNA DOKIA** [ГУМЕННА ДОКІЯ], 1904–1997, pisarka; debiutowała w 1924, od 1944 na emigracji (Austria, Niemcy, USA); stworzyła m.in. 4-tomową sagę rodzinną *Dity Czumackocho szlachy*, powieść-kronikę *Chreszczyty Jar* (o okupacji Kijowa przez hitlerowców w 1941–1943) oraz powieść historyzoficzną *Zołotyj plub*.

**HUMOR** [ГУМОР], wrażliwość na komizm, istotna cecha mentalności narodowej Ukraińców; wyraża kontemplacyjny stosunek do świata i prowadzi do refleksji optymistycznej; znalazł swoje odzwierciedlenie gatunkowe zarówno w kulturze ludowej (m.in. dowcipy, żartobliwe opowiadania, piosenki i przyśpiewki), jak w dziennikarstwie (prasa humorystyczna) i formach artystycznych (intermedia, wodewile i powieści I. Kotlarewskiego, H. Kwitki-Osnowjanenki i I. Neczuja-Łewyckiego, „spiwowowki” S. Rudanskiego, humorzeski O. Wyszni, powieść „magiczna”); ukr. kultura śmiechu rozwijając się dwutorowo: z jednej strony nurt o proveniencji plebejskiej (rubaszność, błazenada, burleska), z drugiej – intelektualny (czarny humor, ironia, groteska), swoją syntezę uzyskała w dziełach członków grupy literackiej Bu-Ba-Bu, zwłaszcza w prozie jej „patriarchy” J. Andruchowicza.

**HUMORESKA** [ГУМОРЕСКА], krótkie opowiadanie o zabawnym zdarzeniu, zamknięte dowcipną puentą; ukształtowała się w XIX dzięki utworom H. Kwitki-Osnowjanenki i S. Rudanskiego; w XX jest uprawiana na łamach

czasopism popularnych, w tym i humorystycznych; rozwijali ją m.in. O. Wysznia, O. Kowińska, S. Olijnyk, A. Kryżaniwski i in.

**HUNCZAK TARAS** [ГУНЧАК ТАРАС], ur. w 1932, amerykańsko-ukr. politolog, historyk i publicysta; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA), od 1960 prof. Rutgers University w New Brunswick (stan New Jersey); bada i wykłada dzieje cywilizacji światowej, zdobył uznanie m.in. monografią *Russian Imperialism from Ivan the Great to the Revolution*; politycznym dziejom Ukrainy w XX poświęcił wiele nowatorskich prac, m.in. *A Reappraisal of Symon Petliura and Ukrainian-Jewish Relations. 1917–1921, The Ukraine. 1917–1921 A Study in Revolution, On the Horns of Dilemma. The Story of the Ukrainian Division Halychyna*; redagował i współredagował m.in. czasopismo „Suczasnist”, „Litopys UPA” oraz 9-tomową antologię *Tysiacza roku ukrainskojji suspilno-politycznoji dumky*.

**HUSIATYN** [ГУСЯТИН], m. rejonowe nad rz. Zbrucz w obw. tarnopolskim, ok. 8 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. cerkiew św. Onufrego (*Onufrijiwska*) z XVI i renesansowa synagoga z XVI–XVII (ob. siedziba muzeum miasta).

**HUSTYNIA** [ГУСТИНЯ], wieś w obw. czernihowskim (k. Pryluk); znajduje się tu słynny monaster, zbudowany w XVII w stylu barokowym; w 1600–1640 prowadzono w nim latopis wydarzeń ówczesnych (*Hustynskij litopys*).

**HUZAR LUBOMYR** [ГУЗАР ЛЮБОМИР], ur. w 1933, studyta, kardynał, arcybiskup większy Lwowa, od 2001 zwierzchnik Ukr. Kościoła Greckokatolickiego; w 1944–1993 przebywał na emigracji (Austria, USA, Włochy), m.in. wykładał na Papieskim Uniwersytecie Urbaniana w Rzymie.

**HYMN PAŃSTWOWY UKRAINY** [ДЕРЖАВНИЙ ГІМН УКРАЇНИ], jest nim (podobnie jak w okresie URL) pieśń patriotyczna *Szcze ne umierła*



*Ukrajiny i sława, i wola* (słowa P. Czubynskiego, muzyka M. Werbyckiego), powstała w 1864: *Szcze ne wmerła Ukrajiny i sława, i wola, / Szcze nam, brattia mołodiji, usmichnet'sia dola. / Zbhynt' naszi worożeńky, jak rosa na sonci. / Zapanujem i my, brattia, u swojij storonci. / Duszu j tilo my położym za naszu*

*swobodu, / I pokazem, szczo my, brattia, koczakoho rodu*; funkcję hymnów narodowych Ukraińców pełniły w 1848–1991 i in. pieśni, m.in. *Myr wam, brattia, wsim prynosym* (I. Huszalewicz – D. Siczynski), *Zapowit* (T. Szewczenko – M. Łysenko) oraz *Boże wetykyj, jedynyj* (O. Konycki – M. Łysenko).

**IDEOLOGIA NARODOWA** [НАЦІОНАЛЬНА ІДЕОЛОГІЯ], całokształt idei i poglądów na świat oraz życie polityczno-społeczne, wypływających ze świadomości przynależności do narodu ukr.; zrodziła się w k. XVIII, w XIX jej prawodawcy dążyli do ugruntowania wśród Ukraińców poczucia wspólnoty losów historycznych, kultury, języka i terytorium etnicznego (m.in. T. Szewczenko, P. Kulisz, M. Drahomanow, I. Franko); na przełomie XIX i XX sformułowano postulat odzyskania państwa ukr. (J. Baczynski, M. Michnowski); w XX powstały w niej różne nurty, w tym i nacjonalistyczny, proponujące praktyczne metody rozwiązania kwestii narodowej; ob. – pomimo zdobycia niepodległości – politycy i intelektualisci nagłaśniają potrzebę zmodyfikowania konsolidującej społeczeństwo I. N.

**IGOR** [Ігор], ?–945, wielki książę kijowski od 912, założyciel dynastii Rurykowiczów (syn Ruryka, mąż Olgi, ojciec Światosława); podobił Tywerców i Uliczów, walczył z Pieczyngami, wyprawiał się na Bizancjum; zabity przez Drewlan podczas zbierania daniny.

**IGOR ŚWIATOSŁAWOWICZ** [Ігор Святославич], 1150–1202, książę Nowogrodu Siewierskiego od 1178 oraz czernihowski od 1198; w 1185 przedsięwziął nieudany najazd na Połowców, co stało się tematem eposu *Słowo o wyprawie Igora*.

**IHMEN** [Ігумен], przełożony monasteru.

**IKONA** [Ікона], obraz religijny w Kościele prawosławnym i greckokatolickim wykonany wg ściśle określonych wzorców, przedstawiający Chrystusa, Marię, aniołów i świętych oraz wydarzenia biblijne; D. Stepowyk wyodrębnia stylistycznie I. ukr. (obok grecko-bizantyjskiej, bułgarskiej, ros. i kaukaskiej) i wyróżnia w jej dziejach kilka ogniw: w X–XV związek z Bizancjum, w XVI–XVIII uwidocznienie elementów sztuki zachodnioeuropejskiej, zwłaszcza włoskiej, w XIX rozwój wersji rodzimej, a w XX uwspółcześnienie (w diasporze); jej największe zbiory posiadają kijowskie Narodowe Muzeum Sztuk Pięknych (kolekcja M. Bilasziwskiego) oraz lwowskie Muzeum Narodowe (kolekcja A. Szeptyckiego).

**IKONOSTAS** [Іконостас], przegroda z trojgiem drzwi oddzielająca w cerkwi nawę od ołtarza, wyłożona ikonami w określonym porządku; upowszechnił się na Ukrainie w XIV–XV, a w XVI–XVIII przyjęły się w świątyniach ukr. I. wielopoziomowe.

**ILLENKO JURIJ** [Ілленко Юрій], ur. w 1936, reżyser filmowy, operator, aktor, scenarzysta, malarz, prof. w kijowskim Instytucie Sztuki Teatralnej; współtworzył ukr. kino poetyckie; zasłynął już w 1964 jako autor zdjęć do filmu *Cienie zapomnianych przodków*; zrealizował szereg filmów, m.in. *Biały ptak z czarnym znamięm*, *Noc świętojańska*, *Studnia dla spragnionych*, *Modlitwa za hetmana Mazepę*; w 1991 na festiwalu filmowym w Cannes jego obraz pt. *Jezioro łabędzie*. *Zona* (zainspirowany przez łagrowe notatki S. Paradżanowa) został wyróżniony nagrodą FIPRESCI; jest członkiem Akademii Sztuki Ukrainy.

**IMIONA** [Імена], miana osobiste; ob. najbardziej popularne na Ukrainie (aczkolwiek istnieją „mody” i przyzwyczajenia regionalne, środowiskowe itp.) to: *Bobdan*, *Borys*, *Jarostaw*, *Wołodymyr*, *Nadija*, *Swittana* (pochodzenia słowiańskiego); *Andrij*, *Fedir*, *Jewhen*, *Jurij*, *Oleksandr*, *Petro*, *Stepan*, *Wasyl*, *Iry-*

*na, Oksana* (poch. greckiego); *Ihor, Ołeh, Olha* (poch. skandynawskiego); *Iwan, Hanna, Marija* (poch. hebrajskiego); *Pawło, Roman, Serbij, Natalia, Tetiana* (poch. łacińskiego).

**IMPRESJONIZM** [ІМПРЕСІОНІЗМ], modernistyczny prąd artystyczny, rozwijający się na Ukrainie w 1900.–1920. w malarstwie, muzyce i literaturze; jego istotą było utrwalanie wrażeń jednostkowych; odzwierciedlił się m.in. w malarstwie O. Muraszki oraz F. i W. Kryczewskich, w kompozycjach muzycznych W. Barwńskiego i N. Nyżankiwskiego oraz pisarstwie M. Kociubynskiego, O. Olesia i M. Chwyłowego.

„**INDO-JEWROPA**” [„ІНДО-ЄВРОПА”], kwartalnik założony w 1992; stawia sobie za cel do wartościowanie ukraińskości i wkładu Ukraińców do kultury światowej; materiały w niej drukowane są przeważnie amatorskie i pseudonaukowe, np. twierdzenia typu, że zagadkowa Atlantyda to Praukraina, że język ukr. jest starszy od sanskrytu itp.

**INKUNABULEY** [ІНКУНАБУЛИ], książki wydrukowane do 1501; na Ukrainie zachowało się ich ok. 720; przechowują je biblioteki naukowe, najwięcej kijowska Centralna Biblioteka Naukowa im. W. Wernadskiego NANU (517).

**INSTYTUT** [ІНСТИТУТ], 1) szkoła wyższa prowadząca studia na poziomie magisterskim, nieposiadająca jednak pełnych uprawnień akademickich w porównaniu z uniwersyte-tem (np. w zakresie nadawania stopni naukowych); 2) placówka naukowo-badawcza w strukturze NANU (profil teoretyczny) bądź w strukturze ministerstw (profil wdrożeniowy).

**INSTYTUT FILOZOFII IM. H. SKOWORO-DY NANU W KIJOWIE** [Інститут філософії ім. Г. Сковороди НАНУ у Києві], powołany w 1946; badania m.in. w dziedzinie logiki i metodologii oraz historii filozofii powszechnej i ukr.; w 2002 opublikował wartościowy

*Filosofskijj encyklopedycznyj słownik*; wydaje miesięcznik naukowy „Filosofska i Socjologiczna Dumka” (wspólnie z Instytutem Socjologii).

**INSTYTUT HISTORII NANU W KIJOWIE** [Інститут історії НАНУ у Києві], powołany w 1936; badania m.in. w zakresie historii powszechnej oraz Ukrainy; jego osiągnięciem jest fundamentalna 26-tomowa *Istorija mist i sil' Ukrajinckoji RSR* pod red. P. Trońki (1967–1974); wydaje miesięcznik naukowy „Ukrajinskyj Istorycznyj Żurnal”.

**INSTYTUT JĘZYKOZNAWSTWA IM. O. PO-TEBNI NANU W KIJOWIE** [Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАНУ у Києві], założony w 1921; pracę badawczą prowadzą nast. zakłady: językoznawstwa ogólnego, języków słowiańskich, języka rosyjskiego, języków romańskich, germańskich i bałtyckich, języków narodowości Ukrainy oraz lingwistyki strukturalno-matematycznej; w 1991 wydzielono z niego Instytut Języka Ukraińskiego; wydaje dwumiesięcznik „Mowoznawstwo”.

**INSTYTUT LITERATURY IM. T. SZEWCZENKI NANU W KIJOWIE** [Інститут літератури ім. Т. Шевченка НАНУ у Києві], powstał w 1936 na bazie Instytutu T. Szewczenki; prowadzi i koordynuje badania w zakresie teorii i socjologii literatury oraz historii literatury ukr. i powszechnej; posiada 5 zakładów: teorii literatury, ukr. literatury klasycznej, ukr. literatury XX w., literatury światowej i komparatystyki oraz rękopisów i tekstologii, a także zasobną bibliotekę (wraz z archiwami pisarzy); wydaje miesięcznik naukowy „Słowo i Czas”.

**INSTYTUT STAUROPIGIJSKI WE LWOWIE** [Ставропигійський інститут у Львові], instytucja kulturalno-oświatowa w Galicji Wsch. powołana w 1788 na bazie Bractwa Uspeńskiego przez cesarza Austrii Józefa II; w II poł. XIX opanowany przez moskwofilów,

w 1915–1922 kierowany przez narodowców, a w 1922–1939 znów w rękach moskwofilów lojalnych wobec władz pol.; prowadził działalność oświatową, wydawniczą, muzealniczą i archiwalno-dokumentacyjną.

**INSTYTUT SZTUKI, FOLKLORYSTYKI I ETNOLOGII IM. M. RYLSKIEGO NANU W KIJOWIE** [ІНСТИТУТ МІСТЕЦТВОЗНАВСТВА, ФОЛЬКЛОРІСТИКИ ТА ЕТНОЛОГІЇ ІМ. М. РИЛЬСЬКОГО НАНУ У КИЄВІ], założony w 1936; posiada nast. zakłady i pracownie: muzykologii, teatrologii, filmologii, sztuk plastycznych, teorii sztuki, folkloru i sztuki narodów świata, etnografii, etnosocjologii, problematyki obrzędowości, etnologicznych problemów twórczości artystycznej i folklorystyki; wydaje dwumiesięcznik naukowy „Narodna Tworczist’ ta Etnohrafia” oraz rocznik „Ukrajinske Mystectwoznawstwo”.

**INSTYTUT SZTUKI TEATRALNEJ IM. I. KARPENKI-KAREGO W KIJOWIE** [ІНСТИТУТ ТЕАТРАЛЬНОГО МІСТЕЦТВА ІМ. І. КАРПЕНКА-КАРГО У КИЄВІ], szkoła wyższa kształcąca ludzi teatru, telewizji i kina; powstała na bazie wydziału dramatycznego Instytutu Muzyczno-Dramatycznego im. M. Łysenki w 1934; posiada wydziały: aktorski, reżyserski, teatrologii oraz sztuki filmowej i telewizyjnej; ob. ok. 1 tys. studentów.

**INTELIGENCJA** [ІНТЕЛІГЕНЦІЯ], warstwa ludzi wykształconych, zajmujących się zawodowo pracą umysłową; sformowała się na ziemiach ukr. z różnych grup społecznych w I poł. XIX; jej pierwsze manifestacje światopoglądowe to programy i działalność „Ruskiej Trójcy” oraz Bractwa Cyryla i Metodego; od tego momentu jej funkcje przywódcze, kulturorotwórcze i ideologiczne w społeczeństwie ukr. (ujawniane m.in. poprzez „Hromady”, Towarzystwo „Proswita” i ruch spółdzielczy, w dziedzinie naukowej i dziennikarskiej) nie podlegały dyskusji; uprawiane przez nią różne formy aktywności narodowej wygenerowały na przełomie XIX i XX powstanie stronnictw

politycznych, zdolnych do wyartykułowania postulatów wyzwoleniczych; wyłoniła z siebie przywódców URL i ZURL, a później po klęsce sprawy narodowej kontynuowała walkę niepodległościową w ciągu 70 lat USRR, doznając represji i ponosząc straty; ob. w 2000. wyzbywa się swej tożsamości grupowej oraz traci na znaczeniu społecznym ze względu na postępującą komercjalizację tych dziedzin, które stanowiły jej domenę; zasila z jednej strony klasę polityczną, z drugiej zaś – klasę średnią.

**INTERMEDIUM** [ІНТЕРМЕДІЯ], krótki utwór sceniczny o charakterze komicznym, wystawiany w przerwach między aktami zasadniczej sztuki; pierwsze I. ukr. znalazły się w pol. dramacie J. Gawatowica o śmierci Jana Chrzciciela z 1616; rozpowszechniło się w XVIII, m.in. dzięki twórczości M. Dowhalewskiego i H. Konyskiego; wiedzę o nim zawarł M. Wozniak w swojej monografii *Początki ukrajinskoji komedii* (1919).

**IPATIEWSKI KODEKS** [ІПАТІВСЬКИЙ ЗВІД], zbiór latopisów z pocz. XV; nazwę wziął od monasteru w pobliżu ros. Kostromy, gdzie zostały znalezione; połączony w nim *Powieść minionych lat*, *Latopis kijowski* i *Latopis halicko-wołyński*, tworząc w ten sposób kronikę narodową dawnej Ukrainy.

**IRCZAN MYROSŁAW** [ІРЧАН МИРОСЛАВ, wł. БАБ'ЮК АНДРІЙ], 1897–1937, dramaturg, poeta, nowelista i krytyk literacki; reprezentował nurt ekspresjonistyczny, szczególnie widoczny w dramatach pacyfistycznych, np. *Rodyna szczytariw*; pochodząc z Galicji Wsch., znał kulturę pol., wypowiadał się jednak o niej krytycznie; uwięziony w 1933, został stracony w łagrze na Wyspach Solowieckich.

**IRWANEC OŁEKSANDR** [ІРВАНЕЦЬ ОЛЕКСАНДР], ur. w 1961, poeta, prozaik, dramaturg, literaturoznawca, członek grupy postmodernistów Bu-Ba-Bu; wydał m.in. tom po-

ezji *Tini wetykobo klasyka ta inszi wirsz* oraz dramat *Matenika pjesa pro zradu dla odnijeji aktrysy*; publikuje rozprawy o twórczości Brunona Schulza; tłumaczony w Polsce.

**ISAJEWICZ JAROSŁAW** [ІСАЄВИЧ ЯРОСЛАВ], ur. w 1936, historyk kultury; członek rzeczywisty NANU, kieruje jej Instytutem Ukrainoznawstwa we Lwowie; w 1990. przewodniczył Międzynarodowemu Stowarzyszeniu Ukrainistów; swoje badania poświęcił problematyce kultury staroukr., m.in. dziejom drukarstwa oraz bractw cerkiewnych.

**IWANCZENKO RAJISA** [ІВАНЧЕНКО РАЙСА, wł. ІВАНОВА P.], ur. w 1934, historyk, pisarka, prof. Uniwersytetu im. T. Szewczyki w Kijowie; uprawia beletrystykę historyczną, m.in. dotyczącą dziejów Rusi Kijowskiej (trylogia *Hniw Peruna*, *Zoloti stremena* i *Zrada*).

**IWANO-FRANKOWSK** [ІВАНО-ФРАНКІВСЬК], m. obwodowe, ok. 230 tys. mieszk.; znany od 1662 jako pol. Stanisławów (od imienia założyciela Stanisława R. Potockiego); w 1939–1962 Stanisław, ob. nazwę przyjęto dla uczczenia I. Franki; w XVIII–XIX duże skupisko Ormian; węzeł kolejowy oraz ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady budowy maszyn) i oświatowo-kulturalny (m.in. 4 uczelnie, w tym Podkarpacki Uniwersytet im. W. Stefanyka, 2 teatry i 5 muzeów); wśród zabytków m.in. pozostałości zamku Potockich z XVII–XVIII, greckokatolicki barokowy sobór św. Zmartwychwstania (*Woskresinnia*) z 1753–1763, rzymskokatolicka późnorenansowa kolegiata NMP z 1672–1703 (mieszcząca ob. Muzeum Sztuk Pięknych) i barokowa cerkiew ormiańska z 1742–1762 (przejęta w 1990 przez Ukr. Autokefaliczny Kościół Prawosławny, od 1992 sobór *Pokrowskij*).

**IWANYCZUK ROMAN** [ІВАНІЧУК РОМАН], ur. w 1929, prozaik, polityk; od 1990 poseł do Rady Najwyższej Ukrainy; nowele i mikropowieści poświęcił współczesnej wsi zachodnio-

ukr., a powieści historyczne m.in. I. France, atamanom Siczy Zaporoskiej i średniowiecznemu Lwowowi (*Manuskrypt z wudyki Ruskoji*); w Polsce wydano jego powieść *Orda*.

**IWASYK TEŁESYK** [ІВАСИК-ТЕЛЕСИК], bohater ukr. baśni ludowej, chłopiec zrodzony z patyczka, zaradny życiowo, który wychodzi zwycięsko ze starcia ze smokami; na tej baśni oparł K. Stecenko swoją operę dla dzieci, a P. Tyuczyna przekazał ją w formie wierszowanej.

**IZBA KSIĄŻKOWA IM. I. FIODOROWA** [КНИЖКОВА ПАЛАТА УКРАЇНИ ІМ. І. ФІДОРОВА], państwowa instytucja naukowo-bibliograficzna i informacyjna, centrum bibliograficzne na Ukrainie; założona w 1922 w Charkowie, ob. w Kijowie; rejestruje wszystkie druki ukr., wydaje katalogi i informatory, m.in. „Litopys Żurnalnych Statej”.

**IZBORNİK ŚWIATOSŁAWA Z 1073 ROKU** [ІЗБОРНИК СВЯТОСЛАВА 1073 РОКУ], staroruski zbiór materiałów o treści encyklopedycznej sporządzony (przetłumaczony z greckiego na język cerkiewnosłowiański oraz przepisany) w Kijowie dla księcia czernihowskiego Światosława Jarosławowicza; drugi zbiór dla tegoż adresata wykonano w 1076.

**IZDRYK JURIJ** [ІЗДРИК ЮРІЙ], ur. w 1962, prozaik, eseista, grafik i kompozytor; należał do grupy postmodernistów Bu-Ba-Bu; w powieści „*Wozzeck*” (tłumaczonej w Polsce), intertekstualnie nawiązującej do dramatu G. Büchnera *Woyzeck* i opery A. Berga *Wozzeck*, prezentuje wizerunek „człowieka podziemnego”, który nie potrafi odnaleźć swej tożsamości w warunkach świata wolnego.

**IZIUM** [ІЗЮМ], m. rejonowe nad rz. Doniec w obw. charkowskim, ok. 65 tys. mieszk.; znany od 1571 jako twierdza kozacka; ośrodek przemysłowy; wśród zabytków m.in. barokowy sobór Zbawiciela (*Spaso-Preobrażenskij*) z 1684.

**IZMAIŁ** [ІЗМАЇЛ], m. rejonowe i port nad rz. Kilia w obw. odeskim, ok. 95 tys. mieszk.; znany od XII jako twierdza genueńska, a od XVI turecka; w 1790 zdobyty przez ros. wojska A. Suworowa, od 1812 należał do Rosji; w 1918–1940 w składzie Rumunii; do 1959 centrum obw. izmailskiego; ośrodek przemysłowy (m.in. stocznia, zakłady celulozowo-papiernicze i rybne) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet Humanistyczny, muzeum Suworowa, galeria obrazów); wśród zabytków m.in. Mały Meczet z XVI i neobizantyjska cerkiew św. Mikołaja (*Swiato-Mykolajiwśka*) z 1852.

**IZYDOR** [Ісидор], ?–1463, duchowny prawosławny, Grek; w 1436 mianowany przez patriarchę Konstantynopola Józefa II na metropolitę kijowskiego i całej Rusi; jako zwolennik unii z Kościołem rzymskokatolickim uczestniczył w soborze florenckim, którego postanowienie o zjednoczeniu Kościołów ogłosił na ziemiach ukr. w 1440; po upadku Konstantynopola i zerwaniu unii zrzekł się tytułu metropolity kijowskiego.



# J

**JABŁONSKA TETIANA** [ЯБЛОНЬСЬКА ТЕТЯНА], ur. w 1917, malarka-realistka, prof. kijowskiej Akademii Sztuk Pięknych i Architektury; tworzy obrazy rodzajowe, często romantyzowane, np. popularny *Człob* z 1949, a także pejzaże, m.in. *Nad Dniпром*; wyróżniana nagrodami, w czasach ZSRR – Stalinowską, a w 1998 Państwową Nagrodą Ukrainy im. T. Szewczenki; członkini Akademii Sztuki Ukrainy.

**JACKIW MYCHAJŁO** [ЯЦКІВ МИХАЙЛО], 1873–1961, prozaik-modernista; należał do lwowskiej grupy literackiej „*Mołoda muza*”; w swych opowiadaniach i mikropowieściach (ze zbiorów *W carstwi satany*, *Daleki szlachy* i in.) ukazywał niedolę chłopstwa galicyjskiego, osiągając głębię psychologizmu i uogólnienia symbolicznego.

**„JAK MÓWIONO W KIJOWIE W XIV I XV WIEKU?”** [„КАК ГОВОРІЛИ В КИЄВІ В XIV І XV ВВ.?”], tytuł toczącej się w 1883 na łamach czasopism kijowskich dyskusji naukowej (w języku ros., gdyż używanie ukr. w prasie było zakazane) na temat autochtoniczności Ukraińców i języka ukr.; zapoczątkowali ją Rosjanin A. Sobolewski i Ukrainiec P. Zytecki; była kontynuacją debat z 1850.–1860., m.in. między ros. historykiem M. Pogodinem a M. Maksymowiczem; twierdzenie Sobolewskiego o przynależności dialektu starokijowskiego do języka ros. obalono, udowadniając, iż w dawnym Kijowie dominował także system fonetyczny, jak w Haliczu i in.

miastach ukr.; o tymże dyskutowano na pocz. XX, kiedy miała miejsce szczególnie ostra wymiana myśli pomiędzy Sobolewskim i A. Krymskim.

**JAKOWCZENKO MYKOŁA** [ЯКОВЧЕНКО МИКОЛА], 1900–1974, aktor teatralny i filmowy; ponad 40 lat występował na scenie Teatru Dramatycznego im. I. Franki w Kijowie, kreując przede wszystkim role komiczne; charakterystyczną postacią aktora siedzącego na ławce z psem Fanfanem przed budynkiem teatru uwiecznili rzeźbiarze Wołodymyr i Ołeksij Czepelykowie.

**JAKÓBIEC MARIAN** [ЯКУБЕЦЬ МАР'ЯН], 1910–1998, pol. sławista, historyk literatur wschodnio- i południowosłowiańskich, w 1947–1980 prof. Uniwersytetu Wrocławskiego; autor prac o twórczości T. Szewczenki, I. Franki i in. pisarzy ukr. oraz o pol.-ukr. związkach literackich; w 1974 wydał *Wybór poezji Szewczenki* w serii „Biblioteka Narodowa” Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

**JAŁTA** [ЯЛТА], m., uzdrowisko i port nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 90 tys. mieszk.; znana od 1145; ośrodek turystyczno-wypoczynkowy i kulturalny (m.in. 2 teatry, wytwórnia filmów fabularnych, muzeum A. Czechowa i Łesi Ukrainki); w pobliżu ogród botaniczny założony w 1812; 4–11 II 1945 odbyła się tu konferencja z udziałem szefów rządów USA, Wielkiej Brytanii i ZSRR poświęcona zakończeniu wojny z Niemcami i Japonią oraz zasadom powojennej organizacji świata; wśród zabytków m.in. zespół pałacowy „Liwiadia” z przełomu XIX i XX – była rezydencja carów ros.

**JAN PAWEŁ II (KAROL WOJTYŁA)** [ІОАН ПАВЛО ІІ (КАРОЛЬ ВОЙТИЛА)], ur. w 1920, papież od 1978; również głowa Kościoła grekokatolickiego, dla którego restytucji na Ukrainie i w in. krajach postkomunistycznych uczynił nadzwyczaj wiele; jego pontyfikat charakteryzuje m.in. aktywny ekumenizm



oraz dialog z Kościołami prawosławnymi; w 2001 odbył pielgrzymkę na Ukrainę łagodząc tam napięte stosunki międzywyznaniowe; w tymże roku ukazał się w Kijowie wybór jego poezji pt. *Świątynia – Świątynia* w oryginale i po ukr. (w przekładzie W. Hrabowskiego).

**JANCZARY** [ЯНІЧАРІ], żołnierze wyborowej piechoty tureckiej tworzonej od XIV z młodych brańców chrześcijańskich, w tym i Ukraińców, których zmuszano do przyjęcia islamu; podczas najazdów tureckich na ziemie ukr. odznaczali się okrucieństwem i bezwzględnością wobec ludności.

**JANIW WOŁODYMYR** [Янів Володимир], 1908–1991, psycholog, socjolog, poeta, działacz „Płastu”; od 1955 prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Monachium, w 1968–1986 jego rektor; badawczo zajmował się etnopsychologią Ukraińców oraz kryminologią.

**JANOWSKI JURIJ** [Яновський Юрій], 1902–1954, prozaik i dramaturg; jego proza, zwłaszcza z 1920.–1930., mieści się w nurcie neoromantycznym; powieść *Jeźdźcy* (*Вершники*) z 1935 (jak i wcześniejsza *Czołury szabl*) poświęcił wojnie domowej na Ukrainie w 1917–1921; tłumaczony w Polsce.

**JANÓW JAN** [Янув Ян], 1888–1952, pol. językoznawca ukrajinista, prof. Uniwersytetu Lwowskiego i Jagiellońskiego; opublikował prace m.in. z dialektologii ukr. oraz pol.-ukr. stosunków językowych w XVII.

**JAREMCZE** [Яремча], m. i uzdrowisko nad rz. Prut w obw. iwano-frankowskim, ok. 10 tys. mieszk.; jeden z większych ośrodków sportów zimowych na Huculszczyźnie; wśród zabytków m.in. 2 drewniane cerkwie będące przykładami huculskiej architektury ludowej; św. Michała (*Mychajliwska*) z XVII i św. Jana Miłociwego (*Ioana Mylostywoho*) z XVIII; w pobliżu miejscowości związane ze zbójnictwem O. Dowbuszem.

**JAROSŁAW MĄDRY** [Ярослав Мудрий], 978–1054, wielki książę kijowski od 1019, syn Włodzimierza Wielkiego; miał duże zasługi dla rozwoju Rusi Kijowskiej; m.in. umocnił jej bezpieczeństwo, zawarł związki dynastyczne z wieloma monarchiami Europy; ugruntował system sędowniczy (kodeks *Ruska prawda*), sprzyjał kulturze, rozbudował Kijów.

**JAROSŁAW OSMOMYSŁ** [Ярослав Осмомисл], ? – 1187, książę halicki od 1153; prowadził liczne wojny, rozszerzając terytorium Księstwa Halickiego (po dolny Dunaj); popierał rozwój gospodarki, handlu i kultury.

**JAROSŁAWNA** [Ярославна, wł. Єфросинія], córka księcia halickiego Jarosława Osmomysła, żona księcia nowogrodzko-siewierskiego Igora Światosławowicza; uwieczniona poetycko przez autora *Słowa o wyprawie Igora*; jej wizerunek jako tęskniącej żony i matki utrwalali też in. poeci ukr., m.in. T. Szewczenko, I. Franko i M. Rylski.

**JAROSZENKO MYKOŁA (NIKOŁAJ)** [Ярошенко Микола], 1848–1898, ukr.-ros. malarz realista, należał do zgrupowania pieriedwiżników; zasłynął z refleksyjnych obrazów *Wjazeń* i *Wsiudy zytia*; realizował również ukr. tematykę obyczajową, np. w obrazach *Żyd i ukrajinec*, *Kaliki pid Kyjewom* i in.; swoją spuściznę artystyczną przekazał w darze Muzeum Sztuk Plastycznych w Połtawie.

**JASTREMSKI JULIAN** [Ястремський Юліан], ur. w 1910, architekt amerykańsko-ukr.; ma duże zasługi w rozwoju budownictwa sakralnego dla Ukraińców w USA i Kanadzie; wg jego awangardowych projektów wzniesiono cerkwie greckokatolickie (w Filadelfii, Newark, Vancouver i Ottawie) oraz prawosławne (w Westfield i Orange).

**JASYR** [Ясир], niewola turecka lub tatarska; uprowadzanie ludności w XV–XVIII przez hordy Tatarów i Turków.

**JAWORIWSKI WOŁODYMYR** [ЯВОРИВСЬКИЙ ВОЛОДИМИР], ur. w 1942, prozaik, publicysta i polityk; napisał m.in. 2 powieści o elektrowni jądrowej w Czarnobylu: w pierwszej, produkcyjnej, pt. *Łancubowa reakcja* (1978) słał jej budowę oraz budowniczych, w drugiej zaś (*Marija z polynom u kmci stolittia*, 1987) opowiedział o straszliwych skutkach jej awarii; od 2001 prezes Narodowego Związku Pisarzy Ukrainy, poseł do Rady Najwyższej.

**JAWORNYCKI DMYTRO** [ЯВОРНИЦЬКИЙ ДМИТРО], 1855–1940, uczonec o szerokim profilu, archeolog, historyk, etnograf i pisarz, prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Dniepropetrowskiego; miał duże osiągnięcia w badaniu dziejów Kozaków zaporoskich, ogłosił m.in. 3-tomową monografię *Istoria zaporożskich kazakow*; wydał opisowy *Słownik ukrajinskoji mowy* (I tom); jego muzeum znajduje się w Dniepropetrowsku.

**JAWORÓW** [ЯВОРІВ], m. rejonowe w obw. lwowskim, ok. 15 tys. mieszk.; znany od 1408; muzeum historyczno-etnograficzne; wśród zabytków m.in. murowany kościół św. Piotra i Pawła oraz 2 cerkwie drewniane z XVII; w pobliżu uzdrowiska Szkło i Niemirów.

**JAWORSKI STEFAN** [ЯВОРСЬКИЙ СТЕФАН], 1658–1722, prawosławny duchowny, pisarz polemista; w 1680–1700 prof. Akademii Kijowsko-Mohylańskiej; w 1684–1687 aprobeował unię brzeską, później jej przeciwnik; również w stosunku do I. Mazepy nie odznaczał się konsekwencją; w 1689 poświęcił mu poetycki panegiryk polskojęzyczny *Echo głosu*, w 1708 zaś obelżywy wiersz *Izmi nia, Boże* (w języku staro-cerkiewno-słowiańskim); od 1700 w Moskwie, gdzie m.in. kierował pracami synodu (organu zwierzchniego ros. Kościoła prawosławnego po zniesieniu urzędu patriarchy przez Piotra I w 1721).

**JAWORZNO** [ЯВОЖИО], miasto w województwie śląskim; w 1947–1949 obóz karny dla

3873 Ukraińców wysiedlonych w ramach Akcji „Wisła” i podejrzewanych przez ówczesne władze pol. o działalność partyzancko-narodową, a w 1951–1956 dla pol. przeciwników PRL; na jego miejscu otwarto w 1998 – z udziałem prezydenta Ukrainy Ł. Kuczmy i RP A. Kwaśniewskiego – pomnik poświęcony ukr. i pol. więźniom.

**JAZŁOWIEC** [ЯЗЛУНІВКА], miasteczko k. Buczacza w obw. tarnopolskim, ok. 3 tys. mieszk.; w XIV własność Buczackich, w XVI–XVII liczna kolonia Ormian, w II poł. XVI ośrodek kalwinizmu; wśród zabytków m.in. pałac Jazłowieckich-Poniatowskich z XV–XVII (w 1863–1946 mieścił się w nim klasztor ss. Niepokalanek, ob. sanatorium) i cerkiew św. Michała (*Mychajliwska*, dawniej kościół ormiański) z XVII; ob. tworzy się tu międzynarodowy ośrodek ruchu turystycznego, pielgrzymkowego i ekumenicznego oraz centrum muzyki im. M. Gomółki (którego nagrobek tu niedawno odkryto).

„JAZYCZIJE” [„ЯЗЫЧІЕ”, sztuczny język używany w XIX i na początku XX w Galicji Wsch., Bukowinie Płn. i na Zakarpaciu w publikacjach moskwofilów; był dość przypadkowym zlepkiem elementów języka ukr. (zwłaszcza gwarowych), cerkiewnosłowiańskiego i ros. mającym potwierdzać promoskiewską tezę, iż Ukraińcy posługują się dialektem języka ros.

**JEFREMOW SERHIJ** [ЄФРЕМОВ СЕРГІЙ], 1876–1939, historyk literatury, publicysta, polityk; w 1917–1918 wicemarszałek Centralnej Rady URL, a w 1922–1928 wiceprezes AN USRR; napisał wiele rozpraw krytycznych, w tym ogłady twórczości pisarzy ukr., oraz opracował syntezę historycznoliteracką *Istoria ukrajinskocho pysmenstwu*; aresztowany w 1929, skazany za kierowanie nieistniejącą organizacją podziemną (*Spilka Wyzwolenia Ukrainy*) na 10 lat więzienia (gdzie zmarł).

**JEFYMENKO PETRO** [ЄФІМЕНКО ПЕТРО], 1884–1969, archeolog, w 1945–1955 dyrek-

tor Instytutu Archeologii AN USRR w Kijowie; badacz paleolitu na ziemiach ukr., autor pracy w języku ros. *Pierwobytnoje obszczestwo*.

**JERZY BOLEŚLAW** [Юрій-Болеслав], ok. 1305–1340, książę halicko-wołyński od 1323; syn księcia mazowieckiego Trojdena z Piastów i Marii, córki księcia halickiego Jerzego Lwowicza; ożenił się z Eufemią, siostrą Aldony, żony Kazimierza Wielkiego; walczył z bojarami; szukając sojuszników, zawarł układ z Kazimierzem Wł. i uznał go za dziedzica Rusi Halickiej; otruty przez możnowładców.

**JERZY Z DROHOBYCZA** [Юрій Дрогобич-Котермак, русин з Дрогобича], ok. 1450–1494, prof. medycyny i astronomii, m.in. w Uniwersytecie Jagiellońskim, gdzie na jego wykłady uczęszczał M. Kopernik; zapoczątkował twórczość nowołacińską na Ukrainie (list poetycki do papieża Sykstusa IV pt. *Iudicium pronosticon Anni MCCCCLXXXIII*).

**JEWSZAN MYKOŁA** [Євшан Микола, wł. Федюшка М.], 1890–1919, krytyk literacki, modernista; odrzucał tradycję literacką (m.in. społeczne zaangażowanie literatury ukr. oraz jej orientację narodnicką), podnosił rolę indywidualności twórczej oraz funkcję estetyczną sztuki; tę optykę modernistyczną odzwierciedlił w artykułach, drukowanych w miesięcznikach „Literaturno-Naukowyj Wisnyk” i „Ukrajinska Chata” (zebranych w tomie *Pid praporom mystectwa*), w rozprawach T. Szewczenko oraz *Iwan Franko i Hałycka Ukrajina*.

**JĘZYK CERKIEWNO-SŁOWIAŃSKI** – zob. **JĘZYK STARO-CERKIEWNO-SŁOWIAŃSKI**

**JĘZYK LITERACKI NA UKRAINIE** [ЛІТЕРАТУРНА МОВА В УКРАЇНІ], przeszedł długą ewolucję; funkcję pierwszego języka lit. pełnił język staro-cerkiewno-słowiański (staro-macedoński) wprowadzony do liturgii w 988 wraz z przy-

jęciem chrześcijaństwa; przyswajając cechy ówczesnego języka mówionego wytworzył specyficzną odmianę nazywaną „słowenorośka mowa”; na jego dalszy rozwój wywarły wpływy języki pol. i ros.; współczesna forma ogólnoukr. języka literackiego wyodrębniła się w 1798, kiedy ukazała się *Eneida* I. Kotlarewskiego, napisana żywą mową ludową z okolic Połtawy; zwińczył ten proces T. Szewczenko, który na podstawie języka ludowego w połączeniu ze składnikami języka ruskocerkiewnego utworzył język ukr. ponadgwarowy, ogólnonarodowy.

**JĘZYK PAŃSTWOWY** [ДЕРЖАВНА МОВА], status języka państwowego posiada na Ukrainie – w świetle artykułu 10 konstytucji – język ukr.; jest to język oficjalny, którym się posługują organy państwa i administracji publicznej i w którym obywatele powinni się do nich zwracać; jego dominacja na terenie kraju nie jest ob. pełna, albowiem w obw. pld.-wsch. oraz na Krymie w powszechnym użytku pozostaje język ros.; stąd nieustanne protesty intelektualistów ukr.; wydaje się, że w miarę umacniania się państwowości ukr. pozycja języka ukr. również będzie wzrastać.

**JĘZYK STARO-CERKIEWNO-SŁOWIAŃSKI (SCS)** [СТАРΟΣЛОВ'ЯНСЬКА МОВА], najstarszy znany język słowiański, nazywany także „starosłowiańskim” i „cerkiewnosłowiańskim”; ukształtowany w celach misyjnych przez św. Cyryla i Metodego na podstawie staromacedońskich gwar z okolic Solunia (Salonik); w X–XVIII wspólny język liturgiczny Słowian Wsch.; na Rusi-Ukrainie stymulował w XI–XII rozwój oświaty, co miało wymiar rewolucji kulturalno-informacyjnej; stopniowo dostosowywał się do warunków miejscowych i przybrał szereg cech ówczesnego języka mówionego, stając się odmianą języka SCS (tzw. *słowenorośkyj jazyk*).

**JĘZYK STAROUKRAIŃSKI** [СТАРОУКРАЇНСЬКА МОВА], zasób wyrazów, zwrotów i form używanych w celu porozumiewania się w IX–

XVIII na ziemiach ukr.; nazywany też staroruskim; ukształtował się na podstawie prasłowiańskiej tradycji mowy, doskonalił się pod wpływem języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, zapożyczonego w momencie przyjęcia przez Ruś Kijowską chrześcijaństwa.

**JĘZYK UKRAIŃSKI** [УКРАЇНСЬКА МОВА], państwowy język Ukrainy, narodowy język Ukraińców; wyodrębnił się z języka prasłowiańskiego; współczesny język literacki ukształtował się na bazie gwar środkowonadnieprzańskich; jego pismem jest zmodyfikowana grażdanka; za język ojczysty uważa go ok. 60% obywateli Ukrainy.

**JĘZYK UKRAIŃSKI WŚRÓD INNYCH JĘZYKÓW WSCHODNIOŚLAWIAŃSKICH** [УКРАЇНСЬКА МОВА СЕРЕД ІНШИХ СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ], język ukr. wraz z białoruskim i ros. tworzy grupę języków wschodniosłowiańskich; ma z nimi wiele wspólnych cech, m.in. pełnogłos, brak samogłosek nosowych, akcent wyrazowy swobodny i ruchomy; ma jednak właściwości indywidualne zaświadczone w jego dziejach, m.in. wymowa samogłoski *jať* jako *i* (np. *wira*, *sino*); przejście samogłosek *o*, *e* w sylabach nowo zamkniętych w *i* (np. *nis*, *sil*); zachowanie miękkiego *ć* (np. *otec*); spółgłoska *h* jako odpowiednik ros. *g*; używanie w celowniku liczby poj. rzeczowników końcówek *-owi*, *-ewi* (np. *kozakowi*); tworzenie czasu przyszłego złożonego składającego się z bezokolicznika i form osobowych słowa posiłkowego *jati* (np. *ja pysatyumu*) i in.

**JĘZYKOZNAWSTWO (LINGWISTYKA)** [МОВознавство (лінгвістика)], dyscyplina humanistyczna zajmująca się budową, funkcją i rozwojem języka; powstała na ziemiach ukr. na pocz. XIX wraz z powołaniem uniwersytetów w Charkowie i Kijowie oraz restytucją uniwersytetu we Lwowie (odnotować jednak trzeba osiągnięcia lingwistyki stosowanej w XVI–XVII w dziedzinie podre-

nikowo-słownikowej); wyodrębnia się w jego dziejach kilka etapów: romantyczno-etnograficzny (I. Srezniewski, M. Maksymowicz), pozytywistyczny (P. Ławrowski), pragmatyczny (O. Ohonowski, O. Kolessa, S. Smal-Stoczek), psychologiczny (O. Potebnia), marksistowski (Ł. Bułachowski, I. Biłodid) i strukturalistyczny (W. Simowicz, J. Szewelow); wylonilo z siebie w XIX–XX liczne subdyscypliny, m.in. leksykologię i leksykografię, dialektologię, fonetykę i fonologię, morfologię i składnię, historię języka, onomastykę, ortografię i kulturę języka.

**JIŻAKEWICZ IWAN** [ІЖАКЕВИЧ ІВАН], 1864–1962, malarz i grafik, realista; wiele obrazów poświęcił obyczajowości oraz krajobrazowi i przeszłości Ukrainy (np. *Na Spasa*, *Hajdamaky*); jego ilustracje do dzieł klasyków literatury ukr. (I. Kotlarewskiego, T. Szewczenki, I. Franki, Ł. Ukrainki) należą do kanonu grafiki ukr.

**JOHANSEN MAJK** [ЙОГАНСЕН МАЙК], 1896–1937, poeta, prozaik, leksykograf pochodzenia szwedzkiego; poetycko ewoluował od neoromantyzmu do konstrukttywizmu; gł. motywy jego poezji to wielkie miasto, krajobrazy wsi, przeżycia intymne (por. tomy wierszy *D'bori*, *Rewolucija* i *Jasen*); w prozie nieustannie eksperymentował (np. słynna *Podoroż uczenoho doktora Leonardo i jobo majbutnioji kochanky Alczesty u Słobozansku Szwejcariju*, będąca kombinacją różnych gatunków); zwolennik latynizacji pisma ukr.; zginął w łagrze.

**JORDAN** [ЙОРДАНЬ], w Kościele prawosławnym i grekokatolickim obrzęd święcenia wody nad jeziorem lub rzeką na pamiątkę chrztu Jezusa Chrystusa (6 stycznia).

**JUDAIZM NA UKRAINIE** [ІУДАЇЗМ В УКРАЇНІ], religia Żydów zamieszkałych na Ukrainie od X; jego rozkwit przypada na XV i XVI w związku z przyrostem społeczności żydowskiej; tragedia żydostwa w XVII i XVIII

(m.in. rzezie wojsk B. Chmielnickiego oraz hajdamaków) sprzyjała rozwojowi chasydyzmu; po 1991 zostały stworzone warunki do odrodzenia życia religijnego mniejszości żydowskiej; ob. funkcjonuje ponad 80 wspólnot, które jednoczą się w 2 związkach (Religijne Wspólnoty Wyznania Żydowskiego Ukrainy, Żydowskie Organizacje Religijne Ukrainy).

„JUDENKREIS CZYLI WIECZNE KOŁO” [„JUDENKREIS, АБО ВІЧНЕ КОЛО”], film fabularny z 1996 (reż. W. Dombrowski, scenariusz S. Całyk, w roli gł. B. Stupka); w swej strukturze formalnej odwołuje się do różnych tekstów kultury (m.in. opery G. Verdiego *Aida*, poematu T. Szewczenki *Katarzyna*, filmu G. Aleksandrowa *Świat się śmieje*); opowiada o losach wielokulturowej społeczności Bukowiny Płn. (Ukraińcach, Żydach, Rumunach, Polakach, Rosjanach, Niemcach i Cyganach) okupowanej na przemian przez nacjonalistów rumuńskich, wojska hitlerowskie i Armię Czerwoną.

JURA HNAT [ЮРА ГНАТ], 1887–1966, aktor i reżyser teatralny, jeden z założycieli w 1920

kijowskiego Teatru Dramatycznego im. I. Franki oraz w 1926–1961 jego dyrektor; w grze aktorskiej i inscenizacjach ewoluował od naturalizmu do realizmu scenicznego w duchu koncepcji K. Stanisławskiego.

JURKEWICZ PAMFYŁ [ЮРКЕВИЧ ПАМФІЛ], 1826–1874, filozof; pisał po ros.; prof. Akademii Teologicznej w Kijowie, następnie Uniwersytetu Moskiewskiego; roztrząsał m.in. problematykę antropologiczną, głosił „teorię serca” jako ośrodka duchowego osoby ludzkiej (*Sierdce i jego znaczenie w duchownej życiu człowieka po uczeniu Słowa Bożego*); wywarł wpływ na filozofię Rosjanina W. Solowjowa.

JURKOWSKI MARIAN [ЮРКОВСЬКИЙ МАР'ЯН], ur. w 1929, pol. językoznawca-ukrainista, tłumacz, prof. Uniwersytetu Warszawskiego; wydał monografię *Ukr terminologia hydrograficzna*, napisał rozprawy o języku pisarzy ukr., m.in. I. Kotlarewskiego i Łesi Ukrainki; przełożył na język pol. wiele ukr. utworów poetyckich; wraz z B. Nazarukiem opracował *Mały słownik ukr.-pol. i pol.-ukr.*

# K

**KACNELSON ABRAM** [КАЦНЕЛЬСОН АБРАМ], 1914–2003, poeta, krytyk literacki, tłumacz pochodzenia żydowskiego; opublikował ok. 30 tomów poetyckich i esejów; mistrz miniatury lirycznej; w 1997 wyemigrował do USA (z powodu antysemityzmu otoczenia i choroby), lecz więzi z Ukrainą i ukraińszczyzną nie zerwał: *Probaczcie, moji adresaty, / ocej nostalgiajności wyjaw: / «Łos-Andzeloś» treba py-saty, / a ja szcze za zwyczkoju* – «Kyjiw».

**KACZANÓWKA** [КАЧАНІВКА], osada i uzdrowisko w obw. czernihowskim; znajduje się w niej zespół historyczno-architektoniczny obejmujący m.in. pałac w stylu pseudogotyckim (w nim rodzina Tarnowskich gościła T. Szewczenkę w 1843 i 1859), pomnik Szewczenki oraz altankę kompozytora ros. M. Glinki; w 1830.–1850. tętniła pełnią życia kulturalnego: koncertowała miejscowa orkiestra symfoniczna, działał teatr, przyjeżdżali tu wybitni artyści i pisarze, rozbudowywano bibliotekę i galerię obrazów.

**KACZUROWSKI IHOR** [КАЧУРОВСЬКИЙ ІГОР], ur. w 1918, pisarz, tłumacz i literaturoznawca; od 1944 na emigracji (Austria, Argentyna, Niemcy), prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Monachium; w liryce kontynuator neoklasycyzmu (np. tomik *Pisnia pro bityj Paris*); wydał prace z zakresu poetyki (m.in. *Strofika, Fonika*).

**KADOCZNIKOWA ŁARYSA** [КАДОЧНИКОВА ЛАРИСА], ur. w 1937, ukr.-ros. aktorka tea-

tralna i filmowa, malarka; jest zatrudniona w Narodowym Teatrze Dramatu Ros. im. Łesi Ukrainki w Kijowie, gdzie zagrała ponad 30 ról w repertuarze rosyjskojęzycznym; jej popularność ugruntowały role w wielu filmach ukr., w tym tak wybitnych jak *Cienie zapomnianych przodków* S. Paradzanowa oraz *Biały ptak z czarnym znamięm* J. Illenki.

**KADYROWA ŁARYSA** [КАДІРОВА ЛАРИСА], ur. w 1943, aktorka, etatowo związana z Narodowym Teatrem Dramatycznym im. I. Franki w Kijowie; znakomite role w repertuarze rodzimym, m.in. Natalii w melodramacie W. Wynnyczenki *Brechnia*, Miriam i Anny w sztukach Łesi Ukrainki *Oderżyma* i *Kaminiyj gospodar*.

**KAGANOWICZ ŁAZAR** [КАГАНОВИЧ ЛАЗАР], 1893–1991, polityk sowiecki, Żyd; w 1924–1957 członek najwyższych władz partyjnych i państwowych ZSRR; w 1925–1928 i 1947 oddelegowany na Ukrainę do pełnienia funkcji sekretarza generalnego KC KP(b) Ukrainy, a w 1932 w charakterze pełnomocnika Moskwy na III konferencję partyjną; odpowiedzialny za zbrodnie wobec narodu ukr., eksterminację jego inteligencji oraz spowodowanie głodu na Ukrainie w 1932–1933.

**KALCZENKO HAŁYNA** [КАЛЬЧЕНКО ГАЛІНА], 1926–1975, rzeźbiarka; uprawiała sztukę monumentalną; autorka pomników m.in. I. Kotlarewskiego, Łesi Ukrainki i M. Zańkowej w Kijowie oraz współautorka pomnika Matki Bohaterskiej w Czerkasach.

**KALENDARZ** [КАЛЕНДАР], 1) system rachuby czasu; wraz z przyjęciem chrześcijaństwa Ruś-Ukraina wzięła od Bizancjum K. juliański (nazywany starym stylem); K. gregoriański wprowadziła w URL Centralna Rada 1 III 1918, odtąd obowiązujący (poza dziedziną życia religijnego, gdzie zachował moc K. juliański); 2) wydawnictwo roczne o walorach użytkowych i rozrywkowych; znany od początków piśmiennictwa ukr., rozwijał się

w XVII–XIX (zwłaszcza na zach. ziemiach ukr.).

**KALINA** [КАЛИНА], pospolity krzew na Ukrainie; niegdyś jej kwiaty; owoce i gałązki pełniły funkcję symboliczną w obrzędach ludowych, zwłaszcza na weselach i pogrzebach; w folklorze jest alegorią Ukrainy (*Bez werby i kalyny nema Ukrainy*).

**KALININ KOSTIANTYN** [КАЛИНІН КОСТЯНТИН], 1889–1938, konstruktor lotniczy; był pionierem budowy samolotów na Ukrainie, konstruował i budował samoloty pasażerskie, sanitarne i wojskowe (seria „K”); aresztowany przez NKWD i stracony.

**KALNISZEWSKI PETRO** [КАЛНИШЕВСЬКИЙ ПЕТРО], 1690–1803, ostatni ataman Siczy Zaporoskiej (od 1762); jako zdolny administrator uczynił wiele dla wzmocnienia ekonomicznego Zaporozża; uczestniczył z wojskiem kozackim w wojnie ros.-tureckiej, zasłużył się zwłaszcza przy zdobyciu Chanatu Krymskiego (1769); po likwidacji Siczy przez Katarzynę II (1775) uwięziony w monasterze Solowieckim, skąd zwolnił go dopiero w 1801 Aleksander I.

**KALUTA WIŁEN** [КАЛІЮТА ВІЛЕН], 1930–1999, operator filmowy; autor wielu realizacji zdjęciowych do filmów fabularnych (m.in. obrazu J. Pllenki *Biały ptak z czarnym znamieniem*); wysokie noty zdobył za zdjęcia do filmów *Urga* i *Spaleni słońcem* w reżyserii Rosjanina N. Michalkowa.

**KALYNEC IHOR** [КАЛИНЕЦЬ ІГОР], ur. w 1939, poeta, przedstawiciel „pokolenia lat sześćdziesiątych”, mąż Iryny; więziony w łagrach za działalność niepodległościową; jego dorobek poetycki obejmuje 17 zbiorów w dwóch cyklach: *Probudzona muza* i *Newolnycza muza*; jego poezja ma charakter intelektualno-refleksyjny, dostrzega bowiem w świecie przede wszystkim wartości duchowe – trwałe i nieprzemijające; w poetyce nawiązuje do trady-

cji wiersza klasycznego, komplikując jego strukturę zarówno elementami awangardowymi, jak i stylizacją ludową; przestał pisać w 1981; tłumaczony w Polsce.

**KALYNEC IRYNA** [КАЛИНЕЦЬ ІРИНА], ur. w 1940, poetka, żona Ihora; od 1966 działała w ruchu dysydenckim, za co została w 1972 skazana na 9 lat łagrów i zesłania; od 1991 uczestniczy w działalności politycznej; była inicjatorką powołania Stowarzyszenia Chrześcijańskiego „Miłosierdzie”.

**KAMIENIEC PODOLSKI** [КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ], m. rejonowe nad rz. Smotrycz w obw. chmielnickim, ponad 105 tys. mieszk.; założony przed 1062, w XII gród w Księstwie Halickim; w 1352–1793 w Litwie i Polsce, stolica województwa i ośrodek handlowy ze Wschodem; w XIV–XVIII miasto-twierdza, broniące ziemie ukr. i pol. przed najazdami tatarskimi i tureckimi; od 1793 w składzie Rosji; w 1920 siedziba rządu URL; ośrodek przemysłowy (m.in. cukrownia, fabryka mebli) i oświatowo-kulturalny (m.in. 2 uczelnie, w tym Uniwersytet im. I. Ohienki); ma status rezerwatu historyczno-architektonicznego; wśród zabytków m.in. zamek-twierdza z XIV–XVIII, ormiańska cerkiew św. Mikołaja z XIV, ratusz magistratu pol. i budynek magistratu ukr. z XVII, minaret turecki z XVII, drewniana cerkiew Podniesienia Krzyża (*Chrystowozdwyżenska*) z XVII–XVIII i synagoga z XVIII.

**KANIÓW** [КАНІВ], m. rejonowe nad Dnieprem w obw. czerkaskim, ok. 30 tys. mieszk.; w okolicy zach. malownicze Wzgórza Kaniowskie (do 245 m wysokości); w 1569–1772 w składzie Polski, w XVIII jeden z ośrodków koliszczyny; miejsce święte dla Ukraińców, tu bowiem na brzegu dnjeprzańskim znajduje się grób i pomnik T. Szewczenki (proj. M. Manizera); w pobliżu elektrownia wodna; ob. zastój w jego rozwoju ze względu na upadek zakładów przemysłowych oraz skutki silnego napromieniowania

w 1986 (awaria elektrowni jądrowej w Czarnobylu); wśród zabytków m.in. sobór św. Jerzego (*Heorhijiuskyj*) z 1144; jego okolice opiewał S. Gosczyński w powieści poetyckiej *Zamek Kaniowski*.

#### KAPELA BANDURZYSTÓW UKRAINY

[ДЕРЖАВНА КАПЕЛА БАНДУРИСТІВ УКРАЇНИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА], zespół założony w 1918 w Kijowie; w repertuarze dumy i pieśni historyczne oraz kompozycje D. Bortnianskiego, M. Łysenki i M. Łeontowicza; słynie z wysokiego poziomu wykonawstwa.

KAPNIST WASYL (WASILIJ) [КАПНІСТ ВАСИЛЬ], 1758–1823, ukr.-ros. pisarz i działacz społeczny pochodzenia greckiego; tworzył wg kanonów klasycyzmu w języku ros.; jego *Oda na rabstwo* wyrażała protest przeciwko wprowadzeniu pańszczyzny na Ukrainie w 1783 przez Katarzynę II; wierszowana komedia *Jubieda* była satyrą na skorumpowane sądownictwo ros.; należał do koła autonomistów (działającego w Nowogrodzie Siewierskim), był zwolennikiem odrębności Ukrainy nie tylko w dziedzinie kulturalnej, ale i politycznej.

KARAIMI NA UKRAINIE [КАРАЇМИ В УКРАЇНІ], grupa etniczna pochodzenia tureckiego licząca ok. 1 tys. osób; mieszkają gł. na Krymie i Ukrainie Zach. (Łuck, Halicz); wyznawcy antytalmudycznej wersji judaizmu.

KARAZYN WASYL [КАРАЗІННІ ВАСИЛЬ], 1773–1842, działacz oświatowy; dzięki jego inicjatywie i staraniom otwarto w Charkowie uniwersytet (1805) oraz drukarnię, gdzie wydawano czasopisma ukr.; publikował prace z historii, ekonomiki i statystyki.

KARMANSKI PETRO [КАРМАНСЬКИЙ ПЕТРО], 1878–1956, poeta modernista; w 1910–31 na emigracji (Kanada, Brazylia i Austria), od 1931 we Lwowie; należał do grupy literackiej „Mołoda muza”; opublikował 9 tomów liryki, m.in. *Bludni obni*, *Oj luli*, *smutku*, *Phy-*

*wem po moriu t'my* i *Al fresco*; wzbogacił poezję ukr. w obrazowość symboliczną o proweniencji zachodnioeuropejskiej; poruszał zarówno ogólną problematykę egzystencji ludzkiej, jak też sprawy narodowe i obywatelskie; razem z M. Rylskim przełożył pierwszą część *Boskiej komedii* Dantego.

KARMEŁUK USTYM [КАРМЕЛЮК (КАРМАЛЮК) УСТИМ], 1787–1835, chłop, watażka oddziałów powstańczych działających na sposób hajdamacki; dokonał kilkaset napadów na majątki ziemskie (przeważnie pol.) na Podolu Wsch., Wołyniu i Kijowszczyźnie; więziony kilka razy, uciekał, zabity podczas oblawy; w oczach chłopstwa ukr. zyskał opinię mściciela ludowego i tak jest ukazany w folklorze ukr. oraz utworach M. Wowczok-Wilinskiej, M. Staryckiego i S. Wasylczenki.

KARPATOUKRAINA [КАРПАТСЬКА УКРАЇНА], nazwa ukr.-zakarpaciego państwa autonomicznego (1938–1939) w ramach Czechosłowacji; autonomię uzyskało Zakarpacie pod naciskiem Niemiec hitlerowskich; 8 X 1938 powstał rząd z A. Wołoszynem na czele; Węgry zgłosiły do niej swe roszczenia i rozpoczęły działania zbrojne zakończone 20 III 1939 jej rozbiciem.

KARPATY [КАРПАТИ], góry w Europie Środkowo-Wsch.; ciągną się łukiem otwartym ku zachodowi przez terytoria Czech, Węgier, Słowacji, Polski, Ukrainy i Rumunii (od Dunaju pod Bratysławą do Dunaju w Żelaznej Bramie); długość ok. 1300 i szerokość 100–350 km; dzielią się na Zachodnie, Wschodnie i Południowe; K. Wsch. to pasmo górskie na zachodzie Ukrainy, między granicą pol. a górną Suczawą na wschodzie; ukr. K. Wsch. tworzą Beskidy Wsch. (m.in. Bieszczady Wsch. i Gorgany), Beskidy Pokucko-Bukowińskie i Beskidy Połonińskie z pasmem Czarnohory; ich najwyższy szczyt to Howerla (2061 m) w Czarnohorze; są tu bogate formy skalne, rzeki i potoki, flora i fauna górska i wysokogórska; ich duże obszary znaj-



dują się pod ochroną państwa ukr., utworzono m.in. Karpacki Park Narodowy oraz 4 rezerwy; ich piękno krajobrazowe stanowiło źródło natchnienia dla twórców sztuk plastycznych, fotografii, literatury i muzyki.

**KARPENKO-KARY IWAN** [КАРПЕНКО-КАРІЙ ІВАН, wł. Тоби́левич І.], 1845–1907, dramatopisarz, aktor i reżyser, brat M. Sadowskiego i P. Saksahanskiego; napisał 18 sztuk, w tym dramaty i komedie społeczno-obyczajowe z życia wsi (m.in. *Sto tysięcy i Chazajin*) oraz historyczne (m.in. *Czumaky*); muzeum jemu poświęcone znajduje się w Kirowogradzie oraz na chutorze „Nadija” k. Kirowogradu.

**KARYKATURA** [КАРИКАТУРА], ośmieszające wyolbrzymienie cech postaci, grup społecznych, przedmiotów i wydarzeń w grafice, malarstwie i rzeźbie; jej rozwój jest związany z piśmami humorystycznymi (m.in. „Osa”, „Komar”, „Perec”); wśród jej twórców wyróżnili się m.in. T. Terlecki, P. Kowżun, W. Łytwynenko i E. Kozak.

**KASJAN WASYL** [КАСІЯН ВАСИЛЬ], 1896–1976, grafik, prof. Instytutu Sztuk Plastycznych w Kijowie; posługiwał się wszystkimi technikami graficznymi; wykonał ilustracje do wielu dzieł klasyków literatury ukr., a także portrety pisarzy i artystów mu współczesnych; nie stronił od zadań propagandowych w okresie stalinizmu.

**KASJAN MIROŚLAW** [Кас'ян Мирослав], ug. w 1933, pol. folklorysta, literaturoznawca i tłumacz, prof. Uniwersytetu im. M. Kopernika w Toruniu; propaguje ukr. twórczość ludową w Polsce, wydał m.in. *Na ciche wody. Dumy ukraińskie i Na przelęczy światów. 150 ukraińskich baśni, gadek, humoresek i podań ludowych*.

**KATARZYNA II** [КАТЕРИНА II], 1729–1796, cesarzowa Rosji od 1762; umocniła absolutystyczny i centralistyczny system zarządzania państwem; prowadząc politykę imperialną,

zdobyła m.in. Krym na Turcji oraz – uczestnicząc w rozbiórce Polski – przyłączyła do Rosji Ukrainę prawobrzeżną; konsekwentnie ograniczała autonomię Ukrainy (w 1764 likwidacja hetmanatu, a w 1775 Sycy Zaporoskiej) oraz osłabiała jej warstwy przywódcze (m.in. rusyfikacja starszyny, prześladowanie grekokatolików, sekularyzacja majątków monasterów prawosławnych).

**KAWAŁERIDZE IWAN** [КАВАЛЕРІДЗЕ ІВАН], 1887–1978, rzeźbiarz, reżyser filmowy i dramatopisarz; estetycznie bliski ekspresjonizmowi i konstruktywizmowi, w 1930. zmuszony do przyjęcia zasad socrealizmu; jego pierwsze osiągnięcie to zespół pomnikowy w Kijowie (1911), w którym upamiętnił św. Andrzeja Apostoła, św. Olgę oraz świętych Cyryla i Metodego; zrealizował też m.in. pomniki T. Szewczenki w Połtawie i Sumach oraz H. Skowrody w Kijowie; w kinie eksperymentował, nad opowiadanie fabuły przedkładał uniwersalizm przesłania ideowego (m.in. *Prometej, Hryhorij Skowroda*).

**KAWECKI ROSTYSŁAW** [КАВЕЦЬКІЙ РОСТИСЛАВ], 1899–1978, patofizjolog, onkolog, członek rzeczywisty AN USRR; stworzył w strukturze AN Instytut Problemów Onkologii, który ob. nosi jego imię.

**KAZANIE** [ПРОПОВІДЬ], gatunek sztuki kaznodziejskiej uprawianej na Ukrainie od czasu jej chrztu; przełamując wpływy bizantyjskie i polskie, wypracowało własny styl; jego najlepsze osiągnięcia należą do dorobku literatury ukr.

**KEDRYN IWAN** [КЕДРИН ІВАН, wł. Рудницький І.], 1896–1995, dziennikarz, publicysta, polityk; w 1925–1939 rzecznik Ukr. Reprezentacji Parlamentarnej w Warszawie; od 1944 na emigracji (Austria, USA); autor wielu publikacji, m.in. *Pryczyny upadku Polszczy*.

**KERCZ** [КЕРЧ], m. portowe nad Cieśniną Kerczeńską w Republice Krym, ok. 183 tys.

mieszk.; założony przez Greków jako Panti-kapajon w VI p.n.e.; w X–XII w składzie Księstwa Tmutorakańskiego będącego częścią Rusi Kijowskiej; od 1475 twierdza turecka; od 1774 w składzie Rosji; ośrodek przemysłowy (m.in. kopalnia rudy żelaza, huta, stocznia) i kulturalny (m.in. teatr, galeria obrazów, muzeum archeologiczne); wśród zabytków m.in. pozostałości budowli starożytnych oraz cerkiew św. Jana Chrzciciela (*Ioana Predteczy*) z X.

KGB – zob. NKWD

KICMAŃ [КІЦМАНЬ], m. rejonowe w obw. czerniowieckim, ok. 10 tys. mieszk.; do 1940 ośrodek oświatowo-kulturalny Bukowiny Płn. należącej od 1919 do Rumunii; w 1998 otwarto tu Muzeum Iwasiuków – ojca Mychajła (1917–1995), pisarza, i syna Wołodymyra (1949–1979), kompozytora i poety, autora popularnych piosenek, m.in. *Czerwonej ruty*; w pobliżu, we wsi Czortoryja działa muzeum I. Mykołajczuka.

KIJ [Кі́їв], wg legendy – założyciel Kijowa (wraz z braćmi Szczekiem i Chorewem oraz siostrą Łybid’); pierwszy jego władca; wg O. Pricaka, był Chazarem.

„KIJEWLANIN” [„Кієвлянин”], dziennik rosyjskojęzyczny ukazujący się w Kijowie w 1864–1919; był trybuną ultrakonserwatywnych sił politycznych, zwalczał wszelkie odruchy emancypacyjne wśród Ukraińców; był nastawiony również antypolsko i antyżydowsko.

„KIJEWSKIE WIEDOMOSTI” – „KIYIWSKI WIDOMOSTI” [„Кієвські вѣдомості” – „Кіївські вѣдомості”], dziennik ukazujący się w 2 mutacjach – rosyjskojęzycznej (ok. 100 tys. egz.) i ukraińskojęzycznej (ok. 40 tys. egz.); wydawane od 1992; nie ukrywają uprzedzeń wobec państwowości ukr.

„KIJOWSKA SZKOŁA POETÓW” [„Кіївська школа поетів”], nurt w poezji związany świa-

topoglądowo z „pokoleniem lat sześćdziesiątych”, z powodu represji władz USRR ujawniony w pełni w 1980.; luźnie tworzyli ją m.in. M. Worobjow, W. Holoborod’ko, W. Kordun i in.; opozycyjna wobec tzw. socrealizmu, była wspólnotą poetów pragnących przekazywać kontemplowane na sposób zindywidualizowany piękno wszechświata.

KIJOWSKIE KSIĘSTWO [Кі́ївське князівство], ziemia Polan, później dzielnica Rusi Kijowskiej; wyodrębniło się w 1130, uzależniając się nieraz od księstw silniejszych: Czernihowskiego i Halicko-Wołyńskiego; w 1240 zdobyte przez Mongołów, a od 1362 w składzie Wielkiego Księstwa Litewskiego (od 1471 jako województwo).

KIJOWSZCZYZNA [Кі́ївщина], region położony na północy Ukrainy, przeważnie na prawym brzegu Dniepru, w strefie leśnej i lasostepowej; obejmuje – biorąc pod uwagę aspekt historyczny – ob. obw. kijowski, czerkaski, winnicki i żytomierski, dziś utożsamiana z obw. kijowskim; w dziejach Ukrainy spełniała rolę „jądra” integrującego etnicznie i państwowo naród ukr.

KIJÓW [Кі́їв], stolica Ukrainy; miasto wydzielone, podległe rządowi; centrum obwodu; założony w V jako centrum plemienia Polan, gł. miasto Rusi Kijowskiej, w 1362–1648 w składzie Litwy i Polski; liczy ob. ok. 2,7 mln mieszk.; węzeł kolejowy, metro, międzynarodowy port lotniczy (Boryspil); duży ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady lotnicze, elektrotechniczne, elektroniczne), naukowy (siedziba NANU, resortowe instytuty naukowo-badawcze), akademicki (18 uczelni, z których większość przybrała po 1991 nazwę „uniwersytet”), kulturalny (m.in. 25 teatrów, 37 muzeów), religijny (rezydencje patriarchy Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego i Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego oraz egzarchy Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego) i sportowy (centrale związków sporto-

wych oraz kluby sportowe, w tym słynne „Dynamo”); tu znajdują się najświetniejsze zabytki architektury ukr., m.in. sobór św. Zofii z XI, Złota Brama z XI, Ławra Peczerska z XI–XVIII, cerkiew św. Andrzeja z XVIII oraz sobór św. Włodzimierza z XIX; ob. realizacja planu rozbudowy miasta przewidziana do 2020.

**KILIA** [Кілія], m. rejonowe i port nad rz. Kilia w obw. odeskim, ok. 30 tys. mieszk.; znana od XIV; opisana w dumach jako cel wypraw kozackich przeciw Turkom; od 1812 w składzie Rosji, w 1918–1940 należała do Rumunii; wśród zabytków m.in. cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiuwska*) z XV–XVII.

**KILIMY** [кіліми], tkaniny rozpowszechnione na Ukrainie zarówno w wersji dekoracyjnej, jak i użytkowej; niegdyś ich wyrobem trudnili się twórcy ludowi (z wysokiego kunsztu słynęli zwłaszcza Huculi oraz mieszkańcy Poltawszczyzny); ob. ich produkcją na masową skalę zajmują się spółdzielnie rzemieślniczo-artystyczne.

„**KINO-TEATR**” [„КІНО-ТЕАТР”], dwumiesięcznik teoretyczny i publicystyczno-krytyczny wydawany od 1995 w Kijowie przez Akademię Kijowsko-Mohylańską; poświęcony twórczości filmowej i scenicznej; redaguje go Ł. Briuchowicka; od 1997 ukazuje się również w Kijowie kwartalnik „Kino-Kolo”.

**KIROWOGRAD** [Кіровоград], m. obwodowe nad rz. Ingul, ok. 280 tys. mieszk.; założony w 1754 jako twierdza św. Elżbiety; nazwa zmieniała się: do 1924 Jęłysawethrad, w 1924–1934 Zinowjewsk, w 1934–1939 Kirowo i od 1939 ob. na cześć polityka sowieckiego S. Kirowa; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady agregatów rolniczych i silników Diesla) i oświatowo-kulturalny (m.in. 3 uczelnie, w tym Uniwersytet im. W. Wynnyczyenki, 2 teatry, 3 muzea, galeria obrazów); wśród zabytków m.in. cerkiew grecka z 1812.

**KISIEL ADAM** [Кисіль Адам], 1600–1653, polityk; wojewoda braclawski od 1648, kijowski od 1649; jako lider szlachty ukr. bronil prawosławia; w 1648–1652 prowadził pertraktacje z B. Chmielnickim, zmierzając (nieudanie) do kompromisu między powstającym państwem ukr. a Rzeczpospolitą.

**KISTIAKOWSKI JURIJ** [Кістяковський Юрій], 1900–1982, amerykańsko-ukr. fizykochemik; od 1926 w USA, prof. Uniwersytetu Harvarda w Cambridge; w 1957–1961 doradca prezydenta D. Eisenhowera ds. nauki i technologii.

**KLARNETYZM** [кларнетизм], termin zaproponowany przez J. Ławrinenkę dla wyróżnienia fenomenu poetyckiego wczesnego P. Tyczyzny, uwidocznionego zwłaszcza w zbiorze *Soniaczni klamety* z 1918; obejmuje takie rysy twórczości Tyczyzny, jak optymizm postawy światopoglądowej, malarskość i muzyczność wiersza oraz skrótowość wypowiedzi, które wytworzyły w sumie syntetyczny typ myślenia poetyckiego w literaturze ukr.

**KLASYCYZM** [класицизм], prąd artystyczny w literaturze, sztukach plastycznych, architekturze i muzyce ukr. XVIII i I poł. XIX, nawiązujący do wzorów kultury starogreckiej i rzymskiej; reprezentują go m.in. pisarze I. Kotłarewski i H. Kwitka-Osnowjanenko, architekt P. Dubrowski, malarze D. Łewycki, W. Borowykowski i T. Szewczenko.

**KLASZTORNE ZESPOŁY ARCHITEKTONICZNE** [монастирські архітектурні комплекси], jako zabytki architektury z XV–XIX zachowało się na Ukrainie 106 klasztorów, w tym 53 rzymskokatolickie, reszta prawosławne i greckokatolickie; najbardziej znane klasztory obrządku prawosławnego to Ławra Kijowsko-Peczerska, Ławra w Poczajowie, monaster Wydubecki w Kijowie, Jelecki w Czernihowie i Woznesieński w Perejasławiu Chmielnickim; katolickie (Bernardynów, Dominikanów, Jezuitów i in.) znajdują się

we Lwowie, Berdyczowie, Żółkwi, Winohradowie i in. miejscowościach, a greckokatolickie zakonu Bazylianów – w Łucku i Buczaczu; ob. duża część zespołów jest zwracana właścicielom, inna zaś restaurowana przez państwo i przeznaczana na cele publiczne, najczęściej dla instytucji kulturalnych.

**KLASZTORY** [МОНАСТИРИ], zgromadzenia zakonne na Ukrainie; po prześladowaniach w czasach USRR przeżywają ob. okres restytucji; jest ich ok. 220 (w tym 76 greckokatolickich, 81 prawosławnych i 17 rzymskokatolickich) z ok. 3200 mnichów i mniszek; sporo funkcjonuje również w diasporze; wśród nich wyróżniają się zakony Bazylian i Bazyliank, Studytów i Studytek, Redemptorystów i Sióstr Służebnych; miały w przeszłości i mają ob. duże zasługi dla kultury oraz konsolidacji życia narodowego i religijnego.

**KLEMBÓWKA** [КЛЕМБИВКА], wieś k. Jampola w obw. winnickim; słynie z wyrobów tkackich, hafciarstwa i kilimkarstwa; haft z K. zdobył złoty medal na Międzynarodowych Targach w Lipsku (1968).

**KLICZKOWIE WITALIJ I WOŁODYMYR** [Кличко Віталій і Володимир], ur. w 1971 i 1976, bracia, bokserzy; zdobyli światową sławę, naprzód jako amatorzy w kick boxingu i boksie (mistrzostwo świata i igrzysk olimpijskich, 1994–1996), później jako bokserzy zawodowi w wadze ciężkiej (mistrzowie interkontynentalni i świata w poszczególnych wersjach WBA, WBC, WBO); ich karierę sportową w formie zbeletryzowanej opisał W. Koroticz (po ros.).

**KLIMENT SMOLATYCZ** [Климент Смолятич], ? – 1164, duchowny prawosławny, kaznodzieja; w 1147–1154 metropolita kijowski (bez zgody patriarchy konstantynopolskiego); z jego licznych dzieł zachowało się *Posłanije Fomi*, w którym wyklada on swoją alegoryczno-symboliczną interpretację *Pisma św.*

**KŁECH WŁADYSŁAW** [Клех Владислав, wł. КЛЕХНОВСЬКИЙ В.], 1922–2001, scenograf amerykańsko-ukr.; mieszkał w USA, od 1965 współpracował z Metropolitan Opera House w Nowym Jorku; wykonywał też scenografię dla teatrów diaspory ukr. w USA.

**KŁEN JURIJ** [Клен Юрій, wł. БУРГАРТ ОСВАЛЬД], 1891–1947, poeta, krytyk literacki, tłumacz; był Niemcem, w 1931 repatriował się do ojczyzny; należał do grupy „neoklasyków kijowskich”; próbował odrodzić gatunek eposu, jego *Popił imperij*, uogólniający tragiczne doświadczenia ludzkości w XX, pozostał nieukończony.

„**KNYHAR**” [„КНИГАРЬ”), miesięcznik krytyczno-bibliograficzny, ukazywał się w Kijowie w 1917–1920; redagowali go W. Koroliw-Starzy i M. Zerow; publikował rozprawy krytyczno-literackie oraz recenzje o nowych księżkach; był fenomenem wydawniczym: przetrwał 14 rewolucji, powstań i zamachów stanu, zaświadczając o trwałości i rozwoju kultury ukr.

**KOBRYNSKA NATALIA** [Кобринська Наталія], 1855–1920, pisarka, feministka; organizowała ruch kobiecy w Galicji Wsch.; w jej dorobku znajdujemy realistyczne opowiadania z życia kobiet (np. *Judzia i Katrusia*), wsi galicyjskiej (np. *Zadla kusnyka chliba*) oraz inteligencji (np. *Suddia*).

**KOBYLANSKA OLHA** [Кобиланська Ольга], 1863–1942, prozaik, mieszkała w Czerniowcach; tworzyła naturalistyczne powieści i nowele z życia wsi na Bukowinie Płn. (np. wydana w Polsce mikropowieść *Ziemia*) oraz inteligencji; była zaangażowana w ruchu feministycznym.

**KOBYLICA ŁUKIAN** [Кобилія Лук'ян], 1812–1851, ludowy działacz polityczny na Bukowinie Płn.; przewodził powstaniu chłopskiemu w 1848; bohater utworów ludowych i poematu J. Fed'kowicza.

**KOBZA** [КОБЗА], ludowy instrument muzyczny, chordofon szarpany, rodzaj bandury.

„**KOBZARZ**” [„КОБЗАР”], tytuł pierwszego tomu utworów poetyckich T. Szewczenki, wydane go w 1840 (epokowe wydarzenie w literaturze i życiu narodowym Ukraińców); później nazwa zaczęła oznaczać całą poezję Szewczenki oraz odnosić się do niego samego; w Czerkasach otwarto w 1993 Muzeum *Kobzarka* (jako księgi).

„**KOBZARZ**” [„КОБЗАР”], tytuł tomu poetyckiego futurysty M. Semenki z 1924; miał prowokacyjny podtekst, wyrażał bowiem bunt awangardysty wobec naśladowców T. Szewczenki, tkwiących w poetyce postromantycznej i udających, że w poezji ukr. nic się nie zmieniło, że można dalej opisywać „gaje”, „słowiki” i „ukraińskie chatki” (F. Nieuważny).

**KOBZIARZE** [КОБЗАРИ], ludowi śpiewacy wykonujący patriotyczne dumy i pieśni z akompaniamentem gry na kobzie (bandurze); najczęściej niewidzący; pierwsze wzmianki o nich z XV–XVI; w XIX zasłynęli m.in. Andrij Szut, Ostap Weresaj, Iwan Krawczenko i in.; prześladowani przez policję carską (powód oficjalny: włóczęgostwo); również Sowieci tępił ich za budzenie uczuć narodowych, 337 z nich zgładzono w 1932 (zważbiwszy uprzednio do Charkowa pod pretekstem odbicia zjazdu); ob. mają rangę artystów estrady; w 1989 otwarto dla adeptów akademii sztuki kobziarskiej w m. Irpeń k. Kijowa; wysmienity kunszt prezentują K. z Kapeli Bandurzystów Ukrainy.

**KOCIUBYNSKA MYCHAJŁYNA** [Коцюбинська Михайлина], ur. w 1931, literaturoznawczyni, eseistka i tłumaczka, siostrzenica M. Kociubynskiego; swoje prace poświęciła problemom teoretycznym (np. *Etiudy pro poetyku Szewczenka*, poetyka listu) oraz historycznym, m.in. ewolucji prozy M. Kociubynskiego i liryki W. Stusa; w okresie USRR działała w opozycji niepodległościowej, za co

dotknęły ją represje administracyjne (m.in. zwolnienie z pracy w Instytucie Literatury im. T. Szewczenki AN, zakaz druku).

**KOCIUBYNSKI MYCHAJŁO** [Коцюбинський Михайло], 1864–1913, prozaik impresjonista; uprawiał male i średnie formy narracyjne – nowelę, opowiadanie i mikropowieść; w psychologicznej mikropowieści *Fata morgana* ukazał narastanie napięcia rewolucyjnych na klasowo rozwarstwionej wsi ukr., a w opowiadaniu *Cienie zapomnianych przodków* zawarł liryczno-mitologiczny obraz Huculszczyzny; muzea jemu poświęcone otwarto w Winnicy (1927) i Czernihowie (1934).

**KOCZERHA IWAN** [Кочерга Іван], 1881–1952, dramaturg; opublikował ponad 30 dramatów w języku ukr. i ros.; wartościowsze to *Majstry czasu* i *Jarosław Mudryj*; nie dbał o doraźną perspektywę, lecz poruszał (na przykładzie losów jednostki oraz zbiorowości) zagadnienia uniwersalne, ponadczasowe; połączył poetykę realistyczną z elementami umowności symbolicznej.

**KOCZUBEJ WASYL** [Кочубей Василь], 1640–1708, polityk; od 1699 sędzia generalny Ukrainy lewobrzeżnej; był przeciwnikiem politycznym I. Mazepy (choć jego córka bardzo pragnęła wyjść za mąż za hetmana); doniósł Piotrowi I o układaniu się Mazepy z królem szwedzkim Karolem XII i pol. S. Leszczyńskim; został stracony, ponieważ car mu nie uwierzył.

**KOCZUR HRYHORIJ** [Кочур Григорій], 1908–1994, tłumacz i krytyk literacki; w latach 1943–1953 więziony w łagrze; przyswoił kulturze ukr. arcydzieła poezji zachodniej o szerokim zasięgu – od starożytności do liryki iberoamerykańskiej; z literatury pol. przekładał A. Mickiewicza, J. Słowackiego, J. Tuwima, T. Różewicza i in.

**KODNIA** [Кодня], wieś w obw. żytomierskim związana z ruchem hajdamackim; za udział w powstaniu w 1768 władze pol. dokonały

tu egzekucji ok. 3 tys. osób; ob. muzeum koliszczyzny; wśród zabytków m.in. klasycystyczna cerkiew Narodzenia Bogurodzicy (*Rizdwa Bohorodyci*) z 1841 oraz kurhan, w którym pogrzebano straconych hajdamaków.

**KOLBERG OSKAR** [КОЛЬБЕРГ ОСКАР], 1814–1890, pol. folklorysta i etnograf; wydał 40-tomowe dzieło pt. *Lud*, do którego włączył materiały z ukr. twórczości ludowej, m.in. w tomach *Pokucie*, *Wołyń*, *Rus Karpacka* i *Rus Czerwona*.

**KOLEGIA** [КОЛЕГІЯ], szkoły średnie, niekiedy wyższe, na ziemiach ukr. w XVII–XVIII; zakładane wg wzorów szkół jezuickich; w 1632 otwarto prawosławne K. Mohylańskie (przekształcone w 1700 w Akademię) w Kijowie oraz K. w Czernihowie, Charkowie i Perejasławiu z łacińskim językiem wykładowym; dostępne dla wszystkich stanów; przyczyniły się do rozwoju oświaty i nauki ukr.; straciły na znaczeniu w k. XVIII, kiedy Katarzyna II przeprowadziła sekularyzację majątków utrzymujących je monasterów.

**KOLEGIUM MAŁOROSYJSKIE** [МАЛОРОСІЙСЬКА КОЛЕГІЯ], 1) instytucja rządu carskiego w 1722–1727; nadzorowała i kontrolowała działalność władz hetmańskich na Ukrainie lewobrzeżnej; 2) wyższy organ administracyjny zarządzający Ukrainą w 1764–1786 po zniesieniu hetmanatu przez Katarzynę II.

**KOLEGIUM PAWŁA GAŁAGANA** [КОЛЕГІЯ ПАВЛА ГАЛАГАНА], gimnazjum założone w 1871 w Kijowie przez H. Gałagana dla uczczenia pamięci przedwcześnie zmarłego syna; miało wysoki poziom nauczania, realizowało linię ukrajinofilską; zlikwidowane przez bolszewików w 1920.

**KOLEKTYWIZACJA ROLNICTWA** [КОЛЕКТИВІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА], przymusowe łączenie chłopskich gospodarstw rolnych w wielkie „spółdzielnie” – przedsiębiorstwa

(na sowieckiej Ukrainie w 1929–1933 oraz w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn., Zakarpaciu i Wołyniu Zach. w 1948–1950) oparte na państwowej własności środków produkcji; towarzyszyły jej represje wobec opornych chłopów oraz kłęski głodu.

**KOLISZCZYŻNA** [КОЛІВЩИНА], powstanie chłopsko-kozackie w 1768 na Ukrainie prawobrzeżnej przeciwko pol. ziemiaństwu i Żydom; w jej trakcie oddziały I. Gonty i M. Żeleźniaka dokonały masakry ludności pol. i żydowskiej (m.in. rzeź humańska); stłumiona przez wojska pol. i ros.

**KOLONIE GRECKIE NA UKRAINIE** [ГРЕЦЬКІ КОЛОЇЇ В УКРАЇНІ], w VIII–V p.n.e. greckie miasta-państwa założyły kolonie handlowe na płn. wybrzeżu M. Czarnego, m.in. Olbię (nad limanem Bohu), Chersonesz, Feodosję i Pantikapajon (na Krymie) i in.; w V p.n.e. Pantikapajon stał się stolicą Królestwa Bosporańskiego, obejmującego półw. Kercz i Tamań oraz płn. półwysep M. Czarnego; promieniowały kulturowo na ziemie ukr.; zniszczone przez najazdy ludów koczowniczych albo podbite przez Rzym (po jego podziale znalazły się w Bizancjum).

**KOŁCHOZ** [колгосп], rolnicza spółdzielnia produkcyjna; masowemu ich zakładaniu w 1929–1933 (część sowiecka) i 1948–1950 (Galicja Wsch., Wołyń Zach., Zakarpacie i Bukowina Płn.) towarzyszyły przemoc i represje wobec chłopów, a także głód; nieefektywna forma gospodarowania oraz zaprzeczenie demokracji spółdzielczej; przetrwał upadek ZSRR, utrzymując się jako tzw. agrofirma.

**KOŁESSA FIŁARET** [КОЛЕССА ФІЛАРЕТ], 1871–1947, muzykolog i kompozytor, brat Ołeksandra, prof. Uniwersytetu Lwowskiego; zbierał i badał utwory ukr. muzyki ludowej, jego znakomite publikacje w tej dziedzinie to *Rytmika ukrajńskich narodnych pisen* i *Narodni piseni z Hałyćkojji Łemkiwsczyny*.

**KOŁESSA OŁEKSANDR** [КОЛЕССА ОЛЕКСАНДР], 1867–1945, językoznawca, historyk literatury i polityk, brat Filareta; prof. Uniwersytetu Lwowskiego, Uniwersytetu Karola w Pradze oraz założyciel, rektor i prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Wiedniu-Pradze; badał pol.-ukr. związki literackie (m.in. praca *Szewczenko i Mickiewicz*).

**KOŁOMYJA** [КОЛОМІЯ], m. rejonowe nad rz. Prut w obw. iwano-frankowskim, ponad 65 tys. mieszcz.; znana od 1240; w średniowieczu centrum wydobycia soli, a na przełomie XIX i XX – wydobycia i przeróbki ropy naftowej; ośrodek przemysłu (m.in. zakłady maszyn rolniczych) oraz sztuki huculskiej (m.in. muzeum sztuki Huculszczyzny i Pokucia); co roku odbywa się tu festiwal folklorystyczny; wśród zabytków m.in. prawosławna drewniana cerkiew Zwiastowania NMP (*Błabowiszczennia*) z 1587 i klasycystyczny greckokatolicki sobór św. Michała (*Mychajliwskyy*); w okresie boomu naftowego jej mieszkańcy mówili z dumą: *Kołomyja – ne pomyja, Kołomyja – misto!*

**KOŁOMYJKA** [КОЛОМІЙКА], żartobliwa przyspiewka ludowa o tematyce społeczno-obyczajowej, wykonywana zwykle równocześnie z tańcem, np.: *Czerez horod woda ide, a w rici klekocze, / Kotoru diwka chorosza, robyty ne chce*; rozpowszechniona na Huculszczyźnie i w in. regionach Ukrainy Zach.

**KOMAROWSKA KULTURA** [КОМАРІВСЬКА КУЛЬТУРА], kultura epoki brązu ludności zamieszkującej od XV do IX p.n.e. dorzecze górnego i środkowego Dniestru; zachowały się po niej osiedla mieszkalne otwarte z ziemiankami, cmentarzyska z mogiłami lub płaskimi grobami zawierającymi pochówki szkieletowe i ciałopalne; podstawę gospodarowania stanowiły uprawa ziemi i chów zwierząt; ustrojowo – organizacja rodowa o początkach zróżnicowania społecznego; nazwa od osiedla i cmentarzyska w Komarowie k. Halicza.

**KOMEDIA** [КОМЕДІЯ], gatunek dramatu operujący środkami komizmu, o żywej akcji i pomyslnym zakończeniu; rozwinęła się na Ukrainie z intermedium okresu baroku (XVII); pierwsze K. nowożytne to utwory I. Kotlarewskiego *Natalka Połtawka* i *Moskalczariwnyk*, nazywane też operami komicznymi z powodu elementów wokalnych w ich strukturze; K. tworzyli w II poł. XIX M. Starycki, I. Karpenko-Kary i M. Kropywnycki; szczytowymi osiągnięciami są tragikomedie M. Kuliszka; w okresie USRR powodzeniem cieszyły się m.in. *W stepach Ukrainy* O. Kornijczuka i *Ne nazywajucz przyuszcz* W. Mynki wykonane w stylu tzw. socrealizmu.

**KOMSOMOŁ** [КОМСОМОЛ, КОМУНІСТИЧЕСЬКИЙ СОЮЗ МОЛОДІЖІ], w 1920–1991 masowa organizacja młodzieżowa w ZSRR kierowana i kontrolowana przez KPZR; na Ukrainie pod nazwą ŁKSMU (*Łenińska komunistyczna spółka młodzi Ukrainy*); narzędzie aparatu partyjnego wykorzystywane do realizacji zadań produkcyjnych oraz sowiezacji i rusyfikacji młodzieży ukr.

**KOMUNISTYCZNA PARTIA UKRAINY** [КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ], republikańska organizacja KPZR w 1918–1991; do 1952 pod nazwą Komunistyczna partia (bolszewików) Ukrainy; po kilku próbach (nieudanych) usamodzielnienia się w 1920.–1930. podjętych przez Ukraińców (m.in. M. Skrypnyka i O. Szumskiego) lojalnie realizowała w kraju politykę Moskwy (m.in. komunizm wojenny, kolektywizację wsi, terror wobec rodzimej inteligencji); przywódcy delegowani przez centralę moskiewską (m.in. Ł. Kaganowicz, S. Kosior, N. Chruszczow, W. Szczerbicki); rozwiązana w 1991.

**KOMUNISTYCZNA PARTIA UKRAINY** [КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ УКРАЇНИ], stronnictwo polityczne powstałe w 1992; swój program opiera na ideologii tzw. marksizmu-leninizmu i optuje za restauracją ZSRR; przewodzi jej W. Symonenko; posiada wpływy w społeczeń-

stwie ukr. (zwłaszcza na wschodzie i południu kraju), dzięki czemu uzyskała w 1998 najliczniejszą reprezentację poselską w Radzie Najwyższej, a w 2002 zajęła w niej trzecie miejsce; jej frakcja (lider poeta B. Olijnyk) opowiada się za komunistyczną i zarazem niepodległą Ukrainą; wydaje tygodnik „Komunist”.

**KOMUNISTYCZNA PARTIA ZACHODNIEJ UKRAINY** [КОМУНІСТИЧНА ПАРТІЯ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ], w 1923–1938 autonomiczna organizacja Komunistycznej Partii Polski powstała z przekształcenia Komunistycznej Partii Galicji Wsch. (1919–1923); zrzeszała, oprócz Polaków, również Ukraińców i Żydów – obywateli Polski; była agenturą bolszewickiej Moskwy.

**KONASZEWICZ-SAHAJDACZNY PIOTR** [КОНАШЕВИЧ-САГАЙДАЧНИЙ ПЕТРО], ok. 1570–1622, hetman kozacki, organizator regularnego wojska kozackiego, z pochodzenia szlachcic pol.; brał udział (po stronie Polski) w wojnach z Moskwą oraz Turcją (Chocim w 1621); bohater utworów ludowych (dum i pieśni, m.in. słynnej *Oj na hori ta j zenci zmut'*) oraz powieści historycznych.

**KONDRATIUK JURIJ** [КОНДРАТІОК ІОРІЙ, vel ШАРГЕЙ ОЛЕКСАНДР], 1897–1942, wynalazca samouk, specjalista w dziedzinie astronautyki i techniki raketowej; jego praca *Zawojowanie międzplanetnych przestrastw* (1929) inspirowała uczonych z b. ZSRR, m.in. Siergieja Korolowa (pochodzącego z Ukrainy), oraz amerykańskich, realizujących program lądowania kosmonautów na Księżycu; był represjonowany przez NKWD; jako żołnierz Armii Czerwonej zginął w niewoli niemieckiej; jego imieniem nazwano krater na Księżycu, jest patronem Uniwersytetu Technicznego w Połtawie.

**KONGRES UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW (KUN)** [КОНГРЕС УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ (КУН)], partia utworzona przez

działaczy OUN-B w 1992; kierowała nim do 2003 Sława Stećko, wdowa po J. Stećce; ideologicznie niepodległościowy i prozachodni, ma jednak obawy przed Unią Europejską i NATO; jego dążeniem jest zapewnienie językowi i kulturze ukr. prymatu w państwie; ma skromne poparcie elektoratu, w wyborach do Rady Najwyższej w 1998 zdobył jedynie 4 mandaty poselskie; wydaje tygodnik „Szlach Peremohy”.

**KONOWALEC JEWHEN** [КОНОВАЛЕЦЬ ЄВГЕН], 1891–1938, działacz polityczny, pułkownik armii URL; współzałożyciel i komendant UWO, od 1929 przewodniczący OUN; rzecznik współpracy ukr.-niemieckiej w odbudowie państwa ukr.; zabity przez agenta sowieckiego P. Sudopłatowa.

**KONSTRUKTYWIZM** [КОНСТРУКТИВІЗМ], awangardowy prąd artystyczny; oddziaływanie na kulturę ukr. (architekturę, sztuki plastyczne, teatr i literaturę) w 1920.; postulował zbliżenie sztuki do osiągnięć cywilizacji urbanistyczno-technicznej oraz zerwanie z ekspresją na rzecz ekonomizmu środków; reprezentowali go m.in. architekt A. Mordwinow (gmach poczty gł. w Charkowie), rzeźbiarz O. Archipenko, scenograf A. Petrycki i poeta W. Poliszczuk.

**KONSTYTUCJE UKRAINY** [КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ], 1) K. URL z 29 IV 1918 uchwalona przez Centralną Radę (nie weszła w życie z powodu zamachu stanu P. Skoropadskiego); 2) K. USRR jako państwa kolonialnego z 1919, 1929, 1937 i 1978 były jedynie mutacjami ustaw zasadniczych RSFRR i ZSRR z 1918, 1924, 1936 i 1977; 3) K. niepodległej i suwerennej Ukrainy przyjęta przez Radę Najwyższą 28 VI 1996.

**KONTRAKTY** [КОНТРАКТИ], zjazdy właścicieli ziemskich, przedsiębiorców i kupców w XVIII–XIX, na których zawierano umowy dotyczące obrotu ziemią, dzierżaw i kredytów; najważniejsze odbywały się w Berdyczow-



wie, Lwowie, Nieżynie i Dubnie (w 1798 przeniesione do Kijowa).

**KONYSKI HEORHIJ** [КОНИСЬКИЙ ГЕОРГІЙ], 1717–1795, duchowny prawosławny, pisarz i pedagog; w 1745–1755 profesor i rektor Akademii Kijowsko-Mohylańskiej; od 1755 biskup i arcybiskup w Mohylowie na Białorusi; autor wierszy i dramatu w stylu barokowym oraz homilii i prac historycznych (m.in. po pol. *Prawa i wolności obywateli Korony Polskiej i W. Ks. Litewskiego...*).

**KONYSKI OŁEKSANDR** [КОНИСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1836–1900, pisarz, pedagog i działacz społeczny; w twórczości (obywatelska poezja oraz proza z życia wiejskiego) tradycjonalista, dbający głównie o przesłanie dydaktyczne; autor słów do „hymnu-modlitwy za Ukrainę” *Boże wełykyj, jedynyj* (muzyka M. Łysenki); zasłużył się wiele w rozwoju współpracy kulturalnej między Ukrainą ros. i Ukrainą austriacko-węgierską.

**KOPYSTENSKI ZACHARIUSZ** [КОПИСТЕНСЬКИЙ ЗАХАРІЯ], ?–1627, duchowny prawosławny, pisarz polemista; od 1624 archimandryta Ławry Peczerskiej w Kijowie; przeciwnik unii brzeskiej, dał temu wyraz w rozprawie pt. *Palinodia, ili Kniga oborony kafoliczeskoj swiatoj apostołskoj wschodniej cerkwi, i swiatych patriarchow, i griekoch, i o rossoch christianiech*, skierowanej przeciw książce unity Lwa Krewzy *Obrona jedności cerkiewnej* (po pol.).

**KOPYSTYNSKI TEOFIL** [КОПИСТІНСЬКИЙ ТЕОФІЛ], 1844–1916, malarz realista; uprawiał portret (m.in. *Huculka*) oraz malarstwo religijne; ilustrował utwory I. Franki (m.in. poemat-bajkę *Łys Myketa*).

**KORNIAKT KONSTANTY** [КОРНЯКТ КОСТЯНТИН], 1517–1603, kupiec pochodzenia greckiego, mieszkał we Lwowie; sfinansował budowę monumentalnej dzwonnicy przy cerkwi Uspeńskiej oraz kamienicy (wg proj.

P. Barbona); obie budowle, utrzymane w formach renesansu włoskiego, należą do gł. akcentów urbanistycznych Lwowa.

**KORNIEJENKO AGNIESZKA** [КОРНІЄНКО АГНІШКА], ur. w 1968, literaturoznawczyni-ukrainistka, tłumaczka, wykładowczyni na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie; opublikowała m.in. książkę artykułów i przekładów *Poezja Wasyła Stusa* oraz monografię *Ukr. modernizm*.

**KORNIJCZUK OŁEKSANDR** [КОРНІЙЧУК ОЛЕКСАНДР], 1905–1972, dramaturg, działacz sowiecki, mąż W. Wasilewskiej; w 1938–1941 i 1946–1953 kierował Związkiem Pisarzy Ukrainy, a w 1947–1953 przewodniczył Radzie Najwyższej USRR; autor licznych sztuk napisanych zgodnie z wymogami socrealizmu (m.in. *Zabybel eskadry*, *Front*).

**KOROLENKO WŁODZIMIERZ** [КОРОЛЕНКО ВОЛОДИМИР], 1853–1921, pisarz ros. pochodzenia ukr.; ostatnie 20 lat mieszkał w Poltawie; kontynuował tutaj działalność publicystyczną, obwiniając rządy Rosji m.in. o pacyfikację wsi ukr. w czasie rewolucji 1905 r. czy hecę antyżydowską w związku z procesem M. Bejlisa; nie przejawiał zainteresowania ukr. ideologią narodową oraz zmaganiem wyzwoleńczymi Ukraińców; kilka swoich opowiadań, m.in. *Ślepy muzykant*, *Bez języku* i *Las szumi*, oparł na tematyce z życia ukr.

**KOROŁEWA NATALENA** [КОРОЛЕВА НАТАЛЕНА], 1888–1966, pisarka; pochodziła z rodziny pol.-hiszpańskiej, od 1919 mieszkała w Czechach; uprawiała prozę historyczną, czerpiąc tematy z dziejów starożytnych i średniowiecznych (np. powieści *1313*, *Son tini* i *Quid veritas?*).

**KOROTICZ WITALIJ** [КОРОТИЧ ВІТАЛІЙ], ur. w 1936, poeta, prozaik i publicysta, z wykształcenia lekarz; w poezji ujawniał kolizje moralne współczesności, które konkretyzował, tworząc sytuację umowności oraz sko-

jarzenia historyczne i alegoryczne; w 1986–1991 redagował ros. tygodnik „Ogoniok” (Moskwa); po upadku ZSRR odszedł od piśmiennictwa ukr. i ukraińskości; pol. wybór wierszy *Lustro* ukazał się w 1974.

**KORSUŃ SZEWCZENKOWSKI** [КОРСУНЬ-ШЕВЧЕНКІВСЬКИЙ], m. rejonowe nad rz. Roś w obw. czerkaskim, 23 tys. mieszk.; założony w 1032, do 1944 Korsuń; w pobliżu m.in. zwycięstwo w 1648 wojsk kozacko-tatarskich pod wodzą B. Chmielnickiego nad Polakami oraz zwycięska bitwa Armii Czerwonej z ugrupowaniem wojsk niemieckich (1944); wśród zabytków m.in. neogotycki pałac S. Poniatowskiego z XVIII (z Muzeum Bitwy Korsuńskiej).

**KORSZ FEDIR** [КОРШ ФЕДІР], 1843–1915, filolog ukrajinista i rusycysta, prof. Uniwersytetu Moskiewskiego oraz Noworosyjskiego w Odessie; prace naukowe i publicystyczne w obronie języka i kultury ukr.

**KORZEC** [КОРЕЦЬ], m. rejonowe w obw. rówieńskim, ponad 10 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. zamek Koreckich-Czartoryskich z XV–XVII oraz zespół żeńskiego monasteru św. Trójcy (*Swiatio-Trojičkij*) z 1620.

**KOS-ANATOLSKI ANATOLIJ** [КОС-АНАТОЛЬСЬКИЙ АНАТОЛІЙ], 1909–1983, kompozytor; tworzył duże formy muzyczne (m.in. balet *Chustka Dowbusza*, operę *Nazuстріч сонciu*, kantatę *Nowa Werchowyna*) oraz kameralne (utwory dla chóru, romanse i piosenki).

**KOSIOR STANISŁAW** [КОСІОР СТАНІСЛАВ], 1889–1939, polityk sowiecki, z pochodzenia Polak; w 1928–1938 sekretarz generalny KC KP(b)U; odpowiedzialny za zniszczenie rolnictwa ukr. (w czasie tzw. kolektywizacji) i eksterminację ludności wsi (m.in. likwidację tzw. kulaków – najlepszych rolników, glód w 1932–1933) oraz rusyfikację życia społecznego i kulturalnego na Ukrainie.

**KOSÓW** [КОСІВ], m. rejonowe i uzdrowisko w obw. iwano-frankowskim, ok. 10 tys. mieszk.; ośrodek huculskiej sztuki ceramicznej, głośny od początku XIX z kunsztu ozdabiania wyrobów (uznani mistrzowie: Petro Baraniuk, Oleksandr Bachmetiuk, Pawlyna Cwilyk i in.); tu też odbywają się corocznie jarmarki wyrobów ludowych, działa technikum sztuki regionalnej oraz muzeum Huculszczyzny; w pobliżu wieś Kosmacz słynąca ze sztuki pisanek.

**KOSSOW SYLWESTER** [КОССОВ СІЛЬВЕСТР], ?–1657, duchowny prawosławny, pisarz religijny; od 1647 metropolita kijowski; rzecznik kompromisu z Rzeczpospolitą, ale bronił odrębności religijno-narodowej Ukraińców; pisał również po pol.

**KOSTECKI IHOR** [КОСТЕЦЬКИЙ ІГОР], 1913 – 1983, ukr.-niemiecki prozaik, dramaturg, tłumacz i teoretyk kultury; od 1944 na emigracji w Niemczech; związany z awangardą literacką; tom jego poezji pt. *Suroiwe sonety* ukazał się w pol. przekładzie J. Niemojewskiego (Londyn 1976).

**KOSTENKO LINA** [КОСТЕНКО ЛІНА], ur. w 1930, poetka; w 1958 mieszkała w Polsce; uprawia lirykę (10 zbiorów wierszy, w tym tak znaczące jak *Nad berehamy wicznoji riky* i *Nepowtornist'*), pisze poematy (wyróżnia się *Cybańska muza* o losie Papuszy – cygańskiej poetki z Polski), wydała wierszowane powieści historyczne *Marusia Czuraj* i *Beresteczko*; kontynuuje tradycje Łesi Ukrainki, jej poezja jest intelektualna w treści, nasycona tragizmem i patosem obywatelskim; tematyczne dominanty to: artysta a władza, przeszłość a teraźniejszość oraz przeżycia i emocje jednostki w sferze życia osobistego; tłumaczona w Polsce (m.in. wybór poezji *I dzień, i noc, i mgwienie...*).

**KOSTIUK HRYHORIJ** [КОСТІУК ГРИГОРІЙ], 1902–2002, historyk literatury; w 1936–1940 więziony w łagrach; od 1944 na emigracji

(Niemcy, USA); szczególnie zasłużył się w opracowywaniu i udostępnianiu spuścizny W. Włynnyczenki.

**KOSTIUK PŁATON** [Костюк Платон], ur. w 1924, fizjolog; od 1969 członek rzeczywisty AN USRR; badania i prace poświęcił układowi nerwowemu człowieka.

**KOSTOMAROW MYKOŁA (NIKOLAJ)** [Костомаров Микола], 1817–1885, ukr.-ros. pisarz i historyk, prof. Uniwersytetu Kijowskiego i Petersburskiego; współzałożyciel Bractwa Cyryla i Metodego, autor jego programowych *Ksiąg bytu narodu ukr.*; jako twórca romantyczny wydał m.in. *Ukrainskije ballady* i kilka mikropowieści historycznych; jeden z pierwszych ukr. krytyków literackich, sprzyjał ugruntowaniu w humanistyce ukr. metodologii pozytywizmu; prace historiograficzne poświęcił m.in. początkom Rusi, dziejom Ukrainy w XV–XVII oraz Polsce (*Poslednije gody Rzeczy Pospolitoj*).

**KOSYNKA HRYHORIJ** [Косинка Григорій, wł. Стрелець Г.], 1899–1934, prozaik; uprawiał nowelistykę w poetyce impresjonizmu, modyfikując ją później przez wzmocnienie roli tła społecznego (zbiory nowel i opowiadań *Na złotych bohiw, W żytach, Polityka* i in.); uwięziony przez NKWD i stracony.

**KOSZELIWEK IWAN** [Кошелівець Іван], 1907–1999, tłumacz, krytyk i historyk literatury; od 1941 na emigracji (Niemcy); w 1961–1966, 1976–1977, 1983–1984 redagował miesięcznik „Suczasnist’”; opracował dokumentację ruchu dysydenckiego i wydał ją w książce *Ukraina. 1956–1968* (1969, w języku pol.).

**KOSZULE WYSZYWANE** [Вішиванки], od XI na ziemiach ukr. białe koszule męskie i żeńskie haftowano, z użyciem różnych technik, kolorów, motywów i kompozycji; składnik stroju narodowego i ubiorów regionalnych.

**KOSZYC OŁEKSANDR** [Кожич Олександр], 1875–1944, dyrygent i kompozytor; organizator i kierownik pierwszego ukr. chóru narodowego w 1917–1919; od 1919 na emigracji (Francja, USA); tworzył kompozycje dla chóru (np. kolęda *Tebe pojem*), w tym obróbki pieśni ludowych (m.in. *Jichaw Iwan-ko*); autor wspomnień *Z pisnieju czerez swit*.

**KOŚCIÓŁ ADWENTYSTÓW DNIA SIÓDMEGO** [Церква адвентистів сьомого дня], odłam protestantyzmu rozpowszechniony również na Ukrainie; konferencja ukr. liczy ok. 500 gmin grupujących ponad 50 tys. wyznawców.

**KOŚCIÓŁ BAPTYSTÓW** [Бантистська церква], odłam protestantyzmu rozpowszechniony od 1864 na Ukrainie; liczy 1627 gmin, grupujących ponad 120 tys. wyznawców.

**KOŚCIÓŁ GRECKOKATOLICKI** [Греко-католицька церква], ogólna nazwa kościołów chrześcijańskich obrządku wschodniego, pozostających w unii z Kościołem Rzymskokatolickim i podległych Watykanowi; są to Kościoły: Ukraiński, Rusiński (na Zakarpatciu i w Słowacji), Rumuński i Słowacki.

**KOŚCIÓŁ GRECKOKATOLICKI W POLSCE** [Греко-католицька церква в Польщі], nazywany też Bizantyńsko-Ukraińskim; podlegając Watykanowi, zachowuje swoją liturgię, hierarchię, kalendarz juliański oraz małżeństwa księży (zgodnie z *Artykułami Unii Brzeskiej*); zawieszony w czasach PRL, odrodził się na pocz. 1980.; funkcjonuje jako metropolia przemysko-warszawska podzielona linią Wisły na 2 diecezje: przemysko-warszawską i wrocławsko-gdańską; ma ok. 200 tys. wiernych, w większości Ukraińców; jego zwierzchnikiem jest arcybiskup metropolita przemysko-warszawski Jan (Iwan) Martyniuk (ur. w 1939); wydaje miesięcznik „Błahowist”.

**KOŚCIÓŁ PRAWOSŁAWNY W POLSCE**

[Польська православна церква], organizacja religijna pol. wyznawców prawosławia; od 1925 autokefaliczny; tworzy 1 metropolię złożoną z 6 diecezji; zwierzchnikiem jest metropolita warszawski i całej Polski; ok. 800 tys. wiernych, w tym i Ukraińców; posiada 3 klasztory żeńskie (Grabarka, Dojlidy i Wojnowo) oraz 3 męskie (Supraśl, Jableczna i Ujkowice).

**KOŚCIÓŁ RZYMSKOKATOLICKI NA UKRAINIE**

[Римсько-католицька церква в Україні], liczy ob. ponad 850 parafii, zgrupowanych w 6 diecezjach – lwowskiej, kamieniecko-podolskiej, łuckiej, charkowsko-zaporoskiej, odesko-symferopolskiej i kijowsko-żytomierskiej; posiada 17 klasztorów; otacza opieką duszpasterską Polaków, Ukraińców, Węgrów, Słowaków, Niemców i in.; wydaje w Kijowie dwutygodnik „Parafialna Hazeta” (za pośrednictwem Kolegium Teologii Katolickiej im. św. Tomasza z Akwinu).

**KOŚCIÓŁ UKRAIŃSKI AUTOKEFALICZNY PRAWOSŁAWNY**

[Українська автокефальна православна церква], jeden z Kościołów prawosławnych, zrzeszający zwolenników autokefalii prawosławia ukr.; utworzony w 1921 w Kijowie na soborze wszechukraińskim jako niezależny od patriarchatu moskiewskiego; zmuszony w 1930 przez władze sowieckie do samolikwidacji, kontynuował działalność w 1942–44 oraz w diasporze; krajowy ruch odrodzeniowy rozpoczął się w 1989, w 1990 na soborze powołano go znowu oraz wybrano patriarchę (został nim Mstysław Skrypnyk); ob. liczy ok. 1,2 tys. parafii.

**KOŚCIÓŁ UKRAIŃSKI GRECKOKATOLICKI**

[Українська греко-католицька церква], powstał w wyniku unii brzeskiej w 1596; zlikwidowany w 1839 przez Mikołaja I na Ukrainie ros., funkcjonował nadal w Galicji Wsch. i na Zakarpaciu do momentu rozwiązania go przez Sowieców w 1946; odrodzony na

Ukrainie w 1989, od 1991 jego zwierzchnicy (do 2000 Myroslaw Lubaczewski, po nim Lubomyr Huzar) rezydują we Lwowie; ob. liczy ok. 3,4 tys. parafii, posiada 76 monasterów oraz 9 seminariów; gl. świątynia – sobór św. Jura we Lwowie, w planach przewiduje się jej przeniesienie do budowanego ob. w Kijowie soboru Zmartwychwstania Chrystusa (*Woskresinnia Chrystowoho*).

**KOŚCIÓŁ UKRAIŃSKI PRAWOSŁAWNY PATRIARCHATU KIJOWSKIEGO**

[Українська православна церква Київського патріархату], jeden z Kościołów prawosławnych, kierowany przez patriarchę kijowskiego i całej Ukrainy-Rusi (ob. przez Filareta); zmierza do uzyskania autokefalii; liczy ok. 3 tys. parafii, posiada akademię teologiczną, 4 seminaria i 17 monasterów; gl. świątynia – sobór św. Włodzimierza (*Włodomyrskyj*) w Kijowie.

**KOŚCIÓŁ UKRAIŃSKI PRAWOSŁAWNY PATRIARCHATU MOSKIEWSKIEGO**

[Українська православна церква Московського патріархату], jeden z Kościołów prawosławnych, podlegający patriarchsze moskiewskiemu i posiadający autonomię administracyjną (egzarchat); zwierzchnikiem jest metropolita Wołodymyr (Sabodan); ob. posiada ponad 7 tys. parafii, 64 monasterów i 10 seminariów; gl. centrum – Ławra Peczerska w Kijowie.

**KOŚCIÓŁ ZIELONOŚWIĄTKOWY**

[П'ятидесятники], odłam protestantyzmu rozpowsechniony również na Ukrainie; liczy 886 gmin, które są zrzeszone w Związku Chrześcijan Wiary Ewangelickiej Ukrainy.

**KOTLAREWSKI IWAN**

[Котляревський Іван], 1769–1838, pisarz, klasyk nowożytnej literatury ukr.; wprowadził do literatury język ludowy, udowadniając jego zdolność do formowania tworców humanistycznych; jego arcydzieła to *Eneida* (trawestacja eposu Wergiliusza) oraz wodewile *Natalka Poltawka* i *Moskal-czariwnyk*; muzeum poświęcone jego pamięci znajduje się w Poltawie (otwarte w 1952).

**KOTOROWICZ BOHODAR** [КОТОРОВИЧ БОГОДАР], ur. w 1941, skrzypek, pedagog, prof. Akademii Muzycznej im. P. Czajkowskiego w Kijowie; zdobył wiele nagród w konkursach międzynarodowych; uznanie przyniosły mu wykonywane przez niego koncerty skrzypcowe N. Paganiniego, P. Czajkowskiego, J. Sibeliusa, Ł. Kołoduba i in. kompozytorów; opracował cykle koncertów, m.in. „10 sonat L. van Beethovena”, „Henryk Wieniawski”, „Wirtuozowski koncert romantyczny”; ob. kieruje instrumentalnym Zespołem Kameralnym *Kyjiuśki solisty*; wykształcił ponad 100 skrzypków.

**KOWACZ IWAN** [КОВАЧ ІВАН], ur. w 1946, poeta, prozaik, literaturoznawca; mieszka w Rumunii; tworzą w tym kraju i in. poeci ukr., m.in. Stepan Tkaczuk, Mychajło Mychaluk i Pawło Romaniuk.

**KOWACZ MYCHAJŁO** [КОВАЧ МИХАЙЛО], ur. w 1909, pisarz, tłumacz, dziennikarz i działacz społeczny, mieszka w Serbii; ułożył elementarz oraz szereg podręczników dla szkół ukr. w byłej Jugosławii.

**KOWEL** [КОВЕЛЬ], m. rejonowe w obw. wołyńskim, ok. 75 tys. mieszk.; znany od XIV, podczas II wojny światowej uległ zniszczeniu; ośrodek przemysłowy, m.in. zakłady budowy maszyn rolniczych, węzeł kolejowy; w pobliżu, we wsi Kołodiażne znajduje się muzeum Łesi Ukrainki.

**KOWNIR STEPAN** [КОВНІР СТЕПАН], 1695–1786, mistrz budowlany; jako poddany Ławy Peczerskiej w Kijowie prowadził w niej ponad 60 lat prace budowlano-zdobnicze, wzbogając ją w budowlę barokowe.

**KOWPAK SYDIR** [КОВПАК СИДІР], 1887–1967, działacz sowiecki, generał; w 1941–1944 dowodził ugrupowaniem partyzanckim na Ukrainie Płn. i Zach.; podczas swych rajdów skierowanych przeciw Niemcom osłaniał też ludność pol. przed napaściami oddziałów

UPA; zostawił wspomnienia *Wid Putywuła do Karpat*; jego droga życiowa stanowi kanwę fabularną trylogii filmowej pt. *Duma pro Kowpaka*, zrealizowanej w 1973–1976 przez reż. T. Łewczuka.

**KOZACKIE POWSTANIA** [КОЗАЦЬКІ ПОВСТАННЯ], zbrojne wystąpienia Kozaków ukr. przeciw Rzeczypospolitej, wywołwane na skutek ograniczania ich swobód i zmniejszania rejestru; najbardziej masowe to: w 1594–1596 pod wodzą Seweryna Nalewajki, 1635 – Iwana Sulimy, 1637–1638 – Pawła Pawluka, 1638 – Jakuba Ostrzanina (Ostrianyci), 1648 – B. Chmielnickiego, 1702–1704 – Semen Palija.

**KOZACY REJESTROWI** [РЕЄСТРОВІ КОЗАКИ], Kozacy ukr. w służbie Rzeczypospolitej; od 1578 wpisywani do tzw. rejestru (imiennego wykazu Kozaków na żołdzie pol.).

**KOZACY UKRAIŃSCY** [УКРАЇНСЬКІ КОЗАКИ], ludność tworząca w XVI–XVIII na ziemiach ukr. wolny stan zwany Kozakami zaporoskimi; formowali się gl. ze zbiegłych chłopów oraz drobnej szlachty ukr. i pol.; posiadali własną organizację wojskową; stanowili skuteczną zaporę pld. wobec żywiołu turecko-tatarskiego; stopniowo stawali się nosicielami idei wolności, dlatego inicjowali powstania wyzwolenicze skierowane przeciwko feudalnej Rzeczypospolitej; w ich wyniku wyemancypowało się państwo kozacko-hetmańskie oraz wzmocniła się republikańska Sicz Zaporoska; pomimo likwidacji Kozaczyzny na Ukrainie prawobrzeżnej (1700) i lewobrzeżnej (1775) część z nich zachowała uprawnienia stanowe do 1917; wyłonili z siebie warstwę starszyńsko-szlachecko-inteligencką, która w XIX kształtowała zręby ideologii narodowej.

**KOZACY UKRAIŃSCY DZIŚ** [СУЧАСНЕ УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО], paramilitarne organizacje (ok. 20 tys. osób), które zaczęły się formować w całym kraju od 1989; w 1990 powołano Międzynarodowy Związek Obronno-

Sportowy mający kierować procesem odrodzenia kozaczyzny oraz jej tradycji duchowo-patriotycznych; odnotować wypada, że ta kozakomania przybiera nierzadko formy operetkowe.

**KOZAK** [КОЗАК], 1) członek grupy ludności tworzącej wolny stan w społeczeństwie feudalnym dawnej Rzeczypospolitej i zamieszkałej na terenie pld. Ukrainy; 2) sługa na dworze ziemiańskim; 3) ukr. taniec ludowy mężczyzn, wykonywany w tempie szybkim, z przysiadami, wyrzucaniem nóg i podskokami; też muzyka do tego tańca.

„KOZAK HOŁOTA” [„КОЗАК ГОЛОТА”), duma o Kozaku Holocie, który bije się w pojedynku z Tatarzynem i zwycięża go; odzwierciedla wydarzenia z II poł. XVI, tj. nieustanne potyczki Kozaków z Tatarami i Turkami; bohater jest synonimem Zaporozcza-patrioty.

„KOZAK MAMAJ” [„КОЗАК МАМАЙ”), najczęstsza postać na obrazkach ludowych (tzw. łubkach, tj. taniach, prostych technicznie i dostępnych powszechnie rycinach rozpowszecznianych w XVII–XIX); postać chwackiego Kozaka rozłożonego biwakiem z typowymi rekwizytami: koniem, szabłą, bandurą i fajką; jego portret to wynik ukrainizacji wizerunku św. Jerzego zabijającego smoka, przedstawianego w ikonach z XIV–XVII; z kolei *Kozak Mamaj*, podlegając naciskowi folklorystyki, przekształcił się treściowo w XX na obrazach malarzy ludowych w kompozycję pt. *Kozak i dziewczyna біла криньци*; in. tematy to np. *Oleksandr Wetykyj*, *Rozbijnyk Harkusza*, *Illia Muromec* bądź ilustracje do treści piosenek ludowych, np. *Zaswystaly kozaczynky*.

**KOZAK STEFAN** [КОЗАК СТЕПАН], ur. w 1937, pol.-ukr. literaturoznawca-ukrainista, prof. Uniwersytetu Warszawskiego, działacz Związku Ukraińców w Polsce, od 1990 prezes Pol. Towarzystwa Ukrainoznawczego;

swoje badania i publikacje poświęcił problematyce romantyzmu ukr. (m.in. monografie *U źródeł romantyzmu i nowożytnej myśli społecznej na Ukrainie* oraz *Ukraińscy spiskowcy i mesjanści. Bractwo Cyryla i Metodego*), twórczości poszczególnych pisarzy (m.in. P. Hulaka-Artemowskiego, Łesi Ukrainki, O. Dowżenki i O. Łapskiego) oraz pol.-ukr. związków literackich.

**KOZELEC** [КОЗЕЛЕЦЬ], osada, centrum rejonowe nad rz. Oster w obw. czernihowskim, ok. 12 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. barokowy sobór Narodzenia Bogurodzicy (*Rizdwa Bohorodyci*) z 1752–1763 oraz budynek administracyjny pułku koweleckiego z 1756–1760 (oba wg proj. I. Hryhorowicza-Barskiego i A. Kwasowa).

**KOZŁANIUK PETRO** [КОЗЛАНЮК ПЕТРО], 1904–1965, prozaik i publicysta, mieszkał we Lwowie; uprawiał twórczość wg wymogów socrealizmu; w jego spuściźnie m.in. trylogia *Jurko Kruk* poświęcona wsi zachodnioukr. w zaborze austriackim oraz w II Rzeczypospolitej; przełożył na język ukr. liczne fragmenty I części (*Prawda starowieku*) cyklu epickiego S. Vincenza *Na wysokiej poloninie*.

**KOZŁOWSKI IWAN** [КОЗЛОВСЬКИЙ ІВАН], 1900–1993, ukr.-ros. śpiewak operowy (tenor); w 1926–1954 występował w Wielkim Teatrze Opery i Baletu w Moskwie; słynął z wykonawstwa ukr. piosenek ludowych.

**KOZYCKI PYŁYP** [КОЗИЦЬКИЙ ПИЛИП], 1893–1960, kompozytor; od 1945 prof. Konserwatorium Kijowskiego, w 1952–1956 kierował Związkiem Kompozytorów Ukrainy; komponował opery, preludia na fortepian, suity (m.in. *Kozak Holota*) oraz piosenki i romanse; autor licznych aranżacji piosenek ludowych, w tym pol.

**KOZYMYRENKO MYCHAJŁO** [КОЗИМИРЕНКО МИХАЙЛО (МІХА)], ur. w 1938, poeta ukr.-cygański, mieszka w Korosteniu, obw. żytomierski;

ski; opublikował w 1996 swój przekład *Kobzarza* T. Szewczenki po cygańsku (romani).

**KRAJOBRAZ UKRAIŃSKI** [УКРАЇНСЬКИЙ ЛАНДШАФТ], większość obszarów Ukrainy zajmują równiny, górzysta jest część zach. obejmująca Karpaty Wsch. oraz pld. część Płw. Krymskiego; ze względu na lesistość wyróżniają się 3 strefy: polesie (płn. i zach. część kraju) obejmujące obwody: czernihowski, iwano-frankowski, lwowski, rówieński, wołyński, zakarpacki i żytomierski; lasostep (środkowa część kraju) obejmujący obwody: charkowski, chmielnicki, czerkaski, czerniowiecki, kijowski, tarnopolski, połtawski, sumski i winnicki; step (pld. część kraju) obejmujący obwody: chersoński, dnipropropetrowski, doniecki, kirowogradzki, lugański, mikołajowski, odeski, zaporoski oraz Republikę Krym.

**KRAJOZNAWSTWO** [КРАЄЗНАВСТВО], ruch społeczny mający na celu poznawanie regionów („małych ojczyzn”) oraz popularyzowanie wiedzy o nich; jego ośrodkami są muzea historyczne w Kijowie, Lwowie, Charkowie i Czernihowie oraz krajoznawcze w pozostałych miastach obwodowych i w 23 in. miejscowościach; wspomagają je towarzystwa krajoznawcze (np. Wszzechukr. Związek Krajoznawców), mające koła w szkołach i instytucjach, oraz czasopismo „Krajoznawstwo”.

**KRAKÓW** [КРАКІВ], największy ośrodek gospodarczy, kulturalny i naukowy w pld. Polsce, z wielu względów bliski Ukraincom; od XIV przyciągał pragnących się tu kształcić Ukraińców; wielu z nich studiowało w II poł. XIX i I poł. XX; na jego uczelniach wykładali tacy uczeni ukr. jak B. Łepki, I. Żyłynski, I. Feszczenko-Czopiwski; w 1491 została tu wydrukowana pierwsza książka ukr.; w 1939–1944 był ośrodkiem życia politycznego Ukraińców (zwłaszcza z kręgu OUN-M) współpracujących z Niemcami (m.in. Ukr. Komitet Centralny); ob. ukr. życie kulturalno-oświatowe koncentruje się gł. w Fundacji św.

Włodzimierza, a religijne w greckokatolickim kościele św. Norberta.

**KRASNODON** [КРАСНОДОН], m. w obw. lugańskim, ponad 50 tys. mieszk.; ośrodek eksploatacji węgla kamiennego; spopularyzowany przez pisarza ros. A. Fadicjewa w powieści pt. *Młoda gwardia* (zmistyfikowana relacja o działającej w 1942 antyniemieckiej organizacji młodzieżowej).

**KRAWCZENKO ULANA** [КРАВЧЕНКО УЛЯНА, wł. ШНАЙДЕР ЮЛЯ], 1860–1947, pisarka, feministka, pedagog, od 1920 mieszkała w Przemysłu; uprawiała tradycyjną lirykę intymną, opisową i obywatelską (m.in. tomiki poezji *Primavera* i *Na nowyj szlach*).

**KRAWCZUK LEONID** [КРАВЧУК ЛЕОНІД], ur. w 1934, polityk; do 1991 w aparacie KC KPU; w 1990–1991 przewodniczył Radzie Najwyższej, w 1991–94 prezydent Ukrainy; ob. jeden z liderów Ukr. Partii Socjaldemokratycznej (Zjednoczonej) i poseł do Rady Najwyższej.

**KRAWCZUK MYCHAJŁO** [КРАВЧУК МИХАЙЛО], 1892–1942, matematyk, prof. Uniwersytetu i Politechniki w Kijowie; swoje badania poświęcił m.in. równaniom różniczkowym i całkowym, teorii prawdopodobieństwa i statystyce matematycznej; w obiegu naukowym funkcjonuje termin „wielomiany Krawczuka”; aresztowany w 1938, skazany na 20 lat łagrów (gdzie zmarł).

**KRECHÓW** [КРЕХІВ], wieś k. Żółkwi w obw. lwowskim; znajduje się w nim monaster Bazyliańców, założony na pocz. XVII i rozbudowany w XVIII (m.in. mury obronne, cerkiew św. Paraskewy – zabytek architektury drewnianej oraz bogaty księgozbiór, w którym przechowywano *Krechiwskijj Apostol* – zabytek piśmiennictwa ukr.); był i jest celem pielgrzymek do cudownych ikon – Matki Boskiej i św. Mikołaja.

**KROŁEWEC** [КРОЛЕВІ ЦЬ], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 28 tys. mieszk.; słynny ośrodek ludowego tkactwa artystycznego (m.in. wyszywane ręczniki i koszule, chusty, obrusy); co roku odbywa się tu święto folklorystyczne.

**KROPYWNICKI MARKO** [КРОПИВНИЦЬКИЙ МАРКО], 1840–1910, dramatopisarz, aktor i reżyser teatralny; współkształtował repertuar teatru narodowego, opracował ponad 40 sztuk; ugruntował poetykę dramatu obyczajowo-psychologicznego; najbardziej znany jego utwór to *Hłytaj, abo z Pawuk*; na jego cześć nazwano Teatr Dramatyczno-Muzyczny w Kirowogrodzie.

„**KRÓL MOŁDAWANKI**” [„КОРОЛЬ МОЛДАВАНКИ”], legendarny bandyta odeski z dzielnicy żydowskiej Mojżesz Winnicki, pseud. Miszka Japończyk (1891–1919); podczas pogromu Żydów stał na czele samoobrony, później walczył razem z Armią Czerwoną przeciwko „białej gwardii”; prototyp Beni Krzyka z *Opowiadani odeskich* pisarza ros. Izaaka Babla.

**KRÓLESTWO BOSPORAŃSKIE** [БОСПОРЬКЕ ЦАРСТВО], państwo powstałe ok. 480 p.n.e. nad M. Azowskim w wyniku zjednoczenia kilku kolonii greckich, w tym Pantikapajonu; rozwinęło się intensywnie w IV p.n.e., rozszerzając władzę na cały Krym, półwysep M. Azowskiego, ujście Donu i Kubania oraz handlując z miastami Grecji; od 107 p.n.e. zależne od Pontu, a od 63 p.n.e. od Rzymu; w IV zniszczone przez Hunów; miało znaczny wpływ kulturowy na pld. ziemie ukr.

**KRUK HRYHORIJ** [КРУК ГРИГОРІЙ], 1911–1988, rzeźbiarz-realista; studiował m.in. w Krakowie, od 1944 na emigracji w Niemczech; z upodobaniem rzeźbił ludzi ze wsi, ukazując ich związki z ziemią (np. *Selany*, *Wabitna*).

**KRUSZELNICKA SALOMEA** [КРУШЕЛЬНИЦЬКА СОЛОМІЯ], 1872–1952, śpiewaczka operowa

(sopran) o światowej sławie, prof. lwowskiego Konserwatorium im. M. Łysenki w 1945–1952; debiutowała w 1893 na scenie opery lwowskiej, w 1895–1939 występowała na wszystkich scenach operowych Europy, również w warszawskim Teatrze Wielkim; jest patronką Teatru Opery i Baletu we Lwowie.

**KRUSZELNYCKI ANTIN** [КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ АНТИН], 1878–1937, pisarz, krytyk literacki, tłumacz, pedagog i polityk; w 1919 minister oświaty w rządzie URL; od 1920 we Lwowie, gdzie m.in. redagował czasopisma „Nowi Szlachy” i „Krytyka”; w 1934 wyjechał z rodziną na Ukrainę sowiecką, gdzie wkrótce go uwięziono (zginął w łagrze solowieckim); był pod wpływem modernizmu, uprawiał różne gatunki literackie, zdobył uznanie zwłaszcza w dziedzinie dramatu i małej prozy; opublikował po pol. *Zarys współczesnej literatury ukr.* (1910).

**KRUSZELNYCKI MARIAN** [КРУШЕЛЬНИЦЬКИЙ МАР'ЯН], 1897–1963, aktor i reżyser teatralny; w 1924–1934 w teatrze Ł. Kurbasa „Berezil”, gdzie kreował role komediowe, m.in. słynną rolę Małachija Stakanczyka z *Reformatora* M. Kulisza; w 1934–1952 kierował Teatrem Dramatycznym im. T. Szewczenki w Charkowie, a od 1954 (w 1954–1961 wspólnie z H. Jurą) Teatrem Dramatycznym im. I. Franki w Kijowie.

**KRUTY** [КРУТИ], wieś w obw. czernihowskim; 29 I 1918 w pobliżu 800 żołnierzy URL (gimnazjalistów i studentów kijowskich) stoczyło nierówny bój z 4-tysięcznym oddziałem bolszewików; ponad poł. Ukraińców zginęła, 28 pochowano z honorami na Mogile Askolda w Kijowie.

**KRYCZEWSKI FEDIR** [КРИЧЕВСЬКИЙ ФЕДІР], 1879–1947, malarz i pedagog, brat Wasyla; współzałożyciel (1917) oraz prof. i rektor Akademii Sztuki w Kijowie (1920–1922); w malarstwie odchodził od impresjonizmu do stylizacji ludowych (np. obraz *Dowbysz*) oraz stylu ukr., będącego u niego skrzyżo-



waniem poetyki ikon ze sztuką secesyjną (np. tryptyk *Zyttia*, portret *Chłopczyk z ptaszkoju*).

**KRYCZEWSKI WASYL** [КРИЧЕВСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1873–1952, malarz, grafik, architekt i historyk sztuki, brat Fedora; w jego malarstwie impresjonistycznym przeważają pejzaże; mistrz grafiki książkowej, w której łączył motywy grafiki staroukr. ze stylem konstruktywistycznym; współpracował z teatrem i filmem jako scenograf; w architekturze zasłynął jako twórca stylu ukr. (uwidocznionego po raz pierwszy w projekcie budynku ziemstwa w Połtawie); od 1944 na emigracji w Niemczech i Wenezueli.

**KRYM, PÓŁWYSEP KRYMSKI** [КРИМ, КРИМСЬКИЙ ПІВОСТРІВ, ТАВРИДА, ТАВРІЯ], płw. między M. Czarnym i Azowskim, pow. 27 tys. km<sup>2</sup>, ponad 2 mln mieszk. (w tym Rosjan 58,5%, Ukraińców 24,4% i Tatarów 12,1%); w starożytności na wybrzeżu kolonie greckie; w 1443–1783 Chanat Krymski, państwo tatarskie zależne od Turcji, nękające najazdami ziemie ukr.; w 1783–1954 w składzie Rosji, w 1954 na mocy dekretu Prezydium Rady Najwyższej ZSRR przekazany Ukrainie; od 1991 Republika Krym ze stolicą w Symferopolu, autonomiczna jednostka administracyjna Ukrainy; przeważnie nizinny, w pld. części Góry Krymskie, klimat ciepły, liczne miejscowości uzdrowiskowe i wypoczynkowe; gł. miasta: Sewastopol, Jalta i Kercz; opiewany m.in. przez A. Mickiewicza w *Sonetach krymskich* i Łesię Ukrainkę w cyklu *Krymski spohady*.

**KRYMSKI AHATANHEŁ** [КРИМСЬКИЙ АГАТАНГЕЛ], 1871–1942, orientalista i ukrainista, pisarz i tłumacz, organizator i członek AN USRR, prof. Uniwersytetu Kijowskiego; prace z historii islamu i narodów arabskich, a także z literatury arabskiej, tureckiej i perskiej; w zakresie ukrainistyki m.in. studia dotyczące pochodzenia języka ukr.; zmarł w szpitalu więziennym Gułagu.

**KRYPJAKIEWICZ IWAN** [КРИП'ЯКЕВИЧ ІВАН], 1886–1967, historyk, prof. Uniwersytetu Lwowskiego; badał i opisywał m.in. dzieje Ukrainy feudalnej oraz powstanie B. Chmielnickiego (*Studiji nad derżawoju B. Chmelnyćkobo*).

**KRYSZTOFOWICZ AFRYKAN** [КРИШТОФОВИЧ АФРИКАН], 1885–1953, paleobotanik; prace z geologii i stratygrafii trzeciorzędowych i mezozoicznych pokładów węgla w płn.-wsch. Azji; gł. publikacja to *Paleobotanika* (po ros.).

„**KRYTYKA**” [„КРИТИКА”], miesięcznik intelektualno-filozoficzny, liberalny, prozachodni, założony w 1996 przez H. Hrabowicza i M. Riabczuka; zamieszcza artykuły, eseje i recenzje wybitnych publicystów ukr. z kraju i diaspory, a także autorów z Polski, Europy Zachodniej i USA, m.in. A. Michnika, D. Beauvois, N. Daviesa, G. Sorosa; jej ambicją jest inicjowanie debat intelektualnych na istotne tematy, np. Ukraina między Wschodem a Zachodem, tożsamość narodo- wa, idea narodowa a wolność jednostki, rola instytucji w państwie.

**KRYTYKA LITERACKA** [ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА], dział piśmiennictwa ukr. opisujący dzieła i życie literackie oraz projektujący zmiany w literaturze; powstała na Ukrainie na pocz. XIX wraz z ukształtowaniem się czasopiśmiennictwa literackiego; za pierwszego krytyka profesjonalnego uznaje się P. Kulisza; in. zasłużeń dla literatury ukr. krytycy to I. Franko, W. Szczurat, M. Jewszan, S. Jefremow, M. Zerow, O. Bilecki i Ł. Nowyczenko; w XIX i XX jej światopogląd estetyczny wyznaczała i reglamentowała ros. myśl krytycznoliteracka, najpierw o orientacji narodnickiej i pozytywistycznej, później modernistycznej i marksistowskiej; ob. (od 1991) w stadium przewartościowań teoretycznych i pisarskich.

**KRZEMIENIEC** [КРЕМЕНЕЦЬ], m. rejonowe nad rz. Irwą w obw. tarnopolskim, ok. 26 tys.

mieszk.; znany od 1226, w XIV–1793 w składzie Litwy i Polski, w 1793–1917 w Rosji, a w 1919–1939 znowu w Polsce; w 1805–1832 działało tu słynne Liceum Krzemienieckie; dom-muzeum J. Słowackiego (poeta spędził tu najmłodsze lata, 1814–1828); wśród zabytków m.in. pozostałości zamku z XII–XIV, kościół pojezuicki z XVIII (ob. w posiadaniu Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego), sobór św. Mikołaja (*Mykolaïwskyj*, w 1631–1832 Kościół oo. Franciszkanów) oraz groby Kozaków z XVII (*Pjatyńckie kładowyszcze*).

**KRZEMIENIČZUK** [КРЕМІНИЧУК], m. rejonowe i port nad Zbiornikiem Krzemienieczuckim na Dnieprze w obw. połtawskim, ok. 250 tys. mieszk.; założony ok. 1570 jako twierdza, w XIX duże centrum handlowe, podczas II wojny światowej mocno zniszczony; ob. jest ośrodkiem przemysłowym (m.in. zakłady samochodowe produkujące ciężarówki marki KRAZ, rafinerijne i materiałów budowlanych, w pobliżu kopalnie rud żelaza) i oświatowo-kulturalnym (m.in. instytut pedagogiczny, teatr).

**KRZYWOROSKIE ZAGŁĘBIE RUD ŻELAZA** [КРИВОРІЗЬКІЙ ЗАЛІЗОРУДНИЙ БАСЕИН], okręg górniczy w obw. dnipropropetrowskim; eksploatacja przemysłowa rozpoczęła się w 1881; zasoby rud ok. 1,7 mld t; gł. ośrodek m. Krzywy Róg.

**KRZYWORÓWNIA** [КРИВОРІВНЯ], letniskowa wieś k. Wierchowiny (Żabia) na Huculszczyźnie; od pocz. XX popularne miejsce wczasów oraz pracy twórczej pisarzy ukr. (niegdyś m.in. I. Franki, M. Kociubynskiego, H. Chotkewicza), a także pol.; w 1953 otwarto tu muzeum I. Franki; co roku odbywa się tu święto literatury i sztuki; etnograficzny materiał zebrany w niej spożytkował S. Vincenz w dziele *Na wysokiej połoninie*; znajdująca się w niej drewniana cerkiew Narodzenia Bogurodzicy (*Rizdwa Bohorodyci*) z 1818 jest zabytkiem huculskiej architektury ludowej.

**KRZYWY RÓG** [КРИВІЙ РІГ], m. nad rz. Ingulec w obw. dnipropropetrowskim, ponad 720 tys. mieszk.; podporządkowany bezpośrednio administracji obw.; założony w 1775; gł. ośrodek zagłębia rud żelaza, także zakłady hutnicze i maszyn górniczych; centrum oświatowo-kulturalne (m.in. 2 uczelnie, teatr).

**KRZYŻ PRAWOSŁAWNY** [ПРАВОСЛАВНИЙ ХРЕСТ], symbol odkupienia i zbawienia; charakteryzuje się ukośną belką dolną wyobrażającą belkę, która służyła umierającemu Chrystusowi za podporę nog.

**KSIĄŻKA UKRAIŃSKA** [УКРАЇНСЬКА КНИГА], na ziemiach ukr. od przyjęcia chrześcijaństwa w X; rozwój ilościowy od XVI dzięki rozwojowi drukarstwa; duże zasługi położyła drukarnia w kijowskiej Ławrze Peczerskiej, która w ciągu 300 lat istnienia (od 1616) wydała ok. 680 tytułów (w języku staro-cerkiewnosłowiańskim, staroukr. i pol.); pierwszą książkę w języku nowoukr. (*Eneidę* I. Kotlarewskiego) wydrukowano w 1798; w II poł. XIX produkcja książkowa przeważnie w Galicji Wsch. – ok. 200 tytułów rocznie; na Ukrainie ros. dopiero rewolucja 1905 r. otworzyła możliwości jej druku; w okresie USRR druk w znacznych ilościach: od 1813 tytułów w 1924 do 6455 w 1931 i 4048 w 1959, jednak jej udział w porównaniu z książką rosyjskojęzyczną wciąż mała; od 1991 w warunkach ekonomiki wolnorynkowej znajduje się ona w sytuacji gorszej niż rosyjskojęzyczna, ugruntowanie się państwowości ukr. może tu przynieść poprawę; w 1997 wydano 8,5 tys. tytułów w nakładzie ok. 200 mln egz.

**„KSIĘGA WEŁESA”** [„ВЕЛЕСОВА КНИГА”, „ВЛЕС КНИГА”], domniemany zabytek piśmienniczy z czasów przedchrześcijańskich Rusi-Ukrainy; zawiera informacje o pochodzeniu Słowian Wsch., ich wierzeniach, założeniu Kijowa itp.; odkryta w 1919, istnieje w kopii z XVI–XVII (zapisanej na deszczułkach dębowych); ob. trwają spory o jej autentyczność.

## „KSIĘGI BYTU NARODU UKRAIŃSKIEGO”

[„КНИГИ БИТІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ”], dokument programowy Bractwa Cyryla i Metodego (1845–1847) autorstwa M. Kostomarrowa; wzorowany na *Księgach narodu i pielgrzymstwa pol.* A. Mickiewicza; wyłożono w nich ideologię stowarzyszenia, tezy historyzoficzne oraz poglądy na posłannictwo Ukrainy.

## KSIĘSTWA UDZIELNE W XI–XIV [УДІЛЬНІ

КНЯЗІВСТВА В XI–XIV], Księstwo Kijowskie, Czernihowskie, Nowogród-Siewierskie, Perejasławskie, Włodzimiersko-Wołyńskie, Halickie i in. mniejsze, które po rozluźnieniu więzów ustrojowo-dynastycznych Rusi Kijowskiej i stopniowej utracie przez nią zwierzchnictwa nad dzielnicami (zwłaszcza po śmierci Włodzimierza Monomacha) zaczęły się państwowo wyodrębniać.

## KUBAŃSKIE WOJSKO KOZACKIE [КУБАН-

СЬКЕ КОЗАЧЕ ВІЙСЬКО], ostatnie ogniwo kozactwa zaporoskiego; powstało w 1860 z Kozaków Czarnomorskich oraz ros. Kozaków Dońskich i istniało do 1917; jego żywioł ukr. podlegał nieustannej rusyfikacji, dlatego ruch narodowy na jego terytorium nie rozwinął się; jego potomkowie w czasach ZSRR i ob. związków z Ukrainą nie utracili.

## KUBIJOWICZ WOŁODYMYR [КУБІЙОВИЧ

Володимир], 1900–1985, geograf, demograf, pedagog i polityk; ukończył Uniwersytet Jagielloński, pracował w nim w 1928–1939 na stanowisku docenta; od 1940 prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze i Monachium; w 1940–1944 stał na czele Ukr. Komitetu Centralnego w Generalnym Gubernatorstwie (z ramienia OUN-M), a w 1943 brał udział w formowaniu Dywizji „SS Galizien”; od 1945 na emigracji (Niemcy, Francja); kierował Naukowym Towarzystwem im. T. Szewczenki w Europie; organizator i redaktor naczelny *Encyklopedii ukrainoznawstwa* i jej wersji anglojęzycznej (*Encyclopedia of Ukraine*); liczne prace naukowe z zakresu antropogeografii i demografii.

KUBIZM [КУБІЗМ], awangardowy prąd artystyczny w ukr. sztukach plastycznych, który m.in. odrzucał reguły perspektywy i rozbił materię na elementy zgeometryzowane; jego wybitnym przedstawicielem był O. Archipenko, pierwszy w sztuce światowej rzeźbiarz-kubista; jego postulaty znalazły odbicie również w malarstwie O. Hryszczenki, M. Buraczka i M. Andrijenki-Neczytajła.

## KUCHNIA UKRAIŃSKA [УКРАЇНСЬКА КУХНЯ],

ceniona za różnorodność oraz wartości smakowe; przeważają potrawy mączne, mleczne, jarskie; duży udział chleba; popularne dania to barszcz, gołąbki (*holubci*), pierogi (*warenyky*); ob. w praktyce kulinarnej – wskutek polityki żywnościowej władz byłego ZSRR dążących do standaryzacji kuchni – zatraciła częściowo narodową „czystość”.

## KUCZMA ŁEONID [КУЧМА ЛЕОНІД], ur.

w 1938, polityk; do 1991 działacz gospodarczy, w 1992–1993 premier; od 1994 prezydent Ukrainy (reelekcja w 1999).

## KUINDŻY ARCHYP [КУИНДЖИ АРХИП], 1841–

1910, malarz grecko-ukr.-ros.; ur. w Mariupolu; należał do stowarzyszenia pieriedwizników; malował krajobrazy ukr., m.in. *Czumackýj szlach* i *Weczir na Ukraini*.

## KULCZYCKA OŁENA [КУЛЬЧИЦЬКА ОЛЕНА],

1877–1967, plastyczka, od 1948 prof. Instytutu Poligraficznego we Lwowie; w twórczości (malarstwo sztalugowe, grafika i kilim) widoczny związek z secesją wiedeńską i krakowską; namalowała cykl obrazów o Huculszczyźnie; jej znane obrazy to m.in. *Dity na lewadi*, *Znywa* i *Babusia*; dla cmentarza w Pikulicach k. Przemysła (gdzie pochowano w 1919–1920 zmarłych jeńców z armii ZURL) zaprojektowała 8-metrowy stylizowany krzyż żelazny (1931); we Lwowie otworzyła poświecone jej muzeum.

## KULISZ MYKOŁA [КУЛИШ МИКОЛА], 1892–

1937, dramatisarz ekspresjonista, razem z Ł. Kurbasem twórca awangardowego tea-

tru ukr.; napisał ok. 10 sztuk, z nich najbardziej znane to 97, *Narodnyj Malachij* (pol. tytuł *Reformator*), *Myna Mazajło* i *Puetyczna sonata*; poruszał w nich problemy rzeczywistości ukr. z 1920. (rewolucja a jednostka, głód na wsi, deformacje ustrojowe komunizmu, rusyfikacja), osiągając wymiar uniwersalizmu; uwięziony przez NKWD i stracony w lagrze solowieckim.

**KULISZ PANTEŁEJMON** [КУЛИШ ПАНТЕЛЕЙМОН], 1819–1897, poeta, prozaik, dramaturg, tłumacz, krytyk literacki, historyk i etnograf; tworzył również w języku ros.; w 1846–1847 członek Bractwa Cyryla i Metodego; napisał w 1857 pierwszą w literaturze ukr. powieść historyczną pt. *Czorna Rada*; ewoluował od romantyzmu do realizmu obyczajowego; wyrażał się krytycznie o zdolności Ukraińców do wskrzeszenia państwowości, m.in. w wierszu pt. *Do ridnoho narodu* (*Narode bez putia, bez czesti i powaby...*); zarazem w zbiorze artykułów *Chutorskaja filosofija i udalonnaja ot swieta poezija* głosił prawo Ukraińców do odrębności kulturowej oraz – przestrzegając przed negatywnymi skutkami urbanizacji i zerwania przez człowieka więzi z przyrodą – udowadniał tezę o przewadze tradycyjnego sposobu życia na wsi nad cywilizacją miejską i potrzebie kultywowania przez Ukraińców wartości narodowych; w 1882 podjął próbę (nieudaną) pojednania inteligencji ukr. i pol. (broszura *Kraszanka rusynam i polakam na Welykydeni 1882 roku*).

„**KULTURA I ŻYTTELIA**” [„КУЛЬТУРА І ЖИТТЯ”], tygodnik wydawany w Kijowie przez Ministerstwo Kultury; założony w 1945 jako „Radiańskie Mystectwo”, w 1955–1965 pod nazwą „Radiańska Kultura”; dokumentuje ukr. proces twórczy i kulturalny, dużo miejsca poświęca problematyce ruchu amatorskiego.

**KULTURA MASOWA** [МАСОВА (ПОПУЛЯРНА) КУЛЬТУРА], wytworzenie się w społeczeństwach XX form twórczości zakładających zunifikowany ich odbiór przez zróżnicowa-

ne masy; jej treści są dodatkowo potęgowane przez mass media; przeciwstawia się ją K. wysokiej, elitarnej; przykładami w K. ukr. są m.in. felietony O. Wyszni i P. Hłazowego, duet konferansjerów Tarapuńka i Sztepsel, powieści sensacyjne o wyczynach szpiegów sowieckich (np. J. Dolda-Mychajłyka) i piosenki estradowe (np. *Pisnia pro rusnyk* nazwana przez I. Koszeliwca „banalem sentymentalnym”); ob. trwa o niej dyskusja w związku z ukazaniem się monografii zbiorowej *Narysy ukrajinskoji popularnoji kultury* (1998) pod red. O. Hrycenki (w przedmowie twierdzi się m.in., iż Ukraina w XIX nie miała literatury wysokiej, lecz właśnie masową).

**KULTURA UKRAIŃSKA I JEJ AKTUALNE PROBLEMY** [УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ], sprowadzają się w skrócie – wg M. Pawłyszyna – do przewyżczenia 3 antynomii: 1) Rosja – Ukraina (czyli inaczej: imperium – naród, kolonizator – kolonia, metropolia – peryferia); 2) „Proswita” (tj. zaścianek) – Europa (czyli inaczej: narodnicstwo – modernizm, sztuka dla polityki – sztuka dla sztuki); 3) kultura – rynek; ich rozwiązanie wg standardów zachodnich może zapewnić postmodernistyczna optyka kultury (m.in. pojmowanie Ukrainy jako terytorium, nie zaś etnosu, uznanie wielojęzyczności i wielonarodowości kultury ukr., przełamanie etnografizmu i kozakomanii).

**KULTURA UKRAIŃSKA I JEJ RECEPCJA** [УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА І ЇЇ СПРИЙНЯТТЯ], kultura ukr. w swoich dziejach nie była odbierana przez własne społeczeństwo oraz kultury obce w sposób jednolity; jak wyjaśnia I. Dziuba, na przeszkodzie jej „płynnej” pozytywnej recepcji stawały negatywne stereotypy myślowe, ugruntowane zwłaszcza w XIX i XX; gl. z nich to stereotyp proveniencji wiejskiej (kultura stworzona przez artystów pochodzenia chłopskiego dla mieszkańców wsi), stereotyp aspektu filologicznego (zawężenie kultury do sztuki słowa), stereotyp archaiczności (kultura o cechach tradycyj-

nych), stereotyp wtórności (kultura naśladowająca inne, przede wszystkim ros.), stereotyp demokracji (kultura „wytwarzana” jedynie przez masy ludowe i ich reprezentantów) i stereotyp braku prestiżu (kultura niemająca uznania u obcych); rzecz jasna, stereotypy te są łatwe do obalenia i przewyciężenia (szczególnie wówczas, gdyby organy państwa ukr. zaangażowały się mocniej w promocję swojej kultury), niemniej jednak rzutują one na jej ob. recepcję krajową i zagraniczną.

**KULAK** [КУРКУЛЬ], pejoratywne (zwłaszcza w okresie USRR) określenie zamożnych chłopów; podczas kolektywizacji rolnictwa ukr. (1929–1933) masowo prześladowani, rozstrzeliwani, więzieni i deportowani w głąb Rosji.

**KUN** – zob. **KONGRES UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW**

**KUNCEWICZ JOZAFAT** [КУНЦЕВИЧ ЙОСАФАТ], 1580–1623, duchowny greckokatolicki, święty; od 1618 arcybiskup w Połocku; zamordowany w Witebsku w trakcie walk religijnych między zwolennikami prawosławia i unii brzeskiej; w 1643 beatyfikowany, a w 1867 kanonizowany jako męczennik za sprawę zjednoczenia chrześcijaństwa; pierwszy święty greckokatolicki, patron unii.

**KUPCZYŃSKI ROMAN** [КУПЧИНСЬКИЙ РОМАН], 1894–1976, poeta, prozaik i kompozytor; w 1916–1920 żołnierz Legionu Ukr. Strzelców Siczowych i Ukr. Armii Halickiej; od 1944 na emigracji (Austria, Niemcy, USA); stworzył wiele piosenek strzeleckich, m.in. *Zazuryłyś hałyczanky*, jest też autorem romansu *Czowen chytajet’sia*.

**KURBAS ŁEŚ** [КУРБАС ЛЕСЬ], 1887–1937, aktor, reżyser teatralny i dramaturg, twórca ukr. teatru awangardowego; zorganizował teatr „Berezil”, kierował nim w Kijowie (1922–1926) i w Charkowie (1926–1933), gdzie zrealizował spektakle oparte na materiale dramatów ukr., m.in. M. Kulisza, oraz

utworów literatury zachodnioeuropejskiej; poszukiwania estetyczne prowadziły go do syntezy osiągnięć teatru M. Reinhardta, poetyki ekspresjonizmu i konstruktywizmu; zmierzał do urealnienia formuły, iż teatr nie odtwarza rzeczywistości, lecz ją kształtuje; oskarżony przez Sowietów o formalizm, uwięziony w 1933, zesłany do łagru na Wyspach Sołowieckich i tam stracony; w 1987 w Starym Skalacie k. Podwołoczysk w obw. tarnopolskim (gdzie spędził dzieciństwo i młodość) otwarto jego muzeum.

**KUREŃ** [КУРІНЬ], 1) budynek mieszkalny Kozaków w Siczy Zaporoskiej; 2) jednostka wojskowo-administracyjna na Zaporozżu, składająca się z kilkuset Kozaków i dowodzona przez atamana; na ziemiach zaporoskich było ich 38.

**KURHAN** [КУРГАН], typ grobu w postaci kopca z ziemi; rozpowszechniony na ziemiach ukr. już w okresie neolitu, stosowany jeszcze w średniowieczu (do wprowadzenia chrześcijaństwa); tę formę pochówku stosowali Kozacy zaporoscy (do II poł. XVIII).

**KUTIA** [КУТЯ], potrawa obrzędowa spożywana m.in. w wigilię Bożego Narodzenia; znana na Ukrainie od czasów pogańskich; sporządzana z gotowanej pszenicy z utartym makiem i miodem.

**KWITKA-OSNOWJANENKO HRYHORIJ** [Квітка-Оснoв’яненко Григорій], 1778–1843, prozaik i dramaturg; zapoczątkował formy narracyjne w literaturze ukr.; jego powieści i opowiadania mają rodowód sentymentalistyczny (np. *Marusia*) lub są oparte na poetyce romansu łotrzykowskiego (np. *Sałdačkyj partret*); w dramacie – w nawiązaniu do I. Kotlarewskiego – preferował wodewile (np. *Swatannia na Honczariwci*); pisał też po ros.

**KYBYNCE** [Кибинці], wieś k. Myrhorodu w obw. poławskim; w I poł. XIX własność D. Troszczyńskiego, ziemianina i mecenasa

kultury; wówczas ośrodek ukr. życia kulturalnego (m.in. teatr ukr.-ros., galeria obrazów, bogata biblioteka).

„KYCZERA” [„КИЧЕРА”], zespół folklorystyczny działający od 1991 przy Ośrodku Kultury Łemkowskiej w Legnicy; założył ją i kieruje ob. Jerzy Starzyński; w repertuarze pieśni, tańce i widowiska obrzędowe z dawnej Łemkowszczyzny – „utraconej Arkadii przodków”; zdobyła uznanie w ukr. środowisku krajowym oraz za granicą.

„KYJIWŚKA STAROWYNA” [„КИЇВСЬКА СТАРОВИНА”], dwumiesięcznik naukowo-popularny poświęcony historii i kulturze Ukrainy; wydawany od 1992; w swym kształcie merytorycznym nawiązując do ukraińskojęzycznego miesięcznika „Kijewska Starina” z 1882–1907 (w 1907 pod nazwą „Ukrajina”); w 1996 część redakcji oddzieliła się, zakładając czasopismo „Pamięć Stolica”, które

re realizuje edukacyjną formułę wydawniczą: *Istoria – dusza narodu, a bez duszy nie może buty nacji, nie może isnuwati derzawa.*

KYRCZIW ROMAN [КИРЧИВ РОМАН], ur. w 1930, historyk literatury; wydał liczne rozprawy o ukr.-pol. związkach literackich, m.in. *Ukrajński folklor u polskiej literatury (period romantyzmu).*

KYSZAKIEWICZ JOSYF [КИШАКЕВИЧ ЙОСИФ], 1872–1953, duchowny greckokatolicki, kompozytor, dyrygent; działalność muzyczną i duszpasterską rozwijał we Lwowie i Przemysłu, m.in. dyrygując chórami Towarzystwa „Bojan”; skomponował ponad 200 utworów religijnych (m.in. kolędy *Wytaj miż namy; Chryste, wytaj; Spy, Isuse, spy*) i ok. 100 o charakterze świeckim (m.in. hymn patriotyczny *Oj, ne nam w kajdanach chodyty*, pieśń elegijną *Molodist’ mynuła* (do słów J. Fed’kowicza) oraz strzelecką *Hej, wpered za ridnyj kraj*).



## L

**LACHY** [ЛЯХИ], nazwa Polaków, znana na ziemiach ukr. od X; używana od XVI przeważnie w sensie ujemnym.

**LASSOTA VON STEBLAU ERICH** [ЛЯССОТА ФОН ШТЕБЛАУ ЕРИХ], 1550–1616, dyplomata austriacki; delegowany w 1594 przez cesarza Rudolfa II do Siczy Zaporoskiej, aby podnieść Kozaków do walki z Turcją; pozostawił dziennik swojej podróży (*Das Diarium des Erich von Steblau*), źródło wiedzy o Zaporozżu.

**LASY** [ЛІСИ], powierzchnia lasów na Ukrainie stale maleje, ob. ok. 14% terytorium; jest to skutek rabunkowej gospodarki leśnej w XVII–XX; ich rozmieszczenie, rodzaje i gęstość uzależnione od sprzyjających L. warunkowań glebowych i klimatycznych (takie są na Polesiu, Podolu, Pokuciu i Karpatach Wsch. oraz Górach Krymskich, gdzie znajdują się liczne masywy leśne); przeważają L. liściaste i iglaste, a z drzew – brzoza, buk, dąb, grab, jesion, jodła, olcha i sosna.

**LASZŁO-KUCIUK MAHDAŁYNA** [ЛАСЛЮ-КУЦЮК МАГДАЛІНА], ur. w 1928, ukr.-rumuńska literaturoznawczyni ukraińska; w 1955–1983 wykładała literaturę ukr. na Uniwersytecie w Bukareszcie; napisała wiele prac z zakresu komparatystyki, m.in. *Rumuńsko-ukrajński wzajemny XIX–początku XX stulecia* i *Wielka tradycja: ukraińska klasyczna literatura w porównaniu z wyswitemi*.

**LATOPIS HALICKO-WOŁYŃSKI** [Галицько-волинський літопис], kronika stanowiąca

ciąg dalszy *Powieści minionych lat* i *Latopisu Kijowskiego*; w części halickiej obejmuje lata 1201–1250 (m.in. biografia księcia Daniela), w części wołyńskiej – 1251–1292 (panowanie księcia wołyńskiego Włodzimierza Wasylkowicza oraz synów Daniela – Mściława i Lwa); gl. źródło *Kronik* Jana Długosza w części dotyczącej Rusi-Ukrainy.

**LATOPIS KIJOWSKI** [Київський літопис], kronika spisana w Kijowie (podobnie jak jej poprzedniczka *Powieść minionych lat*); obejmuje wydarzenia z 1118–1200; ma charakter świecki, odznacza się „ruskim patriotyzmem” oraz odzwierciedla kształtowanie się zrzębów etosu rycerskiego; wydany w Polsce.

**LATOPISY** [літописи], kroniki na Rusi-Ukrainie w XI–XVII; łączyły elementy faktograficzne ułożone w porządku rocznikowym z legendarnymi biografiami i podaniami ludowymi; sporządzano je w monasterach (m.in. w Ławrze Peczerskiej w Kijowie, Hustyńskim, Podhoreckim) oraz na dworach książęcych; podstawowe źródło do dziejów staroukr.; najsłynniejszy to *Powieść minionych lat* z ok. 1113.

**LATOPISY KOZACKIE** [козацькі літописи], powstałe w XVIII liczne prace pamiętnikarskie, diariusze i kroniki ukazujące dzieje Hetmańszczyzny i powstań kozackich w XVII; wśród nich wyróżniają się L. Samowidźca, Hryhorija Hrabianki i Samijła Welyczki; w końcu XVIII i na pocz. XIX została opracowana *Istoria Rusow* relacjonująca dzieje Ukrainy od czasów najdawniejszych do 1768 i mająca ujęcie historiozoficzne.

**LATOSZYNSKI BORYS** [Лятошинський Борис], 1895–1968, kompozytor i pedagog, prof. Konserwatorium Kijowskiego; ewoluował od impresjonizmu do ekspresjonizmu i konstruktywizmu; nadal muzyce ukr. znamiona europejskości, umiejętnie łącząc je z tematyką ukr.; skomponował utwory symfoniczne, kameralne, *Słowiański koncert* na fortepian oraz opery, m.in. *Zołotyj obruc*.



**LATYCZÓW** [ЛЕТЧИВ], m. rejonowe w obw. chmielnickim, ok. 15 tys. mieszk.; w XVII–XX ośrodek kultu maryjnego; wśród zabytków m.in. cerkiew św. Michała (*Mychajliwska*) z XVII.

**LEGENDA** [ЛЕГЕНДА], opowieść o treści fantastycznej nasyconej pierwiastkami cudowności i niezwykłości; w literaturze ukr. wyróżniają się L. hagiograficzne (żywoty świętych), onomatologiczne (np. o założeniu Kijowa), historyczne (np. o czynach I. Bohuna czy O. Dowbusza) i literackie (o pisarzach, np. o T. Szewczence).

**LEGION UKRAIŃSKI** [УКРАЇНСЬКИЙ ЛЕГІОН], jednostka wojskowa sformowana z Ukr. Strzelców Siczowych pod patronatem Austrii w 1916; stoczył kilka potyczek z oddziałami ros. w Galicji Wsch.; włączony do składu Ukr. Armii Halickiej w 1918.

**LEKSYKOLOGRAFIA UKRAIŃSKA** [УКРАЇНСЬКА ЛЕКСИКОГРАФІЯ], zbieranie zasobów leksykalnych języka ukr. oraz opracowywanie słowników; pierwsze słowniki przekładowe już w k. XVI; intensywny rozwój w XIX; największe osiągnięcie to opisowy *Słownik ukraijskojskoji mowy* B. Hrinchenki (t. 1–4, 1907–1909); w ciągu 1917–1933 wydano ponad 130 słowników; w następnym 60-leciu ukazały się fundamentalne opracowania, m.in. *Ukraijsko-rosijskij słownik* w 6 t., *Słownik staroukraijskojskoji mowy XIV–XV stolit'* w 2 t., opisowy *Słownik ukraijskojskoji mowy* w 11 t., 2-tomowy *Słownik mowy Szewczenka*, *Etymologicznyj słownik ukraijskojskoji mowy* (4 t. z 7 zaplanowanych), 2-tomowy *Frazeologicznyj słownik ukraijskojskoji mowy* oraz mnóstwo słowników terminologicznych i dydaktycznych.

**LENIN WŁODZIMIERZ** [ЛЕНІН ВОЛОДИМИР, wł. Ульянов В.], 1870–1924, przywódca bolszewików, organizator państwa sowieckiego, ideolog komunizmu; uformował totalitarny model państwa komunistycznego; będąc

zwolennikiem jedności bylego imperium ros., zwalczał ukr. ruch narodowy; odpowiedzialny za najazdy Rosji sowieckiej na URL oraz jej okupację w 1920.

**LEW HALICKI** [ЛІВ ДАНИЛОВИЧ, князь галицький], ok. 1228–ok. 1301, książę haliczko-wołyński od 1269, syn Daniela; przeniósł stolicę księstwa z Halicza do Lwowa.

**LICEUM KRZEMIENIECKIE** [КРЕМЕНЕЦЬКИЙ ЛІЦЕЙ], pol. szkoła 10-letnia w 1805–1832 w ros. wówczas Krzemieńcu; założone przez T. Czapskiego (do 1817 pod nazwą Gimnazjum Wołyńskie) z programem zakładu półwyższego; po jego zlikwidowaniu w 1832 nauczycieli przeniesiono do Kijowa, gdzie stanowili podstawową kadrcę przy tworzeniu Uniwersytetu św. Włodzimierza; w 1920–1939 zespół pol. szkół średnich (m.in. seminarium nauczycielskie i gimnazjum klasyczne); na jego bazie funkcjonował w 1940–1969 ukr. instytut pedagogiczny (przeniesiony później do Tarnopola).

**LICEUM NIEŻYŃSKIE** [НІЖИНСЬКИЙ ЛІЦЕЙ], zakład zrównany w uprawnieniach z uniwersytetami, założony przez księżącą rodzinę Bezbord'ków w 1820 w m. Nieżyn; w XIX i na pocz. XX wiele zmian organizacyjnych, od 1939 Instytut Pedagogiczny im. M. Gogoła; wśród absolwentów wielu zasłużonych dla kultury ukr., m.in. M. Gogol, J. Hrebinka, Ł. Hlibow, O. Łazarewski i in.

**LIMAN** [ЛИМАН], płytką zatoka lub jezioro nadmorskie położone u ujścia rzeki do morza; powstaje w wyniku częściowego bądź całkowitego zamknięcia ujścia rzeki przez mierzeje; występuje u wybrzeży M. Czarnego i Azowskiego (m.in. L. Dnieprowy, L. Dniestrowy).

**LINGWISTYKA** – zob. JĘZYKOZNAWSTWO

„LINIA CURZONA” [„ЛІНІЯ КЕРЗОНА”], projekt pol.-sowieckiej linii demarkacyjnej zapropono-

nowany przez ministra spraw zagranicznych Wielkiej Brytanii G. Curzona; przebiega od Grodna przez Brześć, Dorohusk, na wschód od Hrubieszowa, na zachód od Rawy Ruskiej, na wschód od Przemyśla i do Karpat; zatwierdzona na konferencji w Jalcie (1945), stanowi też ob. podstawę granicy między Polską a Ukrainą.

**LIPICKA KULTURA** [ЛИПНІЦЬКА КУЛЬТУРА], kultura ludności zamieszkującej tereny nad górnym i środkowym Dniestrem (oraz Mołdawię) w I–III; łączona z plemieniem Daków; nazwa pochodzi od cmentarzyska we wsi Łypycia Horisznia k. Rohatyna.

**LIRNICZY** [ЛІРНИКИ], śpiewacy ludowi (kiedyś przeważnie ślepcy) akompaniujący sobie grą na lirze; znani od XV; w repertuarze kantyczki i psalmy oraz dumy i pieśni historyczne; represjonowani w okresie rządów Stalina.

**LIRYKA** [ЛІРИКА], rodzaj literacki obejmujący utwory, których domenę tematyczną stanowią przeżycia i przekonania jednostki; jej elementy stopniowo uwidoczniły się w synkretycznej rodzajowo poezji ukr. XI–XVIII (zarówno w wersji folklorystycznej, jak i piśmienniczej); jej wyodrębnienie się było związane z estetyką romantyzmu, zgodnie z którą ekspresja emocji i doznań winna być kształtowana przez konwencję liryki ludowej (m.in. wiersze „romantyków charkowskich”, T. Szewczenki i postromantyków); tę tradycję przelamują I. Franko i Łesia Ukrainka, zwłaszcza w poezji refleksyjno-filozoficznej, oraz symboliści (M. Wołony, O. Oleś, P. Tyczyzna); próbę jej modernizacji podjęli przedstawiciele awangardy (M. Semenko, B. I. Antonycz, J. Tarnawski), inni (M. Rylski, Ł. Perwomajski, Lina Kostenko, W. Stus, I. Dracz) wzbogacili ją treściowo i formalnie (zależnie od orientacji – neoklasycystycznej bądź neoromantycznej); ob. zbliża się ku poezji rozumianej jako „nie-proza”, w której ekspresja ustępuje funkcji estetycznej; w aspekcie pokoleniowym uwyraźniły się ob. 2 „fale”: „po-

kolenie lat osiemdziesiątych” (*wisimdesiatnyky*: J. Andruchowicz, M. Worobjow, W. Neborak, W. Cybulko, I. Rymaruk i in.) i „pokolenie lat dziewięćdziesiątych” (*dewjatdesiatnyky*: W. Machno, I. Łuczuk, N. Honeczar, Taras de Wdiuk, Wiktoria Stach i in.).

**LIRYKA RELIGIJNA** [ДУХОВНА ЛІРИКА], wiersze wyrażające przeżycia religijne, w tym stosunek człowieka do Boga; w literaturze ukr. obejmuje duży korpus tekstów; składa się z wielu cykli tematycznych, m.in. poświęconych Jezusowi Chrystusowi i Matce Boskiej; zrodziła się na Ukrainie w XVI, rozwijając się dynamicznie w następnych stuleciach; reprezentują ją utwory D. Tuptyły-Rostowskiego, T. Szewczenki, I. Franki, B. Łepkiego, B. I. Antonycza, Iryny Kałynec, J. Swerstiuka i in.

**LISTA ŚWIATOWEGO DZIEDZICTWA KULTURALNEGO I PRZYRODNICZEGO UNESCO** [СПИСОК СВІТОВОЇ КУЛЬТУРНОЇ ТА ПРИРОДНИЧОЇ СПАДИЩИНИ ЮНЕСКО], zawiera również 4 obiekty ukr. o bezcennej wartości: Sobór św. Zofii i Ławrę Peczerską w Kijowie oraz zespoły zabytkowe Lwowa i Kamieńca Podolskiego; władze Ukrainy zaproponowały w 2000, aby umieścić na L. także unikatowe obiekty przyrodnicze, m.in. Miodobory, Bagna Poleskie, Wzgórza Kaniowskie i Karadah (masyw wulkaniczny na Krymie).

„**LISTY DO MATKI Z NIEWOLI**” [„ЛІСТИ ДО МАТЕРІ З НЕВОЛИ”], wydane w 1994 przejmujące listy Walerija Marcenki (1947–1984), krytyka literackiego, dziennikarza i obrońcy praw obywatelskich, więzionego w łagrach przez władze sowieckie.

**LISTY MAZEPY DO MOTRI** [ЛІСТИ МАЗЕПИ ДО МОТРИ], 12 listów 65-letniego hetmana I. Mazepy do 16-letniej Motri, córki sędziego generalnego W. Koczubeja (1704); mają charakter miłosny, zarazem dramatyczny; prawo kanoniczne zabraniało małżeństwa między ojcem chrzestnym (Mazepą) a córką chrze-

stną, dlatego przybyła do niego Motrię odeśłał hetman do rodziców; sprawę skomplikowały doniesienia na Mazepę skierowane przez Koczubeja do cara Piotra I, co przyczyniło się do śmierci jej ojca; po klęsce Ukraińców w bitwie pod Poltawą (1709) Motria zamknęła się w monasterze; ten związek uczuciowy inspirował fabularnie twórców ukr. (np. tetralogia B. Łepkiego *Mazepa*) i ros. (m.in. powieść poetyczna A. Puszkina *Poltawa*, opera P. Czajkowskiego *Mazepa*, obraz I. Riepina *Matriona Koczubiej*).

**LITERATURA** [ЛИТЕРАТУРА], ukr. twórczość piśmiennicza (liryka, epika i dramat) swe początki zawdzięcza impulsom idącym od kultury śródziemnomorskiej (przez Bizancjum) i własnego folkloru; już w XI–XIII osiągnęła poziom europejski (m.in. *Słowo o wyprawie Igora*); w XVI–XVII zdominowała ją problematyka religijna w związku z unią brzeską (piśmiennictwo polemiczne tworzone przez jej zwolenników i przeciwników); od XVII podlegała rytmicznie ewolucyjnej prądów artystycznych równoległe do zjawisk zachodzących w Europie: barok-klasycyzm-romantyzm-realizm-modernizm-awangarda-postmodernizm; jej rozwój nie był jednak równomierny, lecz zróżnicowany ze względu na rozczłonkowanie kraju przez zaborców; szczególnie brutalne represje stosowały władze carskie na Ukrainie ros., zabraniając drukowania i wystawiania twórczości narodowej; usiłowała parokrotnie w XVIII–XX dokonać swego odrodzenia i odrobienia zaległości w stosunku do Europy Zach.; mianem „rozstrzelanego odrodzenia” określano ją w 1920–1930. w związku z zastosowaniem wobec niej terroru stalinowskiego; kolejny zryw nastąpił w 1960., kiedy twórcy próbowali znieść rygorystyczny realizm socjalistycznego hamującego jej rozwój od 1934; dopiero od 1991 jej funkcjonowanie przebiega bez zakłóceń zewnętrznych, zgodnie z wewnętrzną logiką procesu artystycznego.

**LITERATURA DLA DZIECI I MŁODZIEŻY** [ЛИТЕРАТУРА ДЛЯ ДІТЕЙ І МОЛОДИ ], dziedzina

twórczości literackiej, której odbiorcami są dzieci i młodzież; obejmuje zarówno folklor (np. kołysanki, baśnie), jak i utwory piśmiennicze (np. bajka, powieść przygodowa, podróźnicza i fantastyczna); uprawiali ją również wybitni pisarze, m.in. H. Skoworoda, T. Szewczenko, I. Franko, B. Hrinchenko, Łesia Ukrainka, M. Kociubynski, P. Tytcyna; specjalizowali się w niej N. Zabiła, W. Byczko, M. Trubłajini, O. Iwanenko, D. Czerednyczenko i in.; włącza się do niej też literackie programy radiowe i telewizyjne dla dzieci oraz inscenizacje w teatrach dziecięcych i młodzieżowych (*Teatry junobo bladacza*).

**LITERATURA FAKTU** [ДОКУМЕНТАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА], twórczość narracyjna o charakterze dokumentalnym realizowana najczęściej w formie reportażu; w 1920–1930. uprawiali ją B. Antonenko-Dawydowicz, M. Johansen i in., koncentrując się na tematyce osiągnięć produkcyjnych; później podupada, krępowana zakazami i nakazami nie była zdolna i władna obiektywnie dokumentować rzeczywistości sowieckiej; w 1950.–1970. dominował reportaż portretujący bohaterów wojny i pracy o wymiarze wzorów osobowych; dopiero po katastrofie czarnobylskiej (1986) uzyskuje rangę autentyczności i wiarygodności zaświadczoną m.in. przez utwory J. Szczerbaka, W. Jaworiwskiego, S. Płaczynydy, S. Kolesnyka, O. Dmytrenki, W. Maniaka i in.

**LITERATURA NOWOŁACIŃSKA** [НОВОЛАТИНСЬКА ЛІТЕРАТУРА], twórczość Ukraińców posługujących się łaciną w XV–XVIII, część składowa piśmiennictwa ukr.; uprawiali ją zarówno pisarze rzymskokatolicki, jak grekokatolicki i prawosławni: Jerzy z Drohobycza, Paweł Rusin z Krosna, S. Jaworski, F. Prokopowicz, H. Konyski i in.; współczesne literaturoznawstwo ukr. włącza do niej również przedstawicieli literatury pol. piszących po łacinie, m.in. S.F. Klonowica i S. Orzechowskiego; była czynnikiem łączącym kulturę ukr. z Europą Zachodnią oraz wpisywała się w ramy ogólnoeuropejskiej L. N. epoki renesansu i baroku.

**LITERATURA OBCA** [ЗАРУБИЖНА ЛІТЕРАТУРА], piśmiennictwo ukr. od czasów Rusi Kijowskiej rozwija się w kontekście doświadczeń in. literatur narodowych, intensywnie tłumaczonych i przyswajanych przez twórców; w X–XVIII przyjmowano dzieła ze śródziemnomorskiego kręgu kulturowego – Grecji-Bizancjum, Palestyny, Włoch (bezpośrednio oraz za pośrednictwem Słowian Płd. i Zach., w tym i Polaków), co było związane z życiem religijnym oraz potrzebami oświatowo-dydaktycznymi; w XIX twórcy ukr., nastawieni także estetycznie, zwracają się w stronę literatur ówczesnie prawodawczych (francuskiej, niemieckiej, ros. i pol.) i uprzystępniają językowi (najpierw poprzez parafrazę, później przez translację adekwatną) ich celniczsze dzieła; wiele w tej dziedzinie uczyniła red. miesięcznika „Literaturno-Naukowy Wisyk” (1898–1914), w którym drukowali swe przekłady I. Franko, P. Hrabowski, A. Krymski, M. Pawlyk i in.; w okresie USRR dominowała w ukr. przekładach literatura ros., in. narodów ZSRR, tzw. krajów demokracji ludowej oraz „postępowych” (tj. prosovietkich) przedstawicieli Zachodu; godzi się jednak odnotować wydanie w tym czasie kongenialnego przekładu *Pana Tadeusza* zrealizowanego przez M. Rylskiego oraz dokonania translacyjne B. Tena, M. Łukasza, H. Koczura, J. Drobjaski, D. Pałamarczuka, A. Pe-repadi i in.; duże zasługi w dziele przyswojenia obcej twórczości ma „Wseswit” (wyd. w 1925–1934 i od 1958); od 1991 – z braku ukierunkowanej polityki kulturalnej państwa – jej recepcja ma przebieg żywiołowy, dyktowany w części względami komercyjnymi; przeważają tłumaczenia literatury popularnej z obszaru anglo-amerykańskiego; w 2001 rząd Ukrainy zatwierdził do realizacji projekt wydawniczy pt. „Biblioteka literatury powszechnej” obejmujący 250 arcydzieł.

**LITERATURA POLEMICZNA** [ПОЛЕМІЧНА ЛІТЕРАТУРА], publicystyczna twórczość religijno-polityczna w XVI–XVII; zrodziła się w związku z przygotowaniem i uchwaleniem

unii brzeskiej; impuls nadały jej traktaty P. Skargi (*O jedności Kościoła Bożego pod jednym pasterzem*, *Synod Brzeski i jego obrona*) oraz unity H. Pocięja; ze strony prawosławnej polemicznie występowali m.in. H. Smotrycki, I. Wyszenski, S. Zyzanij, Z. Kopystynski i in.; miała charakter teologicznie scholastyczny, a literacko innowacyjny (stylistyka barokowa); pomimo nawoływań autorów prawosławnych do powrotu do bizantyjskich korzeni Ukraina – jak stwierdza D. Czyżewski – zwracała twarz ku Zachodowi.

**LITERATURA POLSKOJĘZYCZNA** [ПОЛЬСЬКОМОВНА ЛІТЕРАТУРА], twórczość Ukraińców posługujących się językiem pol. w XVI–XVII, część składowa piśmiennictwa ukr.; złożyły się na nią wiersze w konwencji baroku oraz teologiczne utwory polemiczne zwolenników unii brzeskiej i ortodoksyjnych prawosławnych; jej autorzy to Ł. Baranowicz, P. Mohyla, K. Sakowicz, M. Smotrycki, S. Zyzanij i in.

**LITERATURA STAROUKRAIŃSKA** [ДАВНЯ УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА], ogół twórczości piśmienniczej powstałej w XI–XVIII; związana z in. formami wypowiedzi (historiograficznymi, religijnymi i in.) oraz zdominowana strukturalnie przez normy gatunkowe; posługiwała się językami: staro-cerkiewno-słowiańskim, staroukr., łacińskim, pol. i ros.; D. Czyżewski wyróżnił w niej 5 etapów rozwojowych: okres stylu monumentalnego (XI–XII), okres stylu ornamentalnego (XIII), literaturę XIV–XV, okres renesansu (XV–XVI) i okres baroku (XVI–XVIII).

**LITERATURA UKRAIŃSKA W POLSCE** [УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В ПОЛЬЩІ], 1) literatura ukr. – od początków z okresu Rusi Kijowskiej do współczesności – w swoich formach ludowych i artystycznych była i jest dla odbiorcy pol. atrakcyjna (pomimo uprzedzeń i stereotypów, zwłaszcza w czasach pol.-ukr. konfliktów i waśni); rozpowszechniano, tłumaczono i badano ją szczególnie intensywnie w XIX i XX; np. bibliografia przekładów

i opracowań za lata 1945–1985 ułożona przez J. Hryckowiana obejmuje 1128 pozycji; tłumacze pol. preferowali poezję i prozę, pomijając (oprócz sztuk M. Kulisza) twórczość dramatyczną jako najslabszą w piśmiennictwie ukr.; uprzystępniano literaturę krajową, nie zdołano zaś (ze względu na zakazy wydawane w czasach PRL) spolszczyć celniejszych utworów pisarzy emigracyjnych; 2) w XX w Polsce (poza Galicją Wsch.) rozwijała się i rozwija oryginalna twórczość ukraińskojęzyczna, której szczytowe osiągnięcia określają tacy poeci jak J. Małaniuk i B. Łepki (do 1944) oraz Ostap (Eustachy) Łapski (po 1945).

#### LITERATURA W INTERNECIE, LITERNET

[ІНТЕРНЕТ-ЛІТЕРАТУРА], twórczość nadawana i odbierana w sieci komputerowej za pośrednictwem połączeń internetowych; jej cechą jest całkowita wolność twórcza, gdyż każdy internauta jest dla siebie autorem, wydawcą i cenzorem; jest egalitarna, dlatego w jej obrębie znajdujemy wartościowe propozycje artystyczne (tradycyjne i awangardowe) oraz ocierające się o poetykę skandalu i prowokacji, a także liczne utwory grafomańskie; jej formy to poezja, pamiętniki (m.in. klasyczne wspominki z lat szkolnych) oraz krytyka literacka, najczęściej prezentowana w wityrnach czasopism-efemeryd (np. „Wydnokryła”); sporo też w internecie wityrn plastycznych, fotograficznych i kolekcjonerskich; konserwatywne środowiska literacko-artystyczne ją lekceważą (niesłusznie); ob. na Ukrainie zarejestrowano ponad 4 mln internautów.

„LITERATURNIA UKRAJINA” [„ЛІТЕРАТУРНА УКРАЇНА”], tygodnik, organ Związku Pisarzy Ukrainy; założony w 1927 pod nazwą „Literaturna Hazeta”; w 1986–1991 zdobyła rozgłos i mir społeczny, podejmując m.in. problematykę odrodzenia państwowości ukr.

„LITERATURNO-NAUKOWYJ WISNYK” [„ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСНИК”], miesięcz-

nik poświęcony literaturze, sztuce i nauce, założony w 1898; do 1906 wydawany we Lwowie, w 1907–1914 i 1917–1919 w Kijowie, w 1922–1939 znowu we Lwowie; miał duże zasługi w konsolidacji sił intelektualnych całej Ukrainy oraz w ukształtowaniu się ukr. ideologii narodowej; w 1948–1949 na emigracji (Regensburg, Niemcy) podjęto próbę reedycji; od 1992 wznowiono jego wydawanie w Kijowie.

#### LITERATUROZNAWSTWO [ЛИТЕРАТУРО-

ЗНАВСТВО], jako dyscyplina humanistyczna status naukowości na Ukrainie uzyskało w okresie i za sprawą pozytywizmu (II poł. XIX); jego funkcje dydaktyczne w wiekach poprzednich, zwłaszcza w XVII–XVIII, spełniały traktaty i podręczniki z poetyki, powstałe w kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej; jego rozwój w XIX i XX odbywał się pod wpływem metodologii ros., szczególnie orientacji komparatystycznej i marksistowskiej; oryginalnie wzbogaciła go teoria psychologiczno-lingwistyczna O. Potebni oraz osiągnięcia szkoły historycznoliterackiej W. Peretca; od 1991 trwa w nim proces krytycznego przewartościowywania przeszłości oraz poszukiwań metodologiczno-badawczych (w tym m.in. wykorzystania koncepcji emigrantów D. Czyżewskiego i Ł. Bileckiego).

„LITOPYS UPA” [„Літопис УПА”], seria wydawnicza poświęcona dziejom UPA (m.in. dokumenty, wspomnienia i artykuły naukowe); wychodził od 1976 w Toronto, ukazało się 31 monograficznych t.; t. 22 pt. *UPA w swiitli polskich dokumentiw* opracował Eugeniusz Misilo; w 1995 zapoczątkowano serię „Biblioteka Litopysu Ukraińskojj powstańskojj armiji”, drukującą materiały pamiętnikarskie.

LIWYCKI ANDRIJ [Лівицький Андрій], 1879–1954, prawnik i polityk; w 1919 minister sprawiedliwości oraz spraw zagranicznych w rządach URL; od 1920 na emigracji (Polska, Niemcy); w 1920–1926 stał na czele rzą-

du, a po śmierci S. Petlury został gł. atamanem i prezydentem URL na wychodźstwie (1926–1954).

**LUBACZIWSKI MYROŚŁAW IWAN** [ЛЮБАЧИВСЬКИЙ МИРОСЛАВ ІВАН], 1914–2000, kardynał, arcybiskup większy Lwowa, zwierzchnik Ukr. Kościoła Greckokatolickiego od 1984; do 1991 rezydował w Rzymie.

**LUBECZ** [ЛЮБЕЧ], osada w obw. czernihowskim; znany od 882 jako twierdza na granicy Rusi Kijowskiej; w 1097 odbył się tu zjazd książąt rusko-ukr., który m.in. uchwalił zaprzestanie walk między sobą oraz konsolidację sił w celu odparcia najazdów stepowych Polowców.

**LUDKEWICZ STANISŁAW** [ЛЮДКЕВИЧ СТАНИСЛАВ], 1879–1979, kompozytor i muzykolog, prof. Konserwatorium im. M. Łysenki we Lwowie; komponował opery (*Dowbusz*), symfonie, kantaty, utwory chóralne; jego oda instrumentalno-wokalna *Kaukaz* (wg poematu T. Szewczenki) jest jednym z najlepszych dzieł w muzyce ukr.; monumentalną, modernistyczną twórczością zapoczątkował w muzyce ukr. nowy nurt, włączając ją do obiegu europejskiego.

**LUDNOŚĆ** [НАСЕЛЕННЯ], ob. na terytorium Ukrainy mieszka 48,4 mln mieszk.; wśród nich Ukraińcy stanowią 77,8%, in. narodowości to Rosjanie, Białorusini, Żydzi, Polacy, Tatarzy Krymscy, Mołdawianie, Rumuni, Węgrzy, Grecy, Bułgarzy; większość to chrześcijanie należący do obrządku prawosławne-

go, greckokatolickiego i rzymskokatolickiego; w miastach 67,2%; średnia gęstość zaludnienia 90 mieszk. na 1 km<sup>2</sup>.

**LULKA ARCHYP** [ЛЮЛКА АРХИП], 1908–1984, konstruktor silników lotniczych; skonstruował i zbudował pierwszy w ZSRR lotniczy silnik odrzutowy.

**LWÓW** [ЛЬВІВ], m. obwodowe, ok. 805 tys. mieszk.; znany od 1256 jako gród w Księstwie Halickim; w 1349–1772 w składzie Polski, w 1772–1918 w zaborze austriackim, w 1918–1939 znowu w Polsce; w 1939–1945 eksterminacja ludności żydowskiej, pol. i ukr. przez Niemców i Sowieców; duży ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady elektrotechniczne, autobusowe, rafineria ropy naftowej), naukowy (m.in. oddział, NANU, branżowe instytuty badawcze), akademicki (m.in. 11 uczelni, w tym Narodowy Uniwersytet im. I. Franki), kulturalny (m.in. 7 teatrów, w tym opery i baletu, 40 muzeów, 7 bibliotek z filiami) i religijny (m.in. metropolie 3 wyznań katolickich: greckokatolickiego, rzymskokatolickiego i ormiańskokatolickiego); węzeł kolejowy, międzynarodowy port lotniczy; pomniki: A. Mickiewicza z 1905, I. Franki z 1964, T. Szewczenki z 1992 oraz ofiar getta lwowskiego z 1992; wśród zabytków m.in. katedra ormiańska z XIV–XVIII, gotycko-barokowa katedra rzymskokatolicka z XIV–XVII, renesansowy zespół cerkwi Wniebowzięcia NMP (*Uspenska*) z XVI–XVII, rokokowy greckokatolicki sobór św. Jura z XVIII oraz klasycystyczny ratusz z 1827–1835.



# Ł

**ŁACINA** [ЛАТИНЬ, ЛАТИНСЬКА МОВА] zaczęła się rozpowszechniać wśród społeczeństwa ukr. od unii lubelskiej (1569), tj. połączenia Polski z Wielkim Księstwem Litewskim; w XVI–XVII była m.in. językiem wykładowym w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej i szkołach prowadzonych przez oo. Bazylianów, w niej administrowano i wydawano wyroki sądowe, publikowano poezję i utwory religijne; posługiwanie się nią przez elitę kraju świadczyło o reorientacji kultury ukr. na Zachód.

**ŁACINNICY** [ЛАТИННИКИ], określenie Polaków ukr., którzy zukrainizowali się, pozostając przy tym katolikami rzymskimi; byli to przede wszystkim chłopci zamieszkujący Podole i Wołyń; większość z nich repatriowała się w 1945–1946 oraz 1955–1959; pozostałych zalicza się ob. do pol. mniejszości narodowej.

**„ŁANKA”** [„ЛАНКА”], grupa literacka założona w 1924 w Kijowie; w programie m.in. hasło tworzenia literatury niezależnej od polityki państwa sowieckiego; należeli do niej m.in. B. Antonenko-Dawydowicz, T. Ośmaczka, H. Kosynka, J. Plużnyk; wydawała miesięcznik „Żyttia i Rewolucija”; w 1926 przekształciła się w grupę „Mars” (zlikwidowaną w 1929).

**ŁAPCZENKO HRYHORIJ** [ЛАПЧЕНКО ГРИГОРІЙ], 1801–1876, malarz o orientacji późnoklasycystycznej; w 1831–1840 przebywał we Włoszech, gdzie się ożenił z Vittorią Caldoni, modelką wielu artystów europejskich, m.in. B. Thorvaldsena i A. Iwanowa; tworzył

obrazy na tematy mitologiczne i biblijne oraz z przeszłości Ukrainy; zasłynął też z portretu żony.

**ŁAPSKI OSTAP (EUSTACHY)** [ЛАПСЬКИЙ ОСТАП], ur. w 1926, ukr.-pol. poeta, tłumacz i pedagog; jego twórczość ma charakter innowacyjny; poetyckość bowiem pojmuje jako nieustanne odnawianie środków językowo-stylistycznych, dlatego żywioł ekspresji góruje u niego nad planem treści; publikuje wiersze w tygodniku „Nasze Słowo”, czasopiśmie i antologiach, z przygotowanych do druku 5 zbiorów poetyckich wydał *Mij po czytacz* i *Rozszukuju?!*; przekłada poezję ukr. na język pol.; autor podręczników i antologii literatury ukr. dla szkół ukr. w Polsce.

**ŁAWRA** [ЛАВРА], wielki męski monaster prawosławny podporządkowany bezpośrednio patriarsze.

**ŁAWRA PECZERSKA W KIJOWIE** [КИЄВО-ПЕЧЕРЬСЬКА ЛАВРА], prawosławny monaster męski założony w 1051 przez mnicha Antonija; nazwa pochodzi od pierwotnej lokalizacji w pieczarach drążonych we wzgórzu nad Dnieprem; gl. centrum kultury chrześcijańskiej na Rusi-Ukrainie w XI–XIX; tu ukształtowało się latopisarstwo staroruskie (m.in. *Powieść minionych lat*); w XX zamknięta dwukrotnie przez Sowieców; ob. należy do Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego; zespół budowli sakralnych i administracyjnych ma rangę zabytku klasy światowej.

**ŁAWRA POCZAJOWSKA** [ПОЧАЙВЬСЬКА ЛАВРА], prawosławny monaster męski w Poczajowie k. Krzemieńca w obw. tarnopolskim; założona w k. XVI jako ośrodek działań przeciwko Kościołom rzymskokatolickiemu i greckokatolickiemu; w 1713 przeszła do obrządku greckokatolickiego; w 1831 przekazana przez władze carskie Kościołowi prawosławnemu, od tego czasu i ob. jej działalność duszpasterska i misyjna przebiega zgodnie z kanonami Rosyjskiego Kościoła Pra-



wosławnego; dominantę zespołu architektonicznego (wzniesionego na skalistym wzgórzu) stanowi monumentalny rokokowy sobór Wniebowzięcia NMP (*Uspenskyj*, arch. J.G.Hofmann, fundator M.B.Potocki, 1782), a także zbudowana w stylu staroruskim cerkiew św. Trójcy (*Trojička*, arch. A. Szczusiew, 1913); miejsce pielgrzymek i odpustów (słynąca z cudów ikona Matki Boskiej).

ŁAWRINENKO JURIJ [ЛАВРИНЕНКО ЮРІЙ], 1905–1987, krytyk i historyk literatury; w 1934–1939 więziony w łagrach sowieckich; od 1944 na emigracji (Austria, Niemcy, USA); innowacyjnie zinterpretował lirykę P. Tyczyńskiej; opracował antologię utworów z 1920.–1930. pt. *Rozstrilane widrodżennia* (1959), wydaną przez pol. Instytut Literacki w Paryżu.

ŁAZAREWSKI OŁEKSANDR [ЛАЗАРЕВСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1834–1902, historyk i bibliograf, jeden z założycieli czasopisma „Kijewska Starina”; inicjator układania poradników bibliograficznych o Ukrainie; przyjaciel i jeden z pierwszych biografów T. Szewczenki.

ŁEBED' MYKOŁA [ЛЕБЕДЬ МИКОЛА], 1909–1999, działacz OUN-B; skazany na dożywocie za organizację zamachu na B. Pierackiego (1934), wyszedł na wolność w 1939; w 1941–1943 przewodniczył OUN-B, zastępując uwięzionego przez Niemców S. Banderego; odpowiedzialny za akcję antypol. na Wołyniu Zach. w 1943; od 1949 na emigracji w USA, gdzie m.in. kierował oficyną „Prołoh”; wydał monografię pt. *UPA* (1946), w której m.in. napisał: „Na Wołyniu daliśmy Polakom ultimatum, by zabrali się stąd w ciągu 3 dni. A jeśli tego nie zrobią, to poniosą konsekwencje”.

ŁEBEDYN [ЛЕБЕДИН], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 34 tys. mieszk.; założony w 1654; działa w nim muzeum sztuk plastycznych z wartościową kolekcją rodziny Kapnistów; wśród zabytków m.in. cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiwka*) z XIX.

„ŁEL” [„ЛЕЛЬ”), miesięcznik erotyczny ukazujący się w Kijowie od 1992; redakcja, wyznając pogląd: *Z usich mystectw najwazywyszym je mystectwo kochannia*, propaguje subtelną kulturę seksualną.

ŁEMKOWIE [ЛЕМКИ], ludność ukr.-rusińska przybyła na ziemie pol. w XV (po inkorporacji Galicji Wsch. do Korony) i zamieszkała tereny Beskidu Niskiego, asymilując osiadłych tam Wołochów; wykształcili oryginalną kulturę, jej odrębność obyczajową i gwiarową odzwierciedliło ich piśmiennictwo, realizowane w dużej części w językach ros., pol. i literackim ukr. (por. monografię Heleny Duć-Fajfer *Literatura lemowska w II poł. XIX i na pocz. XX w.*, 2001); w XIX dominowała wśród nich orientacja moskwofilska, a ukr. ideologia narodowa zaczęła się przyjmować dopiero po powstaniu URL; ob. rozproszeni po świecie: w XIX i XX duża emigracja zarobkowa do USA i Kanady, w 1944–1946 wyjechało do USRR ok. 100 tys. osób, pozostali zostali przesiedleni na pol. ziemie zach. i płn. w ramach Akcji „Wisła” (1947); wg spisu powszechnego z 2002, w Polsce zamieszkuje 5,9 tys. Ł. (co jest liczbą zbyt niską w porównaniu z szacunkiem z in. źródeł); z Ł. wywodzą się m.in. kardynał Sylwester Sembratowicz, poeta B.I. Antonycz, malarz Nikifor z Krynicy, otolaryngolog Wasyl Antoni i in.; są zrzeszeni w światowej federacji stowarzyszeń lemowskich „Łemkowyna”, stymulującej i koordynującej działalność kulturalną (m.in. coroczną „Watrę Łemkowską” w Zdyni k. Gorlic); w monografii pt. *Łemkowie. Grupa etniczna czy naród?* z 1995 Ewa Michna opisuje 2 postawy wśród Łemków pol.: proukr. (reprezentowaną przez Zjednoczenie Łemków) i rusińsko-autonomiczną (reprezentowaną przez Stowarzyszenie Łemków); ich dawna kultura materialna jest prezentowana w sanockim Muzeum Budownictwa Ludowego.

„ŁEMKOWSZCZYŻNA” [„ЛЕМКОВИШНА”), stowarzyszenie założone w 1992 w celu kulty-

wowania, utrwalania i propagowania tradycji kultury Łemków; zarząd gł. we Lwowie.

**ŁEONTOWICZ MYKOŁA** [ЛЕОНТОВИЧ МИКОЛА], 1877–1921, kompozytor, dyrygent i pedagog; komponował utwory chóralne *a capella* oparte na melodiach ludowych (ok. 200, m.in. słynne *Pijut' piwni*, *Szczedryk*, *Dudaryk*, *Oj tam za borozu*) oraz cerkiewne (np. *Otcze nasz* i *U carstwi twojmu*).

**ŁEPKI BOHDAN** [ЛЕПКИ БОГДАН], 1872–1941, poeta modernista, tłumacz i historyk literatury; w 1926–1939 lektor i prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, w 1938–1939 senator RP; w bogatym dorobku m.in. wiersze liryczne, tetralogia historyczna *Mazepa*, *Zarys literatury ukr.* po polsku oraz przekłady na język pol. (m.in. *Słowo o wyprawie Igora*, poczęje T. Szewczenki i nowele M. Kociubynskiego); pochowany na Cmentarzu Rakowickim w Krakowie; w 1990–1997 otwarto muzea jemu poświęcone oraz odsłonięto pomniki w Brzeżanach i Żukowie w obw. tarnopolskim.

**ŁESEWICZ WOŁODYMYR (WŁADIMIR)** [ЛЕСЕВИЧ ВОЛОДИМИР], 1838–1905, ukr.-ros. filozof i publicysta; w 1879–1881 zesłany na Sybir za przynależność do organizacji „Narodna Wola”; w końcu życia dołączył do ukr. ruchu narodowego; filozof pozytywista, zbliżający się do stanowiska empiriokrytycyzm; napisał po ros. m.in. *Ot Konta k Avenariustu* i *Istorija filozofii na naucznojoj osnovie*.

**ŁESIÓW MICHAŁ** [ЛЕСІВ МИХАЙЛО], ur. w 1928, pol.-ukr. językoznawca ukrainista i polonista, prof. Uniwersytetu im. M. Curie-Skłodowskiej w Lublinie; specjalizuje się w toponimice, dialektologii i historii języka ukr.; wydał m.in. monografię *Ukrajński bohaterki u Polsce* oraz szkic *Ukraina: wczoraj i dziś*.

**ŁEWCZENKO PETRO** [ЛЕВЧЕНКО ПЕТРО], 1856–1917, malarz i grafik; uczestnik wystaw pieredwizników; ewoluował od realizmu do

impresjonizmu; b. płodny, namalował ok. 800 obrazów, przeważnie pejzaży (np. *Seto wzymku*, *Pochoron*).

**ŁEWYCKI DMYTRO (DMITRIJ)** [ЛЕВИЦЬКИЙ ДМИТРО], 1735–1822, ukr.-ros. malarz-portrecista; syn Hryhorija; ewoluował od baroku do klasycyzmu; wykonał ok. 100 portretów ludzi swojej epoki, m.in. Katarzyny II, Stanisława Leszczyńskiego, D. Diderota i in.

**ŁEWYCKI HRYHORIJ** [ЛЕВИЦЬКИЙ ГРИГОРІЙ], 1697–1769, duchowny prawosławny, grawer, ojciec Dmytra; zarządzał drukarnią w Ławrze Peczerskiej w Kijowie; tworzył miedzioryty w stylu barokowym o treści religijnej i alegorycznej; z synem Dmytrem i malarzem A. Antropowem współtworzył ikonostas w kijowskiej cerkwi św. Andrzeja Apostoła.

**ŁEWYCKI KOST'** [ЛЕВИЦЬКИЙ КОСТЬ], 1859–1941, adwokat i polityk; w 1898–1918 poseł do parlamentu austriackiego i sejmu galicyjskiego; w 1918–1919 premier rządu ZURL, w 1919–1924 na emigracji; po powrocie do Lwowa nie uczestniczył w życiu politycznym, jednak udzielał się pracy społecznej i naukowej, m.in. wydał studium *Istorija politycznoji dumki halyčьkych ukrajinciw. 1848–1914*.

**ŁEWYCKI MYCHAJŁO** [ЛЕВИЦЬКИЙ МИХАЙЛО], 1774–1858, duchowny grekokatolicki; od 1816 metropolita Kościoła Grekokatolickiego w Galicji Wsch., w 1848–1858 jego prymas; pierwszy kardynał wśród Ukraińców; dbał również o sprawy świeckie, m.in. sprzyjał rozwojowi szkolnictwa ukr.

**ŁEWYCKI OREST** [ЛЕВИЦЬКИЙ ОРЕСТ], 1849–1922, historyk, pisarz; w 1919–1922 prezes Ukr. AN; swoje prace poświęcił historii obywatelowej Ukrainy w XVI–XVIII, odchodząc od idealizacji przeszłości kozackiej; wydał i skomentował *Latopis Samowidźca*.

**ŁEWYNSKI IWAN** [ЛЕВИНСЬКИЙ ІВАН], 1851–1919, architekt, od 1903 prof. Politechniki Lwowskiej; zaprojektował i zbudował wiele

budowli secesyjnych we Lwowie, m.in. Gimnazjum Akademickie i Instytut Muzyczny im. M. Łysenki.

**ŁĘG WIELKI** [Великий Луг], łęgi ciągnące się wzdłuż lewego brzegu Dniepru, niżej wyspy Chortyca, między Dnieprem a jego dopływem Kinką o długości ok. 60 km i szerokości do 20 km; na jego terenie mieściła się Sicz Zaporoska od XVI do 1775 (zmieniając lokalizację zależnie od potrzeb); był alegorią wolności i bezpiecznego życia, dlatego w twórczości ludowej nazywano go „ojczulkiem” (*bat’ko*); ob. zatopiony przez Zbiornik Kachowski.

**ŁOBODOWSKI JÓZEF** [Лободовський Юзеф], 1909–1988, pol. poeta i tłumacz; po 1939 na emigracji, od 1941 w Hiszpanii; zafascynowany Ukrainą, swój rodowód wywodził od atamana kozackiego Hryhorija Łobody; kontynuował tradycję „ukr. szkoły” w literaturze pol., podejmując w szerokim zakresie tematykę ukr.; przekładał poetów ukr. (m.in. T. Szewczenkę, Łesię Ukrainkę, Jara Sławutyczę) oraz publikował o nich rozprawki w paryskiej „Kulturze”; tłumaczony na Ukrainie.

**ŁOSENKO ANTIN (ANTON)** [Лосенко Антин], 1737–1773, malarz ukr.-ros.; od 1770 prof. i rektor Akademii Sztuk Pięknych w Petersburgu; prekursor klasycyzmu oraz tzw. szkoły historycznej w malarstwie; autor obrazów m.in. *Zeus i Temida*, *Żertwa Awraama* i *Wółodymyr przed Rohnydojcu*.

**ŁOTOCKI OŁEKSANDR** [Лотоцький Олександр], 1870–1939, polityk, pisarz i publicysta, historyk Kościoła prawosławnego; od 1917 w aparacie rządu URL, w 1918–1919 jako minister wyznań Państwa Ukr. i URL doprowadził do ustanowienia autokefalii Ukr. Kościoła Prawosławnego; od 1920 na emigracji (Austria, Czechy, Polska), był ministrem spraw wewnętrznych w rządzie URL na wychodźstwie; od 1929 prof. Uniwersytetu Warszawskiego oraz dyrektor Ukr. In-

stytutu Naukowego w Warszawie (1930–1938); pozostawił cenne wspomnienia.

**ŁUBNIE** [Лубни], m. nad rz. Sulą w obw. połtawskim, ok. 65 tys. mieszk.; założone w 988, od XIV do 1648 w składzie Litwy i Polski; w XVI–XVII centrum zadnieprzańskich dóbr Wiśniowieckich; ob. ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady farmaceutyczne); w pobliżu, we wsi Mhar słynny monaster Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenskyj*) z XVII–XVIII, ufundowany przez R. Wiśniowiecką.

**ŁUCK** [Луцьк], gł. m. obwodu wołyńskiego nad rz. Styr, ok. 210 tys. mieszk.; znany od 1085, w XIV–1793 w składzie Litwy i Polski, w 1793–1917 w Rosji, a w 1919–1939 znów w Polsce; w XVIII–XIX centrum chasydyzmu; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady elektrotechniczne i wyrobów z tworzyw sztucznych) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet im. Łesi Ukrainki, 2 teatry, galeria obrazów); wśród zabytków m.in. zamek książąt litewskich z XIII–XIV, cerkiew Matki Boskiej Opiekuńczej (*Pokrowska*) z XVII (z ikoną Wołyńskiej Matki Boskiej, ob. w Muzeum Narodowym Sztuk Pięknych w Kijowie), rzymskokatolicka katedra św. Piotra i Pawła z XVII, sobór św. Trójcy (*Swiatotrojićkyj*) z XVIII oraz synagoga z XVII.

**ŁUCKI JURIJ (LUCKYJ GEORGE)** [Луцький Юрій], 1919–2001, kanadyjsko-ukr. literaturoznawca (ukrainista, anglista) i tłumacz, w 1952–1984 prof. Uniwersytetu w Toronto; swoje badania poświęcił twórczości T. Szewczenki i P. Kulisza oraz grupie literackiej „Waplite” i „Moloda Muza”; wydał syntezę historycznoliteracką *Ukrainian Literature in the Twentieth Century*; tłumaczył utwory ukr. na język angielski; jego prace *Miż Hobolem i Szewczenkom* oraz *Literaturna polityka w radiańskij Ukraini*. 1917–1934 ukazały się w Kijowie (1998, 2000).

**ŁUCZUK IWAN** [Лучук Іван], ur. w 1965, poeta postmodernista, krytyk literacki; wraz z in. – Nazarem Honczarem i Romanem

Sadłowski – powołał grupę literacką „Łuhosał” (Lwów); w 1996 opublikował zbiorek *Sonetji*, w którym przekornie (estetyzując leksykę niecenzuralną) sytuuje wątki erotyczne w kontekście refleksji filozoficznych; w 1999 wydał powieść *Ulissea*; mistrz palindromów.

**ŁUGAŃSK** [ЛУГАНСЬК], m. obwodowe, ponad 505 tys. mieszk.; założony w 1795, w 1935–1958 i 1970–1990 Worozyłowgrad (na cześć K. Worozyłowa, „czerwonego marszałka”); ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady maszyn górniczych i lokomotyw spalinowych, hutnictwo żelaza) i oświatowo-kulturalny (m.in. 4 uczelnie, w tym Uniwersytet im. T. Szewczenki, oraz 4 muzea i 2 teatry).

**ŁUKASZ MYKOŁA** [ЛЮКАШ МИКОЛА], 1919–1988, tłumacz; przekładając z 14 języków obcych, uprzystępniał kulturze ukr. wiele arcydzieł literatury światowej, m.in. *Dekameron*, *Fausta* i *Pamięć Bobary*; w 1989 redakcja czasopisma „Wseswit” ustanowiła nagrodę jego imienia dla najlepszych translatorów.

**ŁUKJANENKO ŁEWKO** [ЛЮК'ЯНЕНКО ЛЕВКО], ur. w 1927, prawnik i polityk; za działalność niepodległościową skazany na śmierć (1960), następnie ulaskawiony i osadzony w łagrach na 15 lat; współzałożyciel Ukr. Grupy Helsińskiej; w 1977 ponownie uwięziony, zwolniony w 1988 (w sumie w łagrach 27 lat); założyciel i honorowy prezes Partii Republikańskiej, reprezentuje ją ob. w Radzie Najwyższej; w 1992–1993 ambasador w Kanadzie.

**ŁUŻNY RYSZARD** [ЛУЖНИЙ РИШАРД], 1927–1998, pol. literaturoznawca ukrainista i rusycysta, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego; opublikował 212 rozpraw i artykułów ukraińskich, w tym *Zarys dziejów literatury ukr.*; badał m.in. pol.-ukr. stosunki kulturalne, religijne i literackie w XVI–XVIII (praca *Pisarze kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej a literatura polska*).

**ŁYPA JURIJ** [ЛІПА ЮРІЙ], 1900–1944, lekarz, pisarz, działacz niepodległościowy; od 1920 w Polsce, gdzie m.in. kierował grupą poetów ukr. „Tank”; układał wiersze liryczne, pisał opowiadania i powieści historyczne; swoje rozważania historiozoficzne zawarł w takich pracach publicystycznych, jak *Ukrajńska rasa* i *Przyznaczenia Ukrainy*; rozstrzelany przez NKWD.

**ŁYPKIWSKI WASYL** [ЛІПКИВСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1864–1937, duchowny prawosławny; w 1917 kierował konferencją duchowieństwa i ludzi świeckich, na której omówiono koncepcję autokefalii Ukr. Kościoła Prawosławnego; w 1921 Sobór Wszechukr. zaakceptował niezależność swego Kościoła od patriarchatu moskiewskiego i mianował go metropolitą; represjonowany przez władze sowieckie, rozstrzelany.

**ŁYPYŃSKI WIACZEŚŁAW** (wł. LIPIŃSKI WACŁAW) [ЛІПІНСЬКИЙ ВЯЧЕСЛАВ], 1882–1931, polityk, publicysta i historyk pochodzenia pol.; opierając się na koncepcji chłopomanów, postulował, aby pol. szlachta na Prawobrzeżu i ros. na Lewobrzeżu włączyła się do budowy państwa ukr.; ideolog monarchizmu ukr., popierał rządę hetmana P. Skoropadskiego; od 1920 na emigracji (Austria, Niemcy), gdzie przewodził obozowi konserwatywno-monarchistycznemu; zapoczątkował w historiografii ukr. orientację na czynniki państwowotwórcze (*derżawnyčkyj napriamok*); w swoich pracach (np. fundamentalna *Ukraina na perelomi. 1657–1659*) oceniał fakty i procesy z punktu widzenia budowy państwowości ukr.; jego działalność i twórczość propaguje Wschodnioeuropejski Instytut Badawczy im. W. Łypynskiego w Filadelfii (USA).

**ŁYSENKO MYKOŁA** [ЛІСЕНКО МИКОЛА], 1842–1912, kompozytor, pianista, dyrygent, folklorysta i działacz społeczny; założyciel narodowej szkoły muzycznej opartej na odrębności ukr. tradycji kulturalnej i ludowej twórczości; autor 11 oper, m.in. *Rizdwiانا nicz*,

*Taras Bulba* i *Nokturn* oraz śpiewogry *Natalka Połtawa*; opracował muzykę do wielu spektakli wystawianych przez trupy ukr., m.in. do komedii M. Janczuka *Pyłyp-muzyka*; skomponował ponad 80 utworów (zróżnicowanych gatunkowo) do *Kobzarza* T. Szewczenki, w tym do *Testamentu* (*Zapowit: Jak umru, to pochowajcie...*), a także pieśni i romanse do słów in. poetów ukr.; zbierał, opracowywał muzycznie i wydawał piosenki ludowe.

ŁYSENKO TROCHYM [ЛІСЕНКО ТРОХИМ], 1898–1976, ukr.-ros. agrobiolog, od 1934 członek rzeczywisty AN USRR; jego pseudonaukowe teorie wpłynęły negatywnie w 1938–1965 na rozwój biologii, genetyki i rolnictwa w ZSRR, w tym i na Ukrainie.

ŁYSIAK-RUDNYCKI IWAN [Лісяк-Рудницький Іван], 1919–1984, ukr.-amerykański filozof, historyk idei; od 1951 na emigracji w USA i Kanadzie, prof. Uniwersytetu Alberta w Edmonton; popularyzował osiągnięcia intelektualne Ukrainy na gruncie angielskojęzycznym; wśród jego prac m.in. *Ukrajina між Schodom i Zachodom* i *Rola Ukrainy w nowitnij istoriji*.

ŁYSZEHA OŁEH [ЛІШЕГА ОЛЕГ], ur. w 1949, poeta, prozaik, tłumacz; debiut poetycki

(zbiór wierszy *Wetykyj mist*, 1989) opóźniony z powodu represji władz sowieckich; w poezji o charakterze opisowym, np. w tomiku *Snihowi i wohniu*, jest ukazana przedmiotowa wielobarwność rzeczywistości empirycznej, która fascynuje „ja” liryczne swoim ukrytym sensem; uprawia wiersz wolny.

ŁYTWIN MYKOŁA [ЛІТВИН МИКОЛА], ur. w 1943, pisarz i artysta-kobziarz; autor m.in. zbeletryzowanych biografii o kompozytorach ukr.: A. Wedelu, D. Siczynskim i M. Łeontowiczu; represjonowany w czasach USRR.

ŁYTWINENKO SERHIJ [ЛІТВИНЕНКО СЕРГІЙ], 1899–1964, rzeźbiarz modernista; studiował m.in. w Krakowie; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); zasłynął z pomnika nagrobkowego I. Franki – „Kamieniarza” na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie (1933).

ŁYTWINENKO-WOLHEMUT MARIA [ЛІТВИНЕНКО-ВОЛЬГЕМУТ МАРІЯ], 1892–1966, śpiewaczka operowa (sopran); w 1935–1953 w kijowskim Teatrze Opery i Baletu; wybitne role w repertuarze narodowym i światowym.

# M

**MACAPURA** [МАЦАПУРА], w znaczeniu „poczwór”, „straszydło”; od nazwiska przestępcy z XVIII Pawła Macapury, który wsławił się straszliwymi zbrodniami, jak np. spożywanie ludzkiego mięsa; nawiązania do niego znajdujemy w całej literaturze ukr.: od I. Kotlarewskiego do J. Andruchowicza.

**MACHNO NESTOR** [МАХНО НЕСТОР], 1889–1934, ataman, dowódca zgrupowania partyzanckiego w 1917–1921; stał na czele chłopskiego ruchu anarchistycznego, którego centrum znajdowało się w m. Hulajpole w guberni katerynosławskiej; nie był teoretykiem, ideologię zaczerpnął od anarchistów ros.; dążył militarnie do niezależnienia wspólnoty wicjskiej od jakiegokolwiek władzy, dlatego zwalczał zarówno URL, jak bolszewików i A. Denikina; rozбитý przez Armię Czerwoną, emigrował do Rumunii, a później do Polski i Francji.

**MADZIARONOWIE** [МАДЯРОНИ], pejoratywne określenie części inteligencji z Ukrainy Zakarpackiej, która na pocz. XX wynarodawiała się, przyjmując optykę węgierską; politycznie wypowiadali się przeciwko zjednoczeniu Zakarpacia z macierzą.

**MAGDEBURSKIE PRAWO** [МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО], samorządowe prawo micjskie; nadawali je miastom ukr. królowie pol. i książęta litewscy; w XIV otrzymały je m.in. Włodzimierz Wołyński (1324), Lwów (1352) i Krzemieniec (1374); w XV–XVI obdarzono nim wiele miast na Ukrainie prawobrzeżnej,

w tym i Kijów (1494); zniesiono je w 1786 (w Galicji Wsch.) i w 1831–1835 na Ukrainie ros.; sprzyjało wyodrębnieniu się mieszczaństwa ukr. oraz zbliżeniu kulturowemu Ukrainy do Europy Zach.

**„MAGICZNA PROZA”** [„ХИМЕРІА ПРОЗА”], twórczość prozatorska z lat 1950.–1980., którą reprezentują m.in. takie utwory, jak *Kozackomu rodu nema perewodu* O. Ilczenki, *Łabędzie stado* W. Zemlaka czy *Awtoportret z ujawy* W. Jaworiwskiego; w jej strukturze są elementy folklorystyczne (zdarzenia fabularne rozgrywają się na wsi) i motywy kozackie, pierwiastki gotyckie i tony humorystyczne; jest kontynuacją etnografizmu romantycznego M. Gogola (*Wieczory na futorze niedaleko Dikańki*) i O. Storożenki (*Marko Proklatyj*); ugruntowywała (jak twierdzi M. Pawlyszyn) model kultury ukr. jako prowincjonalnej i mało wartościowej.

**MAGOCSI PAUL ROBERT** [МАГОЧИ ПОЛ РОБЕРТ], ur. w 1945, historyk amerykańsko-kanadyjski pochodzenia węgierskiego, prof. Uniwersytetu w Toronto; badania koncentruje na problematyce Ukrainy Zakarpackiej i Karpatorusinów (m.in. *The Shaping of a National Identity. Subcarpatian Rus', 1848–1948*); głosi dyskusyjną tezę, iż Rusini zamieszkujący region karpacki (obw. zakarpacki Ukrainy, Słowacja Wsch. i Węgry Wsch.) stanowią odrębny naród zdolny do samostanowienia.

**MAJBORODA GEORHIJ** [МАЙБОРОДА ГЕОРГІЙ], 1913–1992, kompozytor, brat Platona; autor oper *Mylana*, *Taras Szewczenko* i *Jarostaw Mudryj* komponowanych wg postulatów socrealizmu; tworzył też utwory symfoniczne i in.

**MAJBORODA PŁATON** [МАЙБОРОДА ПЛАТОН], 1918–1989, kompozytor, brat Georhija; zdołał popularność komponując piosenki estradowe, chóralskie i filmowe, m.in. *Kyjitskij wals*, *Bili kasztany*, *Pisnia pro Dnipro*.

**MAKIJEWKA** [МАКІЇВКА], m. w obw. donickim, ok. 425 tys. mieszk.; ośrodek przemysłu (m.in. kopalnie węgla kamiennego, huty) i oświaty (m.in. instytut inżynierski); wśród zabytków m.in. neobizantyjski sobór Bogurodzicy (*Boborodyci*) z przełomu XIX i XX.

**MAKSYMOWICZ MYCHAJŁO** [МАКСИМОВИЧ МИХАЙЛО], 1804–1873, poeta, filolog, historyk, prof. i pierwszy rektor Uniwersytetu św. Włodzimierza w Kijowie; wydał w 1827 *Małorosyjskie pieśni* i in. (korzystając m.in. z zabytków Z. Dołęgi-Chodakowskiego) o dużym znaczeniu dla ewolucji literatury i folklorystyki ukr., wzbudzające zainteresowanie w Europie Zach.; zwolennik estetyki romantyzmu i koncepcji ludowości literatury; w pracach historycznych (m.in. o Rusi IX–XII i kozaczyźnie) udowadniał pogląd, iż pomiędzy Rusią Kijowską a hetmańską Ukrainą istnieje ciągłość genetyczna.

**MALARSTWO ŚCIENNE** [СТІНОПИС], rodzaj malarstwa monumentalnego i dekoracyjnego podporządkowanego formie architektonicznej i wykonywanego na tynku lub bezpośrednio na ścianie budynku; ma duże tradycje i osiągnięcia na Ukrainie, szczególnie w ozdabianiu wnętrz świątyni (od czasów Rusi Kijowskiej do dziś); rozpowszechnione jest również ludowe M.ŚC. z dominującym ornamentem roślinnym (m.in. słynne malowidła w wykonaniu mistrzów ze wsi Petrykówka).

**MAŁANCZUK (MALANTSCHUK) GREGOR** [МАЛАНЧУК ГРИГОРІЙ], 1902–1978, duński historyk filozofii pochodzenia ukr., prof. Uniwersytetu Kopenhaskiego; swoje życie poświęcił interpretowaniu, promowaniu i uprzystępnianiu twórczości filozoficznej i literackiej Sorena Kierkegaarda.

**MAŁANCZUK WAŁENTYN** [МАЛАНЧУК ВАЛЕНТИН], 1928–1984, polityk sowiecki; pełnił funkcje kierownicze w aparacie KPU, m.in. sekretarza ds. ideologii w Komitecie obw. we Lwowie i Komitecie centralnym

w Kijowie; realizował politykę rusyfikacji Ukrainy, z bezwzględnością przesładował ukr. twórców narodowych.

**MAŁANIUK JEWHEN** [МАЛАНЮК ЄВГЕН], 1897–1968, poeta i krytyk literacki; najwybitniejszy z członków grupy „Praska szkoła poetycka”; od 1920 na emigracji (Czechy, Polska, Niemcy, USA); wydał 10 tomów poezji, m.in. *Stylet i stylos*, *Zemla i zalizo*, *Persteń i posoeb*; jego modernistycznej proweniencji wiersze są publicystyczne, patetyczne, historiozoficzne; dominuje w nich wizurunek Ukrainy – „stepowej Hellady” – z charakterystyczną dla poety „miłością-nienawiścią” (np. inwektywa „*povija chanu i carne*” – w stylu P. Kulisza).

**MAŁANKA** [МАЛАНКА, МЕЛАНКА], ob. popularna zabawa, organizowana 13 stycznia w przededniu Nowego Roku (wg kalendarza juliańskiego); nazwa od św. Melanii Rzymianki, którą czczono w tym dniu; niegdyś obrzęd nazywany też *Szczedryj Weczir*; chłopcy (jeden z nich przebierał się za dowcipkującą Małankę) i dziewczęta przemierzali pod wieczór wieś, śpiewali życzeniowe *szczedriwky* oraz odgrywali żartobliwe sceny; w XX obrzęd ten utracił znaczenie magiczne.

**MAŁOROSJA** [МАЛОРОСІЯ, МАЛА РУСЬ], 1) ugruntowana przez Bizancjum nazwa odnosząca się do ziem zachodnioukr. (Księstwa Halicko-Wołyńskiego) po powołaniu metropolii halickiej (1303) dla odróżnienia od Wielkiej Rusi, tj. ziem znajdujących się pod kościelnym zarządem metropolii kijowskiej (ziemia kijowska, czernihowska, perejasławska); 2) nazwa nadana przez władze carskie w XVII w. odniesieniu do Ukrainy lewobrzeżnej, używana później (do początku XX) w Rosji dla określenia całej Ukrainy.

**MAŁOROSYJSKOŚĆ** [МАЛОРОСІЙСТВО], kompleks duchowej i politycznej niższości oraz prowincjonalizmu części inteligencji ukr. zorientowanej prorosyjsko i w konsekwencji

nastawionej negatywnie do ukr. ideologii narodowej; taką postawę opisywali krytycznie M. Drahomanow, W. Łypynski, M. Chwyłowy, J. Małaniuk oraz ob. Oksana Zabużko.

**MAŁYSZKO ANDRIJ** [МАЛІШКО АНДРІЙ], 1912–1970, poeta; pisał wiersze liryczne i poematy; twórczość w ramach tematyki i poetyki socrealizmu; niektóre jego wiersze (np. *Kyjwoskyj wals*, *Pisnia pro ruszyk*) jako piosenki (z muzyką P. Majborody) zdobyły dużą popularność.

**MAMAŁYGA** [МАМАЛІГА], potrawa z gotowanej na gęsto mąki kukurydzianej; popularna zwłaszcza na Pokuciu i Bukowinie.

**MAMONTOW JAKIW** [МАМОНТОВ ЯКІВ], 1888–1940, dramaturg, teatrolog i pedagog; wczesne dramaty w nurcie symbolistycznym (np. *Diwczyna z arfoju*), późniejsze obrazują wydarzenia na Ukrainie w 1917–1921 (m.in. *Ave Muria* i *Respublika na kołesach*) w ujęciu groteskowo-satyrycznym; wydał *Problemy estetycznoba wychowannia*.

**MANAJŁO FEDIR** [МАНАІЛО ФЕДІР], 1910–1978, malarz z Zakarpacia, mieszkał w Užhorodzie; w okresie młodości pod wpływem awangardy, po II wojnie światowej realista metaforyczny (obrazy rodzajowe z życia Huculów, np. *Staryj bidniak*, *Wiwczar*, *Na lwana Kupala*, oraz pejzaże); w 1961 jego kijowska wystawa prac miała wymiar wyzwania opozycyjnego wobec akademizmu socrealistycznego; w 1963–1964 współpracował z S. Paradżanowem przy realizacji filmu *Cienie zapomnianych przodków* (konsultacja etnograficzna).

**MANIAWA** [МАНІЯВА], wieś k. Bohorodczan w obw. iwano-frankowskim, 3 tys. mieszk.; w jej pobliżu założono w 1611 monaster prawosławny „Maniawska pustelnia”, nazywany „Ławrą Kijowsko-Peczerską w miniaturze”; zamknięty przez władze austriackie w 1785, odrestaurowany do celów muzealnych

w 1972–1980, restytuowany w 1990; jego słynny ikonostas autorstwa Jowa Kondzelewicza znajduje się ob. we lwowskim Muzeum Narodowym.

**MANŻURA IWAN** [МАНЖУРА ІВАН], 1851–1893, poeta i folklorysta; uprawiał poezję obywatelską; wydał kilkanaście prac etnograficznych i folklorystycznych.

**MARCHLEWSZCZYŻNA (POLSKI REJON NARODOWOŚCIOWY IM. J. MARCHLEWSKIEGO)** [ПОЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ РАЙОН ІМ. Ю. МАРХЛЕВСЬКОГО], w 1925–1935 pol. powiat autonomiczny na Żytomierszczyźnie z siedzibą władz we wsi Dowbysz; ok. 40 tys. mieszk., w tym 28,5 tys. Polaków (pochodzących ze zdeklasowanej szlachty); sporo osiągnięć narodowych (m.in. pol. rady wiejskie, szkoły, gazeta rejonowa); zlikwidowana za opór ludności pol. wobec kolektywizacji i sowietyzacji; pol. ludność została w 1936 deportowana do Kazachstanu (ob. część repatriuje się na Ukrainę i do Polski).

**MARCZUK IWAN** [МАРЧУК ІВАН], ur. w 1936, malarz; stworzył ponad 1,5 tys. prac, wystawiał m.in. w Nowym Jorku, Moskwie, Kijowie, Toronto, Melbourne i in. miastach; w 1960.–1970. uczestnik nieoficjalnego ruchu artystycznego, opozycyjnego wobec socrealizmu; ob. mieszka w Nowym Jorku i Kijowie; uprawia malarstwo metaforyczne, bazując na oryginalnej technice plastycznej (dziwaczne plecionki z drobnych włókien kolorystycznych); uznanie zdobyły takie jego obrazy jak *Czornobylska Madonna*, prace z cyklu *Kolorowi preludiji*, *Pejzażi* i *Hołos mojej duszi*, a także portrety.

**MARGOLIN ARNOLD** [МАРГОЛІН АРНОЛД], 1877–1956, prawnik i polityk, z pochodzenia był Żydem; w 1918–1919 w rządzie URL, także ambasador w Wielkiej Brytanii; od 1922 na emigracji w USA; zasłynął z obrotu S. Petlury przed zarzutami antysemityzmu.



**MARIUPOL** [МАРИУПОЛЬ], m. i port morski przy ujściu rz. Kalmius do M. Azowskiego w obw. donieckim, ponad 540 tys. mieszk.; założony w 1779; jego budowniczość to Grecy przesiedleni z Krymu, stąd grecka nazwa; w 1948–1991 Żdanow (dla uczczenia A. Żdanowa, polityka sowieckiego); ośrodek przemysłowy (m.in. stocznie, zakłady hutnicze i budowy maszyn) i oświatowo-kulturalny (m.in. instytut humanistyczny, uniwersytet techniczny i muzeum malarstwa im. A. Kuindży).

**MARJANENKO IWAN** [МАР'ЯНЕНКО ІВАН], 1878–1962, aktor teatralny i filmowy; w ciągu 60-letniej pracy artystycznej (debiutował w 1895) zagrał ok. 600 ról; pracował m.in. w 1923–1958 w teatrze „Berezil” i Teatrze Dramatycznym im. T. Szewczenki w Charkowie; wydał monografię-wspomnienie pt. *Минуле українсько театру*.

„MARS” – zob. „ŁANKA”

**MARTOS IWAN** [МАРТОС ІВАН], 1753–1835, ukr.-ros. rzeźbiarz; wykonał w stylu empire m.in. pomnik A. Richelieu w Odessie i nagrobek P. Rumiancewa-Zadunajskiego w kijowskiej Ławrze Peczerskiej.

**MARTOWICZ ŁEŚ** [МАРТОВИЧ ЛЕСЬ], 1871–1916, prozaik; uprawiał małe i średnie formy narracyjne (np. mikropowieść *Zabobon*); realistycznie (z dozą satyry) przedstawiał życie inteligencji i chłopstwa w Galicji Wsch.; jego muzeum otwarto w 1966 we wsi Torhowszczyzna k. Horodenki.

**MARTYNOWSKI SKARB** [МАРТИНІВСЬКИЙ СКАРБ], znalezisko we wsi Martyniwka k. Kaniowa w obw. czerkaskim, kilkadziesiąt srebrnych i brązowych przedmiotów; datowany na VI, zaświadcza o wczesnosłowiańskiej kulturze jego właścicieli; jego odkrycia dokonano w 1909, odtąd znajduje się w kijowskim Muzeum Historycznym Ukrainy.

„MARTYROLOGIUM UKRAINY” [„МАРТИРОЛОГ УКРАЇНИ”], fundacja założona w 1988 w celu upamiętnienia Ukraińców – ofiar komunizmu sowieckiego, a także wszystkich patriotów, którzy zginęli dla dobra ojczyzny; m.in. opublikowała materiały o stratach kultury ukr. (*Oltar skorboty*) oraz nazwiska poległych Ukraińców – żołnierzy Armii Sowieckiej, uczestników najazdu na Afganistan w 1979–1989 (*Czorni tulpany*).

**MARYJNY KULT** [МАРІЙСЬКИЙ КУЛЬТ], przyjęty wraz z chrześcijaństwem przez Ruś-Ukrainę kult Maryi, którego wymownym świadectwem było oddanie państwa przez Jarosława Mądrego pod Jej opiekę w 1037; uwielbienie dla Matki Boskiej Opiekunczej (*Pokrowy*) znajdujemy w twórczości ludowej, literaturze religijnej, sztuce ikonograficznej (przeważały tu Hodigitria i Orantka), rodzajowej i symbolicznej, w dziełach wielkich pisarzy, m.in. T. Szewczenki i P. Tyczyńcy; M. K. szczególnie się przejawiał i przejawia (ob. restytucja sanktuariów) w oddawaniu czci cudownym ikonom Matki Bożej, znajdującym się m.in. w Berdyczowie, Dobromilu, Hoszowie, Kijowie, Poczaiewie, Podhorcach i Zarwaniicy nad Strypą; jego ośrodkiem od dawna był zakon oo. Bazylianów, który m.in. wspierał świeckie Stowarzyszenia Maryjne.

**MARYJSKI PAŁAC** [МАРІЙСЬКИЙ ПАЛАЦ], budowla barokowa postawiona w 1745–1752 wg proj. B. Rastrellego z udziałem architektów I. Hryhorowicza-Barskiego, I. Miczurina i P. Nejelowa; nazwany dla uczczenia cesarzowej Marii, żony Aleksandra II; ob. rezydencja prezydenta Ukrainy.

**MASONERIA NA UKRAINIE** [МАСОНСТВО В УКРАЇНІ], tajny ruch międzynarodowy powstały w XVIII; na pocz. XIX loże masonskie działały w Charkowie, Odessie i Połtawie (tu m.in. z udziałem I. Kotlarewskiego), wkrótce z powodu swego antymonarchizmu zakazane przez władze carskie; Wielka Loża Ukrainy powstała w 1917 (uczestniczyli

w niej m.in. M. Hruszewski i W. Wynnyczenko), zabroniona w 1920 przez Sowieców; odrodziła się po 1991.

**MATICA HALICKO-RUSKA** [ГАЛИЦЬКО-РУСЬКА МАТИЦЯ], towarzystwo założone w 1848 we Lwowie w celu rozwijania kultury i oświaty wśród ludu ukr.; wydała ponad 80 książek i podręczników, wkrótce jednak działacze przyjęli ideologię moskwofilską, poniechała więc użycia języka ukr. i przeszła w wydawnictwach na „jazyczije”; w 1880. straciła autorytet wśród Ukraińców Galicji Wsch.

**MATWIJENKO NINA** [МАТВИЧЕНКО НІНА], ur. w 1947, śpiewaczka, aktorka i pisarka; solistka w Ukr. Chórze Ludowym im. H. Weriowki w Kijowie; występowała (1968–1993) w trio wokalnym „Złoty Kluczy” (wraz z Walentyną Kowalską i Marią Mykołajczuk); wyróżniona Nagrodą Państwową im. T. Szewczenki.

**MAZERA IWAN** [МАЗЕРА-КОЛЕДНІСЬКИЙ ІВАН], 1639–1709, hetman Ukrainy lewobrzeżnej od 1687; zwolennik oderwania Ukrainy od Rosji; początkowo podległy carowi Piotrowi I, następnie zawarł sojusz ze Szwecją Karola XII; po klęsce Szwedów w bitwie pod Poltawą uszedł na tereny zajęte przez Turcję; sprzyjał rozwojowi kultury ukr., był jej mecenasem; ulubiony bohater literatury romantycznej (pisali o nim m.in. Byron, W. Hugo, K. Rylejew, A. Puszkina, J. Słowacki); w literaturze ukr. (T. Szewczenko, S. Rudanski, B. Łepki, W. Sosiura i in.) ukazany jako patriota (inaczej niż w wielu utworach autorów ros., w których posługiwano się stereotypem zdrajcy); również jako bohatera narodowego przedstawiono go w filmie J. Illenki *Molywa za hetmana Mazera* (2002).

**MAZERA IZAAK** [МАЗЕРА ІЗААК], 1884–1952, agronom, polityk; w 1919–1920 minister oraz premier rządu URL; od 1920 na emigracji (Czechy, Niemcy); jeden z organizatorów Ukr. Rady Narodowej na wychodźstwie i od

1948 jej przewodniczący; pozostawił cenne prace z historii Ukrainy XX (m.in. *Ukraina w obni / buri rewoluciji*) oraz łąkarskie (m.in. *Karpatski polonyny*).

**MAZEPÓWKA** [МАЗЕПИНКА], nazwa czapki wojskowej obowiązującej w jednostkach Strzelców Siczowych.

**MECENAT** [МЕЦЕНАТСТВО], na ziemiach ukr. od czasów Rusi Kijowskiej i ob. funkcjonuje opieka nad kulturą i nauką sprawowana przez osoby prywatne; tradycję tę rozpoczął Jarosław Mądry, kontynuowała arystokracja i szlachta ukr. w XV–XVIII (m.in. Raina Wiśniowiecka, Anastazja Zasławska, I. Konaszewicz-Sahajdaczny, I. Mazepa i jego matka Maria Mahdałyna, Kyrilo i Natalia Rozumowscy), przedsiębiorcy w XIX–XX (m.in. Tereszczenkowie, Tarnowscy, Symyrenkowie, Gałaganowie, Chanenkowie, Czykalenkowie), a także hierarchowie Kościoła greckokatolickiego, m.in. A. Szeptycki; tradycja ta jest podtrzymywana ob., przede wszystkim przez Ukraińców z diaspory (m.in. Petro Jacyk i Erast Huculak z Kanady, Jarosław Szepelawec, Marian Koc oraz Tetiana i Omeljan Antonowiczowie z USA, Maria i Mychajło Hojanowie z Australii), którzy powołali w 1995 fundację międzynarodową „Liga mecenasów ukr.”.

**MEDWID' LUBOMYR** [МЕДВІДЬ ЛЮБОМИР], ur. w 1941, malarz-postmodernista, prof. w lwowskiej Akademii Sztuk Pięknych im. I. Trusza; ewoluował od form figuratywnych (np. obraz *Nowa wułycia w seli Rudno*) do surrealistycznych; pod maską ironisty i prześmiewcy odsłania w obrazach tragiczny podtekst ludzkiej egzystencji.

**MEJTUS JULIJ** [МЕЙТУС ЮЛІЙ], 1903–1997, kompozytor; skomponował 15 oper, wśród nich m.in. *Ukradene szcztastia* (wg I. Franki) i *Jarosław Mudryj* (wg I. Koczerhy); napisał wiele dzieł symfonicznych, muzykę do spektakli w teatrze „Berezil” oraz ok. 200 utworów wokalnych (m.in. romansów i piosenek).

**MELITOPOL** [МЕЛІТОПІЛЬ], m. w obw. zaporoskim, ok. 180 tys. mieszk.; założony w 1784, do 1842 Nowooleksandriwka; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady obrabiarek) i oświatowo-kulturalny (m.in. 2 uczelnie, muzeum krajoznawcze); wśród zabytków m.in. sobór św. Aleksandra Newskiego.

**MELNYCZUK ASKOLD** [МЕЛЬНИЧУК АСКОЛД], ur. w 1954, prozaik amerykański pochodzenia ukr.; wykładowca akademicki w Bostonie; opublikował powieści postmodernistyczne: *What is Told* (1994) opartą na materiale dziejów Ukraińców – przedhistorycznych i z pocz. XX oraz *Ambassador of the Dead* (2001) ujmującą losy emigracji ukr. w USA po 1945; tłumaczy poezję ukr. na język angielski; in. pisarze amerykańscy uprawiający tematykę ukr. to Vira Łysenko (np. *Yellow Boots*) i Janice Kulyk Keefer (np. *The Green Library*).

**MELNYK ANDRIJ** [МЕЛЬНИК АНДРИЙ], 1890–1964, działacz polityczny i wojskowy, pułkownik armii URL; w 1923–1924 komendant UWÓ, od 1938 stał na czele OUN, a od 1940 swojej frakcji – OUN-M; był rzecznikiem współpracy z Niemcami, tworzył Dywizję SS „Galizien”; w 1944 był więziony przez Niemców w Sachsenhausen; od 1945 na emigracji (Luksemburg).

**MELODRAMAT** [МЕЛОДРАМА], utwór sceniczny o sensacyjnej fabule i moralnej tendencji, obfitujący w efekty patetyczno-sentymentalne; w czystej gatunkowo formie występuje w XIX; jego model ukształtował I. Kotlarewski, ogłaszając *Natalkę Połtawkę*; apogeum osiągnął w pisarstwie obyczajowym M. Staryckiego (m.in. *Oj ne chody, Hryciiu, ta j na wieczornicy*) i M. Kropywnyckiego (m.in. *Daj serciu wolu – zawede w newolu*).

**MENCINSKI MODEST** [МЕНЦІНСЬКИЙ МОДЕСТ], 1875–1935, śpiewak operowy (tenor dramatyczny); występował etatowo w teatrach operowych Sztokholmu, Lwowa i Ko-

lonii; zdobył uznanie za wykonanie gl. rol w operach R. Wagnera; również wykonawca pieśni M. Łysenki.

**MERETYN (MERETINI) BERNARD** [МЕРЕТІН БЕРНАРД], ?–1759, architekt nadworny króla pol. Augusta III, Włoch; zasłynął z projektów rokokowych zrealizowanych na Ukrainie: m.in. soboru św. Jura we Lwowie oraz ratusza i kościoła Wniebowzięcia NMP w Buczaczu.

**MERIMÉE PROSPER** [МЕРІМЕ ПРОСПЕР], 1803–1870, francuski pisarz okresu romantyzmu; przychylnie odnosił się do zmagani wywoleńców Ukraińców; na podstawie materiałów historyków ukr. i ros. (m.in. M. Kostomarowa) opracował dzieje kozaczyzny (*Les cosaques de l'Ukraine et leurs derniers atamans*) oraz studium biograficzne o B. Chmielnickim (*Les cosaques d'autrefois*); przyjaźnił się z M. Gogolem oraz M. Wówczoł-Wiłińską, której opowiadanie pt. *Kozaczka* przełożył na język francuski.

**MESJANIZM ROMANTYCZNY** [РОМАНТИЧНИЙ МЕСІАНІЗМ], koncepcja historiozoficzna wyłożona przez M. Kostomarowa w *Księgach bytu narodu ukraińskiego* (1846); wyrażał wiarę w zbawcze posłannictwo dziejowe Ukrainy uosabiającej idee wolności i braterstwa: „*Albowiem głos Ukrainy nie ucichł. I wstanie ona ze swojej mogiły, i odezwie się do wszystkich swoich braci Słowian, i usłyszają jej wołanie, i wstanie Słowiańszczyzna...*” (tłum. S. Kozak); odrodził się ob. w zdefiniowanej postaci w ruchach neopogańskich, m.in. takich jak RUNWira, Ukr. Republika Duchowa, Hromada Ukr. Pogan „Prawosławie” oraz Wielkie Białe Bractwo.

**METŁYNSKI AMWROSIJ** [МЕТЛІНСЬКИЙ АМВРОСІЙ], 1814–1870, poeta romantyczny, folklorysta i filolog, prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Kijowskiego; pisał wiersze liryczne i ballady (tomik poetycki *Dumky i pismi ta szcze deszczo*), w których zawarł medytacje

egzystencjalne oraz opiewał bohaterską przeszłość kozacką.

**MEZOLIT** [МЕЗОЛИТ], środkowa epoka kamienia, na ziemiach ukr. w 15 tys. – 7 tys. p.n.e.; człowiek zaczął się wtedy posługiwać łukiem i strzałami, a rody łączyły się w plemiona.

**MGB** – zob. NKWD

**MICHNOWSKI MYKOŁA** [МІХНОВСЬКИЙ МИКОЛА], 1873–1924, działacz polityczny; jego referat (wygłoszony z okazji rocznicy T. Szewczenki w 1900) ukazał się pt. *Samostijna Ukrajina*, stając się wytyczną ideową dla ukr. ruchu narodowego; w 1917–1918 lider Ukr. Partii Ludowej, współorganizator wojska ukr.; po zajęciu Ukrainy przez bolszewików ukrywał się, m.in. pracował na Kubaniu; wróciwszy do Kijowa w 1924, w obawie przed aresztem odebrał sobie życie.

**MIESZCZAŃSTWO** [МИЩАНИ], w szerokim znaczeniu ogół mieszkańców miast (ob. 67,2% ludności Ukrainy); w znaczeniu wąskim (społeczno-prawnym oraz historycznym) ludzie podlegający prawu miejskiemu, stan wyodrębniony w XIV–XV oraz istniejący do 1917; w dziejach ukr. było silnie zróżnicowane pod względem pochodzenia, stanu majątkowego, struktury zawodowej, przynależności etnicznej i wyznaniowej oraz tradycji kulturowych; narodowo było zdominowane przez Żydów, Ormian, Greków i Rosjan; Ukraińcy tworzyli przeważnie warstwę drobnych kupców i rzemieślników, którzy przewagę ekonomiczną i polityczną zdobyli w okresie Hetmańszczyzny.

**MIĘDZYBOŻ** [МЕДЖИБИЖ], osada w obw. chmielnickim, ok. 5 tys. mieszk.; w XVIII–XIX ośrodek chasydyzmu; wśród zabytków m.in. potężny zamek-twierdza z XIV–XVI.

**MIĘDZYGÓRZE** [МІЖГІР'Я], wieś k. Przemyslan w obw. lwowskim, do 1939 Unów (Uniw); znajduje się tu unikatowy monaster-twierdza z XV–XIX; działał w nim prawo-

slawny klasztor (w 1700–1790 przejęty przez Bazylianów, a w 1919–1946 – przez Studytów) Wniebowzięcia Bogurodzicy (*Uspennia Bohorodyci*), który był w XVII–XVIII ważnym ośrodkiem religijnym i wydawniczym; po 1991 powrócili tu Studyci.

**MIĘDZYNARODOWE STOWARZYSZENIE UKRAINISTÓW** [МІЖНАРОДНА АСОЦІАЦІЯ УКРАЇНІСТІВ, МАУ], zrzeszenie badaczy dziejów, języka i kultury ukr. założone w Neapolu (Włochy) w 1989; koordynuje badania naukowe, organizuje kongresy światowe, wydaje „Wisnyk MAU”; należy do niego Pol. Towarzystwo Ukrainoznawcze.

**MIKŁUCHO-MAKŁAJ MYKOŁA (NIKOŁAJ)** [МИКЛУХО-МАКЛАЙ МИКОЛА], 1846–1888, ukr.-ros. antropolog, etnograf i podróżnik; badał życie Papuasów i in. ludów Oceanii i Azji Płd.-Wsch.

**MIKOŁAJÓW** [МИКОЛАЇВ], m. obwodowe i port nad limanem Bohu (M. Czarne), ok. 520 tys. mieszk.; założony w 1789; ośrodek przemysłowy (m.in. stocznie i huta aluminium) i oświatowo-kulturalny (m.in. 4 uczelnie, w tym Uniwersytet im. P. Mohyły, 3 teatry, 4 muzea); wśród zabytków m.in. klasycystyczna cerkiew św. Mikołaja (*Swiato-Mykołajiwśka*) z 1813–1817 i kościół rzymskokatolicki z II poł. XIX.

**MIKROPOWIEŚĆ** [ПОВІСТЬ], średni utwór epicki prozą, forma pośrednia między powieścią a opowiadaniem; za jej prawodawcę uważa się I. Neczuj-Łewyckiego (czystością gatunkową odznacza się jego *Mykoła Dzie-ria*); wytworzyła sporo odmian, m.in. obyczajowo-społeczna, przygodowa, autobiograficzna, naukowo-fantastyczna i in.; jej mistrzem jest M. Kociubynski (*Fata morgana*).

**MIODOBORY (TOŁTRY)** [МЕДОБОРИ (ТОВТРИ)], pasmo wzgórz na Podolu; początek biorą w okolicach Brodów (obw. lwowski), rozciągając się łańcuchem wzniesień (do 400 m wysokości) na Tarnopolszczyźnie (Zbo-

rów–Tarnopol–Zbaraż–Skalat–Grzymałów) i dalej na wschód poprzez rz. Zbrucz; słynne z malowniczych skał wapiennych dostarczających turystom pięknych widoków krajobrazowych; ob. w części zdewastowane przez działania eksploatacyjne zakładów kamieniarskich.

**MIROSZNYCZENKO JEWHENIJA** [МИРОШНИЧЕНКО ЄВГЕНІЯ], ur. w 1931, śpiewaczka (sopran liryczno-koloraturowy); w 1957–1997 solistka w kijowskim Teatrze Opery i Baletu; opracowała bogaty repertuar operowy (20 partii solowych) i pieśniarski (m.in. pieśni ludowe, *Sołowujinyj romans* A. Kosa-Anatolskiego i in.).

**MIROSZNYCZENKO MYKOŁA** [МИРОШНИЧЕНКО МІКОЛА], ur. w 1947, poeta konkretysta; tworzyłem poetyckim dla niego są znaki językowe ujmowane tak, aby funkcjonalna stawała się ich „materialność”, tj. jakości wizualne bądź dźwiękowe, natomiast odniesienia do świata zewnętrznego oraz funkcja ekspresywna czy impresywna nie grają tu roli; w tej poetyce tworzą również M. Soroka, W. Trubaj i in.

**MITOLOGIA STAROUKRAIŃSKA** [СТАРОУКРАЇНЬСЬКА МІФОЛОГІЯ], system wierzeń religijnych ludności Rusi-Ukrainy w okresie przedchrześcijańskim, właściwy również in. Słowianom; zawierała mity o stworzeniu i zachowywaniu ładu świata, mity połączone z obrzędami cyklicznymi, panteony bóstw naczelnych (*Perun, Dażboh-Weles, Swarob-Trojan, Stryboh*) i pomniejszych (*Mokosz, Marena, Kupato, Jaryto, Łada*) oraz demonologię; próbę zespolenia tych mitów i stworzenia na tej podstawie politeistycznej religii państwowej podjął na początku swego panowania w Kijowie Włodzimierz Wielki, jednak nie spełniła ona swego zadania konsolidacyjnego, dlatego m.in. w 988 odbył się chrzest Rusi; przez stulecia stanowiła ona z religią chrześcijańską swoistą „dwiuwiarę”, zasilając światopoglądowo ukr. twórczość ludową.

**MNIEJSZOŚCI NARODOWE I GRUPY ETNICZNE NA UKRAINIE** [НАЦІОНАЛЬНИ МЕНШИНІ І ЕТНІЧНІ ГРУПИ В УКРАЇНІ], jest ich 134, stanowią 22,2% ludności kraju; tworzą ponad 40 związków narodowych; największe z nich to Rosjanie, Białorusini, Żydzi, Tatarzy Krymscy, Moldawianie, Polacy, Węgrzy, Rumuni, Grecy, Bułgarzy i in.; posiadają pełnię praw obywatelskich zgodnie ze standardami międzynarodowymi (m.in. ponad 2,5 tys. szkół, 20 tytułów prasowych, 5 teatrów; ok. 20 tys. zespołów amatorskich, ponad 430 towarzystw kulturalno-oświatowych).

**„MNOHAJA LITA”** [„МНОГАЯ ЛИТА”], ukr. odpowiednik pol. pieśni *Sto lat*; wykonywane w momentach uroczystych i podniosłych.

**„MOCZYMORDY”** [„МОЧЕМОРДИ” („Общество Мочемордия”)], koło ziemian ukr. w powiecie Pyriatyn (ob. obw. połtawski), prowadzących w 1840. wesole życie towarzyskie (m.in. historyk M. Markewicz, malarz J. de Balmain, bracia Zakrewscy); zapraszany przez nich był również T. Szewczenko; spotkania miały też sens opozycyjny, antyros., debatowano na nich bowiem o sprawach narodowych i społecznych.

**MODERNIZM** [МОДЕРНІЗМ], zbiorowa nazwa nowatorskich kierunków w sztuce i literaturze ukr. w k. XIX i dwóch dziesięcioleciach XX: symbolizmu, impresjonizmu, neorealizmu i neoklasycyzmu; znajdował się w sferze oddziaływania filozofów europejskich, przede wszystkim F. Nietzschego; nie zrywając całkowicie z estetyką mimetyczną, pojmowali artyści sztukę jako ekspresję, tj. jako wyraz swoich sytuacji i przeżyć; w literaturze ruch ten teoretycznie ukształtowali krytycy z pisma „Ukrajńska Chata” (m.in. M. Jewszan), O. Łucki z ugrupowania „Moloda muza”, a także M. Worony; jego przedstawiciele to m.in. kompozytor S. Ludkewicz i rzeźbiarz M. Paraszczuk, a w literaturze M. Kociubynski, Łesia Ukrainka, O. Kobylanska, W. Stefanyk, O. Oieś, H. Czuprynka,

P. Tyczyna, M. Rylski i in.; do jego osiągnięć nawiązała sztuka ukr. zarówno w diasporze (1920.–1950.), jak w kraju (w okresie tzw. odwilży w 1950.–1960. i „pierestrojki” w 1986–1991).

**MODZALEWSKI WADYM** [МОДЗАЛЕВСЬКИЙ ВАДИМ], 1882–1920, historyk, genealog i archiwista; w 1908–1914 opublikował 4-tomowy leksykon genealogiczny szlachty ukr. pt. *Matorossijskij rodostownik*, a w 1914 (wspólnie z W. Łukomskim i H. Narbutem) herbarz pt. *Matorossijskij gierbownik*.

**MOGIŁA ASKOLDA** [АСКОЛЬДОВА МОГИЛА], część parku na prawym brzegu Dniepru w Kijowie, gdzie wg legendy został pogrzebany książę Askold, zamordowany (wraz z księciem Ditem) przez Olegę, innego Normana, w 882; nad jego domniemanym grobem zbudowano cerkiew (w 860 miał przyjąć chrzest).

**MOHYŁÓW PODOLSKI** [МОГИЛІВ-ПОДІЛЬСЬКИЙ], m. rejonowe nad rz. Dniestr w obw. winnickim, ponad 37 tys. mieszk.; założony w 1593, w składzie Polski do 1793; wśród zabytków m.in. sobór św. Mikołaja (*Mykołajiwskyj*) z 1754 i ormiańska cerkiew św. Jerzego z 1808–1819.

**MOHYŁA PETRO** [МОГИЛА ПЕТРО], 1596–1647, duchowny prawosławny, Rumun z pochodzenia; od 1633 metropolita kijowski i halicki; poliglota, znawca kultury zachodniej, zasłużony dla oświaty i kultury ukr.; m.in. założył Akademię Kijowską, w której nauczanie oparł na syntezie prawosławia z myślą zachodnią; przeciwnik unii brzeskiej; wydał wiele prac polemicznych, teologicznych i homilijnych; w 1996 kanonizowany przez Ukr. Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego.

**MOKRY WŁODZIMIERZ** [МОКРИЙ ВОЛОДИМИР], ur. w 1949, pol.-ukr. literaturoznawca ukraiński, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; w 1989–1991 poseł na Sejm RP; prezes Fundacji św. Włodzimierza

w Krakowie; badawczo specjalizuje się w problematyce romantyzmu (wydał m.in. monografię *Ruska Trójca. Karta z dziejów życia literackiego Ukraińców w Galicji w I poł. XIX w. i Literatura i myśl filozoficzno-religijna ukraińskiego romantyzmu. Szewczenko, Kostomarov, Szaszkewicz*), modernizmu (np. monografia *Ukraina Wasyla Stefanyka*) oraz religioznawczej (np. szkic *Cerkwa w żyttu ukrajinjcw*).

#### MOLESTOWANIE SEKSUALNE KOBIECI

[СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЛЯ НАД ЖІНКАМИ], problem społeczny szczególnie nabrzmiały ob. w okresie transformacji ustrojowej kraju; brutalizacja życia społecznego odcisnęła się również na sferze erotycznej, stawiając kobiety ukr. w sytuacji zagrożenia; ukr. sekcja fundacji międzynarodowej przeciwko handlowi kobietami „La Strada” otrzymała wstrząsające wyniki badań socjologicznych wśród studentek kilku największych uczelni Ukrainy: m.in. 98% dziewcząt potwierdziło, że nieustannie znajduje się pod presją i nie jest w stanie przeciwstawić się agresji mężczyzny, a co druga oświadczyła, że była zgwałcona; następstwem m.in. dyskryminacji oraz obniżenia się poziomu życia jest „eksport” Ukrainek za granicę do domów publicznych; ośrodkiem tego procederu jest Chersoń, skąd rekrutowane dziewczyny są wywożone do Turcji, Izraela i in. krajów (w 1988–1998 wyjechało w tym celu ok. 400 tys. młodych kobiet).

**MOŁDAWIANIE NA UKRAINIE** [МОЛДАВІАНИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa (258,6 tys. osób) zamieszkała przeważnie na pograniczu ukr.-moldawskim; w XVI–XVII, uciekając od Turków, znajdowali azyl na Ukrainie; wnieśli duży wkład do rozwoju ziem ukr.; w 1924–1940 w ramach USRR funkcjonowała Mołdawska Autonomiczna Socjalistyczna Republika Radziecka (na lewobrzeżu Dniestru, pas od Tyraspola do Balty).

„MOŁODA MUZA” [„Молода муза”], literacka grupa pisarzy modernistów działająca we Lwowie w 1906–1914 i realizująca program

estetyzmu (nie w pełni jednak odzęgając się od idei zaangażowania społecznego literatury); należeli do niej O. Łucki, M. Jackiw, P. Karmanski, W. Paczowski, S. Twerdochlib i in.

„MOŁODNIAK” [„Молодняк”], organizacja literacka młodych komunistów (komsomolców), założona w 1926 w Charkowie i Kijowie; orientując się na tzw. internacjonalizm klasowy, agresywnie zwalczał literaturę narodową; w praktyce pisarskiej nie miał sukcesów; zlikwidowany w 1932.

MOŁODOŻANYN ŁEONID (MOL LEO) [Молодожанин Леонид], ur. w 1915, ukrańskanadyjski rzeźbiarz, malarz i witrażysta o orientacji realistycznej; od 1948 na emigracji w Kanadzie, mieszka w Winnipeg; zasłynął z pomnika T. Szewczenki w Waszyngtonie (1964); autor wielu in. prac, np. popiersia Jana Pawła II; w 1994 przekazał w darze Sankt-Petersburgowi (Rosja) projekt pomnika T. Szewczenki.

MONASTER [МОНАСТІР], klasztor obrządku wschodniego.

MONASTER WYDUBECKI W KIJOWIE [Видубецький монастир у Києві], klasztor męski założony w 1070 przez księcia Wsewołoda Jarosławowicza na prawym brzegu Dniepru, o 2 km niżej od Ławry Peczerskiej; w zespole znajdują się m.in. sobór św. Michała (*Mychajliwskyyj*) z 1070–1088, sobór św. Jerzego (*Heorbijiwskyyj*) z 1696–1701, dzwonnica z 1727–1733 i in. budowle sakralne; tu w 1116 ihumen Sylwester opracował drugą redakcję *Powieści minionych lat*; w 1937 zlikwidowany przez Sowietów, a kościoły oddano na magazyny wojskowe; ob. próba restytucji.

MONUMENTALNE MALARSTWO [МОНУМЕНТАЛЬНЕ МАЛЯРСТВО], malarstwo dekoracyjne związane z architekturą, m.in. malowidła ściennie, mozaiki i witraże; jego formy wydoskonalił i unowocześnił na Ukrainie M. Boj-

czuk, zainspirowany sztuką bizantyjską z jej kolorystycznym przepychem i monumentalizmem.

MORDOWEC (MORDOWCEW) DANYŁO [Мордовець Даніло], 1830–1905, ukr.-ros. prozaik i historyk; b. płodny, ze szczególnym upodobaniem uprawiał prozę historyczną, wśród której wyróżnia się powieść *Sabajdacznyj*; propagował twórczość T. Szewczenki i M. Kostomarowa, z którymi się przyjaźnił.

MOSKALE [МОСКАЛИ], pejoratywna nazwa Rosjan; określeniem równie obraźliwym na Ukrainie są *kacapy*.

MOSKWA [МОСКВА], stolica Rosji; odbierana przez Ukraińców ambivalentnie; z jednej strony jako alegoria państwa, które ich rusyfikowało, sowietyzowało i ateizowało, z drugiej zaś jako centrum cesarstwa Ros. i ZSRR umożliwiające realizowanie na jego gruncie ich ambicji politycznych, artystycznych i naukowych oraz pośredniczące (w sposób selektywny) w kontaktowaniu się kultury ukr. ze światem, zwłaszcza z Zachodem (np. w XX regularne Dekady Sztuki i Literatury Ukr., występy gościnne teatrów i zespołów muzycznych, rosyjskojęzyczne wydania utworów literackich itp.); w XVII–XX Ukraińcy stanowili dużą część ludności M., napływali do niej licznie jako ludzie wykształceni: duchowni, nauczyciele, muzycy, aktorzy, rzemieślnicy; w XIX i na pocz. XX była ośrodkiem intensywnego życia narodowego Ukraińców; ob. w M. działają Związki Ukraińców, funkcjonuje Centrum Kultury Ukr. z księgarnią „Ukrajinska knyha” oraz Uniwersytet Ukr., wzniesiono pomnik T. Szewczenki (autorstwa J. Syńkewicza, A. Fużenki i M. Hryciuka), odbywają się prezentacje osiągnięć Ukrainy (np. w ramach programu 2002: *God Ukrainy w Rossii*).

MOSKWOFILE [МОСКВОФІЛИ], konserwatywny kierunek polityczny i kulturalny w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn. i Ukrainie Zakarpackiej w II poł. XIX i pocz. XX; ich ideolo-

gowie (B. Didycki, I. Naumowicz, I. Huszałowicz i in.) kształtowali wśród Ukraińców z zaboru austriacko-węgierskiego orientację na Rosję i carat, przy czym uważali swoich ziomków za część narodu ros., a język ukr. za gwarę języka ros.; byli agenturą rządu carskiego w Austrii; podjęli próbę opracowania osobnego języka – „jazyczija” – zbliżonego do ruszczyzny; na pocz. XX wraz z pogłębianiem się ukr. idei narodowo-panstwowej stracili na znaczeniu.

**MOZAIKA** [МОЗАЙКА], technika dekoracyjna polegająca na układaniu wzorów lub wzorunków z kawałków barwnych kamieni, płytek ceramicznych bądź szkła; przynieśli ją na Rus-Ukrainę artyści bizantyńscy, dekorując wraz z miejscowymi cerkwie w X–XII, m.in. sobory kijowskie: św. Zofii, św. Michała (*Mychajliuśkyj*) i Wniebowzięcia NMP (*Uspenskiy*) w Ławrze Peczerskiej; od XIII ustąpiła tańszej sztuce freskowej i majolikowej; odrodziła się w XX jako rzemiosło zdobnicze.

**MOZOŁEWSKI BORYS** [МОЗОЛЕВСЬКИЙ БОРИС], 1936–1993, archeolog i poeta; zasłynął z badań wykopaliskowych nad epoką Scytów (m.in. odnalezienie złotego pektorału); wydał książkę *Skifskyj step*, w której opowieść historyczna przeplata się z wierszami lirycznymi.

**MSTYSŁAW** [МСТИСЛАВ (СКРИШНИК)], 1898–1993, duchowny prawosławny, od 1990 patriarcha kijowski i Rusi-Ukrainy, zwierzchnik Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego; w 1918–1920 w armii URL, a w 1931–1939 poseł do Sejmu RP; od 1944 na emigracji, a od 1971 kierował Ukr. Autokefalicznym Kościołem Prawosławnym w diasporze.

**MUKACZEWO** [МУКАЧЕВЕ], m. rejonowe w obw. zakarpackim, ok. 90 tys. mieszk.; w XII–1944 węgierski Muncacs; od XVII siedziba episkopatu Kościoła Greckokatolickiego na Zakarpaciu; wśród zabytków m.in. zamek z XIV–XVII oraz barokowy zespół bu-

dynków monasteru św. Mikołaja (*Mykola-jiuśkyj*) z 1772.

**MUR** [МУР, МИСТЕЦЬКИЙ УКРАЇНСЬКИЙ РУХ], ugrupowanie pisarzy emigrantów, działające w 1945–1949 w środowisku dipisów (Niemcy); jego założeniem było tworzenie warunków organizacyjnych i wydawniczych dla twórczości zaangażowanej w realizację idei narodowej; jego dorobek był znaczny, jednak bez osiągnięć wybitnych; napięcia ideowo-estetyczne oraz emigracja twórców do USA i Kanady doprowadziły do jego rozpadu.

**MURASZKO MYKOŁA** [МУРАШКО МИКОЛА], 1844–1909, malarz, grafik, krytyk sztuki i pedagog; zasłynął z pejzaży Kijowa, Dniepru i Krymu, a także portretów; pozostawił wspomnienia.

**MURASZKO OŁEKSANDR** [МУРАШКО ОЛЕКСАНДР], 1875–1919, malarz; ewoluował od realizmu do impresjonizmu i symbolizmu; uprawiał gł. portret (m.in. słynne *Diwczynka w czerwonym kapeluszu* i *Portret niewidomości*); zdobył rozgłos w Europie Zach., wystawił w Paryżu, Monachium (tu złoty medal za obraz *Karusele*) i Amsterdamie.

**MURATOWA KIRA** [МУРАТОВА КИРА], ur. w 1934, reżyser filmowy; specjalizuje się w kinie społeczno-psychologicznym; rozgłos zdobyły jej filmy *Krótkie spotkania* i *Syndrom asteniczny*; w 2000 otrzymała Nagrodę Wolności A. Wajdy na Festiwalu Filmowym w Berlinie; w 2001–2002 zrealizowała filmy *Obywatele drugiej kategorii* i *Tematy z Czechowa*; etatowo związana z Wytwórnią Filmów Fabularnych w Odessie, jest członkinią Akademii Sztuki Ukrainy.

**MURAWJOW MICHAŁ** [МУРАВЬОВ МИХАІЛ], 1880–1918, podpułkownik żandarmerii carskiej, Rosjanin; w 1917 przeszedł na stronę bolszewików; w 1918 dowodził oddziałami Gwardii Czerwonej nacierającymi na Kijów – stolicę URL; terroryzował ludność ukr., rozstrzeliwał działaczy narodowych.



**MUSZKETYK JURIJ** [МУШКЕТІК ЮРІЙ], ur. w 1929, prozaik i publicysta; w 1989–2001 prezes Związku Pisarzy Ukrainy; uprawia piśmiarstwo realistyczne zaangażowane w problemy kraju (postawa moralna jednostki, stany krytyczne społeczeństwa sowieckiego, ekologia, przeszłość Ukrainy); za jego najlepsze utwory uznano mikropowieści *Bil* i *Obwał* oraz powieść *Jasa*.

**MUSZYŃKA MYKOŁA** [МУШИНКА МИКОЛА], ur. w 1936, folklorysta, historyk literatury i bibliograf, prof. Uniwersytetu w Preszowie; zaangażowany w działalność na rzecz zachowania tożsamości narodowej przez Ukraińców-Rusinów słowackich.

„**MUZAHET**” [„МУЗАГЕТ”], literacko-artystyczna grupa symbolistów działająca w 1919–1920; łączyli pisarzy (m.in. D. Zahuła, P. Tyczyń, M. Tereszczenkę) i artystów (m.in. M. Buraczka i Ł. Kurbasa); wydawał czasopismo pod tymże tytułem.

**MUZEJA KIJOWSKIE** [КІЇВСЬКІ МУЗЕЇ], najliczniejsze i najzasobniejsze w kraju; jest ich ponad 40, wśród nich m.in.: Archeologiczne, Botaniczne, Etnograficzne, Historyczne, Paleontologiczne, Pedagogiczne, Zoologiczne; równie liczne muzea sztuk plastycznych (m.in. Narodowe, Sztuki Ludowej, Sztuki Zachodniej i Wschodniej, Sztuki Rosyjskiej) oraz literackie i muzyczne, w tym T. Szewczenki, Łesi Ukrainki i M. Łysenki; w 1998 otwarto Muzeum Zabawek i Lalek.

**MUZEJA SZTUK PLASTYCZNYCH** [ХУДОЖНІ МУЗЕЇ], powstały na ziemiach ukr. na przełomie XIX i XX; ich podstawę tworzyły przeważnie prywatne kolekcje (m.in. B. i W. Chanenków, F. i M. Tereszczenków, A. Szeptyckiego); ob. działa ich ponad 40 (wraz z galeriami obrazów); przechowują przede wszystkim sztukę ukr., posiadają też pokaźne zbiory dzieł twórców ros. i zachodnich, w tym pol.

**MUZEJA UKRAIŃSKIE W DIASPORZE** [УКРАЇНСЬКІ МУЗЕЇ В ДІАСПОРІ], Ukraińcy na

wychodźstwie utrzymują liczne instytucje kulturalne, w tym muzea i biblioteki, m.in. Muzeum Sztuki Ukr. w Melbourne (Australia), Muzeum Etnograficzne w Kittsee (Austria), Muzeum Tysiąclecia – Pomnik T. Szewczenki w Brazylii, Ukr. Bibliotekę im. S. Petlury w Paryżu, Muzeum Kultury Łemkowskiej w Zyndranowej (Polska) i in.

**MUZEUM A. CZECHOWA W JAŁCIE** [ДИМ-МУЗЕЇ А. ЧЕХОВА В ЯЛІТІ], otwarte w 1921 w budynku, w którym pisarz ros. mieszkał w 1899–1904; tu również jego pomnik autorstwa G. Motowilowa.

**MUZEUM BYTU I ARCHITEKTURY LUDOWEJ** [МУЗЕЇ НАРОДНОЇ АРХІТЕКТУРИ ТА ПОБУТУ УКРАЇНИ], muzeum etnograficzne pod otwartym niebem we wsi Pyrohiw na przedmieściu Kijowa utworzone w 1976; zajmuje obszar 150 ha, na którym znajduje się ponad 300 budowli wiejskich oraz 60 tys. eksponatów reprezentujących wszystkie regiony Ukrainy; we Lwowie działa podobny skansen, założony w 1966 w parku *Szewczenkiw-skiy haj* (dawny Kajzerwald) i gromadzący ponad 120 przykładów budownictwa ludowego (w tym drewniane cerkwie) przeniesionych z terenu Ukrainy Zach.; mniejsze skanseny posiadają również Czerniowce i Użhorod.

**MUZEUM KSIĄŻKI I DRUKARSTWA W KIJOWIE** [ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЇ КНИГИ І ДРУКАРСТВА УКРАЇНИ У КІЄВІ], założone w 1972; posiada w zasobach ponad 51 tys. eksponatów: starodruków, książek, czasopism, grafiki książkowej, urządzeń poligraficznych i in.

**MUZEUM KULTURY ŁEMKOWSKIEJ** [МУЗЕЇ ЛЕМКІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ], placówka założona we wsi Zyndranowa k. Dukli w 1968 z inicjatywy Fedora Gocza; ma stałą wystawę etnograficzną, na której zgromadzono ok. 1 tys. eksponatów – świadectw kultury bylej Łemkowszczyzny; popularyzuje wiedzę o niej w społeczeństwie pol.; działa na prawach społecznych, korzystając z dotacji Muzeum

Okręgowego w Krośnie; kultura materialna Łemków jest prezentowana również w Muzeum Budownictwa Ludowego w Sanoku.

**MUZEUM LITERATURY UKRAINY** [НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ЛІТЕРАТУРИ УКРАЇНИ], otwarte w 1986 w Kijowie; przechowuje ok. 60 tys. eksponatów, które odzwierciedlają rozwój literatury ukr. od czasów Rusi Kijowskiej po dzień dzisiejszy; regionalne muzea tego typu znajdują się w Odessie i Iwano-Frankowsku; są także muzea poszczególnych pisarzy, w tym obcokrajowców, m.in. Gruzina D. Guramiszwili w Myrhorodzie, Rosjanina A. Puszkina w Odessie, Polaka J. Słowackiego w Krzemieńcu oraz Żyda Szolema Alejchema w Perejasławiu Chmielnickim.

**MUZEUM NARODOWE SZTUK PIĘKNYCH W KIJOWIE** [НАЦІОНАЛЬНИЙ ХУДОЖНИЙ МУЗЕЙ В КИЄВІ], założone w 1936; posiada działy malarstwa, rzeźby, grafiki, ikon oraz sztuki dekoracyjno-użytkowej; mieści się w pseudoklasykistycznym gmachu wzniesionym dla miejskiego muzeum starożytności (1900, proj. Władysława Horodeckiego).

**MUZEUM NARODOWE WE LWOWIE** [НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ У ЛЬВОВІ], muzeum sztuki ukr.; założone przez A. Szepetyckiego w 1905 jako kościelne; później wzbogacone o in. zbiory, m.in. sztukę ludową, malarstwo współczesne, numizmatykę i starodruki; w 1939–1995 pod nazwą Muzeum Sztuki Ukr.

**MUZEUM SZTUK PLASTYCZNYCH W POŁTAWIE** [ПОЛТАВСЬКИЙ ХУДОЖНИЙ МУЗЕЙ], założone w 1918 na bazie kolekcji obrazów M. Jaroszenki; posiada działy sztuki ukr., ros. i zachodnioeuropejskiej.

**MUZEUM SZTUKI ROSYJSKIEJ W KIJOWIE** [КИЇВСЬКИЙ МУЗЕЙ РОСІЙСЬКОГО МИСТЕЦТВА], założone w 1922 jako galeria obrazów; w zbiorach m.in. ikony staroruskie, ros. malarstwo i rzeźba z XVIII–XX oraz wyroby twórców ludowych; opinia publiczna doma-

ga się przywrócenia mu dawnej nazwy – Galeria im. M. Tereszczenko (fundatora).

**MUZEUM T. SZEWCZENKI W KIJOWIE** [МУЗЕЙ Т. ШЕВЧЕНКА У КИЄВІ], założone w 1949; przechowuje spuściznę artystyczną poety i malarza oraz dokumenty dotyczące jego życia i twórczości; nadzoruje działalność in. placówek poświęconych „Kobzarzowi”, m.in. rezerwat muzealny w Kaniowie oraz muzeum we wsi Szewczenkowe w obw. czerkaskim.

**MUZEUM UKRAIŃSKIE W NOWYM JORKU** [УКРАЇНСЬКИЙ МУЗЕЙ В НЬЮ-ЙОРКУ], założone w 1976 przez 2 Związki: Z. Ukrainek i Z. Plastyków Ukraińców w Ameryce; ma charakter etnograficzny (posiada dużą kolekcję ukr. sztuki ludowej) i artystyczny.

**MUZUŁMANIE NA UKRAINIE** [МУСУЛЬМАНИ В УКРАЇНІ], mniejszość religijna, ok. 1,5 mln wyznawców (Tatarzy, Azerowie i in.), najwięcej w obw. donieckim, odeskim i Republice Krym; politycznie wspiera ich Partia Muzułmanów Ukrainy założona w 1997; ob. przystąpili do budowy meczetu w Kijowie oraz odbudowy świątyń na Krymie.

**MUZYCZNE TOWARZYSTWO OGÓLNOUKRAIŃSKIE – zob. OGÓLNOUKRAIŃSKIE TOWARZYSTWO MUZYCZNE**

**MUZYCZNE ŻYCIE NA UKRAINIE** [МУЗИЧНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ], b. intensywne zarówno na poziomie profesjonalnym, jak i amatorskim; sprzyja temu gęsta sieć teatrów muzycznodramatycznych i filharmonii (w każdym mieście obwodowym oraz Filharmonia Narodowa w Kijowie), liczne teatry specjalistyczne (6 teatrów opery i baletu, 4 operetki i komedii muzycznej, 1 teatr muzyczny dla dzieci), 4 akademie i wiele szkół muzycznych I i II stopnia oraz zespoły muzyczne, m.in. orkiestry, zespoły śpiewacze, młodzieżowe i folklorystyczne, a także wydawnictwo „Muzyczna Ukrainia” w Kijowie; pod egidą Związku Kompozytorów Ukrainy odbywają się cy-

klicznie festiwale muzyczne, m.in. *Kyjiv-Muzyk-Fest*, *Lwiwski kontrasty*, *Charkiwski asambleji* oraz jazzowe *DoDż* w Doniecku.

**MUZYKA** [МУЗИКА], w ukr. sztuce chronologicznie zapoczątkowana przez twórczość ludową (m.in. pieśni obrzędowe, taniec); szczególnie znaczącą społecznie pozycję uzyskały w IX–XIX byliny, dумы i pieśni historyczne wykonywane przy wtórze instrumentów muzycznych; w profesjonalnej muzyce od X dominowały formy wokalne, zwłaszcza przy obrzędach religijnych (styl *a capella*, m.in. A. Wedel); w XIX uwidoczniły się tendencje do wypracowania stylu narodowego (m.in. zbieractwo folkloru muzycznego, opera S. Hulaka-Artemowskiego *Zaporożec za Dunajem*, twórczość M. Łysenki); w pierwszym 30-leciu XX podjęto udaną próbę zorientowania jej na kulturę muzyczną Zachodu (modernizm, awangarda); rozwój zahamowano w 1930.–1980., kiedy obowiązywały sztywne reguły tzw. muzyki socjalistycznej.

**MUZYKA CERKIEWNA** [ЦЕРКОВНА МУЗИКА], przyniesiona na ziemię ukr. z Bizancjum i Bułgarii po 988; ma charakter wokalny; w X–XVI dominował śpiew jednogłosowy, od XVI – wielogłosowy z podziałem na partie; kultywowana przez klasztory, zwłaszcza Ławrę Peczerską w Kijowie, oraz bractwa cerkiewne, stopniowo wzbogacała się w pierwiastki z ukr. twórczości ludowej; komponowali ją M. Dilecki, M. Berezowski, D. Bortnianski, A. Wedel, M. Werbycki, K. Stecenko, A. Hnaryszyn, I. Sonewycki i in.

**MUZYKA JAZZOWA** [ДЖАЗОВА МУЗИКА], rodzaj muzyki popularnej powstałej w USA w k. XIX z zespolenia elementów muzyki europejskiej, afrykańskich rytmów, murzyńskich *spirituals*, bluesów i *ragtime*; w ciągu niewielu lat rozszerzyła się na cały świat; jej rozpowszechnienie na Ukrainie wiąże się z działalnością pierwszego w ZSRR zespołu jazzowego „Tea-Jazz” założonego w 1929 przez Leonida Utiosowa (1895–1982) oraz gościnnymi koncertami – poczynając od

1960. – czołowych orkiestr amerykańskich; jej ukr. wersja kształtuje się od 1970. dzięki zespołom klubowym animowanym przez Wołodymyra Symonenkę (1940–1998); ob. uznaniem cieszą się takie zespoły jak „Trio” Enwera Izmajłowa, „Schid-Side”, żeński kwintet wokalny „Beauty Band” oraz „Little Band Academia” działający przy kijowskiej Akademii Sztuki dla dzieci; jej rozwój intensyfikują liczne festiwale, w tym międzynarodowy im. W. Symonenki.

**MUZYKA LUDOWA** [НАРОДНА МУЗИКА], tworzona anonimowo, przekazywana tradycją ustną w środowiskach wiejskich i miejskich; jej formy, intonacje i rytmy wiążą się ze stosownymi gatunkami sztuki poetyckiej i tanecznej; wykonywana na ludowych instrumentach muzycznych (m.in. bandurze, cymbalach, flecie, bębnie (perkusji), a także skrzypcach i akordeonie); ob. kultywowana i rozwijana przez amatorskie i zawodowe zespoły chóralne i instrumentalne zarówno w kraju, jak i w diasporze.

**MUZYKA MASOWA** [МАСОВА (ПОПУЛЯРНА) МУЗИКА], przede wszystkim tradycyjna ukr. piosenka estradowa oraz twórczość rockowa; obie te odmiany są podatne na „urodę kiczu” („słodkiego”, np. w piosenkach S. Sabadasza, por. *Tam na tomu boci – tam żywe Mariczka...* ze słowami M. Tkacza, czy „szorstkiego” – w utworach rapu, punkrocka i heavy-metalu); w obu dziedzinach mnóstwo festiwali, m.in. tak gigantyczne jak „Słowjański bazar” (przeniesiony z białoruskiego Witebska) oraz „Kazantyp” („ukr. Woodstock”, odbywający się od 1993 w Popiwce k. Eupatorii).

**MUZYKA ROCKOWA** [РОК-МУЗИКА], rodzaj muzyki wokально-instrumentalnej zaistniały w poł. XX na terenie USA z połączenia m.in. elementów amerykańskiego folkloru muzycznego i jazzu; jej początki na Ukrainie sięgają końcowych lat 1980., kiedy powstały zespoły *Braty Hadiukiny*, *Ne żuryś*, *W.W.* i in.; jej ugruntowanie i upowszechnienie nastąpiło

w 1990., gdy ukr. styl rockowy wykrystalizował się w wyniku działalności takich grup kulturowych jak *Mertwej piwnei*, *Placz Jeremii*, *Pikardzijska tercja*, *Skriabin*, *Okean Elzy i Wij*; jej cechą wyróżniającą jest zwłaszcza wysoki poziom tekstów, tworzonych m.in. przez poetów postmodernistów (J. Andruchowicza, W. Neboraka, O. Irwanca, O. Łyszehę, J. Pokalczuka i in.).

**MYKOŁAJCZUK IWAN** [Миколайчук Іван], 1941–1987, aktor, reżyser filmowy i scenarzysta; współtwórca ukr. kina poetyckiego; zasłynął z gł. roli w filmie S. Paradżanowa *Cienie zapomnianych przodków*; wystąpił również w in. znanych filmach, m.in. *Annyczka*, *Zachar Berkut*, *Pomyłka Honoré de Balzaka*; zrealizował m.in. film *Babilon-XX* wg powieści W. Zemlaka *Labędzie stado*.

**MYKYTENKO IWAN** [Микигенко Іван], 1897–1937, prozaik i dramaturg, członek grupy tzw. pisarzy proletariackich; w twórczości kierował się linią partii bolszewickiej, np. dramat *Dyktatura* (o tzw. walce klasowej na wsi); komedią *Solo na fejtii* udowodnił, iż dostrzegł hipokryzję komunizmu (historia hochsztaplera, opanowującego instytut naukowo-badawczy, miała wymiar satyry na cały system sowiecki); zamordowany przez NKWD.

**MYŁORADOWICZ HRYHORIJ** [Милорадович Григорій], 1839–1905, urzędnik ros., historyk, genealog i heraldyk pochodzenia serbskiego; dużą wartość zachowały jego prace o ukr. rodach szlacheckich, m.in. Koczubejów, Połubotków, Tumanskich, Myklaszewskich, Myłoradowiczów i in.

**MYRHOROD** [Миргород], m. rejonowe i uzdrowisko nad rz. Choroh w obw. połtawskim, ok. 50 tys. mieszk.; założony w 1575; opisany w

zbiorze opowiadań M. Gogola *Mirgorod*; wśród zabytków m.in. cerkiew Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenska*) z 1732.

**MYRNYJ PANAS** [Мирний Панас, wł. Рудченко П.], 1849–1920, pisarz realista; inicjator nowych gatunków narracyjnych w prozie ukr. (m.in. mikropowieści psychologicznej, powieści społeczno-obyczajowej, reportaży literackiego); popularność zdobyły jego powieści *Chiba rewut' woły, jak jasta powni?* (we współautorstwie z bratem Iwanem Bilykiem, wł. I. Rudczenką) oraz *Powija*; jego muzeum otwarto w Połtawie w 1940.

**MYSZANICZ OŁEKSA** [Мишанич Олекса], 1933–2004, historyk literatury i folklorysta, prof. w Instytucie Literatury im. T. Szewczenki NANU w Kijowie; specjalizował się w literaturze staroukr. oraz regionalnym piśmiennictwie ukr.-rusińskim; opublikował wiele prac, m.in. *Hryborij Skoworoda i usna narodna tworczist'* i *Wid pidkarpatskych rusyniiv do zakarpatskych ukrajinciiv*.

**MYSZUGA ALEKSANDER** [Мишуга Олександр], 1853–1922, pol.-ukr. śpiewak (tenor); solista opery we Lwowie i Warszawie, występował także w Wiedniu, Mediolanie i Paryżu.

**MYTROPOLSKI JURIJ** [Митропольський Юрій], ur. w 1917, matematyk, mechanik; od 1961 członek rzeczywisty AN USRR; znaczne osiągnięcia w zakresie fizyki matematycznej.

„MYTUSA” [„Митуса”], grupa literacka, związana w 1922 we Lwowie przez poetów symbolistów: W. Bobynskiego, R. Kupczyńskiego, J. Szkrumelaka i O. Babija; nazwę wzięto od imienia pieśniarza staroukr. z XIII.



# N

„NA WYSOKIEJ POŁONINIE” [„НА ВИСОКИЇ ПОЛОНИНІ”], cykl epicki Stanisława Vincenza (1888–1971), pol. kulturologa i filozofa; składa się z części: *Prawda starowieku*, *Nowe czasy* i *Barwinkowy wianek*; jest swoistą „huculiadą”, przedstawia bowiem dzieje całej społeczności huculskiej żyjącej w określonej przestrzeni Karpat Wsch. i w czasie przełomów kulturowych (od XVIII do pocz. XX w.); poprzedził go autor takimi słowy: *Pieśń ta wyszła z ziarna, posiewu Wierchowiny, która jest ostatnią wyspą Atlantydy słowiańskiej. Ale rozrosła się teraz. Oby stała się słowem dla świata. Nie tylko naszej Wierchowiny, nie tylko Polski i Ukrainy...*; tłumaczony we fragmentach na język ukr.

„NACJONALIZM” [„НАЦІОНАЛІЗМ”], traktat ideologiczno-politologiczny D. Doncowa (1926); zawiera doktrynę nacjonalizmu ukr., przyjętą później jako program działania OUN; określał składniki postawy nacjonalistycznej, m.in. dogmatyzm i fanatyzm światopoglądowy, amoralność etyczną, przemoc rewolucyjną, uznanie roli mniejszości inicjatywnej oraz autorytetu wodza; jego perswazyjność wzmacniały hasła typu: „kto nie z nami, ten przeciwko nam”; „rację ma silniejszy”; „wojna jest wieczna”; spotkał się z krytyką kół demokratycznych i chrześcijańskich.

NACJONALIZM UKRAIŃSKI [УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ], powstał po 1920 jako reakcja

na niepowodzenia ukr. walk narodowo-wyzwoleńczych; do krystalizacji jego ideologii przyczynił się ze swoimi pracami D. Doncow; jego ideologowie zmierzali do celu, którym było odbudowanie państwa ukr.; odrzucali ewolucyjne i pokojowe metody działań, stawiając na program „rewolucji permanentnej”; zakładali, iż przyszłe państwo ukr. będzie ustrojowo opierać się na zasadzie monopartyjności i wodzostwa, ekonomicznie zaś na ładzie korporacyjnym; ukształtował się organizacyjnie i wojskowo poprzez UWO, OUN i UPA, które realizowały jego dyrektywy ideologiczne w 1920.–1940.; ob. teoretycznie wyjąłowny i organizacyjnie rozbity, politycznie na marginesie życia społecznego; w kręgu jego oddziaływania tworzyli pisarze, m.in. J. Małaniuk, O. Teliha, O. Olżicz i U. Samczuk.

NACZELNE ORGANA WŁADZY PAŃSTWA UKRAIŃSKIEGO [ГОЛОВНІ ОРГАНИ ВЛАДИ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ], zgodnie z zasadą podziału władzy w ustroju demokratycznym dzieli się ona na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą; władzę ustawodawczą sprawują jednoizbowa Rada Najwyższa (ustawy) i prezydent (dekrety); władzę wykonawczą sprawują prezydent i rada ministrów, a władzę sądowniczą niezależne sądy i trybunał konstytucyjny.

NAGRODA POJEDNANIA [ПРЕМІЯ „ПОЄДНАННЯ”] została ustanowiona w 2000; jest przyznawana co roku osobom, które wyróżniły się w działaniu na rzecz pojednania między narodami ukr. i pol.; w skład kapituły wchodziły wybitni przedstawiciele obydwu narodów; jej pierwszymi laureatami zostali: prof. Jerzy Kłoczowski z KUL-u i prof. Iwan Wąkarczuk – rektor Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie oraz mieszkańcy wsi Marynopil z ob. iwano-frankowskiego i wrocławskiego osiedla Na Piasku; wręczono ją 26 czerwca 2001 we Lwowie w obecności papieża Jana Pawła II, odbywającego pielgrzymkę po Ukrainie.

## NAGRODY PAŃSTWOWE UKRAINY IM.

T. SZEWCZENKI [ДЕРЖАВНІ ПРЕМІЇ УКРАЇНИ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА В ГАЛУЗІ ЛІТЕРАТУРИ, ЖУРНАЛІСТИКИ І МИСТЕЦТВА], corocznie przyznawane twórcom przez prezydenta Ukrainy za wybitne osiągnięcia; są formą mecenatu państwowego nad kulturą narodową; istnieją od 1961.

NAJAZDY [НАВАЛІИ], stały i tragiczny składnik dziejów ziem ukr. w X–XX; inwazje Chazarów, Pieczyngów, Polowców, Mongołów, Tatarów, Turków, Litwinów, Polaków, Rosjan, Austriaków, Niemców, Rumunów, Węgrów oraz Sowieków niosły niszczycielskie spustoszenia, zniewolenie narodu oraz opóźnienia cywilizacyjne.

NALEWAJKO SEWERYN [НАЛИВАЙКО СЕВЕРИН], ?–1597, ataman kozacki; w 1595–1596 przywódca (wraz z H. Łobodą i M. Sawulą) powstania Kozaków przeciw Rzeczypospolitej; rozbity przez S. Żółkiewskiego i stracony w Warszawie.

NAŁYWAJKO DMYTRO [НАЛИВАЙКО ДМИТРО], ur. w 1929, literaturoznawca, prof. Uniwersytetu im. T. Szewczenki w Kijowie, członek rzeczywisty NANU; swoje zainteresowania naukowe skupił na badaniu literatur zachodnioeuropejskich oraz stosunków piśmiennictwa ukr. z kulturą Zachodu; opublikował m.in. *Spilnist' i swojeridnist'.* *Ukr. literatura w kontekście jęwopejskoho literaturnoho procesu* oraz *Kozacka chrystyjanska respublika. Zaporożka Sicz w zachidnojewropejskych literaturnych pamjatkach.*

„NAPOLEONIDA” [„НАПОЛЕОНІДА”], nazwa projektowanego w 1808–1812 przez Napoleona państwa ukr. pod patronatem Francji (na wzór Księstwa Warszawskiego); miała obejmować terytorium Ukrainy Płd. wraz z Krymem; Ukraina Płn.-Wsch. miała być również wyodrębniona; Ukrainę prawobrzeżną zamierzano przywrócić Polsce; plany nie ziściły się wskutek klęski cesarza Francuzów w wojnie z Rosją.

NARBUT HEORHIJ [НАРБУТ ГЕОРГІЙ], 1886–1920, grafik ekspresjonista; studiował m.in. w Monachium; w 1910–1917 w Petersburgu, gdzie m.in. ilustrował herbarz szlachty ukr. *Małorossijskij gierbownik*; od 1917 w Kijowie, gdzie został rektorem nowo powołanej Akademii Sztuk Pięknych; realizował się w dziedzinie grafiki stosowanej, m.in. projektował banknoty, znaczki pocztowe i pieczęcie URL oraz ilustrował książki i czasopiśma.

NARODNICY [НАРОДНИКИ], ros. rewolucjoniści (reformiści i terroryści) z 1860.–1890.; głosili hasła obalenia caratu oraz wprowadzenia w Rosji socjalizmu agrarnego, którego załączkiem miała być wspólnota chłopska; idealizowali lud, jego zdrowe i proste życie oparte na autentycznych wartościach; w ruchu tym uczestniczyli również Ukraińcy, jednak nie podnosili kwestii narodowej, aczkolwiek „wędrowkę w lud” w celu jego oświecenia traktowali jako zadanie narodowe (m.in. chłopomani); z ukr. grup narodnickich powstała w 1907 Ukr. Partia Socjalistów-Rewolucjonistów uznająca chłopów za produkującą siłę rewolucji.

NARODOWCY [НАРОДОВЦІ], ruch polityczno-kulturalny w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn. i Ukrainie Zakarpackiej, rozwijający się w II poł. XIX i pocz. XX; ich ideologowie (O. Partycki, O. Barwinski, J. Romanczuk i in.) głosili potrzebę rozwijania działalności narodowo-oświatowej wśród ludności ukr. przy lojalności wobec państwa Austro-Węgier; duże osiągnięcia kulturalne i edukacyjne; współpracowali z organizacjami pol.; wylądowały z nich partie polityczne (Rusko-Ukr. Partia Radykalna, późniejszy Ukr. Partia Narodowo-Demokratyczna) dążące do odrodzenia państwowości ukr.

NARODOWY NURT W MUZYCE [НАЦІОНАЛЬНИЙ НАПРЯМОК В МУЗИЦІ], zainicjowany w pol. XIX przez kompozytorów S. Hulaka-Artemowskiego, M. Łysenkę i in.; estetycznie opierał się na twórczości ludowej oraz

tematyce baśniowej i historycznej; w XX znalazł się w konflikcie z nurtem dążącym do otwartości i łączności z kulturą muzyczną Europy Zach.

„**NARÓD RADZIECKI**” [„РАДЯНСЬКИЙ НАРОД”], wg ideologów sowieckich wspólnota społeczno-polityczna różnych narodów i narodowości zamieszkujących ZSRR, kształtująca się w trakcie budowy komunizmu; wygodny dla polityków ZSRR i perfidny instrument ideologiczny w procesie sowietyzacji, rusyfikacji i ateizacji narodów nieros., w tym i ukr.

„**NASZE SŁOWO**” [„НАШЕ СЛОВО”], tygodnik, organ Związku Ukraińców w Polsce; ukazuje się od 1956; drukuje m.in. materiały ukrajinoznawcze, informacje o życiu Ukraińców pol., wspomnienia, listy i apele czytelników; w 1958–1988 wychodziło wraz z dodatkiem „Nasza Kultura”, a ob. zamieszcza wkładki „Łemkiwska storinka”, „Switanok” (dla dzieci) i „Krynycia” (dla kobiet).

„**NATAŁKA POŁTAWKA**” [„НАТАЛКА ПОЛТАВКА”], sentymentalistyczny wodewil I. Kotlarewskiego z 1818; opowiada o prostej dziewczynie z ludu, która odrzuca konkury starego i zamożnego urzędnika, poślubiając ukochanego młodego Petra; zdobyła dużą popularność, trzykrotnie ekranizowana (1911, 1936, 1978); ob. wykonywana w opracowaniu muzycznym M. Łysenki z 1889.

**NATURALIZM** [НАТУРАЛІЗМ], prąd artystyczny (faza późnego realizmu), ukształtowany w kulturze ukr. (literaturze, teatrze i malarstwie) w k. XIX i pocz. XX; dążenie do „dokumentaryzmu”, biologizmu i autentyzmu językowego ujawniło się najmocniej w prozie i dramacie W. Włynnyczenki, a także O. Kobylanskiej i A. Hołowki; w teatrze preferował jego zasady H. Jura, dyrektor Teatru Dramatycznego im. I. Franki w Kijowie; także w sztukach plastycznych, m.in. w obrazach M. Pymonenki, P. Łewczenki i I. Jizakewicza.

**NAUKOWE TOWARZYSTWO IM. T. SZEWCZENKI** [НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА, НТШ], najstarsza ukr. instytucja naukowa; założone w 1873 we Lwowie; jego inicjatorzy (O. Konycki, O. Barwiński i in.) stawiali sobie za cel organizację i koordynację badań naukowych oraz ich popularyzację; miało wspaniałe osiągnięcia, zwłaszcza w dziedzinie humanistyki w okresie prezesury M. Hruszewskiego (1897–1913); zlikwidowane przez Sovietów w 1939, odrodziło się w 1947 w diasporze; ob. światowa sieć oddziałów krajowych; koordynuje ich działalność Rada Gł. w Nowym Jorku; restytuowano je we Lwowie w 1989, wznowiono też publikację jego serii wydawniczej „Zapysky...”.

**NAZARUK BAZYLI** [НАЗАРУК ВАСИЛЬ], ur. w 1946, pol.-ukr. literaturoznawca ukrainista i tłumacz, wykładowca w Uniwersytecie Warszawskim; opublikował szereg artykułów o poetach ukr. XX (m.in. I. Draczu i B.I. Antonyczu) oraz wydał antologię tekstów *Futuryzm na Ukrainie*; współuczestniczył w opracowaniu monografii etnograficznej *Chołmszczyna. Pidlaszszia oraz Małego słownika ukr.-pol. i pol.-ukr.* (wraz z M. Jurkowskim).

**NAZWISKA** [ПРИЗВИЩА], nazwy rodowe; tworzone na Ukrainie najczęściej od przezwisk i imion oraz nazw przedmiotów i zwierząt; formowano je za pomocą przyrostków *-enko/jenko* (*Szewczenko, Kornijenko*), *-ukłjuk* (*Tkaczuk, Hnatiuk*), *-skyj/ska* (*Hruszewskyyj, Dunajewska*), *-ko* (*Pawłyczko*), *-eć* (*Jureć*), *-ewycz/jewycz* (*Konaszewycz, Isajewycz*), *-iiv* (*Antoniw*), *-ycz* (*Myszanycz*) oraz w sposób bezprzyrostkowy (*Czaban*); przyrostek *-ow/jew, -owal/jewa* (*Mamontow, Hryhorjew, Jefremowa, Hordijewa*) zaktywizował swoją produktywność w XIX i XX w wyniku procesów rusyfikacji (oraz samoruszczenia się) Ukraińców.

**NEBORAK WIKTOR** [НЕБОРАК ВІКТОР], ur. w 1961, poeta, prozaik, eseista; mieszka we



Lwowie; członek grupy postmodernistów Bu-Ba-Bu oraz lider zespołu „Neborock”; opublikował kilka zbiorów wierszy (m.in. *Litajuczka bołowa*, *Litostroton*) i powieść *U poszukach Bazylewsa*; tłumaczony w Polsce.

**NECZUJ-ŁEWYCKI IWAN** [НЕЧУЙ-ЛЕВИЦЬКИЙ ІВАН], 1838–1918, pisarz i pedagog; w obfitym dorobku literackim m.in. mikropowieści obyczajowe (*Mykoła Dżeria*, *Kajdaszewa simja*), dramaty historyczne, prace etnologiczne (*Switobład ukrajinskoho narodu*) i rozprawy krytycznoliterackie.

**NEKROPOL UKRAIŃSKI W USA** [УКРАЇНСЬКИЙ НЕКРОПОЛЬ В США], cmentarz-panteon św. Andrzeja Apostoła w Bound Brook (stan New Jersey); jest miejscem spoczynku wybitnych Ukraińców (ok. 5 tys. osób), m.in. D. Doncowa, P. Hryhorenki, W. Kryczewskiego i J. Małaniuka; należy do Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

**NEOBIZANTYJSKI STYL** [НЕОВІЗАНТИЗМ], kierunek w sztuce ukr. XX; jego prekursorem był M. Bojczuk, który tworzył monumentalne malarstwo synkretyczne łączące bizantyjskość z poetyką awangardy i twórczości ludowej; dominujący w cerkiewnej sztuce Ukraińców zamieszkałych w USA i Kanadzie; ob. odradza się w kraju.

**NEOKLASYCYZM** [НЕОКЛАСИЦИЗМ], prąd artystyczny w kulturze ukr. I poł. XX nawiązujący do antyku i klasycyzmu; szczególnie zaowocował w poezji (m.in. Łesi Ukrainki); jego estetykę propagowała w 1920. kijowska grupa „neoklasyków” (M. Ryłski, M. Draj-Chmara, P. Fylypowicz, J. Kłen i M. Zerow), która wykształciła tzw. styl klasyczny z logiczną klarownością oraz dyscypliną myśli i formy.

**NEOLIT** [НЕОЛІТ], młodsza epoka kamienia, trwająca na ziemiach ukr. od 4 tys. do 2 tys. p.n.e.; reprezentuje ją trypolska kultura, której osiedla grupowały po 30–40 chat usy-

tuowanych koliście i zamieszkałych przez ok. 500 osób; podstawą utrzymania ludzi była uprawa ziemi i chów zwierząt, posiłkowane przez myślistwo, zbieractwo i rybolówstwo; wysoki poziom rozwoju garncarstwa; organizacja społeczna opierała się na matriarchacie, stąd kult matki rodzicielki; nazwa pochodzi od wsi Trypilla na Kijowszczyźnie, gdzie po raz pierwszy znaleziono osady tego typu; odkrył ją W. Chwojka (1850–1914), archeolog ukr., z pochodzenia Czech.

**NEOLOGIZMY** [НЕОЛОГІЗМИ], wzbogacające zasób leksykalny nowotwory językowe; tendencja ku ich tworzeniu wzmaga się, gdy język musi sprostać nowym zadaniom cywilizacyjnym, np. w k. XIX, kiedy ukr. język literacki wychodził poza sferę ludowo-etnograficzną (m.in. słowa „wykute” przez Olenę Pczilkę: *mystectwo*, *peremożec*, *palkyj*); tak jest ob., kiedy Ukraina nawiązuje kontakt z demokracją zachodnią (m.in. pojęcia z zakresu ekonomiki wolnorynkowej: *rozderżawlennia*, *prajs-łyst*, *imidż-reklama*).

**NEOPOGAŃSTWO** [НЕОЯЗІЧНИЦТВО], nurty i grupy religijne nawiązujące do przedchrześcijańskiej mitologii narodowej; najbardziej znane to RUNWira, Ukr. Republika Duchowa, Hromada Ukr. Pogan „Prawosławie” i Wielkie Białe Bractwo; ich rozkwit nastąpił zwłaszcza w 1990., tj. w okresie transformacji ustrojowej i światopoglądowej Ukrainy.

**NEOROMANTYZM** [НЕОРОМАНТИЗМ], jedno z określeń tendencji modernistycznych w literaturze ukr. k. XIX i 2. dziesięcioleci XX, sugerujące, że związek tego nurtu z romantyzmem jest jego dominantą estetyczną (stanowisko takie reprezentuje m.in. S. Kozak); twierdzi się, że jest on mocno uwidoczony w twórczości Łesi Ukrainki, O. Ołesia i H. Chotkewicza oraz M. Chwyłowego, O. Dowżenki i J. Janowskiego.

**„NEOUNIA”** [„НЕОУНІА”], nieoficjalna nazwa akcji Kościoła rzymskokatolickiego (1925–

1939) przywrócenia zniesionego przez carów ros. Mikołaja I i Aleksandra II obrządku greckokatolickiego wśród ludności ukr. i białoruskiej, zamieszkałej na Polesiu, Wołyniu, Podlasiu i Lubelszczyźnie Wsch.; w jej wyniku powstały Parafie Kościoła Katolickiego Wschodniosłowiańskiego Obrządku (niepowiązane kanonicznie z Kościołem greckokatolickim); w sukurs jej przyszyły władze RP, które w 1935–1938 burzyły cerkwie prawosławne, co spotkało się z protestem społeczności lokalnych i w konsekwencji przesądziło o jej niepowodzeniu; ob. na terenie Polski funkcjonuje jej jedna parafia (we wsi Kostomłoty k. Terespolu).

NESTOR [НЕСТОР], ok. 1056 – ok. 1113, kronikarz staroukr., mnich Ławry Peczerskiej w Kijowie; sporządził pierwszą redakcję *Powieści minionych lat*; w 1989 w Kijowie odsłonięto jego pomnik (wg proj. F. Sohojana).

NEVRLÝ MIKULAŠ [НЕВРЛИШ МІКУЛАШ], ur. w 1916, słowacki literaturoznawca ukraiństa, Czech z pochodzenia; jest autorem rozpraw o literaturze ukr. XIX i XX, zwłaszcza o poetach „neoklasykach” i „praskiej szkole poetyckiej”.

„NIE ZABIJAJ” [„НЕ ЗБИЙ”], tytuł listu pasterskiego zwierzchnika Ukr. Kościoła Greckokatolickiego A. Szeptyckiego w listopadzie 1942; ostrzegał przed walkami bratobójczymi Ukraińców i Polaków, wzywał do zaprzestania mordowania ludności cywilnej oraz przestrzegania Prawa Bożego (w podobnym duchu brzmiały listy pasterskie z VIII 1943, XI 1943 i II 1944); jego wpływ na bieg wydarzeń był znikomy: ani w katolickiej Galicji Wsch., ani tym bardziej na prawosławnym Wołyniu niższe duchowieństwo i wierni nie usłuchali nauk arcybiskupa.

NIEMCY NA UKRAINIE [НИМЦІ В УКРАЇНІ], do 1914 czwarta liczbowo mniejszość narodo- wa (po Rosjanach, Żydach i Polakach) na ziemiach ukr. (ok. 800 tys.), dziś praktycznie nie istnieje (wg spisu z 2001: 33 tys. osób);

N. osiedlali się w czasach Rusi Kijowskiej i później, przeważnie w miastach, rozwijając handel, rzemiosło oraz zaciągając się do wojska; masowy napływ nastąpił po 1763 i 1804; przyczynili się do rolniczego skolonizowania Ukrainy Płd. i Krymu oraz sporych obszarów Wołynia; represjonowani podczas I i II wojny światowej oraz w okresie terroru stalinowskiego; wnieśli znaczny wkład do nauki i kultury ukr.

NIEMIRÓW [НЕМИРІВ], m. rejonowe i uzdrowisko w obw. winnickim, ok. 14 tys. mieszk.; znany od 1506, w 1648 pogrom Żydów przez Kozaków B. Chmielnickiego; w XVIII–XIX ośrodek chasydyzmu; zakłady przemysłowe, m.in. cukrownia i wytwórnia materiałów budowlanych; muzeum pisarki M. Wówczok-Wilinskiej; wśród zabytków m.in. neoklasy- cystyczny pałac Potockich z 1897–1917.

NIEMIRYCZ JERZY [НЕМИРИЧ ЮРІЙ], 1612–1659, magnat pol.-ukr.; arianin, później przyjął prawosławie; walczył przeciwko B. Chmielnickiemu, po 1655 agent szwedzki na Ukrainę; w 1657 przeszedł na stronę hetmana I. Wyhowskiego, współtworzył umowę hadziacką w 1658; zginął z rąk przeciwników ugody z Polską.

NIEUWAŻNY FLORIAN [НЕУВАЖНИЙ ФЛО- РІАН], ur. w 1929, pol. literaturoznawca (ukra- inista i rusycysta), tłumacz, prof. Uniwersy- tetu Warszawskiego, w 1968–1990 kierował w nim Katedrą Filologii Ukr.; opublikował monografię *O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko* oraz wiele rozpraw poświęconych m.in. twórczości O. Pczilki, Łesi Ukrainki i W. Czumaka; wy- dał (wraz z J. Pleśniarowiczem) *Antologię po- ezji ukraińskiej* oraz wybory poezji B. I. An- tonycza, M. Bażana, I. Dracza, W. Koroticza, R. Łubkiwskiego, D. Pawlyczki, M. Rylskie- go, P. Tyczyń i Łesi Ukrainki.

NIEŻYŃ [НІЖИН], m. rejonowe w obw. czerni- howskim, ok. 82 tys. mieszk.; znany od 1147, w 1631, 1637 i 1638 powstania przeciw jego

właścicielowi M. Potockiemu; w XVII–XIX słynne jarmarki założone przez Greków; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady maszyn rolniczych) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet Pedagogiczny im. M. Gogola, teatr); wśród zabytków m.in. sobór św. Mikołaja (*Mykołajiwskyyj*) z 1668–1670 oraz pomnik M. Gogola (wg proj. P. Zabity) z 1881.

**NIKIFOR KRYNICKI**, wł. **EPIFAN DROWNIAK** [Никіфор Криницький (Єпіфан Дровняк)], 1895–1968, ukr.-pol. malarz prymitywista, akwrelista; Łemko z Krynicy; imię jest przerwiskiem, nazwisko Krynicki (od dziadków Krynickich) nadano mu w 1962 (na wniosek opiekuna Andrzeja Banacha); malował pejzaże, gł. urbanistyczne, w ujęciu realistycznym lub fantastycznym oraz wnętrza, autoportrety i sceny religijne.

**NKWD (LUDOWY KOMISARIAT SPRAW WEWNĘTRZNYCH ZSRR)** [НКВД (Народний комісаріат внутрішніх дел СССР)], zbrodniczy organ władz ZSRR w 1934–1946, realizujący politykę terroru; poprzedzały go w 1917–1922 i 1922–1934 CzeKa (Ogólnorosyjska Nadzwyczajna Komisja do Walki z Kontrrewolucją i Sabotażem) i GPU (Państwowy Zarząd Polityczny); następowały po nim w 1946–1954 MGB (Ministerstwo Bezpieczeństwa Państwowego) i w 1954–1991 KGB (Komitet Bezpieczeństwa Państwowego); instytucje te stosowały krwawe represje wobec Ukraińców zarówno w kraju, jak i w diasporze.

**„NOCE UKRAIŃSKIE, ALBO RODOWÓD GENIUSZA”** [„Українські ночі, або родовід генія”], powieść biograficzna o T. Szewczen-ce opublikowana w 1966 przez Jerzego Jędrzejewicza (1902–1975), pisarza i tłumacza; ukazał w niej autora *Kobzarza* na tle europejskich wydarzeń i procesów historycznych, eksponując jego odrębność i wielkość artystyczną; tłumaczona na język ukr. i wydana dwukrotnie (1980 Kanada i 1988 Ukraina).

**„NOTATNIK JEŃCA”** [„Записки полоненого”], zapis dokumentarny z pobytu autora Oleksy Warawwy-Kobca (1893–1967) jako żołnierza armii ros. w niewoli austriacko-węgierskiej w 1916–1917; wydany w 1931 (wersja wierszowana pt. *Pid nebom czużym. Szczodenyk potoneno* ukazała się w 1919); ilustruje postawę dużej części Ukraińców, zwłaszcza inteligentów, podczas I wojny światowej, bojkotujących interesy zaborców (Rosji i Austrii) i skłaniających się ku walce niepodległościowej postulowanej przez Związek Wyzwolenia Ukrainy.

**„NOWA HENERACIJA”** [„Нова генерація”], futurystyczna grupa literacka założona w 1927 w Charkowie; poprzedzały ją ugrupowania „Aspanfut” („Asociacja panfuturystiw”) i „Asociacja komunkultu” (1921–1925); przewodził jej M. Semenکو, należeli do niej H. Szkurupij, O. Poltoracki i in.; w programie m.in. połączenie hasła tzw. internacjonalizmu proletariackiego z postulatem europeizacji kultury ukr.; w 1929 przyjęła nazwę „Wszechukr. Związek Pracowników Kultury Komunistycznej”, a w 1930 „Związek Proletariackich Pisarzy Ukrainy”; zlikwidowana przez władze sowieckie w 1931.

**NOWAKIWSKI OŁEKSA** [Новаківський Олекса], 1872–1935, malarz modernista; studiował w Krakowie, ewoluował od impresjonizmu do ekspresjonizmu; tworzył pejzaże (m.in. krajobrazy Huculszczyzny i Lwowa), wielkie malowidła z dziejów Ukrainy (np. *Wjizd Bohdana Chmelnyćkoho do Kyjewa*), portrety (m.in. A. Szepetyckiego) i autoportrety oraz kompozycje alegoryczne (np. *Mołoch wijny*); jest autorem cyklu wizerunków Madonn, w tym monumentalnego obrazu Matki Bożej Miłosierdzia, przeznaczonego dla soboru św. Jura we Lwowie; jego 12 obrazów zniszczyły władze sowieckie w 1952 na terenie Muzeum Sztuki Ukr. we Lwowie (oraz ponad 300 dzieł 62 in. artystów ukr., w tym i arcydzieła O. Archipenki) za niezgodność z tzw. sztuką socjalistyczną.

**NOWE PETROWCE** [НОВИ ПЕТРОВЦІ], wieś k. Kijowa, do 1923 pod nazwą Meżyhirja; tu w XVI–1922 znajdował się słynny monaster Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenskiy*), patronujący od 1609 Siczy Zaporoskiej; w 1798–1874 obok monasteru pracowała wytwórnia wyrobów fajansowych, słynąca zwłaszcza z talerzy dekoracyjnych; w jej budynkach w 1923–1930 działało technikum sztuki ceramicznej; w 1930. zburzono gmachy monasterskie, a na ich miejscu – w związku z przeniesieniem stolicy Ukrainy z Charkowa do Kijowa w 1934 – powstały letnie rezydencje rządowe i dacje polityków sowieckich.

**NOWELA** [НОВЕЛА], krótki utwór epicki prozą o jednowątkowej fabule i wyrazistej kompozycji zamkniętej puentą; ukształtowała się w XIX, a jej rozkwit przypadł na I poł. XX; jej mistrzowie to W. Stefanyk, M. Jackiw i J. Janowski; w II poł. XX wyzwała się z rygoryzmu gatunkowego i zbliża się do opowiadania; jest też składnikiem większych części – powieści w nowelach (np. *Jeźdźcy* J. Janowskiego i *Tronka* O. Honczara).

**„NOWI DNI”** [„НОВИ ДНІ”], miesięcznik założony w 1950 w Kanadzie; ukazywał się do 1998; drukował materiały dotyczące życia społecznego, kulturalnego i naukowego Ukraińców na obczyźnie.

**NOWOGRÓD SIEWIERSKI** [НОВГОРОД-СИВЕРСЬКИЙ], m. rejonowe nad rz. Desną w obw. czernihowskim, ok. 17 tys. mieszk.; znany od 1044, stolica Księstwa Siewierskiego (m.in. jego władcą był bohater *Słowa o wyprawie Igora*); wśród zabytków m.in. sobór Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenskiy*) z 1785–1787 (ob. znajdują się w nim ekspozycje Muzeum *Słowa o wyprawie Igora*).

**NOWOMOSKOWSK** [НОВОМОСКОВСЬК], m. rejonowe nad rz. Samarą w obw. dnipro-petrowskim, ok. 80 tys. mieszk.; założony w 1650 jako osada kozacka Nowoselicia, od

1794 ob. nazwa; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady rur); wśród zabytków m.in. barokowy drewniany sobór św. Trójcy (*Trojickiy*) z 1775–1780 (ob. znajduje się w nim muzeum ludowej sztuki stosowanej), opisany w *Soborze* O. Honczara.

**„NOWOROCZNIK LITERACKI AUTORÓW POLSKICH I UKRAIŃSKICH”** [„ЛІТЕРАТУРНИЙ РІЧНИК УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ АВТОРІВ”], wydany w 1909 w Kijowie tom pod dwujęzycznym tytułem miał być próbą zgodnych, braterskich stosunków pomiędzy obu literaturami; deklarowano, że dochód z książki zostanie podzielony równo między komitety: sprowadzenia zwłok J. Słowackiego do Krakowa oraz budowy pomnika T. Szewczenki w Kijowie; wśród autorów znaleźli się m.in. Ukraińcy H. Chotkewicz, H. Czupryńka, Łesia Ukrainka, M. Worony oraz Polacy B. Leśmian, E. Ligocki i Jadwiga Podhorska.

**NOWOROSJA, KRAJ NOWOROSYJSKI** [НОВОРОСІЯ, НОВОРОСІЙСЬКИЙ КРАЇ], ros. nazwa urzędowa Ukrainy Płd. (pobrzeża M. Czarnego); po raz pierwszy pojawiła się w związku z utworzeniem w 1764 nowej gubernii; miała sprawiać wrażenie, że teren ten nie jest Ukrainą.

**NOWOSIELSKI JERZY** [НОВОСЕЛЬСЬКИЙ ЄЖИ, wł. Новосельський Георгій Кирилович], ur. w 1923, pol. malarz, grafik i scenograf pochodzenia ukr., prof. Akademii Sztuk Pięknych w Krakowie; w jego awangardowej twórczości nurt abstrakcyjny przeplata się z figuracyjnym; jego kompozycje figuratywne, pozabawione perspektywy, anatomii ludzkiego ciała i pejzażu, są osadzone w tradycji ikony bizantyjsko-ukr.; jest również autorem obrazów sakralnych dla potrzeb Kościołów w Polsce: rzymsko- i greckokatolickiego oraz prawosławnego, m.in. polichromii, ikonostasów i obrazów-krzyży; zaprojektował cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Białym Borze; udzielił obszernych wywiadów, które przybrały postać 2 książek: *Wokół ikony* i *Inność prawosławia*.

**NOWY JORK** [Нью-Йорк], m. w USA, jedna z największych aglomeracji świata, największe skupisko Ukraińców w USA (ok. 100 tys.); od pocz. XX istnieje w nim zorganizowane ukr. życie polityczne, narodowo-społeczne, naukowe i religijne; duże sukcesy odnieśli w nim twórcy ukr. (m.in. plastycy, literaci, śpiewacy i aktorzy); działał tu Teatr Studyjny J. Hirniaka, występowały liczne zespoły śpiewacze, ukształtowała się „nowojorska grupa poetów”; pracę naukową prowadzi na jego terenie m.in. Ukr. Instytut Ameryki, Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczenki, Muzeum Ukr. oraz Wolna Akademia Nauk.

**NOWYCZENKO ŁEONID** [НОВИЧЕНКО ЛЕОНІД], 1914–1997, krytyk i historyk literatury, członek rzeczywisty NANU, pracował w jej Instytucie Literatury im. T. Szewczenki w Kijowie; specjalizował się naukowo w literaturze XX, wśród jego prac znajdują się monografie twórczości P. Tyczyni, M. Rylskiej i M. Irczana.

**NUD’HA HRYHORIJ** [НУДЬГА ГРИГОРІЙ], 1913–1994, literaturoznawca; autor ponad

300 prac z zakresu folklorystyki, literatury ukr. oraz dziejów oświaty, w tym monografii *Ukrajńska bałada. Z teorii ta historii zamru* oraz *Słowo i pisma*; w 1945–1954 więziony w łagrach sowieckich, w 1970. szykanowany i prześladowany przez KGB.

**NYŻANKIWSKI NESTOR** [НИЖАНКІВСЬКИЙ НЕСТОР], 1893–1940, kompozytor, pianista i pedagog, syn Ostapa; wyznawał estetykę impresjonizmu; komponował m.in. utwory na fortepian, wokalne (np. *Snyt’sia meni*, *Zasumuj*, *trembita* i in.), aranżował piosenki ludowe i strzeleckie.

**NYŻANKIWSKI OSTAP** [НИЖАНКІВСЬКИЙ ОСТАП], 1863–1919, duchowny greckokatolicki, kompozytor i dyrygent, działacz spółdzielczy, ojciec Nestora; propagował muzykę chóralną, dyrygował chórami Towarzystwa „Bojan”; skomponował wiele utworów wokalnych, m.in. do słów J. Fed’kowicza: *Hulały*, *Mynuly lita mołodi*, *Ja ne wczywsia w kobzu braty* i in.



### OBCOKRAJOWCY W OCZACH UKRAIŃCÓW

[ПОЗЕМЦІ ОЧИМА УКРАЇНЦІВ], obserwacje socjologiczne prezentują ostatnio obraz Ukraińców tolerancyjnie na ogół postrzegających „innych” w swoim środowisku; nie stwierdza się nadmiernego antysemityzmu czy też polonofobii i rusofobii; badania naukowców z wydziału socjologii Uniwersytetu Narodowego „Akademia Kijowsko-Mohylańska” wykazały następujące odpowiedzi na pytanie „Kogo nie należy wpuścić na Ukrainę?”: 29% – Cyganów, 13% – Murzynów, 6% – Rumunów i Żydów, 5% – Niemców, 4% – Amerykanów, Polaków i Rosjan.

**OBSZCZINA** [ОБЩИНА], wspólnota wiejska na Ukrainie ros.; w jej ramach chłopi dzielili pomiędzy siebie grunty orne i wspólnie użytkowali łąki – zarówno w czasach pańszczyżnianych, jak i po reformie włościańskiej w 1861; reforma P. Stołypina z 1906 umożliwiała chłopom występowanie z niej; zlikwidowana ostatecznie w 1917.

**OCHTYRKA** [ОХТИРКА], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 51 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. barokowy sobór Matki Boskiej Opiekuńczej (*Pokrowskyj*) z 1753–1768 zaprojektowany przez B. Rastrellego.

**OCZAKÓW** [ОЧАКІВ], m. rejonowe, uzdrowisko i port nad M. Czarnym w obw. nikolajowskim, ponad 20 tys. mieszk.; założony w 1415 jako twierdza litewska, którą w 1492 zdobyli Tatarzy Krymscy; w 1788 zdobyty

przez ros. wojska G. Potiomkina; znajduje się tu muzeum malarstwa marynistycznego im. R. Sudkowskiego; w pobliżu (we wsi Parutyne) ruiny miasta starogreckiego Olbia.

**ODESSA** [ОДЕСА], m. obwodowe, uzdrowisko i największy port ukr. nad M. Czarnym, ponad 1 mln mieszk.; założona w 1793 jako twierdza ros.; duży ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady urządzeń poligraficznych, komputerów i obrabiarek, rafinerie), naukowy (oddział NANU), akademicki (m.in. 14 uczelni, w tym Narodowy Uniwersytet im. I. Miecznikowa) i kulturalny (m.in. 6 teatrów, w tym opery i baletu, 10 muzeów oraz wytwórnia filmów fabularnych); wśród zabytków m.in. klasycystyczne schody prowadzące do portu (zwane Potiomkinowskimi, rozświetlił je bowiem film S. Eisensteina *Paucernik „Potiomkin”*) z 1837–1842 oraz neorenesansowy gmach Teatru Opery i Baletu z 1884–1887; specyficzny koloryt kulturowy tworzony przez wielonarodową ludność, w tym Żydów, Greków i Rosjan, i uwyrażniony zwłaszcza w słynnym poczuciu humoru (co roku 1 kwietnia festiwal *Humoryna*).

**ODRODZENIE W LATACH DWUDZIESTYCH** [ВІДРОДЖЕННЯ 1920-Х РОКІВ], swoisty renesans kultury narodowej w ZSRR; artyści i literaci entuzjastycznie odnieśli się do rewolucji bolszewików, wierząc w ich deklaracje; powstawały różne grupy twórcze oraz koncepcje artystyczne składające się na ukr. ruch awangardowy; znaczne osiągnięcia zarówno w zakresie kultury wysokiej, jak i masowej; jednak na przełomie 1920. i 1930. władze ZSRR, dokonując bezwzględnych represji wobec twórców ukr., przerwały ten proces odrodzeniowy.

**„ODWILŻ”** [„ВІДЛИГЛ”], okres w historii ZSRR, kiedy funkcję pierwszego sekretarza KC KPZR pełnił N. Chruszczow (1953–1964); charakteryzowała się liberalizacją polityczną i zwiększeniem swobód obywatelskich po rządach Stalina; na Ukrainie znacznie oży-

wiło się życie artystyczne, literackie i naukowe; wracali z łagrów osądzeni twórcy; złągdniała cenzura, zaczęto wydawać zakazane dzieła oraz uprzystępniać osiągnięcia Zachodu; wtedy też zadebiutowało wielu pisarzy, nazywanych „pokoleciem lat sześćdziesiątych”.

„OGNIEM I MIECZEM” [„БОГHEM I MEЧEM”, 1884], powieść historyczna H. Sienkiewicza (1846–1916), I część *Trylogii*, prezentująca na poziomie popularnym wg ówczesnego stanu pol. świadomości narodowej przeszłość pol.-ukr., zwłaszcza powstanie pod przewodem B. Chmielnickiego przeciw Polsce; podstawa faktograficzna jest nacechowana obiektywizmem historycznym; autor – zgodnie ze świadectwami – nie ukrywa barbarzyńskiego okrucieństwa obu walczących stron (ukr. rzezie Polaków i Żydów oraz pol. pacyfikacje zbuntowanej ludności); proporcje w sferze wartościującej zostały jednak naruszone: z jednej strony, niesprawiedliwa ocena zrywu wyzwolenczego Kozaków i chłopów (anarchia, destrukcja), z drugiej zaś idealizacja działań Polaków jako broniących kultury i prawa; przez Ukraińców przyjęta krytycznie, I. Franko nie krył swego nią rozczarowania; w literaturze ukr. ukazało się wiele utworów polemizujących z optyką Sienkiewiczowską (*Perejaśławska Rada* N. Rybaka, *Homonila Ukrajina* P. Pancza, *Chmielnyćkyj* Iwana Łe, *Ja, Bobdan* P. Zahrebelnego i in.); w 1999 zekranizowano ją w produkcji pol.-ukr. (reż. J. Hoffman).

OGÓLNOUKRAIŃSKIE TOWARZYSTWO MUZYCZNE [ВСЕУКРАЇНСЬКА МУЗИЧНА СПІЛКА], stowarzyszenie powołane do stymulowania życia muzycznego; w swej działalności – koncertowej, instruktażowej i organizatorskiej – nawiązuje do tradycji Towarzystwa Muzycznego im. M. Łeontowicza (1922–1928); posiada 28 oddziałów regionalnych, jego organem jest pismo „Ukraińska Muzyczna Hazaeta”; wyróżnione przez nadanie mu statusu „narodowego”.

OGÓLNOUKRAIŃSKIE TOWARZYSTWO PEDAGOGICZNE IM. H. WASZCZENKI [ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ТОВАРИСТВО ІМ. Г. ВАШЕНКА], organizacja społeczna grupująca pracowników edukacji wszystkich szczebli, założona w 1995; stawia sobie za cel zreformowanie oraz demokratyzację i unarodowienie systemu oświatowego na Ukrainie; patroni ideowi to m.in. H. Skovoroda, K. Uszynski, S. Rusowa, H. Waszchenko i W. Suchomłynski.

OGRODY BOTANICZNE NA UKRAINIE [БОТАНІЧНІ САДИ В УКРАЇНІ], jest ich 21; najstarsze to Aleksandria w Białej Cerkwi, Zołfiówka w Humaniu, Askania Nowa na Chersonszczyźnie oraz w Trostiańcu i Jalcie, a także uniwersyteckie w Charkowie, Czerniowcach, Kijowie, Lwowie i Odessie; w okresie USRR powstały też uniwersyteckie w Dniepropetrowsku, Użhorodzie i Doniecku, a także przy instytutach pedagogicznych (w Chersoniu, Kamieńcu Podolskim, Krzywym Rogu, Nieżynie i Winnicy) i akademiach rolniczych w Kijowie i Żytomierzu; w Kijowie założono również O. Centralny przy AN USRR, ob. gl. ośrodek badań nad roślinami na Ukrainie.

OHIJENKO IWAN, METROPOLITA IŁARION [ОГІЄНКО ІВАН, МІТРОПОЛІТ ІЛАРІОН], 1882–1972, filolog i historyk kultury, prof. Uniwersytetu Kijowskiego oraz Warszawskiego (1926–1932); minister oświaty i wyznań religijnych w rządach URL, organizator i rektor Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim; wydał ok. 1 tys. prac naukowych, dokonał przekładu całej Biblii na język ukr. (pierwotny druk w 1962); w 1940–1944 arcybiskup prawosławny chełmski i podlaski; w 1951 został metropolitą Winnipeg i głową Ukr. Kościoła Grecko-Prawosławnego w Kanadzie.

OHONOWSKI OMELIAN [ОГОНОВСЬКИЙ ОМЕЛЯН], 1833–1894, duchowny greckokatolicki, filolog, pisarz i działacz społeczny; od 1867 prof. Uniwersytetu Lwowskiego, kierował w nim katedrą języka i literatury ukr.;

założyciel i prezes Towarzystwa „Proswita” w 1877–1894; opracował podręcznik *Istoria literatury ruskioji*, w którym jako pierwszy wysunął koncepcję odrębności piśmiennictwa ukr.

**OHRENICZ MYKOŁA** [ОГРЕНИЧ МИКОЛА], 1937–2000, śpiewak operowy (tenor); w 1966–1986 solista w odeskim Teatrze Opery i Baletu, zasłynął m.in. z rol Andrija w operze *Zaporożec za Dimajem* S. Hulaka-Artemowskiego i Petra w śpiewogrze *Natalka Poltawka* M. Łysenki; od 1984 prof. i rektor Akademii Muzycznej w Odessie.

**OKUPACJA NIEMIECKO-AUSTRIACKA** [НИМЕЦЬКО-АВСТРИЙСЬКА ОКУПАЦІЯ], trwała na Ukrainie od II do XII 1918; wojska niemieckie i austriackie (łącznie 400 tys. żołnierzy) zajęły cały kraj wraz z Krymem; zachowywały się z jednej strony jako sojusznicy (popierając Państwo Ukr. z hetmanem P. Skoropadskim), z drugiej zaś jako okupanci dokonali rekwizycji m.in. ponad 1 mln t zboża i 50 tys. t mięsa wołowego.

**OKUPACJA NIEMIECKO-RUMUŃSKA** [НИМЕЦЬКО-РУМУНІСЬКА ОКУПАЦІЯ], rozpoczęta wraz z wojną niemiecko-sowiecką, tj. 22 VI 1941, trwała do X 1944; administracyjnie podzielono Ukrainę na niemiecki Komisariat Rzeszy „Ukraina” i Dystrykt „Galicja” (przyłączony do Generalnego Gubernatorstwa) oraz rumuńskie Generalne Gubernatorstwo Transnistrii (Bukowina Płn., Besarabia Płd. oraz ziemie między Dniestrem a Bohem); Niemcy stosowali zróżnicowaną politykę wobec poszczególnych regionów i w różnych okresach (zezwalając np. na odrodzenie ukr. życia narodowego, zwłaszcza w Galicji Wsch.), natomiast Rumuni zaprowadzili bezwzględny ucisk narodowy; majątek ukr. rabowano (np. wywieziono ok. 10 mln t zboża), a ludność eksterminowano (ok. 1,4 mln Żydów) i wywożono na roboty przymusowe do Niemiec (ok. 2,2 mln osób); cofając się przed Armią Czerwoną, Niemcy i Rumuni

stosowali taktykę spalonej ziemi; z Niemcami wiązano nadzieje na restytucję państwa ukr., później stawiano im opór, walczyły z nimi zarówno formacje narodowe (np. UPA), jak i partyzantka sowiecka (dowodzona przez Ukr. Sztab Partyzancki).

**OLBIA (BORYSTENES)** [ОЛЬВІЯ (БОРИСФЕН)] starogreckie miasto, kolonia Miletu w VI p.n.e. – IV n.e. nad limanem Dniepru; ważny ośrodek handlowy (eksport pszenicy); w 260 zburzony przez Alanów; pozostałości znajdują się w pobliżu wsi Parutyne k. Ocza-kowa.

**OLEG WIESZCZY** [ОЛЕГ ВИЩИЙ], ?–912 lub 922, Norman, pierwszy książę kijowski (od 882); stworzył podstawy państwowości Rusi Kijowskiej; w wyniku pochodu zbrojnego na Bizancjum w 907 zawarł z nim korzystny dla Rusi układ.

**OLELKOWICZE** [ОЛЕЛЬКОВИЧИ], dynastia książąt kijowskich założona przez Włodzimierza Olgierdowicza (1362–94), wnuka wielkiego księcia litewskiego Giedymina; jego syn Oleksander (†1455) i wnuk Semen (†1471) nie zdołali wywalczyć niezależności Księstwa Kijowskiego od Wilna, byli jego ostatnimi władcami.

**OLESKO** [Олесько], osiedle k. Brodów w obw. lwowskim, ok. 3 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in.: zamek zbudowany na pocz. XIV przez książąt halicko-wołyńskich oraz modernizowany w dobie renesansu przez wojewodę ruskiego Jana Daniłowicza i króla pol. Jana Sobieskiego, mieści się w nim ob. muzeum „Oleśkyj zamek” oraz galeria sztuki dworskiej z XVII i XVIII, będące filiami Galerii Obrazów we Lwowie; barokowa świątynia rzymskokatolicka św. Trójcy (*Trojickka*), przekazana w 1993 na rzecz Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego; budynki kościoła św. Józefa oraz synagogi (służące ob. do celów biurowo-magazynowych).



**OLGA** [Ольга], ?–969, żona księcia kijowskiego Igora, matka Światosława; w 945–960 regentka Rusi Kijowskiej; w 955 przyjęła chrzest; uznana za świętą w XIII.

**OLIJNIK BORYS** [Олійник Борис], ur. w 1935, poeta; część jego utworów poetyckich, np. z tomu *Bjuť u kryciu kowali*, jest ukierunkowana publicystycznie i dydaktycznie, część zaś, zwłaszcza poematy-medytacje (*Ruch*, *Doroha*, *Dola*), ma rangę osiągnięcia artystycznego; uprawia też politykę, należy do Komunistycznej Partii Ukrainy, kierując grupą tzw. państwowców ukr.

**OLIJNIK STEPAN** [Олійник Степан], 1908–1982, poeta satyryczny; uzyskał dużą popularność; jako twórca uprawiał satyrę konkretną, bezpośrednio odnosząc się do określonych realiów życia w USSR; demaskował negatywne zjawiska np. na szczeblu kolchozu, nie mógł zaś piętnować – ze względu na cenzurę – systemu komunistycznego jako zła totalnego.

**OLŻICZ OŁEH** [Ольжич Олег, wł. Кандиба О.], 1907–1944, poeta, archeolog, działacz niepodległościowy, syn O. Olesia; w 1923–1941 na emigracji (Czechosłowacja, USA); jeden z kierowników OUN-M, zmarł w obozie hitlerowskim Sachsenhausen; należał do „praskiej szkoły poetów”, wydał trzy tomiki poezji: *Riń*, *Węzi* i *Pidzamcza*; jego poezja, impresjonistyczna w swej warstwie poetyckiej, wypowiada się też na tematy polityczne i obywatelskie.

**OŁESNYCKI JEWHEN** [Олесницький Євген], 1860–1917, prawnik, publicysta, tłumacz i działacz społeczny; w 1907–1917 poseł do parlamentu austriackiego z ramienia Partii Narodowo-Demokratycznej; jeden z najlepszych adwokatów w Galicji Wsch.

**OŁEŚ OŁEKSANDR** [Олесь Олександр, wł. Кандиба О.], 1878–1944, poeta, dramaturg, satyryk, ojciec O. Olżicza; od 1919 na emigracji w Czechosłowacji; uprawiał lirykę

w poetyce symbolizmu i impresjonizmu (m.in. słynny tomik wierszy pt. *Z żurboju ruidist' obnitas*); nie stronił od problematyki obywatelskiej oraz twórczości dla dzieci (m.in. baśń wierszowana *Solomjanij byczok*).

**OPERA** [опера], jako sceniczne dzieło wokalo-instrumentalne zaistniała w kulturze ukr. od poł. XIX (jakkolwiek M. Berczowski i D. Bortnianski komponowali ją w poprzednim stuleciu dla potrzeb teatrów włoskich); w XIX dominował jej etnograficzny typ, bowiem większość utworów (m.in. *Zaporożec za Dunajem* S. Hulaka-Artemowskiego, *Taras Bulba* M. Łysenki, *Kateryna* M. Arkasa) miała związek z muzyczną twórczością ludową; próbę modernizacji podjęto w pierwszym 20-leciu XX (m.in. *Zołoty obrucz* B. Latozynskiego); w latach następnych, zgodnie z wymogami socrealizmu, przeważał typ historyczno-romantyczny (np. *Bohdan Chmelnycki* K. Dańkewicza, *Jaroslav Mudry* J. Mejtusa, *Arsenał* H. Majborody); powstawały również dzieła oparte na ukr. klasyce literackiej, np. *Nazar Stodola* K. Dańkewicza (wg T. Szewczenki), *Lisowa pisnia* W. Kyrejki (wg Łesi Ukrainki) i *Ukradene szcastia* J. Mejtusa (wg I. Franki); mocną stroną spektakli operowych na Ukrainie było i jest mistrzowskie wykonawstwo wokalistów.

**OPERETKA** [оперета], ukształtowana na Ukrainie w postaci komedii muzycznej opartej na narodowym materiale etnograficznym; klasycznymi wzorami są *Natalka Poltawka* M. Łysenki i *Swatannia na Honczariwci* K. Stecenki; po II wojnie światowej sięga do tematyki współczesnej (np. *Wesilla w Małyniwczi* O. Riabowa, *Serce i dotary* O. Sandłera); pomimo tradycjonalizmu formalnego i treściowego znajduje się nadal w repertuarze teatrów, zwłaszcza że musical ukr. nie rozwinął się.

**OPISZNIA** [Опішня (Опішне)], osada w obw. połtawskim słynąca od kilku stuleci z wyrobów ceramicznych (m.in. autorstwa rodzin Poszywajłów i Biłyków, Wasyla Omelianenki

i in.); znajduje się tu narodowe muzeum garncarstwa ukr., naukowy instytut ceramologii i kolegium sztuk pięknych.

**OPOWIADANIE** [ОПОВІДАННЯ], niewielki utwór epicki prozą o jednowątkowej fabule i swobodnej kompozycji; ukształtowało się w pol. XIX, jego inicjatorzy to H. Kwitka-Osnowjanenko i M. Wowczok-Wilinska; arcydzieła w tym gatunku stworzyli M. Kociubynski, W. Wynnyczenko, S. Wasylczenko i M. Chwyłowy.

**OPOWIEŚĆ O BITWIE NAD KAŁKĄ** [ПОВІСТЬ ПРО БИТВУ ПІД КАЛКОЮ], opowieść wojenna redakcji kijowskiej z 1223; jest relacją o klęsce wojsk ruskich (w sojuszu z Połowcami) dowodzonych przez księcia kijowskiego Mścisława Romanowicza w starciu z Mongołami.

**OPRYSZKI** [ОПРИШКИ], członkowie watah rozbójnickich, działających na Pokuciu, Bukwinie i Zakarpaciu w XVI–I poł. XIX; niekiedy przewodzili ruchom społecznym wymierzonym przeciwko wyzyskowi pańszczyźnianemu oraz niesprawiedliwym decyzjom lokalnej administracji pol. i austriackiej; posiadali poparcie mieszkańców wsi, którzy nie raz przyłączyli się do nich, napadając na dwory ziemiańskie i karczmy; zniknęli w pol. XIX wskutek represji oraz zniesienia pańszczyzny; upoetyzowani w twórczości ludowej, zwłaszcza ich watażkowie, np. O. Dowbusz, W. Bajurak i in.

**ORDERY I MEDALE UKRAINY** [ОРДЕНИ І МЕДАЛИ УКРАЇНИ], wyróżnienia honorowe, nadawane przez prezydenta od 1995 za zasługi dla kraju; najwyższy jest tytuł „Bohater Ukrainy” (z nadaniem Złotej Gwiazdy i orderu Państwa), następnie order Jarosława Mądrego, „Za Zasługi”, Bohdana Chmielnickiego, księżnej Olgi, „Za Męstwo” i „Za Osiągnięcia w Pracy”, a także medale „Obrońca Ojczyzny”, „Zasłużony dla Służby Wojskowej” itp.

**ORGANIZACJA PIONIERSKA** [ПІОНЕРСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ], masowa dziecięca organizacja komunistyczna działająca w USRR w 1922–1991; narzędzie indoktrynacji sowieckiej w odniesieniu do dzieci w wieku od 10 do 14 lat; ogniwo między zuchami (*żowteniata*) a komsomołem w systemie oddziaływania na młode pokolenie.

**ORGANIZACJA UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW, OUN** [ОРГАНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ, ОУН], organizacja niepodległościowa o orientacji nacjonalistycznej założona w 1929; przewodniczącym został J. Konowalec; działając konspiracyjnie na terenie Polski w 1929–1939, prowadziła akcje terrorystyczne i sabotażowe przeciwko państwu pol.; w 1940 podzieliła się na 2 frakcje: OUN-M (z A. Melnykiem na czele) współpracującą lojalnie z Niemcami, oraz OUN-B (z S. Bandera na czele), stawiającą na samodzielną radykalną walkę o państwo ukr.; OUN-B utworzyła w 1942 UPA, stając się jej kierownictwem politycznym; od 1945 obie frakcje (w 1940 od OUN-B odłączyła się grupa działaczy, tworząc „OUN za granicą”) działają na emigracji, a od 1991 również w kraju.

**ORKIESTRA SYMFONICZNA UKRAINY W KIJOWIE** [ДЕРЖАВНИЙ СИМФОНІЧНИЙ ОРКЕСТР УКРАЇНИ В КИЄВІ], największy zespół symfoniczny w kraju, założony w 1937, mający dużą renomę oraz osiągnięcia; in. o charakterze ogólnokrajowym to Orkiestra Symfoniczna Ukr. Radia i Telewizji (od 1929) i Orkiestra Estradowo-Symfoniczna (od 1980); działają liczne orkiestry w teatrach opery i baletu, w akademiach muzycznych itp. instytucjach, a także w 25 filharmoniach obw., w tym republikańskiej na Krymie; wykonywanie muzyki symfonicznej ma na Ukrainie długą tradycję, albowiem orkiestry symfoniczne powstawały tam w k. XVIII i funkcjonowały na dworach ziemiańskich (np. O. Rozumowskiego w Nieżynie, H. Tarnowskiego w Kaczanówce, M. Owsianiki-Kulikowskiego na Krymie i in.).

**ORLIK FILIP** [Орлик Пилип], 1672–1742, hetman Ukrainy na uchodźstwie w 1710–1742; poeta, publicysta, autor traktatów politycznych; jako sprzymierzeniec I. Mazepy uczestniczył w przegranej przez Ukraińców bitwie połtawskiej; jego wyprawy na Ukrainę przedsięwzięte w 1711–1713 z terytorium tureckiego zakończyły się niepowodzeniem; zredagował Konstytucję Benderską, w której określono status Ukrainy jako państwa niepodległego oraz uregulowano strukturę wewnętrzną wojska kozackiego; był płodnym pisarzem wyповідаjącym się w jęz. pol., tworzył barokowe wiersze panegiryczne oraz sporządził pięciotomowy *Diariusz podróży*.

**ORLIK GRZEGORZ** [Орлик Григорій], 1702–1759, hrabia i generał francuski, syn Filipa; służył też w Polsce, był zwolennikiem S. Leszczyńskiego; po śmierci ojca został liderem emigracji ukr., snuł plany wyzwolenia Ukrainy.

**ORŁOWSKI WOŁODYMYR** [Орловський Володимир], 1842–1914, malarz realista; uprawiał malarstwo rodzajowe (np. obrazy *Sinokis* i *Wid poczynok w stepu*); w końcu życia poświęcił się pejzażowi morskemu.

**ORMIANIE NA UKRAINIE** [Вірмени в Україні], mniejszość narodowa licząca 100 tys. osób; zamieszkują w rozproszeniu, najwięcej na Krymie oraz Ukrainie Zach.; zaczęli napływać na Ukrainę od XI; zajmowali się handlem i rzemiosłem; wśród zabytków kultury ormiańskiej m.in. katedra we Lwowie z 1363 (w 1629 unia Kościoła wychodźstwa ormiańskiego z Rzymem) oraz liczne budowle w Kamieńcu Podolskim, Iwano-Frankowsku i Feodosji.

**ORNAMENT** [Орнамент], zdobniczy układ linii, form i kolorów, powtarzający się w określonej symetrii i rytmie; b. popularny na Ukrainie, był i jest stosowany we wszystkich rodzajach twórczości artystycznej oraz twórczości rzemieślniczej, w tym m.in. na ręcznikach, koszulach, kilimach, wyrobach

z drewna i gliny, pisankach, skrzyniach i ścianach wiejskich domów mieszkalnych; przeważa O. geometryczny i roślinny, rzadziej występuje O. zwierzęcy i antropomorficzny.

**ORTOGRAFIA** [Орфографія], reguły i normy poprawnego pisania po ukr. ukształtowane w XIX–XX; u podstaw leży zasada fonetyczno-morfologiczna, którą modyfikowali różnorako autorzy opracowań pisowni: P. Kulisz (*kulisziwka*), J. Żelechowski (*żelechiwka*), M. Drahomanow (*drabomaniwka*) i in.; jej oficjalne uprawomocnienie nastąpiło w 1921 wg propozycji komisji AN USRR pod kierownictwem A. Krymskiego; ob. obowiązując *Ukrajinskyj prawopys* wydany w 1994 za zgodą Komisji Ortograficznej NANU; trwają ożywione dyskusje językoznawców i publicystów co do kierunków jej modernizacji.

**OSADCZUK BOHDAN** [Осадчук Богдан], ur. w 1920, historyk, publicysta, prof. Wolnego Uniwersytetu w Berlinie; jego zainteresowania naukowe skupiają się na dziejach komunizmu sowieckiego; współpracował z redakcją pol. „Kultury” (Paryż), naświetlając problemy polityczne współczesnej Ukrainy; autor pomysłu powołania Europejskiego Kolegium Polskich i Ukraińskich Uniwersytetów w Lublinie (2001); odznaczony pol. orderem Orła Białego.

**OSEŁEDEC** [Оселедєць], kosmyk włosów na czubku ogolonej głowy noszony przez Kozaków zaporoskich.

**OSIĄGNIĘCIA UKRAINY W KOSMOSIE** [успіхи України в космосі], w 1991 rząd Ukrainy powołał Narodową Agencję Kosmiczną, odpowiedzialną za prowadzenie badań przestrzeni kosmicznej; w 1995 został wystrzelony pierwszy satelita ukr. „Sicz-1”; w ramach współpracy z USA 19 XI 1997 na pokładzie wahadłowca „Columbia” znalazł się w kosmosie pierwszy kosmonauta Leonid Kadeniuk; w 1962 i 1974 odbył loty kosmiczne Ukrainiec Pawło Popowicz, wówczas obywatel ZSRR.

„OSNOWA” [„ОСНОВА”], pierwszy ukr. miesięcznik społeczno-polityczny i literacki drukowany w 1861–1862 w Petersburgu po ukr. i ros.; wydawał ją W. Bilozerski, a współredagowali P. Kulisz i M. Kostomarow; manifestowała prawa Ukraińców do rozwijania kultury narodowej; wznowiona w 1991 (Kijów).

OSSOLINEUM [ОССОЛІНЕУМ], Zakład Narodowy im. Ossolińskich (Biblioteka, Muzeum, Wydawnictwo) ufundowany w 1817 we Lwowie przez J.M. Ossolińskiego; w 1939–1941 władze ZSRR przekazały jego zasoby AN USRR i Lwowskiemu Muzeum Historycznemu; w 1946–1947 część polonistyczną (ok. 70% zbiorów) oddano Polsce, dzięki czemu reaktywowano działalność Biblioteki i Wydawnictwa we Wrocławiu; jego *slawica*, w tym i *ukrainca*, stanowią ob. część zbiorów Biblioteki Naukowej im. W. Stefanyka NANU we Lwowie.

OSTROGRADZKI MYCHAJŁO (MICHAŁ) [ОСТРОГРАДСЬКИЙ МИХАЙЛО], 1801–1862, matematyk ukr.-ros., członek AN w Petersburgu i Paryżu; specjalizował się w analizie matematycznej, mechanice teoretycznej i fizyce matematycznej; podał m.in. wzór na zamianę całki potrójnej na całkę powierzchniową (wzór Gaussa-O.); przyjaźnił się z T. Szewczenką.

OSTROGSKI KONSTANTY [ОСТРОЗЬКИЙ КОСТЯНТИН], 1525–1608, książę, wojewoda kijowski od 1559; właściciel olbrzymich dóbr na Wołyniu; zasłużony mecenas kultury ukr. oraz opiekun prawosławia.

OSTRÓG [ОСТРОГ (ОСТРИГ)], m. rejonowe nad rz. Wilią w obw. rówieńskim, ok. 14 tys. mieszk.; znany od 1100; w XVI–XVII ważny ośrodek oświatowy, kulturalny i wydawniczy (m.in. drukarnia, Akademia Ostrogska); ob. status rezerwatu historyczno-kulturalnego; wśród zabytków m.in. zamek Ostrojskich z XIV–XVII, cerkiew Objawienia Pańskiego (*Bobojawłenska*) z 1521 i synagoga z XVI–

XVII; w pobliżu we wsi Międzyrzecz (Meżyricz) monaster-twierdza św. Trójcy (*Trojickij*) z XV–XVII.

OSYKA ŁEONID [ОСИКА ЛЕОНІД], 1940–2001, reżyser filmowy, współtwórca ukr. kina poetyckiego; zasłynął z filmu nastrojowo-filozoficznego *Kamienny krzyż* (wg noweli W. Stefanyka); pełnił funkcję kierownika studia w Narodowej Wytwórni Filmów Fabularnych im. O. Dowżenki w Kijowie.

OŚMACZKA TODOŚ [ОСЬМАЧКА ТОДОСЬ], 1895–1962, poeta, prozaik i tłumacz; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); tworzył w nurcie ekspresjonizmu, odsłaniając dramatyzm losów ukr. w XX; w wizyjnym poemacie *Poet* obraz twórcy oparty na syntezie wątków mitologii staroukr., eposu kozackiego, fantastyki M. Gogola oraz spontaniczności w duchu T. Szewczenki.

OŚRODKI ŻYCIA KULTURALNEGO NA WOŁYNIU [ВОЛИНСЬКІ КУЛЬТУРНІ ОСЕРЕДКИ], o zasięgu ogólnoukr. istniały w XVI–XVIII: peresopnicki (w Peresopnicy), sponsorowany przez Katarzynę Czartoryską i Anastazję Zaslawską (m.in. zredagowanie *Ewangeliarza Peresopnickiego* i *Zytomierskiego*); 2) ostrojski, finansowany przez Konstantego Ostrojskiego (m.in. Akademia w Ostrogu, wydanie *Biblii Ostrojskiej*); 3) zahorowski (w Woli Zahorowskiej), któremu patronował Hryhorij Czetwertynski (m.in. wydanie *Psalterza*); 4) łucki (m.in. wydawanie zbiorów poetyckich); 5) poczajowski ośrodek wydawniczo-drukarski.

OŚWIADCZENIE PREZYDENTÓW UKRAINY I POLSKI [ЗАЯВА ПРЕЗИДЕНТІВ УКРАЇНИ І ПОЛЬЩИ] o porozumieniu i pojednaniu z 21 V 1997 podpisane przez Ł. Kuczmę i A. Kwaśniewskiego; zawiera m.in. słowa: *Składamy hołd niewinnym – pomordowanym, poległym i przymusowo przesiedlonym Polakom i Ukraińcom. Potępiany sprawców ich cierpień. Wyrażamy jednocześnie wdzięczność wszystkim, którzy*

*w ciągu tych trudnych lat działali na rzecz zbliżenia naszych narodów. Na progu XXI w. pamiętajmy o przeszłości, ale myślny o przyszłości.*

**OUN** – zob. **ORGANIZACJA UKRAIŃSKICH NACJONALISTÓW**

**OWRUCZ** [Овруч], m. rejonowe w obw. żytomierskim, ponad 19 tys. mieszk.; znany od 977; ośrodek przemysłu terenowego; wśród zabytków m.in. cerkiew św. Bazylego (*Wasyliwska*) z 1190 w zespole budynków monasteru Bazylianów.

**OWSIANIKO-KULIKOWSKI DMYTRO** [Овсяннко-Куликівський Дмитро], 1853–1920, ukr.-ros. językoznawca i historyk lite-

ratury, prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Petersburskiego; jego prace językoznawcze dotyczą sanskrytu oraz języków irańskich, w literaturoznawstwie reprezentował szkołę psychologiczną ukształtowaną przez O. Potebnię; autor syntezy *Istorija russkoj intelli-giencyi*.

**OWSIANIKO-KULIKOWSKI MYKOŁA** [Овсяннко-Куликівський Микола], 1787–1846, ziemianin z Krymu, właściciel orkiestry symfonicznej złożonej z muzyków – chłopów pańszczyźnianych; autor symfonii, której pierwszego wykonania słuchał w Odessie Adam Mickiewicz; fakt ten poetycko opracował M. Bażan w wierszu *Symfonia* z cyklu *Mickiewicz w Odessie*.

# P

**PADAŁKA IWAN** [ПАДАЛКА ІВАН], 1897–1938, malarz, przedstawiciel neobizantyzmu; współpracował z M. Bojczukiem; autor wielu portretów (m.in. H. Skoworody i M. Kociubynskiego), obrazów rodzajowych (m.in. *Sinozar'*) oraz ilustracji do utworów T. Szewczenki, I. Franki i in.

**PADURA TOMASZ** [ПАДУРА ТИМКО], 1801–1871, poeta pol.-ukr.; pisał po ukr. dumki i piosenki z własną muzyką stylizowaną na ludową, stanowiły one ekspresję romantycznego ukrainofilstwa.

**PALANCE JACK** [ПАЛАГНОК ВОЛОДИМІР], ur. w 1920, aktor amerykański pochodzenia ukr.; jako wykonawca charakterystyczny zdobył uznanie w USA za występy w teatrze, filmie i telewizji; grał główne role m.in. w filmach E. Kazana (*Panic in the Streets*, 1950) i R. Aldricha (*Attack!*, 1956); w 1995 wyróżniony Oscarem za rolę drugoplanową w komedii filmowej *City Slickers II* (reż. P. Weiland); od 1991 prowadzi działalność charytatywną na rzecz dzieci – ofiar Czarnobyla.

**PALEOLIT** [ПАЛЕОЛІТ], starsza epoka kamienia, pierwszy etap rozwoju kultury na ziemiach ukr. (ok. 300 tys. – 15 tys. p.n.e.); stanowiąca ludzkie z tych czasów znaleziono nad rz. Desna i Dniestr, na Wołyniu i Połtawszczyźnie; powstały wtedy m.in. związki rodowe oraz wierzenia animistyczne.

**PALIJ SEMEN** [ПАЛІЙ СЕМЕН], ?–1710, Kozak, pułkownik; w 1702 wszczął powstanie prze-

ciw Rzeczypospolitej; oskarżony przez I. Mazepę przed Piotrem I o rewolucjonizowanie dolów społecznych i zesłany na Sybir; zwolniony po upadku Mazepy.

**PAŁŁADIN OŁEKSANDR** [ПАЛЛАДИН ОЛЕКСАНДР], 1885–1972, biochemik, w 1946–1962 prezes AN USRR, członek zagraniczny PAN; prowadził badania m.in. nad biochemią witamin oraz procesami biochemicznymi w układzie nerwowym; jego podręcznik *Biochemia* został wydany w Polsce.

**PAMFLET** [ПАМФЛЕТ], utwór literacko-publicystyczny będący demaskatorską krytyką osoby, grupy społecznej lub instytucji; ukształtował się podczas polemik religijnych w XVI–XVII (np. P-listy I. Wyszenskiego); uprawiali go I. Franko, O. Makowej i M. Chwyłowy; w okresie USRR forma propagandy skierowanej m.in. przeciw tzw. nacjonalizmowi burżuazyjnemu i Watykanowi (wyróżniali się w tym niechlubnie J. Halan, O. Połtoracki i in.).

**PAMIĘTNIKARSTWO** [МЕМАРИСТИКА], piśmiennictwo biograficzno-dokumentalne, zapoczątkowane na Ukrainie w XVII; m.in. latopisy kozackie z XVIII Samowidzca, H. Hrabianki i S. Welyczki; w XIX wyróżniają się szewczenkiana oraz wspomnienia M. Drahomanowa; w ogromnym korpusie tekstów XX znajdują się relacje dotyczące walki o niepodległość Ukrainy w 1917–1921, II wojny światowej, szczególnie działań partyzanckich (UPA) oraz martyrologii narodu ukr. (czasów głodu, więzień, łagrów sowieckich i obozów hitlerowskich).

**PANCZ PETRO** [ПАНЧ ПЕТРО, wł. ПАЛЧЕНКО П.], 1891–1978, prozaik; jego dokonania to socrealistyczne mikropowieści o wojnie domowej na Ukrainie w 1917–1921, m.in. *Blakytmi eszelony* i *Oleksandr Parchomenko*, a także powieść historyczna *Homonila Ukrainju* (o powstaniu B. Chmielnickiego).

**PANICHIDA** [ПАНАХИДА], nabożeństwo załobne.

**PANTEON WŁODZIMIERZA WIELKIEGO**

[ПАНТЕОН ВОЛОДИМИРА ВЕЛИКОГО], próba stworzenia politeistycznej religii państwowej podjęta przez wielkiego księcia kijowskiego w 980; posągi bóstw pogańskich ustawiono przed rezydencją księcia w Berestowie k. Kijowa wg ich hierarchii: naczelnicy *Perun* (bóg niebios i piorunów), następnie *Chors* (bóg słońca), *Dazbog* (bóstwo ognia ofiarnego i domowego), *Strybog* (bóstwo wiatrów), *Symargł* (demon w postaci psiegołowego ptaka) i *Mokosz* (bogini macierzyństwa); in. czczone wówczas bóstwa (m.in. *Swarog* – bóg ognia i kowalstwa, *Trojan* – bóg słońca, *Wefes* – patron pasterzy, *Marena* – bogini wiosny i wody, *Łada* – bogini miłości i piękności oraz *Łel* – bóg miłości i pożądania) do tego pocztu nie trafiły (bądź o tym nic nie wiadomo); jako instytucja religijna trwał krótko, zastąpiło go w 988 chrześcijaństwo.

**PAŃSTWO UKRAIŃSKIE** [УКРАЇНЬСЬКА ДЕРЖАВА], nazwa oficjalna Ukrainy w okresie rządów hetmana P. Skoropadskiego (IV–XII 1918).

**PAŃSZCZYŻNA** [ПАНЩИНА, КРИПАЧЧИНА, КРИПАЦТВО], forma renty gruntowej w okresie dominacji na ziemiach ukr. stosunków feudalnych (od XVI do poł. XIX); wykonywanie przez prawnie zależnych chłopów różnych prac, przeważnie przy uprawie roli, na rzecz właścicieli latyfundiów i folwarków oraz majątków klasztornych i należących do skarbu państwa; jej uciążliwość dla wieśniaków były wszędzie trudne do zniesienia, jednak nie rozkładały się równomiernie; bezwzględny wyzysk ekonomiczny miał miejsce w okresie pol. (1569–1795) i ros. (od zniewolenia szeregowych Kozaków w 1783 do jej zniesienia w 1861); łagodniejsze formy istniały na węgierskim Zakarpaciu, mołdawskiej Bukowinie Płn. oraz w austriackiej Galicji Wsch.

**PARADŻANOW SERHIJ (PARADŻANIAN SARKIS)** [ПАРАДЖАНОВ СЕРГІЙ, wł. ПАРАДЖАНИАН САРКІС], 1924–1990, gruzińsko-ukr. reżyser filmowy i malarz pochodzenia ormiańskiego, ojciec duchowy ukr. kina poetyckiego; ukończył studia filmowe w Moskwie pod kierunkiem I. Sawczenki; zrealizował filmy dokumentalne *Rapsodia ukr.*, *Natalia Użwij* oraz fabularne z życia Huculszczyzny (*Cienie zapomnianych przodków*) i Kaukazu (*Sajat-Nowa*) utrzymane w stylu przypowieści ludowej; w 1973–1977 przebywał w łagrze „ukarany” za niezależną postawę artystyczną i obywatelską, m.in. za obronę ukr. działaczy narodowych; w 1997 na terenie Wytwórni Filmów Fabularnych im. O. Dowżenki w Kijowie wzniesiono mu pomnik.

**PARASZCZUK MYCHAJŁO** [ПАРАШУК МИХАЙЛО], 1878–1963, rzeźbiarz, działacz narodowy; od 1921 na emigracji w Bułgarii (Sofia); we wczesnym okresie twórczości zbliżony do impresjonizmu symbolicznego A. Rodina (np. popiersie W. Stefanyka), później (w bułgarskim) przeszedł do sztuki realistycznej; specjalizował się w monumentalnej rzeźbie dekoracyjnej (m.in. dekorował reprezentacyjne budowle Sofii, w tym mauzoleum G. Dymitrowa), nagrobkowej (m.in. pomnik M. Drahomanowa w Sofii) i popiersiach.

**PARODIA** [ПАРОДИЯ], utwór literacki będący karykaturalnym i ośmieszającym naśladowaniem jakiegoś stylu, dzieła lub gatunku; w literaturze ukr. znana od dawna, szczególnie rozpowszechniona w XVI–XVIII; w XIX nieobecna z braku intensywnego życia literackiego, odrodziła się w XX, zwłaszcza w 1920., kiedy ścierały się stanowiska estetyczne i poetyckie prezentowane przez różne grupy artystyczne; jej mistrzowie to W. Ełłan-Błakytyn, O. Wysznia i K. Burewij.

**„PARTIA WŁADZY”** [„ПАРТІЯ ВЛАДИ”], określenie wspólnoty pragmatycznie zorientowanych wyższych warstw byleją nomenklatury

USRR i przedstawiciele ob. aparatu państwowego i ekonomicznego, sterowanej przez administrację prezydenta Ł. Kuczmy; nie posiada formalnych struktur organizacyjnych, jednak na czas wyborów parlamentarnych i prezydenckich tworzy doraźne związki polityczne; ma cechy rządów oligarchii; jej dominacja w życiu współczesnej Ukrainy oraz dążenie do utrzymania *status quo* ma negatywne skutki (stagnacja polityczna i gospodarcza, mafijność, korupcja, „szara strefa”, pauperyzacja obywateli).

**PARTIE POLITYCZNE NA UKRAINIE** [ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ В УКРАЇНІ], ob. ranking stronictw politycznych ustalił się w wyniku wyborów do Rady Najwyższej w 2002; w czołowie (wg liczby uzyskanych miejsc w parlamencie) znajdują się: prozachodni i reformatorski blok „Nasza Ukraina” W. Juszczenki (m.in. Ruch Ludowy Ukrainy, Partia Republikańska, Liberalna Partia Ukrainy i Kongres Ukr. Nacjonalistów), prorosyjsko-oligarchiczny blok popierający prezydenta Ł. Kuczmy „Za Jedyną Ukrainę” (m.in. Agrarna Partia Ukrainy, Partia Przemysłowców i Przedsiębiorców Ukrainy, Partia Regionów), Komunistyczna Partia Ukrainy, Socjalistyczna Partia Ukrainy, antyprezydencki blok Julii Tymoszenko (m.in. Związek „Ojczyzna”, Ukr. Partia Socjaldemokratyczna) oraz oligarchiczna Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (Zjednoczona); do parlamentu nie dostały się liczne stronictwa i związki: Partia Zielonych, „Kobiety Ukrainy”, „Blok Rosyjski” i in.

**PARYŻ** [ПАРИЖ], stolica Francji; w 1920.–1940. jedno z centrów emigracji ukr., jej życia narodowego, religijnego, naukowo-oświatowego i artystycznego; tu mieszkali tacy wybitni Ukraińcy, jak S. Petlura, W. Wynnyczenko i O. Archipenko; ob. w nim i w pobliżu działają tak prężne instytucje, jak Biblioteka im. S. Petlury oraz europejska filia Naukowego Towarzystwa im. T. Szewczenki (Sarcelles).

**PASTERNAK JAROSŁAW** [ПАСТЕРНАК ЯРОСЛАВ], 1892–1969, archeolog, w 1939–1941 prof. Uniwersytetu Lwowskiego; od 1944 na emigracji, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Monachium (Niemcy); prowadził prace wykopaliskowe na terenie Halicza i in. miast ukr. oraz Czechosłowacji; swoje studia poświęcił m.in. pradžiejom Galicji Wsch. i Wołynia.

**PATERYK KIJOWSKO-PECZERSKI** [КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКИЙ ПАТЕРИК], 1225–1226, hagiograficzne dzieło Symona i Polikarpa o ojcach zakonnikach z Ławry Peczerskiej w Kijowie; pierwszy w literaturze staroukr. cykl powiastek dydaktycznych o czynach i cudach mnichów chrześcijańskich opracowany wg wzorów bizantyńskich.

**PATON BORYS** – zob. **PATON JEWHEN**

**PATON JEWHEN** [ПАТОН ЄВГЕН], 1870–1953, uczony-specjalista w dziedzinie budowy mostów i spawania metali; opracował teorię spawania elektrycznego; wg jego metody zbudowano ponad 100 mostów, w tym w Kijowie przez Dniepr (nazwany jego imieniem); kontynuatorem jego badań jest syn Borys (ur. w 1918), w 1962–2002 prezes NANU.

**PATORŻYNSKI IWAN** [ПАТОРЖИНСЬКИЙ ІВАН], 1896–1960, śpiewak operowy (bas); występował w operze charkowskiej i kijowskiej; również wykonawca utworów ludowych.

**PATRONIMIK** [ПО БАТЬКОВІ], przydomek utworzony od imienia ojca, używany w formach grzecznościowych i oficjalnych dokumentach, m.in. dowodach osobistych, np. *Taras Hryhorowycz Szewczenko, Iryna Wasyliwna Hładka*.

**PAULI ŻEGOTA** [ПАУЛІ ЖЕГОТА], 1814–1895, pol. etnograf i historyk; wydał m.in. 2-tomowy zbiór pieśni ukr. pt. *Pieśni ludu ruskiego w Galicji* (1839–1840, pismem łacińskim).



**PAWEŁ RUSIN Z KROSNA**, wł. **PAWEŁ PRO-CELER** [ПАВЛО РУСИН ІЗ КРОСНА], ok. 1470–1517, pol.-ukr. poeta nowolaciński, prof. Akademii Krakowskiej; pisał wiersze religijne, okolicznościowe i pastorałki.

**PAWŁYCZKO DMYTRO** [ПАВЛИЧКО ДМИТРО], ur. w 1929, poeta, tłumacz, polityk; po 1991 poseł do Rady Najwyższej Ukrainy; w 1996–1998 jej ambasador w Słowacji, a w 1999–2001 w Polsce; jest poetą b. płodnym, opublikował ponad 20 tomów poezji, wśród nich m.in. *Prawda kłycze!* i *Hranoslaw*, a także – we własnym przekładzie – antologię sonetów świata i poezji pol.; jego poezja ma ukierunkowanie obywatelskie (w okresie USRR również wg kanonów socrealizmu), zasłynął także z wierszy miłosnych; pol. wybory jego utworów to *Istota rzeczy* (1980), *Tajemnica twojej twarzy* (1989) i *Naparstek* (2001); w 2002 wyróżniony tytułem doktora *honoris causa* Uniwersytetu Warszawskiego.

**PAWŁYK MYCHAJŁO** [ПАВЛИК МИХАЙЛО], 1853–1915, pisarz i działacz społeczny; współpracował z prasą pol.; w jego dorobku realistyczne opowiadania i powieści, rozprawy socjologiczne i etnograficzne; przełożył na język ukr. *Chłopów* W. Reymonta.

**PAWŁYSZYN MARKO (PAVLYSHYN MARKO)** [ПАВЛИШИН МАРКО], ur. w 1955, australijsko-ukr. historyk literatury (ukrainista, germanista) o orientacji kulturologicznej, tłumacz; prof. Uniwersytetu Monasha w Melbourne; bada m.in. ukr. prozę współczesną oraz piśmiennictwo ukr. Australii; na Ukrainie wydał zbiór prac *Kanon ta ikonostas*; tłumaczył twory pisarzy ukr. na język angielski.

**PCZIŁKA OŁENA** [ПЧИЛКА ОЛЕНА, wł. КОСАЧ ОЛЬГА], 1849–1930, pisarka, dziennikarka, działaczka społeczna, matka Łesi Ukrainki; wydała pracę *Ukrajński narodnyj ornament* (1876); w 1905–1916 redagowała tygodnik społeczno-kulturalny „Ridnyj Kraj”; zostawiła wspomnienia o swoich współczesnych.

**PECUCH GRZEGORZ** [ПЕЦУХ ГРИГОРІЙ], ur. w 1923, pol.-ukr. rzeźbiarz, mieszka w Zakopanem; uprawia rzeźbę monumentalną oraz małe formy w drewnie; odwołuje się do ludowej sztuki Łemków; in. artyści pochodzenia ukr. tworzący w Polsce po 1945 to m.in. Lew Getz (1896–1971), Zenobiusz Poduszko (1887–1963), Tyrs Wenhrynowicz (1924–2002) i Andrzej Mentuch (ur. w 1930).

**PEŁENSKI JAROSŁAW** [ПЕЛЕНСЬКИЙ ЯРОСЛАВ], ur. w 1929, historyk i dziennikarz; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA), prof. Uniwersytetów w Waszyngtonie i Iowa City; publikował m.in. w miesięczniku „Suczasnist”, a w 1984–1987 redagował politycznie niezależne pismo „Widnowa”; ob. kieruje Instytutem Badań Wschodnioeuropejskich NANU w Kijowie.

**PEN-CLUB** [ПЕН-КЛУБ], międzynarodowa organizacja pisarzy założona w 1922 (Londyn); jego sekcję ukr. powołano w 1992, prezesuje jej J. Swerstiuk.

„**PEREĆ**” [„ПЕРЕЦЬ”], ilustrowany miesięcznik humorystyczno-satyryczny; ukazuje się od 1922 w Charkowie, a w Kijowie od 1944; w okresie USRR jego „humor i satyra” miały ostrze ukierunkowane, krytyka mogła dotyczyć np. „zgnilego Zachodu” czy „ukr. nacjonalizmu burżuazyjnego”, nigdy zaś systemu sowieckiego; od 1992 ukazuje się również miesięcznik satyryczny „Wus”; w dziejach prasy humorystycznej na Ukrainie znajdujemy mnóstwo tytułów, np. „Strachopud” (1863–1905, Wiedeń–Lwów), „Budiak” (1917, Kijów) „Łys Mykyta” (pod tym tytułem 3 pisma w diasporze po 1948) i in.

**PEREJASŁAW CHMIELNICKI** [ПЕРЕЯСЛАВ-ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ], m. rejonowe w obw. kijowskim, ok. 32 tys. mieszk.; znany od 906, w XI–XIII stolica księstwa; w 1943 dołączył

no do nazwy człon *Chmielnycki*; w 1654 podpisano tu ugodę perejasławską, na mocy której Ukraina przyłączyła się do Rosji; ob. ośrodek oświatowo-kulturalny, m.in. Uniwersytet Pedagogiczny oraz 18 muzeów, w tym H. Skoworody, Szolema Alejchema i Muzeum Chleba; wśród zabytków m.in. barokowy sobór Wniebowstąpienia (*Woznesieńkyj*) z 1695–1700 wzniesiony własnym sumptem I. Mazepy.

**PEREJASŁAWSKA RADA** [ПЕРІЯСЛАВСЬКА РАДА], narada starszyzny kozackiej zwołana 8 I 1654 przez B. Chmielnickiego w Perejasławiu; na niej podjęto decyzję o połączeniu się Ukrainy z Rosją.

**PERETC WOŁODYMYR (WŁADIMIR)** [ПЕРЕТЦ ВОЛОДИМИР], 1870–1935, ukr.-ros. historyk literatury, w 1903–1914 prof. Uniwersytetu Kijowskiego; badacz literatury staroruskiej, ukr. i ros. oraz ich związków z piśmiennictwem pol.; zasłynął pracą *Słowo o polku Ihorowim, pamjatka feodalnoji Ukrajiny-Rusy XII wiku*.

**PERIODYZACJA DZIEJÓW JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO** [ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ], ustalony przez O. Horbacza podział na 3 okresy: 1) staroukr. – kijowsko-czerlichowski i halicko-wołyński (IX–1350); 2) średnioukr. (1350–XVIII) i 3) nowoukr. (od 1798, roku publikacji *Eneidy* I. Kotlarewskiego, do dziś).

**PERIODYZACJA HISTORYCZNO LITERACKA** [ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ ЛІТЕРАТУРИ], podział procesu rozwojowego literatury na epoki i okresy; ob. uznaje się w literaturoznawstwie ukrajinistycznym za jej gł. wyznacznik ewolucję systemów działań twórczych (np. prądów, stylów); uzupełniając schemat zaproponowany przez D. Czyżewskiego (1956), można by ją w odniesieniu do literatury ukr. przedstawić w sposób nast.: epoka stylu monumentalnego (Ruś Kijowska); epoka stylu

ornamentalnego (XII–XIII); piśmiennictwo XIV–XV; renesans i reformacja; barok; klasycyzm, sentymentalizm, realizm oświeceniowy; romantyzm; realizm; modernizm; awangarda; socrealizm; postmodernizm.

„**PERSZYJ WINOK**” [„ПЕРШІЙ ВІНОК”], pierwszy kobiecy almanach literacki wydany w 1887 (Lwów) pod red. Natalii Kobryńskiej i Ołeny Pczilki; świadectwo powstawania na Ukrainie ruchu kobiecego; w zbiorze opublikowały swe utwory m.in. Hanna Barwinok, Ulana Krawczenko i Łesia Ukrainka.

**PERWOMAJSKI ŁEONID** [ПЕРВОМАЙСЬКИЙ ЛЕОНІД, wł. Гуревич Ілля], 1908–1973, poeta, prozaik i tłumacz pochodzenia żydowskiego; w młodości uprawiał poezję konstruktywistyczną; uznanie zdobyła jego powieść *Dykyj med* (wyd. w Polsce pt. *Gorzki miód*), w której wydarzenia wojenne z 1941–1945 ukazał w płaszczyźnie metafizycznej i moralnej; przyswoił literaturze ukr. ballady narodów świata.

**PETLURA SYMON** [ПЕТЛЮРА СИМОН], 1879–1926, polityk, publicysta; w 1912–1917 redagował pismo „Ukrainskaja Żyżn” w Moskwie; w 1917–1918 dowodził armią URL; w 1919–1920 stał na czele Dyrektoriatu i pełnił funkcję gł. atamana, organizując obronę URL przeciw A. Denikinowi i bolszewikom (w sojuszu z Polską); stronnik współpracy z ententą, zwalczał inicjatorów pogromów Żydów; od 1921 na emigracji (Polska, Francja); zamordowany przez Szlomeg Schwarzbarda (agenta sowieckiego).

**PETROW WIKTOR** [ПЕТРОВ ВІКТОР, pseud. Домонтович В.], 1894–1969, prozaik, historyk literatury, etnolog i archeolog; w 1945–1949 na emigracji w Niemczech, gdzie jako agent NKWD penetrował diasporę ukr.; inicjator ukr. powieści biograficznej (m.in. *Alina i Kostomarow*); ma duże zasługi w badaniu twórczości P. Kulisz (m.in. studium *P. Kulisz w pjadestiati roky*); jako etnolog

napisał fundamentalną pracę *Skify: mowa i etnos*.

**PETRUSENKO OKSANA** [ПЕТРУСЕНКО ОКСАНА, wł. БОРОДАВКИНА КСЕНІЯ], 1900–1940, śpiewaczka operowa (sopran); występowała w operach ros. (m.in. w Kazaniu i Samarze), od 1934 w Kijowie; duże osiągnięcia w rolach kobiecych z repertuaru narodowego, m.in. Odarki w operze *Zaporożec za Dunajem* S. Hulaka-Artemowskiego i Natalki w śpiewogrze *Natalka Pottawka* M. Łysenki; odkrywczy talentu malarskiego Kateryny Bilokur.

**PETRUSZEWICZ JEWHEN** [ПЕТРУШЕВИЧ ЄВГЕН], 1863–1940, prawnik, polityk; w 1908–1918 poseł do parlamentu austriackiego, przywódca Ukr. Partii Narodowo-Demokratycznej; w 1918–1919 prezydent ZURL; od 1919 na emigracji, gdzie przyjął orientację prosowiecką; zmarł w Berlinie.

**PETRYCKI ANATOL** [ПЕТРИЦЬКИЙ АНАТОЛЬ], 1895–1964, scenograf; opracowywał scenografię (zwolennik umowności dekoracyjnej) dla teatrów kijowskich, charkowskich i moskiewskich; ewoluował (pod przymusem) od ekspresjonizmu i konstrukttywizmu do socrealizmu (np. obrazy *Inwalidy*, *Ne sad – misto Kyjiw*); jego dorobek malarski i graficzny pozostał w szczątkowym stanie, gdyż kilkakrotnie jego obrazy i szkice były niszczone przez władze sowieckie.

**PETRYKÓWKA** [ПЕТРИКІВКА], osada w obw. dniproperetrowskim; od XVIII znana ze sztuki ludowej (kilimy, skrzynie malowane); ob. słynie z ozdobnego wzoru zwanego petrykowskim; również tu muzeum twórczości lokalnej.

**PIDDUBNY IWAN** [Піддубний Іван], 1871–1949, atleta, zawodowy zapaśnik w stylu francuskim; w 1905–1909 kilkakrotny mistrz świata; w 1925–1927 zwycięzca w wolnoamerykance podczas występów w USA.

**PIDMOHYLNY WAŁERJAN** [Підмогилинні Валер'ян], 1901–1937, prozaik i tłumacz; autor impresjonistycznych opowiadań i mikropowieści, w których konkretyzował problematykę jednostki wobec rewolucji; uznanie zdobył powieścią realistyczną *Misto*, gdzie ukazał chłopaka ze wsi jako zdobywcę wielkiego miasta; aresztowany w 1934, stracony przez NKWD.

**PIECZYNGOWIE** [Печениги], związek koczowniczych plemion tureckich osiadłych w IX–XI na stepach nad M. Czarnym i Azowskim; dokonywali nękańcych najazdów na Ruś Kijowską; rozgromieni w 1036 przez Jarosława Mądrygo.

**PIELGRZYMKI** [пропи], indywidualne lub zbiorowe podróże do miejsc świętych; praktykowane na Rusi-Ukrainie od XI; w XI–XV wędrowano na Ziemię Świętą oraz do kościołów Konstantynopola i Athosu; w XVI–XX rozwinęło się pielgrzymowanie do rodzimych świątyń, m.in. monasterów kijowskich, Ławry w Poczajowie, podolskiej Zarwanicy oraz zakarpackiego Mukaczewa i bukowińskiej Suczawy; nie ustawały – mimo zakazów i represji – w czasach USRR, a ob. odbywają się bez przeszkód.

**PIERESTROJKA** [перестройка], próba zreformowania systemu komunistycznego w ZSRR (1985–1991); zainicjowana przez M. Gorbaczowa, sekretarza generalnego KC KPZR jako program unowocześnienia życia społecznego i gospodarczego; załamała się po puachu moskiewskim w VIII 1991; jej największe osiągnięcie to tzw. głośność życia publicznego, mająca duże znaczenie dla odrodzenia kultury ukr.

**PIEROGI RUSKIE** [українські вареники], popularna, również w Polsce, potrawa przygotowywana z mąki, jaj, wody i soli z nadzieniem z masy twarogowo-ziemniaczanej; nadzienie oblepia się ciastem i gotuje w wodzie; podaje się ze skwarkami lub śmietaną.

**PIEŚNI LUDOWE** [НАРОДНІ ПІСНІ], podstawowy gatunek poetycki literatury ludowej, współistniejącej z muzyką; miały charakter użytkowy, towarzyszyły życiu mieszkańców wsi; P obrzędowe wykonywano w czasie uroczystości, np. wesel, dożynek, pogrzebow; in., np. kolysanki, rodzinne, zawodowe, religijne śpiewano w sytuacjach powszednich; wyodrębniły się też miłosne, kozackie, humorystyczne, pijackie; istnieje wiele różnych wersji poszczególnych utworów zależnie od regionów, wykonawców itd.; w XX ta twórczość zanika (poza przyspiewką satyryczną), jakkolwiek w czasach USRR próbowano sztucznie ją podsycać; entuzjastyczne akcje ich zbierania prowadzono w XIX; pionierem w tej dziedzinie był Z. Dołęga-Chodakowski, a jego działalność kontynuowali m.in. M. Maksymowicz, P. Kulisz, P. Czubyński, B. Hrinczenko, P. Żytecki, F. Kolessa i in.

**PINSEL JAN JERZY** [Пинзель Ян Єжи], ?–?, II poł. XVIII, pol.-ukr. rzeźbiarz pochodzenia niemieckiego lub czeskiego, serwitor M.B. Potockiego w Buczaczu; reprezentował sztukę rokoka, specjalizował się w tematyce mitologicznej i religijnej; jego posągi o silnej ekspresji i dynamicznej formie uświetniają budynek ratusza w Buczaczu (12 rzeźb przedstawiających prace Herkulesa) oraz fasadę soboru św. Jura (figury św. św. Leona, Atanazego i Jerzego) i wnętrze kościoła św. Marcina („Ukrzyżowanie”) we Lwowie.

**PIOSENKA ESTRADOWA** [ЕСТРАДНА ПІСНЯ], utwór słowno-muzyczny, przeznaczony do wykonywania przez śpiewaka solistę lub zespół; ugruntowana na Ukrainie w okresie „odwilży” i liberalnych rządów I sekretarza KPU P. Szelesta (1954–1964); poetycko ciąży ku tradycji piosenki ludowej, romansu i operetki; jest nasycona liryzmem, jej domeną są – w odróżnieniu od pieśni masowej z okresu stalinowskiego wypowiadającej się w imieniu zbiorowości („my”) – przeżycia i emocje jednostki („ja”); reprezentują ją popularne piosenki P. Majborody, O. Bilasza,

S. Sabadasza, I. Poklada, A. Horczynskiego i W. Iwasziuka (np. *Kyjiuskyj wals*, *Bili kasztany*, *Czerwona ruta*, *Ja pidu w daleki bory*, *Roste czerezniia w mamy na horodi*); rozpowszechniana również przez radio i telewizję; w jej wykonywaniu wyróżnia się Sofija Rotaru i wielu in. piosenkarzy; ob. mocno skoncencjonalizowana, utrzymuje jednak znaczną pozycję w kulturze popularnej, czemu sprzyja m.in. działalność opiniotwórczego Teatru Piosenki w Kijowie.

**PIOTR I** [ПІЕТРО I], 1672–1725, od 1682 car ros.; w 1721 przyjął tytuł cesarza; prowadził politykę imperialistyczną, w odniesieniu do Ukrainy zmierzał do ograniczenia jej suwerenności; wzmógł represje wobec niej po porażce Szwedów i I. Mazepy w bitwie pod Poltawą; po śmierci I. Skoropadskiego (1722) zniósł hetmanat, powierzając zarządzanie Ukrainą Kolegium Małorosyjskiemu.

**PISANKI** [ПИСАНКИ], jaja malowane na Wielkanoc; pokrywane rysunkami o rozmaitych wzorach, zróżnicowanych regionalnie; poświęcane wraz z chlebem wielkanocnym w cerkwi jako alegoria zwycięstwa życia nad śmiercią; w Dzień Zaduszny (drugi dzień Świąt Wielkanocnych) są wykładane na grobach.

**PISARZE ROSYJSCY POCHODZENIA UKRAIŃSKIEGO** [РОСІЙСЬКІ ПИСЬМЕННИКИ УКРАЇНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ] to W. Kapnist, H. Bogdanowicz, M. Gnidicz, W. Narieźny, M. Gogol, W. Dal, G. Danilewski, S. Szczerbina, W. Korolenko, I. Potapienko, A. Czechow, A. Achmatowa, M. Zoszczenko, A. Makarienko, P. Wierszygowa i in.

**PLASTYCY UKRAIŃSCY W USA** [УКРАЇНСЬКІ ХУДОЖНИКИ У США], zrzeszeni (ponad 70 osób) od 1952 w Związku Plastyków Ukraińców w Ameryce; prezentują swe prace na wystawach ogólnoamerykańskich, środowiskowych i indywidualnych; część z nich kontynuuje tradycje dziedzictwa narodowego, in. są zorientowani kosmopolitycznie i awan-

gardowo; uznanie zdobyli O. Archipenko, O. Hryszczenko, J. Hnizdowski, M. Nedilko, M. Czereszniowski, M. Osinczuk i in.; ich sukcesem organizacyjnym było otwarcie (wraz ze Związkiem Ukrainek) w Nowym Jorku Muzeum Ukraińskiego (1976).

#### PLEMIONA WSCHODNIOSŁOWIAŃSKIE

[Східнослов'янські племена], *Powieść minionych lat* wylicza ich 14 (posuwając się od pld.): Tywercy, Ulicze, Polanie, Siewierzanie, Biali Chorwaci, Dulebowie, Bużanie, Wołynianie, Drewlanie, Dregowicze, Radymicze, Wiatycze, Krywicze i Słowianie nadilmeńscy; twierdzi się ob., że proces unarodowienia tych plemion rozpoczął się w IX–X, tj. w momencie ukształtowania się ich państwa – Rusi Kijowskiej; naród ukr. powstał najwcześniej – w X–XII (z Polan, Siewierzan, Drewlan, Dulebów, Bużan-Wołynian, Uliczów, Tywerców i Białych Chorwatów), później (XIII–XIV) ros. (z Wiatyczów, Krywiczów i Słowian nadilmeńskich) i białoruski (z Dregowiczów i Radymiczów).

PLUSZCZ ŁEONID [Плющ Леонід], ur. w 1939, matematyk, dysydent, krytyk literacki; w 1963–1969 asystent w kijowskim Instytucie Cybernetyki AN USRR w Kijowie; od 1969 działał w ruchu opozycji demokratycznej, w 1972 uwięziony, następnie przymusowo „leczony” w szpitalu psychiatrycznym, w 1976 deportowany do Francji (gdzie mieszka do dziś); uprawia refleksję literaturoznawczą, m.in. wydał pracę *Ekzod Tarasa Szewczenka* ujętą strukturalistycznie; opublikował też autobiografię pt. *Karmawał istoriji*.

„PŁACZ JEREMII” [„Плач Єремії”], zespół rockowy założony przez Tarasa Czubaja w 1994 (Lwów); był związany z grupą literacką Bu-Ba-Bu; ich przebój to piosenka *Wóna* (autor tekstu: Kost' Moslec).

PŁACZE [голосіння], piosenki ludowe wiążące się z obrzędem pogrzebu i świętem zmarłych, wykonywane lokalnie do dnia dzisiej-

szego; zawierają formuły słowne typu inwokacyjnego i modlitewno-błagalnego.

PŁACZYŃDA SERHIJ [Плачинда Сергій], ur. w 1928, pisarz, publicysta, reporter, lider Partii Chłopskiej; należy do „pokolenia lat sześćdziesiątych”; w czasach USRR walczył o zachowanie kultury narodowej oraz prowadził kampanie proekologiczne; autor m.in. powieści historycznych, a także książki *Mify i legendy dawnoji Ukrainy*.

PŁASKORZEŻBA [Рельсф], kompozycja rzeźbiarska wydobyta z tła (w sposób wypukły lub wklęsły); na ziemiach ukr. przyjęła się w XI–XII w dekorowaniu świątyni w Kijowie, Czernihowie i Haliczu; szerokie zastosowanie w okresie renesansu, baroku i klasycyzmu; w XX stosowana przy ozdabianiu stacji metra kijowskiego i charkowskiego.

PŁAST, PŁASTUNOWIE [пласт, пластуни, український пластовий улад], skauting ukr.; założony w 1911 we Lwowie; zakazany w USRR, rozwinął się w Galicji Wsch. (rozwiązany przez władze pol. w 1930 za udział jego członków w akcjach terrorystycznych) oraz po 1945 w krajach emigracji ukr., zwłaszcza w RFN i Kanadzie; ob. odradza się w niepodległej Ukrainie i skupiskach Ukraińców w krajach postkomunistycznych (także w Polsce).

PŁAWJUK MYKOŁA [Плав'юк Микола], ur. w 1925, polityk nacjonalistyczny, lider OUN-M; od 1944 na emigracji (USA), w 1992 przyjął obywatelstwo Ukrainy; od 1990 prezydent URL na wygnaniu; 22 VIII 1992 złożył swoje pełnomocnictwa i przekazał insygnia I. Mazepy prezydentowi Ukrainy Leonidowi Krawczukowi; ob. przewodniczy fundacji im. O. Olżicza (z siedzibą w Kijowie).

„PŁUH” [„Плуг”], związek pisarzy chłopskich założony w 1922 w Charkowie; jego ideolodzy (m.in. S. Pylypenko) postulowali m.in.

stworzenie masowego ruchu pisarskiego w środowisku wiejskim; należeli do niego A. Hołowko, P. Pancz i in.; zlikwidowany w 1932.

**PŁUŻNYK JEWHEN** [ПЛУЖНИК ЄВГЕН], 1898–1936, poeta, prozaik i dramaturg; za życia wydał m.in. dwa zbiory wierszy *Dni* i *Rammia osiń*; tworzył impresjonistyczną lirykę intymną oraz kontemplacyjną przesiąkniętą tonami pesymizmu i sceptycyzmu; aresztowany w 1934, skazany na 10 lat lagrow na Wyspach Sołowieckich (gdzie zmarł).

**POCIEJ HIPACY** [ПОТІЙ ІПАТІЙ], 1541–1613, kijowski metropolita unicki od 1600; jeden z założycieli Ukr. Kościoła Greckokatolickiego, autor wielu utworów polemicznych przeciw prawosławiu.

**POCZAJÓW** [ПОЧАЙВ], m. k. Krzemieńca w obw. tarnopolskim, ok. 11 tys. mieszk.; znany od 1450; znajduje się tu słynna Ławra z soborem Wniebowzięcia NMP (*Uspenskyj*).

**PODHAJCE** [ПОДГАЙЦІ], m. nad rz. Koropiec w obw. tarnopolskim, ok. 5 tys. mieszk.; w 1667 klęska wojsk kozacko-tatarskich w bitwie z siłami pol. pod wodzą J. Sobieskiego; wśród zabytków m.in. renesansowa cerkiew Wniebowzięcia NMP (*Uspenska*) z 1650–1653 i synagoga z XVI–XVII.

**PODHORCE** [ПОДГОРЦІ], wieś k. Brodów w obw. lwowskim; wśród zabytków m.in. późnorenesansowy zamek (*palazzo in fortezza*) Koniępcpolskich z XVII, drewniana cerkiew św. Michała (*Mychajliwska*) z 1720 oraz późnobarokowy kościół rzymskokatolicki św. Józefa z XVIII; w pobliżu pozostałości grodziska staroukr. Plińsko oraz monaster Bazylianów wraz z cerkwią św. Onufrego (*Onufrijwska*).

**PODOLE** [ПОДІЛЛЯ], region nad biegiem środkowym Dniestru i górnym Bohu; dzielnica Rusi Kijowskiej; za Kazimierza Wielkiego

jego zach. część włączono do Polski, wschodnią – do Litwy; w k. XVII zajęte przez Turcję; po rozbiorach Polski podział między Austrię a Rosję; w 1919–1939 jego zach. część znów w Polsce; dziś w obrębie obw. winnickiego oraz chmielnickiego i tarnopolskiego (bez ich części pln.); jego odrębność regionalną określają cechy fizycznogeograficzne (Wyżyna Podolska, lasostep, głębokie jary), etnograficzne, m.in. wielokulturowość do niedawna z przewagą żywiołu ukr. generującego dynamiczną sztukę ludową (garncarstwo, kilimiarstwo, hafciarstwo), oraz gospodarcze (wysoki poziom rolnictwa na urodzajnych glebach, uprawa pszenicy, buraków cukrowych, słonecznika i in. roślin).

**PODZIAŁ ADMINISTRACYJNO-TERYTORIALNY UKRAINY** [АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ ПОДІЛ УКРАЇНИ], obejmuje 24 obwo-  
dy i Republikę Autonomiczną Krym oraz 2 miasta wydzielone na prawach obwodu (Kijów, Sewastopol) podporządkowane władzom centralnym; obwodom podlega 476 rejonów oraz 139 miast; w przyporządkowaniu rejonowym znajduje się 288 miast, 916 osiedli i osad o statusie miejskim oraz 30 250 wsi, futorów i in. miejscowości.

**POECI POLSCY PISZĄCY PO UKRAIŃSKU** [ПОЛЬСЬКІ ПОЕТИ, ЩО ПИСАЛИ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ], przypomnieli ich R. Kyrzcziv i M. Hnatiuk w antologii pt. *Ukrajinskoju muzozu natchnenni*, wydanej w 1971; zamieszczono w niej wiersze ukr. Tomasza (Tymka) Padury i Jana Komarnickiego (należących do otoczenia W. Rzewuskiego (Rwuchy)), „króla bałagulów” A. Szaszkiewicza, P. Święcickiego oraz T.A. Olizarowskiego, M. Romanowskiego, T. Lenartowicza, B.J. Zaleskiego i in.; potwierdza ona fakt fascynacji twórców pol. ukraińskością, zwłaszcza w okresie romantyzmu.

**POEMAT** [ПОЕМА], dłuższy utwór wierszowany, łączący elementy epickie z lirycznymi i dyskursywnymi; gatunek żywotny do dziś w po-

eżji ukr.; ukształtowany w XVIII (pierwsza część *Eneidy* I. Kotlarewskiego w 1798), osiągnął doskonałość i różnorodność gatunkową w twórczości T. Szewczenki, I. Franki i Łesi Ukrainki; w okresie USRR uprawiali go M. Rylski (*Maryna*), W. Sosiura (*Mazepa*), M. Bażan (*Śmierć Hamleta*), L. Kostenko (m.in. *Cybanska muza*) i I. Dracz (*Niż u sonci*).

„POETYKI KIJOWSKIE” [„КИЇВСЬКІ ПОЕТИКИ”], traktaty i podręczniki z poetyki opracowane w XVII–XVIII w kręgu Akademii Kijowsko-Mohylańskiej; poetyka jako dyscyplina opisująca strukturę dzieła literackiego wchodziła do programu nauczania w Akademii; ich autorami (w języku łacińskim i cerkiewnosłowiańskim) byli I. Welyczkowski, P. Rodowicz, F. Prokopowicz, H. Konyski i in.; w II poł. XVIII wycofano je z obiegu szkolnego i zastąpiono urzędowo podręcznikami M. Łomonosowa.

POEZJA – zob. LIRYKA

POGROMY POLSKICH DWORÓW ZIEMIAŃSKICH [погроми польських поміщицьких садів], miały miejsce w 1917–1919 na Kijowszczyźnie, Podolu pld.-wsch., Wołyniu i Polesiu; ich pierwsza seria odbyła się na jesieni 1917, kiedy chłopci ukr. pod wpływem programu socjalistycznej Centralnej Rady (jej III uniwersał z 20 XI 1917 znosił bez odszkodowania wielką i średnią własność ziemską) wystąpili klasowo przeciw „panom”; w drugiej serii – na przełomie 1918–1919 – miały ostrze narodowe przeciw „Lachom”; zniszczono wtedy wiele gospodarstw o wysokiej kulturze agrarnej, likwidując ostatecznie obecność pol. ziemiaństwa i inteligencji na Ukrainie prawobrzeżnej.

„POKOLENIE LAT SZEŚĆDZIESIĄTYCH” [„ПОКОЛІННЯ ШІСТДЕСЯТИХ РОКІВ”, „ШІСТДЕСЯТНИКИ”], nazwa przedstawicieli inteligencji ukr., którzy zainicjowali w 1950.–1960. próbę zdemokratyzowania ustroju sowieckiego w warunkach USRR oraz wskrzeszenia

ukr. ruchu niepodległościowego; in. nazwa: pokolenie „odwilżowe”; także określenie twórców ukr., zwłaszcza poetów, których debiut przypadł na 1956–1965, tj. lata „odwilży” w ZSRR; jego przedstawiciele to I. Dracz, D. Pawlyczko, Lina Kostenko, M. Winhrowski i in.; było pełne wiary i nadziei w odrodzenie polityczne, moralne i narodowe swego kraju; przeciwstawiając się estetyce socrealizmu i rodzimej tradycji narodnicko-folklorystycznej proponowało model poezji zdominowanej przez osobowość liryczną, która kreowała własny świat uczuć i refleksji, ale nie traciła więzi z czynnikiem zespołowym, pragnęła bowiem harmonii we współistnieniu ze wspólnotą; jego odrębność światopoglądowa została wkrótce (po 1965) brutalnie zdyskredytowana przez krytykę oficjalną oraz władzę polityczną.

POKUCIE [Покуття], region na prawym brzegu Dniestru, nad górnym Prutem; w XI–XII dzielnica Rusi Kijowskiej; w I poł. XVI obiekt walk między Polską a Mołdawią, w 1531 przyłączone do Polski, od 1772 w składzie Austrii, w 1919–1939 znowu w Polsce; dziś stanowi wsch. część obw. iwano-frankowskiego (w czworokącie oznaczonym przez miasta: Kolomyja–Śniatyń–Horodenka–Tlumacz); jego regionalność uwyrażniają cechy fizycznogeograficzne (Wyżyna Pokucka, lasostep), etnograficzne (ludność ze swoistą obyczajowością, gwarą i twórczością ludową) oraz gospodarcze (zajęcia ludzi skupione wokół prac rolniczych).

POLACY NA UKRAINIE [ПОЛЯКИ В УКРАЇНІ], do 1914 trzecia liczbowo mniejszość narodowa (po Rosjanach i Żydach): ok. 2,66 mln osób (na wszystkich ziemiach ukr.); ob. ok. 300 tys., wg spisu powszechnego z 2001 – 144,1 tys. osób; największe skupiska: Lwów i okolice, obw. chmielnicki i żytomierski oraz Kijów; osiedlali się „falami kolonizacyjnymi”: najpierw na Rusi Halickiej po 1340, później na Ukrainie Naddnieprzańskiej po unii lubelskiej (1569) oraz na pocz. XVIII po pol.

przejęciu od Turcji Podola; magnaci, bogata i średnia szlachta tworzyli w XVI–XIX warstwę panującą, sprzyjając polonizacji elity ukr., zarazem przybywający chłopci pol. i szlachta czynszowa ukrainizowali się ulegając bardziej dynamicznej ukr. kulturze ludowej; okresowo byli usuwani i unicestwiani zarówno przez żywiół ukr. (powstania kozackie i B. Chmielnickiego, rzezie hajdamackie w 1734, 1750 i 1768, pogromy majątków pol. w 1917–1919, czystki etniczne UPA na Wołyniu Zach. i Galicji Wsch. w 1943–1944), jak aparat represyjny caratu (zesłania za udział w powstaniu listopadowym i styczniowym) i Sowieców (deportacje na Wschód w 1936–1941, repatriacje do Polski w 1944–1946, 1955–1959); przyczynili się do rozwoju cywilizacyjnego Ukrainy i zbliżyli ją do kultury zachodniej, a wielu z nich (np. W. Antonowicz, W. Łypynski) współtworzyło ukr. ideologię narodową.

**POLANIE** [поляни], plemię staroukr., osiadłe nad środkowym Dnieprem; w VI–VII wschodni odłam wielkiego związku plemion słowiańskich (odłam zach. udał się na zachód w kierunku Wisły i Odry, dając później początek narodowi pol.); od IX podporządkowali sobie DREWLAN, DREGOWICZÓW i SIEWIERZAN; tworzyli trzon etniczny Rusi Kijowskiej oraz narodu ukr.

**POLANSKI JURIJ** [Полянський Юрій], 1892–1975, geolog, geograf, archeolog, pedagog i działacz polityczny; w 1939–1941 prof. Uniwersytetu im. I. Franki we Lwowie; od 1944 na emigracji (Austria, Niemcy, Argentyna), od 1956 prof. Uniwersytetu Państwowego w Buenos Aires; swoje badania poświęcił problematyce geologiczno-geograficznej Podola i Polesia, a także Argentyny.

**POLESIE** [Полісся], region w dorzeczu rz. Prypeć (na Ukrainie oraz Białorusi); obejmuje płn. część obwodów kijowskiego, zytomierskiego, rówieńskiego i wołyńskiego; ponad połowę powierzchni stanowią bagna i torfo-

wiska, a także liczne jeziora i lasy sosnowe; te warunki naturalne były i są dogodne do uprawy lnu i rozwoju tkactwa, gospodarki leśnej i rybnej, obróbki drewna oraz – niegdyś – żelaza otrzymywanego z rud bagiennych; dotknięte skutkami awarii elektrowni jądrowej w Czarnobylu oraz wandalizmu ekologicznego w okresie USRR (wadliwie przeprowadzona melioracja, która doprowadziła do naruszenia systemu wodnego, stepowienia ziemi ornej, zniszczenia krajobrazu).

**POLISZCZUK KŁYM** [Поліщук Клим], 1891–1937, poeta, prozaik, dramaturg; przedstawiciel nurtu symbolistycznego, jego osiągnięcia to m.in. zbiory poezji *Spiwy w polach* i *Zwukokolimist'* oraz powieść o N. Machnie *Hulajpils'kyj bat'ko*; w 1920–1925 we Lwowie, w 1925 powrócił do Kijowa; w 1935 uwięziony, zginął w łagrze na Wyspach Solowieckich.

**POLISZCZUK WAŁERJAN** [Поліщук Валер'ян], 1897–1937, poeta i krytyk literacki o orientacji awangardowej (konstruktywista); opublikował m.in. zbiory poezji *Soniaczna mić* i *Radio w żytach*; w wierszach (przeważnie wolnych) opiewał cywilizację naukowo-techniczną, później dał wyraz fascynacji komunistyczną ideą rewolucji światowej; aresztowany w 1934, osadzony w łagrze na Wyspach Solowieckich (gdzie zginął).

**POLITECHNIKA KIJOWSKA** [Національний Технічний Університет „Київський політехнічний інститут“], największa uczelnia techniczna w kraju, założona w 1898, na 18 wydziałach studiuje ponad 35 tys. studentów; od 1995 status „uniwersytetu narodowego”.

**POLITECHNIKA LWOWSKA** [Технічний Університет „Львівська політехніка“], najstarsza uczelnia techniczna na ziemiach ukr., założona w 1844 jako zawodowa Akademia Techniczna, w 1877 podniesiona do rangi szkoły wyższej z nazwą P. L. (do 1939); w 1922–1925 na znak protestu przeciwko



usunięciu profesorów-Ukraińców wykładowcy i studenci ukr. utworzyli podziemną Wyższą Szkołę Politechniczną; w 1939–1941 i 1944–1993 pod nazwą Instytut Politechniczny, a pod okupacją niemiecką jako Instytut Techniczny; od 1993 status uniwersytecki; ob. na 16 wydziałach studiuje ok. 30 tys. studentów; gl. gmach w stylu neorenesansowym wzniesiono w 1874–1877 wg proj. J. Zachariewicza.

„POLITYKA I KULTURA” [„ПОЛІТИКА І КУЛЬТУРА”, „ПІК”], ilustrowany tygodnik społeczno-kulturalny, wydawany od 1999 w Kijowie; programowo jest ponadpartyjny, pronarodowy i proreformatorski; skupia się na problematyce krajowej; treściowo dominują w nim trzy kręgi tematyczne: aktualia polityczne (*Czas*), publicystyka społeczna i gospodarcza (*Tema*) oraz wydarzenia kulturalne (*Styl*).

POLONISTYKA UKRAIŃSKA [УКРАЇНСЬКА ПОЛОНІСТИКА], studia nad językiem i literaturą pol. rozpoczęto na Ukrainie od pocz. XIX, przede wszystkim w Uniwersytecie Charkowskim (m.in. P. Hulak-Artemowski), a systematyczne badania po II wojnie światowej, gdy otwarto sekcje słowiańskie w Instytucie Literatury im. T. Szewczenki i Instytucie Językoznawstwa AN USRR w Kijowie, a także w oddziale AN we Lwowie; szczególnie dobrze rozwija się literaturoznawstwo (prace m.in. H. Werwesa, R. Kyrziwa, J. Bulachowskiej i S. Łewinskiej); osiągnięciem językoznawców było wydanie 2-tomowego słownika pol.-ukr. pod red. Ł. Humeckiej; jako kierunek studiów istnieje w Uniwersytecie im. T. Szewczenki w Kijowie (prowadzony tu przez jedyną na Ukrainie samodzielną katedrę polonistyki) oraz we Lwowie, Charkowie, Iwano-Frankowsku i Żytomierzu.

POLONIZMY W JĘZYKU UKRAIŃSKIM [ПОЛОНІЗМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ], żarozużczone z języka pol. wyrazy, ich formy i znaczenia oraz związki wyrazowe i konstrukcje skład-

niowe; znaczny zakres w przeszłości, większy na Ukrainie prawobrzeżnej niż lewobrzeżnej, największy w Galicji Wsch.; w czasach USRR rugowane z użycia, najczęściej zastępowane rusycyzmami; utrzymały się ob. – w języku literackim oraz w gwarach zach. – te, które zasymilowały się dawniej.

POŁONSKA-WASYŁENKO NATALIA [ПОЛОНСЬКА-ВАСИЛЕНКО НАТАЛІЯ], 1884–1973, historyk i archeolog; od 1944 na emigracji (Niemcy), prof. Uniwersytetu Kijowskiego i Wólnejo Uniwersytetu Ukr. w Monachium; opublikowała ponad 200 prac naukowych z archeologii i historii Ukrainy, w tym 2-tomową syntezę *Istorija Ukrainy*.

POŁOWCY [ПОЛОВЦІ], lud turecki osiadły w XI na Nizinie Czarnomorskiej; przez dwa wieki Ruś Kijowska prowadziła z nimi walkę o dominację; rozprzyszyli się po 1273.

POŁTAWA [ПОЛТАВА], m. obwodowe, ponad 320 tys. mieszk.; znana od 1174, w 1569–1648 w składzie Polski; w pobliżu w 1709 porażka sil sprzymierzonych szwedzko-ukr. pod dowództwem Karola XII i I. Mazepy w bitwie z wojskiem ros. Piotra I; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady diamentów i fabryka instrumentów muzycznych) i oświatowo-kulturalny (5 uczelni, 2 teatry, 6 muzeów, w tym I. Kotlarewskiego i bitwy poltawskiej); wśród zabytków m.in. barokowy sobór Podniesienia Krzyża (*Chrystowozdwyżenskyj*) z 1689–1709 oraz modernistyczny gmach ziemstwa z 1903–1908 (wg proj. W. Kryczewskiego i O. Szyrszowa); spopularyzowana przez twórcę ros. A. Puszkina w powieści poetyckiej pt. *Poltawa*, w której na tle bitwy ros.-szwedzkiej ukazano – z punktu widzenia imperializmu ros. – „złą Ukrainę” uosabianą przez „zdrajcę” I. Mazepę.

POŁTAWSZCZYŻNA [ПОЛТАВЩИНА], region leżący na lewym brzegu Dniepru, terytorialnie tożsamy z ob. obw. poltawskim; zajmuje pld. lasostepową część Niziny Naddnieprzań-

skiej; odegrała dużą rolę w całej historii Ukrainy, w XIX przewodziła procesowi odrodzenia świadomości narodowej Ukraińców; jej gwara stanowiła podwalinę w ukształtowaniu się ukr. języka literackiego; posiada żywe do dziś tradycje twórczości ludowej, zwłaszcza w zakresie garncarstwa (Opisznia) i tkactwa (Reszetyłówka).

**POŁUBOTOK PAWEŁ** [ПОЛУБОТОК ПАВЛО], ok. 1660–1724, hetman nakażny Ukrainy lewobrzeżnej w 1722–1724; przeciwstawiał się ograniczaniu autonomii Ukrainy przez Rosję; uwieczniony w Twierdzy Petropawłowskiej w Petersburgu, gdzie zmarł; istnieje legenda o pozostawionych przez niego skarbach, które miał zapisać w spadku niepodległej ojczyźnie.

**POMNIK CHMIELNICKIEGO W KIJOWIE** [ПАМ'ЯТНИК ХМЕЛЬНИЦЬКОМУ У КИЄВІ], słynny pomnik hetmana Ukrainy wzniesiony wg proj. rzeźbiarza ros. M. Mikieszyna w 1888 na placu św. Zofii.

**POMNIK MICKIEWICZA WE LWOWIE** [ПАМ'ЯТНИК МІКЕВИЧЕВИ У ЛЬВОВІ], pomnik wzniesiony wg proj. A. Popiela w 1905 na placu Mariackim (ob. pl. Mickiewicza); uznany za najpiękniejszy P naszego wieszczą, jego kompozycję stanowi wysmukła kolumna, a u jej stóp poeta natchniony przez skrzydlatą postać anioła; in., zbudowane przez Polaków na Ukrainie dla uczczenia autora *Pana Tadeusza*, znajdują się w Iwano-Frankowsku, Borszczowie, Podhajcach i Zbarażu.

**POMNIK SZEWCZENKI W KANIEWIE** [ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ У КАНЕВІ], słynny monumentalny pomnik wzniesiony wg proj. M. Manizera na brzegu Dniepru w 1939; tenże rzeźbiarz zrealizował pomniki Szewczenki w Charkowie (1935) i Kijowie (1939); w 1992 we Lwowie postawiono Kobzarzowi pomnik (proj. A. i W. Suchorskich), o którym marzyli Ukraińcy lwowscy od stu lat; najoryginalniejszy jego pomnik (w kształcie kur-

hanu zwieńczonego postacią poety) wznosił konstruktywista I. Kawaleridze w Połtawie (1926).

**POMNIK SZEWCZENKI W WARSZAWIE** [ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ У ВАРШАВІ], został wzniesiony w 2002; był darem Ukrainy dla stolicy Polski; wykonał go rzeźbiarz Anatolij Kuszcz, przedstawiając młodego poetę jako rówieśnika naszych wielkich romantyków; in. pol. pomnik poety ukr. autorstwa A. Boro-daja (zbudowany dzięki inicjatywie Ukraińców pol.) znajduje się w Białym Borze.

**POMNIK SZEWCZENKI W WASZYNGTONIE** [ПАМ'ЯТНИК ШЕВЧЕНКОВІ У ВАШІНГТОНІ], pomnik zaprojektowany przez rzeźbiarza Ł. Molodożanyna i architekta Radosława Żuka, odsłonięty w centrum Waszyngtonu 27 VI 1964 z udziałem byłego prezydenta USA D. Eisenhowera; na cokole odcisnięto cytat z „Kobzarza”: *Koły diżdemoś Waszyngtonu z nowym i prawednym zakonom? A diżdemoś taky kołys!*; in. pomniki poety w Ameryce znajdują się w Winnipeg (wg proj. A. Dara-hana), w Cleveland (popiersie autorstwa O. Archipenki) oraz w Buenos Aires (wg proj. Ł. Molodożanyna).

**PONOMARIOW OŁEKSANDR** [ПОНОМАРЬОВ ОЛЕКСАНДР], ur. w 1973, piosenkarz estradowy o dużej popularności; kontynuuje tradycję lirycznej piosenki estradowej z 1960.–1970.; jego przeboje to *Persza i ostannia ljubow* oraz *Czomuś tak birko płakala wona*; w 2003 reprezentował Ukrainę w finale konkursu piosenki Eurowizji.

**POP** [ПІП], ksiądz prawosławny i greckokatolicki.

**POROHY DNIEPRZAŃSKIE** [ДНІПРОВІ ПОРОГИ], kamienne progi rzeczne na Dnieprze do 1932, ciągnące się na odcinku 90 km i uniemożliwiające żeglugę; zniknęły po sztucznym spiętrzeniu Dniepru dla potrzeb elektrowni wodnej Dnicproges.

**POSTMODERNIZM** [ПОСТМОДЕРНИЗМ], nowe tendencje we współczesnej kulturze ukr., podejmujące krytykę idei jedności, całości i racjonalności, obiektywizmu oceny i wartości oraz akcentujące znaczenie różnicy, pluralizmu i relatywizmu; ujawnił się szczególnie w literaturze (m.in. odrodzenie estetyki baroku, działania grupy Bu-Ba-Bu, twórczość Oksany Zabuzko).

**POSTYSZEW PAWIĘŁ** [ПОСТИШЕВ ПАВЕЛ], 1887–1939, polityk sowiecki, Rosjanin; w 1933–1937 sekretarz KC KP(b)U, osobiście przedstawiciel J. Stalina na Ukrainie; rozpętał krwawy terror wobec chłopów ukr. (łamiąc ostatecznie ich opór przeciw kolektywizacji) oraz inteligencji narodowo zorientowanej, w tym i partyjnej (doprowadzając do zamknięcia etapu „ukrainizacji” w USRR); za szerzenie kultu swojej osoby uwięziony przez NKWD i stracony.

**POTAPOWA OŁENA** [ПОТАПОВА ОЛЕНА], ur. w 1930, tancerka; w 1948–1976 primabalerina w kijowskim Teatrze Opery i Baletu; zasłynęła m.in. z partii tytułowych w baletach K. Dańkewicza (*Lileja*) i M. Skorulskiego (*Lisowa pisma*).

**POTEBNIA ANDRIJ** [ПОТЕБНЯ АНДРІЙ], 1838–1863, oficer armii ros., narodnik, brat Ołeksandra; przeszedł na stronę powstania styczniowego; poległ w bitwie pod Skalą.

**POTEBNIA OŁEKSANDR** [ПОТЕБНЯ ОЛЕКСАНДР], 1835–1891, językoznawca, folklorysta i teoretyk literatury, brat Andrija; prof. Uniwersytetu w Charkowie; jest uznawany za prekursora semazjologii, gramatyki generatywnej oraz nurtu psychologicznego w badaniach literackich; prace m.in. z gramatyki historycznej języków ukr. i ros., językoznawstwa ogólnego oraz teorii języka poetyckiego; w dziedzinie teorii języka badał m.in. związki między mową, myślą i światem zewnętrznym; tezę W. von Humboldta o „wewnętrznej formie słowa” rozwinął w zbiorze

rozpraw *Mysl i jazyk*; przykładem innowacyjnej analizy archetypowej jest jego praca poświęcona pastoralkom ukr. *Objasnienija małoruskich i srodnych narodnych piestien (Koladki i szchedrowki)*.

**POTIOMKIN GRIGORIJ** [ПОТЬОМКИН ГРИГОРИЙ], 1739–1791, feldmarszałek ros., faworyt Katarzyny II; od 1774 zarządca i namiestnik Ukrainy Płd., przyczynił się do jej wszechstronnego rozwoju; z jego inicjatywy carowa zlikwidowała w 1775 Sicz Zaporoską; w 1783 zajął i przyłączył Krym do Rosji; w 1790 mianowany „hetmanem kateerynosławskich i czarnomorskich wojsk kozackich”.

**„POTIOMKINOWSKIE WSIE”** [„ПОТЬОМКИНСЬКІ СЕЛА”], legenda o fikcyjnych wsiach, zbudowanych przez G. Potiomkina z okazji wizytacji w 1787 przez Katarzynę II Ukrainy Płd. (którą wtedy zarządzał), jest wymysłem historiografów ros.; w istocie ziemie te, ciągnące się wzdłuż Dniepru od Krzemieńczuka do Chersonia, były wspaniałe zagospodarowane przez Kozaków zaporoskich i chłopów ukr.; carowa ros. podziwiała prawdziwe wsie, zadbane i zasobne, nie zaś namalowane na ogromnych „drewnianych planszach”.

**„POUCZENIE” WŁODZIMIERZA MONOMACHA** [„ПОУЧЕНІЕ” ВОЛОДИМИРА МОНОМАХА], utwór dydaktyczno-autobiograficzny z gatunku „testamentu”, powstały w 1099–1117; gatunek ten, wywodzący się z piśmiennictwa bizantyjskiego, był rozpowszechniony na Rusi-Ukrainie; jego przykłady znajdujemy m.in. w *Izbornikach Swiatostawa*; charakter P. mają też *Słowa*, m.in. Hilariona, Cyryla Turowskiego i Klimenta Smolatycza.

**POWIEŚĆ** [РОМАН], gatunek prozy epickiej o swobodnej kompozycji, rozbudowanej fabule i różnorodnej tematyce; jej inicjatorem w literaturze ukr. był P. Kulisz, autor P. historycznej *Czorna rada* (1857); przedtem uprawiana przez Ukraińców (np. *Pan Chalawskiej*

H. Kwitki-Osnowjanenki, *Czajkowski* J. Hrebinki) w języku ros.; utrwaliła się w II poł. XIX (m.in. P. Myrny, I. Neczuj-Łewycki); zmodernizowana za sprawą W. Wynnyczenki, który w swych P. wyszedł poza – dotychczas dominującą – tematykę życia wsi; w XX wytworzyła dużą liczbę odmian; ob. przeobraża się strukturalnie dzięki propozycjom postmodernistów, m.in. J. Andruchowicza, Oksany Zabuzko i I. Łuczuka.

**POWIEŚĆ BIOGRAFICZNA** [БІОГРАФІЧНИЙ РОМАН], utwór, którego przedmiotem jest życie osoby historycznej; pierwowzór w literaturze ukr. stworzył W. Petrow (*Romany Kulisza, Alina i Kostomarow*); uprawiali ją Oksana Iwanenko, O. Ilczenko, Ł. Smilanski i in.; jest częścią literatury popularnej.

**POWIEŚĆ HISTORYCZNA** [ІСТОРИЧНИЙ РОМАН], powieść przedstawiająca zamknięty okres dziejów; odmiana b. żywotna i dynamicznie rozwijająca się; zapoczątkował ją utworem *Czorna rada* P. Kulisz; w XX ukazywane w niej epizody historii często miały odniesienie do współczesnej Ukrainy, np. *Ludolowy* Zinajdy Tułub, *Orda* R. Iwanyczuka czy *Mecz Areja* I. Bilyka.

„**POWIEŚĆ MINIONYCH LAT**” [„ПОВІСТЬ ВРЕМЕННИХ ЛІТ”], najstarsza kronika ruska opracowana w Kijowie w II dziesięcioleciu XII; 3 redakcje sporządzili kolejno: Nestor w 1113 (nie zachowała się), Sylwester w 1116 oraz autor nieznany w 1118; przekazała najdawniejsze dzieje Rusi-Ukrainy, nakreśliła sylwetki książąt kijowskich, utrwaliła chronologię oraz zawarła informacje z dziedziny geografii, prawa, ekonomiki i etnografii.

**POWIEŚĆ SPOŁECZNO-OBYCZAJOWA** [СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИЙ РОМАН], podstawowa odmiana P. realistycznej; w literaturze ukr. pokazywany korpus tekstów; uprawiali ją m.in. P. Myrny, I. Neczuj-Łewycki, U. Samczuk, O. Honczar, Iryna Wilde, M. Stelmach i in.

**POWIEŚĆ WIERSZEM** [РОМАН У ВІРШАХ], gatunek poezji narracyjnej rozwijający się w literaturze ukr. XX; jej osiągnięcia to m.in. *Poliska trylobija* O. Pidsuchy, *Mołodist’ brata* Ł. Perwomajskiego i *Marusia Czuraj* Liny Kostenko.

**POZEN ŁEONID** [ПОЗЕН ЛЕОНІД], 1849–1921, rzeźbiarz realista, należący do stowarzyszenia pieriedwiżników; tworzył formy monumentalne (np. pomniki I. Kotlarewskiego i M. Gogola w Połtawie) i kameralne, przeważnie figurowe o tematyce obyczajowej (np. *Kobzar*, *Zebra*, *Pereselynci*).

**PRAGA** [ПРАГА], stolica Czech; w 1920–1945 największy ośrodek życia narodowego Ukraińców na emigracji (towarzystwa naukowe i studenckie, muzea i archiwa, szkoły wyższe i średnie, dzienniki i czasopisma); z przyściem Armii Czerwonej instytucje i organizacje ukr. zlikwidowano, a wielu polityków, naukowców i artystów wyemigrowało do Niemiec lub zostało uwięzionych przez NKWD i trafiło do łagrów sowieckich.

**PRASA NA UKRAINIE** [ПРЕСА В УКРАЇНІ], od 1991 – po załamaniu się sowieckiego systemu prasy i jej dystrybucji – trwa ob. budowa rynku czasopiśmienniczego; w 2003 zarejestrowano 17 371 wydań periodycznych; oprócz czasopism i tygodników kulturalno-literackich, które uchowały się dzięki mecenatowi państwa, pojawiły się – odzwierciedlając pluralizm światopoglądowy społeczeństwa ukr. – liczne organy partii i ruchów politycznych; komercyjnie dominują na rynku dzienniki i tygodniki serwujące treści brukowe; popularność zachowała prasa lokalna – obwodowa, miejska i rejonowa; w większości P., również wydawana przez właścicieli zagranicznych, jest rosyjskojęzyczna (największy nakład dziennika „Fakty i Komentarz”: 1019 tys. egz.); tytuły ukraińskojęzyczne nie są w stanie uzyskać stabilności finansowej (największy nakład dziennika „Siłski Wisti”: 474 tys. egz.); ponadto P. nękają na-

ciski ze strony administracji państwowej, nadal czulej na krytykę swych działań.

**PRASKA SZKOŁA POETYCKA** [ПРАЗЬКА ПОЕТИЧНА ШКОЛА], grupa literacka z lat 1920–1944, która swój początek wzięła w Czechach; weszli do niej poeci emigranci po upadku URL: J. Małaniuk, J. Darahan, Ł. Mosendz, O. Olżicz, Olena Teliha, Oksana Laturyńska, Hala Mazurenko, O. Stefanowicz i in.; niescalona organizacyjnie i programowo, jednak spójna światopoglądowo (ideologia narodowa), poetycko (modernizm) i tematycznie (przeszłość Ukrainy, miłość do niej, nostalgia).

„PRAWDA” [„ПРАВДА”], czasopismo polityczne i literackie ukazujące się we Lwowie w 1867–1896 z różną częstotliwością (przeważnie jako miesięcznik); organ narodowców; duże zasługi dla rozwoju kultury i świadomości narodowej; współpracowali z nią prawie wszyscy znani wówczas pisarze i publicyści.

„PRAWDA RUSKA” [„РУСЬКА ПРАВДА”], zbiór praw Rusi Kijowskiej; najstarsza wersja, tzw. krótka redakcja (zwana *Prawdą Jarosława Mądrego*), pochodziła z XI (zachowała się kopia z XIII) i zawierała 18 artykułów regulujących odpowiedzialność za popełnione przestępstwa; II redakcja z XII, zwana *Prawdą Jarosławowiczów*, była odbiciem rozwinętych stosunków feudalnych na Rusi; za panowania Włodzimierza Monomacha sporządzono III wersję, która aktualizowała dotychczasowe normy oraz wprowadzała nowe przepisy, zwłaszcza w dziedzinie stosunków cywilnych.

**PREZYDENCI UKRAINY** [ПРЕЗИДЕНТИ УКРАЇНИ]: Mychajło Hruszewski (1918), Łeonid Krawczuk (1991–1994) i Łeonid Kuczma (1994–1999, II kadencja od 1999).

**PRICAK (PRITSAK) OMELIAN** [ПРИЦАК ОМЕЛЯН], ur. w 1919, amerykańsko-ukr. historyk,

orientalista; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA), prof. Uniwersytetów w Getyndze oraz Cambridge, gdzie założył studia ukrainistyczne; redagował takie czasopisma naukowe, jak „Societas Uralo-Altaica” i „Harvard Ukrainian Studies”; od 1991 członek rzeczywisty NANU i dyrektor jej Instytutu Orientalistyki (do 1998); swoją pracę naukową poświęcił m.in. badaniu źródeł wschodnich z okresu domongolskiego zawierających informacje o pochodzeniu Rusi jako zbiorowości i jako terytorium (m.in. *The Origin of Rus*).

**PROKOPOWICZ FEOFAN** [ПРОКОПОВИЧ ФЕОФАН], 1681–1736, ukr.-ros. pisarz, filolog, duchowny prawosławny; w 1704–1716 prof. i rektor Akademii Mohylańskiej w Kijowie, gdzie wykladał m.in. retorykę i poetykę; od 1716 w Petersburgu (biskup pskowski, a później arcybiskup nowogrodzki); najpierw zwolennik koncepcji hetmana I. Mazepy (jemu właśnie zadedykował swoją tragicomedię *Władymyr*), po 1709 poparł cara ros. Piotra I; autor łacińskiej *De arte poetica*.

**PROKOPOWICZ PETRO** [ПРОКОПОВИЧ ПЕТРО], 1775–1850, pszczelarz-praktyk i badacz życia pszczół, konstruktor ula z ramkami w nadstawce, prawodawca ukr. terminologii pszczelarskiej; w swoim majątku Mytchenki k. Baturyna założył i prowadził szkołę pszczelarską; przyjaźnił się z pisarzami i artystami, odwiedzali go m.in. T. Szewczenko i M. Kostomarow.

„PROLETKULT” [„ПРОЛЕТКУЛЬТ” („ПРОЛЕТАРСЬКА КУЛЬТУРА”)], ogólnoros. organizacja założona w 1917 pod kierownictwem A. Bogdanowa i A. Łunaczarskiego; miał swoją sekcję na Ukrainie; nastawiał się na wypracowanie masowej kultury proletariatu; przyczynił się do obniżenia poziomu literatury i zarazem do podniesienia poziomu kultury mas robotniczych; zlikwidowany przez władze sowieckie w 1923.

**PROMETEIZM** [ПРОМЕТЕЇЗМ], mit Prometeusza, bojownika o wolność i męczennika za ideę,

wielokrotnie interpretowany przez pisarzy ukr., m.in. I. Frankę, Łesię Ukrainkę, P. Tyczyń, A. Malyszkę i I. Dracza; w literaturze ukr. znajdujemy również interpretacje i in. toposów z piśmiennictwa światowego: Don Kichota, Hamleta, Fausta i Don Juana.

„PROSWITA” [„ПРОСВИТА”], masowa oświatowa organizacja społeczna o orientacji narodowej założona we Lwowie w 1868 z zadaniem „szerzenia oświaty wśród ludu w kierunku moralnym, materialnym i politycznym”; objęła wszystkie ziemie ukr., miała ogromny wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej Ukraińców; prowadziła m.in. biblioteki i czytelnice, teatry amatorskie i zespoły śpiewacze oraz działalność gospodarczą; zabroniona przez Sowieców, odrodziła się w 1989–1991 jako Ogólnoukr. Towarzystwo „Proswita” im. T. Szewczenki (cele: sprzyjanie rozwojowi języka ukr. jako państwowego, organizowanie obchodów święta piśmiennictwa narodowego, wydawanie tygodnika „Słowo Proswity”).

„PROŚBA DANIELA WIĘZNIĄ” [„МОЛЕНІЄ ДАНИЛА ЗАТОЧНИКА”], lament ukr.-ros. z poł. XII zawierający żale autora na swój los oraz błaganie, by książę otoczył go opieką; jego atrybucja jest niepewna, być może należy do tradycji literackiej Nowogrodu Wielkiego (a więc ros.), nie zaś kijowsko-perejasławskiej (jak sugerują niektórzy badacze ukr.).

PROTEIŚCI [ПРОТЕІСТИ], określenie R. Łuźnego odnoszące się do M. Smotryckiego (1578–1633), K. Sakowicza (ok. 1576–1647) i in. ukr. pisarzy religijnych, którzy gorliwie bronili zarówno prawosławia, jak i katolicyzmu (po przyjęciu obrządku łacińskiego); dosadniej – bo *chameolentami ruskimi* – nazwał ich P. Mohyla.

PROZA – zob. EPIKA

PRYJMA-BOHACZEWSKA ROMA [ПРИЙМА-БОГАЧЕВСЬКА РОМА], ur. w 1927, tancerka,

pedagog i choreograf; w 1939–1944 występy we Lwowskim Teatrze Operowym; od 1944 na emigracji (Austria, Kanada, USA); zwolenniczka tańca nowoczesnego.

PRYJMACZENKO MARIA [ПРИЙМАЧЕНКО МАРІЯ], 1909–1998, malarka, reprezentantka sztuki naiwnej, mieszkała we wsi Bolotnia na Kijowszczyźnie; autorka malowideł ściennych, ilustracji do książek oraz malunków na ceramice; swoje kompozycje baśniowe oparła na motywach zwierzęcych i roślinnych (np. *Zwiri z Bolotni*, *Soniasznyky* i in.).

PRYŁUKI [ПРИЛУКИ], m. rejonowe w obw. czernihowskim, ok. 73 tys. mieszk.; znane od 1092 jako twierdza broniąca granic Rusi Kijowskiej; ośrodek przemysłowy; wśród zabytków m.in. barokowy sobór Przemienienia Pańskiego (*Spaso-Preobrażenskyj*) z 1710–1720 oraz budynek skarbcza pułkowego (*Arsenał Gałagana*) z XVIII.

PRZEMYSŁ UKRAINY [ПРОМІСЛОВІСТЬ УКРАЇНИ], rozwijał się jako część składowa gospodarki imperium ros., a później ZSRR, bez uwzględniania interesów narodowych Ukraińców; ten negatyw uwidocznił się po odzyskaniu przez Ukrainę niepodległości: nastąpił rozpad więzi ekonomicznych i technologicznych między przedsiębiorstwami (w skali byłego ZSRR) oraz odczuto skutki deformacji strukturalnych (przewaga przemysłu ciężkiego, 35% potencjału poradzieckich zakładów o profilu produkcji wojennej, nieracjonalne rozmieszczenie przemysłu); w 1991 funkcjonowało 8306 przedsiębiorstw przemysłowych zatrudniających ponad 7 mln ludzi, w tym zakłady budowy maszyn (43% zatrudnionych w skali kraju), wydobywcze (11,4%), hutnictwa żelaza i stali (7%), przemysłu lekkiego (10,5%) i spożywczego (9,2%); największe ośrodki przemysłowe to nadal: doniecki, charkowski, dniepropetrowski, kijowski i lwowski; reorientacja produkcji oraz prywatyzacja przemysłu przebiega

wolno; w 2000 działało ponad 150 tys. prywatnych średnich i małych firm oraz 3 tys. spółdzielni dających w sumie ponad 10% dochodu narodowego (optymalna perspektywa to ok. 3 mln sprywatyzowanych podmiotów gospodarczych); do nowych wymogów szybciej przystosowują się przedsiębiorstwa związane z usługami i zaspokajaniem codziennych potrzeb ludności; giganty przemysłu, zwłaszcza zakłady produkujące militaria, znajdują się w letargu ustrojowym i produkcyjnym, tracą rynki zbytu, nie potrafią dokonać konwersji produkcji, pochłaniając przy tym potężne dotacje z budżetu państwa; mizerna wyniki przemysłu państwowego oraz istnienie przy nim tzw. szarej strefy decydują w dużej mierze o niezadowalającym stanie całej gospodarki Ukrainy.

**PSALMY** [ПСАЛМІ], natchnione pieśni Dawida o charakterze modlitewno-hymnicznym; ich zbiór (*Psalterz*) wchodzi w skład Starego Testamentu; od XVI są w literaturze ukr. przedmiotem przekładów, stylizacji i naśladowań (od H. Skoworody do Liny Kostenko); w XVII–XVIII rozwinęły się w kantyczki; muzykę do nich komponowali m.in. M. Łeontowicz, O. Koszyc i P. Kozycki; były używane też jako pomoc do nauki w szkołach.

**PSEUDONIM** [ПСЕВДОНИМ], przybrane nazwisko, imię, znak graficzny, używane w wypowiedziach publicznych; podobne znaczenie ma kryptonim (inicjały użyte jako podpis pod tekstem); *Słownik ukraińskich pseudonimów* Ołeksija Deja z 1969 notuje ponad 10 tys. P i K. publicystów, pisarzy, artystów i działaczy społecznych w XVII–XX; uciekanie się do P i K. było formą samoobrony przedstawicieli kultury ukr. w warunkach braku swobód obywatelskich lub wpływało z potrzeb zawodowych.

**PUBLICYSTYKA** [ПУБЛІЦИСТИКА], forma działalności dziennikarskiej zmierzająca do oddziaływania na opinię publiczną, posługująca się

artykułem, esejem, felietonem w prasie, radiu, telewizji i filmie; do niej właśnie uciekli się pisarze i dziennikarze ukr. po uzyskaniu swobody wypowiedzi w k. 1980. ze względu na moc jej środków perswazyjnych; przedmiotem zainteresowania publicystów są ob. problemy polityczne (m.in. ugruntowanie niepodległości Ukrainy), ekologiczne (m.in. konsekwencje awarii elektrowni jądrowej w Czarnobylu) i społeczno-duchowe (m.in. status języka ukr., odrodzenie religijności); uprawiają ją z zaangażowaniem m.in. S. Płaczynnda, I. Dziuba, J. Swerstiuk, W. Pluszcz, W. Karpenko i in.

**PULUJ IWAN** [ПУЛУЙ ІВАН], 1845–1918, fizyk, elektrotechnik, wynalazca, tłumacz, prof. i rektor Politechniki w Pradze; uczestniczył w pierwszym wydaniu *Pisma św.* w przekładzie na język ukr. (wraz z P. Kuliszem i I. Neczujem-Łewyckim); patron Uniwersytetu Politechnicznego w Tarnopolu.

**PULK** [полк], 1) jednostka organizacyjna w różnych rodzajach wojsk ukr.; 2) jednostka administracyjno-wojskowa na Ukrainie w XVII–XVIII podlegała hetmanowi i zwierzchnia wobec sotni; kierował nim pułkownik mający władzę wojskową, administracyjną i sędowniczą zarówno nad pułkiem, jak i ludnością cywilną; Ukraina prawobrzeżna była podzielona na 12 P. (białocerkiewski, bractawski, czechryński, czerkaski, humański, kaniowski, korsuński, mohylowski, pawołocki, winnicki, fastowski i bohusławski), lewobrzeżna na 10 (kijowski, perejasławski, czerernihowski, hadziacki, lubieński, myrhorodzki, niżyński, poltawski, pryłucki i starodubski), Słobodzka na 5 (charkowski, iziumski, ochtyrski, ostrohozki i sumski).

**PULKI 1812 ROKU** [ПОЛКИ 1812 РОКУ], tymczasowe formacje wojskowe utworzone na Ukrainie podczas wojny ros.-francuskiej – regularne jednostki kozackie oraz oddziały pospolitego ruszenia (ogólna liczebność 60

tys. osób); zabiegali o nie autonomiści ukr. z kręgu W. Kapnista, jednak rząd carski nie miał do nich zaufania i nie wysłał do działań bojowych; pełniły one służbę pomocniczą.

**PUTYŁA** [ПУТИЛА], osiedle, centrum rejonowe w obw. czerniowieckim, ok. 4 tys. mieszk.; słynie z rzeźby huculskiej; znajduje się tu szkoła ludowych rzeźbiarzy w drewnie oraz muzeum pochodzącego stąd J. Fed'kowicza.

**PUTYWL** [ПУТИВЛЬ], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 20 tys. mieszk.; znany od 1146, wspomniany w *Słowie o wyprawie Igora*; wśród zabytków m.in. monumentalna cerkiew Mykoły Kozackiego z 1735–1737.

**PYMONENKO MYKOŁA** [ПІМОНЕНКО Микола], 1862–1912, malarz realista; pozostawił ponad 700 dzieł, w tym obrazy rodzajowe jak np. *Swaty* i *Prowody rekrutów*.





# R

„RADA” [„РАДА”], dziennik wydawany przez J. Czykałenkę w Kijowie w 1905–1914, w pierwszym roku pod tytułem „Hromadska Dumka”; pierwszy dziennik Ukraińców ros.; propagowała koncepcję autonomii narodowej Ukrainy w składzie Rosji; miała mocny dział kulturalno-literacki (m.in. B. Hrinchenko, S. Petlura).

RADA DS. POLITYKI JĘZYKOWEJ [РАДА З ПИТАНЬ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРИ ПРЕЗИДЕНТІ УКРАЇНИ], organ doradczy prezydenta Ukrainy, powołana w 1997; jej zadaniem jest opracowywanie koncepcji i propozycji odnośnie do polityki językowej państwa ukr., zwłaszcza ugruntowania pozycji języka ukr. jako państwowego, a także – jak zapisano w dekreście prezydenta – *wykorzystania i zachystu rosyjskoji, inszych mow nacionalnych menszyn Ukrainy*; w jej składzie są pisarze, działacze kultury, językoznawcy i politycy.

RADA NAJWYŻSZA [ВЕРХОВНА РАДА], jednoizbowy parlament Ukrainy; najwyższy organ przedstawicielski, wyłaniany w wyborach powszechnych co 4 lata.

RADCZENKO KŁAWDIJA [РАДЧЕНКО КЛАВДІЯ], ur. w 1929, śpiewaczka operowa (sopran); od 1957 solistka w kijowskim Teatrze Opery i Baletu.

RADIO „SWOBODA” [РАДІО „СВОБОДА”], rozgłośnia w Monachium (Niemcy) i w Pradze (Czechy) działająca od 1953 po dzień

dzisiejszy; finansowane przez USA; jego celem było oddziaływanie na ZSRR, aby wytworzyć w nim niezależną opinię publiczną; jego redakcja ukr., która przygotowywała i nadawała codzienny program dla słuchaczy w USRR, również ob. nadaje audycje w języku ukr. chętnie odbierane w niepodległym już kraju.

RADIO UKRAIŃSKIE [УКРАЇНСЬКЕ РАДІО (НАЦІОНАЛЬНА РАДІОКОМПАНІЯ УКРАЇНИ)], instytucja państwowa powołana do przygotowania i emisji programów radiowych; w 1924–1991 działało w ramach sieci ZSRR; ob. 4 programy ogólnoukr. (UR-1, UR-2, „Promiń”, „Ukrajina-swit”) oraz rozgłośnie obwodowe, ponadto ponad 200 rozgłośni prywatnych; ma duże zasługi w tworzeniu i promowaniu kultury narodowej.

RAHOZA MICHAŁ [РОГОЗА МИХАЙЛО], 1540–1599, metropolita kijowski, w 1589–1596 prawosławny, od 1596 greckokatolicki; organizator unii brzeskiej.

REALIZM [РЕАЛІЗМ], prąd artystyczny w ukr. literaturze, sztukach plastycznych i teatrze ukształtowany w poł. XIX (zmierzał do przedstawienia życia człowieka w jego historycznym środowisku z uwzględnieniem tzw. praw rządzących rzeczywistością); w literaturze objął przede wszystkim prozę i dramat; miał 2 fazy: tendencyjną (m.in. przejście od romantyków fascynacji etnografizmem oraz heroizacji postaci historycznych, oświeclenie życia wsi ze stanowiska narodnickiego, por. utwory M. Wówczok-Wilinskiej i A. Swydnickiego) i „obiektywną”, wzmocnioną przez poetykę psychologizmu (por. twórczość P. Myrnego, I. Neczuja-Łewyckiego i I. Franki); w malarstwie ujawnił się najdobitniej w obrazach przedstawicieli nurtu etnograficzno-obyczajowego (m.in. K. Trutowskiego i S. Wasylkiwskiego), a także w pracach pieriedwizników (m.in. M. Ge i M. Jaroszenki); na pocz. XX odbierany jako prąd zużyty i skonwencjonalizowany; reakcją przeciwko niemu był

styl impresjonistyczny (m.in. M. Kociubynski w literaturze oraz I. Trusz, O. Nowakiwski i M. Buraczek w malarstwie).

### REALIZM SOCJALISTYCZNY, SOCREALIZM

[СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ, СОЦРЕАЛІЗМ], doktryna i praktyka artystyczna obowiązująca w 1934–1986 w USRR; jego postulaty to zgodność wizji świata z ideologią komunistyczną, typowość i ludowość treści przedstawieniowych oraz uprzywilejowanie tematyki pracy i ruchu rewolucyjnego; propagandowe narzędzie państwa sowieckiego, stanowił regres w kulturze ukr.; jego elementy znajdujemy w sztukach plastycznych (m.in. pompacyjne malarstwo, plakat agitacyjny), w architekturze (m.in. monumentalne budownictwo o cechach pseudoklasycystycznych), muzyce (np. piosenka masowa), w literaturze i filmie (m.in. utwory produkcyjne).

RECYTACJA DZIEŁ LITERACKICH [ХУДОЖНЄ ЧИТАННЯ], część składowa sztuki estradowej na Ukrainie; wyróżnił się w niej w 1960.–1970. Anatolij Pałamarenko; popularnością cieszyło się deklamowanie przez poetów własnych wierszy, uznanie zdobyli W. Sosiur i oraz przedstawiciele „pokolenia lat sześćdziesiątych”: I. Dracz, M. Winhranowski, D. Pawłyczko i Lina Kostenko; literatura recytowana na estradzie w okresie USRR była „bastionem” wolnych myśli i emocji – stąd jej powodzenie; ob. straciła na znaczeniu społecznym.

„REFORMATOR” [„НАРОДНИЙ МАЛАХІЙ”], ekspresjonistyczny dramat M. Kulisza z 1927; gł. bohater – wiedziony pragnieniem naprawy realnego komunizmu, niewolnik idei „socjalizmu błękitnego” – opuszcza rodzinę, aby jako ludowy komisarz ulepszyć świat poprzez reformę człowieka; po raz pierwszy zrealizowany przez Ł. Kurbsa w teatrze „Bereził” w Charkowie; w Polsce wystawiany trzykrotnie; w Teatrze im. J. Kochanowskiego w Opolu (1989, reż. Maciej Korwin), w Teatrze Telewizji (1992, reż. Krzysztof Orze-

chowski) i w krakowskim Starym Teatrze (1995, reż. Robert Ziolo).

REGIONY [РЕГІОНИ], obszary odróżniające się od terenów sąsiednich cechami fizycznogeograficznymi, ekonomicznymi i kulturowymi; na Ukrainie są następujące R.: na zachodzie – Besarabia Płd., Bojkowszczyzna, Bukowina Płn., Huculszczyzna, Kijowszczyzna, Podole, Pokucie, Polesie, Wołyń i Zakarpacie; na wschodzie – Czernihowszczyzna, Krym, Połtawszczyzna i Ukraina Słobodzka; R. wschodnie są obszerniejsze od zachodnich, czynnikami je wyznaczającymi były uwarunkowania polityczno-społeczne w XVII–XIX; natomiast R. zachodnie różnicowały się wskutek zasiedlenia ich obszarów przez dawne ludy autochtoniczne.

REICHSKOMMISSARIAT UKRAINE [РЕЙХСКОМІСАРІАТ УКРАЇНИ], jednostka polityczno-administracyjna ze stolicą w Równem utworzona przez niemieckie władze okupacyjne w 1941–1944 na większej części ziem ukr.; obowiązywał w nim język ukr. jako urzędowy, funkcjonowało szkolnictwo wszystkich szczebli, a porządku publicznego strzegła ukr. policja pomocnicza; był kolonią niemiecką ze wszystkimi tego faktu konsekwencjami (np. na roboty przymusowe do Niemiec wywieziono ok. 2,2 mln osób).

„REKREACJE” [„РЕКРЕАЦІЇ”], mikropowieść J. Andruchowicza (1992), która zdobyła duży rozgłos postmodernistyczną optyką, manifestacyjnie zrywając z tradycjami estetycznymi piśmiennictwa ukr.; bohaterowie – młodzi poeci, przedstawieni przez autora w rzeczywistości późnosowieckiej – rozprawiają się w tonie prześmiewczym z konwencją literatury zaangażowanej.

RENEASANS [РЕНЕСАНС], okres w rozwoju kultury ukr. (XVI–XVII), charakteryzujący się m.in. nawiązaniem – za pol. pośrednictwem – do dziedzictwa antycznego; odcisnął piętno na architekturze miast (m.in. Lwowa,

Kamieńca Podolskiego i in.), w rzeźbie, grafice i muzyce; w literaturze wpływy nieznaczące, głyż – jak twierdzi D. Czyżewski – ruch narodowo-religijny przeciw unii brzeskiej, a zwłaszcza piśmiennictwo polemiczne nie sprzyjały recepcji zachodnich idei odrodzenia.

#### RENEANS LWOWSKI W ARCHITEKTURZE

[Львівський Ренесанс у Архітектурі], oparty na wzorach z Wenecji i Szwajcarii włoskiej, które przyjęły się w budownictwie sakralnym i świeckim; słynne budowle renesansowe to m.in. kaplice Boimów i Kampionów, „Czarna kamienica” (arch. Piotr Krasowski-Włoch) i kamienica Bandinellich, zespół cerkwi pw. Wniebowzięcia NMP (*Uspenska*, arch. Paweł Domenici – Rzymianin) z Wieżą Korniakta (arch. Piotr Barbon).

#### REPATRIACJA [РЕПАТРИЦІЯ], zorganizowany

powrót Ukraińców do ojczyzny po 1944; w 1944–1946 R. robotników z przymusowych prac w Niemczech (2 mln osób); w 1944–1946 R. z Polski objęła 482 tys. ludzi; od IX 1944 do VI 1945 miała charakter dobrowolny, wyjeżdżali bowiem Ukraińcy, w tym Łemkowie, nastawieni moskwofilsko i prokomunistycznie, od VII 1945 do XII 1946 przebiegała pod przymusem; w 1957–1958 R. ok. 10 tys. Ukraińców z Argentyny; od 1991 powrót pojedynczych osób z krajów zachodnich oraz masowo z Rosji i in. krajów byłego ZSRR.

#### REPERTUAR TEATRÓW UKRAIŃSKICH

[РЕПЕРТУАР УКРАЇНСЬКИХ ТЕАТРІВ], w 1988–1995 kształtowany przez rewindykację literatury zakazanej przez cenzurę sowiecką (np. utworów W. Wynnyczenki, M. Kulisza i in.); ob. ukierunkowany komercyjnie; większość teatrów, zaniedbanych przez państwo jako właściciela, nastawia się na realizację zagranicznych pozycji rozrywkowych; z klasyki rodzimej i obcej dobiera się dzieła, które mają walory komediowe i melodramatyczne; zmniejsza się znacznie liczba widowisk eksperymentalnych.

RESNIK REGINA [РЕСНИК РЕГІНА], ur. w 1922, śpiewaczka amerykańsko-ukr. (mezzosopran); występy w nowojorskiej Metropolitan Opera i operowych teatrach europejskich w repertuarze klasycznym.

#### RESZETYLÓWKA [РЕШЕТИЛІВКА], m. rejonowe

w obw. połtawskim, ok. 12 tys. mieszk.; ośrodek ukr. tkactwa ludowego; wyrób obrusów, kilimów, haftowanych ręczników i wyszywanych koszul.

#### REWINDYKACJA DÓBR KULTURY [ПОВЕРНЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ], w 1991–1992

opracowano (minister kultury Łarysa Chorolec) program odzyskania utraconych przez Ukrainę dóbr kultury, m.in. starodruków, dzieł sztuki świeckiej i sakralnej, atrybutów władzy hetmanów i starszyzny kozackiej, przedmiotów z wykopalisk archeologicznych itp.; roszczenia kierowane przede wszystkim pod adresem Rosji, posiadającej w swych muzeach, archiwach, bibliotekach i skarbcach bogate zbiory zawłaszczonych dzieł kultury ukr.; skutki tych działań – jak dotąd – są skromne.

#### REWUCKI ŁEW [РЕВУЦЬКИЙ ЛЕВ], 1889–1977,

kompozytor i pedagog, prof. Konserwatorium Kijowskiego; komponował m.in. impresjonistyczne utwory symfoniczne (np. *Koncert № 2 dla fortepiano z orkestrami*) i wokalne (m.in. kantata *Chustyna*) oraz instrumentował ukr. piosenki ludowe; wychował wielu kompozytorów; patron słynnej Kapeli.

#### RĘCZNIK HAFTOWANY [ВШИВАННИЙ РУШНИК], rękodzieło mające w obyczajowości ukr.

znaczenie symboliczne – w przystrojeniu wnętrz mieszkalnych oraz w obrzędach i rytuałach (np. przy zaręczynach, weselach i pogrzebach); zależnie od przeznaczenia użytkowego nanoszono na nim stosowny deseń (np. zaręczynowo-weselny ozdabiano „drzewem życia”); kontekst symboliczno-kulturowy podkreśla tekst popularnej rzewnej piosenki pt. *Pisnia pro rusznyk* (śl. A. Małyszki, muz. P. Majborody).

- RIABCZUK MYKOŁA** [Рябчук Микола], ur. w 1953, krytyk literacki, poeta i tłumacz (m.in. z języka pol.); współredaktor miesięczników „Wseswit” i „Krytyka”; współzałożyciel Stowarzyszenia Pisarzy Ukr. (opozycyjnego wobec Związku Pisarzy Ukrainy); publikuje dużo w prasie pol., w tym i ukraińskojęzycznej; ukazał się też pol. wybór jego publicystyki *Od Matorosji do Ukrainy*; laureat Nagrody Pojednania Pol.-Ukr.
- RICHELIEU ARMAND** [Ришельє Арман], 1766–1822, Francuz, książę; po rewolucji 1789 emigrował do Rosji; w 1805–1814 był generałem-gubernatorem tzw. Noworosji z siedzibą w Odessie; przyczynił się znacznie do zagospodarowania płd. ziem Ukrainy oraz rozbudowy Odessy; jego nazwisko nosiło w 1817–1865 słynne liceum w Odessie (przekształcone w uniwersytet).
- „**RIDNYJ KRAJ**” [„Рідний край”], tygodnik społeczno-kulturalny ukazujący się w 1905–1916 w Połtawie, Kijowie i Hadziaczu; redagowała go Ołena Pczilka, współpracowali z nim P. Myrny, Łesia Ukrainka, O. Oleś i P. Tyczyna.
- RIEGER JANUSZ** [Рієгер Януш], ur. w 1934, pol. językoznawca ukrainista i polonista, prof.; pracował w Instytucie Słowianoznawstwa PAN, ob. jest zatrudniony w Uniwersytecie Warszawskim oraz Instytucie Języka Pol. PAN; jego gł. specjalizacje to onomastyka, dialektologia i pol.-ukr. kontakty językowe; współredagował *Atlas gwar bojkowskich* oraz wydał *Nazwy wodne dorzecza Sanu, Słownictwo i nazewnictwo lemkowski* i *A Lexical Atlas of the Hutsul Dialect of the Ukrainian Language*.
- RIEPIN ILJA** [Рєпін Ілля], 1844–1930, ros. malarz realista, członek stowarzyszenia pieriedwiżników; autor obrazów rodzajowych z życia Ukrainy (m.in. *Zaporozcy piszą piśmo tureckiemu sultanu*, *Wieczerinka* i *Gajdamak*) oraz portretów Ukraińców, m.in. T. Szewczenki, M. Kostomarowa i D. Bahalija.
- ROBOTNICY** [Робітники], najemni pracownicy fizyczni, utrzymujący się ze sprzedaży swej pracy za płacę; jako warstwa społeczna wylonili się na ziemiach ukr. w I poł. XIX w związku z rozwojem przemysłu, zwłaszcza cukrowniczego; w 1861–1917 rekrutacja z chłopstwa zarówno ukr., jak i ros. (szczególnie w Zagłębiu Donieckim); w okresie USRR wzrost ich liczby z powodu realizowanej przez Sowietów polityki industrializacji kraju; byli wówczas podatni na rusyfikację i sowietyzację; ob. ich sytuacja jest trudna ekonomicznie na skutek zaczętej w 1992 transformacji przemysłu Ukrainy.
- ROHATYN** [Рогатин], m. rejonowe w obw. iwano-frankowskim, ok. 10 tys. mieszk.; znany od XII; wśród zabytków m.in. cerkiew Narodzenia Bogurodzicy (*Rizdwa Bohorodyci*) z XIV–XV i gotycki kościół św. Mikołaja z XV (po rekonstrukcji renesansowo-barokowej).
- ROKOKO** [рококо], styl w sztuce ziem ukr. XVIII, uważany za ostatnią fazę baroku; znalazł wyraz w architekturze (m.in. cerkiew św. Andrzeja Apostoła w Kijowie, sobór św. Jura we Lwowie), rzeźbie, grafice i rzemiośle artystycznym (gł. meble i porcelana).
- ROKSOLANA** [Роксолана, Лісовська Настя, Гуррем Султан], ok. 1505–1561, Ukrainka z Rohatyna porwana w jasyr, nast. żona sułtana tureckiego Sulejmana Wspaniałego; wierzyła wpływ na rządy męża, m.in. zapewniła tron swemu synowi Selimowi II; bohaterka wielu ukr. powieści historycznych; wg utworu Osypa Nazaruka powstał w 1997 serial telewizyjny (reż. Borys Nebijeridze) na jej temat.
- ROKSOLANOWIE** [Роксолани], koczownicze plemiona sarmackie, zamieszkałe w I–IV na terenach na północ od M. Czarnego; tworzyli m.in. z Jazygami sojusz wojenno-polityczny; w II–III walki z Rzymianami nad

Dunajem; rozbitci w IV przez Hunów, z którymi uczestniczyli później w wędrówce ludów; w literaturze pol. i ukr. XV–XVIII uchodzili za przodków Ukraińców.

„ROKSOLAŃSKA MUZA” [„РОКСОЛАНСЬКА МУЗА”], określenie Walerija Szewczuka; wg niego literatura ukr. okresu renesansu, reformacji i baroku (XVI–XVIII) była tworzona przez Roksolanów, tj. Rusinów-Ukraińców, zarówno w języku cerkiewnosłowiańskim i staroukr., jak łacińskim i pol.; włącza on do tego nurtu również Polaków podejmujących tematykę ukr.: S.F. Klonowica (*Roxolania*), Szymona Zimorowica (*Roksolaniki, to jest ruskie panny*), Józefa B. Zimorowica (*Żywot Kozaków lisowskich*), S. Orzechowskiego i in.

ROLNICTWO [СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО], ob. w fazie transformacji ustrojowej, która zakłada zmiany w stosunkach ziemskich, zreformowanie własności i przejście do ekonomiki rynkowej; od 1992 na miejscu kolchozów i sowchozów powstały równie mało wydajne przedsiębiorstwa rolnicze i spółki akcyjne (agrofirmy), w których większość udziałów przydzieliła sobie była nomenklatura komunistyczna; rolnictwo indywidualne (dzierżawy) rozwija się z oporami, gospodarzyło w 2003 na ok. 3,1 mln ha (ok. 7,2% użytków rolnych kraju), dając (wraz z działkami przyzagrodowymi członków agrofirm) ok. 40% produkcji rolnej Ukrainy; prywatyzacja ziemi i uwłaszczenie rolników zaczęły się – zgodnie z dekretem prezydenta – w 2000, z tej pierwszej parcelacji kolchozów rolnicy mogli otrzymać od 2 do 4 ha ziemi; w styczniu 2002 wszedł w życie kodeks ziemski, uchwalony przez Radę Najwyższą Ukrainy, który przewiduje dalszą parcelację kolchozów oraz wydanie chłopom aktów własności ziemi do 2004, a od 2005 – możliwość jej sprzedaży i kupna; do 2010 obowiązywać będzie limit własności (100 ha na osobę) oraz zakaz sprzedaży gruntów ornych cudzoziemcom; ob. struktura zasiewów: zboże i kukurydza – 45%, uprawy pastewne – 38%, ziemniaki

i warzywa – 7%, buraki cukrowe – 5% i słonecznik – 5%; pogłowie zwierząt domowych: bydło – ok. 27 mln (w tym krowy – 8 mln), świnie – ok. 20 mln, owce i kozy – ok. 10 mln.

ROMANCZUK JULIAN [РОМАНЧУК ЮЛІАН], 1842–1932, polityk, dziennikarz i pedagog; w 1891–1897 i 1901–1918 poseł do parlamentu austriackiego z ramienia współzałożonej przez niego Ukr. Partii Narodowo-Demokratycznej; współzakładał też Towarzystwo „Proswita” i Naukowe Towarzystwo im. T. Szewczuki we Lwowie; wydawca dziennika „Bat’kiwyszczyna”, tygodnika „Diło” i miesięcznika „Ruthenische Revue”; publikował dzieła T. Szewczuki, które interpretował w artykułach literaturoznawczych.

ROMANTYZM [РОМАНТИЗМ], prąd artystyczny w ukr. literaturze, muzyce, sztukach plastycznych i teatrze (1830.–1870.), nacechowany kultem uczucia, fantazji, ludowości, przeszłości historycznej, akcentujący problemy narodowe i wyzwolenicze; rozwinął się pod wpływem studiów nad twórczością ludową oraz romantyków pol. i ros.; jego ewolucja w literaturze miała 3-fazowy przebieg: działalność „Ruskiej Trójcy” i wystąpienia przedstawicieli „szkoły charkowskiej”, etap kijowski współtworzony przez T. Szewczukę, P. Kulisza i M. Kostomarowa oraz twórczość pisarzy skupionych wokół pisma „Osnowa”; wytworzył 2 nurty w poezji: narodowo-patriotyczny i subiektywno-liryczny; miał duże zasługi dla ugruntowania się ideologii narodowej, ukształtowania ukr. języka literackiego oraz wydoskonalenia techniki poetyckiej; w plastyce wpływy były nieznaczne (np. w twórczości I. Soszenki i A. Mokryckiego), w muzyce większe (opera S. Hulaka-Artemowskiego *Zaporoziec za Dunajem* oraz opery M. Łysenki wg M. Gogola: *Rizdwiana nicz*, *Utoplena* i *Taras Bulba*).

ROMAŃSKA SZTUKA [РОМАНСЬКЕ МІСТЕЦТВО], styl w architekturze i sztuce średnio-

wiecznej; jej wpływ – za pośrednictwem Polski i Węgier – na architekturę ukr. miał miejsce w XII–XIII i zaznaczył się na budowlach Halicza i Czernihowa; przykładem jest cerkiew-rotunda w dzielnicy Użhorodu Horiany.

**ROMNY** [РОМНИ], m. rejonowe w obw. sumskim, ok. 60 tys. mieszk.; znane od 1046, w 1362–1648 w składzie Litwy i Polski; w XVIII–XIX służyły z jarmarków; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady urządzeń telekomunikacyjnych) i oświatowy (m.in. Filia Akademii Kijowsko-Mohylańskiej); wśród zabytków m.in. sobór św. Ducha (*Swiatodu-chiwski*) z I poł. XVIII.

**ROSJANIE NA UKRAINIE** [РОСІЯНИН В УКРАЇНІ], ob. największa mniejszość narodowa (8,3 mln osób); skupieni środowiskowo w pld.-wsch. obwodach kraju oraz w rozproszeniu w pozostałych; dobrze zorganizowani, w części antyukraińscy i prokomunistyczni, stanowiący aktywną siłę polityczną i kulturową; kulturalnie b. mocni, m.in. liczne towarzystwa społeczne, mass media, teatry (w tym znakomite Narodowy Teatr Dramatu Ros. im. Łesi Ukrainki w Kijowie) itp.; zaczęli przybywać na ziemię ukr. po 1654 (kiedy B. Chmielnicki oddał się pod władzę Moskwy), wzmożli osiedlanie się w XVIII (w ramach kolonizacji południa Ukrainy oraz Krymu), XIX (po klęsce powstania listopadowego i styczniowego) i XX (po zajęciu kraju przez sowiecką Rosję); polityka rusyfikacji realizowana przez carat i Sowietów doprowadziła do intensywnego ruszczenia się ukr. inteligencji i pracowników najemnych, w szczególności robotników; w okresie USRR byli mniejszością uprzywilejowaną.

**ROTARU SOFIJA** [РОТАРУ СОФІЯ], ur. w 1947, piosenkarka; od 1975 solistka Filharmonii Krymskiej w Symferopolu; w jej repertuarze utwory kompozytorów ukr. i ros., a także ukr. piosenki ludowe; jest laureatką międzynarodowych festiwalu piosenki.

**„ROXOLANIA”** [„РОКСОЛАНІЯ”], łaciński poemat opisowy Sebastiana Fabiana Klonowica (ok. 1545–1602), w którym roztoczono arkadyjski obraz Rusi-Ukrainy (Roxolanii), jej krajobrazów, bogactw naturalnych, miast (Lwowa i Kijowa) oraz „prac i dni” mieszkańców wsi; tytuł nawiązuje do nazwy Roksolanów, plemienia zamieszkałego niegdyś na ziemi ukr.; przełożony na język ukr. przez M. Bilyka.

**„ROZSTRZELANA MUZA”** [„РОЗСТРИЯНА МУЗА”], antologia-martyrologium poetów ukr. XX, których poddano represjom w 1917–1985, w opracowaniu Jara Sławutycza; załączony wykaz 481 ofiar (w tym 260 rozstrzelanych i zamęczonych w łagrach) terroru komunistycznego wobec kultury ukr.; wydana w Detroit (1955) oraz w uzupełnionej wersji w Kijowie (1992).

**„ROZSTRZELANE ODRODZENIE”** [„РОЗСТРИЯНЕ ВІДРОДЖЕННЯ”], antologia dzieł pisarzy ukr. z 1920.–1930. zgładzonych przez Sowietów; opracował ją J. Ławrinenko; wydana w Paryżu (1959) przez pol. Instytut Literacki i redaktora J. Giedroycia.

**ROZUMOWSKI (RAZUMOWSKI) KYRYŁO** [РОЗУМОВСЬКИЙ КИРИЛО], 1728–1803, ros. marszałek polny, w 1746–1783 prezes AN w Petersburgu; w 1750–1764 hetman Ukrainy (z nominacji cesarzowej Elżbiety); uzyskał dla Ukrainy status autonomii w ramach państwa ros.; troszczył się o ekonomikę kraju, zreformował wojsko kozackie, sprzyjał rozwojowi kultury; jego program dalszych działań modernizacyjnych nie znalazł uznania u Katarzyny II, która zmusiła go do rezygnacji ze stanowiska.

**RÓWNE** [РІВНЕ], m. obwodowe, ok. 240 tys. mieszk.; znane od 1283, w 1357–1793 w składzie Litwy i Polski, w 1793–1917 w Rosji, a w 1919–1939 znowu w Polsce – w województwie wołyńskim; ośrodek przemysłowy

(m.in. zakłady elektrotechniczne i obrabiarek) i oświatowo-kulturalny (m.in. 3 uczelnie, w tym Uniwersytet Humanistyczny, i 2 teatry); wśród zabytków m.in. cerkiew Wniebowzięcia NMP (*Uspenska*) z 1756 i sobór Zmartwychwstania Pańskiego (*Woskresenskiy*) z 1895; wzniesiono w nim pomnik ofiar hitleryzmu poświęcony straconym tu przez Niemców ponad 100 tys. jeńców i cywili, w tym 28 tys. Żydów.

**RUBCZAK BOHDAN** [РУБЧАК БОГДАН], ur. w 1935, poeta, publicysta, literaturoznawca, prof. Uniwersytetu Illinois w Chicago; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); uprawia poezję będącą syntezą pierwiastków neoklasycyzmu i tendencji awangardowych; wydał tomy poezji *Kaminyj sad*, *Osobyista Klio* i in.; na Ukrainie ukazał się wybór jego wierszy *Kryło Ikarowe* (1991).

**RUCH LUDOWY UKRAINY** [НАРОДНИЙ РУХ УКРАЇНИ], partia centroprawicowa o rodowodzie niepodległościowym i demokratycznym założona w 1989 jako ruch społeczny na rzecz przebudowy ZSRR (z którego wyłoniły się po 1991 liczne stronnictwa polityczne); w swoich założeniach programowych prorynkowy, proreformatorski i prozachodni; przewodził mu Władimir Czornowil; wydaje tygodnik „Czas-Time”; ob. podzielony na 3 frakcje.

**RUDANSKI STEPAN** [РУДАНСЬКИЙ СТЕПАН], 1834–1873, lekarz, poeta i tłumacz; rozpoczął twórczość literacką balladami i wierszami romantycznymi (np. *Powij, witre, na Wkrajinu*); pisał też poematy historyczne, tłumaczył *Iliadę* Homera; zasłynął z rymowanych żartów (*spiwomowky*), aranżując tematycznie różne sytuacje życiowe i charaktery ludzkie, a także dowcipując o Polakach, Żydach i Rosjanach.

**RUDENKO BEŁA** [РУДЕНКО БЕЛА], ur. w 1933, śpiewaczka operowa (sopran koloraturowy); w 1956–1972 w Teatrze Opery i Baletu w Kijowie, a od 1973 w moskiewskim Tea-

trze Wielkim; zdobyła uznanie m.in. za rolę Wenus w operze *Eneida* M. Łysenki i Violetty w *Traviacie* G. Verdiego.

**RUDENKO ŁARYSA** [РУДЕНКО ЛАРИСА], 1918–1981, śpiewaczka operowa (mezzosopran); w 1939–1970 solistka w Teatrze Opery i Baletu w Kijowie; od 1978 prof. w Konserwatorium Kijowskim.

**RUDENKO MYKOŁA** [РУДЕНКО МИКОЛА], ur. w 1920, pisarz, działacz niepodległościowy; współzałożyciel Ukr. Grupy Helsińskiej (1976), za co został skazany na 7 lat łagrów; w 1987–1991 na emigracji w USA; uprawia twórczość zaangażowaną, publicystycznie ukierunkowaną, zarówno poezję, jak dramat (m.in. *Na dni morskomu*, poświęcony klęsce głodu w 1932–1933) i powieść (m.in. *Orłowa balka* o problemach górników); jest też autorem teorii kosmologicznej wyłożonej w pracy *Hnosys i suchasnist'*.

**RUDNYCKI MYCHAJŁO** [РУДНИЦЬКИЙ МИХАЙЛО], 1889–1975, krytyk i historyk literatury, tłumacz; od 1939 prof. Uniwersytetu Lwowskiego; pozostawił 3-tomowe wspomnienia o dużej wartości dokumentarnej pt. *Pysnennyky zblyżka*.

**RUDNYCKI STEPAN** [РУДНИЦЬКИЙ СТЕПАН], 1877–1937, geograf, prof. Uniwersytetu Lwowskiego i Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; przeniósłszy się do USRR, organizował i prowadził w 1927–1933 Instytut Geografii i Kartografii AN w Charkowie; duże zasługi w popularyzacji wiedzy geograficznej o Ukrainie, m.in. napisał 12 książek w języku niemieckim; w 1933 uwięziony, a następnie stracony przez NKWD.

**RUINA** [РУІНА], okres w dziejach Ukrainy Hetmańskiej, 1659–1687 (od rezygnacji z urzędu hetmana I. Wyhowskiego do wyboru na to stanowisko I. Mazepy); ziemie ukr. stały się terenem licznych wojen między Polską, Turcją i Rosją oraz walk domowych pomiędzy



dzy hetmanami i pretendentami (Jerzy Chmielnicki, P. Teteria, I. Brzuchowiecki, P. Doroszenko, D. Mnohohriszny, I. Samojłowicz, M. Chanenko, J. Somko); kraj poniósł duże straty w ludności oraz podupadł ekonomicznie i kulturalnie.

**RUMUNI NA UKRAINIE** [РУМУНИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa licząca 151 tys. osób; mieszkają przeważnie w obw. czerniowieckim i odeskim.

**RUNWIRA** [РУНВІРА (РІДНА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ВІРА)], jeden z nurtów neopogaństwa; powstała wśród Ukraińców w USA i Kanadzie w 1966; światopoglądowo oparta na mitologicznych wierzeniach przodków; przywódcą jest Łew Sylenko, autor książki *Maga Wira*; centrum znajduje się w Spring Glen (USA), gdzie wzniesiono m.in. świątynię Matki-Ukrainy; działa również na Ukrainie, ma 34 wspólnoty.

**RURYKOWICZE** [РЮРИКОВИЧІ], dynastia książąt staroruskich wywodząca się od Ruryka, wojownika normańskiego; rozgałęziona na liczne linie panowała na Rusi Kijowskiej, a później na Rusi Moskiewskiej; ukr. R. mieli 15 pokoleń; ich ostatnimi przedstawicielami byli książęta halicycy Andrzej i Lew, zmarli w 1323.

**„RUSAŁKA DNIESTROWA”** [„РУСАЛКА ДНІСТРОВАЯ”], almanach zredagowany i wydany przez „Ruską Trójcę” (M. Szaszkewicza, I. Wąhylewicza i J. Hołowackiego) w 1837; zawierała przedmowy programowe, wiersze i przekłady na język ukr., a także materiały z przeszłości Ukrainy; romantyczna manifestacja narodowych dążeń Ukraińców galicyjskich; muzeum jej poświęcone znajduje się we Lwowie.

**RUSINI** [РУСИНІ], 1) hist. nazwa plemion słowiańskich na Rusi; 2) używana w XIX–XX nazwa ludności ukr. zamieszkałej w Galicji, na Zakarpaciu i Bukowinie Płn.

**„RUSKA BESIDA”** [„РУСЬКА БЕСИДА”], stowarzyszenia społeczno-kulturalne, działające w Galicji Wsch. w 1861–1939; prowadziły działalność o charakterze klubowym; w 1864–1923 utrzymywały swój teatr, stymulując rozwój dramaturgii ukr.; od 1913 zmieniły nazwę na „Ukrajńska besida”.

**RUSKI** [РУСЬКИЙ], 1) dotyczący Słowiańszczyzny Wsch., szczególnie w jej wczesnym okresie rozwoju; 2) reg. „ukraiński”; 3) ob. potocznie „Rosjanin”.

**RUSKIE PRAWO** [РУСЬКЕ ПРАВО], rozporządzenie w X–XVI wśród ludności wiejskiej, regulowało życie samorządnych gmin; zostało skodyfikowane w „Ruskiej Prawdzie” i Statutach Litewskich.

**RUSOWA SOFIJA** [РУСОВА СОФІЯ], 1856–1940, działaczka niepodległościowa, pedagog, pisarka, krytyk literacki, dziennikarka i tłumaczka; pochodziła z rodziny szwedzkiej; w 1871 założyła w Kijowie pierwsze na Ukrainie przedszkole i współredagowała pierwsze ukr. pismo pedagogiczne „Switło”; w 1917–1918 reprezentowała kobiety ukr. w Centralnej Radzie URL; od 1922 na emigracji w Czechach, prof. Instytutu Pedagogicznego im. M. Drahomanowa w Pradze.

**RUSYFIKACJA UKRAINY** [РУСИФІКАЦІЯ УКРАЇНИ], element procesów imperiotwórczych Rosji (poczynając od 1654 i kończąc na 1991) motywowanych kolejno teorią „Moskwy – trzeciego Rzymu”, panslawizmem i tzw. internacjonalizmem komunistycznym; jej celem było pozbawienie Ukraińców własnej tożsamości narodowej; środki mieściły się w szerokim wachlarzu działań – z jednej strony bezwzględne zakazy posługiwania się językiem ojczystym i rozwijania kultury narodowej, fałszowanie dziejów Ukrainy, represje wobec inteligencji ukr. oraz osiedlanie Rosjan na ziemiach ukr. (w tym urzędników wszystkich szczebli zarządzania), z drugiej – nadawanie przywilejów przedstawicielom

warstw oświeconych, umacnianie stronnictw moskwofilskich wśród Ukraińców galicyjskich, bukowińskich, zakarpaccich i Łemków oraz przyzwalanie na tzw. ukrainizację w 1923–1932 i 1945–1950 (Ukraina Zach.); opór Ukraińców był znaczny (m.in. ruch autonomistów, Bractwo Cyryla i Metodego, działalność M. Drahomanowa i M. Hruszewskiego, zmagania wyzwolenicze w 1917–1921 i 1941–1947, pamflet M. Chwyłowego *Ukraina czy Malorosja?* (1926), rozprawa I. Dziubki *Internacjonalizm czy rusyfikacja?* (1968) oraz ruch dysydentów z 1960.–1970.), jednak w różnych okresach stopniowo słabł, co doprowadziło – zwłaszcza w warunkach ZSRR – do dobrowolnego ruszczenia się Ukraińców w skali masowej; w jej wyniku w 1965–1985 dominacja języka i kultury ros. w administracji i zakładach pracy, w szkolnictwie i mass mediach oraz w sferze obyczajowej i komunikacji międzyludzkiej była prawie powszechna; po 1991 władze kraju prowadzą wyważoną i konsekwentną politykę derusyfikacyjną.

**RUŚ** [Русь], dawna nazwa Ukrainy; nazwę tę Słowianie Wsch. zamieszkujący na szlaku wodnym Normanów-Wąregów z Zatoki Fińskiej do Bizancjum odnosili właśnie do nich, nazywając ich Rusami (od fińskiego *Ruotsi*), później zaś zaczęto ją stosować do całego kraju (po raz pierwszy w Nowogrodzie Wielkim, gdzie po szwedzku mówiono do ok. 1300); określenia dodatkowe precyzowały nazwę państwa Rurykowiczów i jego dzielnic: Ruś Kijowska, Ruś Biała, Ruś Czarna, Ruś Czerwona, Ruś Mała.

**RUŚ HALICKO-WOŁYŃSKA** [Галицько-Волинська Русь], państwo staroukr. powstałe w 1199 ze zjednoczenia Księstwa Halickiego i Włodzimiersko-Wołyńskiego (ze stolicą w Haliczu, później we Lwowie); pierwszym władcą był książę Roman Mściślawowicz; jej ranga wzrosła za panowania Daniela Halickiego, który przyłączył do niej Księstwo Kijowskie i Turowsko-Pińskie oraz ziemie Polski Wsch.; miała prestiż w Europie Zach.,

prowadziła wojny z Mongołami, Węgrami i Polską; jej część halicką odziedziczył w 1340 król pol. Kazimierz Wielki.

**RUŚ KIJOWSKA** [Київська Русь], państwo utworzone w pol. IX z protoukr. związków plemiennych w dorzeczu środkowego Dniepru ze stolicą w Kijowie; jej powstanie wiąże się z Normanami-Wąregami, w tym z książętami z dynastii Rurykowiczów, którzy – zjednoczywszy ziemie zasiedlone przez pozostałe plemiona wschodniosłowiańskie – doprowadzili do jej potęgi politycznej i rozkwitu kulturalnego; rozciągała się od Karpat Wsch. do Wolgi i od M. Bałtyckiego do Czarnego; integralność państwową wzmocniła chrystianizacja (w obrządku bizantyjskim) dokonana w 988 przez Włodzimierza Wielkiego; po Jarosławie Mądrym nastąpił proces rozdrobnienia kraju, ukończony utratą niepodległości w 1239–1241 (napór Mongołów).

**RUTENIZM** [рутенізм], wyraz lub zwrot przyjęty z języków ruskich, tj. wschodniosłowiańskich (zwłaszcza w ich wcześniejszej fazie rozwoju), gł. z języka ukr.

**RUTSKI WELAMYN JOSYF** [Рутський Веламин Йосиф], 1574–1637, unicki metropolita kijowski od 1614; sprzeciwiał się latinizacji Kościoła Greckokatolickiego, organizował szkoły ukraińskojęzyczne oraz dążył do zjednoczenia Kościołów (unickiego i prawosławnego) na Ukrainie.

**RYBACZUK WIKTOR** [Рибачук Віктор], ur. w 1956, malarz o rozgłosie europejskim, poeta; uprawia malarstwo abstrakcyjno-metaforyczne; tworzy cykle obrazów, m.in. *Imperija ducha* (wariacje plastyczne na tematy twórców, np. *Salvador Dali*, *Bertold Brecht*, *William Faulkner*); współredaguje postmodernistyczne czasopismo „Zhar” ukazujące się w Winnicy.

**RYCERSKI ETOS** [лицарський етос], system wartości i norm zachowania przyjęty na Rusi-Ukrainie w X–XIII przez rycerzy, tj. książę-

ta, bojarów i członków drużyn książęcych; wśród cnót najwyższą rangę miał wymóg zdobywania sławy i dobrego imienia oraz lojalności wobec suwerena i gotowości do walki z niewiernymi (plemionami stepowymi) itp.; jego kodyfikacja to *Pouczenie* Włodzimierza Monomacha, w którym przedstawiono ideał władcy-rycerza; jego kontynuacją były zasady postępowania przyjęte przez Kozaków zaporoskich.

**RYLSKI MAKSYM** [Рильський Максим], 1895–1964, poeta, tłumacz, folklorysta; w 1943–1946 prezes Związku Pisarzy Ukrainy, a od 1957 dyrektor Instytutu Sztuki, Folklorystyki i Etnologii AN USRR; wydał 36 tomów wierszy i poematów, m.in. *Synia dałeczniń*, *Homin i widhomin*, *Maryna*; tworzył poezję refleksyjną, pejzażową, miłosną i obywatelską w nurcie neoklasycyzmu; sztykowany przez władze sowieckie, szczególnie zajadła krytyka dotyczyła wiersza patriotycznego *Słowo pro ridnu matir*; kongenialnie przetłumaczył na język ukr. *Pana Tadeusza* A. Mickiewicza; w Polsce jego utwory poetyckie opublikowano w 2 edycjach.

**RYMARUK IHOR** [Римарук Ігор], ur. w 1958, poeta, dziennikarz; w 1990 sporządził antologię poezji ukr. z 1980. pt. *Wisimdesiatnyky*, od 2002 jest redaktorem naczelnym miesięcznika „Suczasnist’”; wydał kilka zbiorów poezji, m.in. *Wysoka woda*, *Uprodowż subopadu* i *Niczni bołosy*, w których „powikłane” formy wiersza klasycznego niosą surowy osąd współczesności.

**RZEMIOSŁO** [ремесло], produkcja drobnotowarowa na ziemiach ukr. od najdawniejszych czasów i ob. mająca istotne znaczenie dla gospodarki i społeczeństwa; miało charakter zarówno wielonarodowy (m.in. rzemieślnicy niemieccy, żydowscy, ormiańscy, pol. i ukr. w miastach: Lwowie, Kijowie, Łucku i in.), jak i monoetniczny (rzemiosło i chłupnictwo na wsi); rzemieślnicy ukr. zrzeszeni w cechach i bractwach zasłynęli w dziedzi-

nie garncarstwa, tkactwa, hafciarstwa, drukarstwa, budownictwa i malowania ikon; jego rozwój i osiągnięcia prezentują muzea Etnografii i Rzemiosł Artystycznych we Lwowie oraz Ukr. Ludowej Sztuki Użytkowej w Kijowie.

**RZEWUSKI WACŁAW** (pseud. EMIR TADŻ AL FEHRA) [Ржевуський Вацлав (pseud. Емір Золота Борода)], 1785–1831, magnat pol. na Podolu Wsch., podróżnik; na swym dworze w Sawranii wprowadził beduińsko-muzułmański styl życia, sprzyjał też modzie kozacko-bałagulskiej wśród pol. młodzieży szlacheckiej na Ukrainie; bohater pieśni (m.in. *Spiw Rewuchy*, *Podoroż Wacława Zewuskobo*) układanych i wykonywanych przez Hryhorię (Grzegorza) Widorta (1764–1834), pol.-ukr. poetę i śpiewaka.

**RZEŹ HUMAŃSKA** [Уманська різня], wymogowanie w Humaniu po jego zdobyciu przez hajdamaków 21 VI 1768 ok. 15 tysięcy szlachty pol., Żydów i księży unickich (którzy schronili się tu z całej Kijowszczyzny); akcja pacyfikacyjna wojsk pol. i ros. zaczęła się w lipcu; w Kodni k. Żytomierza stracono również kilka tysięcy powstańców.

**RZYM** [Рим], stolica Włoch; na jego terenie znajduje się Watykan – rezydencja papieża, zwierzchnika również Kościoła greckokatolickiego; od XVI stała obecność Ukraińców kształcących się w kolegiach, seminariach i uniwersytetach papieskich, przedstawicieli hierarchii greckokatolickiej oraz pielgrzymów pragnących m.in. oddać hołd relikwiom św. Józafata Kuncewicza w Bazylice św. Piotra; od XVIII odbywają tu studia i staże artystyczne twórcy ukr., m.in. malarze i rzeźbiarze, kompozytorzy i wokaliści; jego archiwa i biblioteki posiadają liczne *ukrainica*, dotyczące zwłaszcza dziejów Kościoła greckokatolickiego.

# S

- SADOWSKI MYKOŁA** [САДОВСЬКИЙ МИКОЛА, wł. Тобилевич М.], 1856–1933, aktor i reżyser teatralny; brat I. Karpenki-Karego i P. Saksahanskiego; w 1906 założył stały teatr ukr. w Kijowie; kierował też teatrami we Lwowie i Użhorodzie.
- SAHAJDACZNY** [САГАЙДАЧНИЙ], w wojsku kozackim do XVIII godność odpowiadająca pol. urzędowi hetmana polnego.
- SAHAJDACZNY** – zob. **KONASZEWICZ-SAHAJDACZNY P.**
- SAKOWICZ KASJAN** [САКОВИЧ КАСЯН], 1578–1647, poeta i polemista religijny; najpierw krytyk unii brzeskiej z punktu widzenia ortodoksji prawosławnej, później w 1625–1640 grekokatolik, a od 1640 katolik zwalczający prawosławie; autor wierszy w konwencji barokowej (po pol. i staroukr.).
- SAKSAHANSKI PANAS** [САКСАГАНСЬКИЙ ПАНАС, wł. Тобилевич П.], 1859–1940, aktor i reżyser teatralny; brat I. Karpenki-Karego i M. Sadowskiego; w 1918 zorganizował Teatr Ludowy w Kijowie (ob. Teatr Dramatyczny im. M. Zańkoweckiej we Lwowie).
- SAMBOR** [САМБИР], m. rejonowe nad rz. Dniestr w obw. lwowskim, ponad 42 tys. mieszk.; znany od 1238; centrum kulturalne Bojkowszczyzny; węzeł kolejowy, ośrodek przemysłowy; wśród zabytków m.in. ratusz miejski, gotycko-renesansowy kościół św. Jana Chrzcziciela z XVI–XVII i cerkiew Narodzenia Najświętszej Bogurodzicy (*Rizdwa Preswiatoji Bohorodyci*) z XVIII, a także budynki b. zespołu klasztorного oo. Bernardynów (ob. w kościele Wniebowzięcia NMP znajduje się sala koncertowa, a w budynku poklasztorным – szkoła muzyczna) oraz 2 synagogi.
- SAMCZUK UŁAS** [САМЧУК УЛАС], 1905–1987, prozaik i publicysta; mieszkał na Wołyniu, w 1927 zdezerterował z Wojska Polskiego; w 1941–1943 redagował gazetę „Wołyń”; od 1944 na emigracji (Niemcy, Kanada); autor prozy (m.in. trylogie *Wołyń* i *Ost*) w poetyce realizmu.
- SAMIJENKO WOŁODYMYR** [САМИЙЕНКО ВОЛОДИМИР], 1864–1925, poeta, prozaik, dramaturg, satyryk i tłumacz; przedstawiciel literatury narodnickiej (m.in. zbiór wierszy *Ukrajini*, komedia *Diad'kowa chworoba* i in.); przekłady z literatury ros., francuskiej i włoskiej.
- SAMOKYSZA MYKOŁA (SAMOKISZ NIKOŁAJ)** [САМОКИША МИКОЛА], 1860–1944, ukroś. malarz batalista; tworzył m.in. płótna poświęcone walkom Kozaków zaporoskich (np. *Żowti Wody*, *Pochid zaporozciw na Krym*).
- SANKT-PETERSBURG** [САНКТ-ПЕТЕРБУРГ], w 1712–1917 stolica Cesarstwa Ros.; także wtedy ukr. ośrodek kulturalny, naukowy, oświatowy i artystyczny; wydano w nim takie arcydzieła literatury ukr. jak *Eneida* I. Kotłarewskiego i *Kobzarz* T. Szewczenki; mieszkali i tworzyli tu m.in. F. Prokopowicz, D. Bortnianski, T. Szewczenko, M. Kostomarow, S. Hulak-Artemowski i in.; zarazem jest uosobieniem krzywdy narodowej Ukraińców, tu bowiem zginęły tysiące Kozaków i chłopów przy wznoszeniu miasta (pisał T. Szewczenko, zwracając się do cara Piotra I w poemacie *Sen: Szczo ty zrobyw z kozakany! / Bołota zasypaw / Błahorodnymy kostianry! / Postawyw stołyciu / Na jich trupach*

*katowanych!*), więziono niepokornych hetmanów i atamanów, zapadały decyzje rządowe ograniczające prawa narodu.

**SARMACI** [САРМАТИ], koczownicze ludy pochodzenia irańskiego przesuwające się (IV p.n.e.) od dolnej Wolgi na zachód i wypierający Scytów z północnego Czarnego i Azowskiego; w I–IV n.e. pod naciskiem Hunów, Gotów i Słowian część osiedliła się nad Dunajem, a część na przedgórzu Kaukazu; w lit. pol. i ukr. XV–XIX uchodzili za przodków Polaków.

**SATYRA** [САТИРА], twórczość piętnująca i ośmieszająca przedstawiane zjawiska społeczne i postawy ludzi; na ziemiach ukr. rozwinęła się w XVI–XVII w. w literaturze religijno-polemicznej; wyodrębniła się w odmianie społeczno-obyczajowej (m.in. intermedia, S. Rudanski, I. Neczuj-Łewycki, O. Wysznia, S. Olijnyk), politycznej (m.in. T. Szewczenko, I. Franko, M. Chwyłowy), personalnej (np. paszkwile J. Halana) i literackiej (np. *Eneida* I. Kotlarewskiego czy utwory postmodernistyczne sztygające z epigońskich konwencji).

**SAWCZENKO IHOR** [САВЧЕНКО ІГОР], 1906–1950, reżyser filmowy; zrealizował w poetyce socrealizmu m.in. filmy *Duma pro kozaka Hołotu*, *Bohdan Chmelnycki*, *Jeźdźcy* (wg J. Janowskiego) i *Taras Szewczenko*.

**SAWCZENKO JAKIW** [САВЧЕНКО ЯКІВ], 1890–1937, poeta i krytyk literacki; autor wierszy w nurcie symbolistycznym; wydał monografię *Narodження ukrajinsko-hadiansko kino*; stracony przez NKWD.

**SCENOGRAFIA** [СЦЕНОГРАФІЯ, ТЕАТРАЛЬНО-ДЕКОРАЦІЙНЕ МИСТЕЦТВО], sztuka kształtowania przestrzeni i oprawy plastycznej przedstawienia; na ziemiach ukr. uprawiana zawodowo od II poł. XIX (m.in. w trupach „Ruskiej Besidy”, M. Staryckiego, M. Kropywnyckiego i M. Sadowskiego); jej zadaniem

było wtedy wytworzenie iluzji rzeczywistości; w 1920., gdy do teatru ukr. przyszli wybitni artyści malarze (m.in. W. Kryczewski, M. Buraczek, W. Meller i A. Petrycki), ukierunkowano ją w stronę umownego konstrukttywizmu i monumentalizmu; w 1930.–1950. estetyka tzw. socrealizmu wymusiła na teatrze ukr. powrót do S. służebnie ilustrującej spektakle; od 1960. scenograf znowu stał się partnerem reżysera, zaczęły powstawać projekty naznaczone nowatorstwem artystycznym; najlepsze realizacje są przechowywane w kijowskim Muzeum Teatru i Sztuki Filmowej.

**SCHERER JEAN-BENOIT** [ШЕРЕР ЖАН-БЕНУА], 1741–1824, historyk francusko-niemiecki, prof. Uniwersytetu w Tybindze; autor pierwszej w Europie Zach. historii Ukrainy pt. *Annales de la Petit-Russie, ou Histoire des Cosaques-Saporogues* (1788); w 1994 opublikowano jej przekład ukr. pt. *Litopys Małorosiji, abo istorija kozakiw-zaporożciw* (autorstwa W. Koptilowa).

**SCHWARZBARDA PROCES** [ПРОЦЕС ШВАРЦ-БАРДА], rozprawa przeciwko Samuelowi Szlomie Schwarzbardowi, zabójcy S. Petlury, 18–26 X 1927 w Paryżu; trybunał francuski uniewinnił oskarżonego, uzasadniając wyrok motywem zemsty za pogromy Żydów w URL; miał rezonans międzynarodowy; część opinii żydowskiej uznała zabójcę za bohatera narodowego, inna jej część oraz strona ukr. uznały, że za zamachem stały władze sowieckie.

**SCIENCE FICTION** [НАУКОВА ФАНТАСТИКА], proza fabularna, której świat przedstawiony jest oparty na wizji rozwoju nauki i techniki, a także stosunków społecznych i ludzkości w całości; jej ukształtowanie się w literaturze ukr. nastąpiło w 1930., kiedy ukazały się utwory J. Smolicza (trylogia *Prekrasni katastrofy*), W. Władki (mikropowieść *Arhonawty Wseswitu*), D. Bużki (powieść *Kryształowy kraj*) i in., które w swej strukturze treściowej były zgodne z ideologicznymi dyrektywami socrealizmu; od nacisku ideologii

komunizmu sowieckiego nie były wolne i utwory S.F. z 1950.–1970., np. powieść M. Daszkijewa *Törzestwo žyttia*, mikropowieść W. Bereźnego *W zoriani swity* oraz powieści O. Berdnyka; ob. popularnością cieszą się utwory W. Kuźmenki, autora powieści *Derevo žyttia* i *Powernennia dynozawriw*; różne gatunki S.F. oraz *fantasy* prezentuje na swoich łamach miesięcznik kijowski „Nauka-Fantastyka”.

**SCYTOWIE** [СКІФІ], koczownicze plemiona indoirańskie zamieszkałe na ziemiach ukr. w VII p.n.e.–III n.e.; w V–IV p.n.e. utworzyli na pobrzeżu czarnomorskim państwo Wielka Scytia o charakterze niewolniczym; prowadzili handel z koloniami greckimi, słynęli z obróbki metali; w III p.n.e. wyparci przez Sarmatów; pozostały po nich kurhany – mogiły królów i wodzów rozsiane po stepach ukr.; najbardziej znany to Towsta Mohyla w obw. dnepropetrowskim (znaleziono tam w 1971 liczne złote ozdoby, w tym pektorał); w prozie historycznej (m.in. w utworach I. Bilyka) uchodzą za przodków Ukraińców, nauka jednak to obala, nie negując ich wpływów kulturowych na Protoukraińców.

**SEMBRATOWICZ SYLWESTER** [СЕМБРАТОВИЧ Сильвестр], 1836–1898, duchowny greckokatolicki, kardynał; od 1885 zwierzchnik Ukr. Kościoła Greckokatolickiego; prof. teologii na Uniwersytecie Lwowskim.

**SEMENKO MYCHAJL** [СЕМЕНКО Михайль], 1892–1937, poeta awangardowy, prawodawca futuryzmu ukr.; w manifestach głosił totalny sprzeciw wobec tradycji literackiej, w tym i Szewczenkowskiej; twórca nowego stylu poetyckiego, dynamizującego „słowa na wolności” (np. w tomach *Derzannia* i *Kwero-futuryzm*); autor licznych wierszy gloryfikujących cywilizację urbanistyczną (np. *Lichtar*, *Bulwar*, *Trotuar* i in.); w 1930. przyjął ideologię komunizmu i uprawiał wierszowaną publicystykę; rozstrzelany przez NKWD.

**SENCZENKO IWAN** [СЕНЧЕНКО Іван], 1901–1975, prozaik; pochodził z Ukrainy Słobodzkiej; autor prozy środowiskowej o rodowodzie naturalistycznym, w tym opowiadań w cyklach tematycznych: „czerwonogradzki” (o chłopstwie), „doniecki” (o górnikach i hutnikach) i „sołomianski” (o marginesie społecznym).

**SENTYMENTALIZM** [СЕНТИМЕНТАЛІЗМ], prąd artystyczny w europejskiej literaturze i sztuce II poł. XVIII ukształtowany w opozycji do klasycyzmu, któremu przeciwstawił kult czułości i wrażliwości; w kulturze ukr. zaistniał później, w 1820.–1840. (sztuki I. Kotlarewskiego, bajki J. Hrebinki i proza H. Kwitki-Osnowjanenki), utrzymując się do pocz. XX, zwłaszcza w dramatopisarstwie (melodramat).

**SERBOWIE NA UKRAINIE** [СЕРБИ В УКРАЇНІ], grupa etniczna licząca ok. 20 tys. osób; osiedlali się na pld.-wsch. ziemiach ukr. w XVI–XVII oraz w XVIII, emigrując z Turcji i Austrii; władze ros. utworzyły dla nich jednostki terytorialno-administracyjne Nową Serbię i Słowiano-Serbię; od XIX poddani procesowi asymilacji.

**SERCZYK WŁADYSŁAW ANDRZEJ** [СЕРЧИК Владислав Анджей], ur. w 1935, pol. historyk, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego i Rzeszowskiego; specjalizuje się w dziejach Rosji i Ukrainy; wydał m.in. *Historię Ukrainy oraz Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny. 1648–51.*

**SEREDNICKI ANTONI** [СЕРЕДНИЦЬКИЙ Антон], ur. w 1916, pol.-ukr. pisarz, tłumacz, literaturoznawca, historyk i pedagog; w 1960–1986 wykładowca w Uniwersytecie Warszawskim; w jego dorobku pisarskim znajdujemy ponad 1500 pozycji, wśród nich przekłady mikropowieści T. Szewczenki na język pol.; zasłużony dla diaspory ukr. w Polsce (m.in. podręczniki języka ukr., współpraca z „Na-

szym Słowem”, redagowanie jego dodatku „Nasza Kultura” oraz wielu edycji *Kalendara Ukr.*).

„SERGE LIFAR DE LA DANCE” [„МІЖНАРОДНІЙ ФЕСТИВАЛЬ ТАНЦЮ”], międzynarodowy festiwal baletowy w Kijowie, odbywający się co 2 lata; poświęcony Serge’owi Lifarowi (1905–1986), urodzonemu na Ukrainie tancerzowi i choreografowi francuskiemu.

SEWASTOPOL [СЕВАСТОПОЛЬ], m. portowe nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 370 tys. mieszk.; założony w 1783 jako ros. port wojskowy i twierdza; wślawił się obroną podczas wojny krymskiej (1854–1855) i niemiecko-sowieckiej (1941–1942); miasto wydzielone, podległe bezpośrednio rządowi Ukrainy; baza floty zarówno ukr., jak i ros. (do 2017); ośrodek przemysłowy (m.in. stocznie) i oświatowo-kulturalny (m.in. instytut inżynierski, 3 teatry, panorama *Obrona Sewastopola w 1854–1855*); wśród zabytków m.in. ruiny miasta starogreckiego Chersonesz.

„SICZ” [„СІЧ”], nazwa korporacji studenckich działających w XIX–XX we Lwowie, Wiedniu, Czerniowcach i Grazu; najbardziej znana – wiedeńska – założona w 1868 z inicjatywy N. Wáchnianyna, funkcjonowała do 1947; odegrała dużą rolę w ruchu odrodzenia narodowego.

„SICZ” [„СІЧ”], masowa organizacja sportowa rozpowszechniona w 1900–1930 w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn. i Zakarpaciu oraz w diasporze; w 1912 przemianowana na paramilitarny Ukr. Związek Siczowy; m.in. z jej członków sformowano w 1914 Legion Ukr. Strzelców Siczowych (walczący po stronie Austrii); zasłużona dla ruchu narodowego; rozwiązana w 1930 (na terenie Galicji Wsch. i Wołyń Zach.) przez władze pol.

SICZ NADDUNAJSKA [ЗАДУНАЙСЬКА СІЧ], organizacja Kozaków ukr.; działała w 1775–1828 przy ujściu Dunaju w tureckiej wów-

czas Dobrudży powołana przez Zaporozców po zlikwidowaniu przez wojska ros. Sicz Nowej w kraju; zmuszona do udziału w tureckich operacjach militarnych; podczas wojny turecko-ros. część Kozaków na czele z atamanem J. Hładkim przeszła na stronę Rosji, co stało się powodem do jej usunięcia przez Turcję; jej losy zostały upoetyzowane w operze S. Hulaka-Artemowskiego *Zaporoziec za Dunajem*.

„SICZ POLESKA” [„ПОЛІСЬКА СІЧ”], pierwsza ukr. formacja partyzancka działająca od 1941 na Polesiu Wołyńskim (Równe–Łuck–Kowel–Korzec) pod dowództwem „Tarasa Bulby” (T. Borowca); liczebność do 5 tys. osób; w 1941 walki z cofającą się przed Niemcami Armią Czerwoną, a później z partyzantką sowiecką; nie uczestniczyła w akcji antypol. na masową skalę; w 1942 przyjęła nazwę Ukr. Armia Powstańcza (UPA), a gdy OUN-B przechwyciła tę nazwę dla swoich oddziałów, zaczęła się określać jako Ukr. Narodowo-Rewolucyjna Armia; rozpadła się po aresztowaniu przez Niemców Borowca w k. 1943.

SICZ ZAPOROSKA [ЗАПОРІЗЬКА СІЧ], stolica Zaporozża w 1552–1775; zazwyczaj ufortyfikowany obóz na wyspie dniprzeńskiej lub w pobliżu Dniepru (przenoszony w zależności od sytuacji i potrzeb); w jej centrum znajdował się obszerny plac, na którym wznosiły się ważniejsze budynki, m.in. administracyjno-gospodarcze, cerkiew i szkoła, a wokół niego kurenie dla zakwaterowania Kozaków; załoga od kilku do 10 tys. osób; miejsce organizacji wypraw na Tatarów i Turków oraz powstań przeciwko Polsce i Rosji; od lokalizacji nazywana m.in. Chortyczką, Bazawłuczką, Czortomlicką itp.; ostatnia Sicz Nowa (*Pokrowska*) zlikwidowana w 1775 na rozkaz Katarzyny II.

SICZYNSKI DENYS [СІЧИНСЬКИЙ ДЕНІС], 1865–1909, kompozytor; autor romansów, m.in. *Finale*; skomponował operę *Roksolana*.

**SICZYNSKI WOŁODYMYR** [СІЧІНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1894–1962, architekt, grafik i historyk sztuki; od 1924 na emigracji (Czechy, Niemcy, USA), w 1940–1944 prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; projektował świątynie (m.in. w Słowacji, USA i Kanadzie); jego prace z dziejów architektury (np. 2-tomowa *Istoria ukrajinskoho mystectwa. Architektura*) nie straciły na wartości do dziś.

**SIEWIERZANIE** [СІВІРЯНИ], plemię staroukr. osiadłe w VIII–X na terenach przylegających do rz. Desna, Sejm i Sula; ok. 884 uznali zwierzchnictwo Rusi Kijowskiej.

**SIKORSKI (SIKORSKY) IGOR** [СІКОРСЬКИЙ ІГОР], 1889–1972, ukr.-amerykański konstruktor lotnictwa; po ukończeniu Uniwersytetu Kijowskiego budował dla Rosji samoloty i śmigłowce wojskowe (m.in. wielosilnikowy bombowiec „Ilja Muromiec”); od 1919 w USA, gdzie założył zakłady lotnicze „Sikorsky Aircraft”.

**SIŁY ZBROJNE UKRAINY** [ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ], wojsko niepodległej Ukrainy sformowane w 1991–1992; ob. 320 tys. żołnierzy; skoncentrowane w 3 okręgach (Kijowskim, Podkarpackim i Odeskim) oraz we Flocie Czarnomorskiej; realizują ob. program rozwoju do 2005, współpracując z NATO w ramach „Partnerstwa dla pokoju”; władze Ukrainy zamierzają ograniczyć je do 200 tys. osób oraz w perspektywie utworzyć armię zawodową.

**SIMOWICZ WASYL** [СІМОВИЧ ВАСИЛЬ], 1880–1944, filolog; w 1923–1933 prof. i rektor Instytutu Pedagogicznego im. M. Drahomana w Pradze, a w 1939–1941 prof. Uniwersytetu Lwowskiego; jako strukturalista i zarazem zwolennik O. Potebni budował podstawy fonologii języka ukr.; jego praca *Ridna mowa j intelektualnyj rozwytok dytyny* jest cytowana do dziś.

„SIOŁO” [„СЕЛО”], czasopismo poświęcone „rzeczom ludowym ukraińsko-ruskim”; wydawane przez poetę pol.-ukr. Paulina Święcickiego w 1866–1867 we Lwowie; drukowało teksty ukraińskojęzyczne alfabetem łacińskim; miało na celu pojednanie pol.-ukr. oraz propagowanie kultury ukr.; ukazały się 4 zeszyty; nie uzyskało aprobaty opinii publicznej po obu stronach i upadło z braku środków finansowych.

**SIRKO IWAN** [СІРКО ІВАН], ?–1680, działacz wojskowy Szczy Zaporoskiej, kilkakrotny ataman; politycznie walczył z hetmanami Ukrainy, wiązał się na krótko z Polską, Rosją i Chanatem Krymskim; wslawił się potyczkami z Turkami i Tatarami, dlatego w ludowych dumach i pieśniach otrzymał rangę bohatera narodowego; jego hipotetyczny portret przedstawia obraz I. Riepina *Zaporożczy pisztu pismo turieckomu sultanu*.

**SKALAT** [СКАЛАТ], m. k. Podwołoczysk w obw. tarnopolskim, ok. 5 tys. mieszk.; w 1867–1962 siedziba powiatu i rejonu; wśród zabytków m.in. pozostałości zamku (wieże forteczne) Firlejów z 1630; w pobliżu, we wsi Stary Skalat muzeum Ł. Kurbasa.

**SKANSENY** – zob. MUZEUM BYTU I ARCHITEKTURY LUDOWEJ

**SKOMOROCZY** [СКОМОРОХИ], wędrowni artyści – aktorzy, błażni, śpiewacy, treserzy zwierząt – na ziemiach ukr. w X–XIV; uwiecznieni na fresku w kijowskim soborze św. Zofii; elementy ich sztuki wykorzystywano w widowiskach teatrów szkolnych (XVI–XVII).

**SKOROPADSKI PAWŁO** [СКОРОПАДСЬКИЙ ПАВЛО], 1873–1945, general; od IV 1918 hetman Ukrainy uzależnionej od Niemiec; Państwo Ukr. kierowane przez niego było sprawnie zarządzane, sporo też uczyniło dla kultury narodowej (m.in. powołano uniwersytety ukr. w Kijowie i Kamieńcu Podolskim,



Akademii Nauk, Muzeum Narodowe i in.); XII 1918 na skutek powstania przeciwko niemu udał się na emigrację (Niemcy); pozostawił obszerne wspomnienia.

**SKORYK ŁARYSA** [СКОРИК ЛАРИСА], ur. w 1939, architekt, polityk, prof. Akademii Sztuk Pięknych i Architektury w Kijowie; projektuje budowle mieszkalne i sakralne (np. zakończoną niedawno cerkiew Wszystkich Świętych Narodu Ukr. we Lwowie), opracowała koncepcję rewitalizacji historycznej części Kijowa; w 1989–1992 ogromnie popularna jako posłanka do Rady Najwyższej z ramienia Ruchu Ludowego Ukrainy; działaczka na rzecz zjednoczenia Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego z Ukr. Kościołem Grekokatolickim.

**SKORYK MYROŚŁAW** [СКОРИК МИРОСЛАВ], ur. w 1938, kompozytor; muzyka o dominujących tendencjach neoklasycystycznych; skomponował szereg kantat (m.in. *Wesna, Huculski tryptych i Karpacki koncert*), a także balet *Solomija Kruzelnicka* i operę *Mojsej* wg poematu I. Franki; tworzy również muzykę filmową (m.in. słynny podkład muzyczny do filmu *Cienie zapomnianych przodków*).

**SKOWORODA HRYHORIJ** [СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ], 1722–1794, filozof, poeta i pedagog; przedstawiciel oświecenia ukr.; jako myśliciel czerpał inspirację z filozofii starożytnej (zwłaszcza Platona), racjonalizmu niemieckiego (w 1752–1753 studiował w Halle pod kierunkiem Ch. Wolfa) oraz Biblii; opracował teorię etyczną, wg której jednostka uzyskuje wolność i szczęście, gdy przez samokreację doskonali swoją duchowość; w jego spuściźnie m.in. traktaty filozoficzne, wiersze (zbiór *Ogród pieśni nabożnych*), bajki i przypowieści; jego muzeum znajduje się we wsi Skoworodyniwnka (niegdyś Iwaniwnka) w obw. charkowskim.

„**SKRIABIN**” [„СКРЯБИН”], grupa muzyczna założona w 1989 w Kijowie; w jej składzie m.in.

Saszo Skriabin i Andrij Kuźmenko; eksperymentował w różnych stylach, ewoluując od rapu do techno; jego przeboje to piosenki *Na dachu dobre, Mudryj, bo nimyj* i in.

**SKRYPNYK MYKOŁA** [СКРИПНИК МИКОЛА], 1872–1933, polityk sowiecki; w 1918 zakładał KP(b)U, a w 1918–1919 przewodniczył radzie komisarzy ludowych USRR; później kierował różnymi komisariatami (ministerstwami), w tym i oświaty; zwolennik autonomii Ukrainy w ramach ZSRR, inicjator tzw. ukrainizacji życia społeczno-politycznego i kulturalnego; jego polityka narodowa nie była zgodna ze stanowiskiem Moskwy, która w 1930. zaostriżyła kurs wobec Ukrainy, dlatego został zdymisjonowany; wyprzedzając działania represyjne NKWD, popełnił samobójstwo.

**SKURATIWSKI WADYM** [СКУРАТИВСЬКИЙ ВАДИМ], ur. w 1941, kulturolog, eseista, brat Wasyla; kieruje działem w redakcji miesięcznika „Suczasnist”; jako dysydent był represjonowany w okresie USRR; w 1996 wydał pracę pt. *Istoria i kultura*, w której roztrząsa w kontekście europejskim „przekłete problemy” Ukraińców, m.in. tożsamości narodowej oraz jej kształtowania przez historię i kulturę.

**SKURATIWSKI WASYL** [СКУРАТИВСЬКИЙ ВАСИЛЬ], ur. w 1939, etnograf, dziennikarz, brat Wadyma; redaguje ludoznawcze czasopismo „Berehynia”; prowadzi i popularyzuje badania nad ukr. kulturą ludową, wydał m.in. tomy szkiców *Mistiakelik i Swiatuweczir*.

**SLIPYJ JOSYF** [СЛІПІЙ ЙОСИФ], 1892–1984, kardynał, od 1944 zwierzchnik Kościoła grekokatolickiego na Ukrainie; aresztowany przez Sowieców w 1946, na zesłaniu na Syberii do 1963; na prośbę papieża Jana XXIII wyjechał do Rzymu na stałe, gdzie został mianowany wizytatorem apostolskim Ukr. Kościoła Katolickiego w Diasporze.

**SŁASTION OPANAS** [СЛАСТЬОН ОПАНАС], 1855–1933, malarz i grafik (reprezentant nurtu romantyczno-narodowego), etnograf i pedagog; życie zawodowe związał z Myrhorodem, gdzie założył technikum sztuk plastycznych oraz muzeum; namalował wiele obrazów rodzajowych (np. *Prowody na Sicz*) oraz pejzaży (m.in. *Zyma na Czernihwuszczynie*).

„SŁOWA” [„СЛОВА”], termin, którym posługiwano się na Rusi Kijowskiej w 2 znaczeniach: 1) kazania tłumaczone z greckiego i oryginalne (np. *Słowo o prawie i lasce* Hilariona czy *Słowa* Cyryla Turowskiego); 2) opowieści, np. słynne *Słowo o wyprawie Igora*.

**SŁOWACY NA UKRAINIE** [СЛОВАКИ В УКРАЇНІ], grupa etniczna licząca ok. 7 tys. osób; zamieszkują przeważnie w obw. zakarpackim.

**SŁOWIANIE NA ZIEMIACH UKRAIŃSKICH** [СЛОВ’ЯНИ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ], pojawili się ok. 3 tys. lat temu, a w początkach naszej ery wyodrębnili się z nich Słowianie Wsch.; najdawniejsze wzmianki u Rzymian – Pliniusza Starszego i Tacyty oraz u pisarza gockiego Jordancsa, nazywającego ich Wenedami, którzy się dzielą na Sklawinów i Antów; związek plemienny Antów trwał (na Podnieprzu, Podniestrzu i nad M. Azowskim) od III do VII, kiedy upadł pod naporem Awarów; dla Antów charakterystyczna kultura czerniachowska; są identyfikowani z Polanami, co sugeruje ich więź genetyczną z kulturą Rusi-Ukrainy.

**SŁOWIAŃSK** [Слов’янськ], m. rejonowe i uzdrowisko w obw. donieckim, ok. 140 tys. mieszk.; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady chemiczne i budowy maszyn, fabryka mebli) i oświatowy (m.in. instytut pedagogiczny); w pobliżu znajduje się Słowianohirśk, 6-tysięczne uzdrowisko, słynne m.in. z monasteru Wniebowzięcia NMP (*Uspenskiy*) założonego w XVII na wysokim wapiennym brzegu rz. Doniec (*Swiati hory*).

**SŁOWNIKI JĘZYKA UKRAIŃSKIEGO** [СЛОВНИКИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ], najzasobniejsze rejestry leksyki współczesnego języka ukr. wydobytej z piśmiennictwa wraz z załączonymi definicjami słów i przykładami użycia to: 4-tomowy *Słownik ukraińskiego języka* zredagowany przez B. Hrinchenkę (1907–1909), zawierający ok. 64 tys. słów; 11-tomowy *Słownik ukraińskiego języka* (134 tys. wyrazów) opracowany w 1970.–1980. przez zespół Instytutu Językoznawstwa AN USRR w Kijowie pod red. I. Biłodida; 4-tomowy *Nowy tłumaczeniowy słownik ukraińskiego języka* (42 tys. jednostek) opublikowany przez W. Jaremenkę i Oksanę Slipuszkę w 1998 oraz *Wielki tłumaczeniowy słownik ukraińskiego języka* (170 tys. słów) wydany pod red. W. Busoła w 2001.

„SŁOWO I CZAS” [„СЛОВО І ЧАС”], miesięcznik wydawany przez Instytut Literatury im. T. Szewczenki NANU w Kijowie; w 1957–1990 pod nazwą „Radianśke Literaturoznawstwo”; prezentuje studia i artykuły poświęcone teorii literatury i kultury oraz historii piśmiennictwa ukr. i światowego.

„SŁOWO O WYPRAWIE IGORA” [„СЛОВО О ПОЛКУ ІГОРЕВИМ”], staroukr. opowieść liryczno-epicka powstała ok. 1187, a odnaleziona w k. XVIII (autentyczność jest przedmiotem sporów); domniemany autor to książę halicki Włodzimierz Jarosławowicz (tezę tę wysunął Ł. Machnowec); opisuje nieudaną wyprawę w 1185 księcia siewierskiego Igora Światosławowicza przeciwko Polowcom; na wskroś oryginalne gatunkowo, poetycko i stylistycznie, nawiązuje zarówno do tradycji bizantyjskiej, jak i poezji ludowej; wzywało do utrzymania jedności państwa ruskiego rozdzieranego przez niesnaski feudalne i najazdy Polowców; zdobyło rozgłos światowy, tłumaczone też na język pol., najdoskonalej przez J. Tuwima.

**SMAKUŁA OŁEKSANDR** [СМАКУЛА ОЛЕКСАНДР], 1900–1983, amerykańsko-ukr. optyk, prof. Instytutu Technologicznego w Massachusetts (USA); autor prac dotyczących problemów fotochemii i analizy spektralnej.

**SMAL-STOCKI ROMAN** [СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ РОМАН], 1893–1969, językoznawca i polityk, syn Stepana; w 1918–1919 minister w rządzie URL; w 1926–1929 prof. Uniwersytetu Warszawskiego; po 1944 na emigracji, wykłady w uniwersytetach USA; autor prac z dziedziny słowotwórstwa i etymologii ukr. (m.in. *Narys słowotworu ukrajńskich przymiotników*).

**SMAL-STOCKI STEPAN** [СМАЛЬ-СТОЦЬКИЙ СТЕПАН], 1859–1938, językoznawca i historyk literatury, ojciec Romana; animator kultury ukr. na Bukowinie Płn., w 1885–1918 prof. Uniwersytetu w Czerniowcach, w 1911–1918 poseł do parlamentu austriackiego; od 1920 na emigracji, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; autor podręcznika gramatyki języka ukr.

**SMOLICZ DMYTRO** [СМОЛІЧ ДМИТРО], 1919–1987, reżyser operowy; realizator wielu inscenizacji w operze lwowskiej i odeskiej; od 1970 kierownik artystyczny w kijowskim Teatrze Opery i Baletu.

**SMOLICZ JURIJ** [СМОЛІЧ ЮРІЙ], 1900–1976, prozaik, w 1971–1973 prezes Związku Pisarzy Ukrainy; twórczość, w tym w poetyce *science fiction* trylogia *Prekrasni katastrofy* z 1929–1934 i trylogia autobiograficzna (*Dytynstwo, Naszi tajny, Wisimnadciatylitni*) z 1935–1938, wg wymogów socrealizmu.

**SMOTRYCKI MELECJUSZ** [СМОТРИЦЬКИЙ МЕЛЕЦІЙ], ok. 1577–1633, filolog, polemista religijny; od 1620 prawosławny biskup połocki, przeciwnik unii brzeskiej, a od 1627 jej zwolennik i propagator; autor m.in. gramatyki języka cerkiewnosłowiańskiego.

**SOBÓR** [СОБОР], 1) zgromadzenie biskupów obradujących w sprawach kościelnych; 2) cerkiew o randze katedry.

**SOBÓR PRZEMIENIENIA PAŃSKIEGO W CZERNIHOWIE** [СНАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКИЙ СОБОР У ЧЕРНІГОВІ], jedna z najdawniejszych świątyń na ziemiach ukr., zbudowana przez księcia Mścisława Chrobrego w XI; znajdują się w nim grobowce książąt czernihowskich.

**SOBÓR ŚW. JURA** [СОБОР СВ. ЮРА], katedra obrządku greckokatolickiego we Lwowie; wzniesiona w 1744–1764 wg proj. Bernarda Meretyna w stylu rokokowym; jego wyposażenie rzeźbiarsko-malarskie jest dziełem S. Fesingera, M. Filewicz, J. J. Pinsla, Ł. Dołińskiego i in.; w krypcie grobowce metropolitów S. Sembratowicza, A. Szeptyckiego, J. Slipego i M. Lubaczińskiego; w pobliżu pałac arcybiskupa – zwierzchnika Ukr. Kościoła Greckokatolickiego.

**SOBÓR ŚW. MICHAŁA (ZŁOTOWIERZCHNI) W KIJOWIE** [МИХАЙЛІВСЬКИЙ ЗОЛОТОВЕРХНІЙ СОБОР У КИЄВІ], świątynia (wraz z monasterem męskim) założona w 1050 przez księcia Iziasława Jarosławowicza; zburzony przez Sowietów w 1934–1936, a najcenniejsze freski i mozaiki przekazane do Galerii Tretiakowskiej w Moskwie; w 1998–2000 odbudowany, poświęcony i oddany w gestię Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego; ogółem w okresie USRR zburzono w Kijowie ok. 300 sakralnych i świeckich zabytków architektury ukr.

**SOBÓR ŚW. WŁODZIMIERZA W KIJOWIE** [СВЯТО-ВОЛОДИМИРСЬКИЙ КАФЕДРАЛЬНИЙ СОБОР У КИЄВІ], gł. świątynia Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego; zbudowany w 1862–1896 wg proj. I. Sztroma, P. Sparro i W. Berettiego w stylu pseudo-bizantyjskim; malowidła ścienne wykonali

m.in. M. Wrubel, W. Wasniecowa, M. Niestie-  
row, M. Pymonenko i in.

**SOBÓR ŚW. ZOFII W KIJOWIE** [Софійський собор у Києві], najsłynniejszy zabytek dawnej architektury ukr., zbudowany za panowania Jarosława Mądrygo (ok. 1037) na wzór katedry konstantynopolskiej Hagia Sophia; przebudowany w stylu barokowym w XVII–XVIII z zachowaniem pierwotnych wnętrz z mozaiką i freskami z XI i XII; w czasach Rusi Kijowskiej gł. kościół państwa oraz rezydencja metropolity, później (wraz z zabudowaniami w pobliżu) monaster; ob. muzeum państwowe (*Derżawnyj architekturno-istorycznyj zapowidnyk „Sofijskij muzej”*), zabytek klasy zerowej pod opieką UNESCO; o jego przejęcie stara się Ukr. Kościół Prawosławny Patriarchatu Kijowskiego.

**SOBÓR WNIEBOWZIĘCIA NMP W ŁAWRZE PECZERSKIEJ** [Успенський собор в Печерській лаврі], gł. świątynia monasteru w Kijowie, wzniesiona w 1073–1078; barbarzyńsko zburzona przez agentów NKWD w 1941 (przed zajęciem miasta przez Niemców); ob. rozpoczęta odbudowa.

**SOCJALISTYCZNA PARTIA UKRAINY** [Соціалістична партія України], stronnictwo polityczne wylonione w 1992 z rozwiązanej KPU; programowo antyreformatorska, ateistyczna, przejawia nostalgię za ZSRR; posiada poparcie społeczne, reprezentowana w Radzie Najwyższej; przewodniczy jej O. Moroz; wydaje tygodnik „Towarysz”.

**SODOMORA ANDRIJ** [Содомора Андрій], ur. w 1937, filolog klasyczny, tłumacz, prozaik, prof. Uniwersytetu Medycznego we Lwowie; uprzyświł kulturze ukr. pokazał część spuścizny starożytnej Grecji i Rzymu oraz poetów nowolacińskich; publikuje prace z zakresu przekładoznawstwa.

**SOKAL** [Сокаль], m. rejonowe nad rz. Bug w obw. lwowskim, ok. 25 tys. mieszk.; znany

od 1411; należał do Polski, w 1951 przeszedł do USRR w ramach narzuconej przez ZSRR korekty granicy pol.-sowieckiej; wśród zabytków m.in. renesansowa cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiwśka*) z XVI i barokowy kościół Bogurodzicy w zespole klasztornym Bernardynów z XVII.

„SOKIL” [„Сокіл”], masowa organizacja sportowa założona w 1894 we Lwowie; podczas I wojny światowej jego członkowie wstępowali do Legionu Ukr. Strzelców Siczowych; działał w Galicji Wsch., na Wołyniu Zach. i Bukowinie Płn. do 1939.

**SOKYRYNCE** [Сокіринці], wieś k. Pryłuk w obw. czernihowskim; znana od 1092, w XVIII–XIX w. posiadaniu Gałaganów; w ich palacu (styl empire) przebywał T. Szewczenko w 1845; we wsi też muzeum i pomnik kobziarza O. Weresaja, który tu się urodził.

„SOŁOCHA” [„Солоха”], kurhan scytyjski z IV p.n.e. we wsi Welyka Znamjanka w obw. zaporoskim; pod nasypem znaleziono bogato wyposażony grób książęcy (też szkielety 2 niewolników i koni).

**SOŁOWJANENKO ANATOLIJ** [Солов'яненко Анатолій], 1932–1999, śpiewak operowy (tenor), solista w Teatrze Opery i Baletu im. T. Szewczenki w Kijowie; koncertował na wielu znanych scenach operowych świata (m.in. w La Scali w Mediolanie oraz Metropolitan Opera w Nowym Jorku, która gościła go przez cały sezon 1977–1978); zasłynął również z mistrzowskiego wykonawstwa romansów ukr. i ros.

**SOMOW OREST** [Сомов Орест], 1793–1833, ukr.-ros. prozaik romantyczny; autor mikropowieści z historii Ukrainy, m.in. *Hajdamaky*.

**SONET** [Сонет], utwór liryczny składający się z 14 wersów (2 czterowierszy i 2 tercyn); na Ukrainie od pol. XIX; subtelne formy w poezji neoklasycystów, zwłaszcza M. Zerowa, M. Rylskiego i O. Tarnawskiego.

**SOROCZYŃCE WIELKIE** [Великі Сорочинці], wieś k. Myrhorodu w obw. połtawskim; w 1727–1734 rezydencja hetmana Ukrainy lewobrzeżnej D. Apostola; słynne od dawna z jarmarków (opisane w opowiadaniu M. Gogola) oraz Dni Humoru i Satyry; wśród zabytków barokowa cerkiew Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenska*) z 1732 oraz muzeum M. Gogola (który tu się urodził).

**SOSENKO MODEST** [Сосенко Модест], 1875–1920, malarz modernista; malował portrety (np. *Portret dziewczyny*) i pejzaże (np. *Rannia wesna na seli*), dekorował cerkwie greckokatolickie w Galicji Wsch.

**SOSIURA WOŁODYMYR** [Сосюра Володимир], 1898–1965, poeta liryczny o orientacji neoromantycznej; b. płodny (ponad 60 tomów wierszy i poematów, wśród nich m.in. *Czerwona zima*, *Sołowjini dali*, *Mazepa*), b. popularny (m.in. dzięki erotykowi *Tak ni-chto ne kochaw...*); szykanowany przez władze USRR za postawę patriotyczną (zwłaszcza za wiersz *Lubii' Ukrajinu!*), w Polsce ukazał się wybór jego poezji pt. *Czerwona zima*.

**SOTNIA** [сотня], 1) pododdział w wojsku kozackim, armii URL i ZURL oraz UPA odpowiadający pol. kompanii (w piechocie) i szwadronowi (w kawalerii); 2) w okresie Hetmańszczyzny podległy pulkowi okręg administracyjno-wojskowy, którym kierował dowódca S. (*sotnyk*), mający władzę wojskową, administracyjną i sądowniczą nad S. i ludnością cywilną.

**SOWCHOZ** [радгосп], państwowe gospodarstwo rolne na Ukrainie; przetrwał upadek USRR, w kraju już niepodległym istnieje – po niewielkich przekształceniach własnościowych – na obszarach przez niego zajmowanych.

**SOWIETOFILSTWO** [советофильство], prosowiecka orientacja w niektórych kręgach diaspory ukr. (m.in. w USA, Kanadzie i Argen-

tynie) w 1920–1991; ulegli mu przez jakiś czas nawet tacy wybitni Ukraińcy, jak M. Hruszewski i W. Wynnyczenko; w 1920–1939 ogarnęło dużą część inteligencji na Ukrainie Zach., co było też wyrazem niezgody na włączenie jej do państwa pol.

**SOWIETYZACJA UKRAINY** [совєтїзація України], narzucenie Ukrainie przez władze ZSRR w 1920–1991 komunistycznego modelu ustrojowego połączonego z bezwzględną indoktrynacją ideologiczną oraz rusyfikacją; prowadziła do uformowania się szczególnego typu mentalności społecznej (*homu sovieticus*).

**SPÓŁDZIELCZOŚĆ** [коопєрація], masowy ruch społeczno-gospodarczy powstały na ziemiach ukr. w 1860.–1870.; inicjatorami byli m.in. Mykoła Łewycki (Ukraina Naddnieprzańska), Kost' Łewycki (Galicja Wsch.) i S. Smal-Stocki (Bukowina Płn.); rozwijano spółdzielnie spożywców, rolnicze, kredytowe, ubezpieczeniowe, również wielobranżowe, jak np. „Ruśkij narodnyj dim” we Lwowie; łączyły się one w związki, np. spożywców „Dniprosojuz” w Kijowie, mleczarski „Masłosojuz” w Stryju-Lwowie i in.; po 1927 (Ukraina Naddnieprzańska) i 1945 (Galicja Wsch., Wołyń Zach., Bukowina Płn. i Zakarpacie) podupadła, zredukowana do S. spożywców, poddana nadzorowi organów administracji sowieckiej i przymusowo zrzeszona w związkach terytorialnych (centrala w USRR „Ukoopspilka” podporządkowana zarządowi gł. w Moskwie pod nazwą „Centrosojuz”).

**„SPRZEDAŁ KOTA W WORKU”** [„Продав kota в мишку”], tytuł intermedium, pierwszego znanego ukr. utworu dramatycznego; wystawione w przerwie między aktami spektaklu opartego na sztuce *Tragedia albo wizerunek śmierci przeswietnego Jana Chrzyciela, przesłańca bożego* (1619, Kamionka Strumiłowa) autorstwa Jakuba Gawatowica (1598–1679), pisarza pol.

- SREZNEWSKI IZMAIŁ** [СРЕЗНЕВСЬКИЙ ІЗМАІЛ], 1812–1880, filolog ukr.-ros., prof. Uniwersytetu Charkowskiego i Petersburskiego; przedstawiciel szkoły romantycznej w filologii; wydając ukr. twórczość ludową oraz stylizując na nią swoje wiersze ukr., sprzyjał ukształtowaniu się ukr. romantyzmu literackiego; twierdził, że język ukr. wyodrębnił się ze wspólnego dla Słowian Wsch. języka „praruskiego”.
- STACHANOW ALEKSIEJ** [СТАХАНОВ ОЛЕКСИЙ], 1905–1977, górnik; w 1935 ustanowił rekord w wydobywaniu węgla kamiennego (kopalnia w m. Kadijówka (obw. lugański), czym zapoczątkował w ZSRR ruch współzawodnicstwa pracy (nazywany stachanowskim); jego sukcesy były jednak uzyskiwane niezgodnie z zasadą *fair play* (tworzono mu bowiem najlepsze warunki pracy), były też sztucznie zawyżane.
- STACJA „AKADEMIK WERNADSKI” NA ANTARKTYDZIE** (СТАНЦІЯ „АКАДЕМІК ВЕРНАДСЬКИЙ” НА АНТАРКТИДІ), pierwsza ukr. stacja naukowa; założono ją w 1997 na Płw. Antarktycznym przez ekspedycję NANU w celu prowadzenia systematycznych badań nad szóstym kontynentem.
- STADNYK JOSYP** [СТАДНИК ЙОСИП], 1876–1954, aktor, reżyser, organizator życia teatralnego w Galicji Wsch.; w 1906–1912 kierował teatrem „Ruskiej Besidy”, a po 1920 dyrektor teatru objazdowego; miał duże osiągnięcia w dziedzinie adaptacji klasyki światowej dla sceny ukr.; w 1947–1953 więziony w łagrach sowieckich.
- STALIN JÓZEF** [СТАЛІН ЙОСИП, wł. Джугашвілі Й.], 1879–1953, komunistyczny przywódca ZSRR; rządził posługując się terrorem; odpowiedzialny za śmierć wielu milionów Ukraińców; przesładował ruch narodowy na Ukrainie, inicjując pogrom odrodzenia kulturalnego na przełomie 1920.–1930. i likwidując fizycznie czołówkę inteligencji ukr.
- STARAK TEODOZIJ** [СТАРАК ТЕОДОЗІЙ], 1931–1999, dyplomata, sławista; w 1991–1993 pełnomocnik rządu Ukrainy do kontaktów z władzami RP; organizator ambasady Ukrainy w Warszawie i jej radca w 1993–1998; duże zasługi dla procesu pojednania ukr.-pol.; jest współautorem słownika pol.-ukr. (1998).
- STAROBIELSK** [СТАРОБІЛЬСЬК], m. rejonowe w obw. lugańskim, ok. 26 tys. mieszk.; założony w 1686; w pobliżu w obozie jenieckim przebywało w 1939–1940 ponad 4 tys. oficerów pol. (rozstrzelanych przez NKWD w Charkowie i pogrzebanych na terenie dzielnicy Pjatychatka).
- STAROKONSTANTYNÓW** [СТАРОКОСТЯНТИНІВ], m. rejonowe nad rz. Słucz w obw. chmielnickim, ok. 35 tys. mieszk.; wśród zabytków m.in. zamek zbudowany przez Ostrogskich w 1516–1571.
- STAROSOLSKI WOŁODYMYR** [СТАРОСОЛЬСЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1878–1942, prawnik i socjolog, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; autor pracy *Teorija naciji*; zasłynął we Lwowie jako adwokat; aresztowany przez NKWD w 1939, zmarł w łagrze na Syberii.
- STARY KRYM** [СТАРІЙ КРИМ], m. w Republice Krym, ok. 11 tys. mieszk.; znany od VI; wśród zabytków m.in. meczet chana Uzbecka z 1314, najstarszy na Krymie.
- STARYCKA-CZERNIACHIWSKA LUDMYŁA** [СТАРІЦЬКА-ЧЕРНЯХІВСЬКА ЛЮДМИЛА], 1868–1941, poetka, prozaik, dramaturg, krytyk literacki i teatralny, córka Mychajła; z ojcem tworzyła prozę historyczną (m.in. powieść *Rozbijnyk Karmaluk*); jej dramat *Flet'man Doroszenko* zdobył popularność sceniczną; aresztowana w 1941, wywieziona do łagrów syberyjskich (gdzie zmarła).
- STARYCKI MYCHAJŁO** [СТАРІЦЬКИЙ МИХАЙЛО], 1840–1904, poeta, prozaik, drama-

turg i działacz teatralny, ojciec Ludmyły; autor dramatów obyczajowych (m.in. *Ne sudytoś*), historycznych (m.in. *Marusia Bobusławka*), wielu adaptacji scenicznych, librett do wielu oper M. Łysenki oraz powieści-kronik w języku ros. (m.in. trylogii *Bogdan Chmielnickij*); przekładał poetów pol., m.in. A. Mickiewicza i W. Syrokomlę, a także przysposobił dla teatru ukr. powieść J.I. Kraszewskiego *Chata za wsią* pt. *Cybanka Aza*.

STASZYNSKIEGO PROCES [ПРОЦЕС СТАШИНЬСЬКОГО], rozprawa o międzynarodowym rozgłosie przeciwko Bohdanowi Staszynskiemu, zabójcy Ł. Rebeta (lidera OUN za Granicą, 1957) i S. Bandery (1959), przed Sądem Najwyższym RFN w Karlsruhe 8–16 X 1962; zamachowiec został skazany na 8 lat więzienia, a za gł. winowajcę uznano rząd ZSRR (którego agentem był S.).

STATUTY LITEWSKIE [ЛИТОВСЬКІ СТАТУТИ], kodyfikacja prawa zwyczajowego i przywilejów szlachty Wielkiego Księstwa Litewskiego; miały 3 redakcje (1529, 1566, 1588); w ciągu trzech stuleci były źródłem prawa na Ukrainie; na Ukrainie prawobrzeżnej funkcjonowały do 1840.

STAWROWECKI CYRYL – zob. TRANKWILION-STAWROWECKI CYRYL

STECENKO KYRYŁO [СТЕЦЕНКО КИРИЛО], 1881–1922, kompozytor, duchowny prawosławny; organizator chórów ludowych, dyrygent Ukr. Chóru Narodowego i Ukr. Kapeli Państwowej; skomponował komedię muzyczną *Swatannia na Honczariwci* opartą na motywach utworu H. Kwitki-Osnowjanenki; twórca narodowej muzyki cerkiewnej, jego arcydzieła to *Wsenoszna* i *Panachyda*.

STEĆKO JAROSŁAW [СТЕЦЬКО ЯРОСЛАВ], 1912–1986, działacz polityczny, członek OUN-B; w 1936 skazany na karę więzienia za udział w aktach terrorystycznych przeciw państwu pol.; w lipcu 1941 kilkudniowy pre-

mier rządu Ukrainy we Lwowie; w 1941–1944 internowany przez Niemców; od 1944 aktywny politycznie na emigracji (Niemcy, USA), m.in. od 1968 kierował OUN-B oraz przewodził Antykomunistycznemu Blokowi Narodów; jego żona Sława (1920–2003) przejęła po nim kierownictwo OUN-B, w 1998 jako przywódczyni KUN zdobyła mandat poselski do Rady Najwyższej Ukrainy.

STEĆKO SŁAWA – zob. STEĆKO JAROSŁAW

STEFANYK WASYL [СТЕФАНИК ВАСИЛЬ], 1871–1936, prozaik, działacz społeczny; w 1892–1900 studiował medycynę w Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie, w 1908–1918 posłował do parlamentu austriackiego; autor nowel ekspresjonistycznych z życia chłopów na Pokuciu (m.in. tomy *Kamunyj chrest* i *Zemla*), które wyznaczyły nowy etap w rozwoju prozy ukr.; przyjaźnił się z pisarzami z kręgu Młodej Polski, szczególnie z W. Orkanem; tłumaczony w Polsce.

STELMACH MYCHAJŁO [СТЕЛЬМАХ МИХАЙЛО], 1912–1983, prozaik i dramatisarz; autor monumentalnych socrealistycznych powieści o losach chłopstwa ukr. od rewolucji 1905 r. do czasów po II wojnie światowej (m.in. tłumaczone w Polsce *Wielka rodzina* i *Ludzka krew nie woda*).

STEP [СТЕП], obszar równinny na południu Ukrainy pokryty roślinnością bezdrzewną z przewagą traw (na czarnoziemach); w XV–XVII utożsamiany z Dzikimi Polami; w XIX rolniczo zagospodarowany.

STEPANIW OŁENA [СТЕПАНИВ (СТЕПАНИВНА) ОЛЕНА], 1892–1963, pedagog, działaczka niepodległościowa; chorąży Legionu Ukr. Strzelców Siczowych; więziona przez Sowieców w łagrach; opracowała wspomnienia pt. *Naperedodni wełykych podij*.

STEPOWY JAKIW [СТЕПОВИЙ ЯКІВ, wł. ЯКИМЕНКО Я.], 1883–1921, kompozytor impre-

sjonista; skomponował cykl romansów *Barwinky* oraz *Pisni nastroju* do słów O. Olesia, a także pojedyncze do słów in. poetów (np. *Oj try szlachy* wg T. Szewczenki i *Rozwijtesia witrom* wg I. Franki).

**STEREOTYP UKRAIŃCA W POLSCE** [СТЕРЕОТИП УКРАЇНЦЯ У ПОЛЬЩІ], istniał w Polsce do niedawna uproszczony, schematyczny, często negatywny obraz Ukraińca, w niektórych środowiskach synonim bandyty; ukształtowany wskutek powikłań w stosunkach pol.-ukr. z lat 1939–1947 (w tym czystek etnicznych przeprowadzonych przez UPA na Wołyniu Zach. i Galicji Wsch.); utrwalony na podstawie niepełnej wiedzy o działalności UPA, podsycany przez literaturę propagandową PRL (np. powieść *Łamy w Bieszczadach* J. Gerharda i jej ekranizację pt. *Ogniomistrz Kaleń*, zrealizowaną przez Ewę i Czesława Petelskich); po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę obraz ten ulega pozytywnej zmianie, jest zróżnicowany środowiskowo, co pogłębia się dzięki współpracy między Polską i Ukrainą, niezależnie od wystąpień i wypowiedzi ekstremistów w obu krajach.

**STESZENKO IWAN** [СТЕШЕНКО ІВАН], 1873–1918, literaturoznawca, poeta, pedagog; w 1917 pierwszy minister oświaty Ukrainy; autor pracy *Istorijska ukrajinskoji dramy*.

**STIEBER ZDZISŁAW** [ШТІБЕР ЗДІСЛАВ], 1903–1980, pol. slawista, językoznawca, prof. uniwersytetów we Lwowie, Łodzi i Warszawie, członek PAN; wydał liczne prace z zakresu gramatyki porównawczej języków słowiańskich i dialektologii; z dziedziny ukrainistyki opublikował monografie *Toponomastyka Lemkowszczyzny*, *Dialekt Lemków*, *Atlas językowy dawnej Lemkowszczyzny* oraz współredagował *Atlas gwar bojkowskich*.

**STOLICE UKRAINY** [СТОЛИЦІ УКРАЇНИ], ob. gł. miastem Ukrainy jest Kijów; funkcję centrum polityczno-religijnego pełnił od IX do 1471,

tj. roku zlikwidowania Księstwa Kijowskiego przez Litwę; w XIII–XIV w miarę umacniania się Księstwa Halicko-Wołyńskiego i przyłączania do niego in. księstw staroukr. stolicą staje się Halicz, a potem Lwów; za Hetmańszczyzny stolicami są kolejno Czernihów, Baturyn i Gluchów; w 1917–1920 siedzibą rządów URL był Kijów; stolicą USSR od 1920 ustanowiono Charków, aby w 1934 przenieść ją do Kijowa.

**STOŁYPIN PIOTR** [СТОЛІПІН ПЕТРО], 1862–1911, polityk ros.; jako premier rządu carskiego przeprowadził m.in. reformę agrarną (1906–1910), która umożliwiała występowanie chłopów, w tym i ukr., ze wspólnot wiejskich i zakładanie gospodarstw na wyodrębnionych chutorach, co przyczyniło się do wzrostu kultury rolnej i dobrobytu chłopów; w ramach tej reformy ok. 1,2 mln Ukraińców z przeludnionych wsi udało się w 1906–1915 na Syberię w celu jej rolniczego zagospodarowania.

**STOROŻENKO OŁEKSA** [СТОРІЖЕНКО ОЛЕКСА], 1805–1874, prozaik, muzyk i rzeźbiarz, współpracownik pisma „Osnowa”; autor opowiadań i mikropowieści w nurcie narodnicko-etnograficznym (np. *Meżyborskyj did*, *Zakochanyj czort* i in.), które zainicjowały w literaturze ukr. „magiczną prozę”.

**STOWARZYSZENIE „CZARNOBYL I DZIECI CZARNOBYLA”** [Асоціація „Чорнобиль – діти Чорнобиля”], organizacja społeczna założona w 1992 z siedzibą w Kijowie; ma za zadanie zdobywanie środków na leczenie dzieci zagrożonych chorobami na tle radioaktywnym (kilkadziesiąt tys. osób) oraz ostrzeganie rządów i obywateli przed niebezpieczeństwem dalszych awarii elektrowni jądrowych na Ukrainie.

**STOWARZYSZENIE PISARZY UKRAIŃSKICH** [Асоціація українських письменників], organizacja twórcza powstała w 1997, opozycyjna wobec Związku Pisarzy Ukrainy; nie



ma ambicji politycznych, stawia przed sobą zadanie aktywizacji procesu literackiego oraz wydawniczego; jest światopoglądowo pluralistyczne, w jego strukturze działają różne grupy estetyczne, np. „Psy swiatoho Jura”, „Nowa deheneracja”, „Łuho-sad” i in.; zrzesza ponad 150 członków; wydaje pismo „Literatura-Plus”.

#### STOWARZYSZENIE „UKRAINA I ŚWIAT”

[ТОВАРИСТВО „УКРАЇНА І СВІТ”], organizacja pozarządowa dotowana przez państwo; gł. siedziba w Kijowie; działa od 1960; pośredniczy w utrzymaniu łączności i współpracy kraju z diasporą.

#### STRATY UKRAINY W II WOJNIE ŚWIATOWEJ

[УКРАЇНСЬКІ ВТРАТИ В ІІ СВІТОВІЙ ВІЙНІ], straty w ludności: ponad 8 mln osób (wojskowych, cywilnych, zmarłych na robotach przymusowych w Niemczech czy w łagrach sowieckich); straty materialne: 40% majątku trwałego, 16,5 tys. zburzonych zakładów, 400 kopalń, 714 miast i 28 tys. wsi; przez ziemię ukr. 2-krotnie w 1941–1944 przetoczyła się machina wojny niemiecko-sowieckiej; obie strony stosowały taktykę spalonej ziemi, niszczyły zabytki sakralne i świeckie, grabiły majątek kraju i dobytek ludzi.

#### STRAŻ GRANICZNA

[ДЕРЖАВНА ПОГРАНИЧНА СЛУЖБА УКРАЇНИ], formacja wojskowa powołana w 1991 do ochrony granic państwa; ogólna długość granic Ukrainy wynosi 7771 km, w tym z Rosją 2484 km, z Białorusią 952 km, z Rumunią 608 km, z Polską 542 km, ze Słowacją 98 km, z Węgrami 135 km i Moldawią 1194 km; długość granicy morskiej wynosi 1758 km (wybrzeże M. Czarnego 1533 km i Azowskiego 225 km).

#### STRÓJ LUDOWY

[НАРОДНИЙ ОДЯГ], odświętny ubiór chłopski; tradycyjnie malowniczy, charakterystycznie odrębny w swym wzornictwie na tle ogólnosłowiańskim, ma też regionalne odmienności (widoczne np. na Ukrainie Naddnieprzańskiej, Podolu, Huculszczyz-

nie czy Polesiu); elementy uznawane za narodowe to wyszywane koszule, czerwone szarawary, buty z cholewami (męski) oraz zapaska, bluzka wyszywana, wstążki przy włosach, buty kozaczki (kobięcy); nawiązania do niego obserwujemy we współczesnej modzie ukr.

#### STRUMIŃSKI BOHDAN

[СТРУМИНСЬКИЙ БОГДАН], 1930–1998, pol.-ukr. językoznawca, polonista i ukrainista, tłumacz, politolog, wykładowca na Uniwersytecie Warszawskim; represjonowany w PRL, w 1975 wyjechał do USA na zaproszenie Uniwersytetu Harvarda w Cambridge; specjalizował się w historii języka ukr. i pol. oraz ich związków wzajemnych; napisał 6 książek i ok. 200 artykułów i recenzji.

#### „STRZELCY RUSCY”

[„РУСЬКІ СТРИЛЬЦІ”], oddziały (gwardia) ochotników ukr. tworzone przez Hołowną Radę Ruską w 1848; lojalni wobec Austrii i jej cesarza, stali na straży granic Galicji Wsch. zagrożonych przez powstańców węgierskich; rozwiązani w 1850.

#### STRZELCY SICZOWI

[СТІЧОВІ СТРИЛЬЦІ, ЕСЕСИ], oddziały armii URL tworzone na Ukrainie od 1917 z Ukraińców galicyjskich – jeńców z armii austriackiej, później też z Ukraińców naddnieprzańskich; stopniowo ich jednostki wzrastały – od batalionu do korpusu; walczyli przeciwko bolszewikom i „białej” armii A. Denikina oraz uczestniczyli w powstaniu przeciw hetmanowi P. Skoropadskiemu; dowodził nimi plk J. Konowalec; zdemobilizowani w XII 1919.

#### STUDYCI

[СТУДИТИ], zakon greckokatolicki (męski i żeński) odnowiony przez A. Szepetyckiego w 1907 wg reguły Teodora Studyty; ich gł. zadanie to samodoskonalenie się, rozwijają działalność wydawniczą i misjonarską; mają monaster w Castel Gandolfo k. Rzymu oraz 4 na Ukrainie (w tym klasztor we wsi Międzygórze (Unów) k. Przemyślan w obw. lwowskim).

**STUDYŃSKI CYRYL** [СТУДИНСЬКИЙ КИРИЛО], 1868–1941, historyk literatury i działacz społeczny; w 1900–1918 i 1939–1941 prof. Uniwersytetu Lwowskiego, w 1923–1932 prezesował Naukowemu Towarzystwu im. T. Szewczenki; swoje prace poświęcił literaturze staroukr. oraz romantyzmowi (np. polskojęzyczne *Pierwszy występ literacki Pocięja* i *Geneza poetycznych utworów Markiana Szaszkewicza*); pomimo współpracy z Sowietami (zwłaszcza po 17 IX 1939) został przez nich uwięziony w 1941 i prawdopodobnie stracony.

**STUNDYŚCI** [ШТУНДИСТИ], sekta chrześcijańska rozpowszechniona w środowisku kolonistów niemieckich na Ukrainie w II poł. XIX; głosząc zasadę miłości i równości społecznej, znaleźli wyznawców wśród chłopów ukr., którzy wyrażali tym sprzeciw wobec biurokratyzacji i rusyfikacji Kościoła prawosławnego; na pocz. XX połączyli się z baptytami.

**STUPKA BOHDAN** [СТУПКА БОГДАН], ur. w 1941, aktor teatralny i filmowy; wybitne role na scenie kijowskiego Teatru Dramatycznego im. I. Franki; w filmie J. Hoffmana *Ogniem i mieczem* zagrał postać B. Chmielnickiego; w 1999–2001 minister kultury i sztuki, a od 2001 dyrektor i kierownik artystyczny Teatru im. I. Franki; członek Akademii Sztuki Ukrainy.

**STUS WASYL** [СТУС ВАСИЛЬ], 1938–1985, poeta i krytyk literacki; za działalność niepodległościową szykanowany i prześladowany przez władze sowieckie, w 1972–1979 i 1980–1985 więziony w łagrach; tworzył lirykę refleksyjną i obywatelską; w kraju jego wiersze krążyły w drugim obiegu wydawniczym, za granicą zaś wydał trzy zbiory poetyckie, w tym najlepszy z nich *Palimpsesty*; podobnie do in. poetów z „pokolenia lat sześćdziesiątych” odciął się w twórczości od schematów rozlewnego liryzmu poprzedników, przesuwał akcent z emocjonalności na poetyckość oraz komplikując język; podążał w stronę syntezy poetyki ekspresjonizmu i surrealizmu; osiągał

dużą kondensację estetyczną, albowiem jego poezja „ograniczona do minimum materiału tematycznego, skierowana sama na siebie, tym silniej grzmi w swoim milczeniu” (J. Szewcelow); tłumaczony w Polsce.

**SUBOTÓW** [СУБОТІВ], wieś k. Czehrynia w obw. czerkaskim; w XVII majątek B. Chmielnickiego, w zbudowanej tu przez niego cerkwi św. Ilji został pochowany; w 1664 żołnierze pol. ekspedycji karnej S. Czarnieckiego zrownali go z ziemią, a zwłoki hetmana wywieźli ze świątyni i spalili; pisał o nim T. Szewczenko w wierszu patriotycznym o incipicie *Stojit' w seli Subotowi...*

**SUCHOMELNYSKI WASYL** [СУХОМЛІНСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1918–1970, pedagog, dyrektor szkoły średniej we wsi Pawłysz k. Oleksandrii w obw. kirowogradzkim; stworzył własny system wychowawczy (szkoła jako rodzina, miłość i szacunek dla dziecka), zmierzający do wszechstronnego rozwoju jego potencji osobowościowych; liczne prace z praktyki wychowania zebrane w tomie *Serce widdaju ditiam*.

„**SUCZASNIŚCI**” [„СУЧАСНІСТЬ”], miesięcznik literacko-artystyczny wydawany w Kijowie przez Ukr. Światową Radę Koordynacyjną oraz Krajowe Stowarzyszenie Ukrainistów; założony w 1961 jako „czasopismo niezależnej myśli ukr.” na bazie tygodnika „Suczasna Ukrajina”; do 1991 drukowany w Monachium i Nowym Jorku; promuje poszukiwania twórcze i eksperymenty artystyczne w literaturze i sztuce.

**SUDAK** [СУДАК], m. i uzdrowisko nad M. Czarnym w Republice Krym, ok. 17 tys. mieszk.; założony w III; wśród zabytków m.in. twierdza genueńska z XIV–XV; corocznie odbywa się tu impreza artystyczno-festynowa „Wielki Szlak Jedwabny”.

**SUMY** [СУМИ], m. obwodowe nad rz. Psioł, ponad 301 tys. mieszk.; założone w 1652; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady budo-

wy maszyn i mikroskopów elektronicznych) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet, 2 teatry, 3 muzea); wśród zabytków m.in. barokowa cerkiew Wniebowstąpienia (*Wóskresenska*) z 1702 i klasycystyczny sobór św. Trójcy (*Trojickij*) z 1901–1914; w pobliżu w 1943–1944 znajdowały się obozy szkoleniowe Wojska Polskiego.

**SUROWCOWA NADIJA** [СУРОВЦОВА НАДІЯ], 1896–1985, działaczka niepodległościowa, pisarka; w 1917–1918 pracowała w aparacie rządu URL; w 1918–1924 w Austrii, gdzie m.in. studiowała filozofię na Uniwersytecie Wiedeńskim; po powrocie do kraju aresztowana przez Sowieców w 1927 i do 1951 przebywała w łagrach oraz na zesłaniu; po zwolnieniu zamieszkała w Humaniu; napisała wspomnienia pt. *Zyttia*, przejmujący dokument o burzliwej epoce i tragicznym losie inteligencji ukr.

**SURREALIZM** [СЮРРЕАЛІЗМ], kierunek awangardowy w literaturze, sztukach plastycznych i filmie, traktujący twórczość jako wyraz treści pozaświadomych; jego elementy zawierają poezje B.I. Antonycza, W. Chmeluka, E. Andijewskiej i J. Tarnawskiego; jego estetyka zaznaczyła się również w sztukach plastycznych, m.in. w twórczości późnego O. Archipenki, w ruchomych rzeźbach K. Miłonadisa i ceramice S. Gerulak.

**SWERSTIUK JEWHEN** [СВЕРСТІУК ЄВГЕН], ur. w 1928, krytyk literacki, eseista; za działalność w obronie praw obywatelskich w USRR represjonowany przez KGB, 12 lat w łagrach; w 1960. najpopularniejszy autor „drugiego obiegu”, m.in. dzięki rozprawie *Sobor w rybstowaniu* (interpretacja powieści O. Honczara *Sobór*); w 1993 wydał zbiór tekstów *Błudni syny Ukrajiny* o źródłach i trudnościach odrodzenia ukr. (a także o stosunkach pol.-ukr. w *Łysti Adamowi Michniku*); ob. redaktor tygodnika prawosławnego „Nasza Wira”, prezes ukr. Pen Clubu.

**SWIDZYNSKI WOŁODYMYR** [СВИДЗИНСЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1885–1941, poeta; nie brał udziału w swarach estetycznych i walkach ideologicznych burzliwego życia literackiego w USRR; wydał zbiory wierszy *Liryczni poeziji*, *Wereseni* i *Poeziji*; ewoluował od symbolizmu do neoklasycyzmu; autor poezji o charakterze kontemplacyjno-refleksyjnym, realnie uprzedmiotowionej, klarownej i zrygoryzowanej; uwięziony przez NKWD, spalony żywcem podczas przemarszu na Sybir.

**SWIENCICKI IŁARION** [СВИНЦІЦЬКИЙ ІЛАРІОН], 1876–1956, historyk sztuki i filolog; w 1908–1952 dyrektor Muzeum Narodowego we Lwowie, od 1946 prof. w katedrze filologii słowiańskiej Uniwersytetu Lwowskiego; autor prac z historii języka ukr., dialektologii, drukarstwa oraz slawistyki literackiej.

**SWITIAŻ** [СВІТІАЗЬ], najgłębsze jezioro Ukrainy (powierzchnia 27,5 km<sup>2</sup>), leżące na Polesiu Wołyńskim, w dolinie Prypeci, w zespole jezior Szackich; zagrożone ekologicznie (wadliwe osuszanie terenów rolniczych); leżące w pobliżu miasteczko Szack słynie z walorów wypoczynkowych, a także festiwalu piosenki *Na chwyłach Switiazzi* dla początkujących artystów.

**SWITŁYCZNY IWAN** [СВІТЛИЧНИЙ ІВАН], 1929–1992, poeta, tłumacz i krytyk literacki; za działalność niepodległościową więziony w łagrach sowieckich; wywarł wpływ na kształtowanie się świadomości narodowej inteligencji twórczej; autor tomu liryki więziennej *Gratowani sonety* (1977).

**SWYDNYCKI ANATOLIJ** [СВИДНИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ], 1834–1871, poeta i prozaik; w niedużej jego spuściźnie największą wartość ma powieść środowiskowa *Luboracki*, w sposób zbliżony do reportażu ukazująca rodzinę duchownego prawosławnego na Podolu.

**SYBIR** [СИБИР], w świadomości ukr. nazwa Syberii funkcjonuje jako miejsce katorgi, łagrów i zesłania po zrywach kozacko-antyfeudalnych (XVIII), rewolucyjno-narodnickich (XIX – pocz. XX) i niepodległościowych (XX).

**SYMBOLIZM** [СИМВОЛІЗМ], prąd artystyczny w ukr. literaturze, sztukach plastycznych i teatrze rozwijający się w pierwszym 25-leciu XX (symbol jako środek ekspresji miał wyrażać treści metafizyczne dostępne jedynie poznaniu intuicyjnemu); propagowany przez grupy literackie kijowskie („Biła studija” i „Muzahet”) oraz lwowskie („Mołoda muza” i „Mytusa”); najwyższe osiągnięcie to wiersze P. Tytyny ze zbioru *Soniaczni kłarnety* (1918); pod jego wpływem powstały obrazy M. Buraczka, A. Petryckiego i O. Nowakiwskiego, a także spektakle Ł. Kurbasa w jego „Młodym Teatrze” w Kijowie (1917–1919).

**SYMFEROPOL** [СИМФЕРОПОЛЬ], gł. miasto Republiki Krym, ok. 360 tys. mieszk.; założony w 1784 (na miejscu Neapolu Scytyjskiego z III p.n.e. – III n.e. i osady tatarskiej); ośrodek przemysłowy (m.in. fabryka telewizorów) i oświatowo-kulturalny (m.in. 9 uczelni, w tym Narodowy Uniwersytet im. W. Werнадського, 3 teatry, muzeum malarstwa); wśród zabytków m.in. klasycystyczny pałac Woronców z 1826.

**SYMFONIA** [СИМФОНІЯ], cykliczna forma muzyczna, o budowie sonaty (4-częściowa), przeznaczona na orkiestrę; w muzyce ukr. wykształciła się dopiero w 1920. dzięki pierwszym S. Ł. Rewuckiego i B. Latoszyńskiego; w 1960.–1980. powstało ponad 150 S., skomponowanych przez tradycyjnalistów (m.in. H. Majborodę, W. Kyrejkę i A. Sztoharenkę) oraz przedstawicieli nurtu awangardowego: W. Sylwestrowa, W. Zubycyckiego, J. Stankowicza i in.; ob. S. ukr. przeżywa fazę застою.

**SYMONENKO WASYL** [СИМОНЕНКО ВАСИЛЬ], 1935–1963, poeta, prozaik, dziennikarz, mieszkał w Czerkasach; należąc do pokole-

nia „odwilżowego” uprawiał lirykę obywatelsko-niepodległościową o rodowodzie romantycznym, jej właściwość estetyczną odzwierciedlają słowa: *Ja chcę prawdzi buty wicznym drubom / I worobom odwicznym zlu*; jego spuścizna to książki poetyckie *Tysza i brim*, *Zemne tiazinnia*, zbiór opowiadań *Wyno z trojand*, satyryczna *Kazka pro Duryła* oraz *Szczodennyk*.

**„SYMIRENKA”** [„СИМІРЕНКА”), odmiana jabłoni (renety); wyhodowana we wsi Mlijew w obw. czerkaskim w sadach rodziny Symyrenków (Płaton 1821–1863, Łewko 1855–1920 i Wołodymyr 1891–1938), właścicieli ziemskich, posiadaczy cukrowni, a także mecenasów kultury ukr.; była (jak i in. udoskonalane tutaj owoce) świadectwem przemian, jakie nastąpiły w pol. XIX w sadownictwie na ziemiach ukr., mianowicie, chłopstwo ukr. zaczęło masowo uprawiać krzewy i drzewa owocowe jako towarową gałąź rolnictwa; dotąd na Ukrainie, posiadającej sprzyjające dla uprawy sadownictwa warunki klimatyczne i glebowe, jego walory ekonomiczne doceniano w pol. majątkach ziemskich oraz prowadzonych przez kolonistów (Niemców, Greków i Bułgarów); założona przez Ł. Symyrenkę, autora 3-tomowej pracy *Pomohibija*, doświadczalna stacja sadownicza (1888) przez cały XX i ob. jako Instytut Sadownictwa im. Ł. Symyrenki oddziaływała znacznie na rozwój sadownictwa ukr.

**SYMIRENKO WASYL** [СИМІРЕНКО ВАСИЛЬ], 1835–1915, przedsiębiorca, mecenas kultury; właściciel dobrze prosperującej cukrowni we wsi Sydiriwka k. Kaniowa; sponsor m.in. czasopism ukr. („Kijewskaja Starina”, „Naukowo-Literaturnyj Wisnyk”), tłumaczenia *Iliady* Homera na język ukr. oraz zespołów śpiewaczych; przekazał w darze budynek Towarzystwu Naukowemu im. T. Szewczenki we Lwowie.

**SYNIAWSKI ANTIN** [СИНІЯВСЬКИЙ АНТІН], 1866–1951, historyk i ekonomista; w 1920. prof. szkół wyższych w Kijowie; autor prac

z zakresu geografii ekonomicznej Ukrainy, m.in. *Błyżkyj Schid i Ukrainy*; ob. stypendium jego imienia wspomaga młodych badaczy-humanistów.

„SYNOPSIS” [„Синopsis”], popularny w XVII–XVIII podręcznik historii Rusi-Ukrainy o orientacji promoskiewskiej; był kompilacją wypisów z Biblii oraz latopisów; obejmował dzieje narodu od jego legendarnych początków do ugody perejasławskiej.

**SYTUACJA ETNICZNA I JĘZYKOWA W XI–XII** [ЕТНІЧНЕ І МОВНЕ ПОЛОЖЕННЯ В XI–XII], zróżnicowanie terytorialno-etniczno-językowe Rusi Kijowskiej nie daje podstaw do twierdzenia o wspólnej narodowości staroruskiej i wspólnym języku staroruskim; uwidoczniła się wówczas tendencja do kształtowania się kilku narodowości: halicko-wołyńskiej i polesko-kijowskiej, a także smoleńsko-połockiej (o substracie bałtyckim) oraz pskowsko-nowogrodzkiej i włodzimiersko-suzdalskiej (o substracie ugrofińskim), które formowały odrębne strefy językowe, wykrystalizowane w XII–XIII jako języki ukr., białoruski i ros.; łącznikiem pomiędzy tymi strefami pozostawał język staro-cerkiewno-słowiański.

**SZACHY NA UKRAINIE** [ШАХИ В УКРАЇНІ], gra masowo rozpowszechniona, znana od czasów Rusi Kijowskiej; Szachowa Federacja Ukrainy zrzesza ok. 800 tys. członków; czołowi szachiści XX i XXI: Juchym Boho-lubow, Ołeksia Selezniw (problemista), Fedir Bohatyrzczuk, Wasyl Baczynski, Josyp Bolesławski, Ludmyła Rudenko (mistrzyni świata w 1950–1955), Ołeksandr Bielawski, Wasyl Iwanczuk, Ołeh Romanyszyn, Ruslan Ponomariow (mistrz świata, 2001); poeta ukr. A. Mojsijenko jest wynalazcą „szachopoezji” – syntezy poezji i kombinacji szachowej, por. miniwariację na temat szachowy: *Je wicznyj szach, / Ta nema wicznoho matu. / I toj, / Chto zawszdy hotowuj / Trymaty nas / U wicznomu strachu / Czy wicznyj pokori, / Musyt' wazyty na ce.*

**SZANDRUK PAWŁO** [ШАНДРУК ПАВЛО], 1889–1979, generał; w 1917–1920 w armii URL, w 1920–1939 w Polsce, w 1939 dowódca brygady WP; w 1944 stanął na czele Ukr. Komitetu Narodowego, w 1945 mianowany na dowódcę planowanej Ukr. Armii Narodowej; od 1945 na emigracji (Niemcy, USA); opublikował prace z dziejów wojskowości ukr.

**SZAPOWAŁ MYKYTA** [ШАПОВАЛ МИКИТА], 1882–1932, publicysta, polityk, pisarz; w 1909–1914 wydawca i współredaktor miesięcznika „Ukrajńska Chata”; jeden z przywódców Ukr. Partii Socjalistów-Rewolucjonistów, z jej ramienia minister w rządach URL; od 1919 na emigracji w Czechach (m.in. współorganizator ukr. szkolnictwa wyższego); autor ponad 60 książek, w tym poetyckich *Sny wiry* i *Samotnist’*.

**SZAROGRÓD** [ШАРГОРОД], m. rejonowe w obw. winnickim, ok. 9 tys. mieszk.; znany od XII, od 1393 jako Kniaża Łuka, w 1585–1859 pod nazwą Szarhorodok; wśród zabytków m.in. synagoga z 1589, barokowy kościół Niepokalanego Poczęcia Marii Panny z 1627 oraz klasycystyczny monaster św. Mikołaja (*Mykołajiwśkyj*) z XVIII–XIX.

**SZASZKEWICZ MARKIJAN** [ШАШКЕВИЧ МАРКІЯН], 1811–1843, duchowny greckokatolicki, poeta romantyczny, działacz ruchu odrodzenia narodowego w Galicji Wsch.; współredaktor z I. Wahilewiczem i J. Hołowackim almanachu „Rusalka Dnistrowaja”, w którym opublikował wiersze liryczne i historyczne: *Sunrak weczirnij, Pohonia, Tuba za mytoju* i in.; tłumaczył z języka czeskiego i pol. (*Zamek Kaniowski* S. Goszczyńskiego); jego muzeum (wraz z pomnikiem autorstwa D. Krawicza) znajduje się we wsi Pidlyssia k. Złoczowa w obw. lwowskim.

**SZCZEPKIN MYCHAJŁO (MICHAŁ)** [ЩЕПКИН МИХАЙЛО], 1788–1863, aktor ukr.-ros.; współtwórca stylu realistycznego w grze ak-

torskiej, wywarł wpływ na ukształtowanie się systemu K. Stanisławskiego; z pochodzenia ukr. chłop pańszczyźniany, uzyskał wolność dzięki wstawiennictwu I. Kotlarewskiego; w 1805–1823 występował w teatrach Poltawy, Charkowa i Kijowa, a od 1824 związany z Małym Teatrem w Moskwie; słynny z ról satyrycznych w utworach Moliera, M. Gogola oraz I. Kotlarewskiego i H. Kwitki-Osnowjanenki; zaprzyjaźniony z T. Szewczenką, który namalował jego portret.

**SZCZERBAK JURIJ** [ЩЕРБАК ЮРІЙ], ur. w 1934, lekarz, prozaik i dramaturg; od 1991 polityk, współzałożyciel Partii Zielonych, minister ochrony środowiska oraz ambasador w Izraelu, USA i Kanadzie; w twórczości problematyka etyczna (powieści *Kwarantanna* i *Transplantacja*) i społeczna (mikropowieść groteskowa *Z kroniki miasta Jaropola*); autor wstrząsającej powieści dokumentalnej pt. *Czornobyl*; tłumaczony w Polsce.

**SZCZERBICKI WOŁODYMYR** [ЩЕРБИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1918–1990, polityk sowiecki; w 1961–1963 i 1965–1972 premier rządu USRR, a w 1972–1989 I sekretarz KC KPU; zaostrzył kurs sowietyzacji i rusyfikacji wobec społeczeństwa ukr.

**SZCZORS MYKOŁA** [ЩОРС МИКОЛА], 1895–1919, bolszewik; dowódca jednostek inwazyjnych, m.in. I ukr. dywizji sowieckiej, walczył przeciwko URL; jako „niezlomny bolszewik” stał się w okresie USRR obiektem krzewionego przez władze kultu, jemu poświęcono m.in. dzieła literackie (trylogia S. Sklarenki *Szlach na Kyjiw*), filmowe (film O. Dowżenki *Szczors*), rzeźbiarskie (pomnik M. Łysenki w Kijowie) i muzyczne (opera B. Latoszyńskiego *Szczors*).

**SZCZURAT WASYL** [ЩУРАТ ВАСИЛЬ], 1871–1948, historyk i krytyk literatury, poeta i tłumacz; w 1921–1923 rektor podziemnego uniwersytetu ukr. we Lwowie; badacz ukr.-pol. stosunków literackich (m.in. w pracy

*Szewczenko i polacy*); wydał kilka zbiorów poetyckich, w tym wierszowany modlitewnik *Iz blybny wozzuwach* i poemat *Zanwanyčia* uznawane za osiągnięcie ukr. liryki religijnej.

**SZELMENKO** [ШЕЛЬМЕНКО], gł. postać rosyjskojęzycznych komedii H. Kwitki-Osnowjanenki *Szelmenko – wolostnoj pisec'* (1829) i *Szelmenko-dienszczuk* (1840); typowy bohater-szelma wywodzący się z tradycji europejskiej powieści lotrzykowskiej oraz uosabiający cechy ludu ukraińskiego; jego spryt życiowy, zaradność, błazenada i humor tryumfują w starciach fabularnych z rodzimym ziemiaństwem i rosyjską administracją.

**SZEŁEST PETRO** [ШЕЛЕСТ ПЕТРО], 1908–1996, polityk sowiecki; w 1963–1972 I sekretarz KC KPU; prowadził politykę ograniczonej ukrainizacji, sprzyjającej rozwojowi kultury narodowej; dbał o jej tzw. czystość i ideologiczną, czego dowodzą kampanie naгонki i represji m.in. wobec I. Dziuby (1965, za esej *Internacjonalizm czy rusyfikacja?*) i O. Honczara (1968, za powieść *Sobór*); opublikował po ros. wspomnienia pt. *Da nie sudimy bu-dietie*.

**SZEPETÓWKA** [ШЕПЕТИВКА], m. rejonowe w obw. chmielnickim, ok. 53 tys. mieszk.; węzeł kolejowy, przemysł cukrowniczy; muzeum pisarza ros. Ukraińca Mikołaja Ostrowskiego, autora socrealistycznej powieści *Jak bar-towała się stal*.

**SZEPTYCKI ANDREJ** [ШЕПТИЦЬКИЙ АНДРЕЙ], 1865–1944, zakonnik bazylikański, od 1900 arcybiskup lwowski i metropolita halicki, zwierzchnik Ukr. Kościoła Grecko-katolickiego, wybitny hierarcha i teolog o ogromnych zasługach dla ukr. życia religijnego, narodowego, naukowego i kulturalnego; dążył do zjednoczenia Kościołów ukr.; w czasie II wojny światowej zabiegał o zaprzestanie pol.-ukr. walk oraz ratował życie Żydom; papież Jan Paweł II dokonał aktu jego beatyfikacji.

SZERECH J. – zob. SZEWELOW J.

**SZEWENZENKIANA** [ШЕВЧЕНКИАНА], ogół wytworów humanistycznych upamiętniających T. Szewczenkę, jego życie i osobowość: dzieł literackich, plastycznych, muzycznych, filmowych, telewizyjnych, radiowych, fotograficznych, folklorystycznych i in.; stanowi olbrzymi korpus realizacji; np. jej płytoteka, tj. nagrania utworów poety (w recytacjach i formach muzycznych) ukazujące się od 1900, liczy ponad 400 płyt oraz liczne katalogi i pisma dźwiękowe; od strony jakości nierówna, była, zwłaszcza w okresie USRR – i niekiedy jest ob. – obciążona ideologicznie.

**SZEWZENKO TARAS** [ШЕВЧЕНКО ТАРАС], 1814–1861, poeta i malarz, prawodawca nowożytnej literatury ukr. i języka literackiego, twórca zrębów ideologii narodowej; w 1845–1847 członek tajnego Bractwa Cyryla i Metodego, w 1847–1857 na zesłaniu w Kazachstanie; jego księga ballad i poematów pt. *Kobzacz* (1840) przyczyniła się do tryumfu romantyzmu w literaturze ukr.; uprawiał też dramaty i prozę (mikropowieści w języku ros.); jego malarstwo i grafika (835 dzieł) reprezentują kanony klasycystyczne; tłumaczony w Polsce od 1860.

**SZEWZENKOWSKIE ŚWIĘTO** [ШЕВЧЕНКІВСЬКЕ СВЯТО], coroczna międzynarodowa impreza literacko-artystyczna organizowana na Ukrainie od 1988 w rocznicę pochówku T. Szewczenki w Kaniowie (22 V 1861); w programie m.in. spotkania poetyckie, plenery i wystawy, spektakle i koncerty.

**SZEWZENKOZNAWSTWO** [ШЕВЧЕНКОЗНАВСТВО], subdyscyplina literaturoznawstwa ukraińskiego oraz wiedzy o sztukach plastycznych badająca życie, twórczość (dzieła literackie, malarskie i graficzne) oraz znaczenie T. Szewczenki; do jego rozwoju przyczyniła się m.in. I. Franko, S. Jefremow, P. Zajcew i H. Hrabowicz; jego bibliografia obejmuje ponad 120 tys. pozycji; jego obecny

model, uformowany i uprawiany w duchu akademickim, był i jest krytykowany przez modernistów i postmodernistów, m.in. apelujących metaforycznie (w nawiązaniu do fotografii poety z końcowych lat życia) do zdjęcia z Szewczenki jego kozucha i baraniej czapki (np. I. Drac: *Skyńte z Szewczenku szapku. Ta otoho dumobo kozucha*), tj. odstąpienie od hagiograficznej interpretacji Szewczenki jako „ojca narodu”.

**SZEWZUK WAŁERIJ** [ШЕВЧУК ВАЛЕРИЙ], ur. w 1939, prozaik i historyk literatury; zaczął od nowel i mikropowieści obyczajowych (m.in. *Wieczór świętej jesieni*); gl. osiągnięcie to powieść paraboliczno-filozoficzna *Dom na wzgórzu* oraz kryminalno-historiozoficzna *Oko Otchłani*; interpretator i edytor dzieł literatury staroukr.; tłumaczony w Polsce.

**SZEWELOW (SZERECH) JURIJ** [ШЕВЕЛОВ (ШЕРЕХ) ЮРИЙ], 1908–2002, językoznawca i krytyk literacki; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA), prof. Uniwersytetu Columbia w Nowym Jorku i Michigan w Ann Arbor; autor prac językoznawczych (opartych na metodologii strukturalistycznej) dot. m.in. fonologii (*A Historical Phonology of the Ukrainian Language*), etymologii i antroponomii; ukr. proces literacki w XX (w kraju i w diaspory) traktuje jako jednolity ruch na tle literatury powszechnej; kredo jego wystąpień publicystycznych: *Kartagena naszoji prowincijnosti musyt' buty zriynowana*.

**SZKRYBLAK JURKO** [ШКРИБЛЯК ЮРКО], 1822–1884, mieszkał w Jaworowie k. Kosowa; tokarz w drewnie (m.in. talerze, łyżki, krzyże, czekany dekorowane ornamentem i inkrostowane metalem i drutem miedzianym), założyciel huculskiej dynastii rzeźbiarzy ludowych.

**SZKURUPIJ GEO** [ШКУРУПІЙ ГЕО], 1903–1937, poeta awangardowy (futurysta), autor poezji i prozy (zbiory wierszy *Psycholezy* i *Baraban*, tom opowiadań *Peremożec drakona*

i powieść *Dwieri w deni*); uwięziony przez NKWD i stracony w łagrze solowieckim.

**SZLACHTA** [ДВОРЯНСТВО], warstwa społeczna na ziemiach ukr. w X–XX, uprzywilejowana pod względem kulturowym, prawnym, politycznym i ekonomicznym; jej gł. obowiązkiem była służba wojskowa; stanowiła niższy stan w porównaniu z arystokracją (księżętami i bojarami, później magnatami); w XV–XVIII, kiedy ziemie ukr. wchodziły w skład in. państw (Wielkiego Księstwa Litewskiego, Polski, Rosji, Rumunii i Austro-Węgier), otrzymywała prawa równe z tamtejszą szlachtą, co sprzyjało procesom jej polonizacji, rusyfikacji, germanizacji, rumunizacji i madziaryzacji; za czasów B. Chmielnickiego włączyła się aktywnie w tworzenie państwa narodowego; jako warstwa otwarta, wchłonęła do swego stanu Kozaków rejestrowych i starszyznę kozacką; w XIX jej znaczenie zmalało; zniesiona jako stan przez ros. rewolucję lutową 1917 oraz pol. konstytucję z 1921 (w Galicji Wsch. i na Wołyniu Zach.).

**SZLAKI Tatarskie** [ТАТАРСЬКІ ЦЕЛЯНИ], grabieżcze najazdy Tatarów Krymskich na Ukrainę (XV–XVII) zaczynające się na Dzikich Polach i kierujące się na 3 szlaki: Czarny (przez poroży dnieprzańskie na Czerkasy i Kaniów w stronę Wołynia), Kuczmański (od górnego biegu Ingulu przez brody Kodymy i Kuczmania w stronę Podola) i Wołoski (od źródeł Rusawy i Uszycy w stronę Pokucia); były to trasy krwi, okrucieństwa oraz cierpień tysięcy Ukraińców; np. w 1605–1610 było aż 15 wielkich napadów tatarskich, niszczących wszelkie przejawy życia (w jednym województwie ruskim 80% wszystkich miejscowości pozostało w zgliszczach).

**SZŁEMKEWICZ MYKOŁA** [ШЛЕМКЕВИЧ МИКОЛА], 1894–1966, filozof, publicysta, działacz społeczny; od 1921 na emigracji (Austria, Francja, Niemcy, USA); uprawiał publicystykę filozoficzną; autor tomu esejów *Zabublena ukrajinska ludyna* poświęconych

problemom narodowych wartości etycznych, zatraconych – wg niego – przez Ukraińców jako zbiorowość w XX.

**SZOWKUNENKO OŁEKSA** [ШОВКУНЕНКО ОЛЕКСА], 1884–1974, malarz i grafik o orientacji realistycznej, prof. Instytutu Sztuk Pięknych w Kijowie; uprawiał pejzaże (np. *Staryy dub*), również przemysłowe (np. *Dniprobes*) i portrety (m.in. *S. Kowpak*); patron muzeum malarstwa w Chersoniu (gdzie się urodził).

**SZTERNBERG WASYL** [ШТЕРНБЕРГ ВАСИЛЬ], 1818–1845, malarz; autor m.in. romantycznych pejzaży okolic Kijowa i kilku portretów T. Szewczenki, zaprojektował też stronę graficzną I wyd. *Kobzarza* w 1840; poeta poświęcił mu poemat *Iwan Pidkowa* i wiersz *Na nezabud' Szternbergowi* oraz wziął go za wzór postaci artystów w mikropowiesciach *Malarz i Muzykant*.

**SZTOHARENKO ANDRIJ** [ШТОГАРЕНКО АНДРИЙ], 1902–1992, kompozytor; w 1954–1968 rektor Konserwatorium Kijowskiego; w zgodzie z wymogami tzw. socrealizmu komponował symfonie (m.in. *Ukrajina moja i Kyjiwska*), poematy wokalnie-symfoniczne, utwory na fortepian, piosenki i romanse.

**SZTUKA LUDOWA** [НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО], sztuka chłopska lub tworzona dla wsi przez rzemieślników miejskich z poszanowaniem tradycji; pełni funkcję użytkową, zdobniczą bądź obrzędową; zależnie od tworzywa i techniki wykonania wyróżniają się na Ukrainie nast. jej rodzaje: rzeźba (zwłaszcza z gliny i kamienia), rzeźba w drewnie, ceramika (słynna huculska), tkactwo oraz wyrób kilimów i haftów, a także plastyka (pisanki, malowidła ściennie, malarstwo); w okresie USRR uprzemysłowiona; utworzono spółdzielnie rzemieślnicze oraz szkoły artystyczno-przemysłowe, zwłaszcza w miejscowościach znanych z tradycji twórczych (m.in. Kosów, Krolewec, Opisznia, Petrykówka).



**SZTUKI PLASTYCZNE** [ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО], dziedzina twórczości artystycznej, w której ramach są wytwarzane dzieła percypowane wizualnie: malarstwo, rzeźba, rysunek i grafika, a także sztuka użytkowa; rozwijały się od k. X w oparciu o konwencję chrześcijańsko-bizantyjską (zwłaszcza malarstwo monumentalne); w XVI–XVIII – pomimo wpływów pol. – uzyskały cechy oryginalne (np. barok kozacki), ujawnione w ikonostasach i portretach; w XIX–XX rozwój charakterystyczny dla sztuki europejskiej: od klasycyzmu przez realizm i modernizm po awangardę; ich rozwój w kraju w 1930.–1980. został zahamowany wskutek narzucenia im zasad socrealizmu; ich przedstawiciele w diasporze (np. O. Archipenko i in.) zdobyli uznanie w skali światowej.

**SZUCHEWICZ ROMAN** [ШУХЕВИЧ РОМАН, pseud. ЧУПРИНКА ТАРАС], 1907–1950, generał UPA; w 1926–1939 uczestnik aktów terrorystycznych UWO i OUN przeciwko państwu pol.; w OUN przyjął optykę S. Bandery; w 1941 dowódca batalionu legionistów ukr. „Nachtigall”, a od 1943 gł. komendant UPA; odpowiedzialny za pacyfikację ludności pol. na Wołyniu Zach. i w Galicji Wsch.; od 1946 dowódca zbrojnego podziemia na Ukrainie Zach. skierowanego przeciw Sowiecom, zginął w potyczce z oddziałem MGB; jego muzeum otwarto we Lwowie.

**SZULHYN OŁEKSANDR** [ШУЛЬГИН ОЛЕКСАНДР], 1889–1960, polityk i historyk, jeden z twórców państwa ukr. w 1917–1919 (odpowiadał za problematykę międzynarodową); od 1921 na emigracji (Czechy, Francja); stał na czele rządu URL na uchodźstwie; w 1923–1927 prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Pradze; autor wielu prac o najnowszej historii Ukrainy, m.in. *L'Ukraine contre Moscou*. 1917.

**SZUMSKI JURIJ** [ШУМСЬКИЙ ЮРІЙ], 1887–1954, aktor teatralny i filmowy; od 1934 w kijowskim Teatrze Dramatycznym im. I. Franki; wcielił się w ok. 160 ról, m.in. Fili-

pa I w *Don Karlosie* F. Schillera, Hnata w dramacie 97 M. Kulisza i Haluszki w komedii *W stepach Ukrainy* O. Kornijczuka.

**SZUMSKI OŁEKSANDR** [ШУМСЬКИЙ ОЛЕКСАНДР], 1890–1946, polityk, jeden z przywódców ukr. komunizmu narodowego; w 1918–1920 należał do frakcji borotbistów w Ukr. Partii Socjalistów-Rewolucjonistów, a w 1920 przyłączył się do bolszewików; w 1921–1923 pierwszy i jedyny ambasador USRR w Polsce; w 1924–1927 ludowy komisarz oświaty w rządzie USRR, aktywnie wspierał „ukrainizację” Ukrainy; w 1933 uwięziony w łagrze solowieckim (gdzie zmarł).

**SZWEDZI NA UKRAINIE** [ШВЕДИ В УКРАЇНІ], w dziejach obecności Szwedów na Ukrainie wyróżniamy 3 epizody: 1) w poł. IX liczni wojownicy Normanowie (Waregowie, Szwedzi), opanowawszy szlak wodno-handlowy ze Skandynawii do Bizancjum, osiedlali się u pld.-wsch. wybrzeży M. Bałtyckiego i w dorzeczu Dniepru; utworzyli organizację państwową (Ruś Kijowską), połączywszy rusko-ukr. związki plemienne (duża zasługa książąt z dynastii Rurykowiczów); ze względu na odległość od ojczyzny tracali odrębność kulturową (do ok. 1300 posługiwano się w Nowogrodzie Wielkim językiem szwedzkim) i w końcu rozplynęli się w żywiole ukraińskim; 2) B. Chmielnicki prowadził rokowania z królem szwedzkim Karolem X Gustawem, których zwieńczeniem był traktat ukr.-szwedzki podpisany 12 XII 1656 w węgierskim Radnocie (m.in. rozbiór Polski, uznanie suwerenności Ukrainy) oraz powstanie koalicji szwedzko-ukr.-siedmiogrodzkiej wymierzonej przeciwko Polsce; układ ten nie przyniósł Ukrainie oczekiwanych rezultatów, tj. niezależnienia się od Polski i Rosji; 3) zawarcie między hetmanem Ukrainy I. Mazepą i królem szwedzkim Karolem XII sojuszu wojskowego, w którego ramach jesienią 1708 armia szwedzka przybyła na Ukrainę, gdzie w bitwie z wojskami ros. pod Połtawą poniosła klęskę.

SZWYDKY SERHIJ [ШВИДКИЙ СЕРГІЙ], ur. w 1963, choreograf; twórca eksperymentalnych spektakli tanecznych (np. *Ego i I.D.* o Isadorze Duncan); współpracownik teatrów dramatycznych (np. w spektaklu opartym na dramacie Łesi Ukrainki *Lisowa pisnia* w kijowskim Teatrze Dramatycznym im. I. Franki).

SZYSZOW WITALIJ [ШИШОВ ВІТАЛІЙ], 1952–1996, rzeźbiarz; twórca form monumentalnych i małych, łączących nowoczesność wyrazu z uniwersalizmem przesłania; jego znane rzeźby to m.in. cykl *Madonn, Ptachy Czornobyla* i *Apokalipsys* oraz popiersia H. Skowrody i Kateryny Bilokur.



# Ś

**ŚNIATYN** [СНЯТИН], m. rejonowe nad rz. Prut w obw. iвано-frankowskim, ok. 9 tys. mieszk.; znany od 1158 jako twierdza; zakłady przemysłu drzewnego i materiałów budowlanych; muzea M. Czeremszyny i W. Kasijana oraz – w pobliżu, we wsi Rusów – W. Stefanyka; wśród zabytków m.in. neorenesansowy ratusz z 1861.

**ŚPIEW CHÓRALNY** [ХОРОБЕ МНСТЕСТВО], sztuka śpiewu zespołowego była znana na ziemiach ukr. jako nieodłączna część kultu religijnego, szczególnie rozwijana po przyjęciu chrztu w 988; jego ośrodkami w X–XIV były monasteria i dwory książęce, a w XV–XVIII bractwa cerkiewne oraz szkoły i kolegia prowadzone przez nie; w Kijowie i Gluchowie działały szkoły śpiewacze; koncerty chóralne komponowali m.in. M. Berezowski, D. Bortnianski i A. Wedel; w II poł. XIX jego cechy gatunkowe umacniał M. Łysenko, którego propozycje rozwijali w XX M. Łeontowicz, K. Stecenko, O. Koszyc i in.; sławę i uznanie światowe zdobyło wiele zespołów, m.in. Ukr. Chór Ludowy im. H. Weriowki i Państwowa Kapela Ukrainy „Dumka”.

**ŚWIADKOWIE JEHOWY** [СВІДКИ ЄГОВИ], odłam protestantyzmu rozpowszechniony również na Ukrainie; w okresie USRR prześladowani przez władze; ob. 538 wspólnot, ok. 60 tys. wyznawców.

**ŚWIATOSŁAW** [СВЯТОСЛАВ], 942–972, wielki książę kijowski od 945, syn Igora; prowadził

zaborcze wyprawy wojenne, podbijając Chazarów, Bułgarów naddunajskich i Pieczyngów; jego wyprawa przeciw Bizancjum w 971 nie udała się, dlatego został zmuszony do podpisania traktatu pokojowego; zginął napadnięty przez Pieczyngów.

**ŚWIATOWE FORUM UKRAIŃCÓW** [ВСЕСВІТНІЙ ФОРУМ УКРАЇНЦІВ], zgromadzenie przedstawicieli narodu ukr. z kraju i diaspory odbywające się co 5 lat od 1992 w Kijowie w sierpniową rocznicę uzyskania niepodległości przez Ukrainę; obradują oni nad umocnieniem Ukrainy jako państwa suwerennego i demokratycznego (z wytyczeniem priorytetów politycznych, ideologicznych, społecznych i ekonomicznych na następne 5 lat), odrodzeniem i rozwojem kultury narodowej oraz konsolidacją Ukraińców w kraju i za granicą; jego organem wykonawczym jest Ukr. Światowa Rada Koordynacyjna.

**ŚWIATOWE ORGANIZACJE UKRAIŃCÓW** [СВІТОВІ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНЦІВ], związki powstałe w diasporze, zwłaszcza po II wojnie światowej, w celu utrzymywania łączności pomiędzy społecznościami osiadłymi w różnych krajach, po 1991 również z krajem ojczystym; m.in. nauczycielska (Ukr. Światowy Związek Nauczycieli Zawodowych), lekarska (Św. Związek Lekarzy Ukraińców), kobiece (Św. Federacja Ukr. Organizacji Kobięcych) i in.; zrzeszone w Światowym Kongresie Ukraińców.

**ŚWIATOWE UZNANIE** [ВСЬСВІТНЕ ПРИЗНАННЯ] zdobyły nast. ukr. fenomeny artystyczne: *Słowo o wyprawie Igora*, dumy, poezja T. Szewczenki, muzyka D. Bortnianskiego, role operowe Salomei Kruszelnickiej i Modesta MENCINSKIEGO, rzeźby O. Archipenki, drzeworyty J. Hnizdowskiego i obrazy I. Marczuka, filmy *Ziemia* O. Dowżenki i *Cienie zapomnianych przodków* S. Paradżanowa oraz koncerty Ukr. Chóru Ludowego im. H. Weriowki i Zespołu Tańca Ukrainy im. P. Wirskiego; brak ukr. laureata Nagrody Nobla.

**ŚWIATOWIT ZE ZBRUCZA** [Збруцький ідол], czworoboczny słup kamienny pokryty 3 strefami płaskorzeźb i zwieńczony 4 twarzami przykrytymi wspólną czapką; wydobyty z rz. Zbrucz w ob. obw. tarnopolskim w 1848, przechowywany w Muzeum Archeologicznym w Krakowie; rzeźbiarski wizerunek staroukr. bóstw pogańskich z IX.

**ŚWIĄTECZNE DNI NA UKRAINIE** [СВЯТКОВІ ДНІ В УКРАЇНІ]: 1 stycznia – Nowy Rok, 7 stycznia – Boże Narodzenie, 8 marca – Święto Kobiet, 1–2 maja – Święto Pracy, 9 maja – Dzień Zwycięstwa, 28 czerwca – Dzień Konstytucji, 24 sierpnia – Święto Niepodległości oraz ruchome 1-dniowe Święta Wielkanocne.

**ŚWIĘCI W KOŚCIOŁACH UKRAIŃSKICH** [СВЯТІ В УКРАЇНСЬКИХ ЦЕРКВАХ], kanonizowani do przyjęcia unii brzeskiej (m.in. Borys i Gleb, Feodosij i Antonij Peczerscy, Włodzimierz Wielki i Olga) należą do obu Kościołów – prawosławnego i greckokatolickiego; po 1596 – w związku z odmiennością procedur kanonizacyjnych – wytworzyły się odrębne korpusy świętych; szczególnym kultem otaczają Ukraińcy św. Mikołaja (Mykołę), św. Jerzego (Heorhija-Jurija), św. Iliję i św. Barbarę (Warwarę).

**ŚWIĘTO JANA KUPAŁY** [СВЯТО ІВАНА КУПАЛА], pogańskie święto przesilenia letniego oraz początku żniw (zbiór roślin leczniczych) przypadające na Rusi-Ukrainie w dniu 7 lipca (24 czerwca wg kalendarza juliańskiego); od przyjęcia chrześcijaństwa połączyło się ze świętem Jana Chrzciciela; wiązały się z nim różne obrzędy, zabawy i pieśni ludu wiejskiego; szczególną estymą obdarzano kąpiel, wierzono bowiem, że ablucje uwalniają od zła, zapewniają zdrowie i powodzenie; por. opowiadanie M. Gogola *Noc świętojańska (Nocz' nakanunie Iwana Kupala)*.

**ŚWIĘTO PŁONÓW (DOŻYŃKI)** [СВЯТО УРОЖАЮ (ОБЖИНКИ)], tradycyjna uroczystość zakończenia żniw obchodzona na ziemiach ukr. w pierwszej dekadzie sierpnia, ściślej 2 sierpnia, w święto proroka Iłji (*Na Illi nowyj chlib na stoli*); powiązane ze zwyczajami i zabawami ludowymi oraz obrzędami magicznymi, mającymi zapewnić urodzaj w roku następnym; wytworzyły reg. odmiany z inscenizacjami, tańcami i pieśniami; niektóre jego elementy sztucznie adaptowano w czasach USRR przy urządzeniu „świąt urodzaju” w kolchozach i sowchozach.

# T

**TANIEC LUDOWY** [НАРОДНИЙ ТАНЕЦЬ], ukształtowany na ziemiach ukr. jako element obrzędów; najstarsza forma to korowód z towarzyszeniem śpiewów; w czasach Rusi Kijowskiej oderwał się od pieśni, którą zastąpiła muzyka instrumentalna; z czasem różnorodne odmiany regionalne (np. kolomyjka, kozaczek) przekształcały się w ogólnonarodowe; w k. XIX i w XX część składowa przedstawień etnograficzno-obyczajowych w teatrach zawodowych; w XX kultywowany i rozwijany przez zespoły amatorskie (w kraju i diasporze) oraz profesjonalne (np. Zespół Tańca Ukrainy im. P. Wirskiego).

**TANIUK ŁEŚ** [ТАНОК ЛЕСЬ], ur. w 1938, reżyser teatralny, pisarz, tłumacz, działacz społeczny, mieszka w Kijowie; jest animatorem życia kulturalnego na Ukrainie, albowiem – oprócz reżyserowania – posługuje do Rady Najwyższej Ukrainy, kieruje Centrum Sztuki Teatralnej im. Ł. Kurbasa i prezesuje Stowarzyszeniu Działaczy Teatralnych; opublikował kilka tomików wierszy, monografię poświęconą Marianowi Kruszelnyckiemu oraz przekłady dramatów W. Szekspira i L. Pirandella.

**TARAPUŃKA I SZTEPSEL** [ТАРАПУНЬКА І ШТЕП-СЕЛЬ], pseudonimy duetu artystów estrady popularnego w 1950.–1970.: Ukrainka Jurija Tymoszenki (1919–1986) i Rosjanina Jefima Bieriezina (ur. w 1919); w konferansjerce oraz dialogach skeczowych Tarapuńka prezentował ludowy humor plebejusza, a Sztepsel przywdziewał maskę napuszonego i tę-

pego biurokraty; również komedie filmowe z ich udziałem m.in. *Sztepsel żenyt' Tarapuńku*, *Wezły estradu na dekadu* miały duże powodzenie.

**TARAS BULBA** [ТАРАС БУЛЬБА], tytułowy bohater opowieści rosyjskojęzycznej M. Gogola (1835); ataman zaporoski charakteryzujący się krzepą kozacką i postawą patriotyczną; jest wrogiem Polski i walczy przeciw jej obecności na Ukrainie.

**TARNAWSKI JURIJ** [ТАРНАВСЬКИЙ ЮРІЙ], ur. w 1934, poeta awangardowy, z zawodu inżynier-elektronik; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); członek „grupy nowojorskiej”; problemy egzystencjalne ubiera w metaforyczny wiersz wolny; ewoluował od surrealizmu do neoklasycyzmu; w 1998 wydał cykl poematów dramatycznych pt. 6×0.

**TARNOPOL** [ТЕРНОПІЛЬ], m. obwodowe nad rz. Seret, ok. 212 tys. mieszk.; znany od 1540 jako twierdza pol.; do 1772 w Polsce, w 1772–1918 w zaborze austriackim, a w 1919–1939 znowu w Polsce; od 1944 Ternopil; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady maszyn do zbioru buraków cukrowych i farmaceutyczne oraz fabryka porcelany) i oświatowo-kulturalny (m.in. 4 uczelnie, 2 teatry, galeria obrazów); wśród zabytków m.in. zamek Tarnowskich z 1540, cerkiew Podniesienia Krzyża (*Włodzyżenska*) z XVI i barokowy kościół Dominikanów z XVIII.

**TATARZY NA UKRAINIE** [ТАТАРИ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa (248,2 tys. osób) skupiona przeważnie w Republice Krym; w 1239–1362 (w składzie państwa mongolskiego) oraz w 1443–1768 (z ramienia Chanatu Krymskiego) grabieżcze najazdy na ziemię ukr.; w XVI–XIX osiedlali się też w pld. dorzeczu Dniepru i na Podolu, trudniąc się handlem i rzemiosłem; w 1944 deportowani przez władze ZSRR do Kazachstanu i Środkowej Azji za rzekomą kolaborację z Niemcami; od 1967 stopniowe powroty na Krym

i organizowanie różnych form życia narodowego; oprócz Tatarów Krymskich mieszka na Ukrainie w rozproszeniu 73,3 tys. Tatarów Kazańskich i in.; tworzą aktywne życie kulturalno-oświatowe w obrębie wspólnoty etnicznej, uczestniczą również w rozwoju kultury ukr., np. uznanie w skali kraju zdobyli muzycy: kompozytorzy Illaz Bakszyszew i Alemdar Karamanow oraz jazzman Enwer Izmajłow.

**TEATR [ТЕАТР]**, początkowo (XVII) na Ukrainie związane ze szkołami cerkiewnymi, które przejęły wzory jezuickiego teatru szkolnego; w XIX rozwój różnych publicznych form scenicznych, przede wszystkim teatru dramatycznego i muzycznego; udana próba stworzenia ukr. repertuaru dramatycznego (I. Kotlarewski i Wasyl Gogol (Hohol), później M. Starycki, M. Kropywnycki i I. Karpenko-Kary) oraz operowego (S. Hulak-Artemowski, M. Łysenko) sprzyjała oddzieleniu się Ukraińców od teatru ros. i pol. w 1881; na pocz. XX powstanie teatrów stałych, w których również eksperymentowano (Leś Kurbas); w 1930.–1980. marazm artystyczny, realizowano bowiem propagandowe funkcje sztuki teatralnej; ob. teatr ukr. dąży do swego odrodzenia, sięgając do korzeni narodowych oraz nawiązując do trendów światowych; ok. 100 teatrów, w tym najbardziej znane to kijowskie (T. Dramatyczny im. I. Franki, T. Opery i Baletu im. T. Szewczenki), lwowskie (T. Dramatyczny im. M. Zańkoweckiej, T. Opery i Baletu im. S. Kruszelnickiej), charkowskie (T. Łesia Kurbasa „Berezil”, T. Opery i Baletu im. M. Łysenki) i odeskie (T. Opery i Baletu); w in. większych miastach funkcjonują teatry muzyczno-dramatyczne, sporo rosyjskojęzycznych (30); również teatry-studia nastawione na poszukiwania artystyczne (np. w Kijowie T. Dramatu Klasycznego O. Bałabana i „Ukraina-Kultura-Europa” A. Żoldaka).

**TEATR DRAMATYCZNY IM. I. FRANKI W KIJOWIE [Київський національний акаде-**

**мічний драматичний театр ім. І. Франка]**, przodujący teatr ukr. o statusie „narodowego”; założony w 1920, od 1926 w Kijowie; tradycje realizmu, zwłaszcza przy realizacji dramatu narodowego, wysoki poziom sztuki aktorskiej; gromadził w każdym okresie działalności najlepsze siły artystyczne Ukrainy (m.in. aktorzy J. Szumski, A. Buczma, N. Użwij, B. Stupka, L. Kadyrowa, B. Beniuk, reżyserzy H. Jura i M. Kruszelnycki, scenograf A. Petrycki).

**TEATR IM. Ł. KURBASA WE LWOWIE [ТЕАТР ІМ. Л. КУРБАСА У ЛЬВОВІ]**, założony w 1988, kieruje nim Wołodymyr Kuczynski; teatr poszukiwań intelektualno-artystycznych nawiązujących do tradycji „Berezila”; udane spektakle oparte m.in. na utworach H. Skoworody, Łesia Ukrainki, W. Wynnyczenki i W. Stusa.

**TEATR LALEK [ЛЯЛЬКОВИЙ ТЕАТР]**, rodzaj teatru, w którym aktorami są lalki symbolizujące postacie ludzkie i zwierzęta; rozpowszechniony na ziemiach ukr. w XVII–XIX w formie wertepu; uzawodowiony w 1920.; przyjęły się w nim przede wszystkim pacynki i marionetki, poruszane przez aktora lalkarza, który używa im swego głosu; ob. b. popularny, jego sceny działają w każdym mieście obwodowym (w Kijowie – 3); w repertuarze spektakle oparte na twórczości ludowej (m.in. baśniach, np. *Wowk ta semero kozeniat*), sztukach (np. *Dudaryk P. Tyczyny*) i operach dla dzieci (np. *Koza-Dereza* M. Łysenki) oraz klasyce literackiej.

**TEATR LUDOWY [НАРОДНИЙ ТЕАТР]**, niegdyś widowiska związane z obrzędami, m.in. ga-gulki i kolędy; jego specyficzna forma to wesele opierające się na tradycyjnym repertuarze czynności i sytuacji; w XVII–XVIII jego treści i poetyka ujawniły się w interme-diach oraz wertepie; od II poł. XIX i w XX nazwa amatorskich przedstawień realizowanych przez mieszkańców wsi – zwykle na podstawie specjalnie napisanych utworów dramatycznych, najczęściej jednoaktowych.

**TEATR MŁODEGO WIDZA** [ТЕАТР ЮНОГО ГЛЯДАЧА], teatr zawodowy realizujący przedstawienia dla dzieci i młodzieży; działa w 6 miastach: Kijowie, Charkowie, Dniepropetrowsku, Lwowie (2), Odessie i Sumach.

**TEATR MYKOŁY SADOWSKIEGO W KIJOWIE** [ТЕАТР МИКОЛИ САДОВСЬКОГО У КИЄВІ, wł. ТРУПА УКРАЇНСЬКИХ АРТИСТІВ], pierwszy ukr. zawodowy teatr stały, działający w 1907–1919 pod kierownictwem M. Sadowskiego; repertuar dramatyczny i operowy; estetycznie zamykał okres etnografizmu w teatrze ukr., wprowadzając pewne elementy modernizmu.

**TEATR NARODOWY OPERY I BALETU IM. T. SZEWCZENKI W KIJOWIE** [НАЦІОНАЛЬНИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ОПЕРИ І БАЛЕТУ ІМ. Т. ШЕВЧЕНКА У КИЄВІ], założony w 1867; na premierę wystawiono operę Rosjanina A. Wierstowskiego *Aszkoldowa mogiła*; ukrainezowany dopiero w 1926, od tam dzieła operowe inscenizowano w języku ukr. i ros.; wiele udanych realizacji operowych i baletowych opartych na repertuarze narodowym i światowym; ob. w repertuarze m.in. opery *Zaporozże za Dnajem* S. Hulaka-Artemowskiego, *Eneida* M. Łysenki i *Bohdan Chmielnyc'kyj* K. Dańkewicza oraz balety *Lisowa pisnia* M. Skorulskiego i *Ran Kaniowskiy* M. Werykiwskiego; jego „gwiazdozbiór” tworzyli tacy soliści operowi jak B. Hmyria, Jewhenija Miroszynczenko, D. Hnatiuk, A. Solowjanenko, O. Wostriakow, Maria Stefjuk i in.; mieści się w gmachu wzniesionym w 1899–1901 wg proj. W. Szrettera.

**TEATR OPERY I BALETU IM. S. KRUSZELNICKIEJ WE LWOWIE** [ЛЬВІВСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ОПЕРИ І БАЛЕТУ ІМ. С. КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ], założony w 1940; mieści się w budynku, w którym działał pol. Teatr Wielki w 1900–1939; w 1941–1944 pod nazwą Teatr Operowy z zespołem śpiewaczym, baletowym i dramatycznym (m.in. w 1943 uk. prapremiera *Hamleta* Szekspira); ob. realizacje repertuaru narodowego i światowego.

**TEATR OPERY I BALETU W ODESSIE** [ОДЕСЬКИЙ АКАДЕМІЧНИЙ ТЕАТР ОПЕРИ І БАЛЕТУ], założony w 1810 jako T. ros.; jego neorenesansowy gmach zbudowano w 1887 (architekci austriacy F. Fellner i H. Helmer); w repertuarze dzieła kompozytorów ukr., ros. i obcych; w XIX i na pocz. XX gościł najsłynniejszych wykonawców z Europy Zach.

**TEATR „RUSKIEJ BESIDY”** [ТЕАТР „РУСЬКОЇ БЕСИДИ”], pierwszy zawodowy objazdowy teatr ukr. (1864–1924), subsydiowany przez Towarzystwo „Ruśka besida” (od 1914 „Ukrajńska besida”) we Lwowie; w repertuarze dramatyczna i muzyczna klasyka narodowa realizowana dla potrzeb widowni masowej; organizował i prowadził go do 1894 Omelian Baczynski, później m.in. I. Biberowicz, I. Hrynewcki i J. Stadnyk; zasłużony zarówno dla sprawy narodowej Ukraińców, jak i dla rozwoju teatru ukr.

**TEATR SZKOLNY** [ШКІЛЬНИЙ ТЕАТР], inscenizacje realizowane w XVII–XVIII w kolegiach ukr. przez starszych uczniów; wzorowany początkowo na przedstawieniach pol.; wystawiano dla publiczności szkolnej i miejskiej adaptowane tragedie, komedie i tragikomedie oraz intermedia; zachowały się teksty ok. 20 dramatów, m.in. *Aleksij, czełowik Bożij* i *Słowo o zburenniu pekla*, oraz ponad 40 intermedii, w tym – *Prodaw kota w miszku* i *Najkraszczyj son* (włączone do tragedii pol. J. Gawatowica o Janie Chrzcicielu).

**TELEWIZJA UKRAIŃSKA** [УКРАЇНСЬКЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ (НАЦІОНАЛЬНА ТЕЛЕКОМПАНІЯ УКРАЇНИ)], instytucja państwowa powołana do przygotowania i emisji programów telewizyjnych; działa regularnie od 1951 (w ramach sieci ZSRR); właściwy rozwój od 1991; ob. 2 programy ogólnoukr. (UT-1, UT-2) oraz ośrodki obwodowe i republikański na Krymie; oprócz niej ponad 100 ogólnokrajowych i lokalnych kanałów prywatnych; wyróżniają się dynamiką rozwojową Studio „1+1” i „Inter” – największe prywatne telewizje ukr.



**TELIHA OŁENA** [ТЕЛИГА ОЛЕНА], 1907–1942, poetka, w 1923–1941 na emigracji, także w Polsce (1929–1939); w 1941–1942 redaktorka dodatku literackiego „Litawy” do tygodnika OUN-M „Ukraińskie Słowo” w Kijowie; rozstrzelana przez Niemców w kijowskim Babim Jarze; należała do „praskiej szkoły” twórców, reprezentując w niej nurt neoromantyczny; autorka poezji obywatelskiej; jej wiersze, rozproszone po czasopiśmie, zostały zebrane i wydane w 3 edycjach: *Dusza na storozii*, *Prapory ducha* i *Polumjani mezi*.

**TEMATYKA UKRAIŃSKA W LITERATURZE ROSYJSKIEJ** [УКРАЇНСЬКА ТЕМА В РОСІЙСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ], datuje się od 250 lat, szczególnie bogato i różnorodnie (m.in. historia, wybitne postacie, obyczaje, przyroda) w twórczości romantycznej, m.in. K. Rylejewa, A. Puszkina, W. Narieźnego i M. Gogola; również Ukraińcy piszący też po ros., m.in. J. Hrebinka, P. Kulisz, M. Kostomarov i T. Szewczenko, atrakcyjnie ją wzbogacali i rozwijali.

**TEN BORYS** [ТЕН БОРИС, wł. ХОМІЧЕВСЬКИЙ М.], 1897–1983, poeta, tłumacz; m.in. przełożył na język ukr. *Iliadę* i *Odyseję* Homera.

**TEORIA NORMAŃSKA** [НОРМАНСЬКА ТЕОРІЯ], teza o założeniu państwa Ruś Kijowska przez Normanów (Waregów); wysunięta w XVIII, w XIX jej zwolennikami byli historycy ros. M. Karamzin i S. Sołowjow; w XX przeciwko niej wystąpili „antynormaniści” (twierdzący, że państwo kijowskie utworzyły plemiona wschodniosłowiańskie), m.in. Rosjanie B. Griekow, B. Rybakow i D. Lichaczow oraz Ukraińcy M. Hruszewski i D. Bahalij; spór trwa.

**TERESZCZENKO MYKOŁA** [ТЕРЕШЧЕНКО МИКОЛА], 1819–1903, przedsiębiorca, właściciel cukrowni i gorzelnii; filantrop wspierający rozwój Głuchowa i Kijowa, m.in. poprzez budowę i rozbudowę gimnazjów i szkół wyższych oraz szpitali, przytułków i noclegowni.

**TERLECKI CYRYL** [ТЕРЛЕЦЬКИЙ КИРИЛО], ?–1607, od 1596 łucko-ostrogski biskup grekokatolicki; współtwórca i propagator unii brzeskiej.

**TERROR POLSKI WOBEC UKRAIŃCÓW** [ПОЛЬСЬКИЙ ТЕРОР ПРОТИ УКРАЇНЦІВ], polityka państwa pol. stosującego przemoc i gwałt wobec ludności ukr. w celu zminimalizowania nastrojów niepodległościowo-wyzwoleńczych w XVII–XVIII oraz w 1921–1939, 1944–1947 na terenie Galicji Wsch., Wolyń Zach. i tzw. Kraju Zakerzońskiego.

**TERROR ROSYJSKI I SOWIECKI WOBEC UKRAIŃCÓW** [РОСІЙСЬКИЙ І СОВЕТСЬКИЙ ТЕРОР ПРОТИ УКРАЇНЦІВ], działalność władz państwowych Rosji i ZSRR z zastosowaniem środków przymusu i przemocy w stosunku do Ukraińców w celu zniszczenia dążeń wolnościowych (XVII–XX); w istocie polityka ZSRR miała znamiona ludobójstwa, zginęło bowiem ok. 15 mln osób, tyłuż dotknęły represje i prześladowania w różnej postaci.

**TERRORYZM UKRAIŃSKI** [УКРАЇНСЬКИЙ ТЕРОРИЗМ], stosowanie terroru (tj. zabójstw, zamachów, akcji ekspropriacyjnych i czystek etnicznych) przez ugrupowania nacjonalistyczne (zwłaszcza UWG, OUN-B i UPA) w 1921–1947; skierowany przeważnie przeciwko państwu pol. oraz Polakom zamieszkującym Wolyń Zach. i Galicję Wsch., a także przeciw ZSRR i jego funkcjonariuszom oraz rodakom o odmiennej optyce światopoglądowej.

**„TESTAMENT”** [„ЗАПОВІТ”], jeden z najpopularniejszych wierszy T. Szewczenki, zaczynający się od słów *Jak umru, to pochowajcie...* (1845); jako pieśń (z muzyką M. Łysenki) zyskał rangę hymnu narodowego; w języku pol. istnieje ponad 20 jego wersji przekładowych.

**„THE UKRAINIANS”**, ukr. grupa rockowa założona w Wielkiej Brytanii w 1968; w repertuarze utwory adaptujące do współczesnych

form muzycznych (punk rock) ukraińską tradycję ludową; lideruje jej Petro Solowka; jej przeboje to m.in. *Czerez riczku, czerez haj, Horila sosna i O, Ukrajino!*

**TIUTIUNNYK HRYHORIJ** [ТЮТІУННИК ГРИГОРІЙ], 1920–1961, prozaik; uznanie zdobyła jego realistyczna powieść *Wir*, przelamująca schematyzm socrealistyczny w odsłanianiu życia chłopstwa kolchozowego; również jego brat Hryhir Tiutiunnyk (1931–1980) prezentował w swej prozie lirycznej problematykę życia wsi; obaj tłumaczeni na język pol.

**TIUTIUNNYK JURKO** [ТЮТІУННИК ЮРКО], 1891–1930, general; szef sztabu armii M. Hryhorjewa, po jej rozbitiu przez bolszewików przyłączył się z częścią oddziałów do armii URL; uczestnik rajdów partyzanckich po terytorium USRR (tzw. pochody zimowy i lodowy); w 1924 powrócił do kraju (z emigracji w Polsce); rozstrzelany przez Sowieców.

**TŁUMACZE POLSCY LITERATURY UKRAIŃSKIEJ** [ПОЛЬСЬКІ ПЕРЕКЛАДАЧІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ], ponad 100 translatorów w ciągu 150 lat uprzystępniało piśmiennictwo ukr. w Polsce; szczególnie zasłużyli się St.E. Bury, M. Dolińska, Zofia i Stanisław Głowiakowie, O. Hnatiuk, T. Hollender, T. Holyńska, Cz. Jastrzębiec-Kozłowski, K.J. Jaworski, J. Jędrzejewicz, J. Litwiniuk, J. Łobodowski, F. Nieuważny, J. Pleśniarowicz, A. Serednicki, W. Słobodnik, W. Syrokomla, B. Zadura i in.

**TMUTORAKAŃ** [ТМУТАРАКАНЬ], księstwo udzielne Rusi Kijowskiej powstałe w X przy ujściu Kubania i Donu wskutek najazdu księcia kijowskiego Światosława na ziemię Chazarów; skutecznie powstrzymywała napady plemion koczowniczych na Ruś-Ukrainę; w XII Polowcy przecięli jej więź z Kijowem i doprowadzili do upadku.

**TOŁOCZKO PETRO** [Толочко ПЕТРО], ur. w 1938, archeolog, historyk mediewista, prof.

i dyrektor Instytutu Archeologii NANU w Kijowie, redaktor naczelny pisma „Archeologija”; prowadzi badania nad dziejami Rusi Kijowskiej i ukr. średniowieczem, ich wyniki uprzystępniał w licznych pracach, m.in. *Drewnij Kyjiw*.

**TOMASZIWSKI STEPAN** [ТОМАШІВСЬКИЙ СТЕПАН], 1875–1930, historyk, polityk i publicysta, docent w Uniwersytecie Lwowskim (1910–1918) i Jagiellońskim (1928–1930); badacz m.in. czasów B. Chmielnickiego i I. Mazepy; uczeń M. Hruszewskiego, jednak odszedł od optyki narodnickiej, wypuklając w opisie dziejowym czynnik kształtowania się państwowości ukr.; na uwagę zasługuje jego synteza *Ukrajńska istorija. Starynni i seredni wiky* oraz *Desiat' lit ukrajinskoho pyttannia w Polsce*.

**TORONTO** [ТОРОНТО], największe miasto w Kanadzie, stolica prowincji Ontario; jeden z ośrodków życia narodowego Ukraińców (ponad 60 tys. osób); ukr. działalność kulturalno-oświatowa skupiona m.in. przy parafiach greckokatolickich, prawosławnych, ewangelickich i in. (m.in. szkoły, zespoły artystyczne, banki kredytowe, wydawnictwa i fundacje ukr.); wzniesiono tu m.in. nowoczesną cerkiew Najświętszej Eucharystii (arch. R. Żuk) oraz pomnik Łesi Ukrainki autorstwa M. Czereszniowskiego.

**TORZECKI RYSZARD** [ТОЖЕЦЬКИЙ РИШАРД], 1925–2003, pol. historyk, docent Uniwersytetu Warszawskiego i Instytutu Historii PAN specjalizujący się w XX-wiecznej historii Ukrainy; autor kilku książek na ten temat, w tym *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, oraz szeregu rozpraw i artykułów.

**TRAGEDIA** [ТРАГЕДІЯ], gatunek dramatu obejmujący utwory, w których motorem akcji jest nieprzeciętny konflikt między wybitną jednostką a siłami wyższymi (np. losem,

prawami historii, normą moralną), prowadzący do jej klęski; w literaturze ukr. rozwinęła się w XIX–XX, z opóźnieniem w stosunku do literatur zachodnioeuropejskich; cenniejsze dzieła to m.in. *Sawa Czałyj* I. Karpenki-Karego, 97 M. Kulisza oraz *Faust i smert'* O. Łewady.

**TRANKWILION-STAWROWECKI CYRYL** [Транквіліон-Ставровецький Кирило], ?–1646, prawosławny duchowny, pisarz, wydawca i drukarz; w 1626 przeszedł do Kościoła greckokatolickiego; autor wierszowanych utworów moralizatorskich, wydawca kazań.

**TREMBOWLA** [Теребовля], m. rejonowe w obw. tarnopolskim, ok. 14 tys. mieszk.; znany od XI jako siedziba księstwa udzielnego; wśród zabytków m.in. pozostałości monasteru św. Bazylego (*Wasylianskyj*) z XVI i kościół Karmelitów z 1635–1639.

**TROMBITA** [Трембіта], ludowy instrument muzyczny, aerofon ustnikowy; jest drewnianą trąbą o długości 1,5–3 m; rozpowszechniona na Huculszczyźnie.

**TROPININ WASILIJ** [Тропинін Василь], 1776–1857, ros. malarz-klasycysta, autor m.in. słynnego wizerunku A. Puszkina; jako poddany hrabiego I. Morkowa mieszkał przez 20 lat w jego majątkach podolskich malując sceny obyczajowe oraz portretując chłopów ukr. (np. *Swad'ba w Kukawkie*, *Portriet krie-stjanki*).

**TROSZCZYNSKI DMYTRO** [Трощинський Дмитро], 1754–1829, polityk, właściciel ziemski, przywódca autonomistów, mecenas kultury; w 1774–1817 działacz państwowy Rosji, m.in. minister w rządzie Aleksandra I; w swoim majątku Kybynce k. Myrhorodu utworzył ośrodek ukr. ruchu kulturalnego; sponsorował m.in. pierwsze wydanie *Eneidy* I. Kotlarewskiego.

**TRUSZ IWAN** [Труш Іван], 1869–1941, malarz impresjonista, krytyk sztuki; twórca pejzaży (słynne serie pt. *Łuby*, *Pola*, *Kwity*) i portretów (m.in. I. Franki), a także obrazów rodzajowych z życia Huculszczyzny; organizator życia artystycznego w Galicji Wsch.

**TRUTOWSKI KOSTIANTYN** [Трутовський Костянтин], 1826–1893, malarz realista; autor obrazów etnograficzno-obyczajowych (np. *Bilat' polotno*), ilustrator dzieł M. Wowczok-Wilinskiej, T. Szewczenki i M. Gogola.

**TRYŁOWSKI KYRYŁO** [Трильовський Кирило], 1864–1941, adwokat i działacz narodowy; w 1907–1918 poseł do parlamentu austriackiego; założyciel ruchu siczowego i autor marszowej piosenki siczowców *Hej, tam na hori Sicz ide* (z muzyką H. Dawydowskiego).

**TRYPOLSKA KULTURA** zob. NEOLIT

**TRYZUB (TRÓJZĄB)** [Тризуб], państwowe godło Ukrainy, znane z czasów Rusi Kijowskiej jako znak rodziny Rurykowiczów; jego elementy (włócznia trójzębna) pochodzą ze Skandynawii; był godłem URL oraz emblematem UPA.

**„TRZYDZIESTY TRZECI: GŁÓD”** [„33-й: голод”], opracowana przez W. Maniaka i L. Kowalenko księga pamięci (1991) poświęcona tragedii ludności wiejskiej (ok. 6–7 mln ofiar) w 1932–1933 spowodowanej przez reżim stalinowski; W. Maniak (1934–1992) jest również autorem utworu dokumentalnego *Winok bezsmertia* (1988), relacji o wsiach ukr., które spłonęły wraz z mieszkańcami podczas akcji pacyfikacyjnych wojsk hitlerowskich w 1941–1944.

**TUDOR STEPAN** [Тудор Степан, wł. Олексіюк С.], 1892–1941, prozaik i publicysta; mieszkał we Lwowie, gdzie m.in. redagował pismo komunistyczne „Wikna”; zginął podczas

nalotu lotnictwa niemieckiego na miasto; uprawiał twórczość tendencyjnie ideologiczną; zasłynął powieścią *Deri otcia Sojky*, dobrą warsztatowo, ukierunkowaną jednak wulgarnie ateistycznie.

**TUHAN-BARANOWSKI MYCHAJŁO** [ТУГАН-БАРАНОВСЬКИЙ МИХАЙЛО], 1865–1919, ekonomista, polityk i historyk, prof. Uniwersytetu Petersburskiego i Kijowskiego; w 1890. zwolennik tzw. legalnego marksizmu, później socjaldemokrata; w 1917–1918 minister finansów w rządzie URL; autor prac ekonomicznych dot. m.in. problemów rynku, zysku przedsiębiorstw i kryzysów przemysłowych.

**TULCZYN** [ТУЛЬЧИН], m. rejonowe w obw. winickim, ok. 18 tys. mieszk.; znany od 1607, w składzie Polski do 1793; w XVIII–XIX w. posiadaniu Kalinowskich i Potockich; w 1821–1825 siedziba ros. tajnego Południowego Towarzystwa (dekabrystów); muzeum kompozytora M. Łcontowicza; wśród zabytków m.in. klasycystyczny pałac S. Szczęsnego Potockiego z 1757.

**TUŁUB ZINAJIDA** [ТУЛУБ ЗИНАІДА], 1890–1964, ukr.-ros. pisarka i tłumaczka; jest autorką 2 znanych powieści historycznych: *Ludolowy*, poświęconej losom Ukrainy w czasach hetmana P. Konaszewicza-Sahajdacznego, oraz *W stepu bezkrajim za Uralom*, w której odтворzono życie T. Szewczenki jako zesłańca; represjonowana przez Sowietów, w 1937–1956 przebywała w łagrach i na zesłaniu.

**TUPTAŁO-ROSTOWSKI DYMYTRIJ** [ТУПТАЛО-РОСТОВСЬКИЙ ДИМИТРИЙ], 1651–1709, ukr. i ros. działacz cerkiewny (metropolita), pisarz i kaznodzieja, autor ostatniej redakcji *Czety-Minej*; kanonizowany przez Kościół prawosławny.

**TURCY NA UKRAINIE** [ТУРКИ В УКРАЇНІ], niewielka grupa etniczna, ok. 8 tys. osób; w przeszłości imperium osmańskie (XVI–XVIII) współdecydowało o losach Ukrainy zarówno

no poprzez zależnych od nich Tatarów Krymskich, jak i bezpośrednio ingerując w bieg wydarzeń.

**TURCZAK STEFAN** [ТУРЧАК СТЕФАН], 1938–1988, dyrygent; w 1963–1967, 1973–1977 kierownik artystyczny Państwowej Orkiestry Symfonicznej Ukrainy, a w 1967–1973, 1977–1988 gł. dyrygent w kijowskim Teatrze Opery i Baletu im. T. Szewczenki.

**TUTKOWSKI PAWŁO** [ТУТКОВСЬКИЙ ПАВЛО], 1858–1930, geolog, pedagog, od 1914 prof. Uniwersytetu Kijowskiego; jeden z prekursorów geologii i geografii Ukrainy.

**TWERDOCHLIB SYDIR** [ТВЕРДОХЛІБ СИДИР], 1886–1922, poeta i tłumacz, członek grupy modernistów „Młoda muza”; popularyzator literatury ukr. wśród Polaków oraz pol. wśród Ukraińców; zwolennik porozumienia ukr.-pol., zamordowany przez UWO.

**TYCZYNA PAWŁO** [ТИЧІНА ПАВЛО], 1891–1967, poeta, polityk; w 1944–1948 minister oświaty w rządzie USRR, a w 1953–1959 przewodniczący Rady Najwyższej USRR; pierwszy tom jego wierszy pt. *Soniaczniki klar-nety* (1918) miał wymiar odkrycia artystycznego i był zwieńczeniem symbolizmu w literaturze ukr.; autor licznych wierszy i poematów zainspirowanych przez ukr. ruch wyzwolenny w 1917–1921 (np. poemat *Zołotyj homin*, *Duma pro trioch witruiw*, cykl wierszy *Skorbna muty*), później, zwłaszcza w 1930.–1950., poezji wg kanonów socrealizmu, pozabawionych wartości; pol. wybór jego poezji ukazał się w 1969.

**TYKTOR IWAN** [ТИКТОР ІВАН], 1896–1982, wydawca; w 1922–1934 prowadził we Lwowie oficyny „Nowy czas” i „Czerwona kałyna”; wydawał gazety i czasopisma (m.in. tygodnik „Nasz Prapor”, satyryczny „Komar”, dziecięcy „Dzwincoczok” oraz „Nasz Łernko”); wydrukował ponad 400 książek; od 1944 na emigracji (Niemcy, Kanada); od

1948 kontynuacja działalności wydawniczej w Winnipeg („Klub przyjacieli ukrajinskoji knyżky”).

**TYMOSZENKO SERHIJ** [ТИМОШЕНКО СЕРГІЙ], 1881–1950, architekt, polityk, brat Stepana; w 1919–1920 minister dróg w rządach URL, a w 1924–1929 prof. w Ukr. Akademii Gospodarczej w Podiebradach (Czechy); w 1935–1939 poseł do Sejmu RP oraz członek Senatu; od 1944 na emigracji (Niemcy, USA); jako architekt zrealizował ok. 400 budów, m.in. kościół klasztorny Studytów w Zarwanicy nad Strypą oraz modelowe gospodarstwa wiejskie na Wołyniu.

**TYMOSZENKO STEPAN (TIMOSHENKO STEPHEN)** [ТИМОШЕНКО СТЕПАН], 1878–

1972, ukr.-amerykański uczony-mechanik, teoretyk w dziedzinie sprężystości, wytrzymałości materiałów i mechaniki budowli; brat Serhija; w 1906–1922 prof. Politechniki Kijowskiej, Petersburskiej i Zagrzebskiej; od 1922 na emigracji w USA, gdzie wykładał na Uniwersytecie Stanforda i stanowym w Michigan; w 1935 wybrany na członka zagranicznego PAN; opublikował ok. 150 prac naukowych, w tym *Kurs soprotivlenija materialow*, *Vibration Problems in Engineering* i *Theory of Plates and Shells*.

**TYWERCY** [ТІВЕРЦІ], plemię staroukr. osiadłe na terenach między Bohem a Dniestrem; ok. 915 przyłączeni do Rusi Kijowskiej przez księcia Igora.

# U

**UGODA HADZIACKA** [ГЛЯДЦЬКА УГОДА], zawarta 16 IX 1658 w Hadziaczu między Polską a Ukrainą (rządzoną przez hetmana I. Wyhowskiego); uwzględniała wszystkie sporne kwestie nierozstrzygnięte od powstania 1648 (m.in. dominacja prawosławia, zniesienie unii brzeskiej, równość praw obywatelskich, rozwój szkolnictwa narodowego, zgoda na 60 tys. Kozaków rejestrowych) oraz tworzyła Wielkie Księstwo Ruskie jako trzeci składnik Rzeczypospolitej (obok Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego); nie weszła w życie z powodu zmian dokonanych przez sejm pol. oraz buntu nastawionego antypolsko Zaporóża.

„UKRAINA” [„УКРАЇНА”], określenie „miejsce pogranicznych” na południu Rusi Kijowskiej, które pojawiło się w XII i dotyczyło ziemi perejasławskiej oraz „dolnej flanki dniestrowej” Księstwa Halickiego; od XIII zaczęto tak nazywać środkowe Podnieprze, a z czasem cały ukr. obszar etniczny; w Europie Zach. funkcjonuje od pol. XVII, tj. od wojny pol.-kozackiej; do jej popularyzacji przyczynił się Francuz G. de Beauplan, który wydał w 1651 swoją *Description de l’Ukraine*.

**UKRAINA A WSPÓLNOTA NIEPODLEGŁYCH PAŃSTW (WNP)** [УКРАЇНА І СПІВДРУЖНІСТЬ НЕЗАЛЕЖНИХ ДЕРЖАВ (СНД)], jako państwo członkowskie WNP od XII 1991 Ukraina posiada status odrębny, nie podpisała bowiem jej statutu stojąc na stanowisku, że

współpraca polityczna, wojskowa i ekonomiczna w ramach WNP winna prowadzić nie do reanimacji państwa związkowego zdominowanego przez Rosję, lecz do stworzenia struktury koordynującej współpracę między państwami suwerennymi; dlatego U. przyłączyła się jedynie do Związku Ekonomicznego, nie podejmując działań integracyjnych w dziedzinie politycznej i militarnej.

**UKRAINA DZIŚ – 2004** [УКРАЇНА СЬГОДНІ – 2004], państwo konsekwentnie rozwijające się w kierunku demokratycznym, zgodnie współpracujące z sąsiadami i organizacjami międzynarodowymi; trwa proces ukrainizacji wszystkich dziedzin życia społecznego; w ekonomice spowolniony proces transformacji strukturalnej, a zwłaszcza prywatyzacji własności państwowej i spółdzielczej; społeczeństwo jeszcze nie nauczyło się korzystać z zasad wolnorynkowych, stąd m.in. duże zróżnicowanie w zakresie dochodów, co wywołuje stany napięcia i niezadowolenia; nabierają rozmachu oraz poziomu europejskiego kultura, sztuki plastyczne, muzyka, literatura, architektura oraz sport (pomimo znacznego ograniczenia dotacji państwowych).

**UKRAINA I WŁOCHY** [УКРАЇНА І ІТАЛІЯ], związki od XIII, kiedy Wenecja i Genua poprzez swoje kolonie na Krymie (Kafa, Sudak) utrzymywały stosunki z ziemiami ukr.; w XVI–XVII widoczny wpływ włoskiego renesansu i baroku na kulturę ukr., zwłaszcza na architekturę i muzykę; w XIX gościnne występy włoskich zespołów operowych, dłużej w Odessie i Kijowie; od 1596 Rzym jako siedziba papieża staje się gł. ośrodkiem Ukr. Kościoła Greckokatolickiego; w 1941–1944 oddziały armii włoskiej stacjonują na Ukrainie, uczestnicząc w działaniach przeciw Armii Czerwonej; Włochy fascynowały twórców ukr. – architektów, malarzy, rzeźbiarzy i muzyków oraz poetów; włoskie motywy znajdujemy w poezji ukr. poczynając od Łesi Ukrainki i kończąc na współczesnej Oksanie Pachlowskiej.

„UKRAINA IRREDENTA”, traktat polityczny Juliana Baczyńskiego z 1895, w którym po raz pierwszy uzasadniono koncepcję powołania przez Ukraińców własnego zjednoczonego niepodległego państwa; jej skonkretyzowanie znalazło wyraz w hasle M. Michnowskiego (1900): *Nerozdilna, wilna, samostijna Ukrajina wid Karpatiw aż po Kawkaz*.

**UKRAINA JAKO INFERNUM** [ИНФЕРНАЛЬНИЙ ОБРАЗ УКРАЇНИ], obraz zapoczątkowany przez S. Goszczyńskiego w powieści poetyckiej *Zamek Kaniowski*; Ukraina jest tu romantycznym piekłem, nagromadzeniem namiętności i zła rodzących zbrodnię, a człowiek bezsilny wobec nich i skazany na klęskę; tak katastroficzna wizja Ukrainy również w dziełach in. pisarzy XIX (J. Słowacki, H. Sienkiewicz i in.) oraz XX (L. Buczkowski, J. Strykowski i W. Odojewski).

**UKRAINA LEWOBRZEŻNA** [ЛІВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА], część Ukrainy znajdująca się na lewym brzegu Dniepru; w 1654–1991 w składzie Rosji i ZSRR; ob. obw. czernihowski, połtawski, lewobrzeżna część kijowskiego i czerkaskiego oraz płn. dnipropropetrowskiego.

**UKRAINA PRAWOBRZEŻNA** [ПРАВОБЕРЕЖНА УКРАЇНА], część Ukrainy znajdująca się na prawym brzegu Dniepru; w 1362–1772 w składzie Litwy i Polski, a w 1772–1991 Rosji i ZSRR; ob. terytorium obw. kijowskiego, czerkaskiego, kirowogradzkiego, winnickiego, chmielnickiego i zytomierskiego.

**UKRAINA-RUŚ POD PANOWANIEM MONGOŁÓW** [УКРАЇНА-РУСЬ У ВОЛОДІННІ МОНГОЛІВ], ziemie rusko-ukr. (Czernihowszczyzna, Kijów i Kijowszczyzna oraz częściowo Księstwo Halicko-Wołyńskie) podbite przez zjednoczone państwo mongolskie w 1239–1241; w 1241–1362 zwierzchnictwo nad nimi Złotej Ordy, ulusu mongolskiego założonego przez Batu-chana; Mongołowie pozostawili ukształtowane struktury polityczno-administracyjne (utrzymując rozbięcie dzielnicowe)

we) i nie ingerowali w sprawy wewnętrzne Kościoła prawosławnego, był to jednak okres zniewolenia, wyniszczenia ekonomicznego i upadku kulturalnego.

**UKRAINA SŁOBODZKA** [СЛОБІДСЬКА УКРАЇНА, Слобожанщина], ziemie położone w dorzeczu górnego biegu rz. Doniec i Sejm, obejmujące ob. obw. charkowski, ługański, wsch. część donieckiego i pld. część sumskiego; należała niegdyś do Rusi Moskiewskiej, której władze pozwalały Ukraińcom na ich zagospodarowywanie, zwłaszcza w burzliwym XVII; koncentracja na jej terenach przemysłu górniczego i metalowego w XIX i XX sprzyjała napływowi ludności i rozwojowi miast; obie przesłanki – historyczna i ekonomiczna – przyczyniły się do powstania tu specyfiki kulturowej jako wytworu współoddziaływania żywiolu ukr. (biernego) i ros. (dynamicznego), co wyodrębniło ją regionalnie wśród in. obszarów ukr.; ob. poczucie wspólnoty regionalnej u jej mieszkańców słabnie, jest zastępowane przez patriotyzm lokalny kształtujący się w obrębie poszczególnych obwodów.

**UKRAINA W SKŁADZIE AUSTRO-WĘGIER** [УКРАЇНА У СКЛАДІ АВСТРО-УГОРИНИНІ], część ziem ukr. – Galicja Wsch. (włączona do Austrii po rozbiórce Polski w 1772), Bukowina Płn. (odstąpiona Austrii przez Turcję w 1775) i Ruś Zakarpacka (należąca do Węgier od XI) – znajdująca się pod zaborem A.-W. do 1918; w 1910 narodowość ukr.-rusińska liczyła ponad 4 mln osób; w XIX i pocz. XX miała tu lepsze możliwości rozwoju narodowego w porównaniu z Ukrainą ros., także większe sukcesy ekonomiczne i edukacyjne; pozytywne oddziaływanie na kulturę ukr. za pośrednictwem austriacko-niemieckim ze strony cywilizacji zachodniej.

**UKRAINA W SKŁADZIE LITWY** [УКРАЇНА У СКЛАДІ ЛІТВИ], na ziemiach ukr. przyłączonych przez Wielkie Księstwo Litewskie (Kijów i Kijowszczyzna, Wołyń i Podole, 1362–

1569) nie wprowadzano zmian ustrojowych, gwarantowano Ukraińcom równość praw w zarządzaniu krajem; wyższy poziom rozwoju cywilizacyjnego Ukrainy oddziaływał na Litwę w dziedzinie organizacji wojska, gospodarki, administracji i obyczajowości.

**UKRAINA W SKŁADZIE POLSKI** [УКРАЇНА у складі Польщі], do Polski należały nast. ziemie ukr.: od 1340 Ruś Halicka (na mocy testamentu księcia Jerzego Bolesława), od 1569 – zgodnie z nią lubelską do powstania B. Chmielnickiego większość ziem ukr. (Wołyń, Podole, Kijowszczyzna i Ziemia Czernihowska), a od 1667 (wg rozejmu pol.-ros. w Andruszowie) Ukraina prawobrzeżna bez Kijowa; po restytucji państwa pol. – od 1919 Galicja Wsch. (woj. lwowskie, tarnopolskie i stanisławowskie) oraz Wołyń Zach.; na wszystkich ziemiach i w różnych okresach polityka okupacyjna strony pol., polonizowanie elity oraz wyzysk ekonomiczny ludności; zarazem (wg Jerzego Kłoczowskiego) znaczny wpływ Ukrainy na ukształtowanie się Rzeczypospolitej jako wspólnego państwa narodów Europy Środkowo-Wsch.

**UKRAINA W SKŁADZIE ROSJI** [УКРАЇНА у складі Росії], ekspansja Rusi Moskiewskiej (w 1493 wielki książę moskiewski Iwan III, ogłosiwszy siebie „władcą całej Rusi”, rozpoczął wojnę z Litwą i zawiądnął w 1508 Ziemią Czernihowską), krytyczna sytuacja państwa B. Chmielnickiego oraz narzucenie mu ugody perejasławskiej spowodowały podporządkowanie sobie przez Rosję w XVIII większość ziem ukr. (oprócz Galicji Wsch., Bukowiny Płn. i Ukrainy Zakarpackiej); polityka Rosji miała charakter okupacyjny i kolonizatorski, była skierowana na stopniową likwidację politycznej, ekonomicznej, religijnej, kulturalnej i etnicznej odrębności Ukrainy.

**UKRAINA W SKŁADZIE ZSRR** [УКРАЇНА у складі СРСР], państwo ukr. zagarnięte przez bolszewików w 1920, przekształcone w Ukr. Socjalistyczną Republikę Radziecką

(USRR) i włączone do RSFRR, a w 1922 do ZSRR; stolicą został Charków, od 1934 Kijów; wg konstytucji ZSRR (1924, 1936, 1977) i USRR (1929, 1937, 1978) miała status republiki związkowej z prawem wystąpienia z ZSRR (nierealizowane); decyzje polityczne, finansowe i kadrowe podejmowano w Moskwie, w aspekcie ekonomicznym i demograficznym była traktowana jako kolonia; jednak pod egidą ZSRR nastąpiło zjednoczenie wszystkich ziem ukr.: w 1939 przyłączenie Ukrainy Zach. (Galicji Wsch. i Wołynia Zach.), w 1940 Bukowiny Płn. i Besarabii Płd., w 1945 Ukrainy Zakarpackiej, a w 1954 przekazanie Krymu przez RSFRR; w 1945 USRR została członkiem ONZ.

**UKRAINA ZACHODNIA** [ЗАХІДНА УКРАЇНА], terytorium obw. lwowskiego, iwano-frankowskiego, tarnopolskiego, wołyńskiego i rówieńskiego (inaczej: Galicja Wsch. i Wołyń Zach.).

**UKRAINIAN RESEARCH INSTITUTE, HARVARD UNIVERSITY** [УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ГАРВАДСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ], samodzielny zakład naukowy utworzony w 1973 w Cambridge (USA) obok działających tam od 1968 katedr języka, literatury i historii ukr.; dyrektorem został O. Pricak; wydaje m.in. kwartalnik „Harvard Ukrainian Studies”; czołowy ośrodek studiów ukrajinoznawczych.

**UKRAINIKA** [УКРАЇНИКА], druki, dokumenty i rękopisy wykonane w języku ukr. bądź dotyczące Ukrainy.

**UKRAINISTYKA POLSKA** [ПОЛЬСЬКА УКРАЇНІСТЫКА], studia nad językiem i literaturą ukr., zapoczątkowane w Polsce w pol. XIX, tj. w czasie, gdy zaczęto uprzystępniać polszczyźnie twórczość T. Szewczenki (poświęcono mu pierwsze obce rozprawy – L. Sowińskiego i G. Battaglii); bogaty dorobek naukowy, zwłaszcza literaturoznawczy: zarysy dziejów literatury ukr. autorstwa B. Łepkiego i R. Łuźnego, monografie M. Jakóbca,



S. Kozaka, E. Wiśniewskiej, F. Nieuważnego i W. Mokrego; w zakresie problematyki językoznawczej prace W. Witkowskiego, M. Jurkowskiego, M. Łesiowa i J. Riegera; systematycznie realizowane badania ukraińskie w Instytucie Sławistyki PAN w Warszawie i w ośrodkach uniwersyteckich (Warszawa, Kraków, Wrocław, Poznań, Katowice-Sosnowiec, Olsztyn, Szczecin oraz UMCS, KUL i Europejskie Kolegium Pol. i Ukr. Uniwersytetów w Lublinie) prowadzących filologię ukraińską jako kierunek studiów.

„UKRAINIZACJA” [„УКРАЇНІЗАЦІЯ”], akcja dot. Ukrainy Naddnieprzańskiej w 1923–1932 oraz Ukrainy Zach., Bukowiny Płn. i Zakarpacia w 1945–1950, podjęta przez władze ZSRR, próba ukierunkowania narodowych dążeń Ukraińców w stronę tzw. internacjonalizmu komunistycznego; była też wyrazem ustępstw bolszewików wobec odrodzonego ruchu narodowego w zakresie językowym, oświatowym i kulturalnym; w miarę wzmocnienia się władzy Sowietów na Ukrainie oraz eliminowania przez aparat represyjny inteligencji narodowej oraz mniejszej potrzeby kamuflowania polityki imperialnej ZSRR, zwłaszcza wobec Zachodu, powracała wtedy bezwzględna sowietyzacja, ateizacja i rusyfikacja narodu ukr.; powtórnie rozpoczęła się jako zadanie narodowe w okresie pierestrojki ZSRR (1986–1991) i nasiliła się po 1991, tworząc fundament polityki państwowej Ukrainy.

UKRAINIZM [УКРАЇНІЗМ], zwrot lub konstrukcja składniowa przejęte z języka ukr. bądź wzorowane na nim.

UKRAINKA ŁESIA [УКРАЇНКА ЛЕСЯ, wł. КОСАЧ ЛАРИСА], 1871–1913, poetka, córka Ołeny Pczilki; reprezentantka nurtu neoromantycznego w modernizmie ukr., podążyła od źródeł narodowych ku wartościom zachodnim; autorka poezji (poczynając od pierwszego zbioru *Na kryłach piśeń*) i dramatów

(m.in. *Kassandra* i *Oderżyma*) nasyconych prometeizmem, pierwiastkami heroizmu i tragizmu; tłumaczona w Polsce.

UKRAINFILSTWO [УКРАЇНОФІЛЬС ТВО], ruch kulturalno-oświatowy zapoczątkowany przez inteligencję w 1850. na Ukrainie ros., mający na celu poznawanie i popieranie ukr. kultury ludowej; bez zadań politycznych; w 1890. – wraz ze wzrostem ukr. ruchu narodowego – stopniowo zamiera.

UKRAINOZNAWSTWO [УКРАЇНОЗНАВСТВО], humanistyczna dyscyplina naukowo-dydaktyczna, której przedmiotem badania, opisu i nauczania jest Ukraina, jej przyroda, język, dzieje, kultura oraz miejsce w świecie, zainicjowana przez M. Hruszewskiego, S. Jefremowa, I. Ohienkę i in.; jego teoria, historia i dydaktyka są rozwijane m.in. w Instytucie U. NANU we Lwowie oraz Instytucie U. przy Ministerstwie Oświaty i Nauki w Kijowie (usytuowanym w 1992–2001 w strukturze kijowskiego Uniwersytetu Narodowego im. T. Szewczenki, dyrektorował mu wtedy prof. P. Kononenko, autor podręcznika); koordynowanie studiów ukrajinoznawczych w wymiarze światowym prowadzi Międzynarodowe Stowarzyszenie Ukraińców, a w Polsce Pol. Towarzystwo Ukrajinoznawcze.

„UKRAJNSKAJA ŻYŻŃ” [„УКРАЇНСКАЯ ЖИЗНЬ”], rosyjskojęzyczny miesięcznik literacko-społeczny ukazujący się w 1912–1917 w Moskwie; adresowany zarówno do Ukraińców (z zadaniem budzenia ich świadomości narodowej), jak i do Rosjan (informowanie o życiu i aspiracjach Ukrainy); redagowali ją S. Petlura i O. Salikowski, publikowali swoje teksty m.in. M. Hruszewski, S. Jefremow, S. Rusowa i W. Wynnyczenko.

UKRAJŃCY [УКРАЇНЦІ], naród mieszkający gł. na Ukrainie (37,5 mln osób), a także w in. krajach (Rosji, Białorusi, Mołdawii, Kazachstanie, Rumunii, Kanadzie, USA, Australii, Polsce) – ogółem ok. 45 mln; wywodzą się

z plemion wschodniosłowiańskich; powołali do życia państwo Rus Kijowską, później podlegali Litwie i Polsce; w 1648 w zrywie powstańczym znów zbudowali swoje państwo, następnie uzależnieni od Rosji oraz Turcji, Rumunii i Austro-Węgier; wybili się ponownie na niepodległość w 1917–1920, po czym utracili ją na 70 lat; w 1991 odzyskali suwerenność i utworzyli państwo Ukrainę.

**UKRAIŃCY NA BIAŁORUSI** [УКРАЇНЦІ В БІЛОРУСІ], mniejszość narodowa licząca ok. 300 tys. osób; zamieszkują w pasie przygranicznym, na Polesiu (Brześć–Kobryń–Pińsk–Turów–Mozyrz); ob. ożywienie kulturalno-oświatowe, m.in. zawiązało się stowarzyszenie oświatowe „Proswita”, ukazuje się pismo „Berestejskij Kraj”, działa zespół folklorystyczny „Holosy Polissia”; powstał też ruch Poleszuców, uświadamiających sobie odrębność zarówno od Białorusinów, jak i Ukraińców.

**UKRAIŃCY NA IGRZYSKACH OLIMPIJSKICH** [УКРАЇНЦІ НА ОЛІМПІЙСЬКИХ ІГРАХ], uczestnictwo od 1952, początkowo w składzie drużyny ZSRR (zdobycie 250 złotych, 154 srebrnych i 152 brązowych medali), a od 1991 jako odrębna reprezentacja narodowa; pierwszą ukr. mistrzynią olimpijską została łyżwiarka figurowa Oksana Bajul w 1994 (Zimowe Igrzyska w Lillehammer); od tego czasu złote medale mistrzów olimpijskich zdobyło 14 sportowców ukr., srebrne – 26, a brązowe – 32.

**UKRAIŃCY NA WĘGRZECH** [УКРАЇНЦІ В УГОРЩИНІ], grupa etniczna licząca ok. 3 tys. osób; z pochodzenia Rusini zakarpaccy, ob. resztki z 30 tys. w XIX.

**UKRAIŃCY W ARGENTYNIE** [УКРАЇНЦІ В АРГЕНТИНІ], mniejszość narodowa licząca ok. 200 tys. osób, w większości w prowincji Misiones (rolnicy) i Buenos Aires (robotnicy, inteligencja); napływali falami: w 1901–1903 i 1925–1930 (wychodźstwo z Galicji

Wsch.) oraz w 1947–1949; w 1957–1958 część dała się skłonić władzom USRR do powrotu na Ukrainę; dobrze zorganizowane życie narodowo-kulturalne i religijne, większość organizacji skupiona w stolicy kraju.

**UKRAIŃCY W AUSTRALII** [УКРАЇНЦІ В АВСТРАЛІІ], mniejszość narodowa licząca ok. 30 tys. osób, przeważnie w miastach (Melbourne, Sydney, Adelaide); napływali do tego kraju masowo po II wojnie światowej; zorganizowani i zintegrowani, posiadają kościoły, szkoły i zespoły artystyczne, wydają tygodniki „Wilna Dumka”, „Cerkwa i Żyttia” oraz almanach „Nowyj Obrij”.

**UKRAIŃCY W AUSTRII** [УКРАЇНЦІ В АВСТРІІ], grupa etniczna licząca ok. 3 tys. osób; w rozproszeniu, najczęściej w Wiedniu; napływali dwukrotnie: podczas I wojny światowej oraz po zajęciu Ukrainy przez Armię Czerwoną w 1944–1945; niektórzy repatriowali się do kraju lub emigrowali do in., nade wszystko do USA i Kanady.

**UKRAIŃCY W BELGII** [УКРАЇНЦІ В БЕЛЬГІІ], grupa etniczna licząca ok. 3 tys. osób; napłynęli w 1945–1949, zatrudniając się przeważnie w kopalniach węgla kamiennego prowincji Hainaut i Limburgia; ulegają procesowi asymilacji; uznanie w kraju zdobył Roman Babowal (ur. w 1950), onkolog i poeta piszący wiersze w języku ukr. oraz francuskim.

**UKRAIŃCY W BRAZYLII** [УКРАЇНЦІ В БРАЗІЛІІ], mniejszość narodowa licząca ok. 200 tys. osób; osiedleni w stanie Parana (rolnicy) oraz w miastach (robotnicy i inteligencja); masowy napływ na przełomie XIX i XX wskutek tzw. gorączki brazylijskiej w Galicji Wsch. (oszukańcze przyrzeczenia werbowników co do możliwości nabywania taniej ziemi); o ich ówczesnej trudnej sytuacji ekonomicznej i społecznej wypowiadali się publicyści i pisarze, m.in. I. Franko (cykl wierszy *Do Brazylji*) i P. Karmanski; w 1947–1949 dołączyli też dipisi; pomimo procesu asymilacji za-

chowana tożsamość narodowa, podtrzymywana przez oba Kościoły – greckokatolicki i prawosławny.

**UKRAIŃCY W CHINACH** [УКРАЇНЦІ В КИТАЇ], napływ na pocz. XX po wybudowaniu przez Rosję w 1898 wschodniochińskiej (mandżurskiej) kolei żelaznej; w międzywojniu ok. 35 tys. osób w Harbinie i Szanghaju; intensywne życie narodowe; po 1945 część wyemigrowała do krajów zachodnich, a część aresztowana przez NKWD i wywieziona do łagroww sowieckich.

**UKRAIŃCY W CHORWACJI** [УКРАЇНЦІ В ХОРВАТІЇ], grupa etniczna licząca ok. 10 tys. osób w okolicach sławońskich miast Osijek i Vukovar; przybyli z Zakarpacia w XVIII; podczas II wojny światowej sformowali Legion Ukr. walczący u boku armii A. Pavelicia przeciwko komunistycznej partyzantce J. Tity, dłatego w 1945–1960 prześladowani przez władze b. Jugosławii.

**UKRAIŃCY W CZECHACH** [УКРАЇНЦІ В ЧЕХІЇ], mniejszość narodowa licząca ok. 20 tys. osób, rozproszona po kraju; w 1921–1945 duży ośrodek emigracji politycznej, promieniujący na Ukrainę i in. centra życia narodowego; w 1921 przenieśli z Wiednia do Pragi Wolny Uniwersytet Ukr., zorganizowali Instytut Pedagogiczny im. M. Drahomanowa w Pradze oraz Ukr. Akademię Gospodarczą w Podiebradach; w 1925 założyli Muzeum Walki Wyzwoleńczej Ukrainy w Pradze, w którym zgromadzono ponad 1 mln eksponatów (zlikwidowane w 1945, jak i in. instytucje ukr., przez NKWD).

**UKRAIŃCY W FEDERACJI ROSYJSKIEJ** [УКРАЇНЦІ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ], mniejszość narodowa szacowana na ok. 4–5 mln osób (wg spisu powszechnego z 2002: 2,47 mln osób); zamieszkują m.in.: 1) ukr.-ros. pogranicze etniczne, tj. obwody briański, kurski, woroneski, bielgorodzki, rostowski oraz kraj krasnodarski; 2) enklawy na Powołżu, Sybe-

rii (m.in. obw. omski) i Dalekim Wschodzie (tzw. Zielony Klin) powstałe na skutek przesiedleń chłopów ukr. w XIX i XX; 3) w otoczeniu ros., np. w dużych miastach; proces asymilacji był b. intensywny, sprzyjała mu rusyfikacja, a później sowietyzacja (aczkolwiek aktywność kulturalno-oświatowa w 1930. była duża: tysiące szkół ukr., gazety i książki, teatry); ob. działają liczne stowarzyszenia, rozwijające różne formy pracy kulturalno-oświatowej wśród Ukraińców ros., m.in. prężny Związek „Ukraińcy Rosji” z popularyzatorem literatury ukr. O. Rudenką-Deśniakiem na czele oraz Towarzystwo Kultury Ukr. „Sławutycz”, któremu przesują prof. W. Antoniw i kosmonauta P. Popowicz.

**UKRAIŃCY W IZRAELU** [УКРАЇНЦІ В ІЗРАЇЛІ], grupa etniczna licząca ok. 20 tys. osob; napłynęli w ramach repatriacji swoich małżonków Żydów z Ukrainy; zrzeszeni m.in. w Towarzystwie „Ukrajina na Swiatij zemli”, którym kieruje Stepan Weremczuk, „sprawiedliwy wśród narodów świata” (w czasie II wojny światowej ratował Żydów od zagłady).

**UKRAIŃCY W KANADZIE** [УКРАЇНЦІ В КАНАДІ], mniejszość narodowa, licząca ponad 1 mln osób; zamieszkują tereny rolnicze w środkowych prowincjach (m.in. Alberta, Saskatchewan, Manitoba) oraz w miastach (najwięcej w Toronto, Edmonton i Winnipeg); od ponad 100 lat przyczyniają się do wszechstronnego rozwoju Kanady, uzyskując prestiż i autorytet w wielokulturowym społeczeństwie, pełniąc liczne funkcje polityczne (m.in. R.J. Hnatyshyn piastował w 1989–1995 stanowisko generalnego gubernatora Kanady); duże osiągnięcia w dziedzinie oświaty, kultury, czasopiśmiennictwa, nauki itp.

**UKRAIŃCY W KAZACHSTANIE** [УКРАЇНЦІ В КАЗАХСТАНІ], mniejszość narodowa licząca ok. 1 mln osób; przybywali gł. w 1954–1960, kiedy władze ZSRR prowadziły gigantyczną

akcję zagospodarowania stepów kazachstańskich; ob. w złej sytuacji, zarówno ekonomicznej (od 1991 stan kryzysu w gospodarce), jak i społecznej (preferowanie we wszystkich dziedzinach ludności miejscowej); stąd podejmowane próby powrotu na Ukrainę; jednak organizują się, zakładają ośrodki kulturalne i oświatowe, np. Ukr. Centrum Kulturalne w Alma Acie.

**UKRAIŃCY W MOŁDAWII** [УКРАЇНЦІ В МОЛДАВІЇ], największa mniejszość narodowa, stanowiąca 14% ludności kraju (ok. 600 tys. osób), mieszkająca na terenie tzw. Republiki Naddniestrzańskiej oraz w enklawach; zasiedlając M. od XVII pomagali jej w walkach przeciw Turcji, odgrywali dużą rolę w jej polityce wewnętrznej; w 1918–1940 dyskryminowani przez władze Rumunii (której częścią była wtedy Mołdawia).

**UKRAIŃCY W NIEMCZECH** [УКРАЇНЦІ В НІМЕЧЧИНІ], grupa etniczna licząca ok. 20 tys. osób; rozproszeni po kraju, najwięcej w Bawarii, Badenii-Wirtembergii i Hesji; w 1941–1945 ok. 2,2 mln Ukraińców w charakterze robotników przymusowych; większość repatriowała się po 1945, pozostali zaś oraz emigranci polityczni (ogółem ok. 177 tys.) udali się na emigrację do in. krajów (USA, Kanady i Argentyny).

**UKRAIŃCY W OBOZACH JENIECKICH** [УКРАЇНЦІ В ТАБОРАХ ПОЛІОНЕННІХ], niewola jeniecka była gorzkim doświadczeniem w XX dla wielu tysięcy Ukraińców jako żołnierzy armii obcych oraz własnego wojska; w czasie I wojny światowej 300 tys. Ukraińców przebywało w obozach niemieckich, 200 tys. w austriackich i 120 tys. w ros.; ok. 20 tys. żołnierzy armii URŁ po porażce z bolszewikami internowano w Polsce (1920–1924); podczas II wojny światowej w obozach niemieckich znajdowało się ponad 1 mln Ukraińców – żołnierzy Armii Czerwonej.

**UKRAIŃCY W POLSCE** [УКРАЇНЦІ В ПОЛЬЩІ], mniejszość narodowa szacowana na ok. 200

tys. osób, wg zaś spisu powszechnego z 2002 licząca 36,9 tys. (w tym 5,9 tys. Łemków); do 1947 przeważnie na pld.-wsch. terenach kraju; w 1944–1946 część repatriowała się do USRR, pozostałych (w ramach Akcji „Wisła”) władze PRL przesiedliły do województw płn. i zach.; w 1955–1959 w ramach repatriacji osób, będących obywatelami pol. do 1939, przyjechało do kraju z ZSRR ok. 30 tys. Ukraińców (również więzionych w łagrach sowieckich za działalność na rzecz wolnej Ukrainy); w 1956–1989 ok. 50 tys. osób wyemigrowało z Polski, gł. do USA i Kanady; od 1956 uzyskali duże możliwości w zakresie działalności oświatowej, kulturalnej i wydawniczej; ob. działa Związek Ukraińców w Polsce (dotowany przez państwo pol.) oraz wiele stowarzyszeń i fundacji, sieć punktów nauczania języka ukr. oraz szkoły z wykładowym językiem ukr. (w Legnicy, Górowie Iławieckim, Bartoszycach, Białym Borze i Przemyśle); wysoką rangę zyskały imprezy przeglądowe twórczości artystycznej, zvl. festiwal kultury ukr. oraz festiwal dziecięcy.

**UKRAIŃCY W RUMUNII** [УКРАЇНЦІ В РУМУНІЇ], mniejszość narodowa licząca ok. 60 tys. osób; gł. Huculi na Bukowinie Płd. (Maramureş i okolice Suczawy) oraz potomkowie Kozaków Naddunajskich (którzy zjawili się tu w k. XVIII po zlikwidowaniu Sicy Zaporoskiej) w Dobrudży; w XX opierali się naporowi rumunizacji, zaciętej zwłaszcza w okresie rządów N. Ceauşescu (1965–1989); po 1989 ich sytuacja normalizuje się; powstał Związek Ukraińców w Rumunii, ukazuje się tygodnik „Wilne Słowo” oraz otwarto liceum im. T. Szewczenki.

**UKRAIŃCY W SERBII** [УКРАЇНЦІ В СЕРБІЇ], mniejszość narodowa licząca ok. 30 tys. osób, przeważnie na Nizinie Bačka (stąd ich nazwa: Baczwańcy), części Wojwodiny (Serbia Płn.); ich gł. miasto to Ruski Krstur; osiedlili się w 1745–1780, sprowadzani przez władze Austrii z płn.-wsch. Słowacji; są grekokatolikami, mają znaczny status społeczny oraz osiągnięcia kulturalno-oświatowe.

**UKRAIŃCY W SŁOWACJI** [УКРАЇНЦІ В СЛОВАЧЧИНІ], mniejszość narodowa zamieszkująca tereny pln.-wsch. kraju (okolice Preszowa) i licząca ponad 32 tys. osób (wg spisu z 1991), w tym 14 tys. deklarujących narodowość ukr., a 17 tys. rusińską; w 1947 repatriowało się do USRR ok. 13 tys. osób (na miejsce wyjeżdżających do ojczyzny Czechów wołyńskich), od 1960 część z nich powraca do Słowacji; działa prężnie Związek Rusinów-Ukraińców organizujący pracę narodowo-oświatową, m.in. tygodnik „Nowe Żytia” i muzeum kultury ukr. w Svidniku; również aktywne stowarzyszenie „Rusinska Obroda” skupiające zwolenników koncepcji narodowej odrębności Rusinów słowackich.

**UKRAIŃCY W USA** [УКРАЇНЦІ В США], mniejszość narodowa licząca ponad 700 tys. osób, przeważnie we wschodnich stanach (Nowy Jork, Pensylwania, New Jersey, Illinois); pomimo dużej podatności na asymilację (większość w miastach) kultuwują tradycje kultury narodowej; szczególnie są przywiązani do wartości religijnych (ponad 10 kościołów chrześcijańskich); ich postawę wyznacza „ideal dwóch ojczyzn”: lojalność wobec Ameryki oraz sympatia i wsparcie (też finansowe) dla odrodzonej Ukrainy.

**UKRAIŃCY W WIELKIEJ BRYTANII** [УКРАЇНЦІ У ВЕЛИКОБРИТАНІІ], grupa etniczna licząca ok. 20 tys. osób, przeważnie w środkowej Anglii (Manchester i okolice); natomiast ich organizacje mieszczą się w Londynie; masowo przybyli w 1946–1949 jako żołnierze korpusu pol. gen. W. Andersa, jeńcy z Dywizji SS „Galizien” oraz dipisi; zatrudniali się w rolnictwie oraz w przemyśle tekstylnym.

**UKRAIŃCY WE FRANCJI** [УКРАЇНЦІ У ФРАНЦІІ], grupa etniczna licząca ok. 20 tys. osób; pojawili się masowo po klęsce I. Mazepy w 1709; następna fala – polityczna i zarobkowa – w 1920.; intensywna działalność naukowa, artystyczna i wydawnicza intelektual-

nej czołówki; w Paryżu ukazuje się „Ukraińskie Słowo” – najstarsza gazeta ukr. w Europie Zach.

**UKRAIŃSCY STRZELCY SICZOWI** [УКРАЇНСЬКІ СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ; УСУСУСІ; ЛЕГІОН УСС], ukr. formacja wojskowa w armii austriackiej w 1914–1918; rekrutowali się m.in. z członków paramilitarnego Ukr. Związku Siczowego i Towarzystwa Sportowego „Sokił”; walczyli przeciw armii ros. w Galicji Wsch., w 1918 weszli w skład Ukr. Armii Halickiej; odnowili ukr. tradycję wojskową oraz stworzyli swoistą subkulturę (m.in. terminologia wojskowa, muzyka, prasa, poezja); ich hymnem była piosenka o kalinie czerwonej (*Oj, u łuzi czerwona kalyna pochyłytasia*: słowa H. Trucha, muzyka F. Kolessy).

**UKRAIŃSKA ARMIA HALICKA** [УКРАЇНСЬКА ГАЛИЦЬКА АРМІЯ], zbrojne ramię ZURL; sformowana w dużej części z Ukr. Strzelców Siczowych; w trakcie wojny ukr.-pol. (I XI 1918 – VII 1919) nie zdołała przeciwstawić się naciskowi pol.; po przekroczeniu Zbrucza przyłączyła się do ofensywy armii URL przeciwko bolszewikom; w 1919–1920 na skutek zmiennych nastrojów ideowych wchodziła w sojusze z A. Denikinem i Armią Czerwoną, a podczas natarcia pol.-ukr. (V–VI 1920) znowu przeszła na stronę URL, co spowodowało jej rozwiązanie.

**UKRAIŃSKA FUNDACJA KULTURY** [УКРАЇНСЬКИЙ ФОНД КУЛЬТУРИ], fundacja społeczna z siedzibą w Kijowie powołana w 1987; wspiera rozwój kultury narodowej, realizując szereg programów, m.in. „Pamięć” (upamiętnienie twórców) i „Powernennia” (rewindykacja dóbr kultury ukr.); promuje debiuty artystyczne i inicjatywy regionalne, przyznaje nagrody im. W. Wynnyczenki i I. Neczujawyckiego za osiągnięcia literackie; kieruje nią od założenia B. Olijnyk.

**UKRAIŃSKA GRUPA HELSIŃSKA** [УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА ГРУПА], utworzona w 1976 orga-

nizacja nieformalna, która stawiała sobie za cel kontrolę realizacji w USRR postanowień Aktu Końcowego Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (Helsinki 1975); założyciele W. Czornowił, Ł. Łukjanenko, M. Rudenko, W. Marczenko, O. Berdnyk i in.; poddana brutalnym represjom przez KGB, zlikwidowana w 1978.

**UKRAIŃSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA, UWO** [УКРАЇНЬСЬКА ВІЙСЬКОВА ОРГАНІЗАЦІЯ, УВО], tajna organizacja terrorystyczna założona w 1920; od 1926 finansowana przez Niemcy; zrzeszała byłych oficerów Armii Halickiej oraz przedstawicieli inteligencji z Galicji Wsch.; zwalczała państwo pol. oraz rodaków nastawionych ugodowo wobec Polski; kierował nią J. Konowalec; w 1929 weszła do OUN jako referat wojskowy; w 1930 rozpętała masową akcję terrorystyczną w Galicji Wsch., prowokując działania odwetowe ze strony państwa pol.

**UKRAIŃSKA PARTIA SOCJALISTÓW-REWOLUCJONISTÓW** [УКРАЇНЬСЬКА ПАРТІЯ СОЦІАЛІСТИВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ, ЕСЕРИ], stronnictwo polityczne powstałe w 1907 z ukr. grup rolniczych; najliczniejsza z partii ukr. uczestniczących w wydarzeniach rewolucyjnych 1917–1921; reprezentując interesy chłopstwa, głosiła hasła uspołecznienia ziemi, niepodległości kraju oraz budowy republiki demokratycznej; w 1918 nastąpił w niej rozłam, wskutek czego oderwała się od niej frakcja borotbistów; po 1921 działała na emigracji.

**UKRAIŃSKA POWSTAŃCZA ARMIA, UPA** [УКРАЇНЬСЬКА ПОВСТАНЬСЬКА АРМІЯ, УПА], formacja militarna, zbrojne ramię OUN-B; działała w 1942–1951 na Ukrainie, szczególnie intensywnie na Wołyniu Zach. i Galicji Wsch., a w 1944–1947 też w pld.-wsch. Polsce; jej celem było odzyskanie niepodległości Ukrainy; walczyła z Armią Czerwoną i partyzantką pol., po 1943 także z Niemcami; na Ukrainie Zach. rozbita przez NKWD, a w Polsce w wyniku Akcji „Wisła”; odpowiedzialna za

pacyfikacje ludności pol. na Wołyniu Zach. i w Galicji Wsch.

**UKRAIŃSKA REPUBLIKA DUCHOWA** [УКРАЇНЬСЬКА ДУХОВНА РЕСПУБЛІКА], wspólnota neopogańska założona w 1990; na czele Oleś Berdnyk, pisarz fantasta wydający pismo programowe „Zhoda”, w którym wykląda swoją naukę objawioną; wg niego kryzysy i zagrożenia dla jednostki i świata można usunąć łącząc się z Energią Kosmiczną (bezosobowym Bogiem) oraz powołując URD, która kierować się będzie zasadami prawdy, miłości i twórczości.

**UKRAIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA, URL** [УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА, УНР], państwo istniejące w 1917–1920 na Ukrainie Naddnieprzańskiej; w 1917 sfederowana z Rosją, od 22 I 1918 suwerenna i niezależna; za hetmanatu przyjęła nazwę Państwo Ukrainie, zniesioną po upadku P. Skoropadskiego; pomimo sojuszy z Niemcami i Polską nie wytrzymała naporu Rosji Sowieckiej; jej władze schroniły się na uchodźstwie, funkcjonując kolejno w Polsce, Francji, Niemczech i USA do 1992.

**UKRAIŃSKA REPREZENTACJA PARLAMENTARNA W II RZECZYPOSPOLITEJ** [УКРАЇНЬСЬКЕ ПАРЛАМЕНТАРНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО В ІІ РІЧІ ПОСПОЛІТІІ], umiarkowane przedstawicielstwo ludności ukr. (na czele z UNDO, Ukr. Zjednoczeniem Narodowo-Demokratycznym) działające w pol. parlamencie (Sejmie i Senacie) 5 kadencji: 1922–1927, 1928–1930, 1931–1935, 1935–1938 i 1938–1939; pomimo prób wypracowania *modus vivendi* Ukraińców z państwem pol. (m.in. uzyskanie autonomii terytorialnej dla Galicji Wsch.) nie odniosła znaczących wyników politycznych, co przyczyniło się m.in. do wzmocnienia na Wołyniu Zach. i w Galicji Wsch. ukr. ruchu nacjonalistycznego.

**„UKRAIŃSKA SZKOŁA POETÓW”** [„УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА ПОЕТИВ”], pol. pisarze roman-

tyczni, którzy podejmowali tematy z dziejów Ukrainy oraz wyszukiwali poetykę ukr. twórczości ludowej; gl. przedstawiciele: A. Malczewski, S. Goszczyński, J.B. Zaleski, M. Czajkowski i in.; formuła Malczewskiego: *A step – koi – Kozak – ciemność – jedna dzika dusza* dobrze oddaje istotę fascynacji Ukrainą romantyków pol.; w XX jej tradycję kontynuował J. Łobodowski.

**UKRAIŃSKI CHÓR LUDOWY IM. H. WERIOWKI** [УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ХОР ІМ. Г. ВЕРЬОВКИ], zasłużony zespół założony w 1943, od 1944 w Kijowie; organizował go oraz kierował nim w 1943–1964 H. Werio-wka; od 1966 kierownikiem artystycznym jest Anatolij Awdijewski; bogaty repertuar pieśni ludowych, uznanie w świecie; w 1970 otrzymał status „akademickiego”.

**UKRAIŃSKI CZERWONY KRZYŻ** [ТОВАРИСТВО ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА УКРАЇНИ], organizacja mająca na celu udzielanie pomocy ofiarom wojny i klęsk żywiołowych, wspomaganie służby zdrowia itp.; założony w 1919 przez rząd URL; w 1920–1991 część składowa Związku Towarzystw Czerwonego Krzyża i Czerwonego Półksiężycza ZSRR.

**UKRAIŃSKI INSTYTUT AMERYKI** [УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ АМЕРИКИ], zasłużony ośrodek kulturalny w Nowym Jorku mieszczący się w zabytkowym pałacu zakupionym w 1948 przez milionera Wołodymyra Dżusa; miejsce koncertów, wystaw, spotkań i działań charytatywnych.

**UKRAIŃSKI INSTYTUT NAUKOWY W BERLINIE** [УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У БЕРЛІНІ], instytucja naukowo-badawcza działająca w 1926–1940; założony przez P. Skoropadskiego; posiadał 9 zakładów badawczych, prowadził studia dokształcające oraz wykłady na uczelniach niemieckich w zakresie ukrainoznawstwa; publikował serię wydawniczą „Zapysky...”.

**UKRAIŃSKI INSTYTUT NAUKOWY W WARSZAWIE** [УКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ У ВАРШАВІ], instytucja naukowo-badawcza, działająca w 1930–1939; kierowali nim O. Łotocki, A. Jakowliw i R. Smal-Stocki; finansowany przez państwo pol., prowadził w szerokim zakresie badania ukrainoznawcze, również dla potrzeb URL na uchodźstwie; projekty naukowe realizowano w 5 komisjach tematycznych: ekonomii, historii, prawa, filologii i teologii; wydał ponad 70 tomów publikacji, w tym 54 zeszyty artykułów z serii „Praci...” oraz dzieła zebrane T. Szewczenki; również w międzywojennej Warszawie działało Ukr. Towarzystwo Wojskowo-Historyczne wydające m.in. serię „Za derżawnist”.

**UKRAIŃSKI SŁOWNIK BIOGRAFICZNY** [УКРАЇНСЬКИЙ БІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК], zbiór życiorysów wybitnych Ukraińców znajdujący się w stadium planowania; w Centralnej Bibliotece Naukowej im. W. Wernadskiego NANU w Kijowie powołano zespół do jego opracowania; przewiduje się, że będzie 30–40-tomową edycją.

**UKRAIŃSKI ZWIĄZEK HELSIŃSKI** [УКРАЇН-СЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА], organizacja powołana do obrony praw obywatelskich w 1988; nawiązywała ideowo do Ukr. Grupy Helsińskiej; jego założyciele to W. Czornowił oraz bracia B. i M. Horyniowie; w końcowej fazie USRR stał się polityczną alternatywą dla KPU; przekształcił się w Ludowy Ruch Ukrainy.

„UKRAJINA” [„УКРАЇНА”], ilustrowany miesięcznik społeczno-kulturalny, ukazujący się w Kijowie od 1941; do 1991, mając charakter organu oficjalnego, prezentowała osiągnięcia USRR; po 1991 jest pismem o orientacji propaństwowej i reformatorskiej; drukuje materiały o wymowie pozytywnej, stroniąc od wystąpień krytycznych.

„UKRAJINA CZY MAŁOROSIJA?” [„УКРАЇНА ЧИ МАЛОРОСІЯ?”], rozprawa polemiczna

M. Chwyłowego z 1926 (opublikowana w 1990); uzasadnia tezę o konieczności wyodrębnienia się narodowej kultury ukr. i jej odejścia od imitacji wzorów ros., by uniknąć roli zaścianka małosyjskiej kultury ros.

„UKRAJINŃSKA CHATA” [„УКРАЇНСЬКА ХАТА”], miesięcznik społeczno-kulturalny redagowany przez M. Szapowała i P. Bohackiego, wychodzący w 1909–1914 w Kijowie; propagowała estetykę modernizmu; publikowała m.in. utwory P. Tyczyny, O. Olesia, O. Kobylanskicj i B. Łepkiego.

„UKRAJINŃSKA KULTURA” [„УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА”], ilustrowany miesięcznik kulturalno-oświatowy, wydawany od 1921 w Kijowie przez Ministerstwo Kultury i Sztuki Ukrainy; konsekwentnie, w ciągu 80 lat istnienia, również w okresie ZSRR, utwierdza tożsamość i odrębność kultury ukr. oraz popularyzuje tradycje duchowe i osiągnięcia artystyczne Ukraińców.

„UKRAJINŃSKE SŁOWO” [„УКРАЇНСЬКЕ СЛОВО”], 1) tygodnik założony w 1933 w Paryżu i tam wydawany do dziś; 2) jego mutacja – tygodnik wydawany przez Fundację im. O. Olżicza (związaną z OUN-M) w Kijowie; redagował go do 1999 Myrośław Werbowy (przybyły z Polski w 1992); bliskie im światopoglądowo: miesięcznik „Rozbudowa Derżawy” i kwartalnik „Samostijna Ukrajina”.

„UKRAJINŃSKI WISTI” („UKRAINIAN NEWS”) [„УКРАЇНСЬКІ ВІСТІ”], tygodnik wydawany w Detroit (USA) przez Fundację im. I. Bahrianeho; został założony w 1945 przez I. Bahrianeho i wyrażał stanowisko części diaspory ukr. pochodzącej ze środkowej i pld.-wsch. Ukrainy; ob. głosi potrzebę integracji wszystkich emigrantów ukr. niezależnie od pochodzenia lub przynależności partyjnej.

„UKRAJINŃSKYJ WISNYK” [„УКРАЇНСЬКИЙ ВІСНИК”], czasopismo, wydawane w 1970–

1974 przez dysydentów ukr. i rozpowszechniane poza obiegiem oficjalnym („samwydaw”); ukazało się 8 numerów, przedrukowane następnie na Zachodzie; redagowana przez W. Czornowila i M. Kosiwa; drukował materiały demaskujące politykę kolonialną Moskwy wobec Ukrainy, informował o ukr. ruchu oporu, uprzystępniał utwory pisarzy zakazanych.

UKRIFORM [УКРІНФОРМ (УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ІНФОРМАЦІЙНЕ АГЕНТСТВО)], oficjalna agencja prasowa Ukrainy z siedzibą w Kijowie; założona w 1992 na bazie RATAU (*Radiotelegrafne abentstwo Ukrajiny*, 1921–1991).

UKRTELEFILM [УКРТЕЛЕФІЛЬМ], firma państwowa produkująca dla potrzeb Telewizji Ukr. filmy dokumentalne i fabularne; wśród najnowszych dokumentów uznanie krytyki i widzów zdobyły obrazy R. Serhijenki *Spo-wid' przed wczystelem* (o O. Dowżence) i *Czornobyl. Epitoh* oraz W. Żywoluba *Zabybel eskadry* (o zatopieniu Floty Czarnomorskiej w 1918).

ULICZE [улиці], plemię staroukr. osiadłe między Dniestrem i Prutem; ok. 915 przylączyło do Rusi Kijowskiej.

UNA-UNSO [УНА-УНСО], ruch radykalnie nacjonalistyczny ukształtowany w 1992 poprzez zjednoczenie Ukr. Zgromadzenia Narodowego (UNA) i Ukr. Samoobrony Narodowej (UNSO); jest strukturą paramilitarną; jego członkowie uczestniczyli zbrojnie w konflikcie o Naddniestrze (1991) w obronie zamieszkałych tam Ukraińców i Rosjan przeciwko włączeniu go do Mołdawii oraz po stronie Gruzji w wojnie z Abchazją (1993) i po stronie Czeczenii w wojnie z Rosją (1994); manifestuje stanowisko antypolskie, zwłaszcza we Lwowie; kieruje nim Dmytro Korczyński, autor książki *Wijna u natowpr*, przedstawiającej optykę światopoglądową i dokonania militarne ruchu.



## UNICI – zob. GREKOKATOLICY

**UNIwersytet im. W. Karazyna w Char-kowie** [ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. В. КАРАЗІНА], jedna z najstarszych uczelni na Ukrainie, założona w 1805; na 14 wydziałach kształci ok. 25 tys. studentów; od 1999 status „narodowego”.

**UNIwersytet im. I. Franki w Lwowie** [Львівський національний університет ім. І. Франка], założony jako akademia w 1661 z nadania króla pol. Jana Kazimierza, prawa uniwersyteckie uzyskał w 1784; w 1817–1918 im. cesarza Franciszka I, w 1919–1939 im. Jana Kazimierza, ob. nazwa od 1940; 13 wydziałów, na których kształci się ponad 20 tys. studentów; jego gł. gmach mieści się w neorenesansowym budynku byłego Sejmu Galicyjskiego (z 1877–1881, wg proj. J. Hochbergera); od 1999 status „narodowego”.

**UNIwersytet katolicki ukraiński im. św. Klemensa papieża w Rzymie** [УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПІ В РИМІ], uczelnia Kościoła grekokatolickiego założona przez metropolitę Josypa Slipego w 1965 jako kontynuacja Akademii Teologicznej w Lwowie.

**UNIwersytet medyczny w Kijowie** [УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. О. БОГОМОЛЬЦЯ], największa akademia medyczna na Ukrainie, założona w 1841; na 4 wydziałach kształci ok. 10 tys. studentów; od 1995 status „narodowego”.

**UNIwersytet narodowy im. T. Szewczenki w Kijowie** [Київський національний університет ім. Т. Шевченка], przodująca uczelnia humanistyczna na Ukrainie; założony na bazie kadrowej i dydaktycznej Liceum Krzemienieckiego, w 1834, do 1918 im. św. Włodzimierza, od 1939 im. T. Szewczenki; kształci się w nim na 14 wydziałach i 67 kierunkach 30 tys. studentów.

**UNIwersytet podziemny we Lwowie** [Львівський підпільний університет], nielegalnie działający od XII 1920 w związku z odmową władz pol. otwarcia uniwersytetu ukr. we Lwowie; 3 wydziały: filozoficzny, medyczny i prawa; jego rektorem został W. Szczurat; w r. ak. 1920/21 studiowało 1258 osób, a w następnym – 1027; władze pol. szykanowały, prześladowały i więziły studentów oraz odmawiały uznania jego dyplomów; w X 1925 zamknięty; również w tym czasie działała we Lwowie podziemna politechnika ukr.

**UNIwersytet wolny ukraiński** [УКРАЇНСЬКИЙ ВІЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ], założony w 1921 w Wiedniu w celu rozwoju wolnej ukr. nauki i studiów wyższych; w 1921–1945 w Pradze, a od 1946 w Monachium; uczelnia prywatna o uprawnieniach akademickich; posiada 3 wydziały: filozoficzny, ukrainoznawstwa i prawa; ma duże osiągnięcia naukowe i dydaktyczne; pracowali tu wybitni uczeni ukr., m.in. D. Antonowicz, O. Horbacz, S. Dnistrianski, W. Janiw; ob. finansowany przez rząd Bawarii oraz ze środków własnych.

**UNIwersytety ukraińskie** [УКРАЇНСЬКІ УНІВЕРСИТЕТИ], pierwszy na ziemiach ukr. powstał uniwersytet we Lwowie (1784), następne w Charkowie (1805), Kijowie (1834), Odessie (1865) i Czerniowcach (1875); w 1918–1920 działał uniwersytet w Kamieńcu Podolskim; w 1921 założono w Wiedniu Wolny Uniwersytet Ukr. (przeniesiony następnie do Pragi, a w 1945 do Monachium); w USRR powołano U. w Dniepropetrowsku, Doniecku, Symferopolu, Użhorodzie i Zaporozżu; od 1991 status U. przyznano wielu instytutom pedagogicznym, politechnicznym, ekonomicznym i in.; rangę U. „narodowego” zyskały uczelnie kijowskie: U. im. T. Szewczenki, Akademia Kijowsko-Mohylańska, U. Kultury i Sztuki, Politechnika i Akademia Medyczna oraz U. im. I. Franki we Lwowie, U. im. W. Karazyna w Charko-

wie, U. im. J. Fed'kowicza w Czerniowcach, U. im. I. Miecznikowa w Odessie, U. im. W. Wernadskiego w Symferopolu, U. w Dniepropetrowsku, Doniecku, Użhorodzie i Zaporozżu.

UPA – zob. UKRAIŃSKA POWSTAŃCZA ARMIA

URL – zob. UKRAIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA

USRR – zob. UKRAINA W SKŁADZIE ZSRR

USZYNSKI KOSTIANTYN [УШИНСЬКИЙ Костянтин], 1824–1871, pedagog ros. pochodzenia ukr.; prekursor pedagogiki jako dyscypliny naukowej oraz założyciel szkolnictwa ludowego w Rosji; był zwolennikiem nauczania języka ukr. na Ukrainie Naddnieprzańskiej.

„UWIEŻIONA LIRYKA” [„УВ'ЯЗНЕНА ЛІРИКА”], antologia wierszy współczesnych poetów ukr. represjonowanych, więzionych i zsyłanych przez władze ZSRR za działalność niepodległościową i niezależną postawę estetyczną, zwłaszcza w 1965–1985, m.in. W. Stusa, I. Kałynca, H. Koczura, W. Holoborod'ki i in.; wydana w Charkowie w 1992 pt. *Oczymsa sercia. Uwjaznena liryka* (red. W. Borowy).

UWO – zob. UKRAIŃSKA ORGANIZACJA WOJSKOWA

UZDROWISKA [КУРОРТИ], znajdują się we wszystkich obwodach; cieszą się zasłużonym

uznaniem z uwagi na warunki klimatyczne i źródła lecznicze; najsłynniejsze z nich to Truskawiec k. Drohobycza, Jaremcze na Huculszczyźnie, Myrhorod k. Połtawy oraz krymskie: Jałta, Eupatoria, Ałupka, Feodosja i in.

UŻHOROD [Ужгород], m. obwodowe (obw. zakarpacki) nad rz. Uż u podnóży Karpat Wsch., ponad 123 tys. mieszk.; w XI–1918 węgierski Ungwar; w 1919–1938 należał do Czechosłowacji, a w 1939–1944 znowu do Węgier; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady chemiczne, budowy maszyn i obuwnicze) i oświatowo-kulturalny (m.in. Uniwersytet Narodowy, 2 teatry, 3 muzea); wśród zabytków m.in. komitacki zamek z XIV, greckokatolicki barokowy sobór Podniesienia Krzyża (*Chrestowozdwyżenskyj*) z 1646 oraz w dzielnicy Horiany unikatowa romańska cerkiew-rotunda z XII.

UŻHORODZKA UNIA [УЖГОРОДСЬКА УНІЯ], połączenie diecezji Kościoła prawosławnego na Rusi Zakarpackiej z Kościołem rzymskokatolickim dokonane w 1646 na synodzie w Użhorodzie; w 1996 uroczyste obchodzono jej 350 rocznicę.

UŻWIJ NATALIA [УЖВІЙ НАТАЛІЯ], 1898–1986, aktorka; na scenie od 1922; w 1926–1934 w charkowskim teatrze „Berezil”, a od 1936 w kijowskim Teatrze Dramatycznym im. I. Franki; występowała też w filmach, m.in. w *Tęczy* Rosjanina M. Donskoja (wg powieści W. Wasilewskiej).



# W

„W. W.” [„В. В.” („Вопли Видолясова”, „Вешніки”), zespół wokalny, nazwa jest przekornym cytatem z mikropowieści F. Dostojewskiego *Wies Stepanczikowo i jej mieszkańcy*, w której lokaj Widoplasow pisze grafo-mańskie wiersze-żale; założony w 1986; wykonuje muzykę z pogranicza rocka i ukr. folku; jego przebojem to piosenka *Tanci*, śpiewana przez Oleha Skrypkę; w 1992–1998 był grupą ukr.-francuską.

WACHNIANYN NATAL (ANATOL) [ВАХНЯНИН НАТАЛЬ (АНАТОЛЬ)], 1841–1908, działacz społeczny, jeden z przywódców narodowców, pedagog, dziennikarz, prozaik i kompozytor; zakładał towarzystwa „Sicz” i „Proswita” (1868), liczne zespoły śpiewacze oraz Instytut Muzyczny im. M. Łysenki we Lwowie (1903); poseł do parlamentu austriackiego oraz redaktor pisma „Prawda” (1867–1870); skomponował operę *Kupalo*; jako jeden z pierwszych posługiwał się gwarą lemkową w twórczości literackiej.

WACŁAW Z OLESKA, wł. ZALESKI W. [ВАСИЛВ З ОЛЕСЬКА, wł. ЗАЛЕСЬКІЙ В.], 1799–1849, pol. poeta i badacz folkloru; w 1848 gubernator Galicji; w 1833 wydal cenione przez folklorystów ukr. *Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego* (z nutami 160 melodii ludowych zinstrumentowanych przez K. Lipińskiego), wśród których znalazły się pieśni popularne i dzisiaj, np. *Dajże, Boże, dobryj czas* oraz *Stańmo, brattia, w kolo* (autorstwa J. Dobrylowskiego, 1760–1825).

WAGANCI UKRAIŃSCY [МАНДРИВНІ ДЯКИ], wędrowni klerycy, studenci różnych szkół, w tym Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, którzy w XVI–XVIII – zarabkując podczas ferii i wakacji – układali utwory wierszowane (o postaciach biblijnych, Narodzeniu Chrystusa itp.), często o charakterze żartobliwym i satyrycznym (np. o wódce) i je rozpowszechniali; ich twórczość stanowiła m.in. podwalinę, na której ukształtowała się w k. XVIII nowożytna literatura ukr.

WAHILEWICZ IWAN [ВАГІЛЕВИЧ ІВАН], 1811–1866, działacz ruchu odrodzenia narodowego w Galicji Wsch., poeta romantyczny, etnograf; współredaktor (razem z M. Szaszke-wiczem i J. Hołowackim) almanachu „Rusalka Dnistrowaja”, w którym opublikował 2 ballady: *Madej i Żulyn i Kałyna*; w 1848 odszedł od ukr. obozu narodowego, przyjmując orientację propol.; pracował jako kustosz w Ossolineum, swoje prace popularnonaukowe drukował po pol.; wraz z Augustem Bielewskim przetłumaczył na język pol. *Powieść minionych lat* (pt. *Latopis Nestora*, 1864).

WAPLITE [ВАПЛИТЕ, ВІЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОЛЕТАРСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ], grupa literacka działająca w 1926–1928 w Charkowie (m.in. M. Kulisz, I. Senczenko, P. Tyczyna, J. Janowski), uznająca za swego przywódcę M. Chwyłowego; w programie m.in. hasła odrębności literatury ukr. oraz nasilenia jej związków z Zachodem; agresywnie zwalczana przez przeciwników (ortodoksów komunistycznych) musiała ulec likwidacji.

WAREGOWIE [ВАРЯГИ], staroruska nazwa szwedzkich wikingów, nazywanych w Europie Zach. Normanami; w IX–X podejmując wyprawy przez ziemie ruskie do Bizancjum (tzw. szlak od Waregów do Greków), zagarnęli władzę w grodach staroruskich oraz zorganizowali państwo Ruś Kijowska.

WARHOL ANDY [ВОРГОЛ ЕНДІ], 1930–1987, artysta amerykański pochodzenia rusińsko-

ukr., centralna postać pop-artu, malarz, grafik, fotografik, reżyser filmowy i producent sztuki; twórca serii zwielokrotnionych wyobrażeń odwołujących się do mitów kultury masowej (m.in. *Marilyn Monroe* i *Butelka coca-coli*); monumentalne *Dziemiki* latami dyktował przez telefon; jego muzeum otwarto w Medzilaborcach na Słowacji (w okolicach pochodzenia jego rodziców Rusinów).

**WARSZAWA** [ВАРШАВА], stolica Polski; w 1920.–1930. jeden z ośrodków ukr. emigracji politycznej; tu 21 IV 1920 podpisano układ między URL a RP, otwierający wspólny front przeciw Rosji sowieckiej; funkcjonowały tu władze URL na uchodźstwie, a także reprezentacja parlamentarzystów ukr. do Sejmu i Senatu RP oraz Ukr. Instytut Naukowy; ob. znajduje się tu zarząd gł. Związku Ukraińców w Polsce, redakcja „Naszego Słowa” i wydawnictwo „Tyrsa”, są czynne świątynie – metropolitalna cerkiew prawosławna św. Marii Magdaleny i kościół greckokatolicki oo. Bazylianów.

**WASILEWSKA WANDA** [ВАСИЛЕВСЬКА ВАНДА], 1905–1964, pisarka pol., działaczka komunistyczna; od 1944 jako żona O. Kornijczuka zamieszkała w Kijowie; tematykę kilku swoich powieści, m.in. *Tęczy* oparła na materiale ukr.; współautorka (wraz z mężem) libretta do opery *Bobdan Chmelnycki* K. Dańkewicza.

**WASYLCZENKO STEPAN** [ВАСИЛЬЧЕНКО СТЕПАН, wł. ПАНАСЕНКО С.], 1879–1932, prozaik, pedagog; tworzył w poetyce realizmu impresjonistycznego nowele i mikropowieści ukazujące życie chłopstwa i nauczycieli wiejskich (m.in. *U paniu, Nad Rossii*); w najlepszych utworach (np. *Witer, Czajka*) osiągnął miarę syntezy artystycznej właściwą modernizmowi.

**WASYLKIWSKI SERHIJ** [ВАСИЛЬКІВСЬКИЙ СЕРГІЙ], 1854–1917, malarz ewoluujący od realizmu do impresjonizmu; b. płodny, po-

zostawił ponad 3 tys. dzieł: portretów, obrazów rodzajowych i batalistycznych oraz pejzaży, np. *W stepu, Nad Czornym morem* i *Cerkwa na Podili*.

**WASYLKÓW** [ВАСИЛЬКІВ], m. rejonowe w obw. kijowskim, ponad 40 tys. mieszk.; założony przez Włodzimierza Wielkiego w 988, w XII–XIII siedziba księstwa udzielnego; ośrodek przemysłu; wśród zabytków m.in. klasycystyczna (z elementami baroku) cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiwoska*) z 1792.

**WASYŁENKO MYKOŁA** [ВАСИЛЕНКО МИКОЛА], 1866–1935, polityk, historyk i dziennikarz; w 1918 – będąc ministrem oświaty Państwa Ukr. – przyczynił się do powołania Ukr. Akademii Nauk oraz Uniwersytetu w Kamieńcu Podolskim; wydawca źródeł do historii Ukrainy oraz dziejów prawa ukr.

**WASZCZENKO HRYHORIJ** [ВАСЦЕНКО ГРИГОРІЙ], 1878–1967, pedagog; od 1941 na emigracji, prof. Wolnego Uniwersytetu Ukr. w Monachium; autor fundamentalnych prac z teorii wychowania i dydaktyki, m.in. *Wychownyj ideał* i *Zabau metody nauczannia*, w których głosił program edukacji w duchu etyki chrześcijańskiej i ukr. ideologii narodowej.

**WATRA** [ВАТРА], ognisko pod gołym niebem, wg wierzeń Huculów i Łemków chroniące zwierzęta domowe od nieszczęść; przejęta do rytuału przez skautów ukr. (plastunów) jako symbol przyjaźni i siły życia; od 1982 co roku w lipcu Łemkowska Watra we wsi Zdynia k. Gorlic – spotkanie Łemków z całego świata.

„**WECZIRNIJ KYJIW**” [„ВЕЧІРНІЙ КИЇВ”], popularny dziennik popołudniowy, ukazujący się w Kijowie; redagowany do 2000 przez Witalija Karpenkę, znanego publicystę, autora książki *Jak powernuty mankurty pamiat’?*

**WEDEL ARTEM** [ВЕДЕЛЬ АРТЕМ], 1767–1808, ukr.-ros. kompozytor, dyrygent i śpiewak

chóralny; kształcił się w Akademii Kijowsko-Mohylańskiej, kierował chórami w Moskwie, Charkowie i Kijowie; skomponował 29 cerkiewnych koncertów chóralnych, liturgii i pieśni, w tym słynne *Pokajanie*.

**WEŁYCZKO SAMIŁO** [ВЕЛИЧКО САМИЛО], 1670–ok.1728, kronikarz kozacki; opracował pierwszą historię Hetmańszczyzny pt. *Skazanie o wojnie kozackoj...*, w której opisał wydarzenia z 1620–1700, posługując się językiem staroukr. z elementami ludowymi.

**WEŁYCZKOWSKI IWAN** [ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ ІВАН], ?–1701, poeta barokowy; autor wierszy religijnych, panegiryków i epigramatów; w zbiorze *Mleko od owci pastyru należyne* zamieścił wiele zabawnych palindromów i wierszy figuralnych.

**WEŁYCZKOWSKI PAISJUSZ** [ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ ПАІСІЙ], 1722–1794, ukr.-rum. mnich prawosławny, filozof i pisarz; ideolog powrotu prawosławia do tradycji ojców św., m.in. hezychasty greckiego Grzegorza Palamasa (mystycyzm, asceza); jego poglądy znalazły oddźwięk w świecie przedstawionym F. Dostojewskiego (m.in. w powieści *Bracia Karamazow*).

**WERBYCKI MYCHAJŁO** [ВЕРБИЦЬКИЙ МИХАЙЛО], 1815–1870, duchowny greckokatolicki, kompozytor; opracował muzykę do wiersza P. Czubynskiego *Szcze ne umierła Ukrainy i sława, i wola*, nadając mu rangę hymnu narodowego; komponował cerkiewną muzykę chóralną (m.in. koncerty *Jedynorodny synu* i *Anhel wopijasze*) oraz muzykę do dramatów, m.in. *Werchowynyci* (ukr. przekładu *Karpackich górali* J. Korzeniowskiego).

**WERCHOWYNEC WASYL** [ВЕРХОВИНЕЦЬ ВАСИЛЬ, wł. Костів В.], 1880–1938, kompozytor, aktor i etnograf; w 1899–1915 dyrygent w teatrach Lwowa i Kijowa, a w 1920–1938 wykładowca w szkołach wyższych; komponował utwory wokalne (w tym chóral-

ne), wydał pracę *Teorija ukrajinskocho narodnoho tanku*; zginął w łagrze sowieckim.

**WERESAJ OSTAP** [ВЕРЕСАЙ ОСТАП], 1803–1890, niewidomy kobziarz; w repertuarze miał dumy, pieśni obyczajowe i satyryczne, psalmy i in.; ceniony przez współczesnych (m.in. T. Szewczenkę, M. Łysenkę, P. Czubynskiego i in.) za mistrzostwo wykonawcze; jego muzeum znajduje się we wsi Sokyrynce (obw. czernihowski).

**WERIOWKA HRYHORIJ** [ВЕРЬОВКА ГРИГОРІЙ], 1895–1964, kompozytor, dyrygent i pedagog; w 1943–1964 założyciel i kierownik Ukr. Chóru Ludowego (ob. nosi jego nazwisko).

**WERNADSKI WOŁODYMYR** [ВЕРНАДСЬКИЙ ВОЛОДИМИР], 1863–1945, ukr.-ros. geochemik i mineralog, prof. Uniwersytetu Moskiewskiego; jeden z tworców biogeochemii, opracował system geochemicznej klasyfikacji pierwiastków; w 1918 zakładał Ukr. Akademię Nauk jako jej prezes; nie popierając budowy państwa ukr., wyjechał w 1920 do Rosji.

**WERNYHORA** [ВЕРНИГОРА МУСІЙ], ?–1770, Kozak, lirnik; postać legendarna, symbol przymierza pol.-ukr. oraz solidaryzmu społecznego; w 1808–1809 upowszechniono jego „przepowiednię” – prorocтво politycznego odrodzenia Polski, popularne w świadomości pol. społeczeństwa przez cały XIX; upamiętniony m.in. przez J. Słowackiego, M. Czajkowskiego, S. Wyspiańskiego i J. Matejkę; w świadomości ludu ukr. jest wielkim bohaterem, pokonującym mitologicznych olbrzymów oraz siły natury.

**WERSYFIKACJA** [ВІРСЬУВАННЯ], ogół zasad i właściwości strukturalnych kształtujących mowę wierszową z uwzględnieniem specyfiki języka narodowego i tradycji literackiej; zapoczątkowana na Ukrainie w XV–XVI (wiersze Jerzego z Drohobycza i Herasyma Smotryckiego) pod wpływem poezji pol.; sy-

stem sylabiczny zdominował poezję ukr. w ciągu XVI–XVIII; w XIX zwyciężył naturalny dla języka ukr. sylabotonizm, jego wspa- niale wzorce opracowali T. Szewczenko, I. Franko, Łesia Ukrainka i in.; w XX – oprócz modelu sylabotonicznego – uwidocz- niły się i in. tendencje, m.in. wiersz toniczny, a zwłaszcza *vers libre*.

**WERTEP** [ВЕРТЕП], ukr. teatr ludowy rozpo- wszechniony w XVII–XIX; wykonawcami byli – przede wszystkim – waganci posługu- jący się szopką z kukielkami; widowisko skła- dało się z 2 części: religijnej (motywy biblij- ne) i satyryczno-żartobliwej; miał mnóstwo mutacji regionalnych; najsłynniejsze jego ośrodki to Baturyn i Sokyrnyce; w XIX roz- powszechnił się też „żywy wertep”, rodzaj widowiska odgrywanego przez chłopców wiejskich obnoszących po domach przed świętami Bożego Narodzenia miniaturową stajenkę betlejemską i śpiewających kolędy.

**WERWES HRYHORIJ** [ВЕРВЕС ГРИГОРІЙ], 1920–2001, literaturoznawca polonista, te- oretyk komparatystyki; członek rzeczywisty NANU, pracownik jej Instytutu Literatury im. T. Szewczenki w Kijowie; autor licznych studiów z dziejów ukr.-pol. stosunków lite- rackich; tłumaczony w Polsce, m.in. *Tam, gdzie lkwyr srebrne fale płyną*.

**WĘDRÓWKA LUDÓW** [ПЕРЕСЕЛЕННЯ НА- РОДІВ], okres w dziejach ziem ukr. (IV–XI), kiedy nastąpiły przesunięcia licznych plemion germańskich, tureckich i słowiańskich: Go- tów, Hunów, Awarów, Węgrów, Bułgarów, Pieczyngów i Polowców; spowodowała zaha- mowanie rozwoju tych ziem oraz zmiany et- niczne.

**WĘGRZY NA UKRAINIE** [УГОРЦІ В УКРАЇНІ], mniejszość narodowa licząca ponad 156 tys. osób, przeważnie w obw. zakarpackim; ak- tywni w działalności kulturalno-oświatowej (m.in. szkoły, teatr w Berehowe, wydawanie książek i gazet rejonowych).

**WIENIĘ** [ВІДЕНЬ], stolica Austrii; w 1772– 1918 również miasto stołeczne i miejsce po- bierania nauk dla Ukraińców z Galicji Wsch. i Bukowiny Płn.; w Barbareum (1775–1784, 1849–1892) zdobywali wykształcenie wyższe duchowni greckokatolicy; w 1914–1918 i 1920–1925 ośrodek życia politycznego, na- ukowego i kulturalnego Ukraińców (m.in. działalność Związku Wyzwolenia Ukrainy, Wolny Uniwersytet Ukr.).

**WIELKIE BIAŁE BRACCTWO** [ВЕЛИКІ БІЛІ БРАТСТВО], wspólnota parareligijna założona na Ukrainie w 1990–1992 przez Jurija Kry- wonohowa i Marię Cwyhun, która ogłosiła się „żywym Bogiem Marią Dewi Chrystos”; jego światopogląd oparty m.in. na elementach chrześcijaństwa, buddyzmu oraz nauki kry- sznaitów; jego działalność nabrała z czasem cech anarchizujących, zwł. w 1993 w zwią- zku z zapowiedzią zbliżającego się końca świa- ta; po aresztowaniu przywódców rozwiązane przez władze.

**WIERCHOWINA** [ВЕРХОВИНА], wieś uzdrowi- skowa i centrum rejonowe nad rz. Czarny Czeremosz w obw. iwano-frankowskim, ok. 8 tys. mieszk.; do 1962 Żabie; ośrodek tury- styczno-leczniczy, sportów zimowych i hucul- skiego rzemiosła artystycznego.

**WIERZCHOWNIA** [ВЕРХІВНЯ], wieś k. Ruży- na w obw. żytomierskim, znana z pobytu w 1847–1850 H. Balzaka (stąd wraz ze świe- żo poślubioną żoną, Ewelina Hańską, po- wrócił do Paryża); wśród zabytków m.in. kla- sycystyczny pałac Hańskich z XVIII–XIX (ob. znajduje się w nim szkoła i muzeum Bal- zaka).

**WILDE IRYNA** [ВІЛЬДЕ ІРИНА, wł. Полотніок Дарина], 1907–1982, pisarka, pedagog; po- chodziła z Bukowiny, mieszkała we Lwowie; autorka prozy realistycznej; jej osiągnięciem jest powieść-kronika *Sestry Riczyński* o dzie- jach rodziny duchownego greckokatolickie- go w okresie międzywojennym.

**WINA UKRAIŃSKIE** [УКРАЇНСЬКІ ВІНА], produkowane w Besarabii, na Krymie, Zakarpaciu oraz Chersonszczyźnie; besarabskie i zakarpackie są stołowe, lekkie, o małej zawartości alkoholu; krymskie i chersońskie mocniejsze, przeważnie deserowe (muskaty, tokaje, portwajny i madery) oraz musujące; uznaniem cieszy się krymski muskat „Massandra”, produkowany w zakładach k. Jałty należących niegdyś do carskiej rodziny Romanowów.

**WINHRANOWSKI MYKOŁA** [ВИНГРАНОВСЬКИЙ МИКОЛА], ur. w 1936, poeta, prozaik, aktor i reżyser filmowy, przedstawiciel „pokolenia lat sześćdziesiątych”; debiutował w 1962 zbiorem wierszy *Atomu preludy*; innowacyjnie oderwał się od werbalizmu poprzedników; poezja o rodowodzie neoklasyzystycznym, intelektualna i zarazem przedmiotowa, operuje złożoną metaforą; uprawia również twórczość dla dzieci, np. opowieść wierszem *Andrijo-Howoryko*; tłumaczony w Polsce; zrealizował szereg filmów dokumentalnych i fabularnych, m.in. *Duma pro Bryntku* (wg tragedii J. Janowskiego).

**WINNICA** [ВІННИЦЯ], m. obwodowe nad rz. Boh, ok. 382 tys. mieszk.; znana od 1363 jako twierdza litewska, w 1569–1793 w składzie Polski, od 1793 należała do Rosji; w XIX centrum handlowe Podola ros.; ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady łożysk i radiotechniczne) i oświatowo-kulturalny (m.in. 3 uczelnie, 2 teatry, muzeum M. Kociubynskiego); wśród zabytków m.in. zespoły klasztorne Jezuitów z 1610–1617 i Dominikanów z 1624–1760 oraz drewniana cerkiew św. Mikołaja (*Mykijska*) z 1746; w 1937–1938 NKWD rozstrzelało tu ok. 10 tys. ludzi.

**WINNIPEG** [ВІННІПЕГ], m. w Kanadzie, stolica prowincji Manitoba; duże skupisko Ukraińców (ponad 12% ludności), ośrodek ich życia narodowego; siedziba arcybiskupa grekokatolickiego i metropolity prawosławnego, a także wielu organizacji kulturalno-oświatowych.

**WIOSNA LUDÓW NA ZIEMIACH UKRAIŃSKICH** [„ВЕСНА НАРОДІВ” НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ] najżywszym echem odbiła się w Galicji Wsch., na Bukowinie Płn. i Zakarpaciu (łącznie wtedy ok. 2,5 mln ludności ukr.); w jej trakcie m.in. ukonstytuowała się Hołowna Rada Ruska (2 V 1848) z biskupem H. Jachimowiczem na czele, która wyartykułowała żądania polityczne Ukraińców (m.in. wyodrębnienie ziem ukr. w przyszłej federacji austriackiej, poprawa bytu narodowego, wprowadzenie języka ukr. do szkół) i powołała oddziały gwardii; Sobór Uczonych Ruskich nakreślił program działań oświatowych i informacyjnych; mimo porażki W L. nadała Ukraińcom austriackim impuls do realizacji idei odrodzenia narodowego (m.in. powołanie Maticy Halicko-Ruskiej, otwarcie Domu Ludowego we Lwowie i wydawanie gazety „Zoria Halycka”).

**WIRSKI PAWŁO** [ВІРСЬКИЙ ПАВЛО], 1905–1975, choreograf; w 1937 zorganizował Zespół Tańca Ukrainy, a w 1955–1975 był jego kierownikiem artystycznym (ob. nosi jego imię); zrealizował m.in. takie kompozycje choreograficzne jak *Hopak*, *Pro szczo werba płacze* i *Czumački radoszci*.

**WIŚNIA** [ВІШНЯ], rozpowszechniona w sadach całej Ukrainy, stały element krajobrazu wiejskiego, niemal narodowe drzewo owocowe Ukraińców; upoetyzowana w twórczości literackiej, m.in. przez T. Szewczenkę (np. *Sadok wysznewyj koło chaty...*).

**WIŚNIEWSKA ELŻBIETA** [ВІСНІВСЬКА ЕЛЬЖБЕТА], ur. w 1931, pol. literaturoznawczyni ukrainistka; w 1955–1990 pracownik naukowy Instytutu Sławistyki PAN w Warszawie, a od 1991 prof. Akademii Humanistycznej w Pułtusku; autorka monografii *O sztuce piśarskiej Mychajła Kociubynskiego* i *Wasył Stefanyk w obliczu Młodej Polski* oraz licznych artykułów o pol.-ukr. związkach literackich.

**WIŚNIOWIECKI DYMISTR** [ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ДИМИТРО], ?–1563, starosta czerkaski i kaniow-



ski, pierwszy znany w historii ataman Kozaków zaporoskich; w 1552 zbudował na dnierzańskiej wyspie Mała Chortycza obóz warowny oraz zgromadził Kozaków do potyczek z Tatarami; bohater (o przydomku Bajda) dumy ludowej.

**WIŚNIOWIECKI JEREMI MICHAŁ** [ВИШНЕВЕЦЬКИЙ ЯРЕМА-МИХАЙЛО], 1612–1651, książę, wojewoda ruski od 1646; jeden z najbogatszych magnatów na Ukrainie (właściciel ponad 50 miast i wsi utrzymujący 12-tysięczne wojsko); zwolennik stłumienia siłą powstania B. Chmielnickiego, dowódca obrony Zbaraża, odznaczający się okrucieństwem w pacyfikacji ognisk powstańczych Kozaków i chłopów.

„**WITCZYŻNA**” [„ВІТЧИЗНА”], miesięcznik literacko-artystyczny wydawany przez Związek Pisarzy Ukrainy oraz zespół redakcji; założona w 1933, w 1933–1945 pod nazwą „Radiańska Literatura” i „Ukrajńska Literatura”.

**WITKOWSKI WIESŁAW** [ВІТКОВСЬКИЙ ВЕСЛАВ], ur. w 1927, pol. językoznawca ukrajinista i rusycysta, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie; autor monografii *Fonetyka „Leksykonu Pamwa Beryndy”*, studium *Język ukraiński* oraz licznych rozpraw, m.in. o języku I. Kotłarewskiego i H. Skoworody, sytuacji językowej Baczwańców i drukarstwie ukr.

**WITTE JAN de** [ВІТТЕ ЯН ДЕ], 1716–1785, architekt i inżynier wojskowy pochodzenia holenderskiego w służbie pol.; szereg funkcji na Ukrainie, m.in. komendant twierdzy w Kamieńcu Podolskim; pod jego kierownictwem zbudowano m.in. kościół Dominikanów we Lwowie oraz klasztor-twierdzę Karmitów w Berdyczowie.

**WŁADYMYROW OŁEKSIJ** [ВЛАДИМИРОВ ОЛЕКСІЙ], ur. w 1957, rzeźbiarz; twórca ekspresyjno-metaforycznych rzeźb w kamieniu, drewnie i metalu (m.in. *Adam i Jewa*, *Pidniż-*

*zia Erosa* i *Czołowik ta żinka*); realizator kilku projektów dla Kijowa, m.in. pomnika bohaterów *Mistrza i Małgorzaty* w pobliżu Muzeum M. Bułhakowa.

**WŁADZE URL NA UCHODŹSTWIE** [ОРГАНІ ВЛАДИ УНР В ЕКЗИЛІ], ukr. rada narodowa, prezydent i rząd funkcjonujący w 1920–1992 poza granicami kraju (najpierw Polska, później Francja, Niemcy i USA); na czele do 1926 stał gł. ataman S. Petlura; po jego śmierci A. Liwycki, który niebawem został prezydentem (do 1954); w 1954–1992 funkcję prezydenta sprawowali S. Wytwycki, M. Liwycki i M. Pławjuk; po 1945 uznawane jedynie przez środowiska ukr. uchodźstwa politycznego, albowiem (jak twierdzi B. Osadczuk) zdominowane przez działaczy OUN nie zyskały szacunku elit politycznych krajów zach.; zakończyły działalność po odzyskaniu niepodległości przez Ukrainę.

**WŁODZIMIERSKO-WOŁYŃSKIE KSIĘSTWO** [ВОЛОДИМИРСЬКО-ВОЛЫНСЬКЕ КНЯЗІВСТВО], ziemia Dulebów i Wołynian, później dzielnica Rusi Kijowskiej; wyodrębniło się w II poł. XII ze stolicą we Włodzimierzu i obejmowało terytorium między Bugiem a dorzeczem prawych dopływów Prypeci; w 1199 połączyło się z Księstwem Halickim.

**WŁODZIMIERZ JAROSŁAWOWICZ** [ВОЛОДИМИР ЯРОСЛАВОВИЧ], książę halicki w 1187–1198, syn Jarosława Osmomysła; wg hipotezy Ł. Machnowca autor *Słowa o wyprawie Igora*.

**WŁODZIMIERZ MONOMACH** [ВОЛОДИМИР МОНОМАХ], 1053–1125, wielki książę kijowski od 1113, syn Wsewołoda Jarosławowicza (po matce – córce cesarza bizantyjskiego Konstantyna IX Monomacha nazywany M.); pod swą władzę skupił większość księstw ruskich, oddalił niebezpieczeństwo ze strony stepowych Połowców, utrzymywał ożywione stosunki z Zachodem; napisał dla synów *Pouczenie* – kanon cnót dobrego władcy.

**WŁODZIMIERZ WIELKI** [ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ], ok. 955–1015, jeden z najwybitniejszych władców księżęcej Rusi-Ukrainy; syn Swiatosława, od 980 wielki książę kijowski; rozszerzył (zjednoczywszy plemiona wschodniosłowiańskie) i wzmocnił państwo; po zajęciu Chersonezu przyjął chrześcijaństwo z Bizancjum i w 988–989 doprowadził do chrztu Rusi Kijowskiej; kanonizowany; obdarzony mianem św. Apostoła-Chrzciela Rusi; w 1853 wzniesiono mu w Kijowie pomnik autorstwa rzeźbiarza ros. P. Klodta.

**WŁODZIMIERZ WOŁYŃSKI** [ВОЛОДИМИР-ВОЛИНСЬКИЙ], m. rejonowe w obw. wołyńskim, ok. 42 tys. mieszk.; znany od 988, w XII–XIII stolica Księstwa Włodzimiersko-Wołyńskiego; od 1349 w składzie Litwy i Polski, od 1795 w zaborze ros., a w 1919–1939 znowu w Polsce; ośrodek przemysłu cukrowniczego i odzieżowego; wśród zabytków m.in. sobór Wniebowzięcia NMP (*Uspenskiy*) z XII, cerkiew św. Bazylego (*Wasyliwska*) z XIII–XIV i renesansowy pałac biskupi z XVI.

**WODEWIL** [ВОДЕВИЛЬ], utwór sceniczny, najczęściej jednoaktowy, o cechach komedii i operetki, w którym tekst mówiony dominuje nad śpiewanym; ukształtowany w I poł. XIX dzięki utworom I. Kotlarewskiego i H. Kwitki-Osnowjanenki; w XX przestał być gatunkiem żywotnym, jakkolwiek uprawiali go dorywczo L. Janowska, S. Wasylczenko i in.

„**WOJNA ALFABETOWA**” [„АЗБУЧНА ВІЙНА”], obrona cyrylicy przez Ukraińców galicyjskich w związku z projektem władz austriackich wprowadzenia alfabetu łacińskiego do pisma ukr. (1859); w wyniku 2-letniej polemiki czynniki rządowe wycofały się, zostawiając tę kwestię do rozstrzygnięcia przez samych Ukraińców.

**WOJNA DOMOWA NA UKRAINIE** [ГРОМАНДЯНЬКА ВІЙНА В УКРАЇНІ], w 1917–1921; przeciwko państwu narodowemu URL wy-

stąpiły ugrupowania polityczne popierane przez mocarstwa obce, przede wszystkim Niemcy i Rosję sowiecką, a także anarchizujące zjednoczenia partyzanckie; zakończona klęską sił niepodległościowych i ustanowieniem USRR.

**WOJNA UKRAIŃSKO-POLSKA** [УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА], prowadzona w 1918–1919 o Galicję Wsch. i Wołyń Zach. przez odrodzone państwa – RP i ZURL; 1–21 XI 1918 walki o Lwów (wycofanie się Ukraińców) i do V 1919 wokół Lwowa; do VII 1919 także działania zbrojne na Wołyniu i Podolu; zakończona zwycięstwem strony pol.; nazywana przez historyków ostatnią wojną romantyczną, albowiem obie strony prowadziły ją w zgodzie z kodeksem rycerskim.

**WOJNA UKRAIŃSKO-POLSKA W 1943–1947** [УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКА ВІЙНА В 1943–1947], jeden z najtragiczniejszych okresów w dziejach narodu pol. i ukr. oraz ich współżycia na terenach pld.-wsch. II Rzeczypospolitej (Wołyń Zach., Galicja Wsch., Małopolska Wsch. i Lubelszczyzna Wsch.); skutek zderzenia się dwóch nacjonalizmów; wzajemne zbrodnie i czystki etniczne, pacyfikacje wsi i mordy ludności, repatriacje i wysiedlenia rzutujące na stosunki wzajemne do dziś.

**WOJNA UKRAIŃSKO-SOWIECKA** [УКРАЇНСЬКО-СОВЕТСЬКА ВІЙНА], miała 3 fazy: 1) XII 1917 – III 1918: po proklamowaniu Ukr. Republiki Sowieckiej Rosja wszczęła inwazję na tereny URL; pułki M. Murawjowa rozgromiły formujące się oddziały ukr. i 8 II wkroczyły do Kijowa; wyparte w III przez armię URL i wojska niemiecko-austriackie; 2) XI 1918 – II 1920: wykorzystując odejście Niemców oraz upadek rządów P. Skoropadskiego, bolszewicy uderzyli na Ukrainę i zdobyli jej część lewobrzezną; uporczywe walki o Podole i Wołyń zakończyły się roz biciem bolszewików, jednak armia URL, znalazłszy się w XII 1919 w otoczeniu strategicznym „białej gwardii”, Sowietów i Pola-

ków; dziesiątkowana przez tyfus, doznała ostatecznie porażki; 3) IV–XI 1920: armia URL wraz z Wojskiem Polskim przeprowadziły (na mocy układu sojuszniczego) ofensywę przeciwko bolszewikom i 7 V zdobyły Kijów; 5 VI Armia Czerwona rozpoczęła kontratak, który zaprowadził ją aż pod Warszawę; „cud nad Wisłą” ocalił niepodległość Polski, lecz nie uratował Ukrainy; 10–21 XI 1920 rozbite przez bolszewików oddziały ukr. przekroczyły Zbrucz i przez stronę pol. zostały internowane.

**WOJNAROWSKI ANDRIJ** [Войнаровський Андрій], ok. 1680 – ok. 1740, siostrzeniec i współpracownik I. Mazepy; wydany Rosji przez senat Hamburga (gdzie przebywał po klęsce 1709), zesłany na Sybir; bohater poematu K. Rylejewa.

**WOŁODYMYR** [Володимир, wł. РОМАНЮК Василь], 1925–1995, patriarcha kijowski i Rusi-Ukrainy, zwierzchnik Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego w 1993–1995; więzień łagrów sowieckich przez 20 lat; pochowany pod murem okalającym sobór św. Zofii (rząd Ukrainy nie pozwolił na pogrzeb w świątyni).

**WOŁOSZYN AUGUSTYN** [Волошин Августин], 1874–1946, duchowny grekokatolicki, działacz polityczny; w 1938–1939 premier prowincji, a w marcu 1939 kilkunastu prezydent Karpatoukrainy; po wkroczeniu wojsk węgierskich udał się na emigrację do Czech; w 1945 schwytany przez NKWD i skazany na śmierć.

**WOŁYNIANIE** [волинняни], plemię staroukr. zamieszkujące tereny nad górnym Bugiem i Styrem; nazywani też Bużanami; w 981 Włodzimir Wielki przyłączył ich terytorium do Rusi Kijowskiej.

**WOŁYŃ** [Волинь], region w płn.-zach. części kraju, w dorzeczu prawych dopływów rz. Prypeć i Bug; dzielnica Rusi Kijowskiej, a na-

stępnie Księstwo Włodzimiersko-Wołyńskie, połączone później z Księstwem Halickim; w 1349 włączony do Litwy, a w 1569 do Polski; po rozbiorach Polski pod panowaniem Rosji, a w 1919–1939 W. Zach. znowu w obrębie Polski; ob. płd. część obwodów wołyńskiego, rówieńskiego i żytomierskiego oraz płn. część lwowskiego i tarnopolskiego.

**WOROBJOW MYKOŁA** [Воробийов Микола], ur. w 1941, poeta; autor poezji refleksyjnej, ciężącej ku obrazowości malarskiej; szykanowany przez władze sowieckie, czekał na debiut (1985) 20 lat; wydał m.in. zbiory wierszy pt. *Pryhadaj na dorobu meni i Wierchownyj bołos*.

**WOROBKEWICZ SYDIR** [Воробкевич Сидир], 1836–1903, poeta, prozaik, kompozytor, duchowny grekokatolicki, prof. Uniwersytetu w Czerniowcach; autor popularnych piosenek (np. *Nad Prutom u luzi...*) i romanów (*Zabraj ty, cybane starzy*).

**WORONY MYKOŁA** [Вороний Микола], 1871–1938, poeta, krytyk teatralny i tłumacz, związany z modernizmem; wydał m.in. zbiory wierszy *Liryczni poeziji*, *W sjaż-wi mrij*, *Za Ukrainu*; w 1921–1926 na emigracji (Austria, Polska); w 1930 uwięziony przez NKWD wraz z synem, poetą Markiem (1904–1937) i stracony.

**WOWCZOK (WILINSKA) MARKO** [Вовчок Марко, wł. ВІЛІНЬСЬКА МАРІЯ], 1833–1907, ukr.-ros. pisarka; autorka realistycznych opowiadań i mikropowieści z życia wsi ukr. w warunkach prawa pańszczyźnianego, m.in. *Institutka*, *Dwa syny*, *Karmeluk* i *Marusia*.

**WOWK FEDIR** [Вовк Федір], 1847–1918, antropolog, etnograf i archeolog; od 1905 docent Uniwersytetu Petersburskiego; w swych fundamentalnych pracach, m.in. *Antropologiczeskije osobiennosti ukraińskiego naroda* i *Etnograficzeskije osobiennosti ukraińskiego naroda*, udowodniał, że Ukraińcy tworzą odręb-

ny etnos w obu tych aspektach (z tym że antropologicznie są zbliżeni do Słowian pld.).

**WOWK WIRA** [Вовк Віра, wł. Селянська В.], ur. w 1926, poetka i tłumaczka, pisząca też po portugalsku; od 1944 na emigracji (Niemcy, Brazylia), prof. Uniwersytetu w Rio de Janeiro; wydała m.in. tomiki poetyckie *Ju-nist*, *Czorni akacji* i *Mandaty*; w jej poezji dominują motywy religijno-filozoficzne; popularyzuje literaturę ukr. w Brazylii.

**WOZNIAK MYCHAJŁO** [Возняк Михайло], 1881–1954, historyk literatury, edytor, prof. Uniwersytetu Lwowskiego; badacz piśmiennictwa staroukr. (m.in. *Istorija ukrajinskoji literatury*, t. 1–3), twórczości I. Franki i in. pisarzy.

**WÓDKA UKRAIŃSKA** [українська горілка], słynna z wartości smakowych; najbardziej znane gatunki to „perciwka”, „czernihiwska”, „ruśka”, „kalhaniwka” i „starka”; niestety, nadmierne jej spożywanie przez ludność sprzyja alkoholizmowi (stanowiącemu ob. na Ukrainie nabrzmiął problem społeczny).

**WPŁYW KULTURY UKRAIŃSKIEJ NA ROSYJSKĄ** [вплив української культури на росіїську], „ukrainizacja Rosji”, wkład Ukrainy w jej rozwój cywilizacyjny uwidocznił się w XVII–XVIII, gdy Ukraińcy masowo udawali się do Moskwy; przyczynili się do postępu we wszystkich dziedzinach życia Rosji: szkolnictwie świeckim i duchownym, drucarstwie, architekturze, malarstwie, literaturze, teatrze i muzyce cerkiewnej oraz języku i obyczajowości; Ukraina odegrała rolę mostu między Rosją a kulturą zachodnią (w tym i pol.); zasilanie kultury ros. przez Ukraińców trwało również w XIX i XX.

**„WSESWIT”** [„Всесвіт”], miesięcznik literacki ukazujący się w 1925–1934, wznowiony w 1958, wychodzi w Kijowie; zamieszcza przekłady z literatur obcych oraz materiały ich dotyczące; współpraca takich świetnych

tłumaczy, jak M. Tereszczenko, H. Koczur, M. Łukasz, D. Pawlyczko, A. Sodomora i in.; od 1996 ukazuje się – również w Kijowie – tygodnik „Wseswitnia Literatura w Serednich Nawczalnych Zakładach Ukrainy”.

**WULGARYZMY** [вульгаризми], wyrazy lub zwroty pospolite, ordynarne, nieużywane w języku literackim; pojmowanie wulgarności zmieniało się w języku ukr.; poetyka barokowa dopuszczała je zgodnie z intencją stylistyczną (np. utwory polemiczne I. Wyszenskiego); w okresie klasycyzmu przesuвано je do stylu niskiego, do utworów o charakterze komiczno-burleskowym (por. *Eneidę* I. Kotlarewskiego); ob. obscena (np. *Ukrajinci – mužnia nacija: jim do sraky radiacija*) czy tzw. *matiuuky* (*Jibaw waszu matir*) zadowolone już na dobre we współczesnej prozie ukr.

**WUSPP** [ВУСПП, Всеукраїнська спілка пролетарських письменників], organizacja literacka w 1927–1932, oparta na ideologii marksistowskiej; próbowała tworzyć tzw. literaturę proletariacką, zwalczając przedstawicieli kierunku narodowego; przyczyniła się do pogromu kultury ukr. w k. 1920. i na pocz. 1930.; należeli do niej m.in. I. Mykytenko, Ł. Perwomajski, O. Kornijczuk i in.; wydawała tygodnik „Literaturna Hazeta” i miesięcznik „Hart”.

**WYDAWNICTWA W KIJOWIE** [видавництва у Києві], ob. ok. 500 oficyn, najbardziej znane i zasłużone na rynku księgarskim: „Weselka” (literatura dla dzieci i młodzieży), „Dnipro” i „Ukrajinskyj pyśmennyk” (literatura piękna), „Naukowa dumka” i „Łybid” (piśmiennictwo naukowe), „Oswita” (literatura dydaktyczna), „Muzyczna Ukrajina” (literatura muzyczna) i in.

**WYDAWNICTWO „KAMENIAR”** [видавництво „Каменяр”], wydawnictwo książkowe we Lwowie, założone w 1939; od 1991 opublikowało ponad 350 tytułów z zakresu

ukr. literatury pięknej, historycznej, geograficznej i in. o nakładzie ok. 9 mln egz.; duże osiągnięcia w uprzystępnianiu dzieł poetów pol. w wersji dwujęzycznej (pol. i ukr.); ostatnio (1992–1998) wydało Andrzeja Bursę, Józefa Łobodowskiego, Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Wisławę Szymborską, Tadeusza Różewicza oraz antologię współczesnej poezji pol. pt. *Tomu szczo wony suszczi – Dłatego że są* (w wyborze i tłumaczeniu Stanisława Szewczenki).

**WYDAWNICTWO „MYSTECTWO” W KIJOWIE** [Видавництво „Мистецтво” у Києві], oficyna państwowa założona w 1932; specjalizacja w publikacjach poświęconych historii i teorii sztuk plastycznych, architektury, etnografii, teatru i filmu; m.in. kunsztowne graficznie albumy, niedawno wydało np. *Ukrajński awanbard 1910.–1930.* i *Ukrajnińskie narodne malarstwo XIII–XX st.*

**WYDAWNICTWO „SMOŁOSKYP”** [Видавництво „Смолоскіп”], założone w 1951 w Paryżu, później działające w USA; współtworzyło drugi obieg wydawniczy w USRR, drukując dzieła zakazane; od 1991 także w Kijowie, promuje poprzez coroczne konkursy utwory młodych literatów (do 30 lat).

**WYDAWNICTWO „UKRAJIŃSKA ENCYKŁOPEDIJA” IM. M. BAZANA W KIJOWIE** [Видавництво „Українська енциклопедія” ім. М. Бажана у Києві], oficyna państwowa wyspecjalizowana w wydawaniu encyklopedii, słowników i informatorów (m.in. w 1959–1965 17-tomowa *Ukraińska encyklopedia ra-dziecka*); ob. druk 6-tomowej *Ukr. encyklopedii literackiej*, 5-tomowej *Sztuki Ukrainy*, 1-tomowej *Język ukraiński oraz Małej encyklopedii narodowej*; przygotowuje się do prac nad *Wielką Encyklopedią Ukraińską*.

**WYDAWNICTWO „WESEŁKA” W KIJOWIE** [Видавництво „Веселка” у Києві], oficyna specjalizująca się w wydawaniu książek dla dzieci; założone w 1934, w dorobku ponad 10 tys. tytułów w nakładzie ok. 1,5 mld egz.

**WYDZIAŁY ROBOTNICZE** [РОБІТНИЧІ ФАКУЛЬТЕТИ, РОБІТФАКИ], w 1921–1940 zakłady kształcenia działające przy szkołach wyższych w USRR w celu przyspieszonego przygotowania młodzieży robotniczej i chłopskiej do studiów wyższych.

**WYHOWSKI IWAN** [ВИГОВСЬКИЙ ІВАН], 1664, w 1657–1659 hetman Ukrainy prowadzący politykę wzmocnienia autonomii kraju i zwalczania opozycji promoskiewskiej; dążył – w porozumieniu ze Szwecją i Polską – do zdobycia niezależności; w 1658 zawarł z Polską ugodę hadziacką (niezrealizowaną), wg której Ukraina jako Wielkie Księstwo Ruskie wchodziła na równych prawach do Rzeczypospolitej, tworząc jej trzecie ogniwo; niesłusznie oskarżony, stracony przez Polaków.

**WYNNYCZENKO WOŁODYMYR** [ВІННИЧЕНКО ВОЛОДИМИР], 1880–1951, pisarz, publicysta, rewolucjonista (socjaldemokrata), bojownik o niepodległość Ukrainy; w 1917–1918 i 1918–1919 na czele rządu URL; jako człowiek refleksyjny był nieskutecznym politykiem; od 1920 na emigracji we Francji; płodny literacko, twórca prozy i dramatu; jako naturalista przełamywał schematy etnografizmu w epice ukr., zainicjował powieść problemową oraz utopijną, np. *Czesnist’ z soboju*, *Soniaszna maszyna* i in.; jego twórczość zakazana przez Sowieców od 1989 jest udostępniana odbiorcy ukr.

**WYSZENSKI IWAN** [ВИШЕНСЬКИЙ ІВАН], ok. 1550–ok.1620, konserwatywny pisarz religijny, pod koniec życia pustelnik (Athos); zwalczał katolicyzm i unię brzeską; znakomity stylista i nowator językowy.

**WYSZHOROD** [ВИШГОРОД], m. rejonowe w obw. kijowskim, ok. 22 tys. mieszk.; do XIII miasto-twierdza; z tutejszej świątyni pw. św. Borysa i Gleba wywiózł książę Andriej Bogolubski (Ruś Moskiewska) w 1169 do Włodzimierza nad Kłazmą słynną ikonę Matki Boskiej (nazywaną później Włodzimierską), ob. własność Rosji.

**WYSZNIA OSTAP** [Вишня Остап, wł. Губенко Павлю], 1889–1956, pisarz satyrk i humorysta; duża popularność w 1920.–1930.; autor humoresek, w których posługiwał się narracją naśladowującą wypowiedzenia ustne; jego *usmiszki* (połączenie żartobliwego obrazka rodzajowego z elementami felietonowymi) odbierano jako anegdoty; w 1934 skazany na 10 lat łagrów; w Polsce wydano jego *Mysliwskie ramotki* (1960).

**WYTWÓRNIĄ FILMÓW FABULARNYCH IM. O. DOWŻENKI W KIJOWIE** [Київська кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка], założona w 1918; w 1950.–1980. roczna produkcja ok. 10–12 filmów; uznane zdobyły liczne realizacje, m.in. *Ziemia O. Dowżenki* (1930), *Cienie zapomnianych przodków* S. Paradżanowa (1965) i *Kamienny krzyż* Ł. Osyki (1968); od 1993 status „narodowej”.

**WYTWÓRNIĄ FILMÓW FABULARNYCH W ODESSIE** [Одеська кіностудія художніх фільмів], założona w 1919; w 1950.–1980. roczna produkcja ok. 5–6 obrazów; do jej osiągnięć należą m.in. *Arsenal* O. Dowżenki (1929), *Wiosna na ulicy Zaręcznej* M. Chucijewa i F. Mironera (1956), *Trzy historie Kiry*

*Muratowej* (uznany za najlepszy film na Ukrainie w 1997).

**WYZNANIA RELIGIJNE NA UKRAINIE** [РЕЛІГІЙНІ КОНФЕСІЇ В УКРАЇНІ], w 1996 zarejestrowano 70 związków religijnych; największe to: prawosławie liczące ogółem ok. 11,2 tys. parafii (w tym ponad 7 tys. Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Moskiewskiego, ok. 3 tys. Ukr. Kościoła Prawosławnego Patriarchatu Kijowskiego i ok. 1,2 tys. Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego), Ukr. Kościół Greckokatolicki (3317), Kościół Baptystów (1627), Kościół Zielonoświątkowy (886), Kościół Rzymskokatolicki (ponad 850), Kościół Adwentystów Dnia Siódmego (ok. 500), Świadkowie Jehowy (538), muzułmanie (ok. 1,5 mln wiernych), żydzi (ponad 80 wspólnot), RUNWira (34) i in.

**WYŻNICA** [Вишніця], m. rejonowe w obw. czerniowieckim, ok. 7 tys. mieszk.; znany ośrodek sportów zimowych; słynie z huculskiej twórczości ludowej; co roku odbywa się w niej Ogólnoukr. Festiwal Piosenki, któremu patronuje urodzony tu Nazarij Jaremczuk (1951–1995), słynny solista z folk-zeespołu „Smericzka”.



# Z

- ZABOJ ALISA** [ЗАБОЙ АЛІСА], ur. w 1946, plastyczka, rzeźbiarka; autorka słynnych postaci kobiecych z cyklow „pogańskiego” (np. *Lada*) i „chrześcijańskiego” (np. *Placz Marii*), odznaczających się uogólniającą sakralnością.
- ZABOŁOTNY DANYŁO** [ЗАБОЛОТНИЙ ДАНИЛО], 1866–1929, mikrobiolog i epidemiolog; w 1928–1929 prezes AN USRR; prowadził badania nad dżumą, cholera i syfilisem; wydał liczne prace naukowe, w tym podręczniki *Mikrobiologia* i *Osnowy epidemiologii*.
- ZABUŻKO OKSANA** [ЗАБУЖКО ОКСАНА], ur. w 1960, poetka, tłumaczka, prozaik i historyk idei; pracuje w Instytucie Filozofii NANU w Kijowie; opublikowała monografię: *Filosofija ukrajinskoji ideji ta jeuropejskij kontekst: frankiwskij period* (1993) i *Szewczenkiw nif Ukrainy: sprob filosojskoho analizu* (1998); autorka kilku tomów poezji oraz mikropowieści *Badania terenowe nad ukr. seksem*, która zdobyła rozgłos literacki i sukces czytelnicy; popularyzowana w Polsce przez redakcję tygodnika feministycznego „Wysokie Obcasy” – dodatku „Gazety Wyborczej”.
- ZACHODNIUKRAIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA, ZURL** [ЗАХІДНО-УКРАЇНЬСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА, ЗУНР], państwo ukr. proklamowane 19 X 1918; miało obejmować – wg ustaleń Ukr. Rady Narodowej – Galicję Wsch., Bukowinę Płn. i Zakarpacie; władze z prezydentem J. Petruszewiczem na czele rezydowały we Lwowie, Tarnopolu i Stanisławowie; ramieniem zbrojnym była Ukr. Armia Halicka; próba trwałego przejścia władzy we Lwowie i terenie (1 XI 1918) wywołała wojnę ukr.-pol. zakończoną jej porażką (VII 1919); władze działały na uchodźstwie do 1923.
- ZADUSZKI** [ПОМІНАЛЬНІ ДНІ], cześć oddawana zmarłym; w ukr. Kościołach prawosławnych oraz greckokatolickim ma to miejsce w 40. dzień po śmierci, dzień imienin zmarłego, rocznicę śmierci i poniedziałek wielkanocny.
- ZAHAROW OŁEKSANDR (ALEKSANDR)** [ЗАГАРОВ ОЛЕКСАНДР], 1877–1941, ukr.-ros. aktor i reżyser teatralny, pedagog; zwolennik teorii K. Stanisławskiego, w 1898–1904 grał w Moskiewskim Teatrze Artystycznym (MCHAT); w 1918–1921 reżyserował w teatrach kijowskich, a w 1921–1928 w teatrach Lwowa i Użhorodu (Ukr. Teatr Niezależny, teatr „Ukrajńska Besida”, Ruski Teatr „Proswity”); odnowił teatr ukr. realizując dramaty modernistów zachodnioeuropejskich i ukr.; w 1928 powrócił do Charkowa, później pracował w teatrach ros.; autor książki *Mystecstwo aktora*.
- ZAHREBELNY PAWŁO** [ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ ПАВЛО], ur. w 1924, prozaik i dramaturg; w 1979–1986 prezes Związku Pisarzy Ukrainy; autor licznych powieści poświęconych współczesności (m.in. *Z perspektywy wierności* i *Przejdźmy do miłości* opublikowane w Polsce) oraz przeszłości Ukrainy (m.in. *Roksolana* oraz *Ja, Bohdan*).
- ZAHUŁ DMYTRO** [ЗАГУЛ ДМИТРО], 1890–1944, poeta, tłumacz i krytyk literacki; twórca poezji w duchu symbolizmu (zwłaszcza w tomie wierszy *Na braniu*), później zmuszony do przyjęcia zasad socrealizmu; uwięziony przez Sowieców, zmarł w łagrze na Kołymie.



**ZAKARPACIE** [ЗАКАРПАТТЯ, ЗАКАРПАТСЬКА УКРАЇНА], region obejmujący pld.-zach. część zbocza Karpat Wsch. oraz przylegającą do nich część niziny wokół dorzecza Cisy; ob. obszar obw. zakarpackiego; w X–XI część Rusi Kijowskiej, w XI–1918 należało do Węgier, w 1919–1938 do Czechosłowacji, a w 1938–1944 znowu do Węgier; w XI 1938 – III 1939 próba utworzenia niezależnej Karpato Ukrainy; graniczy z Rumunią, Węgrami, Słowacją i Polską; region rolniczy (m.in. uprawa winorośli i tytoniu), turystyczno-uzdrowiskowy i przemysłowy (m.in. wydobywanie soli potasowych i węgla brunatnego); skupisko mniejszości węgierskiej i słowackiej.

**ZAKERZOŃSKI KRAJ** [ЗАКЕРЗОННЯ], w publicystyce OUN-B i nomenklaturze UPA nazwa terenów Małopolski i Lubelszczyzny leżących na zachód od linii Bugu i Sanu (tj. linii Curzona) i zamieszkanym w części przez Ukraińców.

**ZALIYWACHA OPANAS** [ЗАЛИВАХА ОПАНАС], ur. w 1925, awangardowy malarz, rzeźbiarz i grafik; autor monumentalnych metaforycznych płócien (np. *Pokrowa*, *Krynycia*, *Dwoje i W dorozu*); uczestnik ruchu niepodległościowego, w 1965–1970 więziony w lagrach.

**ZAŃKOWECKA MARIA** [ЗАЊКОВЕЦЬКА МАРІЯ], 1854–1934, aktorka; występowała w zespołach ukr. w 1882–1923; wszechstronny talent aktorski, zasłynęła z ról kobiecych w repertuarze narodowym; patronka Teatru Dramatycznego we Lwowie.

**„ZAPOROŻCY PISZĄ LIST DO SUŁTANA”** [„ЗАПОРОЖЦІ ПИШУТ ПИСЬМО ТУРЕЦКОМУ СУЛТАНУ”], obraz z 1878–1891 malarza ros. Iłji Riepina przedstawiający pokładających się ze śmiechu Kozaków, którzy pod przewodnictwem atamana Iwana Sirki układają rubaszną odpowiedź sułtanowi na jego żądanie podporządkowania się Turcji; literackie pendant do niego stanowi wiersz G. Apollinaire’a pt. *Réponse des Cosaques Zaporogues au sultan de*

*Constantinople* z 1912 (zob. fragment: *Kacie Podola gabu zgniły / Zgorzeli strupów i owrozdzeń / Łbie świński zadku od kobyły / Dla siebie schowaj swe pieniądze / Żeby na rękę ci wystarczyły* (tł. A. Międzyrzecki).

**ZAPOROŻE** [ЗАПОРИЖЖЯ], kraina hist. na południe od porohów dnierzańskich, które uniemożliwiały w przeszłości żeglugę w okolicach ujścia Samary do Dniepru; pow. ok. 80 tys. km<sup>2</sup>; w XVI–XVIII pod zarządkiem Kozaków zaporoskich, jego stolicą była Sicz Zaporoska; ob. terytorium: obw. dnipropełowski oraz część obw. zaporoskiego, kirowogradzkiego, chersońskiego i donieckiego.

**ZAPOROŻE** [ЗАПОРИЖЖЯ], m. obwodowe i port nad Dnieprem, ok. 900 tys. mieszk.; założone w 1770, do 1921 Oleksandriwsk; duży ośrodek przemysłowy (m.in. hutnictwo żelaza i aluminium, zakłady elektrotechniczne, lotnicze i samochodowe; w zakładach ZAZ do 1990 produkcja przestarzałego samochodu osobowego *Zaporozec*, a od 1998 samochodu marki *Lanos* we współpracy z firmą koreańską Daewoo, a także *Opel Astra*, *WAZ-2109* i *Tawrija*) i oświatowo-kulturalny (m.in. 4 uczelnie, w tym Uniwersytet Narodowy, 3 teatry, 2 muzea); duży węzeł kolejowy, elektrownia wodna Dnieproges; w okresie ZSRR w pobliżu zlokalizowane łagry; wśród zabytków m.in. kurhany, sobór św. Mikołaja (*Swiatomykołajiwskyyj*) z 1886 oraz fortyfikacje kozackie na wyspie Chortyca mającej status rezerwatu historyczno-kulturalnego.

**„ZAPOROŻEC ZA DUNAJEM”** [„ЗАПОРОЖЕЦЬ ЗА ДУНАЄМ”], pierwsza opera ukr. (1863), do której muzykę i libretto napisał Semen Hulak-Artemowski; muzyka (w części kompilacyjna) nawiązuje do folkloru ukr., a libretto dotyczy losów Kozaków naddunajskich zamieszkałych w 1775–1828 w tureckiej wówczas Dobrudży.

**ZARUBINIECKA KULTURA** [ЗАРУБИНЕЦЬКА КУЛЬТУРА], kultura wpływów rzymskich na

ludność Ukrainy Płn. (II p.n.e. – V n.e.); podstawę gospodarczą ludności stanowiło rolnictwo i chów zwierząt przy udziale myślistwa i rybołówstwa; narzędzia pracy i broń wykonywano z żelaza, ozdoby gł. z brązu; zamieszkiwano niewielkie osiedla z naziemnymi i półziemiankowymi domostwami, zlokalizowane na wzniesieniach, a w części płn. grodziska wzmocnione wałami i fosami; ludność nie wykazywała większego zróżnicowania społecznego, żyjąc w ustroju rodowo-plemiennym; nazwa od cmentarzyska we wsi Zarubynce k. Perejasławia Chmielnickiego.

**ZARWANICA** [ЗАРВАНІЦЯ], wieś k. Podhajec nad rz. Strypa w obw. tarnopolskim; od XII słynie z cudownej ikony Bogurodzicy, jest miejscem pielgrzymek i odpustów; znajduje się w niej greckokatolicka cerkiew św. Trójcy (*Świato-Trojcka*), kilka kaplic oraz monaster Studytów.

**ZATONSKI DMYTRO** [ЗАГОНСЬКИЙ ДМИТРО], ur. w 1922, historyk literatury zachodnio-europejskich; członek rzeczywisty NANU, w jej Instytucie Literatury im. T. Szewczenki w Kijowie kieruje zakładem literatury powszechnej i komparatystyki; bada i opisuje literaturę zachodnią XX, m.in. dzieje powieści europejskiej oraz korelacje realizmu z modernizmem (np. w monografii *Franz Kafka i problemy modernizmu*).

**ZBARAŻ** [ЗБАРАЖ], m. rejonowe w obw. tarnopolskim, ok. 15 tys. mieszk.; znany od 1211, w 1649 zwycięska obrona jego załogi pol. przed wojskami B. Chmielnickiego; wśród zabytków m.in. zamek Zbaraskich-Wiśniowieckich z 1626–1631 i kościół Bernardynów z 1627.

**ZBRUCZ** [ЗБРУЧ], rz., lewy dopływ Dniestru; długość 244 km; w 1772–1918 i 1920–1939 granica między Ukrainą Nadnieprzańską a Galicją Wsch. (będącą wtedy w składzie Austro-Węgier i Polski).

**ZDOŁBUNÓW** [ЗДОЛБУНІВ], m. rejonowe w obw. rówieńskim, ok. 28 tys. mieszk.; węzeł kolejowy, zakłady przemysłu terenowego; w pobliżu, we wsi Dermań monaster prawosławny z 1499 (w XVII ośrodek oświatowo-wydawniczy).

**ZEMŁAK WASYL** [ЗЕМЛЯК ВАСИЛЬ], 1923–1977, prozaik, twórca opowiadań i mikropowieści z życia wsi ukr.; uznanie zdobyła powieść *Łabędzie stado* (wydana też w Polsce) w poetyce „prozy magicznej”.

**ZEŃKOWSKI WASYL (WASILIJ)** [ЗЕНЬКОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ], 1881–1962, ukr.-ros. filozof i psycholog, prof. Uniwersytetu Kijowskiego, minister wyznań w rządzie P. Skoropadskiego; od 1919 na emigracji (Jugosławia, Czechy, Francja), gdzie odszedł od ukraińskości; w 1942 przyjął święcenia kapłańskie (prawosławie); napisał m.in. prace *Istorija ruskoj filozofii i Psihologija dietstwa*.

**ZEROW MYKOŁA** [ЗЕРОВ МИКОЛА], 1890–1937, poeta, tłumacz i historyk literatury, prof. Uniwersytetu Kijowskiego; autor poezji w nurcie neoklasycyzmu (np. tomik *Kamena*), tłumaczył poetów antycznych i słowiańskich, m.in. A. Mickiewicza i J. Słowackiego; w 1935 uwięziony przez NKWD, osadzony w łagrze solowieckim i tam stracony.

**ZESPÓŁ TAŃCA UKRAINY IM. P. WIRSKIEGO** [НАЦІОНАЛЬНИЙ АНСАМБЛЬ ТАНЦЮ УКРАЇНИ ІМ. П. ВІРСЬКОГО], założony w 1937 w Kijowie przez P. Wirskiego, który kierował nim w 1955–1975; w repertuarze m.in. ukr. tańce ludowe; uznanie w kraju i za granicą; za zasługi otrzymał status „akademickiego” i „narodowego”; ob. kieruje nim Myrosław Wantuch.

**„ZIEMIA”** [„ЗЕМЛЯ”], film zrealizowany przez O. Dowżenkę w 1930; dzieło wybitne i zarazem kontrowersyjne: mimo wymowy propagandowej (tworzenie kolchozów) wzbudza-

ła podziw poetyckimi obrazami natury; sta-  
wiała problemy uniwersalne (życie, miłość,  
śmierć) przez śmiałe ujęcia i sekwencje (np.  
scenę przedstawiającą starego chłopca, który  
umiera wśród jabłek, czy wizerunek „golej  
baby”); ostatecznie walory plastyczno-poe-  
tyckie przesłoniły treści agitacyjne.

**ZIEMIANIE** [ПОМИЩИКИ], stan wielkich i śred-  
nich właścicieli ziemi dominujący na Ukrainie  
od XIV do 1917, którego trzon stanowi-  
ła naprzód rodzima warstwa bojarska, póź-  
niej szlachta (ukr., pol., ros., węgierska i ru-  
muńska), a od poł. XIX także kupcy, zwa-  
szcza Rosjanie i Żydzi; w związku z koloni-  
zacją ziem na wschodzie i południu kraju  
powstawały latyfundia m.in. Wiśniowieckich,  
Potockich, Tarnowskich, Skoropadskich,  
G. Potiomkina i jego krewnych; upadek ich  
znaczenia ekonomicznego i społecznego roz-  
począł się po zniesieniu pańszczyzny w 1861.

**ZIEMSTWO** [ЗЕМСТВО], w 1864–1917 w guberni-  
ach i powiatach Ukrainy ros. instytucja samorządu lokalnego składającego się z wybie-  
ralnych przedstawicieli ziemiaństwa, mie-  
szczan i chłopów; duży wkład w rozbudowę  
infrastruktury cywilizacyjno-technicznej  
(m.in. szkół, szpitali, dróg) na Ukrainie.

**ZINOWIJ W KLJMENTIJ** [ЗИНОВІЙ КЛИ-  
МЕНТИЙ], pol. XVII – po 1712, mnich prawo-  
sławny, poeta i paremiograf; między 1700  
i 1709 autor książki (rękopis) zawierającej  
wiersze oraz 1600 przysłów ludowych; wiersze mają w dużej mierze ukierunkowanie  
etnograficzne (m.in. opisy rzemiosł i zawo-  
dów oraz obyczajów).

**ZŁOCZÓW** [Золочів], m. rejonowe w obw.  
lwowskim, ok. 23 tys. mieszk.; znany od  
1442; w pobliżu w 1914–1915 i 1917 zacię-  
te walki między wojskami austriacko-węgier-  
sko-niemieckimi a ros.; wśród zabytków  
m.in. renesansowy zamek Sienińskich-Sobie-  
skich z XVI (ob. własność Galerii Obrazów  
we Lwowie, która urządziła w nim sale wy-  
stawowe), cerkiew św. Mikołaja (*Mykołajiw-*

*śka*) z XVI, cerkiew Zmartwychwstania (*Wó-  
skresieńska*) z XVII i kościół rzymskokatolic-  
ki Wniebowstąpienia; w 2002 wzniesiono tu  
pomnik W. Czornowila; w pobliżu, we wsi  
Pidłyssia muzeum M. Szaszkwicza.

**ZŁOTA BRAMA** [ЗОЛОТІ ВОРОТА], gł. brama  
zbudowana przez Jarosława Mądrego w 1037  
w pld.-zach. części umocnień Kijowa; wiąże  
się z nią legenda (nieodpowiadająca praw-  
dzie) jakoby Bolesław Chrobry, wjeżdżając  
do Kijowa w 1018, uderzył w nią mieczem,  
od czego miecz się wyszczerbił (nie było jej  
wtedy jeszcze); ob. zrekonstruowana.

**„ZŁOTA HRAMOTA”** [„ЗОЛОТА ГРАМОТА ДО  
СЕЛЯНСЬКОГО НАРОДУ”], manifest pol. Tymcza-  
sowego Rządu Narodowego (1863) skiero-  
wany do chłopów ukr. z apelem o poparcie  
powstania wraz z nadaniem im wolności oby-  
watelskich; próby jej upowszechnienia przez  
pol. studentów Uniwersytetu Kijowskiego  
kończyły się zazwyczaj tragicznie (chłopi  
wydawali ich władzom carskim lub sami mor-  
dowali).

**ZŁOTA ORDA** [ЗОЛОТА ОРДА], państwo Mon-  
golów zorganizowane w poł. XIII przez Batu-  
chana; w jej skład wchodziły podbite księ-  
stwa rusko-ukr.; upadła w 1480.; od niej odłą-  
czyła się m.in. tatarska orda krymska i utwo-  
rzyła Chanat Krymski.

**ZŁOTNYK OŁEKSANDR** [ЗЛОТНИК ОЛЕКСАНДР],  
ur. w 1948, kompozytor, prof. Akademii Mu-  
zycznej w Kijowie; komponuje utwory w dzie-  
dzinie muzyki wysokiej (np. opera-duma *Sli-  
pyj* wg T. Szewczenki) i popularnej, m.in. pio-  
senki-przeboje *Maky czerwoni*, *Haj, zelenyj  
haj*, *Czujesz, mamo*; od 1998 kieruje firmą  
organizującą festiwale piosenki „Słowjański  
bazar”.

**„ZŁOTO STEPÓW”** [„ЗОЛОТО СТЕПІВ”), przed-  
mioty wydobyte podczas prac archeologicz-  
nych prowadzonych w XIX i XX na Nizinie  
Czarnomorskiej; najczęściej ozdoby ze zło-  
ta, srebra i miedzi (np. słynny pectoral) oraz

różne przedmioty użytkowe z metali szlachetnych (świeckie i liturgiczne); świadectwo kultur plemion koczowniczych, które się przetoczyły przez ziemie ukr.: Scytów, Sarmatów, Pieczyngów, Bułgarów, Połowców i Mongolów; część tych zbiorów znajduje się w Muzeum Archeologicznym w Krakowie.

**ZOFIÓWKA** [СОФІВКА], park w Humaniu założony w 1795–1805 przez S. Szczęsnego Potockiego dla jego kochanki i późniejszej (1798) żony Zofii, „pięknej Bitynki”, w stylu sentymentalnym; obszar 150 ha, wśród obiektów m.in. grotty, fontanny i wodospady, rz. Styks, wyspa Kirke, Pola Elizejskie, posągi z białego marmuru; opisał ją S. Trembecki w poemacie *Sofijówka*.

**„ZORIA”** [„Зоря”), dwutygodnik literacko-społeczny ukazujący się w 1880–1897 we Lwowie; od 1885 wydawana przez Towarzystwo Naukowe im. T. Szewczenki; światopoglądowo związana z narodowcami; z przyjściem do redakcji I. Franki z pisma regionalnego stała się ogólnoukr.; w 1898 przekształcona w miesięcznik „Literaturno-Naukowyj Wisnyk”.

**„ZORIA HALYĆKA”** [„Зоря Галицька”), pierwsza gazeta ukr. (tygodnik) w Galicji Wsch., ukazywała się w 1848–1857; jako organ Hołownej Rady Ruskiej aktywizowała życie narodowe, społeczne i literackie Ukraińców; w 1853 przeszła w ręce moskwofilów i wkrótce – straciwszy prenumeratorów – zbankrutowała.

**ZORIN WOŁODYMYR** [Зорин Володимир, wł. Пашун Веля], 1904–1937, prozaik, z pochodzenia Cygan; w wojnie domowej na Ukrainie przyłączył się do bolszewików; uwięziony przez NKWD, zginął w łagrach; autor m.in. reportażu *Cybany na Ukraini* oraz mikropowieści *Rom* (o życiu Cyganów – upiękuszonym – w warunkach ustroju sowieckiego).

**„ZRYMA RYMA”** [„Зрима Рима”), czasopismo wydawane od 1998 pod red. Wołodymyra

ra Czupryny (Wołchw Słowoweża) przy współpracy A. Mojsijenki, M. Mirosznychczenki, M. Soroki i in.; organ zwolenników poezji wizualnej (grafiki literowej), konkretnej oraz różnorodnych zabaw poetyckich (np. palindromów, raków); widoczne nawiązania do teorii i praktyki poezjomalarstwa futurysty M. Semenki.

**ZURL** – zob. ZACHODNIUKRAIŃSKA REPUBLIKA LUDOWA

**„ZWENYHORA”** [„Звенигора”), film niemy, zrealizowany przez O. Dowżenkę w 1927; obrazy baśniowo-ekspresjonistyczne o wojnie domowej na Ukrainie w 1917–1921; premiera w atmosferze skandalu; swoje nazwiska jako współtwórców usunęli autorzy scenariusza M. Johansen i Jurtyk (gen. Jurko Tiutiunyk) oraz scenograf W. Kryczewski na znak protestu przeciw reżyserowi, który – wbrew pierwotnym ustaleniom – „zbolszewizował” ten film.

**ZWIĄZEK ARCHITEKTÓW UKRAINY** [СПІЛКА АРХІТЕКТОРІВ УКРАЇНИ], stowarzyszenie twórcze architektów i urbanistów ukr. założone w 1933; ok. 2 tys. członków w oddziałach obwodowych; wydaje czasopismo „Architektura i Budiwnyctwo”; od 1998 status „narodowego”.

**ZWIĄZEK ARTYSTÓW PLASTYKÓW UKRAINY** [СПІЛКА ХУДОЖНИКІВ УКРАЇНИ], organizacja zawodowa skupiająca artystów uprawiających malarstwo, rzeźbę i grafikę oraz krytyków sztuki; powołany w 1938; ok. 4 tys. członków; wydaje czasopismo „Obrazotworiwe Mystectwo”; od 1998 status „narodowego”.

**ZWIĄZEK CHRZEŚCIJAN WIARY EWANGELICKIEJ** [СОЮЗ ХРИСТІЯН ВІРИ ЄВАНГЕЛЬСЬКОЇ УКРАЇНИ, П'ЯТДЕСЯТНИКИ], Kościół chrześcijański działający na Ukrainie od pocz. XX; podstawowy dogmat to przeświadczenie o zejściu Ducha św. na apostołów na 50. dzień po wniebowstąpieniu Jezusa Chrystusa.

**ZWIĄZEK DZIENNIKARZY UKRAINY** [Спілка журналістів України], organizacja zawodowa dziennikarzy ukr. założona w 1957; ok. 10 tys. członków; wydaje czasopismo prasowznawcze „Żurnalist Ukrainy”.

**ZWIĄZEK FILMOWCÓW UKRAINY** [Спілка кінематографістів України], stowarzyszenie twórcze reżyserów, operatorów, scenarzystów i krytyków filmowych założone w 1957; ok. 600 członków; wydaje miesięcznik „Nowyny Kinoekranu”; od 1998 status „narodowego”.

**ZWIĄZEK KOMPOZYTORÓW UKRAINY** [Спілка композиторів України], stowarzyszenie twórcze kompozytorów i muzykologów założone w 1932; ok. 500 członków; wydaje dwumiesięcznik „Muzyka”; od 1998 status „narodowego”.

**ZWIĄZEK PISARZY UKRAINY** [Спілка письменників України], stowarzyszenie twórcze literatów założone w 1934; jego celem w USRR było zuniifikowanie ukr. życia literackiego i roztoczenie kontroli nad nim; przez 50 lat posługiwały się nim władze dla sowietywizacji ukr. twórczości literackiej, mimo to pozostawał ostoją ukraińskości; od 1986 stał się – zarówno w Kijowie, jak i w in. większych miastach – ośrodkiem odrodzenia ruchu narodowego; ob. 1738 członków, 25 oddziałów terenowych, wydaje tygodnik „Literaturna Ukrainajina” oraz miesięczniki „Witczyzna”, „Dzwin”, „Berezil”, „Wseswit” i „Raduga” (rosyjskojęzyczny); od 1998 status „narodowego”.

**ZWIĄZEK UKRAINEK** [Союз українок], największa organizacja kobiet ukr. w Galicji Wsch. w 1909–1939; gl. celem było aktywizowanie kulturalne, zawodowe i narodowe kobiet; ok. 45 tys. członkiń; zarząd działał we Lwowie.

**ZWIĄZEK UKRAIŃCÓW W POLSCE** [Об'єднання українців в Польщі], organizacja społeczna ludności ukr. założona w 1956

(do 1990 pod nazwą Ukr. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne); działalność na rzecz zachowania języka, kultury i świadomości narodowej; patronat nad licznymi imprezami artystycznymi; organem jest tygodnik „Nasze Słowo”; dotowany przez państwo pol.

**ZWIĄZEK WYZWOLENIA UKRAINY** [Союз визволення України], organizacja Ukraińców Naddnieprzańskich, działająca w 1914–1918 na terenie Austrii i Niemiec; zmierzał ku odzyskaniu niepodległości Ukrainy; prowadził m.in. działalność narodowo-oświatową wśród Ukraińców – jeńców armii ros.; sformował z nich w 1918 2 dywizje („sirożupan-nyky” z obozów austriackich i „syniożupan-nyky” z obozów niemieckich), włączone do armii URL.

**„ZWIĄZEK WYZWOLENIA UKRAINY”** [„Спілка визволення України”], rzekoma organizacja niepodległościowa w 1920. w USRR, prawdopodobnie prowokacja GPU; „powołana” (wraz z tzw. Bractwem Państwowości Ukr.) w 1929 na użytek zbrodniczej rozprawy pseudosądowej nad czołowymi intelektualistami ukr. oraz hierarchami Ukr. Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego.

**ZWOLIŃSKI PRZEMYSŁAW** [Зволинський Пшемислав], 1914–1981, pol. językoznawca ukrainista, slawista; od 1953 prof. Uniwersytetu Warszawskiego, kierownik Katedry Filologii Ukr. (1953–1968); opracował (wraz z T. Lehrem-Splawińskim i S. Hrabcem) *Dzieje języka ukr. w zarysie* oraz zredagował (wraz z S. Hrabcem) *Słownik ukr.-pol.*; wśród licznych studiów wyróżniają się rozprawy o języku I. Kotlarewskiego.

**ZYZANIJ ŁAWRENTIJ** [Зизаній Лаврентій], ?–po 1633, duchowny prawosławny, pedagog, pisarz, tłumacz, filolog; gl. jego prace to *Hramatika słoweńska* i *Łeksys* (słownik cerkiewnosłowiańsko-ukr.).

# Ż

**ŻELEŹNIK (ZALIZNIK) MAKSYM** [ЗАЛИЗНЯК МАКСИМ], 1740–?, Kozak, przywódca powstania hajdamackiego w 1768; odniósł szereg zwycięstw, zdobywając Czerkasy, Korsuń i Humań, gdzie dokonano bestialskiej rzezi szlachty pol., Żydów i księży unickich; ogłosił się hetmanem Ukrainy; schwytyany przez Rosjan, zesłany na katorgę syberyjską (gdzie zmarł).

„**ŻINKA**” [„ЖИНКА”], ilustrowany miesięcznik społeczno-kulturalny dla kobiet wydawany od 1920; zakres treści – typowy dla pism kobiecych: rodzina, macierzyństwo, wychowanie dzieci, moda, kuchnia, budujące historie z życia wzięte itp.; jest wrażliwa na problematykę równouprawnienia płci i statusu społecznego kobiety ukr.; wśród licznych pism kobiecych, powstałych po 1991, są popularne też „Zinoczij Swit” i „Jewa”.

**ŻÓŁKIEW** [ЖОВКВА], m. rejonowe w obw. lwowskim, ok. 14 tys. mieszk.; znana od 1368 jako wieś Wynnyky; w 1598–1951 Żółkiew, a w 1951–1991 Nesterow (dla uczczenia lotnika ros., który zginął w pobliżu w 1914 walcząc z Austriakami); w XVI–XIX w posiadaniu Żółkiewskich, Sobieskich i Radziwiłłów; w 1682–1946 – działalność monasteru Bazylianów, dzięki której Ż. była ważnym ukr. ośrodkiem religijnym i kulturalno-oświatowym (m.in. drukarnia, wydawnictwo, pismo miesięczne „Misionar”), w 1992 do klasztoru powrócili zakonnicy; wśród zabytków m.in. renesansowy zamek Żółkiewskich i Sobieskich z 1594, renesansowa kolegiata z 1606–1623 z nagrobkami m.in. rodziny

Żółkiewskich, renesansowo-barokowa cerkiew św. Trójcy (*Trojička*) w zespole monasterskim Bazylianów z 1612–1905 oraz renesansowo-barokowa synagoga z 1692–1700.

**ŻÓŁTE WODY** [ЖОВТІ ВОДИ], m. rejonowe w obw. dnipro-petrowskim, ponad 60 tys. mieszk.; w 1957–1989 – „duma górnictwa radzieckiego” – profity z kopalni rudy uranowej; ob. bez perspektyw: pomimo likwidacji kopalni odkrywkowej nadal skażone radiacją (pył z hałd), stan zdrowotny ludności pogarsza się, duże bezrobocie (brak inwestycji); w 1648 w okolicy zwycięstwo wojsk kozacko-tatarskich pod komendą B. Chmielnickiego nad wojskami pol.

**ŻUK RADOŚLAW** [ЖУК РАДОСЛАВ], ur. w 1931, architekt ukr.-kanadyjski, mieszka w Montrealu; zasłynął z projektów cerkwi zbudowanych w Kanadzie (m.in. w Winnipeg, Toronto i Calgary) i USA (Rochester); realizuje koncepcję cerkwi-twierdzy, łącząc formy geometryczne z tradycją architektury bizantyjsko-ukr.

**ŻULYNSKI MYKOŁA** [ЖУЛИНСЬКИЙ МИКОЛА], ur. w 1940, krytyk i historyk literatury; od 1991 polityk, m.in. wicepremier rządu Ukrainy; członek rzeczywisty NANU i od 1992 dyrektor jej Instytutu Literatury im. Szewczenki w Kijowie; bada i opisuje ukr. proces literacki w XX; w pracy *Iz zabuttia – w bezsmertia* (1990) jako jeden z pierwszych przywrócił do obiegu literackiego wielu zakazanych przez Sowieców twórców ukr.

„**ŻURAWLI**” [„ЖУРАВЛИ”], ukr. chór męski w Polsce, założony w 1972 przez Jarosława Polańskiego; wysoki poziom śpiewaczy, w repertuarze muzyka klasyczna, cerkiewna i ludowa; za nazwę posłużył tytuł piosenki Bohdana Łepkiego (słowa) i Łewka Łepkiego (muzyka), mówiącej o losie wychodźców.

**ŻYDZI NA UKRAINIE** [ЄВРЕИ В УКРАЇНІ], najstarsza mniejszość narodowa i religijna na Ukrainie; w pocz. XX ok. 3 mln osób na

wszystkich ziemiach ukr., ob. 103,6 tys.; osiedlali się w kilku rzutach: po upadku judaistycznego państwa Chazarów w 964–965, w k. XV po wygnaniu z Niemiec przez Maksymiliana I oraz po zawarciu unii lubelskiej (1569); podejmowali działalność w dziedzinie handlu, rzemiosła i lichwiarstwa; postrzegani przez chłopów i Kozaków jako warstwa wyzyskująca, ponieśli w XVII–XVIII dotkliwe straty (w rzeziach B. Chmielnickiego zginęło ok. 100 tys., a z rąk hajdamaków ok. 50 tys.), co spowodowało migrację na Zachód; masowe wyjazdy następowały wtedy, gdy wzmagaly się dyskryminacyjna polityka władz (caratu i Sowietów) oraz antysemityzm ludności; w 1917–1921 ofiarą pogromów padło ok. 200 tys., a w 1941–1944 Niemcy hitlerowskie dokonały eksterminacji ok. 1,4 mln Ż. ukr.; emigracja (zwłaszcza do Izraela) trwa również dziś w warunkach Ukrainy niepodległej, której polityka wobec mniejszości narodowych jest zgodna ze standardami międzynarodowymi; ob. działają Uniwersytet Salomona w Kijowie, 2 teatry, 120 towarzystw społeczno-kulturalnych, ok. 30 gmin religijnych, szkoły niedzielne itp.; w ciągu tysiąclecia stworzyli na Ukrainie bogatą kulturę religijno-duchową oraz wnieśli duży wkład do dorobku Ukraińców.

**ŻYTECKI PAWŁO** [ЖИТЕЦЬКИЙ ПАВЛО], 1837–1911, filolog o szerokim profilu zainteresowań (językoznawstwo, folklorystyka, historia literatury), pedagog i działacz społeczny; wykładał w szkołach kijowskich, m.in. w Kolegium Pawła Gałagana; zapoczątkował badania nad fonetyką i historią ukr. języka literackiego; publikował prace poświęcone literaturze staroukr. oraz przykładowi artystycznemu (np. *O pieriewodach jewangelija na matorusskij jazyk*).

**„ŻYTIE I SŁOWO”** [„ЖИТЕ І СЛОВО”], czasopismo literacko-społeczne (dwumiesięcznik, później miesięcznik) ukazujące się w 1894–1897 pod red. I. Franki we Lwowie; ewoluowało od profilu etnograficzno-folklorystycznego do literacko-politycznego; współpra-

cowali z nim m.in. M. Drahomanow, Łesia Ukrainka, O. Makowej, W. Szczurat oraz Leon Wasilewski.

**ŻYTOMIERZ** [ЖИТОМІР], m. obwodowe nad rz. Teterew, ok. 300 tys. mieszk.; założony w IX, w 1320–1793 w składzie Litwy i Polski, od 1793 w Rosji; w XVIII–XIX ośrodek chasydzki; węzeł kolejowy, ośrodek przemysłowy (m.in. zakłady chemiczne, obrabiarek i mebli) oraz oświatowo-kulturalny (m.in. 3 uczelnie, 2 teatry, muzeum pisarza ros. W. Korolenki); wśród zabytków m.in. późnorennesansowa rzymskokatolicka katedra św. Zofii z 1737–1751 i sobór Przemienienia Pańskiego (*Preobrażenskiy*) w stylu neobizantyjskim z 1864.

**„ŻYWA ETYKA”** [„ЖИВА ЕТИКА”], wspólnota neopogańska rozwijająca się na Ukrainie i w Rosji; za jej założycieli uważa się rodzinę Rerichów: Mikołaja (1874–1947), jego żonę Olenę i syna Światosława; odwołuje się m.in. do hinduizmu, teozofii J. Bławatskiej i okultystycznych wątków słowiańskich; stoi na stanowisku jedności narodów „ruskich” (Rosjan, Białorusinów i Ukraińców), przypisując Rusi mistyczną rolę w dziejach ludzkości.

**„ŻYWOPIISNAJA UKRAINA”** [„ЖИВОПИСНАЯ УКРАИНА”], seria wydawnicza zapoczątkowana w 1844 przez T. Szewczenkę; miała prezentować krajobrazy ukr., wydarzenia historyczne i sceny rodzajowe z życia ludu; ukazały się 2 zeszyty; w 1861–1862 kontynuował ją Ł. Zemczużnikow jako dodatek do czasopisma „Osnowa”.

**ŻYWOTY ŚWIĘTYCH** [ЖИТІЯ СВЯТИХ], zbiory biografii osób duchownych i świeckich kanonizowanych przez Kościół; trafiły na Ruś-Ukrainę po 988, później do nich wprowadzono także żywoty świętych ruskich Olgi, Włodzimierza Wielkiego, Borysa i Gleba, Feodosija Peczerskiego i in.; dzielą się na *Czetji-Mineje*, prologi (zbiory związanych żywotów przeznaczonych do odczytywania podczas nabożeństw) i pateryki (żywoty zakonników).

## BIBLIOGRAFIA

(wybór)

- AFTANAZY R., *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 1–10, Wrocław 1991–1996.
- CHOROSZY J.A., *Huculszczyzna w literaturze polskiej*, Wrocław 1991.
- BEAUVOIS D., *Walka o ziemię. Szlachta polska na Ukrainie prawobrzeżnej pomiędzy caratem a ludem ukraińskim. 1863–1914*, tł. K. Rutkowski, Sejny 1996.
- CZYŻEWSKYJ D., *Istoria ukraińskiej literatury*, Ternopil 1994.
- Encyklopedia ukrajinoznawstwa*, red. W. Kubijowycz, cz. I, t. 1–3; cz. II, t. 1–11, Miunchen–Nju-Jork 1949–1995.
- HOLUBENKO P., *Ukraina i Rosja u switli kulturnych wzajemyn*, Kyjiw 1993.
- HRINCZENKO B., *Słownik ukraińskiej mowy*, t. 1–4, Kyjiw 1958.
- HRUSZEWSKYJ M., *Istoria ukraińskiej literatury*, t. 1–3, Kyjiw 1993.
- HRYCAJ M.S., MYKYTAŚ W.Ł., SZOŁOM F.J., *Dawna ukraińska literatura*, Kyjiw 1978.
- HRYCAK J., *Historia Ukrainy. 1772–1999*, tł. K. Kotyńska, Lublin 2000.
- Istoria ukraińskiej literatury XIX stulecia*, red. M.T. Jacenko, t. 1–3, Kyjiw 1995–1997.
- Istoria ukraińskiej literatury XX stulecia*, red. W.H. Donczyk, t. 1–2, Kyjiw 1998.
- JAKOWENKO N., *Historia Ukrainy od czasów najdawniejszych do końca XVIII wieku*, tł. O. Hnatiuk i K. Kotyńska, Lublin 2000.
- JAKYMOWYCZ B., *Zbrojni syły Ukrainy*, Lwów 1996.
- KONONENKO P.P., *Ukrajinoznawstwo*, Kyjiw 1994.
- KOZULA O., *Zinły w istorii Ukrainy*, Kyjiw 1993.
- Kultura i pobyt naselennia Ukrainy*, red. W.I. Naulko, Kyjiw 1993.
- KYRCZIW R.F., *Ukraiński folklor u polskiej literatury (period romantyzmu)*, Kyjiw 1971.
- „*Literatura Ukrainy*”, tygodnik Związku Pisarzy Ukrainy, red. W. Pluszcz, 1995–2003.
- Literaturoznawczy słownik-dowidnyk*, red. R.T. Hromjak, J.I. Kowaliw, W.I. Teremko, Kyjiw 1997.
- ŁESIÓW M., *Ukraina wczoraj i dziś*, Lublin 1995.
- MICHNA E., *Lemkowie. Grupa etniczna czy naród?*, Kraków 1995.
- „*Nasze Słowo*”, tygodnik Związku Ukraińców w Polsce, red. I. Szczerba, M. Werbowy, 1995–2003.
- NECZUJ-ŁEWYCKYJ I., *Switohład ukraińskiego narodu*, Kyjiw 1992.
- NIEUWAŻNY F., *O poezji ukraińskiej. Od Iwana Kotlarewskiego do Liny Kostenko*, Białystok 1993.
- NIKOŁAJEWA T., *Istoria ukraińskiego kostiuma*, Kyjiw 1996.
- OHIJENKO I., *Ukraińska kultura*, Kyjiw 1991.
- OLSZAŃSKI T.A., *Historia Ukrainy XX w.*, Warszawa 1994.
- PAWLUCZUK W., *Ukraina. Polityka i mistyka*, Kraków 1998.
- PIWTORAK H., *Ukrajinci: zwiidky my i nasza mowa*, Kyjiw 1993.
- PODHORODECKI L., *Dzieje Kijowa*, Warszawa 1982.
- PODHORODECKI L., *Dzieje Lwowa*, Warszawa 1993.
- POHREBENNYK F., *Ukraiński pisni-himny*, Kyjiw 1992.
- Polonistyka radziecka. Literaturoznawstwo*, red. B. Białokozowicz, Warszawa 1985.
- Religijnoznanawczy słownik*, red. A. Kołodnyj i B. Łobowyk, Kyjiw 1996.
- Rybo-Wino-Kur. Antologia literatury ukraińskiej ostatnich dwudziestu lat*, red. O. Hnatiuk, Warszawa 1994.
- SEMCZYSZYN M., *Tysiacza rokiw ukraińskiej kultury*, Kyjiw 1993.
- SERCZYK W.A., *Historia Ukrainy*, Wrocław 1990.



- SKURATTWŃSKYJ W., *Swiatweczir*, t. 1–2, Kyjiw 1994.
- Słownik kultury dawnych Słowian*, red. L. Leciejewicz, Warszawa 1990.
- STEPOWYK D., *Istorija ukrajinskoji ikony X–XX stolit'*, Kyjiw 1996.
- SZCZERBAKIŃSKYJ W., *Ukrajinske mystectwo*, Kyjiw 1995.
- SZEWCZENKO Ł.J., RIZUN W.W., ŁYSENKO J.W., *Suczasnna ukrajinska mowa. Dowidnyk*, Kyjiw 1996.
- TORZECKI R., *Polacy i Ukraińcy. Sprawa ukraińska w czasie II wojny światowej na terenie II Rzeczypospolitej*, Warszawa 1993.
- Ukraina. Nauka i Kultura. Szczoricznyk*, t. 25–28, Kyjiw 1989–1994.
- Ukrajinska chudoźnia kultura*, red. I.F. Laszenko, Kyjiw 1996.
- Ukrajinska literaturna encykłopedija*, red. I.O. Dzewerin, t. 1–3, Kyjiw 1988–1995.
- Ukrajinska radianska encykłopedija*, red. M. Bażan, t. 1–16, Kyjiw 1959–1964.
- UNTERMAN A., *Encykłopedia tradycji i legend żydowskich*, t. O. Zienkiewicz, Warszawa 1994.
- WERWES H., *Tam, gdzie lkwyy srebrne fale plyną. Z dziejów stosunków literackich polsko-ukraińskich w XIX i XX wieku*, t. M. Jurkowski, Warszawa 1972.
- WITKOWSKI W., *Język ukraiński*, Kraków 1968.

## INDEKS OSOBOWY

### A

Achmatowa Anna 177  
Afanasjew-Czużbyński Oleksandr 9  
Ajwazowski Iwan 9, 46  
Aldona, żona Kazimierza Wielkiego 96  
Aldrich Robert 171  
Aleksander I, car Rosji 100, 232  
Aleksander II, car Rosji 32, 60, 142, 159  
Aleksander Newski, św. 144  
Aleksandrow Grigorij 98  
Aleksij II, patriarcha 11  
Ałczewska Chrystia 11  
Ałczewska Chrystyna 11  
Ałczewski Iwan 11  
Ałczewski Oleksij 11  
Amosow Mykoła 12  
Anders Władysław 60, 242  
Andrijewska Emma 12, 74, 216  
Andriej Bogolubski 258  
Andrijaszuk Roman 12  
Andrijenko-Neczytajło Michel (Mychajło) 120  
Andruchowicz Jurij 12, 32, 62, 85, 127, 139, 153, 185, 192  
Andrzej Apostoł, św. 12, 31, 102  
Andrzej, książę halicki 198  
Anhelyna Pasza 13  
Anna Jarosławówna 13  
Antonenko-Dawydowicz Borys 13, 128, 133  
Antonij Peczerski 13, 226  
Antoniw Wasyl 134, 240  
Antonow Ołeh 13  
Antonowicz Dmytro 246  
Antonowicz Wołodymyr 13, 14, 37, 79, 83, 181  
Antonowiczowie Tetiana i Omelian 143  
Antonycz Bohdan Ihor 7, 13, 127, 134, 157, 159, 216  
Antropow Aleksiej 135  
Apollinaire Guillaume 262  
Apostoł Danyło 210  
Archipenko Oleksandr 14, 17, 59, 82, 109, 120, 160, 173, 178, 183, 216, 222, 225

Arkas Mykoła 15, 166  
Artiom (Siergiejew) Fiodor 16  
Artiuszenko W. 68  
Askold, książę kijowski 147  
Atanazy, św. 177  
August III, król pol. 144  
Avenarius Richard 135  
Awagian Saszko 24  
Awdijewski Anatolij 244  
Axentowicz Teodor 84

### B

Baal Szem Tow z Międzyboża 36  
Babel Izaak 117  
Babij Ołeh 153  
Babowal Roman 239  
Bachmetiuk Oleksandr 111  
Baczynski Julian 87, 236  
Baczynski Omelian 229  
Baczynski Wasyl 218  
Bahalij Dmytro 19, 67, 194, 230  
Bahriany Iwan 19, 60, 245  
Bajko Danyjila, Maria i Nina (siostry) 19  
Bajuł Oksana 239  
Bajurak Wasyl 167  
Bakszyszew Illaz 228  
Baley Stefan 20  
Balmain Jakiw de 146  
Balzak Honoré de 24, 252  
Bałaban Oleksandr 228  
Banach Andrzej 160  
Bandera Stepan 20, 134, 167, 212, 222  
Bandinelli 193  
Barabas Jurij 21  
Baraniuk Petro 111  
Baranowicz Łazar 21  
Barbara, św. 226  
Barbon Piotr 42, 110, 193  
Barka Wasyl 21, 26, 60, 72  
Bartłomiej I, patriarcha 21  
Barwinok Hanna 63, 175

- Barwinski Ołeksandr 22, 156, 157  
Barwinski Wasyl 22, 88  
Basystiuk Olha 22  
Bazskircewa Maria 22  
Battaglia Gwido 237  
Batu-chan 22, 236, 264  
Bauer Konrad 39  
Bazyli Wielki, św.  
Bazylewicz Anatolij 61  
Bażan Mykoła 23, 61, 159, 170, 180  
Beauplan Guillaume Le Vasseur de 23, 235  
Beavois Daniel 118  
Bejlis Mendel 23, 110  
Belza Igor 23  
Beniuk Bohdan 228  
Berdnyk Oleś 24, 203, 243  
Beretti Wikentij 24, 208  
Berezowski Maksym 25, 152, 166, 225  
Bereżny Wasyl 203  
Berg Allan 90  
Berynda Pamwo 25  
Bezborod'kowie 126  
Biberowicz Iwan 229  
Bielawski Ołeksandr 218  
Bielowski August 249  
Bieriezin Jefim 227  
Bilaszewski Mykoła 14, 27, 87  
Bilasz Ołeksandr 27, 177  
Bilecki Leonid 27, 130  
Bilecki Ołeksandr 27, 118  
Bilecki-Nosenko Pawło 27  
Bilodid Iwan 27, 97, 207  
Bilokur Kateryna 28, 81, 176, 223  
Bilozerski Wasyl 169  
Bilyk Iryna 28  
Bilyk Iwan 28, 185, 203  
Bilyk Iwan (Rudczenko) 153  
Bilyk Mychajło 196  
Bilykowie 166  
Bławacki Wołodymyr 28  
Bławatska Jelena 268  
Bobyński Wasyl 153  
Bock Jerry 12  
Bodianski Osyp 28  
Bogdanow Aleksandr 186  
Bogdanowicz Ippolit 177  
Bogolubow Mykoła 28  
Bohacki Pawło 245  
Bohatyrczuk Fedir 218  
Boholubow Juchym 218  
Bohomolec Ołeksandr 28  
Bohun Iwan 29, 126  
Bojan 29  
Bojczuk Bohdan 29, 74  
Bojczuk Mychajło 17, 29, 69, 148, 158, 171  
Bokszaj Josyp 29  
Bolesław Chrobry 264  
Bolesław Śmiały 52  
Bołchowitinow Jewfymij 29  
Bolesławski Josyp 218  
Bona Sforza d' Aragona 21  
Bondarczuk Serhij 30  
Borecki Hiob 30  
Borodaj A. 183  
Borodaj Wasyl 30  
Borowy Wasyl 247  
Borowykowski Łewko 19, 20, 30, 36  
Borowykowski Wołodymyr 74, 104  
Bortnianski Dmytro 30, 73, 101, 152, 166, 201, 225, 225  
Borys i Gleb, św. 31, 226, 268  
Brajczewski Mychajło 14, 31  
Branicka Aleksandra 25  
Brecht Bertold 199  
Briuchowecka Łarysa 104  
Briuchowecki Wiaczesław 9  
Brodski W. 68  
Brzuchowiecki Iwan 42, 198  
Bubka Serhij 32  
Büchner Georg 90  
Buczaccy 95  
Buczowski Leopold 236  
Buczma Amwrosij 25, 33, 228  
Budionny Siemion 40  
Bulba Taras (Borowec T.) 204  
Bułachowska Julia 33, 182  
Bułachowski Leonid 33, 97  
Bulhakow Michail 12  
Buraczek Mykoła 33, 120, 150, 192, 202, 217  
Burewij Kost' 172  
Bürger Gottfried August 30  
Bursa Andrzej 258  
Bury Stanisław Edward 33, 231  
Busol Wiaczesław 207

Bużko Dmytro 202  
 Byczko Walentyn 128  
 Bykow Leonid 67  
 Byron George Gordon 143

## C

Caldoni Vittoria 133  
 Całyk Stanisław 98  
 Canaletto Bernardo Bellotto 71  
 Ceauşescu Nicolae 241  
 Celan Paul 45  
 Chanenko Mychajło 198  
 Chanenkowie Bohdan i Warwara 36, 143, 150  
 Charczuk Borys 36  
 Charytonenkowie 46  
 Chasewicz Nił 67  
 Chmeluk Wasyl 216  
 Chmielnicki Bohdan Zenobi 14, 24, 28, 29,  
 36, 38, 43, 78, 98, 104, 111, 114, 118, 144,  
 159, 164, 171, 175, 181, 196, 215, 221,  
 222, 231, 237, 254, 263, 267, 268  
 Chmielnicki Jerzy 198  
 Chodkiewicz Jan Karol 22, 38  
 Cholodny Mykoła 38  
 Cholodny Petro 38  
 Chomenko Iwan 26  
 Chorolec Łarysa 193  
 Chotkewicz Hnat 38, 84, 119, 158, 161  
 Chropko Petro 79  
 Chruszczow Nikita 38, 108, 163  
 Chucijew Marlen 259  
 Chwojka Wikentij 158  
 Chwyłowy Mykoła 17, 39, 46, 62, 78, 88, 141,  
 158, 167, 171, 199, 202, 245, 249  
 Conrad-Korzeniowski Joseph 24  
 Curzon George 127, 262  
 Cwilyk Pawlyna 111  
 Cwyhun Maria 252  
 Cybulko Wołodymyr 40, 127  
 Cybulski Henryk 63  
 Cyryl i Metody, św. 41, 96, 102  
 Cyryl Turowski 41  
 Czajkowski Andrij 41  
 Czajkowski Michał 244, 251  
 Czajkowski Piotr 41, 81, 114, 128  
 Czaly Sawa 41  
 Czapski Tadeusz 126  
 Czarniecki Stefan 215  
 Czartoryscy 16, 111  
 Czartoryska Katarzyna 169  
 Czebykin Andrij 43  
 Czechow Antoni 93, 177  
 Czemerys Walentyn 13, 43  
 Czendej Iwan 44  
 Czepelykowie Wołodymyr i Oleksij 44, 93  
 Czerednyczenko Dmytro 128  
 Czeremszyna Marko 44, 225  
 Czereszniowski Mychajło 44, 178, 231  
 Czerkasenko Spyrydon 44  
 Czerwertynski Hryhorij 169  
 Czornowil Władysław 46, 56, 197, 243, 244,  
 245, 264  
 Czorny, książę czernihowski 42  
 Czubaj Taras 178  
 Czubynski Pawło 46, 86, 177, 251  
 Czumak Wasyl 46, 159  
 Czuprynin Wołodymyr 265  
 Czuprynka Hryćko 47, 146, 161  
 Czuraj Marusia 47  
 Czykałenko Jewhen 47, 191  
 Czyngis-chan 22  
 Czyżewski Dmytro 47, 67, 79, 129, 130, 175,  
 193  
 Czyżow Ihor 66

## D

Dachno Wołodymyr 66  
 Dal Władimir 177  
 Dali Salvador 199  
 Danczenko Serhij 49  
 Daniel Halicki 49, 125, 126, 199  
 Daniel Więzień 187  
 Danilewski Grigorij 177  
 Daniłowicz Jan 165  
 Dante Alighieri 101  
 Danyło, ihumen 38  
 Dańkewicz Kostiantyn 20, 166, 184, 229, 250  
 Darahan Andreas 183  
 Darahan Jurij 186  
 Daszkewicz Jarosław 49  
 Daszkewicz Roman 49  
 Daszkijew Mykoła 203  
 Davies Norman 118  
 Dawydenko W. 68

- Dawydowski Hryhorij 232  
 Dąbrowski Witold 65  
 Dej Oleksij 188  
 Demianiuk Iwan 14, 49  
 Demucki Danyło 49  
 Denikin Anton 16, 25, 46, 49, 56, 139, 175,  
 214, 242  
 Derehus Mychajło 50  
 Derżawyn Wołodymyr 50  
 Diderot Denis 135  
 Diduła Roman 13  
 Didycki Bohdan 149  
 Dilecki Mikołaj 50, 152  
 Dir, książę kijowski 147  
 Długosz Jan 125  
 Dmytrenko Oleksij 128  
 Dmytryk Edward 51  
 Dnistrianski Stanisław 52, 246  
 Dobroniega Maria 52  
 Dobryłowski Julian 249  
 Dold-Mychajłyk Jurij 21, 121  
 Dolińska Maria 231  
 Doliński Łukasz 208  
 Dołęga-Chodakowski Zorian 52, 63, 140, 177  
 Dombrowski Wasyl 98  
 Domenici Paweł (Rzymianin) 42, 193  
 Donatello 36  
 Doncow Dmytro 52, 155, 158  
 Donczyk Witalij 79  
 Donec Mychajło 53  
 Donskoj Mark 247  
 Doroszenko Dmytro 53  
 Doroszenko Petro 53, 198  
 Dostojewski Fiodor 249, 251  
 Dowbusz Oleksa 53, 94, 126, 167  
 Dowhań Borys 39  
 Dowżenko Oleksandr 17, 21, 23, 49, 53, 59,  
 62, 66, 67, 115, 158, 219, 225, 245, 259,  
 263, 265  
 Dracz Iwan 53, 59, 62, 127, 157, 159, 180,  
 187, 192, 220  
 Drahomanow Mychajło 54, 60, 63, 65, 77, 79,  
 83, 87, 141, 168, 171, 172, 199, 268  
 Draj-Chmara Mychajło 54, 158  
 Drobjasko Jewhen 129  
 Drozd Wołodymyr 54, 81  
 Dubrowski Pawło 104  
 Duchnowicz Oleksandr 55  
 Duć-Fajfer Helena 134  
 Duncan Isadora 223  
 Dymitrow Georgi 172  
 Dzerżyński Iwan 57  
 Dzierżyński Feliks 51  
 Dzewerin Ihor 61  
 Dziuba Iwan 57, 121, 188, 199, 219  
 Dżus Wasyl 244
- E**  
 Eisenhower Dwight Dawid 104, 183  
 Eisenstein Siergiej 163  
 Elżbieta, carowa ros. 196  
 Ellan-Blakytyn Wasyl 30, 60, 78, 172  
 Eufemia, córka księcia litewskiego Giedymina  
 96  
 Eupraksja (Adelheid) 63
- F**  
 Fadijew Aleksandr 116  
 Falkiński Dmytro 65  
 Falz-Fein Friedrich 16  
 Faulkner William 199  
 Feddecki Alfred 66  
 Fed'kowicz Jurij 45, 63, 65, 84, 105, 123, 162,  
 189  
 Fedoriw Roman 45, 57  
 Fellner Ferdinand 45, 229  
 Feodosij Peczerski 65, 226, 268  
 Fesinger Sebastian 208  
 Feszczenko-Czopiwski Iwan 66, 116  
 Filewicz Michał 208  
 Filip I z Kapetyngów 13, 168  
 Filaret, patriarcha 113  
 Filatow Wołodymyr 67  
 Fiodorow Iwan 55, 60, 67  
 Fio! Szwajpolt 68  
 Firlejowie 205  
 Fiszbajn Mojsej 68  
 Franciszek I Habsburg 246  
 Franko Iwan 10, 15, 22, 29, 31, 49, 54, 59, 60,  
 62, 65, 69, 71, 81, 87, 90, 93, 94, 97, 110,  
 118, 119, 127, 128, 129, 131, 138, 143,  
 164, 166, 171, 180, 187, 191, 202, 206,

- 213, 215, 220, 232, 239, 252, 257, 265,  
268
- Fromm Erich 36
- Fużenko Anatolij 148
- Fylypowicz Pawło 69, 158
- G**
- Galatowski Joannicjusz 71
- Galagan Hryhorij 71, 107
- Galagan Paweł 268
- Galaganowie 143
- Gauss Carl Friedrich 169
- Gawatowicz Jakub 89, 210, 229
- Gay Mykoła 71, 191
- Gerhard Jan 213
- Gerulak S. 216
- Getz Lew 174
- Giedroyc Jerzy 72, 196
- Giedymin, książę litewski 165
- Gizel Innocenty 72
- Glier Reinhold 81
- Glinka Michail 84, 99
- Głowiakowicz Stanisław i Zofia 231
- Gniedicz Mikołaj 177
- Gocz Fedir 150
- Goethe Johann Wolfgang 69
- Gogol Mikołaj 21, 41, 50, 57, 59, 73, 80, 126,  
139, 144, 153, 160, 169, 177, 185, 195,  
210, 219, 226, 227, 230, 232
- Gogol (Hohol) Wasyl 228
- Gomółka Mikołaj 95
- Gonta Iwan 73, 107
- Gorbaczow Michail 176
- Goszczyński Seweryn 101, 218, 236, 244
- Gounod Charles 80
- Goya Francisco 36, 71
- Grendża-Donski Wasyl 74
- Griekow Boris 230
- Grzegorz XIII, papież 74
- Grzegorz Palamas 251
- Gudzij Mykoła 75
- Guramiszwili Dawid 151
- H**
- Habsburg Wilhelm 77
- Hajdaj Zoja 77
- Hakman Jewhen 77
- Haller Józef 16
- Hałan Jarosław 78, 171, 202
- Hannower Natan 14
- Hańska Ewelina 24, 252
- Harasymowicz Jerzy 78
- Harkusza Semen 78
- Helmer Hermann 45, 229
- Henryk I z Kapetyngów 13
- Henryk IV, cesarz rzymski 63
- Henryk Wysoki 63
- Herbel (Gierbiel) Mykoła 78
- Hermanaryk, król Gotów 44, 73
- Hilarion 26, 79, 184, 207
- Hirniak Josyp 25, 79, 162
- Hlibow Łeonid 19, 79, 126
- Hładki Josyp 204
- Hłazowy Paweł 79, 121
- Hłuszczenko Mykoła 80
- Hłuszkow Wiktor 80
- Hmyria Borys 80, 229
- Hnatiuk Dmytro 80, 229
- Hnatiuk Mykoła 179
- Hnatiuk Oła 80, 231
- Hnatiuk Wołodymyr 22, 63, 80
- Hnatyshyn Ramon John 80, 240
- Hnatyszyn Andrij 152
- Hnizdowski Jakiw 80, 178, 225
- Hobdycz Mykoła 38
- Hochberger Juliusz 246
- Hoffman Jerzy 164, 215
- Hofmann Jan Gotfryd 134
- Hojanowie Mychajło i Maria 143
- Holdenberh Lew 26
- Hollender Tadeusz 231
- Holoborod'ko Wasyl 80, 103, 247
- Hołowacki Jakiw 11, 81, 198, 218, 249
- Hołowko Andrij 81, 157, 179
- Hołubowicz Wsewołod 35
- Holy Hnat 41
- Holyńska Tatiana 81, 231
- Homer 197, 217, 230
- Honczar Iwan 81
- Honczar Nazar 127, 136
- Honczar Oleś 34, 44, 62, 81, 161, 185, 216,  
219
- Horbacz Anna-Halja 82
- Horbacz Oleksa 81, 175, 246

Horbaczewski Iwan 82  
 Horczynski Anatolij 177  
 Hordynski Światosław 82  
 Horłowy Mychajło 82  
 Horobec Ruslan 61  
 Horodecki Władysław 151  
 Horovitz Vladimir 24  
 Horyń Mychajło 56, 82, 244  
 Horyń Bohdan 82, 244  
 Hrabec Stefan 266  
 Hrabianka Hryhorij 125, 171  
 Hrabowicz Hryhorij 82, 118, 220  
 Hrabowski Pawło 82, 129  
 Hrabowski Wiktor 94  
 Hrebinka Jewhen 11, 19, 82, 126, 185, 203, 230  
 Hrinchenko Borys 13, 31, 63, 82, 126, 128, 177, 191, 207  
 Hruszewski Mychajło 28, 35, 39, 44, 79, 83, 143, 157, 186, 199, 210, 230, 231, 238  
 Hrycenko Oleksandr 121  
 Hryciuk Mychajło 148  
 Hryckowian Jarosław 83, 130  
 Hryhorenko Petro 83, 158  
 Hryhorij, ihumen 64  
 Hryhorjew Matwij 12, 16, 83, 231  
 Hryhorowicz-Barski Iwan 35, 83, 115  
 Hryhorowicz-Barski Wasyl 83  
 Hrynewecki Iwan 229  
 Hryszczenko Oleksa 59, 82, 83, 120, 178  
 Hucalo Jewhen 34, 62, 81, 84  
 Huculak Erast 143  
 Hughes John 53  
 Hugo Wiktor 143  
 Hulak Mykoła 31  
 Hulak-Artemowski Petro 19, 84, 115, 182  
 Hulak-Artemowski Semen 20, 84, 152, 156, 165, 166, 176, 195, 201, 204, 228, 229, 262  
 Humboldt Wilhelm von 184  
 Humecka Łukia 182  
 Humenna Dokia 85  
 Hunczak Taras 85  
 Huszalewicz Iwan 86, 149  
 Huzar Lubomyr 85  
 Huzar Olha 65

## I

Igor, książę kijowski 87, 166, 234  
 Igor Światosławowicz 87, 94, 225  
 Ilczenko Oleksandr 139, 185  
 Ilja, św. 226  
 Illenko Jurij 59, 67, 87, 99, 100, 143  
 Ilarion zob. Hilarion  
 Indruch Rudolf 40  
 Innocenty IV, papież 49  
 Irczan Myrosław 89, 162  
 Irwanec Oleksandr 32, 89, 153  
 Isajewicz Jarosław 90  
 Iwan III, książę moskiewski 237  
 Iwanczenko Rajisa 90  
 Iwanczuk Wasyl 218  
 Iwanenko Oksana 128, 185  
 Iwanow Andriej 133  
 Iwanow Wiktor 67  
 Iwanyczuk Roman 90, 185  
 Iwasiuk Mychajło 103  
 Iwasiuk Wołodymyr 103, 177  
 Izdryk Jurij 90  
 Iziasław Jarosławowicz 208  
 Izmajłow Enwer 152, 228  
 Izydor, metropolita 91

## J

Jablonska Tetiana 30, 93  
 Jacenko Mychajło 79, 93  
 Jachimowicz Hryhorij 253  
 Jachnenkowie 40  
 Jackiw Mychajło 148, 161  
 Jacyk Petro 143  
 Jakowczenko Mykoła 44, 93  
 Jakowliw Andrij 244  
 Jakóbiec Marian 81, 93, 237  
 Jan XXIII, papież 206  
 Jan Chrzyciel, św. 226, 229  
 Jan Kazimierz, król pol. 24, 246  
 Jan Paweł II, papież 93, 148, 155, 219  
 Jan z Damaszku, św. 68  
 Janczuk Mykoła 138  
 Janczuk Oleś 72  
 Janiw Wołodymyr 94, 246  
 Janowska Lubow 255  
 Janowski Jurij 94, 158, 161, 202, 249, 253  
 Janów Jan 94

- Jaremczuk Nazarij 259  
 Jaremenko Wasyl 207  
 Jarocki Władysław 84  
 Jarosław Mądry 13, 27, 52, 94, 142, 143, 167, 176, 199, 209, 264  
 Jarosław Osmomysł 94, 254  
 Jarosławna 94  
 Jaroszenko Mykoła 94, 151, 191  
 Jaroszyński Józef 84  
 Jastremski Julian 94  
 Jastrzębicc-Kozłowski Czesław 231  
 Jaworiwski Wołodymyr 28, 95, 128, 139  
 Jawornycki Dmytro 32, 63, 95  
 Jaworski Kazimierz Andrzej 231  
 Jaworski Stefan 95, 128  
 Jazłowieccy 95  
 Jefremow Jewhen 54  
 Jefremow Serhij 79, 95, 118, 220, 238  
 Jefymenko Petro 95  
 Jerszow Konstantyn 67  
 Jerzy, św. 115, 177, 226  
 Jerzy Bolesław, książę halicki 96, 237  
 Jerzy Lwowicz, książę halicki 96  
 Jerzy z Drohobycza 96, 128, 251  
 Jewison Norman 12  
 Jewszan Mykoła 96, 118, 146  
 Jewtuszenko Jewgienij 19  
 Jezus Chrystus 12, 60, 87, 97, 119, 127, 249, 265  
 Jędrzejewicz Jerzy 160, 231  
 Jiżakewicz Iwan 97, 157  
 Johansen Majk 97, 128, 265  
 Jordanes, kronikarz 14, 207  
 Józef, św. 179  
 Józef II, cesarz austriacki 88  
 Józef II, patriarcha Konstantynopola 91  
 Jura Hnat 98, 117, 157, 228  
 Jurkewicz Pamfyl 67, 98  
 Jurkowski Marian 98, 157, 238  
 Juszczenko Wiktor 173  
 Juszczyński Andrij 23
- K**
- Kacnelson Abram 99  
 Kaczurowski Ihor 99  
 Kadeniuk Łeonid 168  
 Kadocznikowa Łarysa 99  
 Kadyrowa Łarysa 99, 228  
 Kaganowicz Łazar 99, 108  
 Kaharlycki Mykoła 28  
 Kalczenko Halyna 39, 99  
 Kalinin Kostiantyn 100  
 Kalinowscy 233  
 Kalniszewski Petro 100  
 Kaluta Wilen 100  
 Kalyneć Ihor 78, 100, 247  
 Kalyneć Iryna 100, 127  
 Kapnist Wasyl 16, 101, 177, 189  
 Kapnistowie 134  
 Karamanow Alemdar 228  
 Karamzin Nikołaj 230  
 Karazyn Wasyl 36, 101, 246  
 Karmanski Petro 60, 101, 148, 239  
 Karmeluk Ustym 101  
 Karol X Gustaw, król Szwecji 222  
 Karol XII, król Szwecji 28, 106, 143, 182, 222  
 Karpenko Witalij 188, 250  
 Karpenko-Kary Iwan 41, 46, 54, 102, 108, 201, 228, 232  
 Karpiński Franciszek 84  
 Kasijan Wasyl 102, 225  
 Kasjan Mirosław 102  
 Katarzyna II, carowa ros. 32, 51, 78, 100, 101, 102, 107, 135, 184, 196, 204  
 Kawaleridze Iwan 67, 102, 183  
 Kawecki Rostysław 102  
 Kazan Elia 171  
 Kazimierz Odnowiciel, książę pol. 52  
 Kazimierz Wielki, król pol. 96, 179, 199  
 Kedryn Iwan 102  
 Kernycki Iwan 65  
 Kierkegaard Sren 140  
 Kij, jego bracia Szczek, Chorew i siostra Łybid' 103  
 Kirow Siergiej 104  
 Kisiel Adam 104  
 Kistiakowski Jurij 104  
 Klemens, papież, św. 10, 246  
 Kliczkowie Witalij i Wołodymyr (bracia) 105  
 Kliment Smolatycz 105  
 Klodt Piotr 255  
 Klonowic Sebastian Fabian 128, 195, 196  
 Kłech Władysław 105  
 Klen Jurij 33, 105, 158



- Kłoczowski Jerzy 155, 237  
Kłymkowicz Ksenofont 45  
Kobrynska Natalia 11, 65, 105, 175  
Kobylanska Olha 3-4, 45, 105, 146, 157, 245  
Kobylica Łukian 105  
Koc Marian 143  
Kociubynska Mychajłyna 62, 106  
Kociubynski Mychajło 31, 39, 46, 49, 59, 62, 84, 88, 106, 119, 128, 135, 145, 146, 167, 171, 192, 253  
Koczerha Iwan 54, 106, 143  
Koczubej Motria 127, 128  
Koczubej Wasyl 106, 127, 128  
Koczubejowie 50, 153  
Koczur Hryhorij 106, 129, 247, 257  
Kolberg Oskar 107  
Kolesnyk Stepan 128  
Kolessa Filaret 63, 107, 108, 177, 242  
Kolessa Oleksandr 97, 107, 108  
Kolodub Łew 114  
Komarnicki Jan 179  
Konaszewicz-Sahajdaczny Piotr 22, 38, 109, 143, 201, 233  
Kondratiuk Jurij 109  
Kondzelewicz Jow 141  
Koniecpolscy 179  
Kononenko Petro 238  
Konowalec Jewhen 109, 167, 214, 243  
Konstantyn IX Monomach, cesarz Bizancjum 42, 254  
Konyski Heorhij 89, 110, 128, 180  
Konyski Oleksandr 63, 86, 110, 157  
Kopernik Mikołaj 96, 102  
Koptiłow Wiktor 202  
Kopystynski Zachariusz 110, 129  
Kopystynski Teofil 110  
Korczynski Dmytro 245  
Kordun Wiktor 103  
Koreccy 111  
Korijatowiczowie 16  
Korniakt Konstanty 110  
Korniejenko Agnieszka 110  
Kornijczuk Oleksandr 54, 110, 222, 250, 257  
Korolenko Władimir 110, 177, 268  
Koroliw-Stary Wasyl 105  
Korolow Siergiej 109  
Korolewa Natalia 110  
Korotycz Witalij 105, 110, 159  
Korsz Fedir 111  
Korwin Maciej 192  
Korzeniowski Józef 45, 84, 251  
Kos-Anatolski Anatolij 19, 20, 111, 146  
Kosiaczenko Wiktor 80  
Kosior Stanisław 108, 111  
Kosiw Mychajło 245  
Kossow Sylwestr 111  
Kostecki Ihor 26, 111  
Kostenko Lina 41, 47, 59, 62, 111, 127, 180, 185, 188, 192  
Kostin Ihor 68  
Kostiuk Hryhorij 111  
Kostiuk Platon 112  
Kostomarow Mykoła 31, 36, 63, 79, 112, 120, 144, 148, 169, 194, 195, 201, 230  
Kosynka Hryhorij 112, 133  
Koszeliwec Iwan 112, 121  
Koszyc Oleksandr 112, 188, 225  
Kotlarewski Iwan 6, 33, 50, 54, 61, 62, 63, 85, 96, 97, 98, 99, 104, 108, 113, 119, 122, 139, 142, 144, 157, 175, 180, 182, 185, 201, 202, 203, 219, 228, 232, 254, 255, 257, 266  
Kotorowicz Bohodar 114  
Kowzun Pawło 59, 102  
Kowalenko Lidia 232  
Kowacz Iwan 114  
Kowacz Mychajło 114  
Kowalska Walentyna 143  
Kowińska Oleksandr 85  
Kownir Stepan 114  
Kowpak Sydir 114  
Kozak Edward 102  
Kozak Stefan 115, 144, 238  
Kozłaniuk Petro 115  
Kozłowski Iwan 115  
Kozycki Pyłyp 115, 188  
Kozymyrenko Mychajło 115  
Krasowski-Włoch Piotr 193  
Kraszewski Józef Ignacy 212  
Krawczenko Iwan 106  
Krawczenko Ulana 116, 175  
Krawczuk Leonid 11, 116, 178, 186  
Krawczuk Mychajło 116  
Krewza Łew 110

- Kropotkin Piotr 12  
 Kropywnycki Marko 54, 108, 117, 144, 202, 228  
 Kruk Hryhorij 82, 117  
 Kruszelnicka Salomea 117, 225  
 Kruszelnycki Antin 117  
 Kruszelnycki Marian 25, 117, 227, 228  
 Krawicz Dmytro 218  
 Kryżaniwski Andrij 85  
 Kryczewski Fedir 88, 117, 118  
 Kryczewski Wasyl 17, 74, 88, 117, 118, 158, 182, 202, 265  
 Krymski Ahatanhel 93, 118, 129, 168  
 Krypjakewicz Iwan 118  
 Krysztofowicz Afrykan 118  
 Krywonohow Jurij 252  
 Kubijowicz Wołodymyr 61, 120  
 Kuczma Leonid 95, 120, 169, 173, 186  
 Kuczynski Wołodymyr 228  
 Kuindży Archyp 120, 142  
 Kulczycka Olena 120  
 Kulisz Mykoła 17, 25, 34, 59, 108, 117, 120, 122, 130, 192, 193, 222, 232, 249  
 Kulisz Pantelejmon 26, 31, 34, 42, 60, 62, 63, 71, 79, 87, 118, 121, 136, 140, 168, 169, 175, 177, 184, 185, 188, 195, 230  
 Kulyk Keefer Janice 144  
 Kuźmenko Andrij 206  
 Kuźmenko Wołodymyr 203  
 Kunczewicz Jozafat 122  
 Kupczyński Roman 122, 153  
 Kurbas Łeś 17, 24, 25, 79, 117, 120, 122, 150, 192, 205, 217, 228  
 Kuryłas Osyp 84  
 Kuszcz Anatolij 183  
 Kuzniecowa Anatolij 19  
 Kwaśniewski Aleksander 95, 169  
 Kwasow Aleksiej 115  
 Kwitka-Osnowjanenko Hryhorij 13, 50, 54, 62, 63, 78, 85, 104, 122, 167, 185, 203, 212, 219, 255  
 Kyrzczw Roman 123, 179, 182  
 Kyrejko Witalij 20, 166, 217  
 Kyzakewicz Josyf 132
- L**
- Lassota Erich von Steblau 125  
 Laszlo-Kuciuk Mahdalyna 125  
 Latoszynski Borys 17, 125, 166, 217, 219  
 Laturynska Oksana 186  
 Lehr-Splawiński Tadeusz 266  
 Lenartowicz Teofil 179  
 Lenin Włodzimierz 29, 52, 126  
 Leon, św. 177  
 Leon XIII, papież 40  
 Leszczyński Stanisław 106, 135, 168  
 Leśmian Bolesław 161  
 Lew, książę halicki 125, 126, 198  
 Lichaczow Dmitrij 230  
 Lifar Serge 204  
 Ligocki Edward 161  
 Lipiński Karol 249  
 Litus Mykoła 67  
 Litwiniuk Jerzy 231  
 Liwycki Andrij 130, 254  
 Liwycki Mykoła 254  
 Lubacziwski Myrosław Iwan 131, 208  
 Ludkewicz Stanisław 19, 131, 146  
 Lulka Archyp 131  
 Lysenko Vira 144
- Ł**
- Łapczenko Hryhorij 133  
 Łapski Ostap (Eustachy) 115, 130, 133  
 Ławrinenko Jurij 104, 134, 196  
 Ławrowski Petro 97  
 Łazarczuk Ippolit 66  
 Łazarewski Oleksandr 126, 134  
 Łe Iwan 164  
 Łebed' Mykoła 134  
 Łeontowicz Mykoła 101, 135, 138, 188, 225, 233  
 Łepki Bohdan 116, 127, 128, 130, 135, 143, 237, 245, 267  
 Łepki Łewko 267  
 Łesewicz Wołodymyr 67, 135  
 Łesiów Michał 135, 238  
 Łewada Oleksandr 232  
 Łewandowski Władzisław 66  
 Łewczaniwska Olena 67  
 Łewczenko Petro 135, 157  
 Łewczuk Tymofij 114  
 Łewinska Stanisława 182  
 Łewycki Dmytro 104, 135  
 Łewycki Hryhorij 135  
 Łewycki Kost' 135, 210

- Lewycki Mychajło 135  
 Lewycki Orest 135  
 Lewynski Iwan 135  
 Lewytski Mykoła 210  
 Lobanowski Walerij 56  
 Łoboda Hryhorij 136, 156  
 Łobodowski Józef 136, 231, 244, 258  
 Łomonosow Michail 180  
 Łosenko Antin 136  
 Łotocki Oleksandr 136, 244  
 Łozko Halyna 83  
 Łubkiwski Roman 159  
 Łucki Jurij 136  
 Łucki Ostap 146, 148  
 Łuczuk Iwan 127, 136, 185  
 Łukasz Mykoła 129, 137, 257  
 Łukjanenko Łewko 56, 137, 243  
 Łukomski Wołodysław 147  
 Łunaczarski Anatolij 186  
 Łużny Ryszard 137, 187, 237  
 Łypa Iwan 31  
 Łypa Jurij 137  
 Łypkiwski Wasyl 137  
 Łypynski Wiaczesław 79, 137, 141, 181  
 Łysenko Mykoła 19, 20, 39, 79, 80, 86, 101, 110, 137, 144, 150, 152, 156, 157, 165, 166, 176, 195, 197, 212, 219, 225, 228, 229, 230, 251  
 Łysenko Trochym 138  
 Łysiak-Rudnycki Iwan 138  
 Łyszeha Oleh 138, 153  
 Łytwyn Mykoła 138  
 Łytwynenko Serhij 138  
 Łytwynenko Wałentyn 20, 102  
 Łytwynenko-Wolhemut Maria 138  
 ŁyzoHub Jakiw 45
- M**
- Macapura Pawło 139  
 Machno Nestor 12, 16, 83, 84, 139, 181  
 Machno Wasyl 127  
 Machnowec Leonid 207, 254  
 Machulski Juliusz 50  
 Magocsi Paul Robert 139  
 Małdałyna Maria 143  
 Majboroda Heorhij 139, 166, 217  
 Majboroda Płaton 19, 139, 141, 177, 193  
 Makarienko Anton 177  
 Makowej Osyp 65, 171, 268  
 Maksymilian I, król Niemiec 268  
 Maksymowicz Mychajło 63, 79, 93, 97, 140, 177  
 Malczewski Antoni 244  
 Malczewski Jacek 71  
 Małanczuk Gregor 140  
 Małanczuk Wałentyn 140  
 Małaniuk Jewhen 9, 36, 60, 130, 140, 141, 155, 158, 186  
 Małyszko Andrij 27, 71, 141, 187, 193  
 Mamontow Jakiw 141  
 Manżura Iwan 141  
 Manajło Fedir 141  
 Maniak Wołodymyr 128, 232  
 Manizer Matwiej 100, 183  
 Marchlewski Julian 141  
 Marcin, św. 177  
 Marczenko Iwan 49  
 Marczenko Walerij 127, 243  
 Marczuk Iwan 141, 225  
 Margolin Arnold 141  
 Maria, cesarzowa, żona Aleksandra II 142  
 Maria, córka księcia Jerzego Lwowicza 96  
 Marjanenko Iwan 142  
 Markewicz Mykoła 146  
 Markuś Wasyl 61  
 Martos Iwan 60, 142  
 Martowicz Łeś 142  
 Martyniuk Jan (Iwan) 112  
 Matejko Jan 71, 251  
 Matwijkeno Nina 143  
 Matylda Toskańska, margrabina 63  
 Mazepa Iwan 22, 28, 60, 95, 106, 127, 128, 143, 168, 171, 175, 177, 178, 182, 186, 222, 231, 242, 256  
 Mazepa Izaak 143  
 Mazepa Maria Małdałyna 143  
 Mazurenko Hala 186  
 Mścisław Chrobry 208  
 Mścisław Romanowicz 167  
 Mścisław, książę halicki 125  
 Medwid' Lubomyr 143  
 Mejtus Julij 143, 166  
 Melania Rzymianka, św. 140  
 Meller Wadym 202

- Melnyczuk Askold 144  
 Melnyk Andrij 144, 167  
 Mencinski Modest 144, 225  
 Mentuch Andrzej 174  
 Meretyń Bernard 33, 144  
 Merimée Prosper 144  
 Metłyński Amwrosij 20, 36, 144  
 Milonadis Konstantyn 216  
 Michał, św. 179  
 Michajłow Nikita 100  
 Michna Ewa 134  
 Michnik Adam 118  
 Michnowski Mykoła 31, 87, 145, 236  
 Mickiewicz Adam 9, 11, 19, 20, 25, 43, 84,  
 106, 118, 120, 131, 170, 200, 212, 258,  
 263  
 Miczurin Iwan 142  
 Miecznikow Ilja 247  
 Międzyrzecki Artur 262  
 Mijakowski Wołodymyr 10  
 Miklucho-Makłaj Mykoła 145  
 Mikieszyn Michajł 183  
 Mikołaj I, car Rosji 32, 113, 159  
 Mikołaj, św. 226  
 Mironer Feliks 259  
 Mirosznychenko Jewhenija 146, 229  
 Mirosznychenko Mykoła 146, 265  
 Misilo Eugeniusz 130  
 Miszurin Ołeksij 67  
 Mnohohriszny Demjan 22, 198  
 Modzalewski Władym 147  
 Mohyla Petro 9, 147, 187  
 Mojsijenko Anatolij 218, 265  
 Mokry Włodzimierz 147, 238  
 Mokrycki Apollon 195  
 Molier 219  
 Molodożanyń Łeonid 148, 183  
 Mordowec Danyło 148  
 Mordwinow Arkadij 109  
 Morkow I. 232  
 Moroz Ołeksandr 209  
 Moslec Kost' 178  
 Mosendz Łeonid 186  
 Motowiłow Georgij 150  
 Mozolewski Borys 149  
 Mstysław (Skrypnyk), patriarcha 113  
 Muraszko Mykoła 149  
 Muraszko Ołeksandr 88, 149  
 Muratowa Kira 149, 259  
 Murawjow Michajł 149, 255  
 Muromiec Ilja 34  
 Muszketyk Jurij 80, 150  
 Muszynka Mykoła 150  
 Myłoradowicz Hryhorij 153  
 Myłoradowiczowie 153  
 Mychajło Wasylewicz 64  
 Mychaluk Mychajło 114  
 Myklaszewscy 153  
 Myśko Emmanujł 10  
 Mykołajczuk Iwan 59, 103, 153  
 Mykołajczuk Maria 143  
 Mykytenko Iwan 54, 153, 257  
 Mynko Wasyl 108  
 Myrnyj Panas 22, 62, 153, 185, 191, 194  
 Myszanicz Ołeksza 55, 153  
 Myszuga Aleksander 153  
 Mytropolski Jurij 153  
 Mytusa 153
- N**  
 Nachman z Braclawia 31  
 Nalewajko Seweryn 114, 156  
 Nalywajko Dmytro 156  
 Napoleon I 156  
 Narbut Heorhij 59, 74, 147, 156  
 Narieźny Wasilij 177, 230  
 Naumowicz Iwan 149  
 Nazaruk Bazyli 98, 157  
 Nazaruk Osyp 194  
 Nebijeridze Borys 194  
 Neborak Wiktor 32, 127, 153, 157  
 Neczuj-Łewycki Iwan 26, 57, 62, 85, 145, 158,  
 185, 188, 191, 202, 242  
 Nedilko Mykoła 178  
 Nejełow Piotr 142  
 Nestor, kronikarz 159, 185  
 Nevrlý Mikulaš 159  
 Niemcewicz Julian Ursyn 55  
 Niemiryč Jerzy 7, 159  
 Niemojewski Jerzy 111  
 Niestierow Michajł 209  
 Nietzsche Friedrich 146  
 Nieuważny Florian 13, 54, 80, 106, 159, 231,  
 238

Nikifor Krynicki 134, 160  
 Norbert, św. 116  
 Nowakiwski Oleksa 59, 84, 160, 192, 217  
 Nowosielski Jerzy 161  
 Nowyczenko Leonid 118, 162  
 Nud'ha Hryhorij 162  
 Nyżankiowski Nestor 88, 162  
 Nyżankiowski Ostap 162

## O

Odojewski Włodzimierz 236  
 Ohijenko Iwan (metropolita Barion) 26, 164, 238  
 Ohonowski Omelian 79, 97, 164  
 Ohrenicz Mykoła 165  
 Oleg, książę kijowski 147, 165  
 Olelkowicze 165  
 Olga, św. 87, 102, 166, 226, 268  
 Olijnyk Borys 109, 166, 242  
 Olijnyk Stepan 85, 166, 202  
 Olizarowski Tomasz August 179  
 Olżicz Oleh 155, 166, 186  
 Oleksander, syn Giedymina 165  
 Olesnycki Jewhen 166  
 Oleś Oleksandr 66, 88, 127, 146, 158, 166, 194, 245  
 Omelianenko Wasyl 166  
 Onacki Jewhen 61  
 Onufry, św. 179  
 Orkan Władysław 212  
 Orlik Filip 168  
 Orlik Grzegorz 168  
 Orłowski Wołodymyr 46, 168  
 Orzechowski Krzysztof 192  
 Orzechowski Stanisław 128, 195  
 Osadczuk Bohdan 168, 254  
 Osinczuk Mychajło 178  
 Ossolińscy 169  
 Ossoliński Józef Maksymilian 169  
 Ostrogradzki Mychajło 169  
 Ostrogscy 16, 169  
 Ostrogski Konstanty 169  
 Ostromir 63  
 Ostrowska Lidia 67  
 Ostrowski Mikołaj 219  
 Ostrzanin (Ostrianycia) Jakub 114  
 Osyka Leonid 59, 67, 169, 259  
 Osypenko Polina 23  
 Ośmaczka Todoś 59, 60, 133, 169  
 Owsianiko-Kulikowski Dmytro 170  
 Owsianiko-Kulikowski Mykoła 167, 170

## P

Pachlowska Oksana 235  
 Paczowski Wasyl 148  
 Padałka Iwan 171  
 Padura Tomasz 171, 179  
 Paganini Niccolo 114  
 Palance Jack 171  
 Palij Semen 114, 171  
 Palamarczuk Dmytro 129  
 Palamarenko Anatolij 192  
 Palladin Oleksandr 171  
 Pancz Petro 164, 171, 179  
 Papusza (Wajs Bronisława) 41  
 Paradżanow Serhij 44, 59, 67, 87, 99, 141, 153, 172, 225, 259  
 Paraskewa, św. 116  
 Paraszczuk Mychajło 146, 172  
 Partycki Omelian 156  
 Pasternak Jarosław 14, 173  
 Paton Borys 173  
 Paton Jewhen 173  
 Patorżynski Iwan 173  
 Pauli Zegota 173  
 Pavelić Ante 240  
 Paweł, św. 40  
 Paweł Rusin z Krosna 128, 174  
 Pawluk Pawło 114  
 Pawlyczko Dmytro 27, 159, 174, 180, 192, 257  
 Pawłyk Mychajło 129, 174  
 Pawłyszyn Marko 121, 139, 174  
 Pczilka Olena 11, 63, 77, 158, 159, 174, 175, 194, 238  
 Pecuch Grzegorz 174  
 Pelenski Jarosław 174  
 Perejasławec Walentyna 20  
 Perepadia Anatol 129  
 Peretc Wołodymyr 130, 175  
 Perwomajski Leonid 127, 175, 185, 257  
 Petelscy Ewa i Czesław 213  
 Petlura Symon 26, 28, 56, 131, 141, 173, 175, 191, 202, 238, 254  
 Petrenko Mychajło 36

- Petrow Wiktor 175, 185  
 Petrowski Hryhorij 51  
 Petrusenko Oksana 176  
 Petruszewicz Jewhen 176, 261  
 Petrycki Anatol 109, 176, 202, 217, 228  
 Petrynenko Taras 61  
 Piddubny Iwan 176  
 Pidmohylny Walerjan 176  
 Pidsucha Oleksandr 185  
 Pieracki Bronisław 20, 134  
 Pinsel Jan Jerzy 177, 208  
 Piotr, św. 12  
 Piotr I, car Rosji 9, 28, 74, 95, 106, 128, 143, 171, 177, 186, 201  
 Pirandello Luigi 227  
 Platon 206  
 Pleśniarowicz Jerzy 159, 231  
 Pliniusz Starszy 207  
 Pluszcz Łeonid 178  
 Pluszcz Wasyl 188  
 Placzynda Serhij 128, 178, 188  
 Pławjuk Mykoła 178, 254  
 Płużnyk Jewhen 133, 179  
 Pocij Hipacy 129, 179  
 Podhorska Jadwiga 161  
 Podolynski Serhij 65  
 Poduszko Zenobiusz 174  
 Pogodin Michail 93  
 Pokalczuk Jurij 153  
 Pokład Ihor 177  
 Pol Wincenty 84  
 Polanski Jurij 181  
 Polański Edward 7  
 Polański Jarosław 267  
 Poliszczuk Kłym 181  
 Poliszczuk Walerjan 17, 109, 181  
 Poliszczuk Wiktor 73  
 Polonska-Wasylenko Natalia 182  
 Poltoracki Oleksij 160, 171  
 Polubotkowie 153  
 Polubotok Pawło 78, 183  
 Poniatowscy 95  
 Poniatowski Stanisław 111  
 Ponomariow Oleksandr 183  
 Ponomariow Ruslan 218  
 Popiel Antoni 183  
 Popowicz Pawło 168, 240  
 Postyszew Paweł 184  
 Poszywajłowie 166  
 Potapienko Ignatij 177  
 Potapowa Ołena 20, 184  
 Potebnia Andrij 184  
 Potebnia Oleksandr 63, 67, 97, 130, 170, 184, 205  
 Potiomkin Grigorij 51, 163, 184, 264  
 Potoccy 32, 33, 46, 159, 264  
 Potocki Feliks 45  
 Potocki Franciszek Salezy 73  
 Potocki Mikołaj (1593–1651) 160  
 Potocki Mikołaj Bazyli (†1782) 134, 177  
 Potocki Stanisław Rewera 90  
 Potocki Stanisław Szczęsny 85, 233, 265  
 Pozen Łeonid 185  
 Pricak Omelian 71, 103, 186, 237  
 Prokopiw Petro E. 59  
 Prokopowicz Feofan 128, 180, 186, 201  
 Prokopowicz Petro 186  
 Pryjma-Bohaczewska Roma 20, 187  
 Pryjmaczenko Maria 187  
 Pułuj Iwan 26, 188  
 Puszkina Aleksandra 41, 128, 143, 151, 182, 230, 232  
 Pylypenko Serhij 178  
 Pylypjuk Wasyl 69  
 Pymonenko Mykoła 157, 189, 209
- R**
- Radczenko Kławdija 191  
 Radziwiłłowie 267  
 Rahoza Michał 191  
 Rakowski Iwan 61  
 Rastrelli Bartolomeo Francesco 35, 142, 163  
 Rebet Łew 212  
 Reed John 43  
 Reinhardt Max 122  
 Rerichowie: Mikołaj, Ołena i Światosław 82, 268  
 Resnik Regina 193  
 Rewucki Łew 30, 193, 217  
 Reymont Władysław 174  
 Riabczuk Mykoła 118, 194  
 Riabow Oleksij 166  
 Ribas Jose de 50  
 Richelieu Armand 60, 142, 194

- Rieger Janusz 194, 238  
 Riepin Ilja 46, 128, 194, 205, 262  
 Rinaldi Antonio 22  
 Rodin Auguste 172  
 Rodowicz Parfenij 180  
 Roksolana, żona sultana 194  
 Roman Mściśławowicz 49, 199  
 Romanczuk Julian 156, 195  
 Romaniuk Pawło 114  
 Romanowicz Mściśław, książę kijowski 167  
 Romanowski Mieczysław 179  
 Romanyszyn Oleh 218  
 Rotaru Sofija 177, 196  
 Rozumowski Kyrjło 22, 72, 143, 196  
 Rozumowska Natalia 143  
 Rozumowski Oleksij 167  
 Różewicz Tadeusz 106, 258  
 Rubczak Bohdan 74, 197  
 Rubens Peter Paul 36  
 Rudanski Stepan 13, 34, 85, 143, 197, 202  
 Ruzczenko Iwan zob. Bilyk Iwan 22  
 Rudenko Beła 197  
 Rudenko Ludmyła 218  
 Rudenko Łarysa 197  
 Rudenko Mykoła 197, 243  
 Rudenko-Desniak Oleksandr 240  
 Rudnycki Mychajło 197  
 Rudnycki Stepan 197  
 Rudolf II, cesarz rzymsko-niemiecki 125  
 Rumiancew-Zadunajski Piotr 142  
 Ruryk, książę ruski 87, 198  
 Rurykowicze 199  
 Rusowa Sofija 65, 164, 198, 238  
 Rutski Welamyn Josyf 199  
 Rybaczuk Wiktor 199  
 Rybak Natan 164  
 Rybakow Boris 230  
 Rylejew Kondratij 55, 143, 230, 256  
 Ryłski Maksym 59, 94, 101, 127, 129, 147, 158, 159, 162, 180, 200, 209  
 Ryłski Tadeusz 37  
 Rymaruk Ihor 127, 200  
 Rzewuski Wacław 179, 200
- S**  
 Sabadasz Stepan 152, 177  
 Sadłowski Roman 137  
 Sadowski Mykoła 102, 201, 202, 229  
 Sakowicz Kasjan 187, 201  
 Saksahanski Panas 102, 201  
 Salikowski Oleksandr 238  
 Samczuk Ułas 60, 155, 185, 201  
 Samijlenko Wołodymyr 201  
 Samojłowicz Iwan 22, 198  
 Samokysza Mykoła 201  
 Samowidziec, kronikarz 125, 171  
 Sandler Oskar 166  
 Sawczenko Ihor 49, 67, 172, 202  
 Sawczenko Jakiw 202  
 Sawczuk Jewhen 55  
 Sawuła (Szauła) Matwuj 156  
 Schädel Johann Gotfried 57  
 Scherer Jean-Benoit 202  
 Schiller Friedrich 222  
 Schulz Bruno 54, 90  
 Schwarzbard Samuel Szłoma 175, 202  
 Scott Walter 42  
 Selim II, sultan turecki 194  
 Selezniw Oleksa 218  
 Sembratowicz Sylwester 134, 203, 208  
 Semen 165  
 Semenko Mychajł 17, 106, 127, 160, 203, 265  
 Senczenko Iwan 203, 249  
 Serczyk Władysław Andrzej 203  
 Serednicki Antoni 203, 231  
 Serhijenko Rolan 245  
 Sibelius Jean 114  
 Sichulski Kazimierz 84  
 Siczynski Denys 86, 138, 204  
 Siczynski Wołodymyr 205  
 Siemionow Julian 21  
 Sieniawscy 32  
 Sienińscy 264  
 Sienkiewicz Henryk 29, 57, 164, 236  
 Sikorski Igor 205  
 Simowicz Wasyl 97, 205  
 Sirko Iwan 205, 262  
 Skarga Piotr 46, 129  
 Sklarenko Semen 219  
 Skoropadscy 264  
 Skoropadski Iwan 28  
 Skoropadski Pawło 10, 53, 56, 78, 79, 83, 109, 137, 165, 172, 177, 205, 214, 243, 244, 255, 263

- Skorulski Mychajło 20, 184, 229  
 Skoryk Łarysa 206  
 Skoryk Myrosław 206  
 Skoworoda Hryhorij 19, 21, 62, 67, 81, 102, 128, 164, 171, 175, 188, 206, 223, 228, 254  
 Skriabin Saszko 206  
 Skrypka Ołeh 249  
 Skrypnyk Mstysław 113  
 Skrypnyk Mykoła 108, 206  
 Skuratiwski Wadym 206  
 Skuratiwski Wasyl 206  
 Slipuszko Oksana 207  
 Slipyj Josyf 7, 10, 206, 208, 246  
 Słaboszpycki Mychajło 22  
 Słastion Opanas 207  
 Sławutycz Jar 136, 196  
 Słobodnik Włodzimierz 231  
 Słowacki Juliusz 106, 119, 143, 151, 161, 236, 251, 258, 263  
 Smakula Ołeksandr 208  
 Smal-Stocki Roman 208, 244  
 Smal-Stocki Stepan 97, 208, 210  
 Smilanski Łeonid 185  
 Smolatyč Kliment 184  
 Smolicz Dmytro 208  
 Smolicz Jurij 202, 208  
 Smotrycki Herasym 129, 251  
 Smotrycki Melecjusz 21, 187, 208  
 Sobiescy 264, 267  
 Sobieski Jan 38, 165, 179  
 Sobolew Feliks 67  
 Sobolewski Aleksiej 93  
 Sodomora Andrij 209, 257  
 Sohojan Friedrich 159  
 Sołowjanenko Anatolij 209, 229  
 Sołowjow Siergiej 230  
 Sołowjow Władimir 98  
 Sołowka Petro 231  
 Somko Jakym 78, 198  
 Somow Orest 209  
 Sonewycki Ihor 152  
 Soroka Mykoła 146, 265  
 Soros George 69, 118  
 Sosenko Modest 210  
 Sosiura Wołodymyr 20, 62, 143, 180, 192, 210  
 Soszenko Iwan 195  
 Sowiński Leonard 237  
 Sparro Pawło 208  
 Sreznowski Izmail 36, 97, 211  
 Stach Wiktoria 127  
 Stachanow Aleksiej 211  
 Stadnyk Josyp 211, 229  
 Staff Leopold 33  
 Stalin Józef 32, 127, 163, 184, 211  
 Stanisławski Konstantin 98, 219, 261  
 Stankowicz Jewhen 217  
 Starak Teodozij 211  
 Starosolski Wołodymyr 211  
 Starycka-Czerniachowska Ludmyła 211, 212  
 Starycki Mychajło 47, 54, 67, 83, 101, 108, 144, 202, 211, 228  
 Starzyński Jerzy 123  
 Staszynski Bohdan 20, 212  
 Stecenko Kyrjło (1881–1922) 90, 152, 166, 225  
 Stecenko Kyrjło 61, 212  
 Stečko Jarosław 109, 212  
 Stečko Sława 109, 212  
 Stefanowicz Ołeksza 186  
 Stefanyk Wasyl 59, 60, 62, 146, 161, 169, 172, 212  
 Stefjuk Maria 229  
 Stein Joseph 12  
 Stelmach Mychajło 185, 212  
 Stepaniw Ołena 49, 212  
 Stepowy Jakiw 212  
 Stepowyk Dmytro 87  
 Steszenko Iwan 213  
 Stieber Zdzisław 213  
 Stolypin Piotr 163, 213  
 Storożenko Ołeksza 78, 139, 213  
 Strumiński Bohdan 214  
 Strykowski Julian 236  
 Studynski Cyryl 215  
 Stupka Bohdan 98, 215, 228  
 Stus Wasyl 56, 106, 127, 215, 228, 247  
 Suchomlynski Wasyl 164, 215  
 Suchorscy Wołodymyr i Andrij 183  
 Sudkowski Rutyn 163  
 Sudopłatow Pawieł 109  
 Sulejman Wspaniały, sultan turecki 194  
 Sulima Iwan 114  
 Surowcowa Nadija 62, 216



- Suworow Aleksandr 91  
 Swerstiuk Jewhen 127, 174, 188, 216  
 Swidzynski Wołodymyr 216  
 Swiencicki Ilarion 216  
 Switlyczny Iwan 216  
 Swydneycki Anatolij 191, 216  
 Sykstus IV, papież 96  
 Sylwester, ihumen 148, 185  
 Sylwestrow Wałentyn 217  
 Sylenko Łew 198  
 Symon i Polikarp 173  
 Symonenko Wasyl 217  
 Symonenko Wołodymyr 108, 152  
 Symyrenko Wasyl 217  
 Symyrenkowie: Platon, Łewko, Wołodymyr 40, 143, 217  
 Syniawski Antin 217  
 Syńkewicz Julij 148  
 Syrokomla Władysław 212, 231  
 Szandruk Pawło 57, 218  
 Szapował Mykyta 218, 245  
 Szaszkewicz Markijan 11, 198, 218, 249, 264  
 Szaszkiewicz Antoni 20, 179  
 Szczepkin Mychajło 218  
 Szczerbak Jurij 34, 128, 219  
 Szczerbakiwski Wadym 14  
 Szczerbicki Wołodymyr 108, 219  
 Szczerbina Nikolaj 177  
 Szczors Mykoła 219  
 Szczurat Wasyl 118, 219, 246, 268  
 Szczusiew Aleksiej 134  
 Szekspir William 49, 79, 227, 229  
 Szelest Petro 177, 219  
 Szepelawec Jarosław 143  
 Szeptyccy 16  
 Szeptycki Andrej 10, 87, 143, 150, 151, 159, 160, 208, 214  
 Szewczenko Stanisław 258  
 Szewczenko Taras 10, 15, 20, 26, 28, 30, 31, 32, 34, 37, 41, 43, 44, 49, 50, 52, 59, 60, 62, 71, 74, 77, 78, 86, 87, 93, 94, 96, 97, 98, 99, 100, 102, 104, 106, 126, 127, 128, 131, 134, 135, 136, 138, 142, 143, 145, 146, 148, 150, 160, 161, 166, 169, 171, 180, 183, 186, 194, 195, 201, 202, 203, 209, 213, 215, 219, 220, 221, 225, 230, 232, 233, 237, 244, 251, 252, 253, 264, 268  
 Szewczenko Wołodymyr 66  
 Szewczuk Walerij 220  
 Szewelow Jurij 97, 220  
 Szkrumelak Jurij 153  
 Szkryblak Jurko 220  
 Szkurupij Geo 160, 220  
 Szlemkewicz Mykoła 62, 221  
 Szolem Alejchem 12, 49, 151, 175  
 Szowkunenko Oleksa 37, 221  
 Szretter Wiktor 229  
 Szternberg Wasyl 221  
 Sztoharenko Andrij 217, 221  
 Sztrom Iwan 208  
 Szuchewicz Roman 222  
 Szuchewicz Wołodymyr 84  
 Szulhyn Oleksandr 222  
 Szumski Jurij 222, 228  
 Szumski Oleksandr 30, 46, 108, 222  
 Szut Andrij 106  
 Szwydki Serhij 223  
 Szymborska Wisława 258  
 Szyrzow O. 182  
 Szyszow Witalij 223
- Ś**  
 Światopelk, syn Włodzimierza W. 31  
 Światosław, syn Igora 87, 166, 207, 225, 255  
 Światosław Jarosławowicz 63, 90  
 Święcicki Paulin 179, 205
- T**  
 Tacyt, historyk 207  
 Taniuk Łeś 227  
 Tarapuńka i Sztepsel 121  
 Tarasewicz Oleksandr 74  
 Tarnawska Marta 35  
 Tarnawski Jurij 60, 74, 127, 216, 227  
 Tarnawski Ostap 209  
 Tarnowscy (pol.) 227, 264  
 Tarnowscy (ukr.) 143  
 Tarnowski Hryhorij 167  
 Tatarczenko Hennadij 61  
 Teliha Olena 155, 186, 230  
 Ten Borys 129, 230  
 Teodor Studyta 214  
 Tereszczenko Mykoła, poeta, tłumacz 150, 257  
 Tereszczenko Mykoła, filantrop 230  
 Tereszczenkowie 40, 46, 143, 150

Terlecki Cyryl 230  
 Terlecki Teofil 102  
 Teteria Pawło 198  
 Tetmajer Kazimierz Przerwa 54  
 Thorvaldsen Bertel 133  
 Tito (wl. Josip Broz) 240  
 Tiutiunnyk Hryhir 231  
 Tiutiunnyk Hryhorij 231  
 Tiutiunnyk Jurko 23, 265  
 Tkacz Mychajło 152  
 Tkaczuk Mychajło 66  
 Tkaczuk Stepan 114  
 Toloczko Petro 14, 63, 231  
 Tomasz z Akwinu, św. 113  
 Tomaszewski Stepan 79, 231  
 Torzecki Ryszard 231  
 Trankwilion-Stawrowecki Cyryl 21, 212, 232  
 Trembecki Stanisław 265  
 Trojden I Piast 96  
 Trońko Petro 88  
 Tropinin Wasilij 232  
 Troszczyński Dmytro 16, 122, 232  
 Trubaj Wasyl 146  
 Trubłajini Mykoła 128  
 Truch Hryhorij 242  
 Trusz Iwan 84, 192, 232  
 Trutowski Kostiantyn 46, 191, 232  
 Tryłowski Kyryło 232  
 Tudor Stepan 232  
 Tuhan-Baranowski Mychajło 233  
 Tulub Zinajida 185, 233  
 Tumanscy 153  
 Tuptało-Rostowski Dymytrij 46, 127, 233  
 Turczak Stefan 233  
 Turowski Cyryl 184, 207  
 Tutkowski Pawło 233  
 Tuwim Julian 33, 106, 207  
 Twerdochlib Sydir 148, 233  
 Tycjan 71  
 Tyczyna Pawło 22, 30, 90, 104, 127, 128, 134,  
 142, 146, 150, 159, 162, 187, 194, 217,  
 228, 233, 245, 249  
 Tyktor Iwan 233  
 Tymoszenko Julia 173  
 Tymoszenko Jurij 227  
 Tymoszenko Serhij 234  
 Tymoszenko Stepan 234  
 Tyszkiewiczowie 16

## U

Ukrainka Łesia 34, 39, 40, 44, 49, 54, 62, 71,  
 77, 93, 97, 98, 99, 111, 114, 115, 118, 127,  
 128, 136, 146, 150, 158, 159, 161, 166,  
 174, 175, 180, 187, 194, 223, 228, 231,  
 235, 238, 252, 268  
 Ustijanowicz Mykoła 45  
 Uszynski Kostiantyn 164, 247  
 Utiosow Leonid 152  
 Uźwij Natalia 25, 228, 247

## V

Velásquez Diego 36  
 Verdi Giuseppe 98, 197  
 Vincenz Stanisław 84, 115, 119, 155

## W

Wąchnianyn Natal 204, 249  
 Wacław z Oleska 249  
 Wągner Richard 144  
 Wąhilewicz Iwan 11, 198, 218, 249  
 Wąjda Andrzej 149  
 Wąkarczuk Iwan 155  
 Wąłujew Piotr 41, 60  
 Wantuch Myrosław 263  
 Wąrawwa-Kobec Oteksa 160  
 Wąrhol Andy 249  
 Wasilewska Wanda 110, 247, 250  
 Wasilewski Leon 268  
 Wasniecowa Wiktor 209  
 Wasylczenko Stepan 101, 167, 250, 255  
 Wasylkiwski Serhij 46, 191, 250  
 Wasylenko Mykoła 250  
 Wasylenko Nina 66  
 Waszczenko Hryhorij 164, 250  
 Wdiuk Taras de 127  
 Wedel Artem 138, 152, 225, 250  
 Weiland Paul 171  
 Welyczko Samijło 125, 171, 251  
 Welyczkowski Iwan 180, 251  
 Welyczkowski Paisjusz 251  
 Wenhrynowicz Tyrs 174  
 Werbowy Myrosław 245  
 Werbycki Mychajło 86, 152, 251  
 Werchowynec Wasyl 251  
 Weremczuk Stepan 240  
 Weresaj Ostap 106, 209, 251  
 Wergiliusz 34, 61, 113

- Weriowka Hryhorij 244, 251  
 Wernadski Wołodymyr 251  
 Wernyhora 251  
 Werwes Hryhorij 182, 252  
 Werykiwski Mychajło 20, 229  
 Widort Hryhorij 200  
 Wieniawski Henryk 114  
 Wierstowski Aleksiej 229  
 Wierszygora Piotr 177  
 Wilde Iryna 185, 252  
 Winhranowski Mykoła 180, 192, 253  
 Winnicki Mojżesz (Miszka Japończyk) 117  
 Wirski Pawło 253, 263  
 Wiśniewska Elżbieta 238, 253  
 Wiśniowiecy 264  
 Wiśniowiecka Raina 136, 143  
 Wiśniowiecki Dymitr 253  
 Wiśniowiecki Jeremi Michał 254  
 Witer Walerij 24  
 Witkowski Wiesław 238, 254  
 Witte Jan de 254  
 Władko Wołodymyr 202  
 Władymyrow Oleksij 254  
 Władysław Herman, książę pol. 52  
 Władysław Jagiello 74  
 Włodzimierz Jarosławowicz 207, 254  
 Włodzimierz Monomach 42, 62, 120, 184, 200, 254  
 Włodzimierz Olgierdowicz 165  
 Włodzimierz Wasylkowicz 125  
 Włodzimierz Wielki 15, 28, 31, 39, 52, 74, 94, 146, 172, 199, 226, 250, 255, 256, 268  
 Wojnarowski Andrij 256  
 Wola Oleś (Miszczenko Oleksandr) 72  
 Wolff Christian 206  
 Wołodymyr (Sabodan), egzarcha kijowski 113  
 Wołodymyr (Romaniuk Wasyl), patriarcha kijowski 256  
 Wołoszyn Augustyn 101, 256  
 Wołoszyn Maksymilian 66  
 Worobjow Mykoła 103, 127, 256  
 Worobkewicz Sydir 256  
 Woroncownie 11, 217  
 Worony Marko 256  
 Worony Mykoła 127, 146, 161, 256  
 Woroszyłski Wiktor 80  
 Woroszyłow Klimient 137  
 Wostriakow Oleksandr 229  
 Wowczok Marko (Wowczok-Wiłinska Maria) 62, 101, 144, 159, 167, 191, 232, 256  
 Wowk Fedir 256  
 Wowk Wira 14, 257  
 Wozniak Mychajło 79, 89, 257  
 Woznycki Borys 71  
 Wratisław II i jego żona Świętosława 52  
 Wrubel Michaił 35, 209  
 Wsewołod Jarosławowicz 63, 148, 254  
 Wsewołod Olegowicz i jego żona Maria 35  
 Wuczetycz Jewgienij 30  
 Wyhowski Iwan 77, 159, 235, 258  
 Wynnyczenko Wołodymyr 35, 54, 56, 60, 62, 67, 99, 112, 143, 157, 167, 173, 185, 193, 210, 228, 238, 242, 258  
 Wyspiański Stanisław 251  
 Wyszenski Iwan 21, 62, 129, 171, 257, 258  
 Wysznia Ostap 13, 62, 65, 85, 121, 172, 202, 259  
 Wyrwycki Stepan 254
- Z**  
 Zabiła Natalia 128  
 Zabilo Parmen 160  
 Zaboż Alisa 261  
 Zabołotny Danyło 261  
 Zabużko Oksana 19, 36, 62, 141, 184, 185, 261  
 Zachariewicz Julian Oktawian 182  
 Zadura Bohdan 231  
 Zaharow Oleksandr 261  
 Zahrebelny Pawło 63, 164, 261  
 Zahuł Dmytro 150, 261  
 Zajcew Pawło 220  
 Zakrewscy 146  
 Zaleski Józef Bohdan 55, 179, 244  
 Zalywacha Opanas 262  
 Zamoyscy 37  
 Zańkowiecka Maria 99, 262  
 Zasławska Anastazja 64, 143, 169  
 Zatonski Dmytro 263  
 Zatonski Wołodymyr 46  
 Zbarascy 16  
 Zbych Andrzej (wł. Zbigniew Safjan i Andrzej Szypulski) 21  
 Zelenyj (wł. Terpyło Danyło) 16

Zemlak Wasyl 59, 139, 153, 263  
Zeńkowski Wasyl 263  
Zerow Mykoła 105, 118, 158, 209, 263  
Zilyński Iwan 116  
Zimorowic Józef Bartłomiej 195  
Zimorowic Szymon 195  
Zinowijiw Klymentij 264  
Zioło Robert 192  
Zlotnyk Oleksandr 264  
Zofia, św. 27, 69, 73, 104, 127, 149, 183, 205,  
209, 256, 268  
Zorin Wołodymyr 265  
Zoszczenko Michail 177  
Zubycki Wołodymyr 217  
Zwoliński Przemysław 266  
Zyzanij Ławrentij 266  
Zyzanij Stepan 129

## Ż

Żdanow Andriej 142  
Żeleźniak Maksym 37, 73, 107, 267  
Żelechiwski Jewhen 168  
Żemczużnikow Lew 268  
Żoldak Andrij 228  
Żółkiewscy 267  
Żółkiewski Stanisław 156  
Żuk Radosław 183, 231, 267  
Żukowski Wasilij 31  
Żułyński Mykoła 267  
Żytecki Pawło 93, 177, 268  
Żywołub Wiktor 245



## INDEKS NAZW GEOGRAFICZNYCH I ETNICZNYCH

### A

Abchazja 245  
Adelaide 239  
Afganistan 142  
Ajudah 9  
Akerman zob. Białogród nad Dniestrem  
Alanowie 165  
Alberta, prowincja w Kanadzie 35, 59, 138, 240  
Aleksandria 164  
Aleksandrów Kujawski 16, 40  
Ałczewsk 11  
Ałma Ata 241  
Ałupka 11, 247  
Ałusztą 11, 43  
Ameryka Południowa 52, 60  
Ameryka Północna 6, 60, 151, 177, 183, 242, 244  
Amerykanie 69, 163  
Amsterdam 149  
Amurski obwód (Rosja) 60  
Andruszów 237  
Anglia 242  
Ann Arbor 220  
Antarktyda 211  
Antowie 14, 207  
Argentyna 60, 99, 181, 193, 210, 239, 241  
Armenia 49  
Artek 9, 16  
Artemowsk 16  
Askanija Nowa 16, 164  
Athos 16, 176, 258  
Atlantyda 84, 88, 155  
Australia 6, 143, 150, 174, 238, 239  
Austria 16, 23, 33, 45, 49, 51, 53, 57, 65, 77, 85, 88, 99, 101, 102, 122, 126, 134, 136, 137, 149, 150, 160, 165, 167, 179, 180, 181, 187, 203, 204, 214, 216, 221, 236, 239, 241, 252, 256, 266  
Austriacy 39, 156, 267  
Austro-Węgry 156, 221, 236, 239, 263  
Awarowie 25, 252

Azerowie 151

Azja 60, 62, 118, 145, 227  
Azowskie Morze 5, 14, 17, 23, 57, 62, 74, 117, 118, 126, 142, 176, 202, 207, 214

### B

Babi Jar 19, 230  
Bachczysaraj 19, 35  
Bachmut zob. Artemowsk  
Baczwańcy 19, 241, 254  
Badenia-Wirtembergia 241  
Balakława 20  
Balta 147  
Bałtyckie Morze 51, 199, 222  
Bar 21, 23  
Bari, księstwo włoskie 21  
Bartoszyce 241  
Bastarnowie 35  
Baturyn 22, 44, 186, 213, 252  
Bawaria 241  
Bazar 23  
Bazawłuk 204  
Belgia 239  
Belskie Księstwo 23  
Belz 23  
Berdiańsk 17, 23  
Berdyczów 24, 36, 105, 109–110, 142, 254  
Beregsas zob. Berehowe  
Berehowe 24, 252  
Beresteczko 14, 38  
Berestów 172  
Bereza Kartuska 24  
Berlin 14, 25, 26, 149, 168, 176, 244  
Besarabia 25, 72, 253  
Besarabia Południowa 25, 40, 165, 192, 237  
Besarabia Północna 25, 165  
Beskid Niski 134  
Beskidy Pokucko-Bukowińskie 101  
Beskidy Połonińskie 101  
Beskidy Wschodnie 101  
Biali Chorwaci 25, 77, 178  
Biała Cerkiew 25, 164

- Białogród nad Dniestrem 25, 68  
 Białorusini 26, 131, 146, 268  
 Białoruś 42, 51, 181, 214, 238, 239  
 Biały Bór 30, 161, 183, 241  
 Białgorodzki obwód (Rosja) 240  
 Bieszczady Wschodnie 101  
 Bilohrudiwka 27  
 Bizancjum 15, 28, 29, 32, 37, 51, 87, 99, 107,  
 128, 129, 152, 165, 222, 225  
 Bliski Wschód 83  
 Boh 37, 38, 107, 145, 165, 179, 234  
 Bohdaniwka 28, 81  
 Bohemka 46  
 Bohorodczany 141  
 Bohusław 29  
 Bojarka 12  
 Bojkowie, Bojkowszczyzna 29, 192, 201  
 Bolhrad 30, 33, 71  
 Bołotnia 187  
 Borszczów 183  
 Borszew 30  
 Borysław 31  
 Boryspil 103  
 Bosporańskie Królestwo 107, 117  
 Boston 144  
 Bośnia 60  
 Bound Brook 31, 158  
 Braclaw 31, 36  
 Bratysława 101  
 Brazylia 60, 101, 150, 239, 240, 257  
 Briański obwód (Rosja) 240  
 Brody 23, 32, 36, 56, 145, 165, 179  
 Browary 34  
 Brytyjczycy 57  
 Brześć 32, 127, 239  
 Brzeżany 23, 32, 135  
 Buczacz 32, 63, 68, 95, 105, 144, 177  
 Buenos Aires 61, 181, 183, 239  
 Bug 5, 44, 45, 55, 74, 209, 254, 256, 262  
 Bukareszt 125  
 Bukowina 32, 65, 72, 77, 141, 167, 252  
 Bukowina Południowa 33, 241  
 Bukowina Północna 33, 52, 60, 77, 95, 98, 103,  
 105, 107, 148, 156, 172, 192, 204, 208, 209,  
 210, 236, 237, 238, 252, 253, 261  
 Bułgaria 14, 41, 54, 152, 172  
 Bułgarzy 30, 33, 71, 131, 146, 217, 225, 252, 265  
 Bużanie zob. Wołynianie
- Bykownia 34, 44, 45  
 Bystrzyca 84
- C**
- Calgary 267  
 Cambridge (USA) 82, 104, 186, 214, 237  
 Cannes 87  
 Castel Gandolfo 214  
 Celtowie 35  
 Chabarowski kraj (Rosja) 60  
 Chalcydycki Półwysep 16  
 Chanat Krymski 19, 35–36, 100, 118, 205, 227,  
 264  
 Charkowski obwód 46, 90, 116  
 Charków 10, 11, 15, 17, 19, 20, 21, 24, 27, 30,  
 33, 36, 41, 43, 46, 50, 54, 56, 66, 78, 84, 90,  
 95, 97, 101, 106, 107, 109, 116, 117, 122,  
 142, 144, 148, 152, 160, 161, 164, 174, 182,  
 183, 184, 192, 197, 211, 213, 219, 229, 237,  
 246–247, 249, 251, 261  
 Chazarowie 37, 103, 156, 225, 231, 268  
 Chersonesz Taurydzki 37, 107, 204, 255  
 Chersoń 37, 51, 147, 164, 184, 221  
 Chersoński obwód 16, 116, 164, 253, 262  
 Chicago 197  
 Chiny 240  
 Chłodny Jar 37  
 Chmielnicki 37  
 Chmielnicki obwód 116, 126, 180, 211, 219  
 Chmielnik 38  
 Chocim 25, 38, 68, 109  
 Chorol 60, 153  
 Chortyca, Mała Chortyca 38, 136, 204, 254,  
 262  
 Chorwacja 25, 240  
 Chust 39  
 Cisa 84, 262  
 Cleveland 44, 183  
 Cyganie 40, 41, 98, 163, 265  
 Czarne Morze 5, 9, 11, 16, 20, 25, 37, 41, 51,  
 57, 63, 65, 73, 74, 93, 107, 118, 126, 145,  
 161, 163, 176, 194, 199, 202, 204, 214, 215  
 Czarnobyl 23, 42, 43, 59, 68, 95, 101, 128,  
 171, 181, 188, 213  
 Czarnohora 101  
 Czarnomorska Nizina 182, 264  
 Czatyrdah 43  
 Czechosłowacja 60, 101, 166, 173, 247, 262

- Czechy 27, 47, 53, 57, 101, 110, 136, 140, 143, 185, 186, 191, 198, 205, 218, 222, 233, 240, 256, 263  
 Czeczenia 245  
 Czehryń 37, 43, 213, 215  
 Czeremosz 84, 252  
 Czerkaski obwód 37, 43, 84, 100, 111, 116, 142, 151, 215, 217  
 Czerkasy 44, 51, 99, 106, 217, 221, 267  
 Czermno zob. Grody Czerwieńskie  
 Czerniachiw 44  
 Czernihowski obwód (Czernihowszczyzna) 22, 44, 85, 99, 115, 116, 117, 131, 159, 161, 187, 192, 209, 236, 237, 251  
 Czernihowskie Księstwo 44, 45, 103, 120,  
 Czernihów 21, 22, 42, 44–45, 71, 79, 104, 106, 107, 116, 178, 196, 208  
 Czerniowce 33, 45, 65, 77, 150, 164, 204, 208, 246, 247, 256  
 Czerniowiecki obwód 25, 38, 84, 103, 116, 189, 259  
 Czerwonogród 45  
 Czesi 46, 158, 159, 242  
 Czornyj Lis 45  
 Czortków 46  
 Czortomlik 46, 204  
 Czortoryja 103  
 Czuhujów 46
- D**  
 Dakowie 127  
 Daleki Wschód 240  
 Dalmacja 25  
 Dermań 263  
 Desna 5, 44, 51, 161, 171, 205  
 Detroit 196, 245  
 Dikańka 50, 73  
 Dniepr 13, 30, 37, 41, 44, 51, 54, 57, 59, 62, 93, 100, 103, 119, 126, 133, 136, 147, 148, 149, 165, 173, 181, 182, 183, 184, 199, 204, 222, 227, 236, 262  
 Dnieprodzierżyńsk 51  
 Dnieprodzierżyński Zbiornik 51  
 Dnieproges 51, 183, 262  
 Dniepropetrowsk 10, 32, 41, 43, 51, 56, 95, 164, 229, 246, 247  
 Dniepropetrowski obwód 51, 116, 119, 161, 176, 262, 267  
 Dnieprowski Zbiornik (k. Zaporozża) 51  
 Dniestr 25, 29, 33, 38, 44, 55, 77, 108, 126, 127, 147, 165, 171, 179, 180, 201, 234, 245, 263  
 Dobromil 142  
 Dobrudża 204, 241, 262  
 Dojlidy 113  
 Don 5, 30, 62, 117, 231  
 Doniec 44, 90, 207, 236  
 Donieck 9, 10, 53, 152, 164, 246, 247  
 Doniecki obwód 13, 16, 116, 140, 142, 151, 207, 262  
 Donieckie Zagłębie Węglowe (Donbas) 53, 194  
 Dorohusk 127  
 Dowbysz 141  
 Dregowicze 178, 181  
 Drewlanie 54, 87, 178, 181  
 Drohobycz 29, 54, 96, 247, 251  
 Dubna 28  
 Dubno 55, 110  
 Dukla 150  
 Dulebowie 55, 178, 254  
 Dunaj 17, 20, 56, 62, 94, 101, 195, 202, 204  
 Dzikie Pola 57, 212, 221
- E**  
 Edmonton 35, 59, 138, 240  
 Ems 60  
 Eupatoria 63, 152, 247  
 Europa 33, 39, 94, 117, 120, 121, 128, 243  
 Europa Północna 51  
 Europa Środkowa 32, 35, 72, 73, 101, 237  
 Europa Wschodnia 5, 50, 54  
 Europa Zachodnia 5, 6, 14, 28, 32, 35, 55, 60, 71, 73, 83, 118, 128, 129, 133, 139, 140, 148, 149, 151, 157, 174, 199, 202, 229, 235, 238, 242, 245, 249, 254, 257, 268
- F**  
 Fastów 65  
 Feodosja 9, 65–66, 68, 107, 168, 247  
 Filadelfia 94, 137  
 Fińska Zatoka 199  
 Francja 13, 22, 23, 26, 83, 112, 139, 156, 173, 175, 178, 221, 222, 242, 243, 254, 258, 263  
 Francuzi 156, 194, 235  
 Frankfurt nad Menem 81



**G**

Gagauzi 71  
 Galicja 22, 71, 77, 249  
 Galicja Wschodnia 12, 13, 16, 20, 23, 28, 36,  
 45, 52, 60, 62–63, 71, 72, 79, 88, 89, 95, 105,  
 107, 109, 113, 119, 126, 130, 134, 135, 142,  
 143, 148, 156, 165, 166, 172, 173, 178, 181,  
 182, 198, 204, 209, 210, 211, 213, 214, 218,  
 221, 222, 230, 232, 236, 237, 239, 242, 243,  
 249, 252, 253, 255, 261, 263, 265, 266  
 Generalne Gubernatorstwo 165  
 Genua 235  
 Getynga 186  
 Głuchów 25, 30, 44, 72–73, 213, 225, 230  
 Goci 44, 73, 202, 252  
 Gorgany 101  
 Gorlice 134, 250  
 Gorzów Wielkopolski 41  
 Górowo Iławieckie 241  
 Grabarka 113  
 Graz 204  
 Grecja 5, 15, 16, 107, 117, 129, 209  
 Grecy 74, 91, 103, 131, 145, 146, 163, 217,  
 249  
 Grodno 127  
 Grody Czerwieńskie 74  
 Gródek 74  
 Gruzja, Gruzini 151, 245  
 Grzymałów 146  
 Gurzuf 16

**H**

Hadziacz 77, 194, 235  
 Hainaut, prowincja w Belgii 239  
 Hajnówka 38  
 Halickie Księstwo 77, 94, 100, 120, 199, 235,  
 254, 256  
 Halicko-Wolyńskie Księstwo 5, 25, 33, 73, 77,  
 103, 213, 236  
 Halicz 22, 63, 71, 77, 93, 101, 108, 126, 173,  
 178, 196, 199, 213  
 Halle 206  
 Hamburg 256  
 Harbin 240  
 Heidelberg 47  
 Helsinki 242–243, 244  
 Heraklijski Półwysep 37  
 Hesja 241

Hetmańszczyzna 5, 21, 78, 125, 145, 210, 213,  
 251  
 Hiszpania 136  
 Hoholewe 73  
 Horiany 194, 247  
 Horłówka 53, 82  
 Horodenka 142, 180  
 Horyń 54, 55  
 Hoszów 142  
 Howerla 101  
 Hrubieszów 127  
 Huculi, Huculszczyzna 38, 39, 44, 65, 74, 80,  
 84, 94, 104, 106, 108, 111, 119, 141, 155,  
 160, 172, 192, 214, 232, 241, 247, 250  
 Hulajpole 84, 139  
 Humań 27, 31, 36, 73, 84–85, 164, 216, 265,  
 267  
 Hunowie 44, 73, 117, 195, 202, 252  
 Husiatyn 85  
 Hustynia 85  
 Huszt zob. Chust

**I**

Illinois, stan w USA 197, 242  
 Ingulec 51, 119  
 Inguł 104, 221  
 Iowa City 174  
 Irpeń 106  
 Irwa 118  
 Iwano-Frankowsk 12, 90, 151, 168, 182, 183  
 Iwano-frankowski obwód 29, 71, 77, 84, 94,  
 108, 111, 116, 141, 180, 194, 225, 237, 252  
 Izium 90  
 Izmail 25, 91  
 Izrael 68, 147, 219, 240, 268

**J**

Jableczna 113  
 Jahotyn 28  
 Jalta 11, 66, 93, 118, 127, 150, 164, 247  
 Jampol 105  
 Japonia 93  
 Jaremcze 94, 247  
 Jaworów 95  
 Jaworów (obw. iwano-frankowski) 220  
 Jaworzno 11, 95  
 Jazłowiec 95  
 Jazygowie 194

- Jelysawethrad zob. Kirowograd  
 Jerozolima 24, 49  
 Jugosławia 114, 240, 263  
 Juziwka zob. Donieck
- K**  
 Kachowka 51  
 Kachowski Zbiornik 136  
 Kaczanówka 99, 167  
 Kadijówka 211  
 Kafa zob. Feodosja  
 Kalisz 40  
 Kalmius 53, 142  
 Kalka 167  
 Kamiańskie zob. Dnieprodzierżyńsk  
 Kamieniec Podolski 54, 56, 68, 74, 127, 164, 168, 193, 205, 246, 250, 254  
 Kamionka Strumiłowa (ob. Kamjanka Bużka) 210  
 Kanada 10, 35, 44, 52, 53, 59, 60, 80, 94, 101, 134, 137, 138, 143, 148, 149, 158, 160, 161, 164, 178, 187, 198, 201, 205, 210, 219, 231, 233, 238, 239, 240, 241, 253, 267  
 Kaniowski Zbiornik 51  
 Kaniów 51, 100–101, 142, 183, 217, 220, 221  
 Karadah 127  
 Karaimi 101  
 Karlsruhe 212  
 Karpatorusini 55, 139  
 Karpoukraina 39, 101, 256, 262  
 Karpaty Wschodnie 29, 32, 33, 77, 84, 101–102, 114, 116, 125, 127, 155, 199, 247, 262  
 Kaspiskie Morze 37  
 Katerynosław zob. Dniepropetrowsk  
 Katowice 238  
 Kaukaz 17, 172, 202  
 Kazachstan 44, 60, 141, 220, 227, 238, 240–241  
 Kazań 176  
 Kercz 102–103, 107, 108  
 Kicmań 103  
 Kijowski obwód (Kijowszczyzna) 12, 25, 27, 28, 29, 33, 42, 59, 65, 101, 103, 116, 158, 174, 180, 181, 187, 192, 200, 236, 237, 258  
 Kijowski Zbiornik 51  
 Kijowskie Księstwo 103, 120, 165, 199, 213  
 Kijów *passim*  
 Kilia, m. 104  
 Kilia, rz. 56, 91, 104  
 Kinka 136  
 Kirowo zob. Kirowograd  
 Kirowograd 43, 45, 54, 102, 104, 117  
 Kirowogradzki obwód 116, 215, 262  
 Kittsee 150  
 Klembówka 105  
 Kniaża Łuka zob. Szarogród  
 Kobryń 239  
 Kodnia 106–107, 220  
 Kodyma 221  
 Koktebel zob. Feodosja  
 Kolonia (Köln) 144  
 Kołodziażne 114  
 Kolomyja 61, 108, 180  
 Kolyma 54, 261  
 Komarów 108  
 Komunarsk zob. Ałczewsk  
 Konstantynopol 16, 21, 38, 39, 84, 91, 176, 209  
 Kopenhaga 140  
 Kopyczyńce 81  
 Koropiec 179  
 Korosteń 115  
 Korsuń Szewczenkowski 111, 267  
 Korzec 111, 204  
 Kosmacz 111  
 Kosów 111, 220, 221  
 Kostomloty 159  
 Kostroma 89  
 Kowel 114, 204  
 Kozelec 115  
 Kraków 5, 29, 43, 66, 68, 94, 96, 116, 117, 135, 137, 138, 147, 160, 161, 192, 212, 226, 238, 254, 265  
 Krasnodarski kraj (Rosja) 240  
 Krasnodon 116  
 Krechów 23, 116  
 Krolewec 117, 221  
 Krosno 151, 174  
 Kruty 117  
 Krylos zob. Halicz  
 Krym (Krymski Półwysep, Republika Krym) 5, 9, 10, 11, 15, 16, 19, 20, 37, 40, 46, 50, 56, 63, 65–66, 73, 74, 93, 96, 101, 102, 116, 117, 118, 127, 142, 149, 151, 156, 159, 165, 167,

- 168, 170, 179, 184, 192, 196, 211, 215, 217,  
227–228, 235, 237, 247, 253
- Krymskie Góry 43, 118, 125
- Krynica 134, 160
- Krystynopol zob. Czerwonogród
- Krywicze 178
- Krzemieniec 118, 119, 126, 133, 139, 151, 179
- Krzemieńczucki Zbiornik 44, 119
- Krzemieńczuk 51, 119, 184
- Krzyworoskie Zagłębie Rud Żelaza 119
- Krzyworównia 119
- Krzywy Róg 41, 43, 119, 164
- Kubań, region w Rosji 42, 17, 145
- Kubań, rz. 231
- Kuczmań 221
- Kurski obwód (Rosja) 240
- Kybynce 122–123, 232
- L**
- Latyczów 126
- Legnica 123, 241
- Lillehammer 239
- Limburgia, prowincja w Belgii 239
- Lipsk 105
- Liszczańsk 53
- Litwa 25, 42, 68, 72, 100, 103, 119, 133, 136,  
179, 196, 212, 213, 221, 235, 236, 237, 239,  
255, 256, 268
- Litwini 156
- Londyn 111, 174, 242
- Lubecz 131
- Lubelszczyzna Wschodnia 38, 159, 255, 262
- Lublin 135, 137, 168, 238
- Luksemburg 144
- Lwowski obwód 23, 29, 31, 32, 45, 71, 74, 95,  
116, 145, 165, 179, 201, 209, 214, 218, 237,  
264
- Lwów 9, 10, 12, 13, 15, 22, 26, 28, 31, 38, 39–  
40, 41, 42, 43, 45, 49, 52, 55, 57, 61, 63, 67,  
104, 107, 108, 110, 113, 115, 116, 117, 118,  
120, 123, 126, 127, 130, 131, 135, 136, 137,  
138, 139, 140, 141, 143, 144, 147, 150, 153,  
155, 157, 159, 160, 164, 165, 168, 169, 173,  
174, 175, 177, 178, 180, 181–182, 183, 186,  
187, 192, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 204,  
205, 206, 208, 210, 211, 212, 213, 216, 217,  
219, 222, 228, 229, 232, 238, 245, 246, 249,  
251, 252, 254, 255, 257–258, 261, 262, 264,  
265, 266, 268
- Ł**
- Łaba 25
- Łacinnicy 133
- Łańcut 16
- Łebedyn 134
- Łemkowie, Łemkowszczyzna 13, 78, 123,  
134–135, 160, 174, 193, 199, 213, 241, 249,  
250
- Łęg Wielki 136
- Łomnica 29
- Łódź 213
- Łubnie 136
- Łuck 31, 38, 43, 68, 101, 105, 136, 169, 200,  
204
- Ługańsk 41, 137
- Ługański obwód 116, 211
- Łypycia Horisznia 127
- M**
- Madziaronowie 139
- Makijewka 53, 140
- Małopolska Wschodnia 71, 255, 262
- Małorosja zob. Ukraina
- Manchester 242
- Maniawa 141
- Manitoba, prowincja w Kanadzie 240, 253
- Maramureş, region w Rumunii 241
- Marchlewszczyzna 141
- Mariupol 74, 120, 142
- Martyniwka 142
- Marynopil 155
- Massachusetts, stan w USA 208
- Mediolan 153, 209
- Medzilaborce 250
- Melbourne 141, 150, 174, 239
- Melitopol 33, 144
- Meżyhiria 161
- Mhar 136
- Michigan, stan w USA 220, 234
- Międzyboż 36, 145
- Międzygórze 145, 214
- Międzyrzecz (Meżyrzecz) 169
- Mikołajowski obwód 116, 163
- Mikołajów 145

- Milet 165  
 Miodobory 127, 145  
 Misiones, prowincja w Argentynie 239  
 Mlijew 217  
 Mohylów (Białoruś) 110  
 Mohylów Podolski 147  
 Mołdawia 25, 71, 127, 147, 180, 214, 238, 241, 245  
 Mołdawianie 131, 146, 147  
 Monachium 27, 47, 50, 53, 68, 94, 99, 120, 149, 156, 173, 182, 191, 215, 246, 250  
 Mongolowie 22, 44, 103, 156, 167, 199, 236, 264, 265  
 Montreal 52  
 Morawy 41  
 Moskwa 5, 6, 10, 11, 14, 15, 21, 23, 26, 28, 30, 50, 62, 66, 67, 75, 95, 98, 99, 108, 109, 111, 115, 141, 148, 172, 175, 196, 206, 210, 219, 237, 238, 245, 251, 257  
 Mozyrz 239  
 Mukaczewo 149, 176  
 Muncacs zob. Mukaczewo  
 Murzyni 163  
 Myrhorod 73, 122, 153, 207, 210, 232, 247  
 Mytczenki 186
- N**
- Naddnieprzańska Nizina 44, 183  
 Naddniestrze 241, 245  
 Nadmorski kraj (Rosja) 60  
 Nahujewicze 54  
 Narodyczi 23  
 Neapol 145  
 Neapol Scytyjski zob. Symferopol  
 Nesterow zob. Żółkiew  
 Neustadt 68  
 New Brunswick 85  
 New Jersey, stan w USA 31, 85, 158, 242  
 Newark 94  
 Niemcy, narodowość 19, 20, 23, 24, 26, 35, 39, 40, 98, 99, 105, 113, 114, 116, 131, 134, 156, 165, 197, 204, 209, 212, 217, 227, 242  
 Niemcy, państwo 10, 12, 19, 21, 25, 27, 28, 38, 47, 50, 51, 56, 60, 68, 79, 81–82, 85, 93, 101, 111, 112, 117, 118, 122, 130, 133, 137, 138, 140, 143, 149, 159, 163, 165, 167, 169, 173, 174, 175, 178, 181, 182, 186, 191, 192, 193, 201, 205, 206, 212, 214, 218, 220, 221, 227, 233, 234, 241, 243, 254, 255, 257, 266, 268  
 Niemirów (obw. lwowski) 95  
 Niemirów (obw. winnicki) 31, 36, 159  
 Nieżyn 42, 73, 110, 126, 159–160, 164, 167  
 Nikopol 46  
 Nizina Bačka 241  
 Normanowie zob. Waregowie  
 Nowa Serbia 203  
 Nowe Petrowce 161  
 Nowogród Siewierski 101, 161  
 Nowogród-Siewierskie Księstwo 44, 87, 120, 161  
 Nowogród Wielki 63, 187, 199, 222  
 Nowomoskowsk 161  
 Nowooleksandriwka zob. Melitopol  
 Noworosijsk zob. Dniepropetrowsk  
 Noworosja 161, 194  
 Nowosamarka 46  
 Nowoselycja zob. Nowomoskowsk  
 Nowy Jork 10, 29, 31, 62, 74, 105, 141, 157, 162, 178, 193, 209, 215, 220, 242, 244
- O**
- Oceania 145  
 Ochtyrka 163  
 Oczaków 163, 165  
 Odeski obwód 25, 30, 33, 71, 91, 104, 116, 151  
 Odessa 9, 10, 20, 23, 50, 56, 60, 67, 68, 111, 117, 142, 149, 151, 163, 164, 165, 170, 194, 229, 235, 246, 247, 258  
 Odra 181  
 Oka 44  
 Olbia 107, 163, 165  
 Olesko 71, 165  
 Olsztyn 238  
 Oleksandria 215  
 Oleksandriwsk zob. Zaporozże  
 Omski obwód (Rosja) 240  
 Ontario, prowincja w Kanadzie 231  
 Opisznia 166, 183, 221  
 Opole 192  
 Orange 94  
 Oriol (Orzeł) 50  
 Ormianie 9, 90, 95, 145, 168, 172

- Osijek 240  
 Oster 115  
 Ostróg 10, 169  
 Ostrów 24  
 Osypenko zob. Berdiańsk  
 Ottawa 94  
 Owruć 170
- P**
- Palestyna (Ziemia Święta) 38, 129, 176  
 Pantikapajon 103, 107, 117  
 Papuasi 145  
 Parana 239  
 Parutyne 165  
 Paryż 26, 27, 28, 29, 72, 80, 133, 149, 150,  
 153, 169, 173, 196, 202, 242, 245, 252, 258  
 Pawliwka 63  
 Pawlysz 215  
 Pensylwania, stan w USA 242  
 Perejasław Chmielnicki 81, 104, 107, 151,  
 174–175, 263  
 Perejasławskie Księstwo 44, 120  
 Peresopnica 64, 169  
 Petersburg zob. Sankt-Petersburg  
 Petrykówka 140, 176, 221  
 Pidlyisia 218, 264  
 Pieczyngowie 87, 156, 176, 225, 265  
 Pikulice 16, 40, 120  
 Piławce 38  
 Pińsk 239  
 Piotrków Trybunalski 16  
 Pjatychatka 36, 211  
 Plaszewa 24  
 Pliśneśko 179  
 Planerske zob. Feodosja  
 Płoskirów zob. Chmielnicki  
 Poczajów 104, 133–134, 142, 169, 176, 179  
 Podhajce 179, 183  
 Podhorce 23, 142, 178  
 Podiebrady 234, 240  
 Podkarpacie 77  
 Podlasie 159  
 Podnieprze 14, 207, 235  
 Podniestrze 14, 207  
 Podole 33, 56, 101, 125, 133, 145, 179, 180,  
 181, 192, 200, 214, 216, 221, 227, 236, 237,  
 253, 255  
 Podolska Wyżyna 179  
 Podwoločyzka 122, 205  
 Pokucie 32, 53, 72, 108, 125, 140, 167, 180,  
 192, 212, 221  
 Pokucka Wyżyna 180  
 Polacy 5, 29, 34, 35, 37, 39, 40, 53, 54, 55, 57,  
 62–63, 73, 77, 98, 107, 111, 113, 125, 129,  
 131, 133, 134, 141, 146, 151, 156, 159, 161,  
 163, 164, 180–181, 195, 197, 200, 202, 230,  
 233, 255–256, 258, 267  
 Polanie 103, 178, 181, 207  
 Polesie 24, 125, 127, 159, 180, 181, 192, 204,  
 214, 216, 239  
 Poleska Nizina 44  
 Poleszycy 239  
 Polska 11, 12, 13, 16, 20, 21, 23, 24, 25, 28,  
 29, 33, 34, 37, 38, 40, 41, 44, 53, 54, 56, 60,  
 63, 64, 66, 67, 68, 69, 72, 73, 74, 77, 78, 80,  
 83, 90, 94, 95, 100, 101, 102, 104, 109, 111,  
 113, 114, 115, 118, 119, 125, 127, 130, 133,  
 134, 136, 137, 139, 140, 141, 147, 149, 150,  
 155, 156, 157, 158, 159, 161, 164, 167, 168,  
 169, 171, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 182,  
 183, 193, 196, 197, 199, 200, 203, 204, 205,  
 209, 211, 212, 213, 214, 215, 218, 219, 220,  
 221, 222, 227, 230, 231, 233, 234, 235, 236,  
 237, 238, 239, 241, 243, 245, 250, 251, 252,  
 253, 254, 255, 256, 258, 259, 261, 262, 263,  
 266, 268  
 Połock 122  
 Polowcy 19, 22, 24, 87, 131, 156, 167, 182,  
 207, 231, 254, 265  
 Poltawa 28, 60, 73, 94, 96, 102, 109, 110, 113,  
 118, 128, 142, 143, 151, 153, 177, 182, 183,  
 185, 194, 219, 222, 247  
 Połtawski obwód (Połtawszczyzna) 21, 50, 77,  
 104, 116, 119, 122, 136, 146, 153, 166, 171,  
 182–183, 192, 193, 210  
 Pont 117  
 Popiwka 152  
 Poryck 63  
 Powolże 240  
 Poznań 238  
 Praga 27, 47, 52, 53, 82, 108, 120, 185, 188,  
 191, 197, 198, 205, 208, 211, 222, 240, 246  
 Preszów 55, 60, 150, 242  
 Proskurów zob. Chmielnicki

- Prut 25, 45, 77, 84, 94, 108, 180, 225, 245  
 Pryluki 85, 187, 209  
 Prypeć, rz. 5, 51, 54, 55, 181, 216, 254, 256  
 Prypjat', m. 42  
 Przemyśl 40, 116, 120, 123, 127, 241  
 Przemyślany 145, 214  
 Psiol 77, 215  
 Pultusk 253  
 Putyla 189  
 Putywl 114, 189  
 Pyriatyn 146  
 Pyrohiw 150
- R**  
 Racibórz 26  
 Radnot 222  
 Radymicze 178  
 Rawa Ruska 127  
 Regensburg 130  
 Reichskommissariat Ukraine 192  
 Reni 71  
 Reszetyłówka 183, 193  
 Rika 39  
 Rio de Janeiro 257  
 Rochester 267  
 Rohatyn 127, 194  
 Roksolanowie 194–195  
 Romny 30, 196  
 Rosja (RSFRR, Federacja Rosyjska) 6, 12, 15, 16, 21, 25, 28, 29, 30, 31, 32, 34, 36, 37, 38, 40, 41, 42, 50, 51, 53, 54, 56, 60, 63, 68, 74, 78, 83, 84, 91, 100, 102, 103, 104, 109, 110, 118, 119, 121, 122, 126, 136, 140, 143, 148, 149, 156, 160, 175, 179, 183, 184, 193, 194, 196, 197, 198, 199, 201, 203, 204, 214, 221, 222, 230, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 243, 245, 247, 250, 251, 253, 255, 256, 257, 258, 268  
 Rosjanie 5, 28, 30, 35, 39, 93, 98, 100, 118, 131, 145, 146, 149, 151, 156, 159, 163, 184, 196, 197, 198, 199, 238, 245, 264, 267, 268  
 Rostowski obwód (Rosja) 240  
 Roś 25, 111  
 Row 21  
 Rówieński obwód 24, 55, 111, 116, 169, 181, 237, 263  
 Równie 38, 56, 64, 196–197, 204
- Rumuni 98, 131, 146, 147, 156, 163, 165, 198  
 Rumunia 25, 33, 38, 45, 52, 91, 101, 103, 104, 114, 139, 165, 214, 221, 238, 239, 241, 262  
 Rusawa 221  
 Rusini 79, 150, 198, 239, 242, 249–250  
 Rusów 225  
 Ruski Krstur 241  
 Ruś 6, 11, 13, 14, 15, 16, 22, 26, 27, 28, 34, 39, 41, 42, 46, 49, 51, 62, 63, 67, 72, 74, 79, 91, 96, 99, 112, 113, 119, 125, 133, 140, 142, 146, 149, 176, 184, 185, 186, 199, 207, 218, 226, 231, 236, 255, 256, 268  
 Ruś Halicko-Wołyńska 49, 96, 180, 199, 237  
 Ruś Kijowska 5, 25, 28, 31, 32, 33, 34, 38, 44, 54, 55, 74, 77, 79, 84, 90, 94, 97, 103, 129, 131, 140, 143, 151, 159, 165, 166, 175, 176, 178, 179, 180, 181, 182, 186, 187, 198, 199, 205, 218, 222, 227, 230, 231, 232, 234, 239, 245, 249, 254, 255, 256, 262  
 Ruś Moskiewska 198, 236, 237, 258  
 Rużyn 252  
 Rzeszów 203  
 Rzym 5, 10, 23, 37, 40, 63, 74, 85, 107, 117, 131, 168, 194, 200, 206, 209, 214, 235, 246
- S**  
 Sachsenhausen 144, 166  
 Saksonia 63  
 Saloniki (Soluń) 16, 96  
 Samara, m. 176  
 Samara, rz. 161, 262  
 Sambor 29, 201  
 San 262  
 Sankt-Petersburg 5, 9, 25, 30, 73, 84, 112, 136, 148, 156, 169, 183–186, 196, 201–202, 234  
 Sanok 151  
 Sarcelles 173  
 Sarmaci 202, 203, 265  
 Sarny 35  
 Saskatchewan, prowincja w Kanadzie 240  
 Sawrań 200  
 Scytowie 13, 46, 62, 63, 149, 202, 203, 265  
 Sejm 22, 44, 205, 236  
 Serbia 60, 114, 241  
 Serbowie 203  
 Seret 46, 227

- Seul 32  
 Sewastopol 5, 20, 37, 66, 68, 118, 179, 203  
 Sicz Naddunajska 17, 204, 241  
 Sicz Nowa (Pokrowska) 204  
 Sicz Zaporoska 78, 102, 114, 122, 125, 136, 156, 161, 184, 204, 241, 262  
 Siczesaław zob. Dniepropetrowsk  
 Siewierzanie 30, 44, 45, 178, 181  
 Siret 77, 84  
 Skala 184  
 Skalat 146, 205  
 Skandynawia 73, 222, 232  
 Sklawinowie 207  
 Skworodynivka 206  
 Słowacja 55, 57, 74, 101, 112, 139, 174, 205, 214, 241, 242, 250, 262  
 Słowacy 113, 207  
 Słowenia 57  
 Słowianie 41, 44, 67, 129, 207, 257  
 Słowianie nadilmeńscy 178  
 Słowianohirsk 207  
 Słowiano-Serbia 203  
 Słowiańsk 207  
 Słowiańszczyzna wschodnia 119, 198, 199, 207, 211  
 Słucz 211  
 Smotrycz 100  
 Sofia 54, 172  
 Sokal 209  
 Sokyriany 25  
 Sokyrynca 209, 251, 252  
 Solokija 23  
 Solowieckie Wyspy 89, 100, 121, 122, 179, 181, 221, 263  
 Soroczyńce Wielkie 21, 73, 210  
 Sosnowiec 238  
 Spring Glen 198  
 Stalino zob. Donieck  
 Stambuł 5  
 Stanisław zob. Iwano-Frankowsk  
 Stanisławów zob. Iwano-Frankowsk  
 Starobeszewe 13  
 Starobielsk 211  
 Starokonstantynów 211  
 Stary Krym 211  
 Stary Skalat 122, 205  
 Strypa 32, 142, 234, 263  
 Stryj 210  
 Strzałkowo 40  
 Styr 24, 256  
 Subotów 215  
 Suczawa, m. 33, 176, 241  
 Suczawa, rz. 101  
 Sudak 215, 235  
 Suła 136, 205  
 Sumski obwód 72, 116, 117, 134, 163, 189  
 Sumy 102, 215–216, 229  
 Supraśl 113  
 Swidnik 242  
 Switiaz 216  
 Syberia (Sybir) 60, 82, 135, 206, 211, 213, 216, 217, 240, 256  
 Sydiriivka 217  
 Sydney 239  
 Symferopol 196, 217, 246, 247  
 Szack 216  
 Szackie jeziora 216  
 Szanghaj 240  
 Szarhorodok zob. Szarogród  
 Szarogród 218  
 Szczecin 41, 238  
 Szepetówka 219  
 Szweczenkowe 151  
 Szkło 95  
 Sztokholm 144  
 Szwajcaria 54, 193  
 Szwecja 143, 258  
 Szwedzi 28, 143, 177, 222  
 Szyszaki 73
- Ś**  
 Śniatyń 180, 225
- T**  
 Tamański Półwysep 107  
 Taraszczka 36  
 Tarnopol 9, 38, 43, 80, 82, 126, 146, 188, 227, 261  
 Tarnopolski obwód 32, 46, 63, 71, 85, 95, 116, 118, 122, 133, 135, 145, 179, 205, 226, 232, 237, 263  
 Tatarzy (T. Krymscy) 55, 94, 115, 118, 131, 146, 151, 156, 163, 204, 205, 221, 227–228, 233, 254

- Terespol 159  
 Ternopil zob. Tarnopol  
 Teterew 54, 268  
 Tłumacz 180  
 Tmutorakań (Tmutorakańskie Księstwo) 103, 231  
 Toltry zob. Miodobory  
 Torhowycia 142  
 Toronto 44, 73, 130, 136, 139, 141, 231, 240, 267  
 Toruń 102  
 Towsta Mohyla 203  
 Transnistria 165  
 Treblinka 49  
 Trembowla 232  
 Trostianiec 164  
 Truskawiec 247  
 Trypillia 158  
 Tuchola 40  
 Tulczyn 233  
 Turcja 25, 33, 36, 42, 53, 56, 68, 102, 109, 118, 125, 143, 179, 181, 197, 203, 204, 236, 239, 241, 262  
 Turcy 38, 55, 94, 104, 115, 147, 156, 194, 204, 205, 233  
 Turowsko-Pińskie Księstwo 199  
 Turów 239  
 Tybinga 202  
 Tyraspol 147  
 Tywercy 25, 77, 87, 178, 234
- U**  
 Ujkowice 113  
 Ukraina *passim*  
 Ukraina lewobrzeżna 22, 42, 44, 53, 72, 77, 106, 107, 114, 137, 139, 140, 143, 188, 236  
 Ukraina Naddnieprzańska 60, 72, 83, 180, 210, 214, 243, 247, 263, 266  
 Ukraina Południowa 16, 19, 22, 33, 42, 53, 74, 156, 159, 161, 184, 196, 245  
 Ukraina Północna 56, 114, 156, 263  
 Ukraina prawobrzeżna 20, 23, 27, 36, 37, 45, 53, 56, 66, 77, 78, 114, 137, 139, 156, 180, 188, 212, 236, 237  
 Ukraina Słobodzka 78, 188, 192, 203, 236  
 Ukraina Zachodnia 56, 57, 101, 108, 109, 114, 150, 168, 199, 210, 222, 237, 238
- Ukraińcy *passim*  
 Ulicze 87, 178, 244  
 Ungwar zob. Užhorod  
 Unów 145  
 URL 5, 15, 16, 23, 32, 35, 38, 49, 56, 60, 66, 68, 77, 83, 84, 89, 95, 99, 100, 109, 117, 126, 130, 131, 134, 136, 139, 141, 143, 144, 149, 156, 164, 175, 178, 186, 198, 202, 208, 210, 214, 216, 218, 219, 222, 231, 232, 233, 241, 242, 244, 250, 255  
 USA 10, 14, 19, 21, 28, 29, 31, 38, 44, 47, 49, 52, 60, 79, 80, 82, 83, 85, 93, 94, 99, 102, 104, 105, 112, 118, 122, 134, 138, 140, 141, 143, 149, 152, 158, 162, 166, 168, 169, 171, 174, 176, 177, 178, 186, 187, 191, 197, 198, 205, 208, 210, 212, 218, 219, 220, 221, 227, 234, 237, 238, 239, 241, 242, 243, 245, 254, 258, 267  
 USSR 5, 11, 12, 15, 23, 24, 27, 28, 29, 32, 33, 36, 39, 45, 52, 55, 56, 59, 60, 66, 67, 75, 79, 80, 89, 95, 96, 102, 105, 106, 109, 110, 112, 118, 119, 122, 129, 134, 138, 147, 153, 164, 166, 167, 168, 169, 171, 174, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 184, 191, 192, 194, 196, 197, 200, 206, 207, 208, 210, 213, 216, 219, 220, 221, 222, 225, 231, 233, 237, 239, 241, 242, 243, 244, 246, 255, 258, 261, 266  
 Uszyca 221  
 Už 247  
 Užhorod 29, 40, 43, 44, 55, 68, 141, 150, 164, 196, 201, 246, 247, 261
- V**  
 Vancouver 94  
 Vukovar 240
- W**  
 Wadowice 16, 40  
 Waregowie 147, 165, 199, 222, 230, 249  
 Warszawa 5, 7, 16, 20, 38, 40, 50, 53, 73, 80, 81, 84, 98, 102, 136, 153, 156, 183, 211, 213, 238, 244, 250, 253  
 Warszawskie Księstwo 156  
 Wasyliwka 73  
 Wasylków 250  
 Waszyngton 148, 174, 183  
 Watykan 112, 171, 200



- Welyka Znamjanka 209  
Wenecja 193, 235  
Wenedowie 207  
Wenezuela 118  
Weselynowe 46  
Westfield 94  
Węgry 24, 33, 101, 139, 196, 214, 236, 247, 262  
Węgrzy 39, 55, 113, 131, 146, 156, 199, 239, 252  
Wiatka 53  
Wiatycze 178  
Wiedeń 5, 45, 53, 82, 108, 153, 174, 204, 239, 240, 246, 252  
Wielka Brytania 60, 93, 127, 141, 230, 242  
Wieprz 74  
Wierchowina 119, 252  
Wierzchowina 252  
Wilnia 169  
Wilno 5, 50, 81, 165  
Winnica 56, 106, 164, 253  
Winnicki obwód 21, 31, 38, 105, 116, 147, 159, 218  
Winnipeg 10, 148, 164, 183, 234, 240, 253, 267  
Winogradów 105  
Wisła 181  
Witebsk 122, 152  
Włochy 25, 30, 84, 85, 129, 133, 145, 200, 235  
Włodzimiersko-Wołyńskie Księstwo 77, 120, 199, 254, 255, 256  
Włodzimierz nad Kłazmą 258  
Włodzimierz Wołyński 22, 71, 139, 254, 255  
Własi 193  
Wojnowo 113  
Wojwodina 241  
Wola Zahorowska 169  
Wołga 199, 202  
Wołosi 134  
Wołynianie (Bużanie) 34, 178, 254, 256  
Wołyń 20, 24, 27, 36, 41, 46, 55, 62, 64, 67, 101, 107, 133, 134, 159, 169, 171, 173, 180, 181, 192, 201, 204, 209, 210, 213, 221, 222, 230, 234, 236, 237, 242, 255, 256  
Wołyński obwód 24, 114, 116, 181, 237  
Woroneski obwód (Rosja) 240  
Woroneż 30  
Woroszyłowgrad zob. Ługański  
Woroszyłowski 11  
Wrocław 93, 155, 169, 238  
Wschód 71, 100, 118  
Wspólnota Niepodległych Państw 5, 235  
Wynnyky zob. Zółkiew  
Wyszorod 258  
Wyżnica 259
- Z**  
Zachód zob. Europa Zachodnia  
Zagrzeb 234  
Zakarpacie (Ukraina Zakarpacka, Ruś Zakarpacka) 35, 40, 44, 52, 55, 60, 74, 95, 101, 107, 112, 113, 139, 148, 149, 156, 167, 172, 192, 204, 210, 236, 237, 238, 240, 247, 253, 261, 262  
Zakarpacki obwód 24, 39, 55, 84, 116, 139, 207, 247, 252  
Zakerzoński Kraj 230, 262  
Zakopane 174  
Zaporoski obwód 17, 23, 33, 84, 116, 144, 209, 262  
Zaporoże, kraj Kozaków 41, 57, 73, 78, 100, 114, 122, 200, 235, 254, 262  
Zaporoże, m. 38, 41, 43, 51, 246, 247, 262  
Zarubynce 262–263  
Zarwanica 142, 176, 234, 263  
Zbaraż 146, 183, 254, 263  
Zborów 145–146  
Zbrucz 85, 146, 226, 256, 263  
Zdolbunów 263  
Zdunya 134, 250  
Zielony Klin 60, 240  
Zinowjewsk zob. Kirowograd  
Złoczów 71, 218, 264  
Złota Lipa 32  
Złota Orda 22, 35–36, 49, 236, 264  
Zofiówka 164, 265  
ZSRR (Sowiety) 6, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19, 20, 23, 25, 29, 30, 33, 39, 40, 45, 53, 56, 60, 66, 67, 68, 72, 77, 82, 83, 93, 99, 107, 108, 109, 111, 113, 118, 120, 122, 129, 131, 133, 138, 143, 148, 152, 156, 157, 160, 163, 168, 176, 180, 181, 187, 191, 193, 196, 197, 199, 206, 208, 209, 210, 211, 212, 215,

- 222, 227, 229, 230, 231, 233, 236, 237, 238,  
239, 240, 241, 244, 245, 247, 255, 261, 262,  
268  
ZURL 52, 60, 66, 89, 120, 135, 176, 210, 242,  
255, 261  
Zyndranowa 150, 151
- Ż
- Żabie zob. Wierchowina  
Żdanow zob. Mariupol
- Żółkiew 23, 105, 116, 267  
Żółte Wody 38, 267  
Żuków 135  
Żydzi 14, 19, 20, 23, 24, 32, 35, 36, 37, 49, 53,  
73, 77, 97–98, 99, 107, 109, 117, 131, 145,  
146, 151, 159, 163, 164–165, 175, 180, 197,  
200, 202, 219, 240, 264, 267–268  
Żytomierski obwód (Żytomierszczyzna) 23, 24,  
59, 106, 115–116, 170, 180, 181  
Żytomierz 35, 164, 182, 200, 268



## SPIS TREŚCI

Wstęp . . . . .	5
Wykaz skrótów i skrótowców . . . . .	8
Hasła od A do Ż . . . . .	9
Bibliografia (wybór) . . . . .	269
Indeks osobowy . . . . .	271
Indeks nazw geograficznych i etnicznych . . . . .	291

## UNIVERSITAS POLECA

Mykoła Riabczuk

### **OD MAŁOROSJI DO UKRAINY**

Wybór i oprac. Bogumiła Berdychowska

Tłum. Katarzyna Kotyńska, Ola Hnatiuk

Cena 29,00 zł

Joanna Rapacka

### **ŚRÓDZIEMNOMORZE – EUROPA ŚRODKOWA –**

### **BAŁKANY. STUDIA Z LITERATUR**

### **POŁUDNIOWOSŁOWIAŃSKICH**

Red. Maria Dąbrowska-Partyka

Cena 39,00 zł

seria: BIBLIOTEKA LITERATURY POGRANICZA

### **POEZJA I POECI W WILNIE**

### **LAT 1920-1940. STUDIA**

Red. Tadeusz Bujnicki, Krzysztof Biedrzycki

Cena 55,00 zł

Andrzej Romanowski

### **POZYTYWIZM NA LITWIE.**

### **POLSKIE ŻYCIE KULTURALNE NA ZIEMIACH**

### **LITEWSKO-BIAŁORUSKO-INFLANCKICH**

### **W LATACH 1864-1904**

Cena 65,00 zł

Egidijus Aleksandravičius, Antanas Kalakauskas

### **POD WŁADZĄ CARÓW. LITWA W XIX WIEKU**

Tłum. Beata Kalęba

Cena 47,00 zł

seria: HORYZONTY NOWOCZESNOŚCI

Tom 3

Agnieszka Korniejenko

### **UKRAIŃSKI MODERNIZM.**

### **PRÓBA PERIODYZACJI PROCESU**

### **HISTORYCZYNOLITERACKIEGO**

Cena 38,00 zł

Tom 8

Ewa M. Thompson

### **TRUBADURZY IMPERIUM.**

### **LITERATURA ROSYJSKA I KOLONIALIZM**

Cena 19,00 zł

# NOWY SŁOWNIK

FUNDACJI KOŚCIUSZKOWSKIEJ

## ANGIELSKO-POLSKI POLSKO-ANGIELSKI

REDAKTOR NACZELNY  
Jacek Fisiak



THE KOSCIUSZKO FOUNDATION, Inc.

pierwszy  
dwujęzyczny  
słownik  
angielszczyzny  
amerykańskiej

- zawiera ponad 140.000 haseł, 400.000 znaczeń i blisko 100.000 idiomów i utartych zwrotów;
- uwzględnia specyficzne użycia brytyjskie oraz inne odmiany języka angielskiego, np. australijską, kanadyjską, nowozelandzką czy południowoafrykańską;
- zawiera obszerną terminologię techniczną i specjalistyczną, m.in. z takich dziedzin jak: prawo, ekonomia, informatyka, wojsko, medycyna, media, sport, botanika i zoologia;
- podaje wyrażenia literackie, język potoczny, slang, archaizmy, idiomy i syntagmy konwencjonalne;
- podaje przykłady użycia słów w autentycznych zdaniach.

**NOWY SŁOWNIK** w wersji elektronicznej zawiera:

- wszystkie hasła obu tomów
- informacje gramatyczne
- transkrypcję fonetyczną.

**pozwala użytkownikowi na:**

- wybór języka, w którym są podawane komunikaty, wyszukiwanie słów,
- kopiowanie haseł do dokumentów,
- wyszukiwanie wszystkich haseł zawierających słowo wskazane przez użytkownika,
- przywołanie znaczeń słów już wyszukanych,
- współpracę słownika z innymi programami, co pozwala na natychmiastowe przetłumaczenie słowa z czytanego dokumentu,
- dodawanie (usuwanie) własnych haseł.

---

160x237 mm, registry, opr. twarda z obw.  
Tom 1: 1760 s.; ISBN 83-7052-574-1  
Tom 2: 1288 s.; ISBN 83-242-0145-9

Wersja elektroniczna na CD  
wymagania techniczne:  
PC Pentium, 32 MB RAM, czytnik CD-ROM,  
MS Windows 95, 98, NT, 2000, Me lub XP

Cena detaliczna 280,00 zł (t. 1 i t. 2, CD), w **Księgarni Wysyłkowej Universitas: 238,00 zł**

TOWARZYSTWO AUTORÓW I WYDAWCÓW  
PRAC NAUKOWYCH UNIVERSITAS

---

REDAKCJA  
al. 3 Maja 7  
30-063 Kraków  
tel./fax (0 12) 634 51 07  
(0 12) 423 47 69  
(0 12) 634 37 85

DYSTRYBUCJA  
oraz  
KSIĘGARNIA WYSYŁKOWA  
ul. Żmujdzka 6B  
31-426 Kraków  
tel. (012) 413 91 36  
fax (012) 413 91 25  
e-mail: [box@universitas.com.pl](mailto:box@universitas.com.pl)

---

Zapraszamy do Księgarni Internetowej UNIVERSITAS  
[www.universitas.com.pl](http://www.universitas.com.pl)

Na naszej stronie znajdziecie Państwo aktualne informacje o:

- rabatach
- nowościach
- zapowiedziach
- spotkaniach promocyjnych
- bestsellerach UNIVERSITAS

a także

- pełną listę książek w sprzedaży (katalog alfabetyczny autorów i tytułów).

Ponadto na stronie [www.universitas.com.pl](http://www.universitas.com.pl) dostępne są:

- szczegółowe opisy książek
- spisy treści
- fragmenty tekstów
- recenzje
- program wydawniczy na 2004 rok (tytuły i ceny)

Jeżeli macie Państwo dodatkowe pytania, chętnie udzielimy więcej informacji i wyjaśnień. Prosimy o kontakt: [box@universitas.com.pl](mailto:box@universitas.com.pl)

Zapraszamy do zarejestrowania się już dziś na [www.universitas.com.pl](http://www.universitas.com.pl)  
Wówczas na bieżąco będziemy informować Państwa o naszych tytułach.

ZAPAMIĘTAJ!  
[www.universitas.com.pl](http://www.universitas.com.pl)

NA NASZEJ STRONIE MOŻECIE PAŃSTWO ZAMÓWIĆ BEZPŁATNY  
KATALOG UNIVERSITAS

---

W *Leksykonie kultury ukraińskiej* można znaleźć, ok. 2000 biogramów i haseł rzeczowych zawierających dużą ilość skondensowanej informacji o dorobku kulturowym Ukraińców od IX do początku XXI wieku. Dowiedzieć się m.in., że:

- słynne *Słowo o wyprawie Igora* to dzieło należące wyłącznie do literatury ukraińskiej;
- „musical wszech czasów” *Skrzypek na dachu* wiąże się w warstwie fabularnej z ziemią ukraińską;
- jeden z największych rzeźbiarzy świata Ołeksander Archipenko nigdy nie wyparł się swojej ukraińkości;
- Ukraińcy polscy swoją dynamiczną działalnością artystyczną i naukową wzbogacają zarówno kulturę kraju pochodzenia, jak i kraju zamieszkania;

Oprócz omówień osiągnięć ukraińskiego folkloru, literatury, muzyki, filmu, architektury, teatru i sztuk plastycznych, można znaleźć także informacje z zakresu tematów historycznych, politycznych, społecznych, religijnych, narodowościowych, językowych, stosunków ukraińsko-polskich i ukraińsko-rosyjskich oraz... kulinarnych, technicznych i sportowych.

